two dve DOMOVINI HOMELANDS

20 • 2004

ZALOŽBA ZRC

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU

DVE DOMOVINI • TWO HOMELANDS **ISSN 0353-6777**
Razprave o izseljenstvu • Migration Studies

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Marjan Drnovšek
E-mail: MarjanDr@zrc-sazu.si

Mednarodni uredniški odbor / International Editorial Board
Breda Čebulj Sajko, Dirk Hoerder, Aleksej Kalc, Matjaž Klemenčič, Rado L. Lenček, Janez Stanonik, Andrej Vovko, Adam Walaszek, Zvone Žigon, Janja Žitnik

Prevod/Translation: Cveta Puncer
Lektorica/Proofreader: Mija Mravlja

Naslov uredništva / Editorial Office Address
INŠTITUT ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO ZRC SAZU
P.P. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija
Tel.: (+386 1) 4706 485; Fax: (+386 1) 4257 802; E-mail: spelam@zrc-sazu.si
Spletna stran: http://www.zrc-sazu.si/isi/dd.htm
Website: http://www.zrc-sazu.si/ises/two.htm

Uredniško korespondenco, rokopise in recenzentske izvode pošiljajte na naslov uredništva.
Editorial correspondence, manuscripts and books for review should be addressed to the Editorial Office.

Revija izhaja dvakrat letno. / The journal is published biannually.

Letna naročnina 4.000 SIT. Kompleti in posamezni letniki so na voljo.
Annual subscription 20 € for individuals, 30 € for institutions.
Back issues avaible.
Master Card / Euro Card and VISA preferred. Credit card orders must include card number and expiration date.

Naročila sprejema / Orders should be sent to:
Založba ZRC, P.P. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija
Fax: (+386 1) 425 77 94; E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

© ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo

Revija izhaja s pomočjo Ministrstva za šolstvo, znanost in šport R. Slovenije, Ministrstva za kulturo R. Slovenije, Ministrstva za zunanje zadeva R. Slovenije (Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu).

416390

dve DOMOVINI

RAZPRAVE O IZSELJENSTVU

two HOMELANDS

MIGRATION STUDIES

20 • 2004

Izdaja
Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU
Published by
The Institute for Slovenian Emigration Studies at the ZRC SAZU

Ljubljana 2004

Revija ***Dve domovini • Two Homelands*** je namenjena objavi razprav, znanstvenih in strokovnih člankov, poročil, razmišljanj in knjižnih ocen s področja mednarodnih migracij. Revija je večdisciplinarna in dvojezična. Članki so recenzirani. Rokopisov, ki jih pošljejo uredništvu revije *Dve domovini • Two Homelands*, avtorji ne smejo hkrati poslati v objavo kaki drugi reviji.

Dve domovini • Two Homelands is a journal devoted to the publication of essays, scholarly and specialist papers, reports, reflections and book reviews from the field of international migration. The journal is multi-disciplinary and bilingual. Articles undergo a review procedure. Manuscripts submitted to *Dve domovini • Two Homelands* should not be submitted simultaneously to another publication.

Povzetki in indeksiranje / Abstracting and indexing services:
FRANCIS (Sociology/Ethnology/Linguistics of Francis), IBZ – International Bibliography of Periodical Literature, IBR – International Bibliography of Book Reviews, Sociological Abstracts
IBSS (International Bibliography of the Social Sciences)

Oblikovanje / Design and graphic art
Milojka Žalik Huzjan

Fotografija na naslovnici / Cover photograph
Misijonarka Dorica Sever med inuitskimi otroci
(Foto: Zvone Žigon, 2004)
Missionary Dorica Sever among Inuit children
(Photo: Zvone Žigon, 2004)

Tisk / Printed by
Littera picta d. o. o., Ljubljana, Slovenija

VSEBINA • CONTENTS

TEMATSKI SKLOP

Reintegracija izseljencev in njihovih potomcev, ki so se vrnili v Slovenijo po letu 1990
Reintegration of Emigrants and their Descendants, Returned to Slovenia after 1990
(ur. Jernej Mlekuž / ed. Jernej Mlekuž)

JERNEJ MLEKUŽ
Uvodnik 9
(*Introduction*) 11

MARINA LUKŠIČ-HACIN
Vračanje Slovencev iz Argentine 13
(*The Returning of Slovenes from Argentina*) 34

KRISTINA TOPLAK
»Dobrodošli doma?« Vračanje slovenskih izseljencev v Republiko Slovenijo 35
(*"Welcome Home?" The Returning of Slovene Emigrants to the Republic of Slovenia*) 50

JERNEJ MLEKUŽ
Odnos Republike Slovenije do vračanja izseljencev in njihovih potomcev 53
(*The Relation of The Republic of Slovenia Towards Returning of Emigrants and Their Descendants*) 73

Razprave in članki / Essays and Articles

IRENA GANTAR GODINA
Slovenski izobraženci na Hrvaškem od 1850 do 1860 77
(*Slovene Intellectuals in Croatia from 1850 to 1860*) 94

IRENA AVSENIK NABERGOJ
Ivan Cankar med domovino in tujino 95
(*Ivan Cankar between Homeland and Foreign Parts*) 110

MARJAN DRNOVŠEK
Osebno in javno v izseljenski korespondenci 113
(*Private and Public in Emigrant Correspondence*) 149

ALEKSEJ KALC
Pisma in magenofonski trakovi kot komunikacijska sredstva in viri za preučevanje izseljevanja: primer tržaške družine v Avstraliji 153
(*Letters and Tapes as Communication Means and Sources for Migration Studies: The Case of a Trieste Family in Australia*) 170

JERNEJ MLEKUŽ
Kaj, kako in mogoče še zakaj so tako pisali o izseljevanju in izseljencih iz Beneške Slovenije v časniku Matajur v letih 1951–1960 175
(*What, How and Maybe Why They Wrote so About Emigration and Emigrants from Venetian Slovenia in the Newspaper Matajur in the Years 1951–1960*) 192

MOJCA PEČEK
Od zahteve po odrekanju materinščini do cenjenja dvojezičnosti: šolski sistem v Avstraliji 193
(*From the Demand for Renouncing Mother Tongue to Appreciation of Bilingualism: Educational System in Australia*) 216

MIRJAM MILHARČIČ-HLADNIK
Šolske izkušnje v multikulturnem okolju Združenih držav Amerike skozi zgodbe slovenskih priseljenk 217
(*School Experiences in American Multicultural Environment as told by Slovenian Immigrants*) 232

ZVONE ŽIGON
Slovenska misijonarka pri Inuitih 233
(*A Slovene Woman Missionary with the Inuites*) 259

MAŠA MIKOLA
Transformacija etničnosti: premik k javnemu izražanju simbolne etnične identitete 261
(*Transformation of Ethnicity: Move to the Public Expressing Symbolic Ethnic Identity*) 278

KSENIJA VESENJAK
Slovenci na avstralski Tasmaniji 281
(*Slovenes in Australian Tasmania*) 299

Poročila in razmišljanja / Reports and Reflections

JANJA ŽITNIK
Seja »Multikulturalizem in globalizacija« na svetovnem sociološkem kongresu, Peking, 10. julij 2004 307

RANA CAKIRERK
Workshop on Common European Migration Policy, Katholieke Universiteit Leuven, 20–21 November 2003 311

SEBASTIAN STICHER
Wenig Exponate, aber die sind anschaulich: Darmstädter Studenten besuchen Schau im Historischen Museum: "Guter Überblick zur Migrationsgeschichte" 317

Knjižne ocene / Book Reviews

Dan Shiffman
Rooting Multiculturalism: The Work of Louis Adamic, Farleigh Dickinson University Press, Assotiated University Presses, London, 2003, 191 str.
(JANJA ŽITNIK) 323

Oto Luthar, Breda Luthar, Tanja Petrović, Zora Stančič, Irena Šumi
Nemirna srca – Restless hearts, Založba ZRC, ZRC SAZU (zbirka Moj zvezek), Ljubljana, 2004.
(JERNEJ MLEKUŽ) 329

Izvlečki / Abstracts 333

TEMATSKI SKLOP

REINTEGRACIJA IZSELJENCEV IN NJIHOVIH POTOMCEV, KI SO SE VRNILI V SLOVENIJO PO LETU 1990

REINTEGRATION OF EMIGRANTS AND THEIR DESCENDANTS, RETURNED TO SLOVENIA AFTER 1990

UVODNIK

Na največkrat dobronamerno izrečen »Dobrodošli doma!« bomo v pričujočem vsebinskem sklopu poskušali pogledati s tako imenovanimi »povratniškimi očali«. »Dobrodošli doma!« se bo tako skozi debelo steklo »povratniških očal« zaključil z bolj zavitim ločilom: »Dobrodošli doma?«.

Prispevki v tematskem sklopu so rezultat raziskave o reintegraciji izseljencev in njihovih potomcev (v nadaljevanju povratniki), ki so se vrnili v Slovenijo po letu 1990. Raziskava, ki jo je v letih 2003 in 2004 izvajal *Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU* je bila del širše zastavljenega Ciljno raziskovalnega projekta (CRP) z naslovom *Percepcije slovenske integracijske politike*, ta pa je potekal v okviru programa *Konkurenčnost Slovenije 2001–2006*. CRP sta financirali *Ministrstvo za notranje zadeve RS* in *Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport RS*. Glavni nosilec tega dvoletnega projekta (1. 10. 2002 – 30. 9. 2004) je bil *Inštitut za narodnostna vprašanja* (Miran Komac).

Študija o reintegraciji povratnikov je bila usmerjena v evidentiranje in proučevanje težav, s katerimi se ti soočajo. Cilj raziskave je bil, odkriti (sistemske) vzroke teh težav in razdelati predloge za njihovo reševanje oziroma odpravljanje. Drugo področje oziroma cilj raziskave pa je bila predstavitev nekega širšega odnosa slovenske države do povratnikov in njihovih potomcev.

Začetna strategija projekta je vključevala le povratnike iz Argentine. Sprva je bila sestavljena anketa z vprašanji, ki so pokrivala zelo različna področja in vsebine (stanovanja, delo, socialni stiki, izobraževanje idr.). S pomočjo društev *Slovenija v svetu* in *Rafaelova družba* je bila anketa poslana na 124 naslov, vrnjenih pa je bilo 33 izpolnjenih anket. Sledila je kvalitativna nadgradnja, dodatna vprašanja pri posameznikih, ki so v anketi navedli tudi svoje podatke in izkazali pripravljenost za nadaljnje sodelovanje. Tako je bilo opravljenih še 15 »intervjujev«, večinoma po elektronski pošti. Anketne odgovore in »intervjuje« v prispevku *Vračanje Slovencev iz Argentine* analizira Marina Lukšič-Hacin. A avtorica ne ostaja le pri »hladni« analizi; odgovore, težave, dvoumnosti idr. razpira v širši kontekst obravnavanih problemskih sklopov in pri tem ponuja tudi tako imenovane »rešitve«.

Raziskava, sprva omejena samo na povratnike iz Argentine, je bila kasneje razširjena tudi na povratnike iz drugih držav. Toda nabor naslovov slednjih je bil še skromnejši v primerjavi z naborom naslovov povratnikov iz Argentine, kljub temu da

je pri sestavljanju nabora oziroma razpošiljanju anket poleg že »sodelujočih« društev sodelovalo tudi društvo *Slovenska izseljenska matica*. Skupno je bilo razposlanih 34 anket, vrnjenih pa je bilo 14 izpolnjenih anket. V okviru raziskave o povratnikih iz drugih držav je bilo opravljenih tudi 13 globinskih intervjujev. To gradivo v prispevku *»Dobrodošli doma?« Vračanje slovenskih izseljencev v Republiko Slovenijo* interpretira Kristina Toplak. Uporabljeno gradivo postavi v primerjalni kontekst drugih »povratniških« študij, opravljenih »doma« in v tujini.

Vzporedno z navedenim je bila narejena tudi raziskava o tem, kako Republika Slovenija s svojimi institucijami zakonsko in normativno ureja področja ter rešuje konkretne težave, s katerimi se soočajo povratniki in njihovi družinski člani, in kako se v raznih smernicah, izhodiščih ali konkretnih akcijah opredeljuje do tega fenomena. Za ta namen je bilo opravljenih več pogovorov s predstavniki različnih državnih teles, pregledana je bila zakonodaja, ki se tako ali drugače dotika povratnikov, pregledanega je bilo tudi veliko raznega gradiva različnih državnih institucij, ki se nanaša na povratnike, itd. O tem v prispevku z naslovom *Odnos Republike Slovenije do vračanja slovenskih izseljencev in njihovih potomcev* piše Jernej Mlekuž.

Upamo, da boste bralci ob branju prispevkov iz tematskega sklopa uvideli, da trajno nošenje »povratniških očal« ne spreminja le ločil, ampak ima realne, življenjske posledice.

Jernej Mlekuž

INTRODUCTION

In the present subject matter we will try to look at the mostly goodwillingly uttered "Welcome home!" with the so-called "remigration spectacles". Thus, "Welcome home!" will through the thick glass of "remigration spectacles" conclude with a more curved punctuation mark: "Welcome home?"

The contributions to the subject matter are a result of a research on reintegration of emigrants and their descendants (in vontinuation returnees), returned to Slovenia after the year 1990 that was in the years 2003 and 2004 carried out by the *Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU*. The research was part of a widely conceived Target research project titled *Perception of Slovene integration policy* that was in course within the programme *Competitiveness of Slovenia 2001–2006*. The Target research project was financed by the *Ministry of internal affairs of the Republic of Slovenia* and the *Ministry of education, science and sports of the Republic of Slovenia*. The principal holder of this two-year project (1. 10. 2002–30. 9. 2004) was the *Inštitut za narodnostna vprašanja* (Miran Komac).

The study on reintegration of returnees was focused on recording and researching difficulties returnees meet with. The goal of the research was to detect (system) causes of those difficulties and classify suggestions for their solving or annulling. Another field or aim of the research was a presentation of a broader attitude of the Slovene state towards returnees and their descendants.

The initial strategy of the project included only returnees from Argentina. At first a questionnaire was drafted, which covered variegated fields and contents (lodgings, work, social contacts, education, and other). With the help of the societies *Slovenija v svetu* and the *Rafaelova družba*, the questionaire was sent to 124 addresses; 33 completed were returned. A qualitative superstructure followed, additional questions with individuals who stated in the questionaire their data and demonstrated willingness for further cooperation. Thus, additional 15 "interviews" were carried out, mainly by e-mail. In her contribution *Vračanje Slovencev iz Argentine* (The returning of Slovenes from Argentina), Marina Lukšič Hacin analyses the questionaire answers and interviews. The author does not remain by mere "cold" analysis; she unfolds the answers, difficulties, ambiguities and other into a wider context of the studied subject matter and offers the so-called "solutions".

The research, in its beginning limited to returnees from Argentina only was later expanded on returnees from other countries. However, the enlistment of addresses of the latter was even more limited in comparison with the list of addresses of returnees from Argentina, despite the fact that in composing the list and distributing the questionaire, the society *Slovenska izseljenska matica* cooperated as well beside the alreday "cooperating" societies. Altogether, 34 questionaires were sent out and 14 completed were returned. Within the research on returnees from other states, 13 profundity interviews were carried out. Kristina Toplak interprets the mentioned material in her contribution "*Welcome home?*" *The returning of Slovene emigrants to the Republic of Slovenia*. She sets the applied material in a comparative context with other "returnee" studies carried out "at home" and abroad.

In parallel with the alleged, a research was carried out on how the Republic of Slovenia thogether with its institutions, legally and normatively regulates the mentioned issues and solves concrete difficulties returnees and their family members meet with, and how the state defines itself towards the phenomena in various guidelines or concrete actions. Several discussions were for that purpose carried out with representatives of different state bodies, surveyed was the legislation in any way concerning returnees, etc. This is the theme of the contribution by Jernej Mlekuž *The relation of the Republic of Slovenia towards the returning of Slovene emigrants and their descendants*.

We hope the readers will – by reading these contributions – realize that permanent wearing of "returnee spectacles" not only changes punctuation marks but has realistic consequences on life.

Jernej Mlekuž

VRAČANJE SLOVENCEV IZ ARGENTINE

Marina Lukšič-Hacin

COBISS 1.01

UVOD

Pregled raziskav in razprav o migracijah v Sloveniji[1] pokaže, da so bili v znanstvenih in strokovnih krogih do danes trije intenzivnejši valovi tematiziranja povratništva:[2] konec sedemdesetih let, v devetdesetih letih, po nastanku države Slovenije, in danes, ko se te razprave ponovno obujajo – med drugim tudi zaradi vračanj, do katerih je prišlo zaradi gospodarskih in političnih razmer v Argentini.[3] Pri tematiziranju povratništva se govori tudi o dvo- ali večgeneracijskem procesu »povratništva« ali »vračanja«. Če

[1] Z razpravami o povratništvu se srečujemo ves čas, odkar sledimo pojav izseljevanja iz slovenskega etničnega prostora. Razprave o izseljevanju so se pogosto dotikale vprašanj o vzrokih za izseljevanje, smereh izseljevanja, številu izseljencev itd. Pogosto pa so se avtorji spraševali tudi o možnostih vračanja mednarodnih selivcev. Obstoječe (slovenske) migracijske študije kažejo, da je v povojnem času kar nekaj ljudi zapustilo slovensko okolje. Delež povratnikov pa je sorazmerno majhen in pod pričakovanji. Temu moramo dodati dejstvo, da vsa leta ni zaslediti aktivne državne politike, ki bi dejansko spodbujala povratništvo. To velja za vse različice izseljevanja in povratništva, vključno z begom možganov. Analize F. Malija (1993) in M. Bevčeve (2000) celo kažejo, da se soočamo z novim begom možganov, predvsem pa s potencialno maso za beg možganov, ne pa da bi se približevali razmeram za množično povratništvo. Slovenske študije o povratništvu (izbrane): Bevc (1993), Bevc, Prevolnik-Rupel (2000), Klinar (1976), Klinar (1993b), Mali (1993), Stare (1976), Verlič Christensen (2000) itd.

[2] Opredelitev pojma povratništvo/remigracija je tesno povezana z razumevanjem pojma migracija/selitev. Ta gibanja so lahko notranja ali mednarodna. Koncept povratništva se izrazito veže na mednarodne migracije in je kot možnost (do katere lahko pride, ni pa nujno) logično nadaljevanje koncepta migracijskega kroga: emigracija – imigracija – remigracija. Ta krog je vezan na gibanje posameznika in ni mišljen večgeneracijsko. Temu P. Klinar dodaja, da so države gostiteljice dominantne pri vodenju takšne (krožne) migracijske politike. Z njo pa soglašajo tudi države izseljevanja, saj si prizadevajo za uveljavljanje alternativ izseljevanju, za različne načine sodelovanja s svojimi izseljenci oz. zdomci, za zaščito tistih kategorij, ki ohranjajo prvotno državljanstvo, za ohranjanje izvorne etnične identitete in nenazadnje tudi za njihovo vrnitev – za povratništvo (Klinar, 1990: 320).

[3] Za večino tistih, ki so se vrnili, velja, da so odšli mladi, vrnili pa so se kot upokojenci. Izjema so predvsem povratniki, ki so prišli po konstituiranju Slovenije kot samostojne države – predvsem iz Argentine. V teh primerih velikokrat ne gre za klasično povratništvo, ampak povratništvo prek generacij, oziroma točneje, priseljevanje Slovencev, ki so rojeni v tujini.

upoštevamo samoidentifikacijo ljudi, potem o povratnikih lahko govorimo le pri prvi izseljenski generaciji. Njihovi potomci, rojeni v tujini, se (pri pričujoči raziskavi) sami prepoznavajo kot priseljenci:

»Povratniki (...) čeprav mi ta izraz ne ustreza, saj nisem nikoli šel iz Slovenije, zato se ne vračam. Nisem povratnik. Sem rojen v Argentini in sem prišel v Slovenijo kot domovino mojih starih staršev.« (E11).

»Mi nismo 'povratnik' – smo Slovenci, ki smo se rodili izven meja države Slovenije – nikdar prej nismo tukaj živeli, zato nismo 'povratniki'!«(E1).

Raziskava o vračanju in reintegraciji Slovencev po povratku iz tujine je bila usmerjena v evidentiranje in proučevanje težav, s katerimi se morajo posamezniki soočati ob vračanju v Slovenijo. Cilja raziskave sta bila odkriti (sistemske) vzroke teh težav in razdelati predloge za njihovo reševanje ali odpravljanje. Drugo področje, v katero je študija usmerjena, je predstaviti, kako priseljenci percepirajo odnos slovenske države do povratnikov in njihovih potomcev. Namen je bil izdelati predloge za pripravo ustreznejšega modela reintegracijske politike države Slovenije v odnosu do Slovencev po svetu, ki se vračajo domov, in njihovih potomcev (priseljencev).[4]

Pričujoči prispevek se ukvarja predvsem z analizo situacije pri populaciji Slovencev, ki so se po letu 1990 vrnili v Slovenijo iz Argentine. V ospredju so vprašanja, povezana s predstavljenimi glavnimi cilji in namenom raziskave. To predstavlja rdečo nit pričujočega prispevka in ga deli v problemska področja, ki sledijo samemu procesu preselitve, kot so jo doživeli naši sogovorniki. Tako se bomo v nadaljevanju najprej ukvarjali z analizo razmer ob sami preselitvi, temu pa bodo sledili urejanje dokumentacije, stanovanjska problematika, zaposlovanje, izobraževanje, socialni stiki in kakovost življenja. Na koncu se bomo seznanili z rešitvami, kot jih vidijo naši sogovorniki.

PRISELITEV

Sogovorniki so se iz Argentine priseljevali v dveh valovih. Prvi je bil v devetdesetih letih, drugi val je bil po letu 2000, točneje po tem, ko je v Argentini nastopila gospodarska kriza. V obeh primerih so bile odločitve za selitev povezane s političnimi spremembami v Sloveniji,[5] le da so v prvem primeru veliko bolj izpostavljene kot čez nekaj let in so jih sogovorniki postavili na prvo mesto. Večina povratnikov je prišla z družinami (med njimi nekaj večjih družin), so pa tudi primeri samskih selitev.

[4] Natančna predstavitev raziskave je podana v uvodu v pričujoči tematski sklop. Glej Uvodnik v tematski sklop o reintegraciji izseljencev in njihovih potomcev (Jernej Mlekuž).

[5] Tu je mišljeno konstituiranje Slovenije kot samostojne države.

V analizi smo iz odgovorov lahko razbrali, da so se ljudje vračali iz sledečih razlogov:[6]

1. Osamosvojitev, slovenstvo, vrnitev domov so izpostavljali Slovenci, ki so se po drugi svetovni vojni, izselili oziroma, kot sami pravijo, bili pregnani iz Slovenije.

»Odločil sem se takoj po osamosvojitvi – vedno sem se počutil Slovenca in se pred tem zaradi osebnih zadev nisem vrnil.« (E2) Ali »Slovenija je postala samostojna in demokratična.« (E33)

2. Slovenstvo, korenine so izpostavljali v tujini rojeni otroci slovenskih staršev. V Slovenijo so se vrnili otroci, v nekaterih primerih tudi vnuki povojnih izseljencev.

»Sem spadam tudi če sem rojena v Argentini. Ker menim, da lahko nekaj prispevam od bogastva vrednot, ki sem jih prejela.« (E18)

3. Zaposlitev, slovenstvo (osamosvojitev)

Odločila se je po osamosvojitvi – da se otroci naužijejo slovenstva. Povod je bila samostojnost Slovenije in ponudba možu za zaposlitev (E1)

4. Kriza v Argentini, osamosvojitev Slovenije

V tej skupini odgovorov so bile politične spremembe v Sloveniji postavljene enakovredno z gospodarsko krizo v Argentini ali pa je bila slednja izpostavljena. Sogovorniki so izpostavljali moment gospodarske krize v Argentini, predvsem pa z njo povezani problem (ne)varnosti zaradi naraščanja kriminalnih dejanj in možnosti, ki so se kazale za prihodnost njihovih otrok.

Vrnili so se: *»zaradi življenjske varnosti. Ni prijetno hoditi po cesti in se stalno ozirati nazaj, če je kak neznanec za nami. Ni prijetno biti stalno zaklenjen v stanovanju ali za železno ograjo. Ni prijetno biti stalno v skrbeh, če se bodo otroci vrnili domov ne da bi jim kdo hotel odvzeti nekaj drobiža ali malo boljše obuvalo. V mislih, kot ideal, je bila selitev prisotna še pred poroko, ko ni bilo nobenih možnosti – komunistična država.« (E14)*

»Ko sem napisala varnost, sem mislila na manj kriminala. Saj jaz prihajam iz Argentine, kjer je trend ugrabljati ljudi, ubijati za malo denarja, in take 'luštne Zadeve' (...) ekonomska varnost pa mi ne pomeni toliko (...) seveda, morda bom v prihodnosti bolj zaskrbljena za to. O preselitvi v Slovenijo

[6] Pri odgovorih so sogovorniki lahko navedli več razlogov za vrnitev. Naprošeni so bili, da razloge po lastni presoji razvrstijo od najpomembnejšega proti manj pomembnim.

nisem kaj dosti razmišljala (...), sem se odločila kar na hitro. Morda sem kakšen mesec premislila, in ker nisem imela kaj izgubiti (saj sem mlada in brez obveznosti), sem se kar odločila in prišla.« (E24)

5. Zaposlitev, izpopolnjevanje, napredovanje ali študij

Posamezniki so navajali, da so se jim po osamosvojitvi Slovenije tu pokazale boljše možnosti za zaposlitev, izpopolnjevanje ali napredovanje. V to skupino bi lahko uvrstili tudi mlajše sogovornike, ki so prišli v Slovenijo kot študentje.

Po izjavah predstavnika MŠZŠ je število študentov, potomcev Slovencev po svetu, ki prihajajo študirat v Slovenijo, naraslo. Po številu prihodov na študij v Slovenijo iz različnih držav vse študente lahko razvrstimo v več skupin. Na prvem mestu so sicer tisti, ki prihajajo iz prostora nekdanje SFRJ, njim pa sledijo Slovenci iz Argentine. Pri argentinski populaciji se iz podatkov vidi, da je po gospodarski krizi v Argentini interes za študij v tujini (Sloveniji) močno narasel.[7]

6. Ljubezen, ločitve ali ostali (ne navedeni) osebni razlogi

Med Slovenci po svetu je zelo razvita kulturno-umetniška dejavnost. Nosilci skrbi za ohranjanje kulturne dediščine so največkrat izseljenska društva. Pri svojem delu sodelujejo tudi s Slovenijo in vabijo na obisk, večkrat tudi turnejo, različne kulturne skupine. Iz odgovorov lahko razberemo, da je v posameznih primerih prišlo do ohranjanja novih stikov med ljudmi in tudi do porok.

»Stara sem bila (...) let. Spoznala sva se tako rekoč v Argentini, ker je leta (...) prišel z zborom (...) na turnejo po Argentini. Takrat sem spoznala vse člane tega zbora, ker je bila zborovodkinja moja sestrična in smo zboru stali ob strani za kakršnokoli pomoč. Ko sem (...) prišla drugič na obisk v Slovenijo, sva se pri moji sestrični zopet srečala in tako sva začela najino pot.« (E28)

7. Ni navedel, ostalo

Nekaj sogovornikov ni bilo pripravljenih spregovoriti o razlogih za prihod v Slovenijo. Zanimiv pa je bil odgovor sogovornika, da je

»vse življenje razmišljal o selitvi v Evropo – prva v vrstnem redu je bila Slovenija« (E25)

Po klasičnem idealno-tipskem modelu, ki temelji na push-pull teoriji o razlogih selitev, bi lahko rekli, da so v prvem valu priseljevanj prevladovali dejavniki privlačevanja, v ozadju drugega so bili prisotni dejavniki potiskanja. Omenjeni model razlaga vzroke,

[7] Magnetogram – 4. vseslovensko srečanje, 1. delovna komisija, področje izobraževanja in šolstva 2004. Srečanje je bilo v Državnem zboru 8. 7. 2004. Več o tem glej v prispevku Jerneja Mlekuža (pričujoči tematski sklop), v razdelku Izobraževalni sistem in op. 11.

selektivnost, smer toka in obseg migracijskih gibanj s pomočjo dejavnikov odbijanja iz starega okolja in dejavnikov privlačenja v novo okolje. V primeru vrnitve izvorna država predstavlja novo okolje in je potrebno upoštevati dejavnike privlačenja, država začasne priselitve pa staro okolje in moramo upoštevati dejavnike potiskanja.[8]

POMOČ PRI SELITVI

Fizična selitev, povezana predvsem s finančnimi in organizacijskimi razsežnostmi, je prva težava, s katero se soočajo ljudje ob vračanju. V primeru selitev posameznikov, ki so samski, so situacije veliko lažje obvladljive kot v primerih družinskih selitev, sploh še, če gre za t. i. mešano zakonsko skupnost. Drugi vsebinski sklop raziskave se je tako nanašal na vprašanja: kdo vam je pri selitvi največ pomagal in kako (finančno, organizacijsko idr.), ali so vam pri selitvi pomagale državne institucije (katere in kako – finančno, organizacijsko) in ali ste pri selitvi bili deležni pomoči društev in drugih organizacij, ki skrbijo za Slovence po svetu? Odgovore lahko strnemo v več skupin:

1. Nihče ni pomagal, vse so izvedli sami. Med njimi nekateri menijo, da je tako povsem razumljivo, drugi pa menijo, da bi bilo prav, da bi bilo s strani države za povratnike bolje poskrbljeno.[9]

2. Večina sogovornikov je odgovorila, da so bili deležni (različne) pomoči. Pogosto se je pomoč nosilcev, ki jih navajamo v nadaljevanju, medsebojno prepletala in dopolnjevala. Pomagali so jim:

A. Starši, družina, sorodniki. Pomoč je bila informacijske, organizacijske ali finančne narave. Pomagali so sorodniki, ki so že živeli v Sloveniji, v določenih primerih sorodniki iz Argentine.

»Stric stanuje v (...) in sem stanoval pri njem ta čas, ko sem opravljal izpite za nostrifikacijo, približno 6 mesecev, in mi ni dovolil nič plačati. To je bilo zelo pomembno, ker sem lahko samo skrbel, da sem uredil vse zadeve glede diplome in službe.« (E30)

[8] V pull-push modelu so med pomembnejšimi dejavniki potiskanja: ekonomska stagnacija, padec standarda, zmanjšanje nacionalnih virov, nizek osebni dohodek, brezposelnost, politične in ostale diskriminacije. Dejavniki privlačenja so: ekonomska prosperiteta, dvig standarda, višji osebni dohodek, poklicna promocija, ustrezna zaposlitev, izobraževanje. Ti dejavniki vplivajo na izbor med potencialnimi migranti, a le v razmerah, ko pride do selitve zaradi interesa in potreb posameznika.

[9] Konkretni predlogi sogovornikov so zajeti v sklepni evalvaciji prispevka, ki govori o pomanjkljivostih sistema v Sloveniji in nekaterih alternativah za njegovo dodelavo, spremembo.

Velikokrat je prihajala pomoč z obeh strani. Zanimivi so primeri, ko so se bratje ali sestre priselili kot prvi in so pozneje pomagali sorodnikom pri vračanju. V teh primerih lahko zasledimo nekaj elementov t. i. verižnih migracij.

»Pri odločitvi in selitvi pomagala mama in v Sloveniji pomagal brat organizacijsko in z nasveti« – brat se je priselil nekaj mesecev pred njim. (E23)

B. Posamezni duhovniki

C. Društvo Slovenija v svetu. Pomoč je bila informacijske in organizacijske, v posameznih primerih tudi finančne narave. Kar nekaj je bilo angažiranj pri razreševanju stanovanjske problematike (pomoč pri iskanju stanovanja). Društvo je pomagalo ob sami selitvi in pozneje, v primerih, ko so posamezniki potrebovali pomoč že po ureditvi bivanja – iskanje zaposlitve, učenje slovenskega jezika, urejanje ostale dokumentacije.

Č. Rafaelova družba. Pomoč je bila moralne, informacijske, organizacijske in finančne narave.

»Ja, Rafaelova družba je prvič prinesla od Kanade nekaj denarja za naše tri družine (en mesec nazaj).« (E16)

Ta izjava nas napeljuje na domnevo, da je Rafaelova družba organizirala zbiranje pomoči med Slovenci po svetu z namenom pomagati ljudem, ki so se vračali iz Argentine v Slovenijo. Potrditev domneve najdemo v poročilu o delu Rafaelove družbe, ki pravi: »Pri Rafaelovi družbi v sodelovanju z društvom Slovenija v svetu zbiramo prošnje, obenem pa tudi ponudbe za stanovanja in delovna mesta, zato je že pred nekaj meseci prišlo do ideje, da bi vključili v prostovoljno dejavnost vso slovensko cerkveno strukturo in smo to kar hitro uresničili. Iz vsake škofije je zadolžen po en dekan. On potem najprej animira prek dekanij druge kolege dekane, oni pa župnike do zadnje župnije, kjer je možno kaj storiti. Iščemo predvsem proste zmogljivosti glede na nastanitve za prve mesece po prihodu v domovino (..). Na pomoč so priskočile župnijske Karitas, potem škofijske Karitas in pa tudi Slovenska karitas.« (Rihar, 2002: 19)

D. Karitas. Pomoč je bila finančna in pri iskanju stanovanj.

»Pri selitvi nam je pomagal Karitas – Koper – uredili so nam stanovanje in tudi finančno pomoč.« (E26)

Iz že omenjenega poročila lahko vidimo, da je dejavnost Karitas segala tudi na področje zdravstva in socialnega varstva: »Potem bi omenili še zdravstveno in socialno varnost, ki se bo uradno verjetno precej časa urejalo in zato ljubljanske župnijske

Karitas oskrbujejo ambulanto v Novih Jaršah, ki je namenjena vsem tistim, ki nimajo socialnega varstva. Ta vrata so odprta tudi Slovencem, ki prihajajo in nimajo še urejenega zavarovanja.« (prav tam)

E. Prijatelji. Pomoč je bila organizacijska in finančna. Večkrat se je dopolnjevala s pomočjo sorodnikov ali že prej omenjenih organizacij.

F. Dobri ljudje. Posamezniki so ob sorodnikih navajali pomoč dobrih ljudi, dobrotnikov. Od sogovornikov, ki so govorili o tovrstni pomoči, žal nismo dobili naslovov za nadaljnje stike, zato lahko zgolj ugibamo, da gre v teh primerih za pomoč znancev od sorodnikov, sosedov ali za pridobljeno pomoč iz humanitarnih akcij, ki so jih izvedle Karitas, Rafaelova družba in Slovenija v svetu.

G. Mestna občina Ljubljana. Tu je mišljena pomoč v obliki dodelitve neprofitnega stanovanja ob prijavi na javni razpis.

H. Slovenska izseljenska matica (navedel jo je en sogovornik/sogovornica).

Zelo malo ljudi je dobilo pomoč od državnih služb, institucij. Za tiste, ki so jo, je bila to predvsem denarna pomoč (štipendija ali socialna podpora).[10] Večina je odgovorila, da s strani državnih institucij ali služb ni prejela nikakršne pomoči. Nekateri so zgolj navedli dejstvo, da pomoči niso dobili, in naprej niso razlagali svojega stališča. Drugi so dejstvu, da niso prejeli pomoči, dodali še svoje stališče do tega v smislu, ali osebno mislijo, da bi morala država poskrbeti za povratnike. Tako se odgovori razvrščajo v tri skupine: nihče ni pomagal, nihče ni pomagal in ni dolžan pomagati, nihče ni pomagal, pa bi bilo dobro oziroma bi moral. V zadnji skupini so se odkrila področja, za katera sogovorniki menijo, da v Sloveniji niso zadovoljivo urejena in bi povratniki potrebovali pomoč: organizacijski in finančni vidik same preselitve. Povezan je z organizacijskimi in finančnimi zapleti in težavami. Temu sledijo urejanje dokumentacije in stanovanjske problematike, iskanje dela in področje izobraževanja. Slednje se povezuje s postopki za priznanje v tujini dosežene izobrazbe, s postopki za prekvalifikacijo ali doizobraževanje ter z vključevanjem otrok v slovenski izobraževalni sistem. Izobrazba je neposredno povezana z možnostmi za zaposlitev. Za zaposlitev se kaže odločujoče tudi znanje slovenskega jezika.

* * *

Vsa našteta področja so v prvi vrsti povezana z dostopnostjo informacij o postopkih, kako se določene zadeve v Sloveniji ureja, kaj vse je potrebno urediti in kje. Odgovori

[10] V odgovorih na zadnja vprašanja nekateri sogovorniki opozarjajo, da je do štipendij zelo težko ali skoraj nemogoče priti. Prav tako opozarjajo na težave pri dodeljevanju socialne pomoči.

kažejo, da so te informacije pri nas težko dostopne oziroma jih je težko najti – nekaj informacij je dostopnih na spletnih straneh, a jih je težko najti in so zelo razpršene. S strani državnih institucij in služb bi morale biti posredovane na javno transparenten način, predvsem pa bi morale biti lažje dostopne in bolj koordinirane, manj razpršene. Te strani bi morale biti vsaj medsebojno povezane in dostopne skozi strani Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu (tudi po mnenju naših sogovornikov).[11]

Večina sogovornikov pozna Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, a izpostavlja, da niso bili deležni pomoči ali pa so od Urada dobili določene informacije. Zelo so kritični do odnosa slovenske države do povratnikov in izpostavijo: da Slovenija nima izdelane strategije in normativno-pravno zavezujoče aktivne politike v odnosu do povratnikov, da odnosa do povratnikov sploh ni ali je na ravni ignorance, spregledanja.

UREJENOST DOKUMENTACIJE OB SELITVI

V nadaljevanju nas je zanimalo, ali so imeli sogovorniki ob priselitvi že urejeno vso potrebno dokumentacijo za bivanje v Sloveniji. Sogovornike lahko razdelimo na tiste, ki so imeli urejeno vso dokumentacijo, delno urejeno ter povsem neurejeno in so jo urejali po prihodu v Slovenijo.

V prvi skupini, pri tistih, ki so imeli vse urejeno, nas je zanimalo, kdo jim je pri tem nudil pomoč. Nekaj sogovornikov na to vprašanje ni odgovorilo, ostali pa so dokumentacijo uredili povsem sami ali pa so jim pri tem pomagali sorodniki, prijatelji, društvo Slovenija v svetu.

V drugi skupini, pri delno urejeni dokumentaciji, je šlo za različne primere:

- imeli so urejeno dokumentacijo za prihod v Slovenijo in so v Sloveniji urejali vse ostalo, od pridobitve državljanstva naprej, ali je bila vloga za državljanstvo že vložena v Argentini in postopek še ni bil zaključen. V teh primerih so bili prosilci obravnavani po Zakonu o tujcih in določilih o podeljevanju državljanstva;[12]
- imeli so slovensko državljanstvo in so urejali ostalo (različno) dokumentacijo v Sloveniji: osebno izkaznico, stalno ali začasno bivališče, status družinskih članov, zdravstveno zavarovanje, davčno številko, vozniško dovoljenje, nostrifikacija izobrazbe, urejanje dokumentacije za zaposlitev;
- imeli so urejen večji del dokumentacije in so v Sloveniji urejali dokumentacijo za ostale družinske člane, največkrat za otroke ali partnerje v primeru mešanih zakonov (viza, državljanstvo).

[11] Že Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu ima dve, medsebojno nepovezani, internetni strani: www.gov.si/mzz in www.ok-slovenija.org/slourad.htm. Slednja vsebuje tudi informacije za pomoč pri vračanju v Slovenijo.

[12] Več o tem glej prispevek Jerneja Mlekuža (pričujoči tematski sklop).

V tretji skupini, pri neurejeni dokumentaciji, so ljudje urejali vso dokumentacijo po prihodu v Slovenijo.

Na vprašanje, ali so se srečali s težavami pri urejanju potrebne dokumentacije, so nekateri odgovorili, da ni bilo težav, večina pa se je soočila z njimi. Iz odgovorov smo v analizi naredili nabor težav, s katerimi so se ljudje soočali:

1. Težave pri pridobivanju državljanstva (izseljenci in njihovi potomci)
»Niso mi priznali državljanstva po materini strani, tako da sem dobil (po 10. mesecih) državljanstvo po 13. členu. Po 3 letih je končno ugotovljeno, da je moja mama slovenskega rodu.« (E20)

2. Težave z državljanstvom v mešanih zakonih
Imel je težave »z urejanjem statusa žene, ki ni bila Slovenka. Neracionalne zahteve in slabo razpoloženje uradnikov za uredit vizum itd.« Pri urejanju dokumentov za bivanje »so zadevo reševali, kot če bi (...) prišla sama, ne glede na to, da je poročena s Slovencem.« (E2)

Iz odgovorov lahko zasledimo, da so bile v vseh primerih t. i. mešane zakonske skupnosti prisotne podobne težave pri urejanju statusa za zakonca Neslovenca. Torej lahko domnevamo, da v Sloveniji postopki za ureditev življenja v mešanih zakonskih skupnostih na izvedbeni ravni še niso najbolje urejeni. Z vstopom Slovenije v EU in s predvidenim svobodnim pretokom delovne sile v EU lahko pričakujemo porast mešanih zakonov in seveda tudi postopkov, povezanih s tem. Kot izpostavljajo sogovorniki, pri nas prihaja do težav že pri urejanju pogojev za življenje v družinah, kjer je eden od partnerjev Slovenec, kje so šele priseljenske družine neslovenskega porekla. Z vstopom v EU je Slovenija zavezana dogovorom, ki urejajo migracijsko področje, in pri integracijski politiki je v ospredju ravno pravica do združevanja družin. Le-ta predstavlja enega od razlogov za izdajo dovoljenj za priselitev ostalih družinskih članov priseljencem, ki že delajo in bivajo v državah članicah EU. Postopke, ki dovoljujejo združevanje družin, bomo morali naravnati 'po meri človeka' že zaradi integracijske politike EU, ki smo ji zavezani.

3. Težave z razumevanjem navodil za izvedbo postopkov
»Nekateri strokovni izrazi so mi bili tuji in sistemsko so različni, zato sem moral kar velikokrat na občino, za uredit vse papirje.« (E11)

Iz odgovorov sogovornikov lahko razberemo, da je jezik, ki ga uporabljamo v uradnih dopisih, navodilih itd. za ljudi, ki so dalj časa živeli izven Slovenije ali so se priselili, težko razumljiv. Navodila naj bi bila v pomoč in poenostavitev postopkov – torej bi morali preveriti, ali drži trditev o nerazumljivosti navodil. Če to drži, bi morali navodila napisati v razumljivem jeziku, da bi lahko služila svojemu namenu.

4. Podobno so z jezikom povezane težave s prevodi (argentinskih) dokumentov v slovenščino. Ena od težav so npr. razlike med šolskimi sistemi in s tem težava pri prevajanju stopenj izobrazbe.

5. Sogovorniki izpostavljajo tudi razlike v državnih metodologijah, npr. pri določanju osebnega premoženja, in nesporazume, ki iz tega izhajajo, težave, ko morajo kot državljani Slovenije oddati dohodninske napovedi (npr. pri prošnji za štipendijo ali stanovanje), ki jih zaradi razlik med Slovenijo in Argentino ne morejo izpolniti po pri nas veljavnih kriterijih.

»Slovenija ni naredila dovolj za povratnike – njihovo vključevanje v izobraževalni sistem. Slovenski Argentinci, ki imajo slovensko državljanstvo, so na slabšem pri pridobivanju štipendij kot tuji državljani iz držav bivše Jugoslavije oziroma iz drugega konca sveta. Kje je tukaj logika? (...) Povratniki (...), ki imajo slovensko državljanstvo, imajo iste pravice kot vsak Slovenec, toda ko zaprosimo za štipendijo moramo prikazovati dohodnino staršev. V Argentini je druge vrste ekonomski sistem, ki ne ustreza slovenskemu, tako da dohodnine, kakor zahteva Slovenija, ne moremo prikazati in tako ne moremo priti do štipendij ali drugih subvencij.« (E11)

6. Težave s postopki nostrifikacije

»Letala sem od Poncija do Pilata. (...) Moja nostrifikacija se je zapletla še in še. Ko sem se začela zanimati, kam naj vložim prošnjo za nostrifikacijo, so mi svetovali, da naj grem vprašat na Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport. Tam so ugotovili, da imam po njihovem VII. stopnjo in naj grem v Ljubljansko univerzo ga. (...). Ona je prevzela prošnjo in po mesecu in pol zopet poslala na Ministrstvo, ker je smatrala, da mi ne bi mogla priznati niti III stopnje. Zopet se javim na ministrstvo in tam so napisali pismo in me napotili v glasbeno akademijo. Na akademiji so mi rekli, da te zadeve ureja ga. (...) na Ljubljanski Univerzi in se zopet napotim k njej. Ga.(...) zelo nejevoljna sprejme mojo prošnjo, pregleda in pravi, da manjka neki dokument. Ko iz Argentine dobim ta dokument, ji ga osebno dostavim in zopet je manjkal drugi dokument, in tako se je vleklo pol leta. Ko končno prinesem vse dokumente (kar bi mi lahko za vse povedali naenkrat in bi imela le en strošek, tako pa sem imela še pa še stroškov), je dejala, da me bodo obvestili. Tako sem čakala še 4 mesece. Končno dobim pošto z Univerze (...).«

Priznali so ji le univerzitetno izobrazbo brez naziva (kaj sem po poklicu). Takoj se je pritožila. Odgovor je bil: *»če vam popravimo moramo še ostalim in tako bomo izgubili ugled, ki ga imamo. Taka je bila moja izkušnja.« (E28)*

7. Težave zaradi neurejenega kraja bivališča pri urejanju statusa bivanja

Državljani RS naj bi v skladu z zakonom in ustavo svobodno prijavljali in od-

javljali prebivališče v Sloveniji brez posebnih dovoljenj. Na prvi pogled razumljiva pravica se zapleta na izvedbeni ravni. Za to, da pridobiš status za začasno ali stalno bivanje oziroma ga v praksi realiziraš, moraš imeti mesto prijave, bivališče – torej moraš biti lastnik nepremičnine ali podnajemnik pri stanodajalcu, ki te je pripravljen uradno prijaviti kot podnajemnika in soglašati s prijavo začasnega bivališča.[13] Po izjavah sogovornikov se pri slednjem pojavijo težave. Izhod iz stiske je v 'nelegalnih iznajdljivostih' državljanov, ko se prijavijo pri nekom, ki jih je pripravljen prijaviti ne glede na to, kje dejansko bivajo.

»Prijatelji (...) so nam ponudili stalno bivališče in tako smo lahko uredili druge dokumente.« (E23)

Težavam pri urejanju dovoljenja za bivanje so izpostavljeni tudi t. i. izseljenci. To so, v jeziku statističnega popisa[14] pri nas, državljani Slovenije, ki so ob odhodu v tujino odjavili svoje bivališče v Sloveniji ali pa so bili v tujini rojeni državljani in statusa bivanja v Sloveniji pred tem niso imeli.[15]

8. Številni sogovorniki izpostavljajo tudi zapletene postopke in slab odnos uradnih oseb do strank.

UREJENOST BIVALIŠČA – STANOVANJE

Analiza odgovorov kaže, da so si ljudje po priselitvi različno uredili stanovanjski problem. Na vprašanje o bivališču smo dobili različne odgovore, ki jih lahko strnemo v naslednje skupine:

1. Živim v lastnem stanovanju ali lastni hiši. Ob priselitvi so bili običajno nekaj let podnajemniki ali so živeli pri sorodnikih, z leti pa so prišli do lastnega stanovanja ali hiše. Nekateri še danes odplačujejo kredit in se jim pozna pri življenjskem standardu, saj nič ne prihranijo ali pa so morali življenjski slog prilagoditi varčevanju zaradi odplačevanja kredita.

2. Smo podnajemniki v stanovanju ali hiši. V to skupino se uvršča večina sogovornikov. Nekateri navajajo, da so podnajemniki pri Karitas, župniščih, pri prijateljih in

[13] 7. člen Zakona o prijavi prebivališča pravi: »Posameznik ob prijavi stalnega prebivališča in prijavi spremembe naslova stanovanja predloži dokazilo, da ima pravico do prebivanja na naslovu, ki ga prijavlja. Kot dokazilo, da ima posameznik pravico do prebivanja na naslovu, se šteje dokazilo o lastništvu, najemna in podnajemna pogodba ali pisno soglasje lastnika oziroma solastnikov stanovanja oziroma upravljavca nastanitvenega objekta.«

[14] Več o spremembah statističnih definicij glej Bevc, Prevolnik-Rupel 2000: 148.

[15] Teh težav ne zasledimo v državah, kjer osnovni dokumenti, ki dokazujejo državljansko pripadnost, nimajo navedenega točnega kraja bivanja. Le-ta s statusom državljanstva ni neposredno povezan.

ostalih najemodajalcih. Nekateri so ob priselitvi živeli pri sorodnikih ali prijateljih in so si pozneje poiskali podnajemniška stanovanja. Posamezne družine, ki so bile v začetku v podnajemniškem razmerju, so z leti uspele priti do lastnega stanovanja ali hiše (že omenjena skupina 1). Večina je sicer s svojim življenjskim standardom zadovoljna, vendar opozarjajo, da v primeru, da se bo nadaljevala enaka stanovanjska politika, nikakor ne bodo mogli razrešiti stanovanjske situacije in bodo prisiljeni v trajno podnajemništvo. *»V Sloveniji bi morali ustanoviti predvsem stanovanjsko politiko, da bi lažje prišli do 'strehe' (...), če se bo nadaljevala enaka stanovanjska politika, bo nemogoče priti do lastnega stanovanja, pa tudi če bi zaslužil zelo nad-povprečno plačo.« (E2)*

3. Živim pri sorodnikih. Kar nekaj jih je poudarilo, da še vedno živijo pri sorodnikih. So pa to primeri priselitev po letu 2000.

4. Živim pri prijateljih. Tudi tu gre za priselitve po letu 2000.

5. Neprofitno stanovanje
»Živi v neprofitnem stanovanju MOL.« (V16)

6. Drugo: npr. študentski dom

Pri urejanju stanovanjskega problema (nakup ali najem stanovanja) so se ljudje srečevali z različnimi težavami. Najprej se težave pojavijo pri samem iskanju, sploh v primerih, ko so si skušali urediti stanovanje še pred prihodom v Slovenijo. Brez pomoči prijateljev, dobrotnikov ali sorodnikov to ne bi bilo izvedljivo, pravijo sogovorniki. Tisti, ki so podnajemniško ali lastniško stanovanje iskali po prihodu v Slovenijo, izpostavljajo, da je bila večina prisiljena skleniti podnajemniško razmerje. Cene najema so visoke, možnosti izbora majhne. Le-te se v primeru družin še skrčijo, saj so pri sklepanju podnajemniškega razmerja otroci v Sloveniji pogosto moteči. Lastno stanovanje je za mnoge odrinjeno v prihodnost. Najprej si morajo finančno opomoči zaradi same selitve. Pravijo, da so hiše in stanovanja v Sloveniji zelo draga, pravzaprav predraga. Slednje ne velja le za povratnike, ampak za vse prebivalce Slovenije, predvsem se s tem soočajo mlade družine, povratniki in priseljenci.

»Problemi so nastali pri iskanju stanovanja. Vzeli smo v najem hišo, ampak na tak način, da sem podpisal 'predkupno pogodbo', čeprav sem bil prepričan (tako so mi obljubili), da bom lahko izstopil iz pogodbe brez težav, ker smo se zmenili, da bomo imeli hišo le eno leto. Pred iztekom enega leta so nam grozili s tožbo, če ne kupimo to nepremičnino. Mislim, da bi morali imeti vsi, ki se vračamo, dostop do pravnega nasveta preko vseh organizacij, ki se ukvarjajo s povratniki (Slovenski svetovni kongres, Slovenija v svetu, vaša ustanova). Najbrž obstaja ta možnost in nismo imeli oziroma nimamo informacije o tem .« (E30)

Prav tako so naleteli na težave pri urejanju statusa bivanja. Le-te so povezane z lastništvom stanovanja ali s prijavo in soglasjem stanodajalca. *»Najemodajalec nam ni hotel omogočiti začasnega prebivališča.« (E20)* V podnajemniškem razmerju je težko legalizirati status začasnega bivanja, še težje pa je pridobiti status stalnega prebivališča.

ISKANJE ZAPOSLITVE

Po preselitvi in nastanitvi so si ljudje morali najti zaposlitev. Našli so jo na različne načine in naleteli na različne težave. Nekateri so začeli s svojo dejavnostjo, se samozaposlili. Drugi so našli delo s prijavo na javni razpis, ob pomoči Zavoda za zaposlovanje, preko interneta, s pomočjo prijateljev in drugo (delno zaposleni, honorarno delo, upokojenci, študentje). Kar nekaj jih je navedlo, da niso zaposleni in da še vedno iščejo delo.[16]

»Po izobrazbi v Argentini sem magister v odnosih z javnostjo. Diplomo mi je nostrificirala Ljubljanska univerza. Uradno se moja izobrazba glasi univerzitetni diplomirani komunikolog. V Argentini sem bil v obdobju od leta 1994 do leta 2000 direktor dveh hotelov v Bariloche, ki je največje zimsko turistično središče v Južni Ameriki. Kar se tiče iskanja dela v Sloveniji lahko povem, da pošiljam moj življenjepis in večkrat dobim odgovor, da imam previsoko izobrazbo ali ne ustreza k prošnji, pri nekaterih podjetjih, ki me povabijo na razgovor mi povedo, da ne govorim knjižne slovenščine. Pri tem ne vidim nikakršne ovire(...). Da, mislim, da je pri iskanju zaposlitve ovira moje 'povratništvo iz Argentine'. Naj omenim, da je bil dvakrat odgovor 'off the record', da čeprav imam slovensko državljanstvo, bom za njih ševedno 'TUJEC'(...). Sreče mi ne manjka. Manjka mi oseba, ki bi me zaposlila.« (E20)

Obvladanje slovenskega (standardnega) jezika ni edina ovira, ki jo izpostavljajo sogovorniki. Del jih sicer meni, da so pri iskanju dela povratniki enakovredno obravnavani kot ostali iskalci dela v Sloveniji in da imajo enake možnosti za napredovanje. Veliko pa jih izpostavlja različne vidike potencialne diskriminacije pri iskanju dela in napredovanju na delovnem mestu. Tem odnosom so poleg povratnikov izpostavljeni tudi priseljenci.

[16] »Edini 'urad', ki nam je pomagal v Sloveniji, je bil Slovenija v svetu, Karitas Preska, škofijska in sorška. Moja težava je naslednja: ko se prijavim na kak razpis, dobim odgovor, da moja izobrazba ne ustreza njihovim zahtevam. Kako je to možno, če izpolnjujem vse pogoje. Ko se prijavim na delo za nižjo stopnjo izobrazbe, mi pa odgovarjajo, da mi ne dajo delovnega mesta, ker z mojo izobrazbo lahko takoj dobim drugo službo in grem. To se vleče že dve leti. Jaz pa sem prišel v Slovenijo, da bi napredoval, da bi zagotovil prihodnost moji družini in to kar se mi dogaja moje želje preprečuje.« (E20)

»...povratniki (priseljenci?) nimajo enakih možnosti za zaposlitev zaradi pomanjkljivega znanja jezika in predsodkov, ki so s tem povezani. Zaradi neznanja jezika in predsodkov naj bi imeli povratniki tudi ne-enake možnosti za napredovanje.« (E5)

Povratniki kot iskalci dela niso imeli enakih možnosti za zaposlitev kot ostali slovenski iskalci, saj so bili postopki nostrifikacije dolgotrajni in v določenih primerih, ko so bili zaključeni, posamezniki niso dobili priznane specializacije.

»Sem zaposlen v zdravstvenem domu v (..). Sem zdravnik, specialist geriatrije. Ker mi ne priznajo specializacijo, delam kot splošni zdravnik, čeprav moja služba poteka v dveh domovih upokojencev. To se pravi, da delam kot gereontolog, ampak nisem plačan na osnovi tega. Po drugi strani ni priznanja moje delovne dobe v Argentini (18 let), kar tudi vpliva na plačo.« (E30)

Prav tako so težave pri priznavanju delovnih izkušenj (odvisno od delodajalca), in dokler ne bosta podpisani Konvencija o socialni varnosti med Republiko Slovenijo in Argentinsko republiko in Administrativni dogovor za izvajanje Konvencije o socialni varnosti med Republiko Slovenijo in Argentinsko republiko, ne bodo imeli priznane delovne dobe.[17] Prav tako k prošnji za zaposlitev ne morejo priložiti priporočil prejšnjih delodajalcev ali pa se ta priporočila ne upošteva.

»V Argentini imam dvanajst let delovne dobe, kjer delovni čas ni smel biti ovira. Delala sem tudi po deset in več ur na dan, samo da je bilo zahtevano delo opravljeno kvalitetno. Pri tem sem si pridobila zelo veliko delovnih izkušenj in navad. Po službi sem opravljala študij na univerzi in se pozno zvečer vračala domov. Pri nastopu službe v Sloveniji sem bila zelo lepo sprejeta in sem še vedno zadovoljna z njo. Čudi me politika slovenske države, da ne uredi potrebnih političnih dogovorov z državo Argentino, kjer živi veliko Slovencev. Veliko teh je prišlo v Slovenijo in tu nadaljevalo svojo življenjsko pot. Zato bi bilo nujno potrebno urediti te zadeve glede našega statusa (delovne dobe) kar bi koristilo nam in tudi državi Sloveniji. Na nek način smo tudi mi ostali 'IZBRISANI', le da se o tem noče ali ne more spregovoriti in urediti. Teh organiziranih pobud je z naše strani, ki smo prišli iz Argentine, že veliko, vendar za enkrat še ni uspeha. Slovenska država se mora zavedati in tudi vedeti, da je bila priznana s strani več držav, med prvimi je bila priznana v Argentini, kjer je bil za nas Slovence to velik dogodek in praznik. Da je Argentina storila to dejanje med prvimi, je predvsem zahvala naši slovenski skupnosti v Argentini. Zato bi človek tudi dobronamerno pričakoval, da bo Slovenija znala vse to ceniti in s tem tudi pomagati vsem nam, ki smo se vrnili v domovino svojih staršev.« (E6)

[17] Več o tem glej prispevek Jerneja Mlekuža (pričujoči tematski sklop).

Nekateri izpostavljajo, da so sicer zaposleni, a delovno mesto ne ustreza njihovi izobrazbi, čeprav so s postopki nostrifikacije v tujini doseženo stopnjo pravno uredili tudi v Sloveniji.

IZOBRAŽEVANJE

Področje izobraževanja smo razčlenili v treh vidikih: postopki za priznanje izven Slovenije dosežene stopnje izobrazbe ali specializacije, potrebe po do-izobraževanju ali specializaciji v Sloveniji in vključevanje otrok v slovenski izobraževalni sistem, kjer se je v odgovorih na ravni univerzitetnega študija dodatno izpostavil problem štipendiranja.[18] Večina sogovornikov ima danes pri nas priznano (v Argentini) doseženo izobrazbeno stopnjo, nekaterim je le delno priznana (npr. jim ni priznana v Argentini dosežena specializacija) in nekaj primerov je, ko jim v Sloveniji nismo priznali dosežene izobrazbe. Pri slednjih eden od sogovornikov navaja, da nima formalnega priznanja, a mu je izobrazbo delodajalec (v privatnem sektorju) priznal. Večina pri tem opozarja na dolgotrajnost nostrifikacijskih postopkov, njihovo zapletenost, na nepopolne informacije, na visoko ceno samega postopka ter višino ostalih stroškov, ki so s postopkom povezani, in na težave pri prevodih originalnih dokumentov v slovenski jezik. V primerih delnega priznanja izobrazbe se kaže, da imajo ljudje težave, ker v Sloveniji nimamo formaliziranega študija na določenih smereh ali posameznih specializacijah.

Omenjene težave so se, podobno kot pri povratnikih iz Argentine, pojavljale pri populaciji študentov, ki so se odločili za študij v tujini mimo utečenih institucionaliziranih poti podiplomskega, pa tudi dodiplomskega študija v Sloveniji. Ob povratku so imeli težave z nostrifikacijo in zaposlitvijo. Lahko domnevamo, da omenjena populacija predstavlja najbolj rizični del pri t. i. populaciji potencialnega bega možganov. Izobraževali so se v tujini in v času študija vzpostavili socialne mreže in komunikacijo z okoljem priselitve, kar jim omogoča lažje zaposlovanje v teh okoljih v primerjavi z ostalimi potencialnimi selivci.

Vsi sogovorniki so izpostavili potrebo po doizobraževanju. Dodatna usposabljanja so povezana z dejstvom, da je zaradi tehnoloških sprememb in hitre dinamike življenja postalo izobraževanje danes vseživljenjski proces. Kar nekaj jih je, ki menijo, da je populacija povratnikov v določenih pogledih specifična in bi potrebovala posebno obravnavo. Pri tem se na prvem mestu izpostavlja potreba po tečajih slovenskega jezika za odrasle in otroke (ali povratnike, največkrat pa priseljene). Nekateri izpostavljajo, da neznanje jezika upočasnjuje vključevanje (integracijo) v slovensko družbo in onemogoča enakopraven položaj pri iskanju zaposlitve. T. i. povratniki so ob odhodu s seboj odnesli jezik iz časa, ko so odhajali, in ta jezik so prenesli tudi na svoje otroke. Večji ko je časovni razkorak med odselitvijo in vrnitvijo, večja je verjetnost, da je

[18] Tu je mišljena že omenjena težava s formalnimi zahtevami za podelitev štipendije in razkoraki v državnih metodologijah pri opredeljevanju npr. osebnega premoženja ali npr. zahteva po dohodninski napovedi, ki ji prosilci (državljani Slovenije) iz določenih drugih držav ne morejo zadostiti.

jezik, ki ga govorijo, arhaičen.[19] Dodatno jezikovno izpopolnjevanje je potrebno v prvi vrsti zaradi profesionalnih namenov, predvsem pri poklicih, ki so vezani na delo z javnostjo, ali v izobraževalne namene. Še bolj je potreba po jezikovnih tečajih prisotna v mešanih zakonih ali pri državljanih Slovenije, rojenih v tujini, ki so se priselili v Slovenijo (nekateri že s svojimi družinami). Tako jezikovni tečaji kot ostala strokovna izpopolnjevanja ali študij ob delu, so po mnenju sogovornikov za večino predraga in zato težko dostopna.

Prav letošnje poletje je bil v Državnem zboru sprejet zakon, ki »ureja postopek in merila ter določa organe za priznavanje ter vrednotenje tujega in vrednotenje slovenskega izobraževanja, uporabo v tujini pridobljenega naziva poklicne in strokovne izobrazbe ter uporabo v tujini pridobljenega strokovnega oziroma znanstvenega naslova.«[20] Zakon v 5. členu predvideva, da se na Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport organizira informacijski center, »ki v okviru Republike Slovenije in v mednarodnih okvirih opravlja naloge informacijske točke (...)« (prav tam) Zakon predvideva hitrejše in bolj urejene postopke za priznavanje in vrednotenje izobraževanja. Pomembna novost je, da so postopki omejeni na dva meseca. Prav tako se postopki prilagajajo namenu postopka nostrifikacije – postopke priznanja za namen zaposlovanja se začne z vlogo neposredno na ministrstvu, za namene nadaljevanja izobraževanja pa na tisti izobraževalni instituciji, kjer naj bi nadaljevanje potekalo.

SOCIALNI STIKI IN KAKOVOST ŽIVLJENJA

Večina sogovornikov je imela v Sloveniji znance, prijatelje ali sorodnike že pred priselitvijo. Ocenjujejo, da jih je po prihodu okolje dobro sprejelo. Kot povratniki niso imeli težav, čeprav posamezniki izpostavljajo, da so se včasih znašli v situaciji, ko so prikrili svoje povratništvo ali so imeli zaradi tega težave. Prav tako nekateri opozarjajo na težave otrok v šoli, vrtcu ali okolici. Večina jih odgovarja, da so s trenutno življenjsko situacijo in standardom relativno zadovoljni. V nadaljevanju eni pravijo, da se od priselitve ni nič spremenilo in da v obstoječih razmerah ne pridejo do prihrankov, ki bi omogočili dvig življenjskega standarda. Med njimi je nekaj takih, ki so si kupili hišo ali stanovanje in odplačujejo kredit, večina pa je podnajemnikov, ki težko pridejo do prihrankov za morebitno rešitev stanovanjskega vprašanja v prihodnosti. S svojimi dohodki si zagotavljajo 'normalno' življenje. Od teh se razlikujejo posamezniki, ki ocenjujejo, da dobro živijo in lahko tudi nekaj prihranijo.

Po priselitvi so sogovorniki ohranili stike s prijatelji ali znanci, ki so se, podobno kot oni, priselili v Slovenijo. Prav tako so si po priselitvi v populaciji Slovencev, ki so se vrnili iz Argentine, našli nove znance ali prijatelje. Danes se še vedno dobivajo, vzdržujejo stike in si medsebojno pomagajo.

---

[19] Več o arhaičnosti jezika, kulture v Lukšič-Hacin 1995.

[20] Zakon o priznavanju in vrednotenju izobraževanja (ZPVI), Uradni list RS, 2004.

»Nekatere povratnike poznam iz Buenos Airesa že več let in nas veže prijateljstvo. Z njimi se srečujem bolj pogosto. Z ostalimi, čeprav jih poznam skoraj vse, se srečujemo občasno, bolj redko (...). Srečanja s prijatelji so vedno pomembna, posebno ker moja žena ne govori slovensko in izkorišča take priložnosti, da se naklepeta.« (E30)

Aktivno druženje Slovencev, ki so se vrnili iz Argentine, delno spominja na delovanje izseljenskih društev, ki so jih ustanovili Slovenci po svetu v različnih državah po zahodni Evropi ali v obeh Amerikah in Avstraliji. Preseneča dejstvo, da se ljudje, ki se vrnejo v Slovenijo – domovino – znajdejo v situaciji, ko začutijo potrebo po druženju s 'podobnimi' glede na selitev. Že samo to dejstvo kaže, da se na ravni vsakdanjega življenja pojavlja nek skupni imenovalec, potreba, težave, ki so tako intenzivne, da homogenizirajo skupino ljudi in jih motivirajo k ustanovitvi društva. Vsekakor so ti dejavniki različni in bi bile potrebne dodatne analize za njihovo popolno razumevanje. Kljub temu pa lahko sklenemo, da se v določenih vidikih ta skupina ljudi počuti različna od ostale populacije državljanov. Omenjena potreba po druženju ni prisotna le pri starejši generaciji, ampak tudi pri mladih, kjer se večina samoidentificira s priseljenstvom in ne s povratništvom.

»Ja, imam stike in zelo pogosto. Mladi se dobivamo vsak konec tedna in se družimo (...) poleti pa se dobivamo (...), kjer imamo piknike in se srečujemo ob nogometu. Enkrat mesečno imamo argentinsko mašo, kjer pride kar lepo število povratnikov. Stiki so pomembni, saj si med seboj pomagamo. Vemo, kako je eden, kako je drug, s kakšnimi problemi se srečujejo, si pomagamo med seboj, saj ima večina iste začetniškeprobleme in vemo, kako je najbolje da se rešijo.« (E11)

REŠITVE, KOT JIH PREDLAGAJO 'POVRATNIKI'

V svojih predlogih rešitev in sprememb sogovorniki izhajajo iz prepričanja, v katerega občasno dvomijo, da je država Slovenija (njeni uradni predstavniki) zainteresirana za vračanje svojih državljanov in njihovih potomcev. Iz lastnih izkušenj predlagajo, da bi bilo potrebno še marsikaj postoriti za normalizacijo postopkov, ki so vezani z vračanjem ali celo s priseljevanjem v Slovenijo. V tujini pogrešajo informacije o (celotnem) pravno-političnem sistemu v Sloveniji. Pri urejanju selitve v Slovenijo pa pogrešajo svetovanje in pomoč pri postopkih za urejanje potrebnih dokumentov in statusov (državljanstvo za družinske člane, osebna izkaznica, status za stalno ali začasno bivanje, zdravstveno zavarovanje, davčna številka, vozniško dovoljenje, nostrifikacija v tujini pridobljene izobrazbe in specializacije, zaposlitev, delovna doba, otroški dodatek, socialna pomoč v primeru nezaposlenosti itd). Pri tem so potrebne začetne informacije o postopkih, pozneje pa tudi nasveti pri izpolnjevanju obrazcev in dopolnjevanju vlog

z zahtevanimi dokumenti. Dokumente je velikokrat potrebno prevesti iz tujih jezikov v slovenščino in pri prevodih prihaja do zadreg, kjer bi bila potrebna pravna pomoč za ustrezne prevode.

Menijo, da bi prve informacije, svetovanje in podporo morali dobiti že na ambasadi v Argentini (oz. po državah, kjer živijo Slovenci). Pravijo, da v Argentini ni na razpolago dovolj informacij za tiste, ki se zanimajo za Slovenijo. Poleg ambasade naj bi za informiranje poskrbela Zedinjena Slovenija:

»... toda večina Slovencev ne živi v okolici ambasade, zato menim, da bi bilo bolj koristno take vrste informacij širiti preko 'Zedinjene Slovenije' (to je krovna organizacija za Slovence v Argentini) poleg nje pa krajevni domovi, kjer se dobiva večina Slovencev ob raznih priložnostih...« (E11)

Informacije bi lahko nudila društva za Slovence po svetu, ki delujejo v Sloveniji: podatki o naslovih, telefonskih številkah, urnikih, načinih urejanja dokumentacije. Dobrodošla bi bila brošura z jasnimi navodili o postopkih in zahtevani dokumentaciji, ki bi bila na voljo v knjižni in internetni obliki. Prav tako bi bilo potrebno zaposliti svetovalce na uradih, ki pokrivajo priseljensko področje, ali za to primerno usposobiti posameznike, ki bi delovali kot svetovalci. Slednje je odvisno od stopnje (de)centralizacije sistemske ureditve obravnavanega področja na relaciji delitve pristojnosti med državo in občinami (v bodoče tudi regijami). Številni izpostavljajo nekorekten in nestrpen odnos uradnikov do strank, kar bi bilo potrebno spremeniti. Poleg informacij bi bilo potrebno urediti konkretno pravno svetovanje za primere zapletov pri postopkih urejanja dokumentacije. V povezavi s postopki za podeljevanje državljanstva sogovorniki izpostavljajo: težave pri pridobivanju državljanstva za Slovence, rojene v tujini, ko je eden od staršev rojen izven meja Republike Slovenije; starostna meja za pridobitev državljanstva, ko je eden od staršev Slovenec, diskriminira, ustvarja neenakost pred zakonom, saj iz iste družine eni bratje lahko pridobijo državljanstvo, drugi (starejši) pa ne; status Slovencev brez državljanstva, še vedno ni urejen z zakonom.

Zbiranju začetnih informacij sledi konkretna selitev, soočanje z njenimi organizacijskimi in finančnimi vidiki. V primeru selitve cele družine so postopki še bolj zapleteni in sogovorniki izpostavljajo potrebo po pomoči. Pri organizaciji selitve pogrešajo informacijsko pomoč, pri finančni plati pa predlagajo razmislek o možnostih za ugodnejše namenske (dolgoročne) kredite. Le-ti naj bi pokrivali potrebe selitve kot tudi pomoč pri nakupu bivališča. Samo bivališče je nujno tudi za uveljavljanje (ustavne) pravice do statusa trajnega ali začasnega bivanja. Podnajemniki imajo, kot smo videli, največkrat težave zaradi nesoglasja stanodajalcev. Za reševanje začetnih težav sogovorniki predlagajo, da bi država nudila možnost začasnega (lahko časovno omejenega) bivališča, podnajemništva ali prehodnega doma.

»Finančna pomoč bi lahko bila v obliki kreditov brez interesov na 10 let ali kaj podobnega, saj se je že dokazalo, da so Slovenci v Argentini z malo

pomoči vsi napredovali. In tisti, ki prihajajo, bi tudi lahko napredovali, če bi se jim pomagalo in se jim dalo to možnost. Druga pomoč bi bila v obliki stanovanj. Urad, ki skrbi za izseljence in njihove potomce, bi moral zagotoviti najmanj 2 stanovanja na leto za take primere, ki bi jih dali v najem, tako kot dajo tem, ki nimajo socialne podpore (zelo ugodna najemnina). Večina argentinskih družin ima številne družine in s selitvijo imajo problem, saj se nimajo (ob prihodu) kje nastaniti, nimajo še zaposlitve in to so najpomembnejši razlogi, da se ne vračajo v Slovenijo in ostajajo v Argentini.« (E11)

Vzporedno z urejanjem bivališča je potrebno najti zaposlitev in poskrbeti za priznanje v tujini pridobljene izobrazbe, specializacije. Težave na tem področju smo že omenjali in sogovorniki izpostavljajo potrebo po pomoči pri samih postopkih priznavanja izobrazbe[21] in pri iskanju izobrazbi primerne zaposlitve. Pri tem vsi izpostavljajo potrebe po brezplačnih ali sofinanciranih tečajih za izpopolnjevanje znanja slovenskega jezika. Zaposlitev je povezana s pričakovanji sogovornikov, da bo končno zaključen postopek bilateralnih dogovorov z Argentino in bo zakon stopil v veljavo ter omogočil priznanje delovne dobe, opravljene v Argentini, za pridobitev ustrezne plače ali upokojitev.

Nezaposleni izpostavljajo potrebo po ureditvi posredovanja informacij o pravicah do socialne pomoči, zavarovanja in otroških dodatkov. Za slednjega lahko glede na obstoječo zakonodajo zaprosijo vse družine. Pridobitev socialne pomoči je seveda odvisna od tega, ali prosilec zadovoljuje zakonske kriterije za njeno podelitev.

Sogovorniki na koncu ugotavljajo, da Slovenija nima nikakršne politike do povratnikov. Vse se odvija stihijsko. Razlog za to vidijo tudi v (nesamostojnem) položaju, ki ga ima znotraj državne institucionalne strukture Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu.

»Na Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu prepogosto menjajo ljudi na vodilnih mestih in tako nihče od njih, tudi če bi hotel, ne more imeti pregleda nad problematiko in torej tudi ne možnosti, da bi načrte izpeljal. Bojim se, da slovenska vlada trenutno nima ravno prehudega interesa, da bi se začela ukvarjati z rojaki po svetu. Pravijo, da vsak peti Slovenec živi v tujini, a tudi ko bi živel vsak deseti, ne vem ali si lahko dvomilijonska država, in to sredi Evrope, kaj takega privošči.«

Glede reorganizacije dela institucij, ki se ukvarjajo s Slovenci po svetu, pravi (oz. v tekstu poudari):

»Vsekakor: ob trenutni politični konstelaciji sil si vsaj jaz ne bi delal iluzij.«

[21] Upajmo, da bo nov zakon skrajšal in poenostavil postopke za priznanje v tujini pridobljene izobrazbe za namene zaposlovanja.

... »Marsikaj se res premika, v pripravi je prej omenjeni zakon, pa vendar imaš občutek, da nekdo pomaga dami z avtobusa samo zato, ker vidi, da so ga ljudje s pločnika začeli opazovati... Verjamem, da je v teh zadnjih letih tudi kakšen levi politik skušal – recimo – premakniti z mesta vprašanje pomoči vračajočim se v domovino. Toda rezultat? Pomislite samo, kako so sosedne države – še posebej Italija – ravnale ob težavah svojih rojakov zaradi ekonomske krize v Argentini in kako mi.« (E17)

SKLEP

Kako naj bi po mnenju sogovornikov država sistemsko urejala področje povratništva? Sogovorniki seveda zagovarjajo aktivno državno politiko. Ta politika pa v prvi vrsti predpostavlja, da se politiki javno izjasnijo in odločijo, da je vračanje Slovencev, ki živijo po svetu, v interesu same države. Pri tem se pričakuje utemeljeno stališče, zakaj je vračanje državljanov domov ali preprečevanje intenzivnega izseljevanja (npr. beg možganov) v interesu te države. Šele takšna stališča bi omogočila oblikovanje aktivne politike in sistemske prilagoditve.

Že leta 2002 v načrtih za urejanje priseljenske problematike zasledimo: »Ustanoviti informacijsko – imigracijsko pisarno za rojake iz tujine, ki bi usklajevala informacije in dejavnosti na področju vračanja in priseljevanja Slovencev iz tujine. Osnovati vprašalnik, na osnovi katerega bi informacijska pisarna lahko vodila evidenco, posredovala potrebne informacije ter koordinirala komunikacijo med zainteresiranimi in pristojnimi institucijami. Ustanoviti humanitarni fond za pomoč socialno ogroženim v državah, kjer vlada huda kriza, ali v skrajnih primerih tudi ogroženim po preselitvi v Slovenijo. Vsa ministrstva, ki s svojo dejavnostjo segajo na 'povratniško področje', naj imenujejo kontaktne osebe za operativno sodelovanje z informacijsko pisarno (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Ministrstvo za finance, Ministrstvo za okolje in prostor, Ministrstvo za zdravje, Ministrstvo za obrambo, Ministrstvo za notranje zadeve, Urad vlade RS za informiranje, Urad RS za priseljevanje in begunce, Stanovanjski sklad RS, Zavod za zaposlovanje).« (Žigon 2002: 17–18). Do danes ti načrti še niso bili izpeljani, so pa vsekakor dobro zastavljeni in bi odpravili kar nekaj težav, o katerih smo v analizi govorili. Opisani ukrepi predstavljajo prvi korak k sistemskemu urejanju obravnavanega področja. Njegovo nadgradnjo, korak naprej, pa bi predstavljala sistemska (državna) koordinacija celotne dejavnosti, ki je povezana z migracijami (izseljenstvom oziroma Slovenci po svetu, priseljenstvom in povratništvom) in jo izvajajo ali financirajo različna ministrstva države Slovenije, pri čemer danes (in včeraj) 'levica ne ve, kaj dela desnica'.

LITERATURA

Administrativni dogovor za izvajanje konvencije o socialni varnosti med Republiko Slovenijo in Argentinsko republiko – delovni material, Arhiv Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

Bevc, Milena (1993). Emigracije, remigracije, beg možganov – primer Slovenije. *Teorija in praksa*, 7–8, str. 686–698.

Bevc, Milena; Milena Prevolnik-Rupel (2000). Meddržavne selitve prebivalcev Slovenije ter obseg emigrantov in tujcev v Sloveniji – devetdeseta leta. *Dve domovini/Two Homelands*, 11–12, str. 147–174.

Castles, Stephen; Mark J. Miller (1993). *The age of migration.* London: MacMillan.

Klinar, Peter (1976). *Mednarodne migracije.* Obzorja, Maribor.

Klinar, Peter (1985). *Mednarodne migracije v kriznih razmerah.* Obzorja, Maribor.

Klinar, Peter (1990). Zamisli o sodelovanju med Slovenci in njihovimi potomci v matici in v tujini. *Dve domovini/Two Homelands*, Ljubljana, št. 1–2, str. 319–341.

Klinar, Peter (1993a). Kontinuiteta prisilnih migracij. *Teorija in praksa*, 7–8, str. 615–624.

Klinar, Peter (1993b). Osnove migracijske politike. *Teorija in praksa*, 7–8, str. 646.

Kocmur, Boštjan (2002). Okrogla miza Repatriacija Slovencev v matično domovino. *10 obletnica Izseljenskega društva Slovenija v svetu. Gradimo na vrednotah 1992–2002*, str. 9–12.

Konvencija o socialni varnosti med Republiko Slovenijo in Argentinsko republiko – delovni material, Arhiv Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

Lukšič-Hacin, Marina (2002). Povratniki kot del migracijskega kroga. *Dve domovini / Two Homelands*, 15, 179 – 193.

Mali, Franc (1993). Remigracija znanstvenikov. *Teorija in praksa*. 7–8, str. 656–659.

Ravter, Nada (2003). »Vrnitev domov«, *Rodna Gruda,* 3, 6–7.

Rihar Janez (2002). Okrogla miza Repatriacija Slovencev v matično domovino. *10 obletnica Izseljenskega društva Slovenija v svetu. Gradimo na vrednotah 1992–2002*, str. 18–20.

Stare, Franci (1974). Zaposlovanje in vračanje iz tujine. Slovenski izseljenski koledar '75. Ljubljana; Slovenska izseljenska matica, str. 83–86.

Stare, Franci (1976). Vračanje iz tujine. Slovenski izseljenski koledar '77. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, str. 60–63.

Verlič Christensen, Barbara (2000). Migracijska politika Evropske skupnosti in Slovenija. Teorija in praksa, 6, str. 1117–1131.

Zakon o priznavanju in vrednotenju izobraževanja (ZPVI). Uradni list Republike Slovenije, št. 73, 5. 7. 2004

Žigon Zvone (2002). Okrogla miza Repatriacija Slovencev v matično domovino. 10 obletnica Izseljenskega društva Slovenija v svetu. Gradimo *na vrednotah 1992–2002*, str. 14–18.

SUMMARY

THE RETURNING OF SLOVENES FROM ARGENTINA

Marina Lukšič Hacin

The present contribution deals above all with analysing the situation within the population of Slovenes who after the year 1990 returned to Slovenia from Argentina. In the forefront are questions connected with principal goals and purpose of the research on returning and reintegration of Slovenes after their return from abroad. The research was focused on identifying and studying difficulties that individuals confront with when returning to Slovenia. The aims of the research were to detect (system) causes of those difficulties and to classify suggestions for solving or annulling them. Another field the research was focused on was a presentation of the immigrants' perception of the attitude of the Slovene state towards returnees and their descendants. The intention was to elaborate suggestions for preparing an appropriate model of reintegration policy of the state of Slovenia in relation to Slovenes across the world who are returning home, and their descendants (immigrants).

The goals of the research present a red thread of the contribution, which is divided into problem fields that follow the very process of transmigration as experienced by our collocutors. Thus, we first meet with an analysis of circumstances during the move; follow other fields as arranging documentation, residential problematic, employment, education, social contacts and quality of life. In the end, the contribution acquaints us with solutions as seen by our collocutors. The contribution concludes with a final statement that for conducting active policy in the field of returnship it is in the first place necessary politicians publicly declare and decide the returning of Slovenes from abroad is in the interest of the state. A grounded standpoint is expected on why the returning of citizens home or obviating intensive emigration (for example brain drain) is in the interest of this state. Only such positions would enable the formation of active policy and system adjustment.

»DOBRODOŠLI DOMA?« VRAČANJE SLOVENSKIH IZSELJENCEV V REPUBLIKO SLOVENIJO

Kristina Toplak

COBISS 1.01

PRIHOD ALI UVODNI STAVKI

Pojavnost povratnih migracij v mednarodnem kontekstu je velikokrat označena kot posledica sprememb migracijske politike v državah priselitve ali kot posledica političnih in gospodarskih sprememb v državi izvora. Vendar je vrnitev v izvorno okolje lahko tudi rezultat popolnoma neodvisnih in spontanih odločitev posameznikov, ki velikokrat nimajo neposredne zveze z dejavniki odbijanja ali privlačevanja ene oziroma druge države. S tem je povezano vprašanje motivov vračanja, ki so pogosto v ospredju razprav o povratnih migracijah. Torej, zakaj so se ljudje vrnili, kaj jih je vzpodbudilo k temu. Redkeje se vprašamo, kako so se vrnili, kam so se vrnili, za kako dolgo, kako živijo, kako jih je sprejelo okolje, s kakšnim težavami se srečujejo. Ali na kratko, kako uspešno so se integrirali.

Pregled izbrane domače in tuje literature je pokazal, da so raziskovalci povratnih migracij zajeli zelo različne vidike vračanja, vendar so se večinoma izognili problematiziranju življenja posameznikov po vrnitvi v izvorno družbo.[1] Tudi v slovenskem političnem in javnem diskurzu do pred nekaj let ni bilo veliko sledi o tovrstnih vprašanjih. Pa vendar je, podobno kot izselitev, tudi vrnitev v izvorno okolje lahko prepletena s težavami, ki jih mora posameznik premostiti, da lahko normalno zaživi: od pridobitve različnih dokumentov in dovoljenj, reševanja stanovanjskega vprašanja, iskanja dela do vključitve v ožje družbeno okolje.

Slovenski sociologi so že v sedemdesetih letih ugotavljali, da ni smiselno govoriti o »povratništvu«, če ne govorimo obenem o sprejemanju »povratnika«, kar pomeni,

[1] Veliko več pozornosti je bilo namenjeno vplivom »povratništva« na socialnoekonomske razmere v izvorni družbi (na primer Piore 1979, King in ostali 1985), zgodovinskim in statističnim pregledom vračanja v izvorno okolje (Virtanen 1979, Storhaug 2001, 2003), repatriacijskim praksam imigrantskih držav (Olsson 2004), razvijali so razne teorije in tipologije (Boyle in ostali 1998, Klinar 1985; glej tudi Brettell 2000) ali pa so jim »povratniki« pomenili vir informacij za preučevanje njihovega življenja v izseljenstvu. Takšno stanje je tudi na polju antropoloških raziskav, kot je pokazal eden zadnjih pregledov antropoloških študij na temo migracij (Brettell 2000). Kot svetlo izjemo pa moram izpostaviti nekatera seminarska dela, ki so nastala na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer so študenti obravnavali tudi problematiko povratništva.

z eno besedo, govoriti o politiki »povratništva«. (Mežnarić 1977). Pri oblikovanju politike vključevanja povratnih migrantov v izvorno družbo, kar postaja v zadnjem času aktualno tudi

v slovenskem prostoru, je ključnega pomena prav analiza problemov, s katerimi se srečujejo povratni migranti. Brez tovrstne analize prihaja samo do neresnih in bornih poskusov urejanja te problematike, ki so že vnaprej obsojeni na propad.[2]

Povratne migracije Slovencev iz nekaterih držav zahodne Evrope in Avstralije[3] so v pričujočem članku predstavljene na podlagi empiričnega gradiva. Posamezniki so pripovedovali in odgovarjali na vprašanja o motivih vračanja, o integraciji v novo-staro okolje in o problemih, s katerimi se pri tem srečujejo. Na tak način smo lahko posegli nekoliko globlje v problematiko, kot če bi k razumevanju koncepta integracije pristopili zgolj s teoretičnimi opredelitvami. Težave, ki jih navajajo posamezniki, same zase dovolj zgovorno pričajo o integracijski (ne)politiki, zato sem se izognila odvečnemu komentiranju.

Pri problematiziranju življenja povratnih migrantov je pomembno razlikovati in upoštevati različne *motive vračanja* (nikoli ni samo eden), ki v tesni povezanosti s »preživetvenimi strategijami« posameznikov kompleksno vplivajo na posameznikovo percepcijo (re)integracije v izvorno okolje, zato sem tej temi posvetila nekaj pozornosti. Motivi, ki jih navajajo povratni migranti, so povezani z njihovimi pričakovanji ob vračanju v izvorno okolje. Soočenje z drugačno (realno) situacijo v tem okolju pa lahko negativno vpliva na posameznika, vzbuja nezadovoljstvo in vodi tudi v remigracijo.

Uspešnost integracije »povratnikov« v izvorno okolje je v veliki meri odvisna tudi od dejavnikov, ki migrante zadržujejo v izvornem okolju, in od tega, ali so se vrnili za stalno ali je povratek samo ena od faz v njihovem življenju in bodo v skladu s svojimi pričakovanji in željami odšli spet nazaj, kamor so se prvotno izselili, ali celo kam drugam. S tem je povezano vprašanje uradne »repatriacijske«[4] strategije in koncipiranja povratnih *migracij kot procesa* (v smislu nezaključenega dejanja) *ali kot dogodka* (zaključenega dejanja) znotraj nje (Olsson 2004). Torej, ali se ljudje odločajo za stalno naselitev oziroma povratek ali ne. Menim, da moramo pri oblikovanju učinkovite integracijske politike upoštevati tako eno kot drugo individualno pogojeno varianto in predvsem izhajati iz potreb ljudi.

---

[2] Tukaj mislim predvsem na predlog zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci po svetu, ki so ga slovenski poslanci zavrnili 7. maja 2004 na 44. izredni seji Državnega zbora.

[3] Takšno omejitev je narekovala razdelitev dela v okviru CRP-a.

[4] Izraz repatriacija ima politično konotacijo. Postal je del političnega diskurza, kjer se z njim označuje vse povratne migrante. Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu, ki je bila v Državnem zboru sprejeta 23. 1. 2002, govori v povezavi z vračanjem Slovencev po svetu v Slovenijo le o repatriaciji. Tako tudi predlogi izseljenskega društva Slovenija v svetu za pripravo zakona o Slovencih, ki živijo izven meja RS, veljajo le za repatriirance. Na drugi strani Boyle, Halfacree in Robinson povezujejo repatriacijo izključno z organiziranim vračanjem in z begunci. (1998: 198-199) Podobno je repatriacija formulirana tudi v pravnem kontekstu. V primeru povratnih migrantov, ki jih tukaj obravnavamo, ne moremo govoriti o repatriaciji, saj gre za prostovoljno, spontano in individualno obliko vračanja.

KAKO, OD KOD IN ZAKAJ

Besedilo v večjem delu temelji na podatkih, ki so bili zbrani s pomočjo anketnih vprašalnikov. Nanje so odgovarjali posamezniki, ki so se vrnili iz Avstrije, Avstralije, Francije, Nemčije, Švedske in Švice.[5] Večinoma gre za tako imenovane »ekonomske« izseljence in izseljence, ki so se odšli iz različnih drugih razlogov. Iz različnih vzrokov se tudi vračajo v Slovenijo.

Podlaga za pričujočo razpravo so odgovori trinajstih anketirancev, ki so se po letu 1990 vrnili v Slovenijo, za primerjavo pa sem vključila tudi intervjuje s še sedmimi »povratniki«, ki so se prav tako vrnili po letu 1990.[6] Na videz gre za razmeroma različno gradivo, saj ga je pogojevala različna metoda pridobivanja podatkov (v prvem zelo strukturiran vprašalnik, v drugem pa delno voden intervju), vendar sem s kvalitativnim pristopom izluščila temeljne postavke za problematizacijo življenja posameznikov. Ni me zanimala celotna življenjska zgodba, čeprav, kot pravi Jernej Mlekuž, je potrebno vzroke za migracijo (remigracijo) razumeti v kontekstu celotne migrantove biografije (2003: 89). Pogosto pa prav to osredotočenje na celotno migrantovo zgodbo zasenči del migrantovega življenja po povratku v izvorno okolje. Tukaj predstavljene podatke je bilo morda nekoliko težje interpretirati (tudi zaradi njihovega majhnega števila), vendar abstrahirani dajo osnovno podobo težav in percepcij »povratnikov« na individualni ravni, kar je tudi namen tega besedila.

POVRATNE MIGRACIJE ALI »POVRATNIŠTVO«, »POVRATNIK« ALI REMIGRANT, REPATRIIRANEC IN ŠE KAJ

Interes za probleme sodobnih[7] povratnih migrantov (predvsem začasnih, ekonomskih izseljencev) se je na Slovenskem pokazal že v drugi polovici sedemdesetih let. V tem času je potekal večletni projekt Raziskovalnega inštituta takratne FSPN »Slovenski delavci v Zvezni republiki Nemčiji, sociološki in politološki vidiki emigracije, vključevanje v imigrantsko družbo ter vračanje v domovino«, ki je v drugem delu zajel vračanje delavcev v Slovenijo. Vsa opisna poročila na temo Slovencev po povratku iz ZR Nemčije (Švara, Toš, Mežnarić 1977; Toš 1977 in 1978, Klopčič-Casar 1977) so bila objavljena v biltenu Migracije in so nastala kot informacija za Strokovno politična posvetovanja o problematiki povratnikov (dve sta bili v Celju leta 1977, eno v Radencih leta 1978).

---

[5] Za druge teme v okviru projekta glej prispevka Marine Lukšič Hacin in Jerneja Mlekuža v tej številki.

[6] Intervjuje je posnela Ksenija Batič v okviru temeljnega raziskovalnega projekta Stanje in perspektive slovenskega povratništva in so shranjeni v arhivu Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

[7] O starejših, predvsem prvih povratnih tokovih nazaj v Evropo na koncu 19. in v prvi polovici 20. stoletja so pisali predvsem evropski zgodovinarji (glej Virtanen 1979, Storhaug 2003, Walaszek 2000, 2003).

Večje zanimanje za »povratništvo« v širšem merilu je značilno spet za devetdeseta leta, ko je prišlo do večjih premikov ljudi, tudi nazaj v izvorne družbe.[8] V Sloveniji to sicer ni pomenilo kakšnega množičnega »navala« Slovencev, ki bi se želeli vrniti po daljšem obdobju življenja in dela drugje (izjema so argentinski Slovenci, vendar tudi v njihovem primeru ne moremo govoriti o množičnem pojavu vračanja).[9] Posledično tudi ni bilo poplave znanstvenih in strokovnih prispevkov na to temo (več o tem glej Mlekuž 2003, Čebulj Sajko 1999, 2004).

Povratni migranti so zaradi svoje mobilnosti ena tistih raznolikih in neulovljivih kategorij, ki rušijo znanstveno kategoriziranje. Po Mlekužu je to tudi eden od razlogov za slabo raziskanost teme (Mlekuž 2003: 68), vendar menim, da je potrebno to ugotovitev zožiti na slovenski prostor in na sodobni čas.[10] Vsekakor pa drži, da je težko operirati s toliko spremenljivkami, kot jih je v migracijskem procesu.

Kaj so povratne migracije? Kdo je povratnik, kaj je povratništvo? Kako govoriti o povratnikih, ko pa iskanje po svetovnem spletu ali brkljanje po SSKJ in COBISS-u zmeraj prinese še vsaj deset drugih pomenov besede povratnik: povratnike poznamo v glasbi (glasbene skupine, ki ponovno igrajo na nekem prizorišču), v športu, predvsem v nogometu (povratniki v 1. slovensko nogometno ligo), celo v spiritualnem svetu (»duhovi povratniki«)[11], nato zemljepisni povratnik, povratnik v avto šoli ali pri izpitih (ponavljalci povratniki), delikventni povratnik, povratnik v zapor, povratnik k drogam, alkoholni povratnik, povratnik v zdravljenju ipd. Terminološka zmeda, ki je nastala na tem polju, vodi v uporabo različnih imen: povratnik, remigrant, repatriiranec, reemigrant, povratni migrant, povrnjenec.

Povratni migranti[12] so najbolj splošno označeni kot tisti, ki zapustijo določen prostor za nek določen čas in se kasneje vrnejo (Boyle, Halfacree, Robinson 1998: 35). Isti avtorji v nadaljevanju (v nasprotju s to skrajno široko opredelitvijo) navajajo le dva primera: mlade ljudi, ki zapustijo dom, ker iščejo zaposlitev, vendar se kasneje vrnejo domov, ker niso uspeli

pri iskanju dela ali ker so zaslužili dovolj denarja, da se lahko vrnejo; in upokojene ljudi, ki se vrnejo v rodni kraj po dolgih letih življenja in dela drugje. Na konkretnih primerih bomo videli, da takšna posploševanja ne »zdržijo vode«.

[8] Vzroke lahko iščemo v politični pluralizaciji v nekdanjih komunističnih državah, koncu morije na Balkanu in stabiliziranju razmer na nekaterih drugih območjih, uveljavljanju modela selektivnega zaposlovanja v državah članicah Evropske unije (več o tem glej Lukšič-Hacin 2002), spremenjeni migracijski politiki v nekaterih državah (za primer Švedske glej Olsson 2004) in nenazadnje v velikem napredku telekomikacijske in transportne tehnologije.

[9] O tem, zakaj se slovenski izseljenci ne vračajo v Slovenijo v večjem številu, bi lahko napisali samostojno razpravo, saj gre za kompleksno vprašanje, ki ga pogojuje več dejavnikov, in ga je potrebno obravnavati v okviru konceptov globalizacije in multikulturalizma.

[10] Glej opombi 1 in 7, kjer je našteta tuja literatura na temo povratnih migracij.

[11] Vir je spletna zabavalnica http://www.vijavaja.com/enter/cenca/forum_podrob.php

[12] S prevodom angleškega izraza »return migration« – povratne migracije sem se poskušala izogniti uporabi besede »povratništvo«, ki ima preveč negativnih sopomenov. Besedo povratnik uporabljam zaradi zgoraj navedenih primerov le v navednicah, razen kjer gre za citiranje ali povzemanje.

»Povratništvo« ni prostorsko in časovno enotno opredeljeno. Nekateri avtorjih vežejo koncept »povratništva« izključno na mednarodne migracije, medtem ko ga drugi uporabljajo tudi v povezavi z notranjimi migracijami. Vprašanje, koliko časa mora posameznik preživeti drugje, da ga po vrnitvi domov lahko označimo za povratnega migranta, je podobno vprašanju, kako dolgo mora posameznik bivati drugje, da ga označimo za izseljenca. Enoznačnega odgovora na to ni, jasno je le zaporedje: vsak povratni migrant je najprej izseljenec, šele nato je povratni migrant.

Povratek je lahko ali pa tudi ne premišljen; lahko je posledica nepredvidene situacije, zapletov, lahko je dobro načrtovan in dolga leta nameravan korak. Vrnitev je pogosto tudi preložena, čeprav se posamezniki še zmeraj nameravajo vrniti (mit o vrnitvi). Do vrnitve tudi ne pride zmeraj in ni zmeraj dokončna. Vrnitev v izvorno okolje je lahko definirana kot del migracijskega kroga oziroma je kot možnost, do katere *lahko* pride, logično nadaljevanje koncepta tega kroga: emigracija – imigracija – remigracija (Lukšič Hacin 2002, 179), lahko pa je pojmovana kot tretja, zadnja faza v življenju izseljenca – priseljenca – povratnika (Čebulj Sajko 1999, 101). V obeh primerih so (re)migracije definirane kot dogodek, nekaj, kar se zgodi in ima konec. (Olsson 2004) Vendar so migracije tudi proces, ki nima zaključka, in vrnitev v izvorno okolje lahko pomeni le eno od točk v življenju migranta, ki lahko zaradi različnih razlogov ponovno emigrira.

ZAKAJ BI SE VRNIL(A)?

Motivi in vzroki vračanja so raznovrstni, številni in kompleksno prepleteni. Ponavadi gre za skupek motivov, ki so posameznika vzpodbudili k vrnitvi. Kot je tipov migracij nešteto (pogojenih z vzroki), je tudi tipov povratništva, obravnavanih skozi kriterij motivov in vzrokov, nešteto. Vendar je tipologija vzrokov povratnih migracij v znanstveni in strokovni literaturi skopo opredeljena. Poglejmo nekaj primerov. Edward Taylor je na primeru jamajških povratnih migrantov vzroke ozko determiniral in jih razdelil glede na dejavnike odbijanja in privlačevanja (tako imenovana pull-push teorija). Kot najpomembnejše dejavnike privlačevanja Jamajčanov domov je opredelil ekonomske, družinske in patriotske vzgibe, kot glavne razloge odbijanja v imigrantski družbi pa zdravje, klimatske razmere in rasne probleme. (Taylor 1976: 222–223)

Zgodovinar Mark Wyman je vzroke za vračanje opredelil takole: 1. uspeh, dosežen cilj v imigraciji, 2. neuspeh pri doseganju ciljev zaradi denarja, bolezni, poškodb, 3. domotožje (patriotizem, skrb za dom), 4. družinske potrebe (skrb za družino, starejše, smrt v družini), 5. zavrnitev države imigracije (politični, verski razlogi, diskriminacija, nezmožnost prilagoditve). (Wyman 2001: 4–8)

Slovenski sociologi pa so v študiji o Slovencih po povratku iz ZR Nemčije tipologijo motivov predstavili s tako imenovanimi subsistemi, ki so izpeljani indikatorji motivov vrnitve[13]: *institucionalni* (subsistem I) vključuje vse, kar se nanaša na razloge vrnitve

[13] Skupaj z motivi odhoda in ostajanja, ki pa za nas na tem mestu niso pomembni.

na področjih dela, politike, lastnine in nespecificirano; *socializacijski* (subsistem II) vključuje vse, kar se nanaša na razloge vrnitve na področju izobrazbe, družine staršev, lastne družine, želje po učenju, želje, da bi videl svet, in nespecificirano; *sankcijski* (subsistem III) zajema vse, kar se nanaša na razloge vrnitve na področju dohodka, trajnih potrošnih dobrin in potrošnje nasploh, stanovanja in hiš, življenjskega stila in navad, počitnic, varčevanja in nespecificirano; *ostalo* (IV) so motivi vrnitve zaradi izključno intimnih razlogov, zaradi prijateljev, znancev, sorodnikov, zaradi detaširanosti (v povezavi z vojsko), slučajnih okoliščin in neopredeljivo. (Mežnarić 1977: 76)

Iz naštetih primerov je razvidno, da je veliko situacij izpuščenih oziroma so neoprijemljivo skrite pod oznako »ostalo« ali pa avtorji poskušajo enostavno razložiti zapleten in kompleksen družbeni proces. Raziskovalci se še vedno naslanjajo na tipologijo, da bi zajeli različne migracijske strategije, vendar tudi priznavajo, da tipologije na splošno ponujajo statično in homogeno sliko procesa, ki je v življenjskem procesu posameznega migranta fleksibilen in se spreminja v času. (Brettell 2000: 101–102)

V našem primeru lahko na podlagi analize odgovorov na vprašanje, zakaj so se posamezniki vrnili, ugotovimo, da odločitev za vrnitev v prvi vrsti ni bila ekonomska odločitev. Kot vzroki vrnitve so bili našteti (pogosto v kombinaciji): domotožje, domoljubje, družinske vezi, dedovanje, upokojitev in želja po preživljanju zadnjih let življenja v Sloveniji, nekateri so želeli, da njihovi otroci obiskujejo slovenske šole, trije odgovori pa so bili vezani na spremembo politične situacije v državi (kot razlog so navedli, da »želijo pomagati Slovencem najti pot v demokracijo« in »v svobodo« ter »konec komunistične diktature«). Ekonomski razlog je bil naveden le v enem primeru.

Razlogov za to je več. Prvi je vsekakor vezan na starost posameznikov. Večina izseljencev, ki so kot odrasle osebe odšli v petdesetih, šestdesetih letih in tudi sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, je danes upokojenih. Upokojitev pa je priložnost, da se ljudje odpočijejo in počnejo stvari, ki jih zaradi dela prej niso mogli. Ljudje se med drugim lahko preselijo bliže svojim otrokom, drugim sorodnikom ali prijateljem, se vrnejo v rojstni kraj (Boyle 1998: 119). Z upokojitvijo je pogosto povezano vprašanje kvalitete življenja. Vpliv prisotnosti sorodnikov na odločitev ni zanemarljiv, saj imajo tako starejši ljudje v bližini nekoga, ki bo zanje skrbel. Nenazadnje je pomemben in logičen razlog to, da se ekonomski emigranti redko vračajo v izvorno okolje zaradi ekonomskih razlogov. Vrnejo se ponavadi le tisti, ki jim v emigraciji ni uspelo najti službe, dovolj zaslužiti ali pa vidijo v izvornem okolju priložnost za finančno vlaganje.[14]

[14] Priložnost za širitev ali za začetek nove dejavnosti v Sloveniji so sredi devetdesetih let izkoristili nekateri »povratniki« iz Nemčije. Konec osemdesetih let je nemška vlada začela denarno podpirati vračanje delavcev na začasnem delu v ZRN, med katerimi je bilo tudi več desettisoč Slovencev. Državi sta v ta namen pri Slovenski investicijski banki ustanovili skupni denarni sklad, iz katerega so »povratniki« za širitev dejavnosti in ustvarjanje novih delovnih mest lahko dobili ugodna posojila in tudi nepovratna sredstva. Vendar je te ugodnosti izkoristilo le manjše število »povratnikov«. (elektronski vir www.zdruzenje-sim.si/gruda/47_02_45.html)

Za primerjavo si poglejmo rezultate raziskave, ki je zajela socialnoekonomske učinke povratnih migracijskih tokov na razvoj emigracijskih območij (v ruralnem območju komune Basilicata v Italiji). Raziskovalci so na vzorcu 80 povratnikov, večinoma iz Nemčije, ki so se vrnili konec 70-ih ali v 80-ih in so bili izključno »ekonomski« emigranti, ugotovili, da so bili vzroki za vračanje le v manjšem številu ekonomski. Le 6 od 80 povratnikov je navedlo ekonomski vzrok za vrnitev, v smislu vlaganja v lastno privatno dejavnost (le tisti, ki so bili v tujini dlje časa in so uspeli prihraniti dovolj denarja), ostali so se vrnili zaradi družinskih razmer, nostalgije, potrebe, da umirijo fizične in psihične težave, ki so jih doživljali v tujini. Le eden je prišel zaradi iskanja dela, 32 pa na željo partnerja ali zaradi potrebe, da skrbijo za starše, in želje, da se otroci šolajo v italijanski sredini. (King in drugi 1985)

Vrnimo se ponovno k našemu primeru. Anketiranci in sogovorniki so kot vzrok vračanja pogosto navedli domotožje oziroma »domoljubje«. Domnevamo lahko, da v večini primerov vračajoči najprej mislijo na dom in sorodnike, pri čemer gre za dojemanje domoljubja v lokalnem, torej ožjem pomenu. V širšem pomenu je domoljubje vezano na Slovenijo kot državo – oziroma bolje rečeno – domovino. Se ljudje res odločajo za vrnitev v izvorno okolje in s tem za spremembo življenja zaradi takšnega abstraktnega pojma, kot je domovina? Te prostorske reprezentacije, oblikovane pod vplivom političnih in kulturnih faktorjev, tega konstruiranega in zamišljenega toposa (Skrbiš 1999: 38)?

Pa vendar: ideja domovine vzbuja spomine, močna čustva in je gonilna sila bolj ali manj globoko naučenega vedenja. Vsekakor je intenzivnost navezanosti posameznih izseljencev na njihovo domovino odvisna od časovne in prostorske bližine in/ali oddaljenosti od domovine. Etnična domovina je vprašanje prostora in časa. Prostorski faktorji se prepletajo s časovnimi faktorji. Enake prostorske in časovne distance nimajo nujno enakih posledic. Potrebno je upoštevati zgodovinske pogoje in migracijske tokove, ki prispevajo k takšnim vzpostavitvam, posameznikovo psihološko stanje, posameznikovo povezanost in odvisnost od izseljenskih mrež (institucije, socialni odnosi) in drugih sorodnih pojavov. (Isti: 39) V našem primeru so o patriotizmu in domoljubju najbolj »razpredali« »povratniki«, ki so bili v izseljenstvu kulturno ali politično aktivni, in tisti, ki so bili od Slovenije geografsko najbolj oddaljeni. Ideja domovine tudi nima za vse posameznike enakega pomena. Lahko je romantično definiran cilj, h kateremu je usmerjen vsak vidik posameznikovega življenja, ali pa le preprosta geografska referenčna točka. (Skrbiš 1999: 40)

Ne glede na vzrok vrnitve, ljudje gojijo ob povratku določena pričakovanja. Če bi radi razširili svojo poslovno dejavnost, pričakujejo, da jim bo to v »domovini« omogočeno, saj ji s tem koristijo. Če se po dolgih letih izseljenstva vračajo v »domovino«, pričakujejo, da jih bo ta že zaradi njihove nacionalne pripadnosti in zvestobe sprejela z odprtimi rokami. Drugi želijo s čim manj problemov preživeti nekaj časa doma ali tu ostati za zmeraj. Vendar, ali tudi »domovina« čuti in razmišlja enako?

SLOVENIJA, OBLJUBLJENA DEŽELA?

Težave, s katerimi se soočajo povratni migranti v Sloveniji, imajo velik vpliv na njihovo percepcijo vključevanja v izvorno okolje. Težave, ki so jih naštele v raziskavo zajete osebe, lahko grobo razdelimo v dve skupini: težave, ki so posledica (za njih) drugačne družbene ureditve, in težave, ki so posledica vzpostavljanja socialnih stikov. Zadnjih je manj, a so bolj specifične in raznolike.

V prvem primeru gre za težave, ki nastanejo, ko ljudje trčijo ob razne administrativne ovire in se soočijo s sistemom delovanja različnih uradov. Zaplete se pri preprostih rečeh: pri pridobivanju različnih dokumentov in dovoljenj, iskanju dela, nakupu in gradnji nepremičnin in podobno. Največ težav je zaradi dolgotrajnih in zapletenih sodnih in upravnih postopkov, čakalnih vrst v raznih javnih službah (na banki, pri zdravniku, na upravnih enotah), pogosto »povratnike« motijo tudi uradne ure, birokratski in neoseben odnos zaposlenih v javnih službah. Nekateri posamezniki so imeli težave, ker niso mogli uveljavljati socialnih in pokojninskih pravic, saj Slovenija še nima podpisanih tovrstnih bilateralnih sporazumov z vsemi državami. Kritični so bili tudi do slovenskega šolskega sistema.

Da so se slovenski povratni migranti s podobnimi, a vendar drugačnimi težavami srečevali že v preteklosti, nam pove že omenjena raziskava iz sedemdesetih let. (Toš 1977: 40) Glavni problemi, ki so jih povratniki konec sedemdesetih let pričakovali že pred vrnitvijo, so bili povezani z zaposlovanjem, z osebnim dohodkom in s kompleksom predpisov, ki se jih tičejo. Predvideli so tudi stanovanjsko problematiko. Dejansko pa je bil spekter težav širši. Raziskava je pokazala, da so bile težave povratnikov takrat v glavnem povezane z delom (nezaposlenost, neustrezno delo), nato s stanovanjem ali gradnjo hiše, sledile so družinske in osebne težave in drugo, kot je nepriznanje izobrazbe, slabo plačano delo, očitki na račun bivanja v tujini, težave, povezane z otroki, neurejeno otroško varstvo itd. (Toš 1977: 43–45) Pri pričakovanih in dejanskih težavah je prevladoval ekonomski vidik, saj so bili v raziskavi zajeti povratni migranti večinoma ekonomski migranti oziroma (takrat popularno imenovani) »delavci na začasnem delu v tujini«.

Potopimo se zdaj globlje v tukaj obravnavane primere. Večina anketirancev je navedla, da so ob prihodu imeli urejene dokumente, nekateri vsaj delno, in polovica jih ni imela težav pri urejanju dokumentacije. Tisti, ki so se spopadli s težavami pri urejanju dokumentacije, pa navajajo dve vrsti težav. Prve so povezane s samo pridobitvijo dokumentov: državljanstva, osebne izkaznice, davčne številke, gradbenega dovoljenja. Kot navajajo, predvsem zaradi različne interpretacije predpisov, ki urejajo pridobivanje teh dokumentov, in predolgih ter zapletenih postopkov. Druga vrsta težav je povezana z ljudmi, ki izdajajo te dokumente, saj so jih označili za neprijazne, nenatančne in ocenili, da od njih ne dobijo dovolj informacij.

Večina je izjavila, da niso potrebovali pomoči pri urejanju dokumentacije, tistim, ki so jo, so pomagali sorodniki, prijatelji, v nekaj primerih zaposleni na lokalnih upravnih enotah. V enem primeru je posameznik zaradi več let trajajočega postopka pridobitve

gradbenega dovoljenja najel tudi odvetnike. Povratni migranti so v prvi vrsti poskušali težave reševati sami, zelo redko so se obračali na vladne institucije (Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu ali katero od pristojnih ministrstev) in izseljenska društva.[15] Na drugi strani pa so anketiranci menili, da bi jim pri tovrstnih težavah morali pomagati prav ti: navedli so Urad za Slovence po svetu, izseljenske organizacije, konzulate, tudi namensko ustanovljene pisarne in ljudi, »ki se spoznajo na ta sistem in so tukaj (v Sloveniji, op. av.) rojeni ali so tukaj več let«. Ugotovimo lahko, da bi »povratniki« pri urejanju dokumentov in pridobivanju potrdil in dovoljenj potrebovali predvsem pomoč v obliki informiranja in svetovanja.

Težav, ki so vezane na urejanje stanovanjskega vprašanja, je bilo manj. Vsi razen enega anketiranca, ki stanuje pri sorodnikih, živijo v lastni hiši ali stanovanju. Nekaj jih je navedlo, da so imeli težave pri urejanju stalnega bivališča zaradi »birokracije« in »nestrpnosti do izseljencev« ter slabega odnosa na občinski upravi, dva posameznika pa sta imela težave pri nakupu zemlje za gradnjo hiše in pri legalizaciji »črne gradnje«. Omenjene težave so anketiranci opredelili kot negativno posledico statusa »povratnikov«.

Na vprašanje, če so zaposleni, so nekateri odgovorili pritrdilno, nekaj jih je bilo že upokojenih, dva sta bila brezposelna. Med zaposlenimi je večina samozaposlenih posameznikov, nekateri so dobili službo s pomočjo prijateljev. Brezposelni osebi iščeta zaposlitev, pri čemer enemu pomagajo prijatelji, drugi pa ima težave z iskanjem zaposlitve, ker je prestar in njegovih dolgoletnih letalskih izkušenj v Sloveniji nihče ne potrebuje. Večina anketirancev je bila mnenja, da »povratniki« nimajo enakih možnosti za zaposlitev kot ostali Slovenci (vendar je nekaj odgovorov le domnev oziroma posrednih izkušenj upokojenih oseb). Delodajalci naj bi jim ne priznavali izkušenj, izobrazbe in znanja, ki so jih posamezniki pridobili v tujini, težave so imeli zaradi diskriminacije, strankarske pripadnosti in nezaupanja, ali kot pravi eden od anketiranih:

> *»Veliko škode naredi strah delodajalcev in bodočih sodelavcev pred nekom, ki ni nujno konformen s tukajšnjimi razmerami, kar pa lahko marsikje predstavlja celo veliko prednost in ne vedno slabosti«.*

Anketiranci tudi menijo, da nimajo enakih možnosti za napredovanje na delovnem mestu zaradi diskriminacije in strankarske pripadnosti. Zapisali so, da obstajajo »zadržki zaradi delovnih pristopov« in da »v Sloveniji manjka timsko delo«, da imajo »povratniki

[15] Med slednjimi se je te »naloge« najbolj aktivno lotilo Izseljensko društvo Slovenija v svetu, kjer so doslej nudili pomoč več sto »povratnikom« iz različnih delov sveta. V času od januarja 2001 do sredine leta 2002 je z njihovo pomočjo prišlo v Slovenijo 82 ljudi, večinoma iz Argentine. Nekaj let je delovalo tudi Društvo povratnikov iz Nemčije, ki je imelo predvsem »servisno« dejavnost: »zdomcem«, ki so razmišljali o stalni naselitvi v Sloveniji, je pomagalo pri pridobivanju dovoljenj za poslovno dejavnost in jim posredovalo podatke o najemanju ugodnih posojil. Tudi Rafaelova družba pomaga »povratnikom« pri zbiranju informacij in reševanju problemov, delno tudi Slovenska izseljenska matica.

težave pri (pisnem) izražanju« in da so neenake možnosti predvsem pri napredovanju na višje položaje. Težave, ki so povezane z delom in delovnimi izkušnjami, so odraz (v nekaterih okoljih še zmeraj zasidranega) nezaupanja do drugačnih pristopov in znanja. Posledično se je tudi večje število »povratnikov« samozaposlilo.

Na vprašanje o priznanju izobrazbe so anketiranci odgovarjali različno: nekaterim ob vrnitvi niso priznali izobrazbe, drugi so upokojeni ali samozaposleni, tretji pa so izobrazbo pridobili v Sloveniji oziroma so jim priznali izobrazbo, pridobljeno v tujini. Nekateri so se opredelili za dodatno izobraževanje, ki bi ga potrebovali za »boljši pristop in razumevanje pogojev v družbi RS (Republike Slovenije, op. av.)«, večina pa ni odgovorila na vprašanje. Bolj kritični so bili anketiranci do tega, ali je Slovenija naredila dovolj za vključevanje otrok »povratnikov« v izobraževalni sistem. Med drugim so menili, da »ni sistemskega pristopa pri ponovni integraciji s strani oblasti in gospodarstva«, da »šolstvo (srednje in visoko) nima tranzicijske osnove«, da Slovenija sicer omogoča vključevanje otrok »povratnikov« v izobraževalni sistem, vendar »so ti otroci, zaznamovani kot drugačni (=drugače misleči) in zato nemalokrat posmeh ne le sošolcev, temveč tudi učiteljev«. Tudi v primeru vključevanja odraslih »povratnikov« v izobraževalni sistem je bil odziv podoben: od tega, da ni sistemskega pristopa, da vladata nezaupanje in nevoščljivost, da imajo samo nekateri možnost za izobraževanje, do tega, da obstajajo administrativne ovire, kot so prepočasni in predragi postopki nostrifikacije.

Čeprav so anketiranci ocenili svoje znanje slovenskega jezika kot zelo dobro, so menili, da bi povratni migranti potrebovali pomoč države pri učenju slovenskega jezika. Pomoč bi morala država nuditi v obliki brezplačnih ali subvencioniranih tečajev jezika, ki bi lahko potekali pod okriljem Slovenske izseljenske matice ali ministrstva za šolstvo povsod po Sloveniji. V veliko pomoč bi jim bile tudi različne informacije o tečajih slovenskega jezika, ki bi jih pred povratkom lahko dobili preko radia, Slovenske izseljenske matice, konzularnih predstavništev ali slovenskih izseljenskih društev.

Vsi anketiranci so pred vrnitvijo v Slovenijo že imeli vzpostavljene socialne stike, vendar so tudi zapisali, da jih je okolje, v katerem živijo, sprejelo le delno oziroma jih ni sprejelo. Menijo, da je bilo krivo nezaupanje »do zahodne tujine«, ki ga je »vcepljal prejšnji sistem«, vzrok naj bi bila tudi diskriminacija. Prihajalo naj bi tudi do izključevanja iz organizacij in sosedske sredine. Navedli so nekatere težave, ki so jih imeli zaradi statusa »povratnika«, kot so neenako obravnavanje pri iskanju zaposlitve, težave pri navezovanju stikov z okolico. Nekateri posamezniki so imeli težave pri navezovanju stikov s sodelavci, soočali so se z neenako obravnavo s strani nadrejenih na delovnem mestu, v enem primeru je šlo za neenako obravnavo otroka v vrtcu oziroma šoli. Veliko se jih je že znašlo v situaciji, ko se jim je zdelo bolje prikriti, da so povratni migranti: na občinski upravi, pri političnem delu in v političnih organizacijah, pri poslovanju, pri stikih z okoljem pa zaradi nevoščljivosti in očitkov na račun njihove odsotnosti.

V splošnem so bili anketiranci zadovoljni s trenutno življenjsko situacijo v Sloveniji. Nezadovoljstvo so izrazili le trije, in sicer zaradi naraščajočega kriminala, »premočnega vpliva komunistične nomenkalture, ki zavira razvoj« in »nepravne države«.

Tudi področja življenja (standard, zdravje, zaposlitev, okolje, razmere doma, dohodki in izobrazba) so anketiranci v povprečju pozitivno ocenili. Do manjšega odstopanja je prišlo le na področju zaposlitve, ki je bilo v dveh primerih ocenjeno negativno (nezaposleni osebi). Z mesečnimi dohodki so anketiranci večinoma zadovoljni in lahko še kaj prihranijo oziroma imajo dovolj za gospodinjstvo, a nič ne prihranijo. Le v enem primeru je oseba morala zaradi varčevanja potrebe zmanjšati. Stanje gospodinjstva je bilo različno: ali je ostalo enako od priselitve, ali je bilo v začetku težje in je zdaj bolje, ali pa je bilo v začetku bolje in je zdaj težje.

Zadnji del vprašalnika je zajel odnos slovenske države do povratnih migrantov. Vsi razen enega respodenta so odgovorili, da poznajo Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, vendar je večina odgovorila, da jim Urad ni pomagal pri vrnitvi. Splošno so odnos države do »povratnikov« ocenili negativno. Po njihovem mnenju »manjkajo jasno izdelane smernice za povratnike (ali interesente) in informacije«. Kritizirali so pomoč zavoda za zaposlovanje (eden od brezposelnih anketirancev je pričakoval, da mu bodo hitro našli zaposlitev). Nekateri so menili, da bi jim morala država nuditi pomoč pri selitvi, urejanju dokumentov, lastniških problemih, zavarovanju, nostrifikaciji diplom, nastanitvi. Eden od anketiranih je označil odnos kot mačehovski in meni, da Slovenija ne podpira in ne vzpodbuja vračanja »zdomcev«, ampak vračanje celo preprečuje, saj »zahteva tisoče papirjev« in jim preprečuje uvoz materiala. Nekateri so tukaj omenili tudi neprijaznost, nestrpnost in nepotrpežljivost uradnikov, ki bi jim morali pomagati in jih usmerjati pri urejanju različnih zadev, ter birokratizem in »balkanstvo«. Samo eden je odgovoril, da mu nevtralni odnos slovenske države ustreza.

Večina anketiranih je izkoristila možnost in navedla težave, ki jih sami vidijo in jih vprašalnik še ni omenil, čeprav so veliko stvari ponovili. To so draginja, visoka inflacija, carinski postopki, ki jim ne dovoljujejo brez plačila carine uvoziti tovarniške opreme, in slab odnos lokalnih oblasti. Spopadajo se z »neskončno dolgimi« postopki za pridobitev gradbenega dovoljenja in drugimi dolgotrajnimi pravnimi postopki. Težave so imeli tudi v bančništvu, pri sklenitvi zavarovanja, uveljavljanju socialnih pravic, pridobitvi vozniškega dovoljenja, pri registraciji podjetij, zaradi v tujini pridobljene izobrazbe. V enem primeru je prišlo do težav pri vključevanju otrok v šolo, saj so ti po končanem razredu v sosednji Avstriji morali v Sloveniji razred ponavljati in so se »nekaj let počutili v šoli neprijetno«. Le en anketiranec je navedel, da ni imel težav.

Na koncu vprašalnika so anketiranci navedli tudi svoje mnenje, ideje ali rešitve. Zavedati se moramo, da predlogi povratnih migrantov hkrati pomenijo probleme, s katerimi se srečujejo po povratku v izvorno družbo, in temeljne ovire pri vračanju. Predlagali so zgledovanje po švicarskem primeru urejanja te problematike, želijo si več razumevanja institucij in posameznikov do povratnih migrantov, ena od rešitev bi bila vključitev povratnih migrantov v delovanje Ministrstva za zunanje zadeve oziroma Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu ter v parlamentarno komisijo za Slovence po svetu. Nekateri vidijo rešitev v vstopu Slovenije v EU, ko bi se naj »izboljšala politična, gospodarska in moralna klima in tudi problem 'povratnikov' ne bo več prisoten, ker tudi ne bo 'izseljencev' in 'zdomcev'«. Drugi predlagajo zaposlovanje bolj

učinkovitih uradnikov, ki »imajo empatijo« in »človeško obravnavajo 'povratnike', brez predsodkov«. Eden izmed anketirancev, ki je sorazmerno zadovoljen s povratkom v Slovenijo, saj je imel že pred vrnitvijo zagotovljeno delovno mesto v uglednem podjetju, meni, da je rešitev v primerni zaposlitvi.

* * *

Težave povratnih migrantov smo zaradi uporabe strukturiranega vprašalnika lahko zelo nazorno predstavili, vendar so nam šele intervjuji s povratnimi migranti razkrili obravnavano problematiko na osebni ravni in omogočili kvalitativno analizo. Nekoliko jasneje smo lahko osvetlili tudi težave pri integraciji v družbeno okolje. Na težave, ki so jih posamezniki navedli v intervjujih, moramo gledati v časovnem in prostorskem kontekstu. Intervjuvanci so skozi primerjave v časovnem prerezu (pred izselitvijo, čas obiskov, po vrnitvi), prostorskem (izvorno okolje, priselitveno okolje) in sistemskem prerezu (v Sloveniji in v državi priselitve) spregovorili o problemih vrnitve.

Nabor težav je nekoliko drugačen kot v zgoraj obravnavanih primerih. Intervjuvane osebe so bile večinoma starejše in upokojene, zato niso imele težav, povezanih z delom. V nekaj primerih je prišlo do težav na carini, ker so za večje količine rabljenega in osebni uporabi namenjenega blaga morali plačati carinske dajatve, prepričani pa so bili, da jim tega ni treba. Težav z urejanjem dokumentov večinoma niso imeli, le v enem primeru je prišlo do zapleta pri pridobitvi slovenskega vozniškega dovoljenja. Vsi pa so kritično ovrednotili delo državnih uradov in se pritoževali nad dolgimi čakalnimi vrstami.

V treh primerih so se intervjuvanci vrnili skupaj z otroki oziroma vnuki, vendar je le ena družina v celoti ostala v Sloveniji. V primeru drugih dveh družin so se otroci in vnuki vrnili v Avstralijo, v veliki meri zaradi težav v šoli. Šolajoči otroci se zaradi slabšega znanja slovenskega jezika niso mogli normalno vključevati v pouk in družbo sovrstnikov. Zatrjujejo, da jim zaposleni na šoli niso nudili pomoči.

Intervjuvanci so se večinoma vrnili v urejene stanovanjske razmere in v lokalno okolje, iz katerega so odšli. Prav ponovna vzpostavitev socialnih stikov z izvornim okoljem je nekaterim povzročila težave. Eni so težko navezali stike s staro okolico, ker so bodisi ob odhodu nenadoma pretrgali vse vezi s prijatelji in znanci ali ker se je okolica drastično spremenila od njihovega zadnjega stika z njo. Nekdanji sosedje in znanci so odrasli, se postarali ali pa so se odselili. Starejši ko so bili »povratniki«, težje jim je bilo nanovo vzpostavljati socialne stike. Posledično se je večini zmanjšal krog ljudi, s katerimi so vzdrževali redne stike. Nekateri so zato še poudarjali težavnost vrnitve v Slovenijo in prilagoditve na tukajšnji način življenja. Drugi spet s tem niso imeli posebnih težav. Stik s širšo okolico so poiskali preko sorodnikov, s katerimi so že prej vzdrževali stike, oziroma ob priložnostnih obiskih doma.

Velik vpliv na težavnost ponovne vključitve v družbeno okolje sta imeli časovna in prostorska distanca. Daljša odsotnost in večja fizična oddaljenost od izvornega okolja sta dvakratno oteževali integracijo povratnikov v izvorno družbo, saj se je na drugi strani z njima povečala verjetnost, da so v priselitvenem okolju zgradili trdne

socialne odnose, ki jih je bilo po vrnitvi težko popolnoma prekiniti. Vsekakor ima pri tem največji vpliv individualni dejavnik. Pripovedovalci so večkrat poudarili, da se radi vračajo v priselitveno okolje. Tudi starejši upokojenci se vsaj začasno vračajo v državo priselitve (Nemčijo, Švedsko, tudi v Avstralijo). Vzroki teh »obiskov« so urejevanje dokumentov, potrjevanje stalnega bivališča, turistično potovanje, predvsem pa vzdrževanje stikov s sorodniki in prijatelji.

Povratni migranti pogosto primerjajo razmere v njihovi izvorni družbi po povratku z razmerami, ko so odhajali v tujino, ali z razmerami v priselitvenem okolju. Tudi intervjuvanci so kritično primerjali predvsem današnje stanje v Sloveniji z razmerami pred časom njihove izselitve ali z razmerami v državi, v kateri so več let živeli in delali. Večina je zatrdila, da so urejenost prometa, delovanje nekaterih javnih služb, predvsem bolnišnic in šol, čistost okolja ter obnašanje zaposlenih v javnem prometu neprimerljivo slabši kot v okolju, kjer so prej živeli. Veliko pa se je v Sloveniji spremenilo na bolje od takrat, ko so odšli. Zadnje je popolnoma razumljivo, saj so odšli iz realsocialistične Jugoslavije in tudi ob njihovih občasnih obiskih, predvsem v sedemdesetih in osemdesetih letih, se so gospodarske in družbene razmere le počasi spreminjale na bolje. Vendar lahko v teh primerjavah zaznamo tudi nostalgično obarvan odnos do Slovenije, ki bi morala ostati takšna, kot so se je spominjali iz mladosti. Pričakovali so nenadne ekonomske in družbene spremembe, ki bi jih morala prinesti osamosvojitev Slovenije, in si hkrati želeli, da ostane njihova »domovina« takšna, kot so jo zapustili.

Določena dvojnost se kaže tudi v odnosu do okolja priselitve. V primerjavah s Slovenijo so govorili o njem veliko bolj pozitivno in pohvalno, vendar je večina odgovorila, da četudi bi imeli še enkrat priložnost, ne bi več emigrirali. Razlog za takšno razmišljanje je seveda njihova starost (povprečna starost intervjuvanih oseb je bila 67 let), na drugi strani pa tudi še zmeraj živ spomin na prvo emigracijo.

ODHOD ALI ZAKLJUČEK

Vračanje izseljencev oziroma povratne migracije so fleksibilen in krožen proces. V veliko primerih ljudje ponovno emigrirajo (ali popolnoma drugam ali nazaj v priselitveno družbo) ali pa se vsaj občasno vračajo v priselitveno okolje. Kot ugotavlja Erik Olsson v študiji o migracijah kot dogodku (zaključenem dejanju) in migracijah kot procesu (v smislu trajanja), se povratniki (v tem primeru čilski in bosanski povratniki iz Švedske) odločajo za tako imenovano odprto strategijo (open-ended strategy). Ne morejo sprejeti dokončne odločitve, ali bodo ostali ali bodo odšli domov. Pogosto so vključeni v družbeno življenje obeh dežel (izselitvene in priselitvene) in izkoriščajo multiple zveze v svojih »preživetvenih strategijah«. (Ollson 2004). Na drugi strani pa se »povratniki« odločijo za stalno vrnitev domov: bodisi v pokoj ali da bi se združili s sorodniki. Ugotavljamo, da so med Slovenci, ki se vračajo, oboji. Pri obeh »tipih« povratnih migrantov pa ima veliko vlogo (ne)uspešnost njihove (re)integracije v izvorno okolje.

Slovenci, ki so se v zadnjih petnajstih letih odločili za vrnitev v Slovenijo, se vračajo večinoma neorganizirano, spontano in individualno (z izjemo Slovencev iz območij nekdanje Jugoslavije, kjer je divjala vojna, in iz Argentine). Individualno tudi rešujejo različne težave, povezane z vključevanjem v slovensko družbo, saj sta slovenska migracijska in integracijska politika znotraj nje še vedno nedodelani,[16] prizadevanja za usmerjanje uradne remigracijske politike pa so bila opuščena že na samem začetku. (Klinar 1995: 91). Zadnji poskusi, povezani z urejanjem odnosov Republike Slovenije s Slovenci po svetu, so ponovno pokazali, da na tem področju primanjkuje politične volje. Upravičeno se lahko vprašamo: ali je vračanje Slovencev sploh v interesu uradne politike?

Konkretnih zaključkov o integraciji povratnih migrantov v slovensko okolje in njihovih percepcijah tega procesa ne moremo dajati, predvsem zaradi premajhnega števila v raziskavo zajetih posameznikov. Poskušali pa smo orisati glavne probleme, za katere lahko domnevamo, da so širše prisotni. Povratni migranti, ki smo jih zajeli v raziskavo o percepcijah slovenske integracijske politike, so dosedanje »napore« Republike Slovenije za njihovo vključevanje v različne sfere družbenega življenja označili negativno. Iz njihovih odgovorov lahko izluščimo, da se v glavnem soočajo s predolgimi in neurejenimi postopki pri pridobivanju raznih dovoljenj, osebnih in nepremičninskih dokumentov, pri uveljavljanju socialnih pravic, pri uvozu in plačilu carine ter pri nostrifikaciji spričeval. Razočarani so zaradi odklonilnega odnosa zaposlenih na uradih, kjer iščejo pomoč in informacije. Nefleksibilnost šolskega sistema, ki ne dovoljuje normalnega vključevanja v pouk otrokom s slabšim znanjem jezika ali s predhodno pridobljenim znanjem v drugih državah, je bila v nekaj primerih celo vzrok za ponovno izselitev. Težave imajo že z informiranjem pred vrnitvijo, saj na konzularnih predstavništvih in v izseljenskih organizacijah ne razpolagajo z vsemi potrebnimi informacijami. Zato imajo »povratniki« občasno tudi občutke nepripadanja, identificirajo se z družbo, v kateri so prej delali, in kritizirajo nekatere vidike slovenske družbe – na primer birokracijo in prepočasno sodstvo.

Nekateri predlogi »povratnikov« za reševanje njihovih težav (poenostavitev postopkov in zboljšanje pogojev za priznanje tuje kvalifikacije in izobrazbe, poenostavitev postopkov, povezanih z izdajanjem različnih dokumentov in dovoljenj) so dologoročnejšega značaja in so povezani s korenitejšimi spremembami v delovanju države. Druge, kot je vključitev »povratnikov« v delovanje državnih institucij ali organizirana pomoč pri urejanju vseh postopkov, pa je mogoče uresničiti v krajšem obdobju in ne zahtevajo velikih finančnih sredstev. Vsekakor morajo predlogi za kakršnokoli normativno urejanje omenjene problematike upoštevati potrebe ljudi in ne smejo biti podrejeni težnjam ene ali druge politične strani, kot se je to dogajalo doslej.

[16] Kar dokazuje analiza Mirovnega inštituta (http://www.mirovni-institut.si/slo_html/publikacije/Bester01.pdf).

LITERATURA IN VIRI

Boyle, Paul, Halfacree, Keith, Robinson, Vaughan (1998). *Exploring Contemporary Migration.* New York: Longman, 282 str.

Brettell B., Caroline (2000). Theorizing Migration in Anthropology, *Migration Theory. Talking across Disciplines*, (uredila Caroline B. Brettell in James F. Hollifield), New York, London: Routledge, str. 97–135.

Casar-Klopčič, Ivanka (1977). Vračanje pomurskih delavcev iz tujine in njihovo vključevanje v domače okolje, *Migracije, Bilten 17*, Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 85 str.

Čebulj Sajko, Breda (1999). *Etnologija in izseljenstvo. Slovenci po svetu kot predmet etnoloških raziskav v letih 1926–1993.* Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 182 str.

Čebulj Sajko, Breda (2004). Etnologija in povratništvo, *Dve domovini/Two Homelands*, 19, str. 197–211.

King, Rusell, Mortimer, Jill, Strachan, Alan, Viganola, Maria Teresa (1985). Emigrazione di ritorno e sviluppo di un comune rurale in Basilicata. *Studii emigrazione*, 78, str. 162–198.

Klinar, Peter (1985). Remigracije v kriznih razmerah, *Migracije, Bilten 33,* Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 55 str.

Klinar, Peter (1995). Nekateri sodobni vidiki slovenskih emigracijskih procesov, *Dve domovini/Two Homelands,* 6, str. 81–94.

Lukšič-Hacin, Marina (2002). Povratniki kot del migracijskega kroga, *Dve domovini/ Two Homelands,* 15, str. 163–178.

Mežnarić, Silva (1977). Motivi vračanja v domovino, *Migracije, Bilten 15*, Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, str. 72–86.

Mlekuž, Jernej (2003). »Mali« prispevek k vprašanjem »povratništva«: življenjske pripovedi migrantov povratnikov iz Beneške Slovenije – potovanji brez vrnitve?, *Dve domovini/Two Homelands*, 17, str. 67–94.

Ollson, Eric (2004). Event or Process? Repatriation Practice and Open-ended Migration, *Transnational Spaces: Disciplinary Perspectives*, (uredila Maja Povrzanović Frykman), Malmö: Malmö University (IMER), str. 151–168.

Piore, Mchael J. (1979). *Birds of passage.* Cambridge: Cambridge Univ. Press, 229 str.

Skrbiš, Zlatko (1999). *Long-distance Nationalism. Diasporas, Homelands and Identities.* Singapore, Sydney: Ashgate Publishing Ltd., 201 str.

Storhaug, Hans, ur. (2001). Stayers, Leavers and Returners. Aspects of Migration and Return Migration in European History, *Immigrants & Minorities*, 1 (20).

Storhaug, Hans (2003). European Return Migration: Numbers, Reasons and Consequences, *AEMI Journal*, 1, str. 69–77.

Švara, Sergej, Toš, Niko, Mežnarić, Silva, ur. (1977). Slovenci po povratku iz ZR Nemčije, sumarni podatki, *Migracije, Bilten 14,* Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 156 str.

Taylor, Edward (1976). The Social Adjustment of Returned Migrants to Jamaica, *Ethnicity in the Americas* (uredil Frances Henry), The Hague, Paris: Mouton, str. 213–230.

Toš, Niko, ur. (1978). Slovenci po povratku iz ZR Nemčije, drugo poročilo, *Migracije, Bilten 19*, Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 132 str.

Virtanen, Keijo (1979). *Settlement or Return. Finnish Emigrants (1860–1930) in the International Overseas Return Migration Movement*. Turku: Migration Institute, 275 str.

Walaszek, Adam (2000). Poland as the »Promised Land«: Polish-American corporations and Poland after World War I, *Dve domovini/TwoHomelands*, 11–12, str. 251–268.

Walaszek, Adam (2003). Wychodžcy, Emigrants or Poles? Fears and Hopes about Emigration in Poland 1870 – 1939, *AEMI Journal*, 1, str. 78–93.

Wyman, Mark (2001). Return Migration – Old Story, New Story, *Immigrants & Minorities*, 1 (20), str. 1–18.

ELEKTRONSKI VIRI:

www.mirovni-institut.si/slo_html/publikacije/Bester01.pdf
www.vijavaja.com/enter/cenca/forum_podrob.php
www.zdruzenje-sim.si/gruda/47_02_45.html

SUMMARY

»WELCOME HOME?« THE RETURNING OF SLOVENE EMIGRANTS TO THE REPUBLIC OF SLOVENIA

Kristina Toplak

In the contribution, I unpretentiously deal with some problems of Slovenes returning from the countries of Western Europe and Australia in the last fifteen years. In my work, I proceeded from empirical materials and the division of work within the project The Perception of Slovene Integration Policy.

A review of selected Slovene and foreign literature revealed that researchers of return migrations have comprised variegated aspects of returning but mostly avoided problematizing the lives of individuals after their return to the native society. Until a few years ago, there was little trace of such issues in Slovene political and public discourse. The first and only relevant research of return migrations of Slovenes was a part of a several-years sociological research project on Slovenes in the Federal Republic of Germany, which was carried out in the second half of the seventies of the previous century. However, the

returning into the source environment is, similarly to emigrating, a process that is connected with difficulties an individual must overcome to be able to start a normal life: from acquiring different documents and permits, solving residential problems, looking for work to the inclusion into a narrower social environment.

When discussing the life of return migrants we must distinguish and pay regard to different motives for returning (there is never only one), which in tight connection with "survival strategies" of individuals, complexly influence the individual's perception of (re)integration into source environment. Motives alleged by return migrants are connected with their expectations when returning to source environment. Confrontation with other (realistic) situation in source environment can influence negatively on the individual, cause dissatisfaction and can lead to remigration. In a brief leap to the problematic of motives and causes for returning, we have stopped at the most and the least mentioned motives for returning: patriotism and economic motive.

Difficulties that in the research involved "returnees" alleged are variegated, complex and indirectly point to inefficiency of Slovene remigration policy. The principal difficulties are lengthy and unregulated procedures in acquiring various permits (personal and real property) documents, in asserting welfare rights, in import and payment of customs, and with nostrification of certificates. People are disappointed over the negative attitude of employees in offices where they seek help and information. Necessary to mention are difficulties due to the non-flexible educational system, and difficulties that are a consequence of insufficient informing before the returning as consular missions and emigrant organisation do not have all needed information at their disposal. That is why "returnees" at times experience sensations of non-belonging; they identify themselves with the society they previously worked in and criticize some aspects of Slovene society – for example bureaucracy and too slow judicature.

ODNOS REPUBLIKE SLOVENIJE DO VRAČANJA IZSELJENCEV IN NJIHOVIH POTOMCEV

Jernej Mlekuž

COBISS 1.02

1. UVOD

»In zdaj, ko so Argentino prizadejale hude gospodarske težave, so izvoljeni predstavniki ljudstva spet na nogah in vabijo »argentinske Slovence« v deželo, saj vendar kri ni voda. Zunanji minister, ki je v nastopu pred poslanci opozoril na premalo izkoriščeno bogastvo v naših na tujem živečih ljudi, ker je lahko vsak svojevrsten ambasador Slovenije, je tudi tokrat nadvse prijazno govoril o repatriaciji, ki »dobiva nek poseben pomen ob krizi v Argentini, kjer živi precejšnje število Slovencev. Ob tej krizi se je pokazalo, da naša država še nima ustreznih mehanizmov, ki bi olajšali vrnitev tistim, ki se želijo vrniti. Resolucija določa, da je Slovenija zainteresirana za vračanje Slovencev v Slovenijo.« (Horvat 2002: 12)

Ta iz *Panorame* grdo iztrgan tekst: komentatorjev stavek, točneje dva in nato citat takratnega zunanjega ministra, nakaže glavne vsebine, v katere se bomo spustili v tem kar malo preveč deskriptivnem besedilu. In sicer bomo pokazali, da je fenomen, ki se bo v nadaljevanju »šlepal« pod nerodno besedo »povratništvo«[1], ne povsem kompaktna

[1] Zakaj je »povratništvo« ne najbolj posrečen termin? Predvsem zato, ker ga uporabljajo tudi nekatere druge stroke (povratniki so recimo tudi med zaporniki, zdravljenimi narkomani, nogometnimi moštvi idr.). Besedi »repatriacija« se v besedilu izognem, ker ta v (večinoma pravni) strokovni literaturi označuje posebno obliko organiziranega povratništva – državno ali meddržavno organiziran povratek razseljenih oseb ali beguncev v državo ali kraj izvora. Repatriacija se ne nanaša nujno na skupino prebivalstva, ampak lahko tudi na posameznike, recimo na tiste, ki so (bili) nevarni za red in varnost dotične države (*Leksikon Migracijskoga i etničkoga nazivanja* 1998: 232).

V tuji strokovni literaturi najdemo več terminov, ki opisujejo oziroma označujejo pomen povratništva. Tako recimo v anglosaškem svetu zasledimo naslednje termine: »povratni tok migracije« [reflux migration], »proti domu usmerjena migracija« [homeward migration], »povratni tok« [return flow], »drugotna migracija« [second-time migration], »reemigracija« [remigration] itd. (Gmelch 1980: 135). V tem besedilu pod besedo »povratniki« obravnavam ali razumem osebe slovenskega porekla oziroma osebe, ki se sklicujejo na slovensko poreklo ne glede na državljanstvo, državo rojstva, znanje slovenskega jezika idr., priseljene v Republiko Slovenijo. Torej tudi v tujini rojene otroke ali vnuke slovenskih izseljencev.

stvar. No, bodimo natančnejši: očitno ni kompaktna stvar za državne institucije (ki jim bomo tokrat posvetili kar nekaj (dragocenega!) časa), saj jo te ne obravnavajo in rešujejo celostno.[2] Ampak parcialno, po različnih ministrstvih in drugih institucijah, neoziraje se druga na drugo. Minister je zgoraj omenil tudi resolucijo, ki *»(...) določa, da je Slovenija zainteresirana za vračanje Slovencev v Slovenijo.«* Pogledali bomo tudi v *Resolucijo o odnosih s Slovenci po svetu*, kaj ta pravi o povratništvu in povratnikih, in v »še ne rojenega«, precizneje rečeno »splavljenega« otroka te *Resolucije*: predlagan in zavrnjen zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja.

Preden se prilepimo na suhoparne akte ter odvlečemo v sterilne pisarne ministrstev in v vroči državni zbor, poskušajmo še na hitro skicirati fenomen v številkah in pojavnost teh številk tudi nekoliko širše; kako se fenomen kaže v medijih in v splošni družbeni debati. No, ker je iskrenost danes dobra marketinška poteza, naj povem, da sem želel o povratništvu spregovoriti predvsem »s pomočjo« medijev. Toda kot je pokazalo brskanje po *Delovem* fondu s številko 325.27 in z imenom »vračanje zdomcev«, je gradiva veliko premalo, da bi o njem oziroma z njegovo pomočjo lahko kakorkoli resneje modroval. 21 (časopisnih) enot v od leta 1991 pa do začetka leta 2004, med temi tudi nekaj pisem bralcev, ni ravno številka za zgledno »pametovanje«.[3] Pove pa nam vendarle nekaj. Pojav očitno ni »osvojil« tiskanih medijev in to lahko z nekaj poguma rečemo tudi za širšo družbeno debato. No, na tem mestu pa še besedo, dve o številkah, ki so prav gotovo v veliki meri »krive« za medijsko in širšo, družbeno »neuslišanost« pojava. Popis prebivalstva beleži *»povratne selivce po letu zadnje priselitve in državi prejšnjega prebivališča«*. Ta kategorija vključuje osebe, katerih prvo prebivališče je bilo v Sloveniji in od koder so se odselili v tujino, njihova zadnja selitev pa je bila priselitev iz tujine. Torej ta kategorija ne vključuje otrok povratnikov in njihovih družinskih članov in niti ne/oziroma v tujini rojenih otrok ali vnukov slovenskih izseljencev. Od popisa leta 1991 pa do leta 2001 se je skupno v Slovenijo priselilo 1161 navedenih oseb, od tega 725 iz držav Evropske unije, 226 iz držav nekdanje SFRJ, 67 iz drugih evropskih držav in 116 iz neevropskih držav. Števila ostalih povratnikov, ki niso imeli prvega prebivališča v Sloveniji oziroma niso bili rojeni v Sloveniji, iz popisa prebivalstva ne moremo natančno izluščiti. Pri oceni števila slednjih nam je lahko v pomoč razpredelnica pod naslovom *»Priseljeni v Slovenijo po letu prve priselitve, narodni pripadnosti in državi prvega prebivališča«*. In sicer v tej razpredelnici najdemo osebe, ki so bile rojene v tujini in so se preselile v Slovenijo. Med skupno 28.568 osebami, rojenimi v tujini in priseljenimi v Slovenijo v obdobju 1991–2001, se jih je 3749 opredelilo za Slovence. Pri tem moramo vedeti, da je med navedenimi 28.568 osebami zelo veliko

[2] Povratništvo je nasploh zelo raznolik in kompleksen pojav, ki vključuje ter združuje zelo heterogene procese in vsebine (ekonomske, družbene, kulturne, psihološke itd.) na različnih nivojih družbe ter družbenih odnosov (na ravni posameznika, »izvorne« skupnosti, države »gostiteljice« itd.). S temi besedami nočem opravičevati (ne)dela državnih institucij, ampak zgolj preprosto »pametovati.«

[3] Nekaj prispevkov o povratništvu, objavljenih v obravnavanem obdobju sem tudi sam še dodatno odkril, tako da zgornja številka ne predstavlja vseh člankov, objavljenih o povratništvu v obravnavanem obdobju.

oseb, katerih narodna pripadnost ostaja v popisu prebivalstva skrita pod besedo »neznano« (5804 oseb) ali ki se glede narodne pripadnosti niso hoteli opredeliti (1597 oseb) (Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002).[4] Oceno, koliko povratnikov je sprejela Slovenija v obravnavanem obdobju, tako raje prepuščam bralcem.[5]

Razlogi, zakaj vračanje izseljencev ni doseglo bohotnejših številk, so številni in jih na tem mestu ne bomo navajali. Omenimo pa vendarle lahko, kot pravi Marina Lukšič-Hacin (2002: 189), da k tako majhnemu deležu slovenskih povratnikov vsekakor prispeva tudi dejstvo, *»(...) da vsa leta ni zaslediti aktivne državne politike, ki bi dejansko spodbujala povratništvo. To velja za vse različice izseljevanja in povratništva, vključno z begom možganov.«*

2. ZAKONI, AKTI, PROGRAMI IN PODOBNO, KI SE KAKORKOLI NANAŠAJO NA POVRATNIŠTVO IN POVRATNIKE

Poglejmo, kako Republika Slovenija s svojimi institucijami zakonsko in normativno ureja področja ter rešuje konkretne težave, s katerimi se soočajo povratniki in njihovi družinski člani, in kako (če sploh) se v raznih smernicah, izhodiščih ali konkretnih akcijah opredeljuje do tega fenomena. Torej, poskušali bomo odkriti in osvetliti področja široko razvejanih državnih institucij, ki se najbolj vidno dotikajo povratništva. Pri tem navidez brezglavem iskanju ostaja velika možnost, da nekatere stvari, težave povratnikov, področja ostanejo neodgrnjena. No, brezglavo iskanje so mi v veliki meri olajšala nekatera besedila, objavljena v publikaciji ob 10. obletnici *Izseljenskega društva Slovenija v svetu*[6] (2002) in informacije, pridobljene s anketo,

---

[4] Za posredovanje statističnih podatkov in nekatera »statistično-metodološka« pojasnila se zahvaljujem Danilu Dolencu, zaposlenem na *Statističnem zavodu Republike Slovenije*.

[5] Vedeti moramo, da je opredelitev narodnostne pripadnosti v popisu prebivalstva prepuščena posamezniku. Glede na našo opredelitev povratnika (glej pod opombo št. 1) tako lahko vključimo med povratnike poleg 1161 oseb tudi še najmanj vseh 3749 posameznikov, ki sicer niso bili rojeni v Sloveniji, vendar so se izrekli za Slovence. Seveda ostaja vprašanje, ali lahko vsi ti posamezniki koristijo nekatere ugodnosti, ki jih prinaša slovenska zakonodaja tujcem slovenskega rodu oziroma osebam slovenskega porekla. Če nadaljujemo, ostaja tudi vprašanje, koliko je med obravnavanimi 3749 osebami oseb slovenskega rodu oziroma slovenskega porekla, karkoli naj že to pomeni. No, lahko bi še nadaljevali, toda to niso vprašanja, s katerimi naj bi si polnili glavo v tem besedilu.

[6] Nekatera od teh (in nasploh veliko drugih) besedil o povratništvu je objavljenih tudi na spletnih straneh omenjenega društva, ki se zelo aktivno ukvarja s to problematiko. Na njihovih spletnih straneh tako med drugim beremo: *»Namen izseljenskega društva Slovenija v svetu je bil od vsega začetka – pred desetimi leti (1992) – pomagati vračajočim Slovencem pri vseh konkretnih vprašanjih. Mnogo je že narejenega. Hvala Bogu se je v zadnjih časih zanimanje ali potreba po 'vrnitvi' povečala. Veseli smo, da se odločate za to možnost. Tu smo, da vam pomagamo z urejanjem dokumentov, z iskanjem ugodnega stanovanja, urejanjem nostrifikacij spričeval na osnovni, srednji, višji in visoki stopnji, z iskanjem zaposlitve ... (Slovenija v svetu – informacije 2004).«* Kar je zapisano tudi v njihovem statutu: *»(...) svetovanje in pomoč pri vračanju izseljencev v matično domovino.« (Slovenija v svetu – o društvu 2004)*

ki jo je *Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU* poslal povratnikom v začetku leta 2004[7].[8]

In še nekaj je, kar zna zmotiti (»čudežno« motiviranega) bralca tega besedila. Ta tako imenovana področja pokrivajo zelo različno široke in pogosto težko primerljive stvari; na tem mestu bom za bežno predstavo navedel široko, zelo kompleksno in za povratnike »življenjsko« pomembno področje socialnih pravic delavcev migrantov in na drugi strani povsem »papirnato« točko v izhodiščih in usmeritvah nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa: *»Vključevanje znanstveno raziskovalnega potenciala Slovencev po svetu z ambicijo ustvariti koherentni skupni intelektualni prostor [poudarki so originalni] (Izhodišča in usmeritve nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa 2004).«* Zlobneži bodo našli več skupnega med pocinkanim stojalom za zgoščenke in med novo Batmanovo pričesko kot pa med zgornjima »povratniškima« drobtinicama.

Dovoljenje za prebivanje

Vprašanja, povezana z dovoljenem za prebivanje, ureja *Ministrstvo za notranje zadeve*, tako imenovani *Direktorat za migracije*; in sicer z *Zakonom o tujcih*, ki je bil objavljen v *Uradnem listu Republike Slovenije št. 108/2 – prečiščeno besedilo* (Dovoljenje za prebivanje – pogoji 2004). Za dovoljenje za prebivanje morajo zaprositi tisti povratniki in njihovi družinski člani, ki nimajo slovenskega državljanstva. Povratnike s slovenskim in tudi povratnike brez slovenskega državljanstva, ki so pridobili dovoljenje za stalno prebivanje, pa čaka (le) prijava stalnega bivališča, saj ta pomeni osnovo, pogoj za nadaljne postopke (ureditev zdravstvenega zavarovanja, vpis na Zavod za zaposlovanje, vpis otrok v vrtec in šolo idr.).[9] V nadaljevanju bom navedel le tiste dele *Zakona o tujcih*, kjer je obravnava povratnikov brez slovenskega državljanstva

[7] Rezultati ankete so predstavljeni v člankih Marine Lukšič-Hacin in Kristine Toplak v nadaljevanju tega vsebinskega sklopa.

[8] Ob zaključku pisanja tega besedila sem našel spletno stran *Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu*, na kateri so pod naslovom *»važni naslovi za vprašanja zdomcev in izseljencev«* navedena nekatera področja in institucije. Veliko teh je tako rekoč neizbežnih tudi za izseljence, ki se vračajo v Republiko Slovenijo (Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu 2004).

[9] *Zakon o prijavi prebivališča* (Uradni list RS, št. 9/2001) pravi, da mora posameznik ob prijavi stalnega prebivališča *»(...) predložiti dokazilo, da ima pravico do prebivanja na naslovu, ki ga prijavlja. Kot dokazilo, da ima posameznik pravico do prebivanja na naslovu, se šteje dokazilo o lastništvu, najemna in podnajemna pogodba ali pisno soglasje lastnika oziroma solastnikov stanovanja oziroma upravljalca nastanitvenega objekta.«* To pa marsikateremu povratniku brez lastnega stanovanja lahko povzroča težave (glej prispevek Marine Lukšič-Hacin v nadaljevanju tega sklopa). Namreč, lastniki podnajemniških stanovanj neradi prijavljajo oddajanje stanovanja in zato tudi niso naklonjeni temu, da podnajemniki na naslovu podnajemniškega stanovanja prijavijo stalno prebivališče.

drugačna od obravnave (drugih) tujcev oziroma kjer so povratniki brez slovenskega državljanstva tako ali drugače podčrtani.

Tujec mora *v vlogi za izdajo prvega kakor tudi nadaljnjih dovoljenj za začasno prebivanje* navesti namen, zaradi katerega naj se mu dovoljenje izda. Zakon določa, da se navedeno dovoljenje lahko izda zaradi: zaposlitve ali dela; študija, izobraževanja, specializacije ali strokovnega izpopolnjevanja ter praktičnega usposabljanja, sodelovanja oz. udeležbe v programih mednarodnih izmenjav prostovoljcev in v drugih programih, ki ne sodijo v sistem formalnega izobraževanja; združitve družine; drugih upravičenih in z zakonom, mednarodnimi akti ali mednarodnimi načeli in običaji utemeljenih razlogov ter *tujcem slovenskega rodu do tretjega kolena v ravni vrsti* in otrokom tujcev, rojenih v Republiki Sloveniji (Opredelitev dovoljenja za prebivanje 2004).

Dovoljenje za prvo prebivanje se lahko izda le kot dovoljenje za začasno prebivanje, njegova veljavnost pa ne more biti daljša kot eno leto, razen v primerih izdaje dovoljenja zaradi združitve družine (ožjemu družinskemu članu tujca se dovoljenje izda za enako časovno obdobje, kot je dovoljenje za začasno prebivanje tujca, ki uveljavlja pravico do celovitosti družine) in izdaje dovoljenja ožjim družinskim članom slovenskega državljana, katerim se dovoljenje izda z veljavnostjo treh let, in otrokom, rojenim v Republiki Sloveniji, kadar je veljavnost njihovega prvega dovoljenja vezana na veljavnost dovoljenja za prebivanje njihovih staršev oziroma skrbnikov (Veljavnost dovoljenja za prebivanje 2004).

V *Zakonu o tujcih* je tudi določeno, katerim tujcem se lahko, ob izpolnjevanju ostalih zakonskih pogojev, *dovoljenje za stalno prebivanje* izda že pred pretekom osemletnega neprekinjenega prebivanja v Republiki Sloveniji na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje. Pred pretekom navedenega osemletnega roka se lahko izda dovoljenje za stalno prebivanje *tujcu, ki je slovenskega rodu*, tujcu, katerega prebivanje v Republiki Sloveniji je v interesu Republike Slovenije, *ter ožjim družinskim članom slovenskega državljana* ali tujca, ki ima v Republiki Sloveniji dovoljenje za stalno prebivanje ali status begunca (Dovoljenje za stalno prebivanje 2004).

Državljanstvo

Vprašanja, povezana z državljanstvom, ureja *Ministrstvo za notranje zadeve*, tako imenovani *Direktorat za migracije* in v okviru tega tako imenovani *Oddelek za državljanstvo*. Povratniki in njihovi družinski člani so namreč lahko državljani Republike Slovenije kot tudi lahko za državljanstvo (še) zaprošajo. Zadnjih se dotikajo naslednji odstavki 12. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*.

Naturalizacija z olajšavami za osebe slovenskega porekla (prvi odstavek 12. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*). Za osebe slovenskega porekla do tretjega kolena sorodstvenega razmerja (olajšave torej lahko uveljavljajo vnuki slovenskih izseljencev, pravnuki pa ne več) zakon omogoča naturalizacijo že po enem letu dejanskega prebivanja v Republiki Slovenije, poleg tega pa jim zakon dopušča, da obdržijo

tudi izvorno državljanstvo. Sicer pa morajo izpolnjevati pogoje iz 1., 4., 5., 6., 7., 8., 9. in 10. točke prvega odstavka 10. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije* (Pridobitev državljanstva Republike Slovenije z naturalizacijo 2004).

Naturalizacija z olajšavami za osebe, ki so slovensko državljanstvo nekoč že imele (drugi odstavek 12. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*). Za osebe, ki so državljanstvo Republike Slovenije izgubile na podlagi odpusta ali odreka, zakon omogoča naturalizacijo že po šestih mesecih dejanskega prebivanja v Republiki Sloveniji, poleg tega pa jim zakon dopušča, da obdržijo tudi svoje dosedanje državljanstvo. Sicer pa morajo izpolnjevati pogoje iz 1., 4., 6., 7., 8., 9. in 10. točke prvega odstavka 10. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije* (Pridobitev državljanstva Republike Slovenije z naturalizacijo 2004).

Naturalizacija z olajšavami za osebe, ki so poročene z državljanom republike Slovenije (tretji odstavek 12. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*). Za osebe, ki so najmanj dve leti poročene z državljanom Republike Slovenije, zakon omogoča naturalizacijo že po enem letu dejanskega prebivanja v Republiki Sloveniji, hkrati pa morajo izpolnjevati tudi ostale pogoje, ki veljajo za naturalizacijo brez olajšav. Sicer pa morajo izpolnjevati pogoje iz 1., 2., 4., 5., 6., 7., 8., 9. in 10. točke prvega odstavka 10. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*. V izjemnih primerih pa lahko oseba, ki je poročena z državljanom Republike Slovenije, na posebno prošnjo obdrži svoje izvorno državljanstvo, v kolikor s tem soglaša Vlada Republike Slovenije. Oseba, ki želi obdržati svoje državljanstvo, mora to obširno utemeljiti (Pridobitev državljanstva Republike Slovenije z naturalizacijo 2004).

Naturalizacija mladoletnih oseb (14. člen *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*). Naturalizacija mladoletnih oseb je vezana na naturalizacijo njihovih staršev. V primeru, da oba starša pridobita državljanstvo Republike Slovenije, pridobi na njuno prošnjo državljanstvo tudi otrok, ki še ni star 18 let, ne glede na to, kje živi (prvi odstavek 14. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*). V kolikor pa državljanstvo Republike Slovenije pridobi le eden od staršev, pridobi državljanstvo le otrok, mlajši od 18 let, ki najmanj leto dni živi s tem roditeljem v Sloveniji (drugi odstavek 14. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije*). V primeru, da je državljanstvo Republike Slovenije pridobil roditelj na podlagi 13. člena *Zakona o državljanstvu Republike Slovenije* iz nacionalnih razlogov, otroku ni potrebno živeti v Sloveniji. Če je otrok starejši od 14. let mora dati soglasje, da se strinja s sprejemom v slovensko državljanstvo (Pridobitev državljanstva Republike Slovenije z naturalizacijo 2004).

Socialna varnost in socialnovarstvene pravice delavcev migrantov

Eden od temeljnih načinov zagotavljanja pravic delavcev, ki so (bili) v svojem delovno-aktivnem obdobju zaposleni vsaj v dveh državah, je *koordinacija sistemov socialne varnosti*. Ta zagotavlja, da se pridobljene pravice na področju socialne var-

nosti ohranijo ne glede na to, da je delavec nekaj časa delal v eni državi, to zapustil in odšel na delo v drugo državo. Pravno-formalna podlaga za ohranjanje teh pravic je opredeljena v bilateralnih sporazumih o socialni varnosti oziroma o socialnem zavarovanju. Ti načeloma urejajo pravice s področja zdravstvenega zavarovanja in materinstva, zavarovanja za primer smrti, družinskih prejemkov in zavarovanja za primer brezposelnosti. Sporazumi se vsebinsko razlikujejo glede na to, kako določeno področje urejajo nacionalni sistemi (Koordinacija sistemov socialne varnosti 2004). Z državami, s katerimi niso sklenjeni bilateralni sporazumi, je po besedah zaposlene na *Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve* (želela je ostati neimenovana) mogoče uveljavljati pravice, ki jih zagotavlja zakonodaja posamezne države, le v tisti državi, v kateri je oseba pridobila pravice. V Republiki Sloveniji to področje ureja *Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.*

Republika Slovenija je nasledila ali sklenila *bilateralne sporazume s področja socialne varnosti* s naslednjimi državami: Belgija, Bolgarija, Češkoslovaška, Danska, Francija, Italija, Luksemburg, Madžarska, Nizozemska, Norveška, Poljska, Švedska, Velika Britanija, Nemčija, Avstrija, Švica, Hrvaška, Republika Makedonija, Kanada in Avstralija. Sporazumi so v postopku s Bosno in Hercegovino, Argentino in Novo Zelandijo (Bilateralni sporazumi s področja sistemov socialne varnosti 2004). Ob vstopu v Evropsko unijo je v veljavo stopila *Uredba 1408/71*, ki podrobno ureja način in obseg pridobljenih pravic, do katerih je upravičen delavec migrant, ki se giblje med državami (*Uredba* pokriva države *Evropske unije* in *Evropske gospodarske skupnosti*). S tem so prenehali veljati nekateri zgoraj našteti bilateralni sporazumi, ki jih je Slovenija nasledila oziroma sklenila v preteklosti. Osnovna načela *Uredbe* so: načelo enakega obravnavanja, načelo, da delavec migrant ni vključen v sistem socialne varnosti v dveh državah, pravilo seštevanja obdobij, pravilo preprečevanja prekrivanja pravic in pravilo izplačevanja prejemkov v drugi državi članici. Uredba velja za delavce in njihove družinske člane, samozaposlene, upokojence in študente. Pravila uredbe so bila 1. julija 2003 razširjena tudi na državljane tretjih držav (Uredba 1408/71 – koordinacija sistemov socialne varnosti 2004).

V Sloveniji se koordinacijska pravila uporabljajo za prejemke, ki jih urejajo zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju, zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti in zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih. Koordinacijska pravila, ki jih določa *Uredba*, so za državo obvezujoča in neposredno uporabljiva. Kljub temu zaradi različnosti v nacionalnih zakonodajah, ki urejajo posamezne prejemke na področju socialne varnosti, in zaradi bilateralnih sporazumov o socialni varnosti, ki so jih države sklenile med seboj, veljajo določene posebnosti pri uveljavljanju pravic v posameznih državah (Uredba 1408/71 – koordinacija sistemov socialne varnosti 2004).

Zaposlovanje

Barbara Gregorič, zaposlena na *Zavodu RS za zaposlovanje*, je v telefonskem pogovoru dne 31. 8. 2004 povedala, da omenjeni zavod ne izvaja posebnih programov, ki bi kakor koli reševali težave zaposlovanja povratnikov, lahko pa se, tako kot drugi brezposelni, vključujejo v obstoječe programe zaposlovanja. Prav tako zakonodaja s tega področja z *Zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti* (Uradni list RS, št. 67/2002) posebej ne obravnava zaposlovanja povratnikov.

Zakon o zaposlovanju in delu tujcev (Uradni list RS, št. 66/2000) pa prinaša nekatere olajšave oziroma ugodnosti na tem področju za povratnike, ki nimajo slovenskega državljanstva. Te se nanašajo na veljavnost osebnega delovnega dovoljenja, ki je pogoj za sklenitev rednega razmerja oziroma za opravljanje dela v Republiki Sloveniji. Tujci, ki pridobijo osebno delovno dovoljenje, so glede delovnopravnih razmerij izenačeni s slovenskimi državljani; pod enakimi pogoji lahko sprejmejo zaposlitev ali delo, v primeru brezposelnosti se lahko prijavijo v evidenco brezposelnih oseb pri *Zavodu RS za zaposlovanje* in koristijo pravice, ki jih tovrstna prijava nudi (nadomestilo za primer brezposelnosti, vključitev v programe zaposlovanja idr.). In sicer, kot je navedeno v 10. členu omenjenega zakona, za osebno delovno dovoljenje z veljavnostjo enega leta lahko zaprosi begunec in tujec, ki izpolnjuje z zakonom predpisane pogoje za samozaposlitev. Za osebno delovno dovoljenje z veljavnostjo treh let pa lahko med drugim zaprosi tudi *»slovenski izseljenec ali njegov potomec do tretjega kolena v ravni črti, ki nima slovenskega državljanstva (Sprejeti zakoni – Zakon o zaposlovanju in delu tujcev 2004)«*.

Stanovanja

Primož Bajec, zaposlen na *Ministrstvu za okolje, prostor in energijo (Sektor za stanovanja in urbana zemljišča)*, je v telefonskem pogovoru dne 23. 7. 2004 povedal, da omenjeno ministrstvo nima posebnih programov, ki bi kakor koli reševali stanovanjske težave povratnikov. Tudi stanovanjska zakonodaja, po njegovih besedah (in po mojem branju *Stanovanjskega zakona* (Uradni list RS, št. 69/03)), tega področja posebej ne obravnava. Omenil je še, da so po ekonomski krizi v Argentini decembra 2001 imeli na pobudo *Urada Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu* pogovore z različnimi državnimi telesi, kjer so *»(...) poskušali povratnikom ponuditi pomoč subvencioniranja tržnih najemnim za najeta stanovanja. Toda do realizacije ni prišlo.«*[10]

[10] Več o teh pogovorih, ki jih je organiziral *Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu,* najdete v besedilu z naslovom *Informacija o dejavnostih Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu v zvezi z vprašanjem preseljevanja Slovencev iz izseljenstva v Republiko Slovenijo* (Žigon 2002: 14–18) v publikaciji izdani ob 10. obletnici *Izseljenskega društva Slovenija v svetu.*

Izobraževalni sistem

Od leta 1976 *Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport* (takrat *Komite za izobraževanje* ...) podeljuje štipendije za zamejce in izseljence. Kot je 8. 7. 2004 na *4. vseslovenskem srečanju* v Državnem zboru v delovni skupini, ki je razpravljala o izobraževanju in šolstvu, navedel Roman Gruden, zaposlen na *Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport,* je trenutno na rednem študiju v Sloveniji okoli 150 štipendistov,[11] od tega okoli 100 iz zamejstva in okoli 50 izseljencev. Največ štipendistov je iz držav, nastalih na ozemlju bivše Jugoslavije, med ostalimi pa prevladujejo štipendisti iz Argentine. Roman Gruden je tudi povedal, *»da so vsi, ki so slovenskega rodu, in želijo študirati v Sloveniji, oproščeni plačila šolnine na nivoju dodiplomskega študija«.* Do sedaj, kot je to razvidno iz govora zgoraj navedenega, je bil le nekakšen (nenapisan?) »dogovor pristojnih«, *»sedaj pa bo tudi v novem pravilniku o študiju Slovencev, torej Slovencev po svetu ... (Magnetogram – 4.vseslovensko srečanje, 1. delovna komisija, področje izobraževanja in šolstva 2004).«*

Kot posebno področje bi lahko podčrtali priznanje in vrednotenje »tujega« izobraževanja. To področje ureja nov *Zakon o priznanju in vrednotenju izobraževanja*, ki je bil sprejet 17. 6. 2004 in se začne uporabljati šest mesecev po uveljavitvi (Uradni list RS, št. 73/04).[12] Zakon se nanaša tako na slovenske državljane kot na tujce. Povratnikov in njihovih družinskih članov ne obravnava kot posebno kategorijo in jim ne prinaša kakršnih koli finančnih, administrativnih, časovnih idr. olajšav oziroma drugačne obravnave. Prav tako po besedah Polone Miklavc Valenčič dne 24. 8. 2004, zaposlene na *Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport,* se *»(...) ne pričakuje nikakršna diskriminatorna obravnava tudi v podzakonskih aktih.«*

Znanost

V izhodiščih in usmeritvah nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa, sprejetih leta 2003, najdemo pod naslovom *Prednostne naloge politike spodbujanja znanstvene in raziskovalno razvojne dejavnosti v obdobju 2003–2007* pod številko 9 (med skupno 11) naslednje za nas hipotetično zanimivo besedilce: *»Vključevanje znanstveno raziskovalnega potenciala Slovencev po svetu z ambicijo ustvariti*

[11] Ta številka vključuje le štipendiste, ki redno študirajo (so izpolnili pogoje za vpis v višji letnik). Skupaj s štipendisti, ki pavzirajo ali ponavljajo letnik, naj bi bilo od 200 do 250 štipendistov (Magnetogram – 4. vseslovensko srečanje, 1. delovna komisija, področje izobraževanja in šolstva 2004).

[12] Z dnem uveljavitve tega zakona sta prenehala veljati *Zakon o nostrifikaciji v tujini pridobljenih šolskih spričeval* (Uradni list SRS, št. 42/72) ter *Pravilnik o dokumentaciji za nostrifikacijo v tujini pridobljenih šolskih spričeval* (Uradni list SRS, št. 34/84 in 36/84 – popr.), ki pa se uporabljata še do 21. 1. 2004.

koherentni skupni intelektualni prostor [poudarki so originalni] (Izhodišča in usmeritve nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa 2004).« Kot je v telefonskem pogovoru dne 21. 7. 2004 povedala Marica Žvar, zaposlena na *Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport*, je to *»(...) le osnova za nacionalni raziskovalni in razvojni program, ki je v pripravljanju«*. Stojan Sorčan, prav tako zaposlen na navedenem ministrstvu, pa je dne 23. 8. 2004 v telefonskem pogovoru poudaril, da je v obravnavanem izhodišču vključen tudi problem vračanja slovenskih znanstvenikov in raziskovalcev v Republiko Slovenijo.

Nekatere bolj osamljene akcije ali vsaj namere, ki se nanašajo na vračanje izseljencev in njihovih potomcev v Slovenijo, lahko zasledimo tudi pri manjših, ožje usmerjenih in »manj opaznih« institucijah. Tako je recimo *Zdravniška zbornica Slovenije* skupaj s *Svetovnim slovenskim kongresom* izdelala neke vrste register zdravnikov slovenskega rodu po svetu, ki jim je razposlala anketo, v kateri je bilo tudi vprašanje o nameri oziroma želji po priselitvi v Slovenijo.[13] *Zdravniška zbornica Slovenije* je med drugim tudi organizacijsko pomagala dvema zdravnikoma slovenskega rodu pri priselitvi v Slovenijo (Bošnjak 2004: 8–9 in spodaj navedeni telefonski pogovor).

Kot je v telefonskem pogovoru dne 15. 7. 2004 povedala Elizabeta Bobnar Najžer, načrtuje *Zdravniška zbornica Slovenije* to problematiko vključiti v svojo naslednjo štiriletno strategijo (Sloveniji namreč trenutno primanjkuje 800 zdravnikov), ki bo sprejeta konec leta 2004 ali v začetku leta 2005.

Z vprašanjem vračanja znanstvenikov oziroma raziskovalcev se ubadajo tudi nekatere institucije Evropske unije. Na prvem mestu moramo omeniti 6. okvirni program Evropske unije s programom *»Človeški viri in mobilnost – dejavnosti Marie Curie«*,[14] ki si prizadeva *»(...) za razvoj in prenos raziskovalnih kompetenc, za ustvarjanje ugodnih pogojev za razvoj raziskovalnih karier in za razvoj znanstvene odličnosti v Evropi (6. okvirni program EU. Program »Človeški viri in mobilnost – aktivnosti Marie Curie« 2004).«* S tem programom so razpisane možnosti za koriščenje sredstev Evropske komisije med drugim tudi za *»Dejavnosti za vrnitev in reintegracijo raziskovalcev v Evropo (Ibid.)«*. Posebni »granti Marie Curie« za vrnitev in integracijo se dodeljujejo raziskovalcem držav Evropske unije ali pridruženih držav, ki so pravkar koristili, vsaj v obdobju dveh let, tako imenovano štipendijo Marie Curie, v obliki enkratne vsote, ki

[13] V prispevku časopisa *Delo* preberemo, da je med 42 »odkritimi« argentinskimi medicinci slovenskega rodu na anketo odgovorilo 17 zdravnikov, dva zobozdravnika, doktorica biokemije, farmacevtka, kineziolog in dve višji medicinski sestri. 14 med naštetimi se zanima za priselitev v Slovenijo, pri petih je to odvisno od pogojev, štirih pa preselitev ne zanima. Od 24 anketiranih je le ena oseba navedla, da ne zna slovenskega jezika (sodi v tretjo generacijo). Vsem anketiranim je *»(...) zelo pomembno mirno življenje v državi, v kateri so zagotovljena pravna varnost, vzgoja in zdravje ... .«* (Bošnjak 2002: 8)

[14] V predhodnem, 5. okvirnem program Evropske unije so štipendije Marie Curie obsegale 3 tipe individualnih štipendij, med katerimi je bila tudi kategorija R za povrnitev štipendistov v manj razvito regijo po opravljenem podoktorskem študiju (6. okvirni program EU. Program »Človeški viri in mobilnost – aktivnosti Marie Curie« 2004).

jo bo treba porabiti v obdobju naslednjega leta, v skladu z definiranim projektom, ki bo posebej ovrednoten. Prednost bo dana reintegraciji v državo izvora ali regije. Podoben mehanizem v obliki »granta za daljše obdobje«, tudi dve leti, je vzpostavljen za raziskovalce iz držav Evropske unije, ki bi se po petletnem delu v izvenevropskih državah radi vrnili v Evropo, ne glede na to, če so bili štipendisti Marie Curie ali ne (Ibid.).

Na spletnih straneh *Ministrstva za šolstvo, znanost in šport* je objavljen razpis organizacije NATO za štipendije znanstvenikov, ki so se vrnili v zadnjih 12 mesecih oziroma se želijo vrniti v Slovenijo (in drugih 21 držav večinoma iz Vzhodne Evrope in držav, nastalih na ozemlju nekdanje Sovjetske Zveze). S tem razpisom (v veljavi do 1. 9. 2004), ki velja za znanstvenike na delu v državah članicah organizacije NATO, želi ta organizacija preprečiti ali točneje rečeno, omiliti posledice tako imenovanega »bega možganov« (NATO štipendije za znanstvenike, ki se vračajo v Slovenijo 2004). Seveda pa gre v tem primeru za akcijo, za katero si navedeno ministrstvo ne more pripisati posebnih zaslug, saj je »dalo« le spletni prostor. Po besedah Miloša Komaca dne 23. 8. 2004, zaposlenega na *Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport,* je ministrstvo pri tej stvari torej le posrednik.

Vozniško dovoljenje

Za konec tega poglavja bomo navedli področje oziroma »zakonsko mojstrovino«, ki lahko povratnikom oziroma priseljencem »nerazumljivo« oteži bivanje v Republiki Sloveniji; in sicer zamenjavo tujega vozniškega dovoljenja za vozniško dovoljenja Republike Slovenije, kar je opredeljeno v 21. členu *Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o varnosti cestnega prometa* (Uradni list RS, 67/02), ki določa:

»(1) Tujec, ki prebiva v Republiki Sloveniji več kot šest mesecev, in državljan Republike Slovenije, ki se vrne iz tujine v Republiko Slovenijo z namenom stalnega prebivanja, ali če začasno prebiva v Republiki Sloveniji več kot šest mesecev, lahko, če izpolnjujeta druge s tem zakonom določene pogoje za vožnjo motornih vozil, v enem letu od pričetka prebivanja v Republiki Sloveniji zahtevata zamenjavo veljavnega tujega vozniškega dovoljenja za slovensko vozniško dovoljenje. Tujcu in državljanu Republike Slovenije, ki po določbi tega odstavka ne zahtevata zamenjave tujega vozniškega dovoljenja v enem letu po pričetku prebivanja v Republiki Sloveniji ali vrnitvi iz tujine v Republiko Slovenijo z namenom stalnega prebivanja v njej, prične enoletni rok, v katerem lahko zahtevata zamenjavo tujega vozniškega dovoljenja za slovensko vozniško dovoljenje, ponovno šteti, če zapustita Republiko Slovenijo za čas najmanj enega leta in se vrneta v Republiko Slovenijo. Slovensko vozniško dovoljenje se izda, če imetnik veljavnega tujega vozniškega dovoljenja opravi praktični del vozniškega izpita za tiste kategorije vozil, ki jih ima pravico voziti s tujim vozniškim dovoljenjem. Praktičnega dela vozniškega izpita ni potrebno opraviti imetnikom tujih vozniških dovoljenj tistih tujih držav, ki jih določi minister, pristojen za notranje zadeve, na podlagi ocene kvalitete izobraževanja, teoretičnega znanja in znanja vožnje motornih

vozil voznikov ter prometno varnostnih razmer v posamezni tuji državi.«[15] (Vozniško dovoljenje 2004).

Torej, povratnik oziroma priseljenec lahko vozi s tujim vozniškim dovoljenjem do enega leta po prihodu v Slovenijo in v tem času lahko zamenja tuje vozniško dovoljenje za slovensko po opravljenem praktičnem delu izpita. Nerazumljivo, celo smešno je, da je voznik z vozniškim dovoljenjem, pridobljenem v tujini, »varen« voznik v prvem letu bivanja v Sloveniji, nato pa postane »nevaren« voznik.

3. NEKAJ O *RESOLUCIJI O ODNOSIH S SLOVENCI PO SVETU* IN PREDLOGU ZAKONA O ODNOSIH REPUBLIKE SLOVENIJE S SLOVENCI ZUNAJ NJENIH MEJA

Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu

»Ustava v svojem 5. členu tudi določa, da lahko Slovenci brez slovenskega državljanstva uživajo v Sloveniji posebne pravice in ugodnosti«, je poudaril 23. januarja 2002 na 12. redni seji državnega zbora Franc Pukšič, predsednik *Komisije državnega zbora Republike Slovenije za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu.* Predsednik omenjene komisije, ki je med drugim vložila v obravnavo državnemu zboru gradivo *Resolucije*

[15] Države, katerih imetniki vozniškega dovoljenja so oproščeni predložitve potrdila o opravljenem praktičnem delu vozniškega izpita, so določene v *Pravilniku o vozniških dovoljenjih* (Uradni list RS, št. 117/02), in sicer v 22. členu, ki določa, da zahtevi za zamenjavo tujega vozniškega dovoljenja za vozniško dovoljenje Republike Slovenije ni potrebno priložiti potrdila o opravljenem praktičnem delu vozniškega dovoljenja v tistih primerih, ko je vozniško dovoljenje izdala ena od naslednjih držav: Republika Francija, ZR Nemčija (vključno z veljavnimi vozniškimi dovoljenji nekdanje DR Nemčije), in Švica – za kategorije A, B, E k B, F, G, H.

Izjemoma in ob vzajemnosti se od osebja diplomatskih in konzularnih predstavništev v Republiki Sloveniji, ob zamenjavi tujega vozniškega dovoljenja, ne zahtevajo dokazila o telesni in duševni zmožnosti voziti motorna vozila ter opravljanja praktičnega dela vozniškega izpita (Vozniško dovoljenje 2004).

Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo pa je prišlo do dodatnih sprememb. Na podlagi direktive Sveta EU z dne 29. julija 1999 o vozniških dovoljenjih (91/439/ES) se vozniška dovoljenja, ki jih izdajo države članice, medsebojno priznajo. Če se imetnik veljavnega nacionalnega vozniškega dovoljenja za stalno nastani v državi članici in ta ni tista, ki je izdala vozniško dovoljenje, lahko država gostiteljica za imetnika dovoljenja uporablja svoje državne predpise o času veljavnosti dovoljenj, zdravniških pregledih in davčnih ureditvah. V vozniško dovoljenje lahko vnese vse podatke, ki so nujno potrebni za vodenje evidence (Kaj se na področju prometa spreminja z vstopom Slovenije v EU 2004).

V praksi ta direktiva velja samo za imetnike vozniških dovoljenj, izdanih v eni od držav članic EU. Za imetnike vozniških dovoljenj, ki jih niso izdale države članice EU, pa bo ob zamenjavi tujega veljavnega vozniškega dovoljenja za slovensko vozniško dovoljenje še naprej v veljavi 135. člen *Zakona o varnosti cestnega prometa* (Uradni list RS, št. 30/98, 61/2000, 21/2002 in 67/2002). Ta določa, kako in pod kakšnimi pogoji se lahko zamenja tuje vozniško dovoljenje za slovensko (Kaj se na področju prometa spreminja z vstopom Slovenije v EU 2004).

o odnosih s Slovenci po svetu,[16] nadaljuje, da je to *»(...) treba urediti z zakonom«*, pri čemer je *»(...) sprejeta resolucija podlaga za sprejetje tega zakona (Dobesedni zapisi sej – 12. redna, zasedanje 23. 1. 2002, 2004).«*

Osnovni cilj *Resolucije* je po Pukšičevih besedah: *»(...) opredelitev politike Republike Slovenije, ki temelji na ustavnih obveznostih do slovenskih izseljencev in zdomcev.«* Ob tem dodaja: *»Cilj je tudi vzpostavitev pogojev za vračanje Slovencev po svetu ter njihovih potomcev v domovino.«* (Dobesedni zapisi sej – 12. redna, zasedanje 23. 1. 2002 2004)

V ostale podrobnosti, zakulisje priprav in ciljev *Resolucije* se v tem besedilu ne bomo spuščali. Glede na zgoščenost dela *Resolucije*, ki se nanaša na povratnike, povzemam besedilo pod naslovom *Repatriacija, državljanstvo in status brez državljanstva* v celoti:

»Republika Slovenija je zainteresirana za vračanje Slovencev po svetu v Slovenijo, ravno tako pa tudi za naselitev njihovih potomcev. Posebno pozornost pri tem posveča tistim, ki lahko doprinesejo k razvoju Slovenije.

Državni organi Republike Slovenije zagotavljajo Slovencem po svetu ustrezne informacije o vračanju v domovino ter izvajajo z zakonom predpisane olajšave. Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, Urad Vlade Republike Slovenije za informiranje ter Ministrstvo za informacijsko družbo pripravijo informativno brošuro. Informacije morajo biti dostopne tudi na diplomatsko konzularnih predstavništvih Republike Slovenije v tujini. Olajšave naj zajemajo tudi poenostavitev postopkov, kot je nostrifikacija diplom in podobno.

Slovencem po svetu, ki živijo v državah, kjer vlada huda politična oziroma gospodarska kriza, Republika Slovenija omogoči njihovo vrnitev v domovino.

Republika Slovenija je zainteresirana, da se osebam slovenskega porekla, ki imajo aktivno vez s Slovenijo in ki to želijo, omogoči pridobitev slovenskega državljanstva.

Pripravi se normativni okvir, ki bo uredil posebne pravice in ugodnosti Slovencev brez slovenskega državljanstva.« (Sprejeti – Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu 2004)

Od šestdesetih navzočih poslancev in poslank jih je 57 podprlo *Resolucijo*, eden ji je nasprotoval. Večjih nesoglasij, nasprotovanj in trenj v državnem zboru med obravnavo *Resolucije* ni bilo. Nasprotujoča mnenja poslancev so se pokazala predvsem pri glasovanju za amandma tretjega odstavka dela *Resolucije*, ki se nanaša na povratništvo. Ta se je po redakcijskem popravku poslanca Jožefa Jerovška glasil: *»Slovencem po svetu, ki živijo v državah, kjer vlada huda politična oziroma gospodarska kriza Republika Slovenija omogoči vrnitev v domovino.«*[17] Po daljši razpravi in predstavitvi

[16] Leta 1996 je državni zbor sprejel resolucijo, ki je opredelila odnose do slovenskih manjšin v zamejstvu. Na področju odnosov z izseljenci in zdomci pa Slovenija ni do sprejetja obravnavane *Resolucije* oblikovala in sprejela posebnih dokumentov.

[17] Ob ta del besedila *Resolucije* sta se spotaknila tudi oba novinarja, komentatorja, katerih komentarje sem našel o sprejemanju resolucije.

različnih mnenj, jih je od šestinpetdesetih navzočih poslancev in poslank 28 glasovalo za amandma, 24 pa jih je glasovalo proti (Dobesedni zapisi sej – 12. redna, zasedanje 23. 1. 2002, 2004).

Resolucija o migracijski politiki RS

Državni zbor Republike Slovenije je na seji dne 28. novembra 2002 sprejel *Resolucijo o migracijski politiki Republike Slovenije*. Med načeli migracijske politike Republike Slovenije[18] najdemo med drugimi tudi: *»(...) načelo odgovornosti do državljanov in države, ki se predvsem nanaša na regularna, relativno svobodna priseljevanja in odseljevanja ter regulacije naturalizacije. To načelo se nanaša tudi na priseljevanje in vračanje državljanov in oseb slovenskega porekla ter na odgovornost za ohranitev in razvoj identitete slovenskega naroda.«* (Sprejeti akti – Resolucija o migracijski politiki RS 2004)

Prav tako najdemo v obravnavani resoluciji pod točko *Aktivnosti* pod ukrepom, ki predvideva usklajevanje priseljevanja z uravnavanjem potrebnega priliva v aktivno prebivalstvo, tudi naslednje besedilo: *»(...) spodbujanjem priseljevanja in vračanja slovenskih državljanov in tujcev slovenskega porekla.«* (Sprejeti akti – Resolucija o migracijski politiki RS 2004)

Za spodbujanje priseljevanja in vračanja Slovencev po svetu v domovino se je torej *Državni zbor* opredelil tudi z *Resolucijo o migracijski politiki RS*.

Predlog zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja

Slovenska ustava, kot smo omenili že na začetku tega poglavja, v 5. členu določa, da Republika Slovenija skrbi za Slovence v zamejstvu in po svetu ter da pospešuje njihove stike z domovino. V istem členu tudi določa, da imajo lahko Slovenci brez slovenskega državljanstva v Sloveniji posebne pravice ter ugodnosti, ki so opredeljene in urejene s posebnim zakonom. Dvanajst let po njeni uveljavitvi so hoteli predlagatelji zakona, kot piše v predlogu omenjenega zakona pod naslovom *Razlogi za sprejem zakona »(...) naposled izpolniti ustavno obveznost in s tem zakonom določiti posebne pravice ter ugodnosti za Slovence brez slovenskega državljanstva«*[19] (Predlogi zakonov – zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004)

[18] Vsa načela migracijske politike Republike Slovenije, ki so navedena v obravnavani resoluciji, so bila navedena tudi v »predhodnici« – Resoluciji o imigracijski politiki Republike Slovenije, ki jo je sprejel Državni zbor Republike Slovenije na seji dne 14. maja 1999.

[19] Na sprejem posebnega Zakona sta predlagatelje napotili tudi *Resolucija o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah* (Uradni list RS, št. 35/96) in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov Republike Slovenije ter zgoraj predstavljena *Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu* (Uradni list RS, št. 7/02).

Predlagatelji so z Zakonom o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, kot krovnim zakonom, hoteli na celovit način urediti *»(...) večino področij, ki zadevajo Slovence v zamejstvu in po svetu in jih področna zakonodaja ne ureja oziroma dopolnjuje tista področja, ki jih obstoječa področna zakonodaja ureja samo deloma.«* (Prav tam)

Med razlogi za sprejem zakona, ki ga je izdelala *Komisija državnega zbora Republike Slovenije za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu* s prvopodpisanim poslancem Francem Pukšičem na čelu, je med drugim naveden tudi sledeči: *»V času po osamosvojitvi Slovenije smo bili priča političnim in drugačnim krizam v nekaterih državah, kjer živijo slovenski rojaki. Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj meja je treba sprejeti, ker bi se podobne situacije lahko ponovile. Z zakonom bo vzpostavljena pravna podlaga, ki bo omogočala pomoč tistim Slovencem po svetu, ki so eksistenčno ogroženi, tistim, ki se želijo vrniti v domovino, in tudi tistim, ki želijo pravno urediti svoj odnos z domovino (status Slovenca brez Slovenskega državljanstva, nostrifikacija diplome, vozniški izpit...).«* (Prav tam)

Med načeli, iz katerih izhaja ta zakon, pa najdemo tudi naslednjo alinejo: *»Republika Slovenija pomaga Slovencem v državah, ki jih pesti politična, ali drugačna kriza in v državah, ki imajo negativen odnos do svojih državljanov slovenske narodnosti.«* (Prav tam)

Zakon v posebni točki pod naslovom *Repatriacija* obravnava povratništvo z 19 členi. Na tem mestu podajam le nekakšen povzetek dela predloga zakona, ki se nanaša na povratništvo:

Repatriacija v pomenu tega zakona je tisto priseljevanje Slovencev v domovino, ki ga organizira in financira Republika Slovenija. Pri repatriaciji imajo prednost Slovenci, ki živijo v težkih okoliščinah ali v državah, kjer vlada huda politična ali drugačna kriza, ter Slovenci, ki lahko doprinesejo k razvoju ter uveljavitvi Republike Slovenije (Predlogi zakonov – zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Oseba, ki se v Republiko Slovenijo vrača po postopku repatriacije dobi *status repatriirane osebe* s pravicami, ki jih prinaša *status Slovenca brez slovenskega državljanstva.* Ta posebni status uvaja na drugem mestu v besedilu prav tako predlog zakona. Oseba s statusom Slovenca brez slovenskega državljanstva ima v Republiki Sloveniji zagotovljene naslednje pravice:

- pravico do ugodnejših vpisnih pogojev, določenih s statuti visokošolskih zavodov;
- pravico do enakopravnega nastopa na natečajih za financiranje javnih znanstvenih projektov, kot kandidat za — nosilca projekta ali kot kandidat za sodelavca v projektu;
- dostop do vseh javnih kulturnih dobrin, pod enakimi pogoji, kot veljajo za slovenske državljane;
- pravico do vseh storitev javnih knjižnic, pod enakimi pogoji, kot veljajo za slovenske državljane;

- pravico do raziskovanja v javnih arhivih Republike Slovenije;
- pravico do statusa rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti;
- pravico do pridobitve vseh priznanj in odlikovanj Republike Slovenije;
- pravico do pridobitve lastninske pravice na zemljiščih in nepremičninah pod enakimi pogoji, ki veljajo za državljane Republike Slovenije;
- prednost pri zaposlitvi v Republiki Sloveniji; pri čemer je mišljena prednost pred tujci, ki niso državljani držav članic Evropske unije.

Druge pravice in olajšave, ki jih lahko uveljavljajo osebe s statusom Slovenca brez slovenskega državljanstva in jih ta zakon ne navaja, določajo področni zakoni (Predlogi zakonov – zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Poleg navedenih pravic ima oseba s statusom repatriirane osebe še naslednje pravice:

- zdravstveno in socialno varstvo. Zagotavlja se na način, pod pogoji in v obsegu, ki ga določa Zakon o socialnem varstvu za slovenske državljane s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji;
- pouk slovenskega jezika za ožje družinske člane repatriirane osebe. Pouk se organizira za osebe, ki ne obvladajo slovenščine v meri, potrebni za aktivno vključitev v slovensko okolje;
- pridobitev vize za združitev družine. Celoten postopek za pridobitev vize za združitev družine se lahko vodi na diplomatsko-konzularnem predstavništvu Republike Slovenije ali v Republiki Sloveniji (Predlogi zakonov – zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Status repatriirane osebe lahko traja največ eno leto. Po prenehanju statusa repatriirane osebe posameznik ne more več ponovno zaprositi za status. O pridobitvi statusa repatriirane osebe odloča Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu na predlog slovenskih diplomatsko-konzularnih predstavništev v tujini ter izseljenskih organizacij v Sloveniji in po svetu. Za neposredno izvajanje repatriacije je zadolžen Urad Vlade za Slovence v zamejstvu in po svetu oziroma izseljenske organizacije civilne družbe v Sloveniji, ki so delno financirane iz državnega proračuna Republike Slovenije. Do repatriacije so upravičene osebe slovenskega rodu, ki izpolnjujejo določene pogoje. (Ti so enaki kot za pridobitev statusa Slovenca brez slovenskega državljanstva) (Predlogi zakonov – zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Zakon navaja tudi posebene *pravice repatriiranih oseb*. In sicer:

- Za nastanitev repatriiranih oseb ustanovi Vlada Republike Slovenije Dom za priseljevanje. Do ustanovitve Doma se organ, pristojen za izvajanje repatriacije, poslužuje ustreznih prostorov v raznih objektih, ki so v lasti ministrstev (notranje zadeve, obramba idr.), uradov in drugih državnih ustanov. Repatriiranim osebam je v Domu za priseljevanje zagotovljena osnovna oskrba v skladu s standardi,

ki jih določa Ministrstvo, pristojno za družino in socialne zadeve. Ta vključuje nastanitev in prehrano (tudi za ožje družinske člane posameznika s statusom repatriirane osebe). Repatriirane osebe so upravičene do oskrbe v Domu za priseljevanje za obdobje največ enega leta.

- Posamezniki, ki imajo status repatriirane osebe, in njihovi družinski člani imajo do prenehanja statusa repatriirane osebe zagotovljeno brezplačno osnovno zdravstveno varstvo.
- Za osebe, ki jim država, iz katere prihajajo, ne izplačuje pokojnin oziroma je pokojnina, ki so jo pridobile v državi, iz katere prihajajo, prenizka za preživetje v Sloveniji, se dodeli denarna socialna pomoč.
- Republika Slovenija dodeli starejšim »repatriiranim« osebam, ki so pomembneje prispevale k ohranitvi in razvoju slovenstva in slovenske kulture v tujini, posebne priznavalnine. Izjemne priznavalnine dodeli Republika Slovenija učiteljicam in učiteljem slovenskega dopolnilnega pouka, ki za poučevanje niso prejemali plačila.
- Repatriirane osebe prijavijo stalno bivališče na naslovu najete nepremičnine, pri sorodnikih, ki jim to omogočijo, pri dobrodelnih ustanovah oziroma izseljenskih organizacijah ali v Domu za priseljevanje.
- Vlada Republike Slovenije sprejme sklep o poenostavitvi nostrifikacije spričeval in diplom, ki so jih »repatriirane« osebe pridobile v tujini, kakor tudi vseh ostalih v tujini pridobljenih dokumentov.
- Posameznikom, ki so s svojim delovanjem v tujini pridobili kvalifikacije vrhunskega strokovnjaka, pred zaposlitvijo v Republiki Sloveniji ni potrebno opravljati strokovnih ali drugih izpitov (Predlogi zakonov – zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Za izvajanje finančnih obveznosti iz naslova repatriacije Slovencev, ki živijo v težkih okoliščinah ali v državah, kjer vlada huda politična ali drugačna kriza, se ustanovi poseben

Repatriacijski sklad

Ta sklad ni stalen, ustanovi se le za posamezne primere (Predlogi zakonov – zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Za izvajanje finančnih obveznosti iz naslova repatriacije Slovencev, ki lahko doprinesejo k razvoju ter uveljavitvi Republike Slovenije, se določijo sredstva v razvojnih programih posameznih resorjev (Predlogi zakonov – zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2004).

Posredno se v predlogu zakona na povratništvo nanašajo tudi nekateri členi oziroma deli besedila, ki niso pod naslovom *Repatriacija*. Večina teh je v obravnavi, opredelitvi statusa Slovenca brez slovenskega državljanstva.

Od sedemdesetih navzočih poslancev in poslank jih je na 44. izredni seji državnega zbora, dne 7. 5. 2004, 22 glasovalo za sprejetje zakona, 44 jih je bilo proti. Pripombe in nasprotovanja predlogu zakona so se nanašala predvsem na naslednji točki: status Slovenca brez slovenskega državljanstva in repatriacija.[20] Kot je razvidno iz dobesednega zapisa seje, so zakon podprli predvsem ali izključno poslanci *Slovenske demokratske stranke, Nove Slovenije in Slovenske ljudske stranke* (Dobesedni zapisi sej – 44. izredna, zasedanje 7. 5. 2004 2004).

4. ZAKLJUČEK (+ HITER »IZMUZ« NA PRIŽNICO)

Sem izseljenec, želim se za stalno vrniti v Slovenijo. Usedem se k računalniku, začnem brskati po spletnih straneh. In kaj najdem? Koristne napotke Republike Slovenije, ki mi bodo olajšali številne zakonske, birokratske in druge težave pri selitvi? Naslove zavodov in drugih institucij, kjer mi bodo pomagali iskati zaposlitev, stanovanje, kjer mi bodo svetovali, kako naj uredim zaplete okoli šolanja otrok?[21] Topel »medmrežni« sprejem Republike Slovenije? Ničesar? No, vsaj ničesar, kar bi mi nudila ali pri čemer bi mi lahko pomagala Republika Slovenija, ki je »baje«, kot je zapisano v Resoluciji o odnosih s Slovenci po svetu, »zainteresirana za vračanje Slovencev v Slovenijo.« Ne razumite me napak! Tudi sam se kot Marina Lukšič–Hacin (2002: 189–190) sprašujem, če je sploh smiselno razmišljati o spodbujevanju povratništva, glede na smer globalnega razvoja današnjega sveta …

Tudi pregled različnih področij je pokazal, da ne obstaja aktivna državna politika, ki bi spodbujala ali vsaj bolj celostno, sinhronizirano reševala fenomen povratništva. Zakonodaja, ministrstva in druge državne institucije se namreč z zakoni, s smernicami, izhodišči, programi in drugimi akcijami zelo parcialno, nepovezano dotikajo povratništva. Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu, sprejeta leta 2002 v državnem zboru, je bila prvi korak na poti k celostnemu reševanju in spodbujanju povratništva. Toda po drugi strani je pomenila le podlago za zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci

[20] Za popestritev tega suhoparnega besedila prilagam del razprave poslanca Davorina Trčona z obravnavane seje državnega zbora, ki se nanaša na povratništvo: *»(...) Pri repatriaciji potem uvajate dom za priseljevanje, socialne pomoči in tako naprej. Ampak če drži to, kar ste zapisali, potem se lahko vsakdo, ki ima zavest in se izjasni za Slovenca in se včlani v organizacije izseljencev oziroma zamejcev je tam aktiven, lahko pridobi ta status. Kdorkoli, ki je socialni primer v južni Ameriki ali pa v bivši Jugoslaviji, ki je vozil nekoč papriko v Slovenijo, bo lahko dal to izjavo in se bo repatriiral. In slovenski davkoplačevalci bodo to plačevali. Oprostite, ampak tako je zapisano. To je samo ena cvetka. Jih je še nekaj.«* (Dobesedni zapisi sej – 44. izredna, zasedanje 7. 5. 2004 2004)

[21] Kot sem že omenil v opombi s številko 8, sem ob zaključku pisanja tega besedila našel spletno stran *Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu*. Na tej so pod naslovom *»važni naslovi za vprašanja zdomcev in izseljencev«* navedena tudi nekatera tako rekoč neizbežna področja in institucije za izseljence, ki se vračajo v Republiko Slovenijo (Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu 2004).

zunaj njenih meja, s katerim so hoteli predlagatelji med drugim tudi zakonsko urediti nekatera področja oziroma težave in zakoličiti državno politiko do povratništva. Ta predlagani zakon pa je bil leta 2004 v državnem zboru zavrnjen.

Na koncu pa si bom drznil za hip zmuzniti na prižnico, čeprav tega drznega početja nisem vse do zadnjega stavka na tej kalvariji niti najmanj nameraval izvesti. Torej, državi oziroma pristojnim bi predlagal, naj sprva razmislijo, zakaj naj bi (sploh) spodbujali vračanje slovenskih izseljencev in njihovih potomcev. Je mogoče odgovor reševanje demografske rasti Slovenije? Toda kdo naj bi potem prihajal? Samo mladi? In kaj lahko Slovenija tem mladim nudi? Predebele zavode za zaposlovanje in povsem shirano stanovanjsko realnost? Naj potem povabi le tiste, ki imajo $, ki ne bodo bremenili države oziroma državljanov, ampak bodo v državo vlagali? Bo, je tako ravnanje diskriminatorno? In ko smo že pri »etiki in morali«: je skrb države za izseljence, povratnike sploh potrebna? Ali tem država kaj dolguje? Jih mogoče potrebuje? Naredili smo cel krog in spet smo na začetku. Čas je za povratek, vrnitev domov, kosilo čaka. Ga želite še s kom deliti?

LITERATURA IN VIRI

Spletne strani:

Bilateralni sporazumi s področja sistemov socialne varnosti (2004). http://www.sigov.si/mddsz/mednarodno_sodelovanje/koordinacija_sporazumi.htm (25. 8. 2004).

Dobesedni zapisi sej – 12. redna, zasedanje 23. 1. 2002 (2004). http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_sej/dobesedni_zapisi_sej/dobesedni_zapisi_sej.html (26. 8. 2004).

Dobesedni zapisi sej – 44. izredna, zasedanje 7. 5. 2004 (2004). http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_sej/dobesedni_zapisi_sej/dobesedni_zapisi_sej.html (26. 8. 2004).

Dovoljenje za prebivanje – pogoji (2004). http://www.mnz.si/si/1332.php?ID=291 (25. 8. 2004).

Dovoljenje za stalno prebivanje (2004). http://www.mnz.si/si/1332.php?ID=298 (25. 8. 2004).

Izhodišča in usmeritve nacionalnega raziskovalnega in razvojnega programa (2004). http://www.mszs.si/slo/znanost/dejavnost/izhodisca (25. 8. 2004).

Kaj se na področju prometa spreminja z vstopom Slovenije v EU? (2004). http://www.mnz.si/si/12291.php?ID=266 (26.8.2004).

Koordinacija sistemov socialne varnosti (2004). http://www.sigov.si/mddsz/mednarodno_sodelovanje/koordinacija.htm (25. 8. 2004).

NATO štipendije za znanstvenike, ki se vračajo v Slovenijo (2004). http://www.mszs.si/container295/ECOS/nato_call.pdf. (25. 8. 2004).

Opredelitev dovoljenja za prebivanje (2004). http://www.mnz.si/si/1332.php?ID=292 (25. 8. 2004).

(Predlogi zakonov – Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (2004). http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/predlogi_zakonov/predlogi_zakonov.html (26. 8. 2004).

Pridobitev državljanstva Republike Slovenije z naturalizacijo (2004). http://www.mnz.si/si/1331.php?ID=302 (25. 8. 2004).

Slovenija v svetu – informacije (2004). http://www.drustvo-svs.si/informacije.html (26. 8. 2004).

Slovenija v svetu – o društvu (2004). http://www.drustvo-svs.si/odrustvu.html#Iz%20statuta%20SVS (26. 8. 2004).

Sprejeti akti – Resolucija o migracijski politiki RS (2004). http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_akti/sprejeti_akti.html (26. 8. 2004).

Sprejeti akti – Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu (2004). http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_akti/sprejeti_akti.html (26. 8. 2004).

Sprejeti zakoni – Zakon o zaposlovanju in delu tujcev (2004). http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (31. 8. 2004).

Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu (2004). http://www.ok-slovenija.org/slourad.htm (25.8.2004).

Uredba 1408/71 – koordinacija sistemov socialne varnosti 2004). http://www.sigov.si/mddsz/mednarodno_sodelovanje/koordinacija_uredba.htm (25.8.2004).

Veljavnost dovoljenja za prebivanje (2004). http://www.mnz.si/si/1332.php?ID=294 (25.8.2004).

Vozniško dovoljenje (2004). http://www.mnz.si/si/1313.php (26. 8. 2004).

6. okvirni program EU. Program »Človeški viri in mobilnost – aktivnosti Marie Curie« (2004) http://www.rtd.si/slo/6op/podr/mobil/predstavitev.asp (25. 8. 2004).

Tiskano gradivo:

Bošnjak, Dragica (2002). Zdravstvo na prepihu idej. Medicina izgublja privlačnost. *Delo* (priloga *Znanost*), 243, str. 8–9.

Gmelch, 1980. Return Migrants. *Cultural Anthropology*.

Horvat, Marjan (2002). Sredi pušk in bajonetov. *Panorama* (31. 1. 2002), str.

Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivanja (1998). (Urednik Emil Heršak). Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 313 str.

Lukšič-Hacin, Marina (2002). Povratniki kot del migracijskega kroga. *Dve domovini/ Two Homelands,* 15, str. 179–193.

Magnetogram – 4. vseslovensko srečanje, 1. delovna komisija, področje izobraževanja in šolstva (2004). Interni dokument državnega zbora (v programu lotusnotes, poslan po elektronski pošti 27. 9. 2004)

Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002. Statistični urad Republike Slovenije.

Uradni list RS.

Žigon, Zvone (2002). Informacija o dejavnostih Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu v zvezi z vprašanjem preseljevanja Slovencev iz izseljenstva v Republiko Slovenijo, *10. obletnica Izseljenskega društva Slovenija v svetu. Gradimo na vrednotah 1992–2002*, str. 14–18.

10. obletnica Izseljenskega društva Slovenija v svetu. Gradimo na vrednotah 1992–2002 (2002). 64 str.

SUMMARY

THE RELATION OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA TOWARDS RETURNING OF EMIGRANTS AND THEIR DESCENDANTS

Jernej Mlekuž

This nearly too descriptive a text reveals how the Republic of Slovenia with its institutions legally and normatively regulates various fields and solves concrete problems the returnees and members of their families meet with, and how (if at all) the state defines in various guidelines or concrete actions towards this phenomena. A review of different fields reveals that an active policy, which would encourage or at least more complexly and synchronically solve the phenomenon of remigration, does not exist. The legislation, ministries and other state institutions with their laws, guidelines, starting-points, programmes and other actions, are dealing with remigration only partially and sporadically.

In its continuation, the article presents the Resolution on Relations with Slovenes across the World, adopted by the parliament in 2002.The resolution presents the first step on the way to complex solving and encouraging remigration. Yet on the other hand it brings only a basis for the in the article presented "Law on relations of the Republic of Slovenia with Slovenes outside Slovene borders", with which the proposers aimed among other to legally regulate some fields or difficulties, and to mark out the state policy towards remigration. The submitted law was in 2004 in the parliament turned down.

RAZPRAVE IN ČLANKI

ESSAYS AND ARTICLES

RAZPRAVE IN ČLANKI
ESSAYS AND ARTICLES

ESSAYS AND ARTICLES

KANAVE IN CLANKI

SLOVENSKI IZOBRAŽENCI NA HRVAŠKEM OD 1850 DO 1860

Irena Gantar Godina

COBISS 1.01

Kljub nasprotovanju Bachovim reformam, ki so uveljavljale centralizacijo in enoten nemški jezik tudi na Hrvaškem, so mnogi Hrvati nekatere reforme odobravali. Med pozitivnimi spremembami so bile, so opozarjali, predvsem pomembne osvoboditev kmetov oz. ukinitev fevdalizma, reforma sodstva in uprave, uvedba žandarmerije; kot posebej pomembno pa so omenjali dejstvo, da se je število šol izrazito povečalo, za dobrih 33 %.[1] Istočasno je ministrstvo za šolstvo v sodelovanju z banskim svetom razpisalo celo štipendije, ki bi mlade Hrvate spodbudile, da bi na dunajski univerzi študirali predvsem za pedagoške poklice. Toda leta 1850 je bil odziv izjemno slab, zato so morali razpis celo podaljšati in tudi potem sta se odzvala le dva duhovnika. Več zanimanja oz. odziva je bilo na razpis za pisce šolskih učbenikov. Prav tako je vlada takoj, ko je odobrila ustanovitev zagrebške realke, razpisala tudi učiteljski mesti, za kateri med mladimi hrvaškimi intelektualci ni bilo zanimanja[2] in spet sta ju zasedla »tujca«. Tujci pa so po mnenju mnogih Hrvatov izvajali germanizacijo.

Poleg Franceljna[3] so se po nastopu Bachovega absolutizma nekateri slovenski intelektualci na Hrvaško odpravili v prepričanju, da bodo v tem okolju lažje izpovedovali svoje rodoljubje in simpatije do južnoslovanske ideje in vzajemnosti, hkrati pa nasprotovali germanizaciji. Med njimi je bil že omenjeni *Janez Trdina*. V Varaždin, kamor ga je povabil Anton Jarc, je prišel leta 1853 z Dunaja, kjer je študiral zgodovino in zemljepis, poleg tega pa tudi staro cerkveno slovanščino pri Franu Miklošiču. V Varaždinu je ostal samo eno šolsko leto, do 1854/55, ko se je na povabilo ravnatelja reške gimnazije Štefana Vidica preselil na Reko.[4] Njegov nemirni in kljubovalni značaj mu je škodoval, saj ni mogel prikriti svojih političnih opredelitev. Težave z oblastjo

[1] Profesor dr. Stjepan Srkulj, r. 1869 v Varaždinu, učitelj verouka na varaždinski gimnaziji od 1858–1862, je rad poudaril, da je bilo za Hrvaško zelo pomembno, da so Madžari izgubili prevlado v upravi, sodstvu, šolstvu in cerkvi, ki so jo leta 1851 iz škofije povzdignili v nadškofijo.

[2] Rudolf Horvat, *Povijest realnih gimnazija u Zagrebu*, Zagreb, 1930, str. 2.

[3] Irena Gantar Godina, Slovenski intelektualci – izseljenci na Hrvaškem: Jernej Francelj (1821–1889), *Dve domovini/Two Homelands*, 19, 2004, str. 165–183.

[4] Svoje življenje in delo v Varaždinu in na Reki je opisal v delu *Bachovi huzarji in Ilirci*, *Spomini iz mojih profesorskih let na Hrvaškem (1853–1867)*, ki je izšlo 1903 v Ljubljani. Hrvati so dobili prevod (prevajalec Tone Potokar) šele 1980; izšel je pri založbi Grafički zavod, Zagreb.

so se stopnjevale, zato je bil kmalu suspendiran in leta 1866 upokojen. Preselil se je v Novo mesto in tam živel do smrti, leta 1905.[5] »Reška doba« je bila za Trdina zelo pomembna, če ne že najpomembnejša življenjska doba – poleg varaždinske pred in novomeške po reški. Pomembna zato, ker so se takrat dokončno oblikovala Trdinova stališča o južnoslovanskem sodelovanju, oblikoval se je odnos do Hrvaške in Hrvatov oz. takratne hrvaške družbe, pa tudi odnos do osrednje, avstrijske oz. ogrske oblasti. Njegov odnos do Hrvaške je bil vseskozi ambivalenten: na eni strani je občudoval njihovo upiranje Madžarom in moč ilirskega gibanja in se hkrati posvečal tudi problemom malega človeka. Obsojal pa je hrvaško nekonsistentno držo do osrednje oblasti v času neoabsolutizma in kritiziral mnoge narodno indiferentne, politično ali kulturno vplivne Hrvate ipd.

Trdina je prišel na Reko ravno v času, ko je bil ravnatelj reške gimnazije Slovenec *Štefan Vidic*,[6] ki je bil na Reko poslan oziroma imenovan iz Trsta. Vidic se je rodil leta 1797 na Bledu, v Ljubljani končal gimnazijo, študiral filozofijo in bil leta 1821 imenovan za gramatikalnega profesorja v Karlovcu, toda le za eno leto. Že 1822 je bil kot namestnik prefekta poslan v Galicijo, v Rzeszow, kjer je ostal 12 let, do 1834. Kot velik simpatizer Napoleona, idej francoske revolucije in takratnih nacionalnih gibanj je imel med Poljaki kar nekaj težav; imeli so ga za nasprotnika antisemitizma, areligioznega, zato je bil kmalu premeščen v Koper in nato v Trst. Z nastopom nove oblasti je bil leta 1849 premeščen na reško gimnazijo, kjer je bil imenovan za ravnatelja; tu se je srečeval tudi s slovenskimi proslovanskimi kolegi, npr. Trdino, Markovičem, za kratek čas s Franceljnom, in jim, čeprav lojalen avstrijski uradnik, ni škodil. Zelo možno je, da je bil Štefan Vidic framazon. Trdina ga je opisal kot kontroverzno osebnost, na eni strani kot tolerantnega intelektualca in uradnika in na drugi kot prezahtevnega in kapricioznega profesorja, ki pa je imel ne glede na povedano na Trdina precejšen vpliv. Trdina ga je doživljal, kot je zapisal v spominih, kot velikega frankofila in svobodomisleca, ki se sicer nikoli ni hotel deklarirati ne za Slovenca ne za Slovana, marveč je bil »le Avstrijec«. Kljub temu je vseskozi ostajal velik simpatizer Poljakov, Slovanov in slovanstva ter pozorno spremljal razvoj slovanskih narodov v Avstriji. Mirjana Gross mu po krivici prisoja podobno mesto kakor Jarcu in Brodniku,[7] tudi tako, da njegovo ime dosledno piše v nemški različici, torej *Viditz*.

Trdina v svojem zapisu omenja več Slovencev, ki so istočasno delali ali na Reki ali kakem drugem hrvaškem mestu. Med njegove najljubše kolege je spadal *Ivan Markovič*, ravnatelj reške realke. Markoviča ne omenjata ne Antun Cuvaj[8] ne Emilijan

---

[5] O Trdinovih spominih na »reško« dobo je v luči pomena za hrvaško zgodovino pisal Jaroslav Šidak, Autobiografski spisi J. Trdine kao izvor za hrvatsku povijest, *Zgodovinski časopis*, 1954, str. 157–168.

[6] Janez Trdina, *Štefan Vidic, ravnatelj reške gimnazije*, v: *Bachovi huzarji in Ilirci*, Ljubljana: L. Schwentner, 1903, str. 235–259.

[7] Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb: Globus, 1985, str. 321 in 324.

[8] Antun Cuvaj, *Gradja za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas* (v nadaljevanju: *Gradja* ...), Zagreb, 1910.

Lilek,[9] prav tako ni uvrščen v SBL; več podatkov o njem najdemo v avtobiografiji Ivana Steklasa, ki je Markoviča leta 1900, ko se je ta upokojil, sicer nerad[10] nasledil na ravnateljskem mestu zagrebške gimnazije. Trdina poroča, da je bil Ivan Markovič rojen v Novem mestu, predaval je hrvaški jezik in je po letu 1869, ko je reška realka postala madžarska šola, lahko ostal le kot honorarni predavatelj hrvaškega jezika. Med najbolj simpatičnimi Markovičevimi lastnostmi je bila gotovo, da je bil poleg Hrvata Muzlerja[11] edini ravnatelj, ki med dijaki ni imel svojega »špiclja« in je ovajanje dijakov in profesorjev celo obsojal.[12] Pozneje se je preselil v Zagreb in dobil zaposlitev na zagrebški gimnaziji.

Podobno kot Francelj se je s praktičnim delom prosvetljevanja hrvaškega kmeta ukvarjal tudi učitelj in šolski nadzornik *Jakob Šalamun*, rojen 1835 v Sv. Križu na Štajerskem. Potem ko je končal sedem razredov gimnazije in dveletni tečaj kraljevsko-deželne pripravnice v Zagrebu, je leta 1858 opravil izpit za učitelja glavnih šol. Vse od 1859 do 1884 je učiteljeval v različnih krajih po Hrvaški, leta 1884 pa je bil imenovan za županijskega šolskega nadzornika bjelovarsko-križevske županije. Živel je v Koprivnici, kjer se je povsem posvetil sadjarstvu in svoje znanje predajal tudi učencem. Uredil je šolski sadovnjak, uporabljal cepiva, ki so izboljšala kvaliteto sadja. Cuvaj piše, da je »vso Podravino obogatil s plemenitim sadjem ...«[13] Znan je bil tudi po svoji širokosrčnosti, saj je cepiva zastonj delil revnejšim. Leta 1891 je na gospodarski razstavi v Zagrebu za razstavljeno sadje dobil priznanje oz. »veliko medaljo«.

»Hrvaška« generacija 1849–1860 je bila sprva številčno zelo močna. Poleg filozofov, filologov in pravnikov, ki so ji pripadali Trdina, Francelj, Gostiša, Rojc in drugi, so se na Hrvaškem zaposlili tudi bolj naravoslovno-matematično usmerjeni izobraženci. Mednje štejemo tudi Ivana Vinkoviča, enega prvih Slovencev, ki se je posvetil študiju in preučevanju stenografije, saj je oblast ta študij – iz vrste razlogov – zelo spodbujala. Kot mnogi vrstniki se je tudi *Ivan Vinkovič*, rojen leta 1822 v Dodincih pri Radgoni, že v srednji šoli spoznal s hrvaškimi razmerami, saj je obiskoval gimnazijo v Varaždinu; študij filozofije in prava je nadaljeval in ga 1847 končal v Gradcu. Tu je kot prvi Slovenec opravil izpit iz stenografije in jo dlje časa tudi poučeval. Leta 1853 je dobil zaposlitev v Vinkovcih, v mestu, ki je do 1869 spadalo v sklop Vojne krajine. V Vinkovcih je ostal 20 let, od 1853 do 1873, kjer je na gimnaziji poučeval matematiko, fiziko in stenografijo. Leta 1873 se je preselil v Petrinjo, kjer je ostal do smrti, leta 1876. Njegovo osrednje zanimanje je bila stenografija in z njo povezani problemi, veliko pozornosti

[9] Emilijan Lilek, *Slovenski v tujini službujoči šolniki* (v nadaljevanju: *Slovenski v tujini* ...), Celje: Samozaložba, 1933.

[10] Ivan Steklasa, avtobiografski zapis: Inštitut za biografiko in bibliografiko ZRC SAZU.

[11] Stjepan Muzler, duhovnik zagrebške škofije in od 1855–1860 ravnatelj gimnazije v Varaždinu. Leta 1860 se je preselil v Novo Gradiško, kjer je bil župnik do smrti leta 1868.

[12] Znano je, da je Bachov režim skrbno spremljal delovanje in gibanje svojih uradnikov pa tudi dijaštva v prostem času. Mnogi profesorji so imeli svoje »poročevalce«, ki so jih obveščali o možnih kritikah vlade, obnašanju in izjavah profesorjev ipd.

[13] Antun Cuvaj, *Gradja* ..., str. 99.

pa je posvetil tudi vzgoji stenografov. Že leta 1862 je v gimnazijskem glasilu objavil »*Nekoliko vodil za jugoslovansko stenografijo*«. Kot pravi avstrijski uradnik je vsa leta poučeval v nemščini, tudi potem, ko je cesar leta 1868 izdal odločbo o izenačenju hrvaškega in nemškega jezika – tako se je začelo postopno uvajanje hrvaškega jezika v šolah – tudi na vseh graničarskih šolah, torej tudi na vinkovški gimnaziji.

Prav zato med pionirje slovenske stenografije šteje ne veliko mlajši Vinkovičev učenec *Franjo Magdič*,[14] ki se je na Hrvaškem najbolj uveljavil in ga hrvaški biografi in bibliografi štejejo za svojega, tudi tako, da priimek pišejo Magdić. Rojen leta 1830 v Logarovcih pri Ljutomeru, se je Magdič šolal v Sv. Križu pri Ljutomeru, dve leti je obiskoval tudi nemško šolo v Radgoni. Gimnazijo je obiskoval v Gradcu ravno v času revolucionarnih dogodkov, ki so tudi njega navdušili tako za narodno delo kakor tudi za študij stenografije. Veliko vlogo pri tem je imel prav Ivan Vinkovič, ki je pozimi 1848/49 v Gradcu vodil tečaj nove stroke; najprej je Magdič obiskoval njegov tečaj, leto pozneje pa tudi tečaj pri Alojzu Allingerju. Takoj po končanem študiju – tehniško fakulteto je končal leta 1857 – je leta 1858 dobil prvo službo pri krajiškem vojnem gradbenem ravnateljstvu v Zagrebu, od marca 1861 in vse do 1891 pa je na zagrebški veliki realki predaval opisno geometrijo. Leta 1861 je oblast razpisala prosto delovno mesto stenografskega zapisovalca razprav v deželnem zboru. Prijavil se je Magdič in hitro ugotovil, da bo moral začeti uporabljati tudi slovansko oz. hrvaško stenografijo. Zato je sestavil pravila tudi za hrvaško stenografsko beleženje razprav (po Gabelsbergerju). Tako je vse od leta 1861–1875 skupaj z drugimi stenografi, med katerimi so bili tudi Slovenci,[15] beležil saborske razprave in obenem izpopolnjeval sistem, zgledujoč se predvsem po češki stenografiji. Ni znano, zakaj je leta 1875 opustil delo v saboru in ga predal Slovencu Antonu Bezenšku,[16] ki je ostal na tem mestu do odhoda v Bolgarijo leta 1878. Bezenšek je 1874 maturiral v Zagrebu in tam tudi nadaljeval študij na novoustanovljeni univerzi; vpisal je klasično filologijo in slavistiko, toda študij je nadaljeval v Pragi, kjer je opravil tudi izpit iz stenografije. Po vrnitvi v Zagreb je prevzel Magdičevo delo v hrvaškem saboru, toda ne za dolgo; kmalu se je preselil v Bolgarijo, kjer je opravljal delo stenografa in bil tudi gimnazijski profesor. Leta 1905 je postal univerzitetni docent na univerzi v Sofiji, kjer je 1915 tudi umrl.

Obilica dela in varnost podatkov so bili povod, da se je na poziv predsedstva sabora kraljevine Hrvaške hrvaška vlada odločila ustanoviti stalno telegrafsko pisarno; pri tem je sodeloval tudi Magdič. Skupaj s Slovencem Ljudevitom Tomšičem, Stankom Miholićem, Josipom Šilovićem in Ivanom Marenićem so leta 1882 zares ustanovili pisarno.

---

[14] Janko Šlebinger, *Franjo Magdič*, Slovenski biografski leksikon, 2. knjiga, Ljubljana 1933–1952, str. 5–6; Antun Cuvaj (1910), *Gradja ... III*, str. 74–80.

[15] Janez Štempihar (1843–69) je bil v sprva stenograf v državnem zboru na Dunaju, pozneje tudi v Ljubljani in Zagrebu. Sodeloval je tudi Fabiani, o katerem pa ni podatkov.

[16] Bezenšek (glej Alojzij Bolhar, Anton Bezenšek, njega življenje in delo, Celje, 1934) ni izgubil stika s Slovenci. Dopisoval je v slovenske liste, si dopisoval s Pavlom Turnerjem. Glej Mateja Matjašič Friš, Bog in Slovenci: Anton Bezenšek v pismih prijatelju dr. Pavlu Turnerju, Stud. Hist. Slov., 2002, let. 2, št. 2, str. 399–430 in let. 3, št. 2–3, str. 373–388.

Za predstojnika pisarne je bil Magdič imenovan leta 1885, takrat je tudi prenehal delati na gimnaziji. Istega leta kot pisarno so Franjo Magdič in kolegi ustanovili tudi Hrvaško stenografsko društvo v Zagrebu in za predsednika izvolili Magdiča, za blagajnika pa slovenskega učitelja Ljudevita Tomšiča. Glavna namena društva sta bila spodbujanje hrvaške stenografije po Gabelsbergovem sistemu ter vzgoja dobrih stenografov. Društvo ni ravno dobro delovalo, tako da je dejavnost za nekaj časa zamrla, oživili so jo šele leta 1891, ko so začeli izdajati časopis *Stenograf*, ki ga je urejal Magdič. Z listom so nameravali pomagati zlasti onim, ki so se hoteli stenografije naučili sami, zato so objavljali praktične in bralne vaje, zanimivosti o stenografiji, zgodovini stenografije ipd. Posebno pozornost so posvečali tudi razvoju stenografije pri drugih slovanskih narodih. Zato so tudi napovedovali prispevke o napredku stenografije v drugih, zlasti slovanskih deželah, npr. na Češkem, kjer je bila stenografija že dobro razvita. Magdič je leta 1890 za zasluge za razvoj hrvaške stenografije na jubilejni razstavi v Münchnu prejel častno diplomo, leta 1891 pa je na IV. češkem in I. vseslovanskem stenografskem shodu v Pragi prejel častno diplomo.

Svojemu slovenskemu poreklu se Magdič kljub temu, da se je popolnoma vživel v hrvaško družbo in okolje, tudi v stenografiji ni odrekel. Obvladal in utemeljeval je tudi slovensko stenografijo, saj je bil prepričan, da se je slovenski jezik že precej približal hrvaškemu in mu zato ni bilo težko vzporedno s hrvaško uporabljati slovenske. Načrt slovenske stenografije po Gabelsbergu je objavil v glasilu *Stenograf* v prepričanju, da bo objava Slovencem zelo koristila. Obenem je objavil tudi načrt izvirne slovenske stenografije, ki jo je izdelal Anton Zupan. *Anton Zupan* je bil rojen 1843 na Vranskem, kjer je 1894 tudi umrl. Tudi Zupan se je, čeprav brez formalne visokošolske izobrazbe, povsem posvetil stenografiji. Sestavil je izvirno slovensko stenografijo in z njo polemiziral z Bezenškom, a je leta 1901 strokovna komisija v Pragi odklonila tudi njegovo delo. Sicer je sodeloval tako z Magdičem kot Bezenškom, se udeleževal srečanj stenografov in bil tudi dopisni član Hrvaškega stenografskega društva v Zagrebu ter Društva stenografov na Dunaju. Franjo Magdič je umrl leta 1914 v Zagrebu.

Med Slovence, ki jih je Trdina v svojih spominih prištel med »poštene«, torej one, ki so tudi »v službi ohranili vse ideale iz mladih let«, spada tudi klasični filolog *Sebastijan Žepič*, rojen 1829 v okolici Tržiča. Kot profesor in jezikoslovec je sprva skupaj s Trdino[17] služboval v Varaždinu (1854–1871), dve leti (1871–73) v Novem mestu in se leta 1873, potem ko je ugotovil, da po padcu Hohenwartove vlade ne bo dobil mesta v Ljubljani, vrnil na Hrvaško, v Zagreb, kjer je deloval do smrti. Žepič se je ukvarjal predvsem s prevajanjem leposlovja v slovenščino in hrvaščino; za hrvaške srednje šole je pisal tudi učbenike, npr. sodeloval pri *Latinsko-hrvatskem riječniku za škole* (Zagreb 1881), in pisal jezikoslovne razprave o hrvaških avtorjih. O Žepiču so imeli izjemno dobro mnenje tako njegovi kolegi na gimnaziji kakor dijaki. V nekrologu je njegov kolega Hugo Badalić zapisal: *»Kao učitelj bijaše Žepić uzoran: prva i najpreča briga vazda mu je bila škola ... nije čudo što je profesor Žepić predavanjem svojim*

[17] Trdina ga je z Valjavcem imel za »najboljšega prijatelja,« s katerim sta skupaj najela stanovanje.

znao osvojiti srdca svojih djaka i unjih najjače probuditi živu želju za pravom naukom i ozbiljnim radom ...«[18] Znan in spoštovan je bil zaradi svoje narodnozavedne drže, o kateri so radi govorili tudi njegovi dijaki, zlasti v obdobju poučevanja v Novem mestu; kadar je mogel, je pri pouku latinščine uporabljal tudi slovenske izraze, čeprav je bil učni jezik nemški: *»Pitajući djake za značenje rieči i phrasa grčkih i latinskih, koje se njemačkim jezikom kazivalo, nigda nije propuštao pitati, kako bi se to i slovenski kazalo ...«*[19] Tudi Badalić je poudaril, da Žepič svojega rodoljubja ni nikoli preveč izpostavljal, da pa je z vsem svojim delom dokazoval, *»da mu srdce bije za sreću naroda slovenskoga i hrvatskoga.«*[20] Kljub svoji narodnozavedni drži je Žepič potem, ko si je na Hrvaškem ustvaril družino, postal pravi hrvaški državljan; tudi njegova otroka sta omenjena v hrvaških enciklopedijah in leksikonih ter obravnavana kot Hrvata: sinova *Zvonimir* (1863–1932) kot uveljavljen pravnik ter *Milan* (1867–1922), ki je bil štipendist na »očetovi« gimnaziji in je končal študij klasične filologije.

Povsem drugačen profil slovenskega intelektualca oz. izobraženca na Hrvaškem – v primerjavi s Trdino, Žepičem ali Franceljnom – je bil duhovnik *dr. Anton Jarc*.[21] Kot za večino slovenskih izobražencev na Hrvaškem, tudi za Jarca ni mogoče reči, da spada med tipične izseljence. Vrnil se je v domovino, omenjam ga predvsem zato, ker je bil eden Slovencev, ki so na Hrvaškem sodelovali pri uvajanju centralizma oz. izvajanju Thunove šolske reforme. Kot tak – lojalen avstrijski uradnik – je bil tako med Hrvati kot med »hrvaškimi« Slovenci zelo nepriljubljen. Jarc je bil leta 1851 imenovan za začasnega nadzornika hrvaških gimnazij, kot nadzornik je reformo tudi izvajal. Istega leta je bil imenovan za zasebnega šolskega svetnika in nadzornika srednjih šol na Hrvaškem in v Slavoniji v VII. uradniškem razredu. Leta 1855 je minister Thun potrdil njegov položaj, podrejene so mu bile tako realke kot mornariške šole, leta 1857 pa mu je dodelil še nadzor t. i. grško-vzhodnih, tj. srbskih šol. Njegova glavna naloga je bila torej poenotiti srednje šole v vsej Hrvaški. Za zasluge ga je leta 1860 cesar nagradil z dostojanstvom naslovnega opata pri sv. Pavlu v Nyir Palyiu v velikovaradinski škofiji.[22]

Po sprejetju oktobrske diplome 1860 je bil Jarc kot mnogi avstrijski uradniki, ki so na Hrvaškem preveč vestno izvajali politiko Dunaja, premeščen. Naselil se je v Ljubljani in ostal aktiven kot šolski svetnik oz. nadzornik. Za svoje predano delo ga je cesar odlikoval še enkrat, tokrat z viteškim redom Franca Jožefa I., medtem ko mu je mesto Varaždin že leta 1855 podelilo odlikovanje častnega začasnega meščana.

Med mnogimi narodnozavednimi Hrvati ni bil priljubljen; označevali so ga kot nemškutarja, nosilca nemške kulture, tudi zato, ker je s hrvaško deželno vlado

[18] H. Badalić, *Sebastijan Žepić, Izvješće o kralj. Velikoj gymnasiji u Zagrebu koncem školske godine 1882/83*, Zagreb: Tiskara Narodnih Novina, 1883, str. 4.

[19] Nav. d., str. 5.

[20] Nav. d., str. 5.

[21] Rojen leta 1813 v Ajdovcu na Dolenjskem, umrl 1900 v Ljubljani.

[22] Josip Lesar, *Anton Jarc*, Slovenski biografski leksikon, zv. 3, Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1928, str. 385.

uradoval v nemškem jeziku. Tako ga obravnava tudi hrvaška zgodovinarka Mirjana Gross, ki njegovo ime dosledno piše v nemški različici, *Jarz*, in ga uvršča, poleg Josipa Premruja, med najbolj »pridne« germanizatorje hrvaških srednješolcev.[23] Antun Cuvaj pa je v njegovem delu videl tudi veliko pozitivnega in mu priznaval zasluge za napredek srednjega šolstva na Hrvaškem ter poudarjal, da je bil na Hrvaškem v zelo težkem položaju.[24] Zelo dobro ga je poznal tudi Trdina, saj je bil njegov učitelj verouka na ljubljanskem liceju. V svojem delu *Bachovi huzarji in Ilirci* mu je posvetil celo poglavje.[25]

Jarc se kot stalni nadzornik srednjih šol na Hrvaškem in v Slavoniji seveda ni mogel izogniti srečanjem z nazori nekaterih slovenskih domoljubov, npr. Trdinovimi, Franceljnovimi in do neke mere tudi Vidičevimi kakor tudi ne z njihovimi kritičnimi pogledi na tedanjo politiko. Kljub svoji veliki in globoki lojalnosti državi in velikim idejnim razlikam med njim in Trdino ali Franceljnom, ki ju je bil obtoževal panslavizma in nasprotovanja oblasti, Jarc ne proti Trdini ne proti Franceljnu ni ukrepal. Trdina je zapisal, da mu Jarc ni ne »ustno kaj pridigal in očital ...«, tako da je »... vsa ta reč zaspala brez kakih nasledkov ... Ta prigodba je potrdila moje mnenje, da Jarc ni hudoben človek.« Seveda se Trdina kljub temu ni mogel sprijazniti z Jarčevim »ne-rodoljubjem«, čeprav, »...imel je sicer mnogo dobrih svojstev, ali v njem ni tlela niti iskrica rodoljubja. On ni govoril nikoli ne v šoli, ne zunaj šole z nikomer nas po domače. Večkrat smo se izprehajali po celo uro zajedno, pa mu ni ušla nikoli nobena slovenska ali hrvaška beseda ...«[26] Znano pa je bilo, da je dobro obvladal oba jezika.

Bachov režim je na Hrvaško pripeljal tudi *Josipa Premruja*, ki je bil rojen 1809 v Vrhpolju pri Vipavi, umrl pa je 1877 v Gradcu. Tudi *Premru* je bil, tako kot Jarc, kot Slovenec na Hrvaškem predvsem dober in lojalen državni uradnik. Za dosego ciljev Thunove reforme šolstva, med katerimi je bil eden najpomembnejših enoten državni jezik, se je Premru izkazal kot zelo primeren. Leta 1851 so ga z gimnazije v Gorici poslali v Zagreb, kjer je takoj postal ravnatelj velike gimnazije in je kot tak hrvaškim dijakom – pa tudi drugim – ostal v zelo neprijetnem in slabem spominu. V *Narodnih novinah* je leta 1900 eden njegovih bivših dijakov zapisal: »*Medju svima bijaše najmarkantnija ličnost ravnatelj Premru, slovenski renegat i nemškuter prvoga reda. Znali su u Beču koga su poslali u Zagreb za ravnatelja zagrebačke gimnazije ... Svakoga od nas, kada je na upis došao, pitao je strogim svojim obrijanim licem: 'sprichst er gut deutsch?' pa nastavio 'ja deutsch muss er gut kennen, sonst kann er nicht einmal Corporal berden'.*«[27] Še bolj kritično, če ne že zaničljivo, je o Premruju pisal njegov dijak Avgust Šenoa. Kot predstavnik generacije hrvaškega mladega meščanstva je v noveli »*Nagelj s pesnikovega*

[23] Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb: Globus, 1985, str. 308.

[24] Antun Cuvaj, *Gradja ... III*, str. 452–453.

[25] Janez Trdina (1903), *Bachovi huzarji in Ilirci ...*, pogl. *Šolski nadzornik dr. Anton Jarc*, str. 263–299.

[26] Nav. d., str. 292.

[27] J. E., Djačke uspomene na doba absolutizma (v nadaljevanju: Djačke uspomene ...), *Narodne novine* 1900, št. 81 (berden = werden, ker naj ne bi mogel izgovoriti črke *v*).

groba«[28] Premruja grobo orisal kot *»feldbabo germanizacije«*, pijanca, ki sicer ne mara Hrvatov, ljubi pa hrvaško vino, skratka, kot človeka, ki naj bi bil za hrvaško mladino celo škodljiv. Najbolj pa se je Hrvatom oz. hrvaškim rodoljubom zameril leta 1860, ko je deželni oblasti predlagal ukor za Antuna Mažuranića in Adolfa Vebra - Tkalčevića, duhovnika in profesorja, ki sta se upirala prevladi nemščine na zagrebški gimnaziji. Kasneje se je zavzemal tudi za premestitev državi »nevarnih«, npr. Ivana Macuna, Franja Bradaška in A. Vebra - Tkalčevića. Med Macunovimi »grehi« je bil med drugimi tudi, da je latinske ure zamenjeval z »ilirskimi«.[29] Toda uresničitev njegovih zahtev so preprečile nove politične razmere; novi ban Josip Šokčević, ki je nastopil po sprejetju oktobrske diplome, se mu je uprl, podprl je »narodnjake« in se zavzel za premestitev Premruja in Jarca, ki naj bi raje delovala na kaki šoli zunaj Hrvaške. Res so leta 1860 Premruja premestili na gimnazijo v Celje, kjer pa, kot navaja Lilek,[30] med tamkajšnjimi dijaki ni veljal za nemškutarja. Premru je bil torej, tako kot mnogi slovenski in neslovenski državni uradniki – ne le na Hrvaškem – v Bachovem času predvsem lojalen uradnik, ki je skrbel za to, da je ohranil službo in v svoji stroki korektno opravljal delo, v katerem pa njegova nacionalna pripadnost ali intimne opredelitve oz. simpatije niso imele posebne vloge. Bil je zelo dober klasični filolog, ki se je ukvarjal predvsem z deli Horaca in Salusta in bil znan po tem, da je znal celoten Horačev opus na pamet.

Podobno mnenje so imeli Hrvati tudi o Antonu Brodniku, rojenem 1831 v Dobrepoljah. *Anton Brodnik* je prišel na zagrebško gimnazijo na povabilo nadzornika Jarca v šolskem letu 1857/58, ravno v času, ko je oblast ukinila tudi verouk v hrvaškem jeziku – do tedaj je bil verouk edini predmet, ki so ga lahko poslušali v »deželnem« jeziku – in s tem nekako »zaokrožila« proces germanizacije srednjih šol. Brodnik, ki hrvaško sploh ni znal, je vestno opravljal svoje delo in predaval le v nemškem jeziku, zato je bil med dijaki in narodnozavednimi Hrvati zelo osovražen. Celo zagrebški nadškof Havlik, ki je Brodnika sprejel po priporočilih ljubljanskega škofa, je bil z njim nezadovoljen. Cuvaj ga je v svojih spominih imenoval kar *»niemački propovjednik«*.[31]

Tudi *Gregor Tušar*, rojen 1816 v Idriji, doktor filozofije, posvetni duhovnik, je bil leta 1852 poslan iz Bratislave v Zagreb, kjer je bil imenovan za profesorja na zagrebški gimnaziji. V spominih hrvaških dijakov je doživel podobno usodo kot Brodnik in Premru, saj tudi o njem niso vedeli napisati nič dobrega; opozarjali so predvsem na njegovo »nemškutarstvo« in neprijaznost do dijakov.

Videti je, da so bili narodno zavedni Slovenci, v času absolutizma zaposleni na Hrvaškem, zelo pozorni in občutljivi na držo oz. obnašanje svojih rojakov. Med njimi je bil zagotovo najglasnejši Trdina, ki je bil najbolj kritičen prav do ravnanj Jarca, Brodnika, Premruja pa tudi kakega drugega »preveč« lojalnega Slovenca. Kot upokojenec je svoja stališča omilil ter za njihovo ravnanje skušal najti razlago in opravičilo,

[28] August Šenoa (1932), *Karanfil sa pesnikova groba*, Sabrana djela Augusta Šenoe, Zagreb: Binoza.
[29] Mirjana Gross (1985), *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb: Globus, str. 323–324.
[30] Emilijan Lilek, *Slovenski v tujini* ..., str. 46.
[31] J. E., Djaćke uspomene ..., *Narodne novine*, I. del, str. 3.

tako da jih je spravljivo obravnaval predvsem kot zveste služabnike oblasti. O odnosu Jarca do narodnostne ideje, ki je po letu 1848 obvladovala evropsko politiko, je zapisal, da je ni sprejel »niti prijazno niti sovražno. Čakal je kaj poreče vlada. Njenemu mnenju, pravše ukazu pridružil se je tudi on. Brez privoljenja dunajske vlade ni maral nobenega političnega in nepolitičnega načela. Stopivši v državno službo zapisal se je za vselej vladi, njene želje in težnje je smatral za sveto zapoved in sveto dolžnost, ki se mora izpolniti, in če bi ga tudi ves svet za to grajal in obsodil ...«[32] Tako je o Brodniku npr. zapisal, da je oblast »pač smatral za božjo namestnico«, zato zagotovo ni bil »kak nemškutar ali bedak«.[33]

Med slovenskimi intelektualci, ki so začeli svojo poklicno pot na Hrvaškem, je bilo tudi precej pravnikov. Tako je skoraj istočasno kot Anton Jarc dobil delo – kot gimnazijski oz. srednješolski profesor – tudi odvetniški koncipient *Andrej Gostiša*.[34] Po zmagi nad revolucijo leta 1848 je bil režim zelo občutljiv na pravniški poklic, saj naj bi bili pravniki državni uradniki, ki naj bi delovali ne le kot apologeti obstoječega režima, marveč tudi kot njegovi izvajalci. Prenekateri, ne le slovenski pravniki, so morali zato »kazensko« iskati zaposlitev zunaj svoje ožje domovine, tako tudi Andrej Gostiša, rojen leta 1821 v Črničah na Vipavskem. Na Dunaju je študiral ravno v najbolj »nerodnem« času, v letih od 1845 do 1850, in se, kot prenekateri Slovenec, ni vrnil v Slovenijo, marveč je moral delo iskati drugod. Zaposlitev je našel šele v Zagrebu, kjer je nekaj časa delal kot suplent, leta 1851 pa je postal redni profesor avstrijskega civilnega prava na pravni oz. juridični akademiji.[35] Bil je eden prvih in maloštevilnih profesorjev, ki je pravno znanost predaval v hrvaškem jeziku. V evidencah oblasti je bil zapisan kot »ilirec«, zato se tudi v Zagrebu ni mogel izogniti preganjanju; leta 1861 je izgubil celo službo. Vse do 1864 se Gostiša ni mogel zaposliti v svoji stroki oz. poklicu, ko je bil imenovan za sodnika pri banskem svetu; toda ne za dolgo, saj so ga kmalu premestili v Varaždin, kjer je postal predsednik sodnega sveta. Šele 1875, malo pred smrtjo, se je lahko vrnil v Zagreb, kjer je postal načelnik pravosodnega oddelka kraljeve deželne vlade. V Zagrebu je tudi umrl.

Kot odličen teoretik in praktik pa tudi navdušen ilirec, je Gostiša leta 1852 skupaj z Matijo Mrazovićem[36] začel izdajati strokovni list *Pravnik*. Ob četrtletju izhajanja je

---

[32] J. Trdina (1903), *Bachovi huzarji in Ilirci,* Ljubljana: J. Schwentner, str. 268.

[33] Nav. d., str. 198.

[34] Pol stoletja društva Pravnik, *Spominska knjiga* (ur. Rudolf Sajovic), Ljubljana: Društvo Pravnik, 1939, str. 45.

[35] S Thunovo reformo avstrijskih gimnazij je bila od leta 1850 kraljevska akademija zmanjšana samo na juridični oddelek, ki so ga po ogrskem zgledu spremenili v juridično akademijo. Z letom 1874 je bila akademija povzdignjena v univerzo oz. vseučilišče s tremi fakultetami.

[36] *Matija Mrazović* (1824–1896), politik, publicist, pravnik, leta 1861 imenovan v hrvaški sabor kot član Narodne stranke. Nastopal proti avstrijski politiki in oportunistični politiki hrvaških politikov. V letih 1865–66 je bil dejanski vodja Narodne stranke. Kot odločen protiavstrijec je obtožil bana Raucha korupcije. Na političnem procesu ga je sodišče oprostilo, Rauch pa je moral 1871 odstopiti. Zaradi oportunistične politike Narodne stranke je leta 1883 prestopil v Neodvisno narodno stranko.

glavni urednik Mrazović ugotovil, da je bilo tovrstno strokovno glasilo nujno potrebno, saj je bilo tudi (ne)sodelovanje pravnikov pri časopisu ogledalo stanja pravne stroke na Hrvaškem. Resignirano se je vpraševal, kako da so se *»na tom junačkom polju«* upali objavljati le redki posamezniki, med katerimi ni bilo nobenega državnega odvetnika; bila pa sta dva učitelja, dr. Gostiša in dr. Rojc (oba Slovenca, op. avt.), en sam sodnik, največ prispevkov pa so v glasilu objavljali odvetniki.[37] *Pravnik* je izhajal še kako leto, 7. julija 1854 pa je moral urednik Mrazović napovedati, da *»poradi izvranrednih zaprieekah nemože 'Pravnik' više izlaziti, te će se svoj gospodi pretplatiocem novci povratiti onim putem, kojim su pretplatili,«*[38] kar je bil velik udarec tudi za Gostiša.

Ob smrti so njegovi sodelavci in študentje zapisali, da je bil Gostiša *»pun gradjanskih krieposti, značajan, poznat kao jedan najvrsnijih pravnika u Hrvatskoj ... Bilježke njegovih predavanja još i danas mnogi pohranjuju a i često pregledaju.«* Zavzeli so se za objavo njegovih komentarjev k državljanskemu zakonu, saj bi s tem *»hrvatska pravoslovna knjiga (bi se) obogatila liepim djelom,«*[39] obenem pa bi bila taka objava mnogim strokovnjakom v veliko pomoč.

Tudi njegov sin, *Ivan Gostiša*, rojen 1857 v Zagrebu, se je lepo uveljavil v hrvaški družbi. Verjetno pod vplivom svojega slavofilskega očeta je začel študij klasične filologije v Pragi, nadaljeval v Zagrebu, Krakovu in na Dunaju, dokončal pa v Budimpešti. Tu si je pridobil pravico poučevati na srednjih šolah, ko pa je v Gradcu doktoriral, je od 1879 do 1896 poučeval v Zagrebu, na Reki in v Rakovcu. S šolskim letom 1895/96 je postal upravitelj, naslednje leto pa ravnatelj gimnazije v Senju. Leta 1903 je bil imenovan za deželnega šolskega nadzornika. Tudi Ivan Gostiša ni bil le gimnazijski profesor, veliko svojega časa je posvetil književnemu delu. Objavljal je v raznih hrvaških časopisih, prevajal in pisal je tudi strokovne članke, predvsem razprave o zgodovini hrvaške književnosti, dekliških šolah ipd.

Pravnik je bil tudi *Anton Rojc*, rojen 1820 v Cerknem, pa tudi pisatelj, ki je skoraj istočasno kot Gostiša na Dunaju študiral pravo in filozofijo. Zaradi svojega izpričanega slovanstva je mogoče, da se je moral tudi on »kazensko« zaposliti na Hrvaškem in bil, tudi zaradi pomanjkanja kadra, leta 1851 imenovan za profesorja avstrijskega kazenskega prava na pravoslovni (pravni) akademiji v Zagrebu. Tudi on je, tako kot Gostiša, predaval (tudi) v hrvaščini. Leta 1855 je moral opustiti profesuro, verjetno iz istih vzrokov kot Gostiša, če upoštevamo njuno sodelovanje pri listu *Pravnik*. Potem ko je izgubil pravico do predavanj, se je Rojc posvetil pisanju razlag avstrijskega kazenskega zakonika,[40] in šele leta 1859, ob koncu Bachovega režima, mu je uspelo najti zaposlitev – postal je prvi javni beležnik oz. notar. Tudi na tem položaju se ni odpovedal svojemu nasprotovanju avstrijski oblasti, zato ga je leta 1869, torej istega leta, ko je na Dunaju izšel njegov kratek oris nekaterih posebnih kazenskih primerov

[37] *Pravnik. Časopis za pravne i državne znanosti*, Zagreb, št. 16, 22. travnja 1853, str. 131.
[38] *Pravnik* ..., št. 27, 7. julija 1854, str. 209.
[39] *Viestnik. Mjesečnik pravničkog družtva u Zagrebu*, Zagreb, 1875, str. 33.
[40] *Austrijanski kazneni postupak od dana 29. srpnja 1853, razložen u dva primjera Antunom Rojcem*, Zagreb, 1855.

»An meine Mitbürger«,[41] s pojasnilom, da deluje proti oblasti, Rauchov[42] režim začasno suspendiral. Anton Rojc je umrl leta 1876 v Zagrebu. Tudi njegov sin, *Milan Rojc*, rojen 1855 v Zagrebu, se je uveljavil kot pravnik in profesor. Šolal se je v Zagrebu, študiral pravo v Zagrebu in na Dunaju, sprva opravljal odvetniško prakso v Bjelovaru, od leta 1888 pa je bil sodelavec avtonomne županijske uprave. Leta 1906 je postal predstojnik deželne vlade oz. oddelka za bogoslovje in pouk; delo je opravljal vse do leta 1907, ko se je upokojil. Med Hrvati je bil znan po svojem velikem poznavanju znanstvene in leposlovne literature ter velikem navdušenju za dobre srbsko-hrvaške odnose. Milan Rojc in njegova hči, slikarka *Nasta Rojc*,[43] spadata med številne »hrvaške« Slovence, ki so se slovenskim staršem rodili na Hrvaškem in se povsem asimilirali.[44]

Samo mimogrede naj omenim nekaj slovenskih gimnazijskih profesorjev, ki so se začasno – v najbolj kritičnem obdobju – znašli na Hrvaškem. Med prvimi je bil profesor *Ivan Macun*, rojen 1821 v Trnovcih pri Ptuju. Čeprav se je s Hrvaškega dokaj kmalu vrnil v domovino, si zaradi motivov, ki so ga vodili na Hrvaško, in njegovega delovanja na Hrvaškem, vendarle zasluži krajšo omembo, čeprav sta njegovo življenje in delo dovolj podrobno orisana v SBL.[45] Macun je na Hrvaško prišel z gimnazije v Trstu, od koder je z zanimanjem spremljal dogodke leta 1848. Zlasti hrvaški uspehi leta 1848 so ga tako navdušili, da se je hitro zavzel za skupen, ilirski jezik, ki bi ga sprva uporabljali le kot knjižni jezik, kasneje pa bi se ga zlahka naučil tudi slovenski kmet.[46] Kot srednješolski učitelj je v šolah pogrešal šolske učbenike v ilirskem jeziku, zato se je zavzel za njihovo izdajanje; pogrešal je predvsem učbenike za zgodovino, zemljepis, naravoslovje, tehniške vede, trgovske šole, učbenike kot pripomočke pri poslovnih pogodbah – v ilirskem jeziku –, učbenik političnih pregledov ter berilo in čtivo slovenskega pesništva. Toda njegov predlog so nekateri Slovenci odločno zavrnili.[47] Po koncu revolucionarnih dogajanj se je Macun, razočaran nad neuspehom

[41] *An meine Mitbürger*, Wien, 1869.

[42] Režim barona in hrvaško-dalmatinsko-slavonskega bana Raucha od 1868–1871. Levin Rauch (1819–1890) je bil v začetku štiridesetih let 19. stoletja eden ustanoviteljev Madžaronske stranke, od leta 1861 pa vodja Unionistične stranke. Leta 1868 je bil med najbolj odločnimi zagovorniki podpisa hrvaško-ogrske pogodbe. Od leta 1868–1871 je kot hrvaški ban ostro nastopal proti svobodi tiska, ukinil opozicijski tisk in politične svoboščine, preganjal svoje politične nasprotnike. Hujskal je Hrvate proti Srbom. Leta 1871 je moral zaradi afere, ki jo je odkrila skupina na čelu z Mrazovićem – šlo je za izsuševanje Lonjskega polja – in je prestopila meje Hrvaške, odstopiti.

[43] Nasta Rojc, rojena 1883 v Bjelovaru, študirala slikarstvo na ženski akademiji v Münchnu in na Dunaju, je bila povsem asimilirana, že prava Hrvatica, delovala kot glasnica hrvaških umetnic in se zavzela za razstavo hrvaške ženske likovne umetnosti na Dunaju. Uspela je organizirati razstave ne le na Dunaju, ampak tudi v Parizu in Berlinu.

[44] V slavnostni izdaji *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925* sta omenjena le Milan in Nasta Rojc, Antona Rojca pa so izpustili.

[45] Janko Šlebinger, SBL, 2. knjiga, Ljubljana 1933–1952, str. 1–4.

[46] Ivan Macun, Kakšen jezik bodemo vzeli za šolo in pisarnice po slovenskih krajih, *Slovenija*, št. 3, 1848.

[47] Janko Šlebinger v Slovenskem biografskem leksikonu kot »usodnega« kritika navaja Frana Metelka pa tudi Cigaleta, Jerišo in Potočnika (SBL, 2. knjiga, Ljubljana, 1933–1952, str. 2).

svojega predloga, preselil na Hrvaško, kjer je pričakoval več razumevanja. Že leta 1850 so mu na Hrvaškem dodelili mesto profesorja grškega jezika na zagrebški gimnaziji, toda z nastopom Rauchovega režima so se zaradi njegovega političnega prepričanja začele težave s stalno namestitvijo. Tako se je moral za dve leti zaposliti v Ljubljani, leta 1852 pa je ponovno začel delati na Hrvaškem, toda dokončno je bil na to delovno mesto imenovan šele naslednje leto, leta 1853.

Macun je vse življenje ostal navdušen ilirec in je bil zelo dejaven tudi zunaj šolskih zidov. Dopisoval je v Danico Ilirsko in Gajeve Narodne novine. Hkrati se je zelo trudil uvesti ilirski jezik med dijaštvo. Kot predavatelj grškega jezika je med dijaki veljal za zelo strogega, toda doslednega profesorja; kot takega so se ga spominjali tudi najbolj »narodno občutljivi« hrvaški dijaki. Toda strogosti mu zato, ker je bil dober človek in je *»pisao dosta toga hrvatski«,* saj je pisal tudi šolske knjige v hrvaščini, niso tako zamerili. Za dijake je sestavil in napisal tudi več gimnazijskih učbenikov, med drugim *O koristi grškega jezika, Kratko krasnoslovje i pjesništvo* (Zagreb 1852), pa tudi druge, npr. *Slovnico jezika grškega* (Dunaj 1853), *Kratko slovnico jezika njemačkoga za porabu mladeži gimnazijalne* (Dunaj 1854), *Zadaće za vježbanje u jeziku njemačkom* ... Na Hrvaškem je ostal do začetka ustavne dobe, do 1860. Umrl je 1883 v Gradcu.

Trdina v svojih spominih omenja še druge Slovence, ki jih je oblast poslala in razporedila učiteljevat oz. poučevat na Hrvaško. Med temi so bili *Janko Škerjanc*,[48] ki je bil v letih 1858/59 upravitelj glavne šole in nižje realke, učitelj na reški realki *Fatur,* učitelj na zagrebški realki *Lenart* ter duhovnik *Cenc Gašpar*, ki je nadomeščal na varaždinski gimnaziji. Slednji je ob koncu 1853/54 Varaždin zapustil ter odšel na Štajersko.[49]

Seveda je bilo med slovenskimi intelektualci na Hrvaškem, med profesorji, učitelji, pravniki, tudi zdravniki, fiziki in drugimi tudi veliko takih, ki jim Hrvati še danes ne morejo odreči ali zanikati dela in zaslug za razvoj hrvaškega jezika, književnosti ter hrvaške kulture in znanosti sploh. Med zelo priznane znanstvenike na Hrvaškem zagotovo spada *Ivan Stožir*, ki se je leta 1854 na zagrebški nižji realki zaposlil kot fizik. Ivan Stožir,[50] rojen 1834 v Šmartnem pri Celju, je od leta 1851 obiskoval predavanja elementarne matematike, fizike, tehnologije, opisne geometrije in višje matematike na Politehniškem inštitutu na Dunaju.[51] Po končanem študiju je leta 1857 postal suplent na mali realki v Zagrebu, kjer je do upokojitve poučeval matematiko, fiziko in kemijo. Istočasno si je vseskozi prizadeval za ustanovitev t. i. velike gimnazije, ki je kmalu, leta 1860, dobila dovoljenje za pouk v hrvaškem jeziku. Toda hrvaški ban grof Khuen-

[48] Škerjanca omenja tudi Cuvaj v 4. zvezku *Gradje*, medtem ko Emilijan Lilek le povzema Trdinove in Cuvajeve ugotovitve (Lilek, *Slovenski v tujini službujoči šolniki*, IV. del, Dodatki in popravki, Celje: samozaložba, str. 28).

[49] J. Trdina, *Bachovi huzarji* ..., str. 8. Tudi v tem primeru Lilek povzema le Cuvajeve in Trdinove podatke.

[50] O strokovnem delu Ivana Stožirja v meteorološki stroki: Vladimir Muljević (1996), Tehničar, fizičar i meteorolog Ivan Stožir, *Hrvatski patentni glasnik* 3, let. 6, str. 285–288.

[51] Politehniški inštitut je leta 1815 ustanovil avstrijski cesar Franc I.

Hedervary,[52] ki je nastopil leta 1883, je leta 1891 začel upokojevati preveč narodno zavedne in politično neprimerne šolnike. Tako sta bila upokojena ravnatelj realke v Zagrebu Josip Torbar in takrat šele 58-letni Ivan Stožir. Po upokojitvi je od leta 1892 do 1900 poučeval matematiko in fiziko na ženskem liceju, pisal učbenike za matematiko in fiziko, predvsem pa nadaljeval svoje delo v meteorologiji; bil je zelo aktiven pri postavljanju meteoroloških postaj in se zavzemal za izboljšano električno razsvetljavo. Kljub svoji naravoslovno-tehniški nadarjenosti in usmeritvi je Stožir aktivno sodeloval tudi pri delu narodnih društev. Za dolgoletno delo v javnih službah je bil odlikovan z zlatim križem za zasluge.

Med šolniki, ki so se na Hrvaškem zaposlili še pred koncem Bachovega režima, sta bila tudi *Anton Irgolič* in *Jakob Šalamun*. Prvi se je rodil leta 1830 pri Veliki Nedelji. Sprva je učiteljeval na ljudski šoli na Štajerskem, leta 1859 pa je odšel v Zagreb, kjer je bil do leta 1861 začasni in nato redni učitelj na kaptolski in gornjegrajski ljudski šoli. Leta 1874 je bil imenovan za ravnatelja kaptolske šole, kjer je ostal do smrti leta 1888. Irgolič je bil zelo priljubljen tako med dijaki kot odraslimi, saj se je udejstvoval v mnogih aktivnostih.

Matematik, fizik in filozof *Josip Križan* je bil rojen leta 1841 v Kokoričih pri Ljutomeru, umrl 1921 v Varaždinu. Leta 1869 je bil na graški univerzi promoviran za profesorja matematike, fizike in filozofije. Sprva je dobil mesto profesorja na gimnaziji v Požegi, že po dveh letih – od leta 1869 – pa je vse do smrti deloval v Varaždinu. Križan je tudi zelo aktivno dopisoval v hrvaške in slovenske liste in revije. Objavljal je tudi poljudnoznanstvene članke, zlasti s področja naravoslovja. Po prihodu v Varaždin je postal tesen sodelavec Bartola Franceljna, gimnazijskega profesorja in urednika Pučkega prijatelja. Francelj je Križana vsestransko vpletel v takratno družbeno življenje Varaždina, kjer je sodeloval s predavanji, ki jih je za prebivalce Varaždina in okolice organiziral Francelj, objavljal strokovne članke,[53] tudi poljudne knjige, med drugim tudi o pomenu zakonske zveze ipd.

Profesor zgodovine, zemljepisa in nemščine pa tudi pisatelj, *Viktor Lipež*, se je rodil 1835 na Vranskem, kjer je 1902 tudi umrl. Že na celjski gimnaziji je urejal dijaški list Slavija, leta 1854 v Slovenski Bčeli objavil balado *Materska ljubezen* in sonet *Življenje*. Objavljal je tudi v Slovenskem Gospodarju, leta 1860 dramatizirano epsko pesnitev *Car Lazarjeva smrt*, kjer se kaže tudi vpliv J. V. Koseskega.[54] Tudi Lipež je

[52] Grof Karlo Khuen-Hedervary (1849–1918), ogrski politik, hrvaški ban od 1883–1903. Na bansko mesto je bil imenovan, potem ko je postalo jasno, da se Hrvati ne bodo sprijaznili z »nagodbo« iz leta 1867. Izvajal je politiko ogrske vlade in cesarja Franca Jožefa, ki mu je zelo zaupal. Njegova politika madžarizacije je posegala v gospodarstvo, politiko, upravo, kulturo, šolstvo, cerkveno hierarhijo itd. Ukinil je avtonomijo tako na deželni kot na mestni in občinski ravni, s takim delovanjem pa hkrati aktiviral hrvaško prebivalstvo, mladino, študente in druge v taki meri, da se je nezadovoljstvo razvilo v splošni ljudski odpor (t. i. *Narodni pokret*), ki je Hedervaryja leta 1903 tudi zrušil.

[53] V šolskem glasilu *Izvestja varaždinske gimnazije* je med drugim kot pomoč dijakom objavljal predvsem članke s področja fizike.

[54] *Slovenski biografski leksikon*, 4. zvezek, Ljubljana 1932, str. 673.

čutil posledice Bachovega nasprotovanja vsakršemu narodno-političnemu delovanju, saj je prvo službo, ki jo je nastopil leta 1858 v Mariboru, izgubil prav zaradi svoje narodno-politične dejavnosti. Vse od leta 1863 je deloval na Hrvaškem, na kraljevski veliki realki v Zagrebu, kjer se je kot mnogi takratni slovenski intelektualci in kulturniki navduševal in deloval za slovensko-hrvaško sodelovanje ter izpričeval svojo privrženost slovanski in jugoslovanski ideji.

Mesto na kraljevski veliki realki v Zagrebu je bilo sprva začasno, šele 1869 je dobil stalno zaposlitev. Leta 1877 je bil premeščen v Rakovico, kjer je bil imenovan za začasnega ravnatelja cesarsko-kraljeve velike realke. Mesto stalnega ravnatelja je oblast potrdila leta 1878. V Rakovici je deloval vse do upokojitve leta 1892, ko se je vrnil na Slovensko, na Vransko, kjer je 1902 umrl. Lipež je bil zelo dejaven tudi zunaj šole, saj je poleg pisanja učbenikov[55] vseskozi predaval tudi stenografijo.

Med pomembne Slovence na Hrvaškem gotovo sodi tudi *Valentin Mandelc*, pripovednik, prevajalec, rojen 1837 v Kranju, katerega življenje in delo je v Slovenskem biografskem leksikonu podrobno opisal France Koblar,[56] zato navajam le najbolj bistveno. Tudi Koblar ne navaja vzrokov, zakaj se je Mandelc leta 1859 odločil za mesto suplenta v Varaždinu; morda zaradi političnega prepričanja ni uspel najti zaposlitve doma, morda zaradi finančne stiske, morda pa tudi zato, ker so nekateri Slovenci na Hrvaškem že poročali o svojem razmeroma dobrem položaju na hrvaških šolah. Tako se je v Varaždinu največ družil s Petrom Valjavcem in Sebastijanom Žepičem. Leta 1864 je opravil izpite na Dunaju in do smrti poučeval na gimnaziji v Karlovcu, čeprav si je vseskozi želel odpotovati v Rusijo. Na Hrvaškem je imel velik ugled med kolegi profesorji in dijaki, saj je, med drugim, veliko delal za izboljšanje gmotnega stanja dijakov, profesorjev in šole sploh. Veliko je prevajal, med drugim je prevedel tudi Goethejevega Fausta I.; prevajal je tudi za Dramsko društvo v Ljubljani. Umrl leta 1872 v Karlovcu.

Velik slavofil je bil tudi filolog *Lovro Mahnič*,[57] rojen leta 1832 na Uncu pri Planini. Na željo staršev se je vpisal na bogoslovje, študij kmalu opustil in se vpisal na slavistiko na Dunaju; ko je izgubil finančno podporo domačih, je moral študij na Dunaju opustiti in najti zaposlitev. Na Hrvaškem so prav takrat odpuščali preveč nemškemu jeziku naklonjene učitelje in profesorje, zato je hitro našel delo prav na Reki, kjer je skupaj s Trdino eno leto poučeval kot nadomestni profesor. V tem času mu je uspelo končati tretji letnik študija in opraviti učiteljske izpite. Kot slavist se je odpravil v Prago, kjer je dokončal študij. V Pragi se je veliko družil z Augustom Šenoo, ki je kasneje orisal Mahničevo življenje v delu *Prijan Lovro*. Šenoa ga je opisal: *»Bijaše naoko cjepidlaka, satirik. Svijet ga je takovim i smatrao, te ga se na neki način bojao. Ja mu zavirih dublje u dušu. Uvidjeh, da pod tim bodljikavim, napol kavalirskim, napol*

[55] *Njemačka vježbenica*, zv. I–III; v nemščino je prevedel Matkovićevo knjigo *Hrvatska i Slavonija u fizičnih i kulturnih odnošajih* in priredil Belingerjevo delo *Zemljopisna početnica.*

[56] Slovenski biografski leksikon, 2. knjiga, Ljubljana 1933, str. 40–42.

[57] Janez Logar, *Lovre Mahnič*, Slovenski biografski leksikon, 2. knjiga, Ljubljana 1933, str. 12.

neugladjenim likom gori plemenita, žarka duša, da pod tim priprostom puhovom kapom stoji veliki um. Kad je govorio o svome životu, o svojim prevarenim nadama, bijaše mu glas mehak, žaloban, kadna mu je na srcu neiscjeljiva rana ...«[58] Potem ko se je leta 1862 vrnil na Hrvaško, je bil imenovan za nadomestnega profesorja na gimnaziji v Osijeku. Poučevati je začel naslednje leto, ko je bil imenovan za rednega profesorja slavistike in francoščine. Leta 1864 so ga premestili v Split, kjer pa je lahko poučeval samo nemščino. Osebne stiske in težave zaradi svoje odkrite privrženosti slovanski ideji – v ravnatelju gimnazije je imel velikega nasprotnika – so vplivale tudi na njegovo zdravje. Tragično – prerezal si je vrat – je umrl leta 1866 v Splitu.

Dogodki leta 1859 so pomembno vplivali tako na politiko Avstrije kakor tudi na notranjo politiko Hrvaške. Avstrija je takrat doživljala hude čase: izgubila je Lombardijo, doživela bankrot in neuspešen razpis javnega državnega posojila, kar vse je cesar pripisal neučinkovitosti absolutizma. Odločil se je odstraniti Bacha in uvesti ustavo. Bacha so premestili na papeški dvor v Rim, notranji minister pa je postal grof Goluchowski,[59] prvi minister, predstavnik poljskega plemstva na tem položaju. Dobil je nehvaležno nalogo upravno-politično in gospodarsko reformirati monarhijo. Cesar je 5. marca 1860 razširil državni svet z 38 novimi člani in s tem skušal ustvariti vtis večje demokratičnosti. Med njimi so bili tudi hrvaški predstavniki, s Hrvaške Ambroz Vraniczany, iz Slavonije Juraj Strosmayer in iz Dalmacije conte Frano Borelli. Strosmayerju takrat ni uspelo prepričati dalmatinskih predstavnikov, da Dalmacija povsem naravno sodi v okvir Hrvaške.

Na Hrvaškem pa so po avstrijski napovedi vojne kraljevini Sardiniji 28. aprila 1859 tri tedne žalovali za umrlim banom Jelačićem, ki ga je zadnji dve leti nadomeščal namestnik »banske časti« general Josip Šokčević. Hrvaška javnost je pričakovala, da bo cesar imenoval Šokčevića za bana, toda zgodilo se je drugače – za bana so imenovali podmaršala grofa Ivana Coroninija,[60] ki ga hrvaški zgodovinarji obravnavajo kot ponemčenega Slovenca, saj naj bi s preveliko vnemo izvajal Bachovo politiko centralizacije in germanizacije,[61] in se zavzemal za prevlado nemške kulture na vzhodu.[62] Njegova germanizatorska politika je med Hrvati izzvala veliko nezadovoljstva, tako da so na začetku leta 1860 na Hrvaškem izbruhnili veliki nemiri in protesti proti vsemu, kar je simboliziralo avstrijsko ali nemško; med drugim so uničevali nemške napise, grbe, ob koncu leta 1860 pa dokončno prenehali z gledališkimi predstavami v nemščini. Coronini je svoj banski položaj zapečatil s tem, da je ukazal zapreti za-

[58] Avgust Šenoa (1932), *Prijan Lovro*, Sabrana djela Augusta Šenoe, knjiga III, Zagreb: Binoza, str. 279.

[59] Grof Agenor Romuald Goluchowski (1812–1875), Poljak, rojen v Lvovu.

[60] Grof Ivan Krstnik Coronini, rojen 1794 v Šempetru pri Gorici, umrl 1880, član plemiške rodbine, ki je izvirala iz Lombardije. Vse do leta 1848 je bil vzgojitelj Franca Jožefa, ki ga je v zahvalo povzdignil v podmaršala.

[61] Rudolf Horvat (1993), *Povijest grada Varaždina*, knjiga 4, Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 330.

[62] Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb: Globus, 1985, str. 321.

grebško čitalnico; takrat se je zaradi nemirov v Zagrebu vlada na Dunaju odločila, da ga odstavi z banskega položaja, in junija 1860 je bil imenovan Josip Šokčević, ki se je takrat prenehal podpisovati Sokcevits.[63]

Toda uspeh in zadoščenje so Hrvati doživeli malce kasneje, potem ko je cesar izdal t. i. oktobrsko diplomo, s katero je ukinil absolutizem, Ogrski in Hrvaški pa priznal oz. vrnil ustavo, drugim narodom oz. deželam pa obljubil enakopravnost in uvedbo ustavne vladavine. Toda položaj se ni bistveno spremenil, zato je minister Schmerling[64] sestavil t. i. *februarski patent*, ustavo, ki je uvajala osrednji parlament na Dunaju. Po 13. členu patenta so lahko v nujnih primerih uvedli tudi vladanje brez ustave. Cela država je pošiljala v osrednji parlament oz. spodnji dom poslance, izvoljene v deželnih zborih. V gosposki zbornici pa naj bi bili predstavniki plemstva, cerkve in člani, ki jih je imenoval cesar.

Tako je bil ponovno uveden centralistično-absolutistični režim, čemur sta se takoj uprla sabora v Budimpešti in Zagrebu, zato je cesar oba razpustil. Medtem ko so bili z oktobrsko diplomo narodi Avstrije samo delno zadovoljni, so bili Hrvati, ne glede na težave, z dunajskimi ukrepi zadovoljni; najprej je bil z banskega položaja odpoklican osovraženi Coronini; dosegli so tudi, da so ugodili njihovim zahtevam po uvedbi hrvaškega jezika na vseh ravneh, ustanovili hrvaški urad na Dunaju, pa tudi ugodili zahtevi po imenovanju velikih županov v županijah.

Z nastopom bana Šokčevića se je na Hrvaškem začelo novo obdobje, saj je začel takoj izvajati oz. uresničevati pridobljene pravice, predvsem uvedbo »narodnega« jezika na vseh ravneh. Preklical je vse Coroninijeve odloke, ki so se nanašali na premeščanje gimnazijskih profesorjev, ki so se zdeli Coroniniju preveč »narodni«, npr. Macuna, Bradaška in Vebra. Hkrati je Šokčeviću uspelo premestiti osovražena Jarca in Premruja, upokojiti Vidica, Brodnik pa je moral odstopiti. Pravzaprav je dosegel premestitev mnogih gimnazijskih profesorjev, ki so imeli pečat germanizatorjev, na njihova mesta pa so prišli profesorji, ki so znali hrvaško in se v času Bachovega režima niso kompromitirali. Škočević je preklical tudi Coroninijevo prepoved o delovanju zagrebške čitalnice.

Z ustavno dobo se je za avstrijsko uradništvo, torej tudi za Slovence, končalo obdobje ne vedno zaželenega premeščanja; končalo se je tudi iskanje zaposlitve zunaj domovine, saj delovno mesto načelno ni bilo več pogojeno z njihovimi političnimi nazori ali narodno-političnim delovanjem. S tem se je tudi število Slovencev, ki so po letu 1860/61 odhajali na Hrvaško, če ne prepolovilo, pa vsaj občutno zmanjšalo.

Odhajanje visokoizobraženih Slovencev na Hrvaško je od revolucionarnega leta 1848 dalje sovpadalo s tremi pomembnimi dejavniki: najprej so bili to simpatizerji

[63] Nav. d., str. 443.

[64] Vitez Anton von Schmerling (1805–1893), znan po svojih liberalističnih nazorih in nasprotovanju Metternichu. Tvorec februarskega patenta oz. ustave leta 1861.

južnoslovanske vzajemnosti, sodelovanja in ilirizma, ki jim je avstrijska oblast s premestitivijo pravzaprav naredila »uslugo«; s prihodom na Hrvaško so prišli v deželo, kjer so lahko – vsaj deloma – južnoslovanstvo tudi doživljali in ga »živeli«. Za vse te je bila tudi srečna okoliščina, da je na Hrvaškem zelo primanjkovalo visokoizobraženega kadra in so lahko zadrego z iskanjem zaposlitve doma rešili dokaj ugodno.

Na drugi strani pa mnogih visoko izobraženih državnih uradnikov Bachove težnje po enotni upravi, administraciji in državi niso navduševale in na Hrvaško niso odšli po svoji želji. Tako so se mnogi slovenski in navsezadnje tudi mnogi češki državni uradniki v letih od 1850 do 1859 znašli v precej nenavadni in kontradiktorni situaciji: na eni strani so za preživetje potrebovali zaposlitev, želeli so delati in se uveljaviti v stroki, na drugi strani pa je, vsaj pri večini, prevladovala zvestoba slovenski ali slovensko-hrvaški ali npr. češki pripadnosti, ki pa ni nujno sovpadala z lojalnostjo trenutni oblasti. Nekateri vsega niso zmogli: enostavno so se »pohrvatili«, se povsem asimilirali, kar se je zdelo manj slabo in škodljivo, kot se germanizirati in tako postati tujec doma in na Hrvaškem. Lažje je bilo verjetno onim, ki so si z domačinkami ustvarili družino; lahko verjamemo, da so »breme« asimilacije prenesli lažje kot oni, ki so ostali sami, npr. Francelj. V svojem »novomeškem« obdobju je Trdina obravnaval hrvaške Slovence kot tiste, ki naj jim med Hrvati ne bilo nič hudega. Menil je, da sta se »mnogim zemlja in narod tako priljubila, da se kakor doma čutijo ...« S tem je mislil predvsem na one, ki so se ukvarjali ali pri svojem delu uporabljali »ilirski jezik«, kot npr. Gostiša, Rojc, Markovič, Macun in drugi.[65] O Slovencih, ki so ostali in delovali predvsem in samo kot državni uradniki, ne glede na nacionalno pripadnost, pa vemo zelo malo ali nič; kot državni uradniki so ostali le anonimni izvajalci državne politike, na katere smo pozabili tudi Slovenci.

Na Hrvaškem so poučevale tudi slovenske učiteljice in profesorice. Omenim naj le dve, ki sta že leta 1808 poučevali na dekliški šoli v Zagrebu, Terezijo Gregorič in Josipo Kornik, ženo Franja Kornika;[66] pozneje, po letu 1860 so delovale tudi tri učiteljice oz. profesorice na zagrebški gimnaziji, Barbara Trstenjak, Ida Prešern in Jela Stožir. V Slavonskem Brodu je na ljudski šoli poučevala ročna dela Blandina Dežman, na učiteljski šoli v Pakracu pa je bila nekaj časa zaposlena Marija Šmid. Kljub temu da jih je bilo malo, si zaslužijo poseben prispevek.

[65] Janez Trdina, *Kranjci na Hrvaškem*, Zbrano delo, Ljubljana: DZS, 1952, str. 299.

[66] Irena Gantar Godina, Izseljevanje slovenskih intelektualcev na Hrvaško, *Dve domovini/Two Homelands*, 18, 2003, str. 130.

SUMMARY

SLOVENE INTELLECTUALS IN CROATIA FROM 1850 TO 1860

Irena Gantar Godina

The inauguration of Bach's absolutist system in the summer of 1849, and particularly after 1852, and Thun's school reforms, have both inaugurated a rigorous policy of Germanization during the whole decade. It included a single law for the entire Monarchy, a single administration run by German speaking officials for the whole country, among whom were also middle-school or gymnasium professors. Bach's intention was to unify and Germanize the Monarchy by bureaucracy. Thus, he began to move state officials, also professors, out of their native countries to non-German countries: the Czech gymnasium professors and officials were sent to Slovenia, while Slovene and also some Czech officials and gymnasium professors were sent to Croatia. These Slovenes – as loyal citizens – were sent by the authorities as state officials to accomplish Thun's school reforms. For the state authorities they were a most useful link between Bach's policy and non-German people, implementing Germanization in all fields of social life. They remained anonymous creators of the state policy irrespective of their national appurtenance.

Among the Slovenes there were also many sympathizers of the 1848 national movements, also of the Croatian national "Illyrian" movement, and were – by being moved – "punished" for their then activities, since for political reasons, they were not allowed to work in Slovenia. On the other hand, after 1848 some Slovenes came to Croatia voluntarily, mainly to experience the Illyrian movement and ideas. Many Slovene intellectuals have settled there permanently, many have assimilated, especially those who have created their families there. The contribution of Slovene gymnasium professors, university professors, scholars, scientists, artists and cultural workers to Croatian science, art and culture was, undoubtedly, of major importance for the entire Croatian and as well Slovene society.

IVAN CANKAR MED DOMOVINO IN TUJINO

Irena Avsenik Nabergoj

COBISS 1.01

V številnih narodih in kulturah so imeli nadarjeni umetniki pomembno vlogo. Pri nas je posebno močan vpliv na slovensko literaturo zapustil Ivan Cankar s svojim obsežnim literarnim opusom. Cankarjeva dela niso preprosto branje. Tisti, ki se ne poglobi dovolj v njegov celotni umetniški opus, pogosto prežet s pesimistično vizijo človeškega življenja, težko izkleše pravično celostno podobo Cankarja kot pisatelja in kot osebe v vsej njegovi duhovni globini, iskanjih in nenehni vztrajnosti na poti samopreseganja in odreševanja od krivde. Končni mozaik, sestavljen iz najtemnejših kamenčkov, ki skrivajo huda brezna najtemnejših misli obupa in bolezni »za smrt« obupanega umetnika v *Tujcih*, pa vse do skoraj čisto prosojnih delcev, ki odsevajo najnežnejša in najčistejša občutja nesmrtnih belih angelov pokvečenih teles iz bolnišnice Hiša Marije Pomočnice, razkriva portret umetnika, ki stoji »nad svetom«.

Kot rdeča nit so v vseh Cankarjevih delih, ki so nastala v različnih okoljih in ob različnih življenjskih preizkušnjah, navzoče eksistencialne teme iskanja smisla človeškega hrepenenja, osmislitve neizogibnega človeškega trpljenja, upravičenja dostojanstva vsakega, še zlasti pa najbednejšega človeškega bitja, iskanja vere v milost odpuščanja kljub trgajoči zavesti o prepadni globočini človeške grešnosti ter varstva na dramatični človekovi poti med težnostjo grešnosti ter omahujočim in boječim upanjem v milost večnega življenja. Povsod je navzoča želja po srečnem življenju, a skoraj vselej združena z mislijo, da na tem svetu ta želja ne more biti potešena, saj ljudje živijo v zablodi in nad vso zemljo leži grešnost.

Cankarjevo življenjsko in umetniško pot so pretresale številne boleče izkušnje. Med njimi je močno vlogo imela huda socialna zaznamovanost njegove družine, ki je v pisatelju izostrila vpogled v družbena neskladja, v silna nasprotja med revnimi, obubožanimi, izkoriščanimi ljudmi, ki jih je socialni položaj zaznamoval z zunanjo nesvobodo, ter bogatim družbenim slojem in njegovo »moralo«. Cankar je zaradi svoje lastne življenjske izkušnje že v prvih delih opozarjal na zgrešenost in neopravičljivost izkoriščanja siromakov, ali pa zaničevanja prostitutk, ki jih v to »obrt« peha boj za preživetje, in se odločil, da bo razkrinkal, kar v družbi hoče ostati zakrito – farizejstvo, prikrivanje, klečeplazenje … predvsem višjih družbenih plasti in tistih, ki to želijo biti. Ostro je opozarjal, da je življenjski cilj višjih slojev predvsem ohranjanje oblasti in nedotakljive avtoritete ter videza neomadeževanosti in moralne neoporečnosti, v

tej večinoma hinavski ozkoglednosti, združeni z duhovno otopelostjo, pa ni mesta za revnega človeka – ne za njegovo stisko, kaj šele za priznanje njegovega temeljnega človeškega dostojanstva.

Cankar je zaradi svoje umetniške individualnosti in značajske »neprilagodljivosti« ter neizprosnega iskanja resnice vse življenje trpel in najverjetneje je bilo prav njegovo »uporništvo« eden izmed vzrokov, da je skoraj enajst let ostal in ustvarjal zunaj domovine, v siromašnem delavskem predmestju avstro-ogrske prestolnice. V svojih »dunajskih letih« (1899–1909) pa je obenem ustvaril večino svojih najboljših del in to obdobje je bilo tudi najbolj plodno v vsem njegovem življenju. Mnogo takratnih pisateljevih del razkriva tragično doživljanje sveta človeka, ujetega v strast in trpljenje, in misel, da je do Boga mogoče priti samo skozi zavest greha – prek trpljenja, kesanja in očiščenja. V ozadju številnih del iz dunajske dobe je čutiti tudi pisateljevo prizadetost zaradi izkoreninjenosti iz domovine, povezano s hudo kritiko njenega duhovnega in kulturnega stanja ter moralne razkrojenosti. Toda bolečina, ki jo doživlja človek globokega uvida v odprte rane človeka in družbe svoje dobe, ki hoče zavreti dogodkov in ga usmeriti drugam, je neizogibna. Kot pričuje zgodovina, je tak človek vselej preganjan in nihče ni prerok v svoji deželi. Tako že Kristus ob prihodu v domači kraj pravi, ko se nad njim spotikajo: »Prerok ni brez časti, razen v domačem kraju in v svoji hiši.« Kot poroča Sveto pismo, Kristus »... zaradi njihove nevere tam ni storil veliko mogočnih del« (prim. Mt 13,57–58).

POETIKA CANKARJEVIH PRVIH LITERARNIH DEL IN PISATELJEVO SPOZNANJE O DUHOVNI NESVOBODI SLOVENSKEGA UMETNIKA V DOMOVINI

Cankarjeva umetniška pot se je začela že v dijaških letih. Kot petnajstletni dijak je začel snovati svoje prve pesmi in kmalu zatem svojo prvo prozo, ki jo je navdihovala predvsem misel na mater, povezana s trpkim občutjem družinske revščine. Cankarjevo začetno poezijo, ki je imela pri njem najpomembnejšo vlogo v zgodnjem obdobju njegovega ustvarjanja, to je od leta 1891 oziroma 1892 do leta 1899, je določalo predvsem čustvo ter se uvršča na konec romantičnega in postromantičnega pesništva. Vzporedno s poezijo pa je Cankar pisal tudi prozo in dramo (*Romantične duše*, 1897; *Jakob Ruda*, 1898). V prozi je v začetku oblikoval tradicionalno realistično črtico, pogosto z avtobiografsko tematiko, ki pa se je modernizirala po njegovem prvem, dvomesečnem bivanju na Dunaju leta 1896. V modernejših vinjetnih črticah je po njegovem srečanju z Dunajem in tamkajšnjimi modernimi literarnimi tokovi tako prevladala moderna slogovnost, vendar pa je Cankar v množici novih slogov ves čas ohranjal svojo individualnost.[1] V črticah je mogoče odkriti dekadenco, ki se kaže v močnem in razrvanem

[1] Že v prvi zbirki Cankarjeve kratke proze Vinjete (1899) je opazno Cankarjevo prizadevanje, da bi moderne literarne tokove sprejemal kar najbolj samostojno.

čustvenem razpoloženju in duševnem svetu junakov; impresionizem se kaže v tehniki opisovanja trenutnih stanj, pa tudi v razblinjanju pripovedne strukture; simbolizem pa v odločilnih položajih, še posebej v idejni vsebini črtic. V *Vinjetah* sta posebej poudarjeni kritika literarnega stanja in družbenih razmer v domovini, samosvoje pa je oblikovana tudi ljubezenska tematika.

Cankarjevo prizadevanje po moderni obliki, ki bi najbolje izrazila bistvo njegovega zapletenega doživljanja sveta ter njegova umetnostna in filozofsko-religiozna iskanja na podlagi življenjskih in intelektualnih izkušenj, pa je pomenilo izziv slovenski tradicionalni književnosti. Toda medtem ko je bil Cankar bolj ali manj vse življenje deležen pohval na račun svojega izvrstnega sloga, pa je bila vsebina njegovih del za kritike pogosto sporna. Idejno bistvo njegovih del se kaže kot pisateljevo vztrajno iskanje tiste zadnje resnice, ki bo človeka, in tako tudi njega samega, osvobodila krivde in trpljenja. To vprašanje o resnici pa je v bistvu identično z vprašanjem o smislu življenja. Prizadevanje za resnico daje Cankarju ne le možnost, da to življenje v vseh njegovih protislovjih ter razpetosti med smislom in rušilnim nesmislom poskuša razumeti, ampak da ga tudi prestane. Cankar v svojih delih ves čas govori, da nezmotljivi glas resnice človeku govori po vesti, ta pa ne samo da se človeka zmore dotakniti, temveč ga hočeš nočeš tudi popolnoma obvladuje.[2]

Cankar je bil že kmalu deležen negativnih ocen svojih modernih del, ki so večinoma izhajale iz nepoznavanja in nerazumevanja moderne evropske literature na Slovenskem.[3] Kritike so bile največkrat subjektivne in moralizirajoče, saj so njegovim delom očitale pomanjkanje pozitivne ideje, nejasnost, nekomunikativnost, nerazumljivost, plitkost in površinskost doživljanja oziroma ljubezenskega čustvovanja in neizvirnost, v ozadju pa so skrivale užaljenost zaradi pisateljeve kritike slovenskih kulturnih, socialnih in političnih razmer. Cankar je tako kmalu moral spoznati, da slovenska kultura še ni dovolj zrela za sprejemanje modernejših evropskih duhovnih in literarnih tokov. Še posebej boleče je to spoznal takrat, ko je doživel uničenje sedemsto izvodov svoje prve pesniške zbirke *Erotike* zaradi njenega najmodernejšega cikla *Dunajski večeri*.[4]

---

[2] V nekem globljem smislu je vsak človek postavljen pred vprašanje o resnici. V Janezovem evangeliju je odločilen prizor, ko Kristus pred Pilatom izjavi, da pričuje »za resnico« (Jn 18,33–38a), temu pa je kot nasprotje postavljena Pilatova skepsa – češ – »Kaj je resnica?« (Jn 18,38) Pilat postavlja resnico pod vprašaj, kakor da se resnica človeka ne more notranje dotakniti in ga osvojiti. Gre pravzaprav za ločevanje med vero in nevero, saj Kristus v poslovilni molitvi jasno pove: »... Posveti jih z resnico, tvoja beseda je resnica« (Jn 17,17).

[3] France Bernik je na podlagi pisem Ivana Cankarja Levcu in Aškercu, ki vsebujeta »bogastvo misli in idej mladega pesnika«, ugotovil, »... da je imel enaindvajsetletni Cankar, ki se je komaj pričel uveljavljati, globlje in sprejemljivejše nazore o ... razvoju literature sploh kot pa tisti, ki so o njej odločali.« Gl. F. Bernik, Opombe k ZD 1, 248–249.

[4] Ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič je ob izidu *Erotike* pokupil vse dosegljive izvode zbirke (od naklade tisoč izvodov jih je menda dobil okoli 700) in jih dal uničiti. Kot piše France Bernik, je to povzročilo v slovenskem liberalnem in katoliškem tisku ogorčeno polemiko, »glasnejšo seveda na svobodomiselni strani, saj se požig Cankarjeve pesniške zbirke ni mogel z ničimer opravičiti.« Prim. F. Bernik, Opombe k ZD 1, 256.

Ta cikel je napisal po navdihu ob svojem prvem stiku z Dunajem leta 1896, ko ga je pretreslo srečanje s tamkajšnjim revnim delavskim predmestjem in njegovimi ljudmi. V pesmih *Dunajskih večerov* je z ostro psihološko prodornostjo opisoval te ljudi ter v najbolj zavrženih, zlasti v prostitutkah, odkrival njihovo neizmerno trpljenje in samoobtoževanje zaradi moralnega propada ter do njih izražal sočutje.

Cankar je svoje pesmi kljub skrb zbujajočim napovedim, da bo zbirka s svojo dekadentnostjo »močno pretresla slovensko kulturno javnost,« še posebej »moraliste«, vendarle izdal, tudi zaradi gmotnih razlogov.[5] Toda izrazito slab odziv ob izidu *Erotike*, povezan z bojaznijo, da pesmi zaradi svojega erotičnega naboja in zelo sugestivnega sloga ne bi pohujšale slovenske javnosti, ga je vendarle prizadel. Kritiki so zlasti v spornem ciklu *Dunajski večeri* skoraj povsem spregledali poglavitni socialno-etični namen pesmi, ki po idejnosti spominja na biblično tematiko očiščenja in odpuščanja najhujšim grešnikom, ki se v bolečini spokorijo, in se najbolj ustavljali ob Cankarjevem razkritju spolnosti, ki je v takšni odkriti obliki veljala za tabujsko temo.[6] Pesnikovo poglabljanje v duševnost prostitutk, še posebej v njihovo občutenje krivde, ničvrednosti, kesanja ter njihovo hrepenenje po smrti kot odrešenju od bede telesnosti, so označevali kot »patološko«, »senzualistično«, niso pa prepoznali osrednjega sporočila cikla – pokazati na odtujenost in osamljenost ljudi v »duhovni mrtvašnici«[7] materialistične družbe; na osamljenost pozabljenih žensk, »... za katere se živ človek ne briga, kakor bi jih ne bilo na svetu. ...«[8] V dekadentnih pesmih je Cankar izražal prepričanje o neizprosni ujetosti siromašnega človeka v nerešljiv bivanjski položaj in ga sklenil z mislijo, da neznosno človeško uklenjenost v trpljenje lahko konča edinole smrt.

Med večinoma negativnimi ocenami Cankarjeve prve knjige pa je bilo tudi nekaj pozitivnih pogledov, ki so že izražali misel o nadarjenosti in duhovni globini mladega pesnika. Pred napadi kritikov ga je branil Anton Aškerc in ga po idejnosti najspornejšega cikla primerjal s Fjodorjem Mihajlovičem Dostojevskim; Cankar naj bi tako kot veliki ruski pisatelj »iskal med največjimi hudodelniki tistih isker, ki jih v teh bitjih pregreha ni mogla ugasniti.« Aškerc je stvarno ocenil, da » ... kjer (Cankar) slika greh, nemoralnost, ne pravi nikjer, da odobrava to življenje. On samo riše po naravi.

---

[5] Že Fran Govekar je leta 1897 slutil, da bo Cankarjeva objava zbirke *Erotika* močno »pretresla« slovensko kulturno javnost, še posebej pa je pesnika v negativnem smislu pred izidom posvaril takratni urednik Ljubljanskega zvona Viktor Bežek. Prim. pismo Frana Govekarja Ivanu Cankarju z dne 24. maja 1897 in pismo Viktorja Bežka Ivanu Cankarju z dne 8. junija 1897. Odlomke iz omenjenih pisem navaja France Bernik, Opombe k ZD 1, 249.

[6] Kot poudarja Rudi Koncilija, je »katoliška kritika v oceni *Erotike* prezrla vso globljo vsebino Cankarjeve poezije ... Kakor Erotiki tako je kasneje katoliška kritika Cankarjevim delom poudarjeno očitala seksualno erotiko in pornografijo ... «. Gl. R. Koncilija, *Cankar o družbeni vlogi cerkve na Slovenskem*: inavguralna disertacija, Mohorjeva družba, Celje 1983, 71. Rudi Koncilja »mahničevsko kritiko« in požig *Erotike* označuje kot »krivično« in »nasilno« dejanje, ki izhaja iz »nezmožnosti resničnega razumevanja umetnine«, obenem pa pove, da je škof Jeglič svoje dejanje pozneje obžaloval kot »mladostno prenagljenost«. Gl. R. Koncilija, n. d., 73.

[7] Ta Cankarjev izraz je vzet iz njegove drame *Lepa Vida*.

[8] Gl. Cankarjevo pismo bratu Karlu z dne 11. novembra 1896, v: I. Cankar, ZD 26, 27.

Nemoralnosti Cankar torej tukaj ne uči in je ne proslavlja.«[9] Cankarjeva obramba najbednejših in najbolj zlorabljenih izmed ljudi v svoji idejnosti v resnici spominja tako na Dostojevskega kot tudi na svetopisemske zgodbe, ki pričajo o Kristusovem usmiljenju in sočutju do najbolj zavrženih ljudi, na primer na odlomek iz Jn (8,1 sl). V tej priliki se Kristus postavi proti farizejem in pismoukom, ki za prešuštnico zahtevajo smrtno kazen, kot jo določa postava. Kristus prizna krivdo prešuštnice in jo opominja, naj ne greši več, toda obenem farizejem odreka pravico, da bi ženo kaznovali, češ da tudi sami niso brez greha.[10] Tudi Cankar zavrača kaznovanje in poudarja sočutje do ljudi, ki jim je življenje vzelo hrepenenje in jih potisnilo v duševno stanje izgubljenosti in iracionalnega iskanja pribežališča iz odtujenih zakonov in odtujene družbe v intimnosti. Intimni odnosi pa v njegovi poeziji po kratkotrajni omami vselej vodijo v še globljo krivdo, praznost in izgubljenost, kjer se izgubijo še zadnje sanje o neomadeževanem življenju in nastopi le še želja po smrti.

Kljub splošni pozitivni oceni pesniške zbirke pa je tudi Aškerc pri Cankarju začutil nekaj patološkega in izrazil upanje, da se bo pesnik te »simpatije za bolehnost« v prihodnje znebil, tako da bo namesto čustvenih stanj raje izražal socialne misli in ideje.[11] Anonimni pisec časopisa Rdeči prapor je v Cankarju zaslutil duha, ki ga kritike ne bodo mogle uničiti, in zapisal: »... Papir se lahko spali, duha pa nikdar ne ...«[12]

Leta 1899 je Cankar odšel na Dunaj in s krajšimi presledki tam ostal skoraj enajst let. O svoji trpki življenjski izkušnji okrog *Erotike* je tri leta pozneje v *Epilogu* k drugi izdaji te zbirke (1902), ki ga je za drugo izdajo napisal na novo, prizadeto zapisal:

> *... Gorjé mi, da sem se vdal morali, sovražniku, ki zalezuje človeka od rojstva. To je bilo po priliki ob tistem času, ko so napravili v Ljubljani velik ogenj in so sodili nad mano veliki duhovni in farizeji. Ob tistem času sem odprl oči in sanje so se izgubile in vse okoli mene je bilo pusto in prazno.*[13]

Kritikom, ki niso blatili le Cankarjevih pesmi, temveč v zvezi z njegovo prvo zbirko namigovali tudi na njegovo lastno nemoralno življenje, je očital farizejstvo in sterilni

---

[9] Navaja F. Bernik, Opombe k ZD 1, 280.

[10] Svoje usmiljenje do grešnikov Kristus še večkrat jasno pokaže. O tem govori na primer Lk 7,-36–50, ki opisuje Kristusa in grešnico pri farizejskem obedu. O Lukovem evangeliju 7,47 glej tudi S. Kierkegaard, *Bolezen za smrt*, 175–181.

[11] Gl. A. Aškerc, LZ 1899, 359–360. Navaja tudi F. Bernik, Opombe k ZD 1, 282–283.

[12] Gl. anonimni pisec, Rdeči prapor, 10. april 1899. Navaja tudi F. Bernik, Opombe k ZD 1, 257.

[13] Gl. I. Cankar, *Epilog*, ZD 2, 91. Cankar se je za novo izdajo *Erotike* odločil takoj, ko je izvedel za sežig svoje zbirke, to je aprila 1899. Po takratnem zakonu je namreč knjiga, ki je brez dovoljenja ali krivde pisatelja »izostala«, morala v treh letih biti znova natisnjena. Prim. F. Bernik, Opombe k I. Cankar, ZD 1, 265. Zakon navaja pisec prispevka Književnost v Slovenskem narodu, podpisan s kratico -d-, 19. aprila 1899. Kljub temu da je leta 1902 zbirka izšla še enkrat, so grenka doživetja omajala pesnikovo samozavest, saj se je Cankar po tem doživetju skoraj povsem odvrnil od pisanja poezije in se osredotočil na pisanje proznih in dramskih literarnih oblik; nejverjetneje tudi zato, ker je slutil, da se v poeziji ne bo mogel meriti z Župančičem.

moralizem ter pomanjkanje posluha za pristno izpoved človeškega duha, ki lahko živi le od resnice, ne pa pod tiranijo umetno napisanih in oznanjanih obrazcev in idealov.

Cankar je z odhodom na Dunaj poleg tesnejšega stika z evropsko literaturo iskal zlasti tudi telesno in duhovno zavetje in svobodo za svojega ustvarjalnega duha.[14] V novem okolju je videl priložnost za mirno in neobremenjeno uresničevanje svojih pisateljskih načrtov oziroma snovanje moderne literature po evropskem vzoru.

CANKARJEVO BIVANJE V TUJINI KOT URESNIČEVANJE ŽIVLJENJSKEGA IN UMETNIŠKEGA POSLANSTVA

V dunajskih delih je Cankar pogosto pisal o slabem položaju slovenskega umetnika v domovini in izražal razočaranje nad slovensko »visoko družbo«, ki ni dovolj razvita za sprejemanje prave umetnosti. Prepričan je bil, da je vse njeno navduševanje za umetnost le pretvarjanje, umetnost v slovenski družbi pa je le kratkotrajna politična zabava v politično korist posameznikov, od katere umetniki nimajo kakšnih gmotnih koristi, zato so slovenski umetniki prisiljeni oditi v tujino. Kljub temu je Cankarja v dunajskih letih ves čas gnalo k nenehnemu pisanju kot visokoestetskemu utelešanju svojih eksistencialnih doživljanj in stališč, in prav obdobje njegovega bivanja v Ottakringu (1899–1909) pomeni leta pisateljeve najplodnejše ustvarjalnosti.[15]

Ko je po desetih letih od svojih prvih literarnih začetkov premišljal o odločilnih vzrokih, ki so ga napotili na pot pisatelja, je dejal, da je hotel biti »bojevnik proti krivici sveta«, pri tem pa ga je vodil brezmejen »donkihotski idealizem«, volja po spreminjanju krivičnega sveta. V »areno« sveta je stopil z zavestjo o svoji poklicanosti, da pokaže ljudem ogledalo, kot se spominja v *Jubileju* h *Krpanovi kobili*:

> *... Ko sem se podonkihotil – zgodaj že se je zgodilo – sem odprl oči in sem ugledal sebe in sem torej ugledal vse, kar je bilo. V ogledalu svoje duše, spačenem od grenkobe in bridkosti, sem ugledal svet in vso veliko, strahu in občudovanja vredno krivico njegovo. Iz njega je bila porojena krivica, ni mogla biti ne manjša ne drugačna, naturna je bila in potrebna in tako velika kakor svet sam ...*
>
> *Težko je ležala takrat roka božja na meni. ... Glej tam, moč neporabljeno, odklonjeno, zavrženo! Povej, kdo ljubi svoj narod, kdo ljubi človeka,*

[14] Po materini smrti leta 1897 v domovini ni imel več človeka, ki bi zanj skrbel in na kogar bi se lahko resnično naslonil. Prim. Cankarjeve mladostne črtice o materi iz ZD 5 in ZD 6. Njegovi domači so se po materini smrti večinoma preselili v Pulj, sam pa tudi ni našel primerne zaposlitve, ne v Ljubljani ne v Pulju.

[15] Na Dunaju je najprej živel bohemsko in neurejeno, šele po priselitvi k Löfflerjevim v Ottakring se je ustalil in našel svoj drugi dom vse do leta 1909. Od leta 1909 je vsako leto napisal eno knjigo ali več, sproti pa je objavljal tudi prozo in pesmi, in sicer v LZ, DS, Slovanu, Slovenskem narodu, Slovencu, Slovenski matici itn.

kakor ga ljubiš ti? Z ljubeznijo tako veliko in tako globoko, da je sovraštvu podobna?

... V telesu, prej tako trudnem, mi je zaplala živa kri, sladak mi je bil žolč, ki se je bil izlil v srce, in s prešernim glasom sem stopil v areno... Don Kihot po rojstvu in poklicu ...[16]

Cankar je v svojem najbolj ustvarjalnem obdobju pisal zlasti obsežnejšo pripovedno prozo in dramo in v teh literarnih zvrsteh tako v prvi kot tudi v tretji osebi pogosto izpovedoval svoja iskanja resnice o človeku in svetu. Že leta 1900 je v črtici *Ob zori* neposredno zavrnil dekadenco in se preusmeril v svet simbolizma, hkrati pa je njegov simbolizem v primerjavi s sodobnimi evropskimi simbolisti samosvoje obarvalo razočaranje nad krivičnostjo sveta, ki je bila v ostrem nasprotju z njegovo silno idealistično težnjo po enotnosti človeka z nedoumljivim molkom sveta kot sence večnosti. Njegov upor proti neskladnosti človeka v svetu je še poglabljalo vsakodnevno srečevanje z revščino in boleznijo siromakov iz dunajskega predmestja, še posebej z usodami revnih otrok. Tako je bilo Cankarjevo pisanje v dunajski dobi vse globlje naravnano na razlike in protislovja – na človekovo razklanost med grešno telesnost in očiščujočo duhovnost, med človeško krivičnost in Božjo pravičnost, med maščevanje in odpuščanje, med težo greha in milost odpuščanja ... Pisal je o človekovi dramatični razpetosti med silnice težnosti zemlje in lahkosti neba in o njegovi zaslepljenosti, ko oči ne prepoznajo več meja med protislovji, ker so gluhe za glas vesti. Kritično je pisal o množici pasivnih, hlapčevskih ljudi, ki živijo prilagodljivo življenje v neki družbi, in jim nasproti postavljal tiste posameznike, ki sledijo vesti kot glasnici Božje pravičnosti, pa jih to privede v izobčenost iz družbe ali celo v smrt, saj krivični človeški zakoni niso enaki Božjim (prim. povest *Hlapec Jernej in njegova pravica*, roman *Martin Kačur*, drama *Hlapci* itn.).

Zlasti v svoji dramatiki je Cankar izražal tudi hudo nezadovoljstvo nad duhovnim stanjem v domovini, kot se kaže v njeni literaturi, kulturi in politiki.[17] Svoja tovrstna dela je najpogosteje sklenil pesimistično, z »zunanjo« zmago negativnega junaka, zastopnika Nietzschejeve ideje o volji do moči, kar razkriva mnogo realističnih prvin njegovih del.[18] V slikanju sveta, ki je neizogibno krivičen in grešen in v katerem nenehno zmagujejo »močnejši«, pa je vendarle ves čas opozarjal, da je resnična zmaga

[16] Gl. I. Cankar, *Krpanova kobila: Jubilej*, v: I. Cankar, ID X: *Kritični in polemični spisi*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1959, 124–125.

[17] Leta 1899 je Cankar celo izrazil prepričanje, da bo vrhunske dosežke ustvaril prav v dramski zvrsti, saj se za dramo ni čutil samo nadarjenega, temveč celo »usodno poklicanega«. Prim. F. Bernik, *Ivan Cankar: monografska študija*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1987, 231.

[18] Tako je v komediji *Za narodov blagor* (1900) in drami *Kralj na Betajnovi* (1901) Cankar poudaril sodobno družbeno-politično dogajanje na Slovenskem ob koncu 19. stoletja; v prvi je zlasti obsojal samovoljno manipulacijo zasebnikov z javnimi zadevami; dramo *Kralj na Betajnovi* pa končal z zmago negativnega junaka, zastopnika Nietzschejeve ideje o volji do moči. V poznejši farsi *Pohujšanje v dolini šentflorjanski* (1907) pa Cankar napoveduje novo smer, po Berniku morda celo »kasnejšo resignacijo nad družbeno kritiko«. Prim. F. Bernik, *Ivan Cankar: monografska študija*, Ljubljana 1987, 238.

le zmaga duše in da je resnični zmagovalec le tisti človek, ki živi po vesti kot svojem kategoričnem imperativu. Kantorjevo zmagoslavje kraljevanja na Betajnovi kljub zločinom na strmi poti »prek trupel« in mlake krvi je zgolj bolna iluzija poraženca, ki so ga porazile njegove usmrčene žrtve in ki nikoli več ne bo varen pred neusmiljenim glasom vesti.

CANKARJEV ODNOS DO DOMOVINE V NJEGOVEM DUNAJSKEM OBDOBJU (1899–1909)

V Cankarjevih delih iz dunajskega obdobja z avtobiografskimi miselnimi prvinami, ki govorijo o domovini in o pisateljevem odnosu do nje, odkrijemo več značilnosti. Po eni strani ugotavljamo pisateljevo olajšanje, ker na tujem lahko neodvisno in neobremenjeno piše moderno literaturo po evropskem vzoru, po drugi strani pa nekakšen pasivni protest proti domovini, ki ga ni priznala, in njeni dvojni morali. V njegovem pisanju pa sčasoma ni več mogoče spregledati skritega domotožja. O svojem lastnem ranjenem idealizmu po uničujoči kritiki *Erotike* v pismu Zofki Kvedrovi z dne 18. marca 1900 zapiše:

Lepo Vas prosim, pustite pesmi pri miru. Ne sramujem se jih ravno, toda če mislite kaj prevajati, vzemite mojo prozo. ... Povejte mi, prosim Vas, velecenjena gospodična, ali imate res še toliko idealizma na razpolago, kakor se vidi iz vsake Vaše črke? Bog Vas blagoslovi, jaz zavidam vse take ljudi, kakor ste Vi, kakor je Župančič, kakor je par mladih pesnikov v Ljubljani. Odkod imate to veselje do življenja? Jaz še nimam sive brade in vendar me je že vse minilo, kar me je vznemirjalo in navduševalo še pred par leti. ... Kako je z Vašo literaturo? ... Jaz pišem mnogo, odkar sem postal soliden. Postal sem namreč soliden. Očitali so mi časih, da sem zapeljal tega ali onega nadebudnega mladeniča; ali zdaj je vse zapeljevanje pri kraju in jaz sem postal soliden. Tako se spreminjajo časi. Zame je to jako veselo, ali žalostno je za naš mili narod in za našo literaturo. Kar je namreč razposajenosti, hudobnosti, škodoželjnosti in druzih takih reči v meni, gre zdaj vse na papir ker ne najde druzih izhodov. Prej sem dajal knjigarjem in redakterjem samo ostanke, drugo sem zaživel; zdaj je narobe. In še nekaj. Prej sem se zaletaval v naše politike, literate in druge klepetulje iz svete navdušenosti in iz rodoljubja; zdaj nimam nobene navdušenosti in nobenega rodoljubja in kar delam, delam iz same čiste, nepokvarjene hudobnosti. Popolnoma nedolžno in nevede sem škropil s strupom upornosti svoje dolge perijode, a zdaj zlivam ta strup vanje in vem dobro, da je strup. Napraviti mislim namreč trgovino en gros s strupom upornosti, neuvaževanja vseh avtoritet, cerkvenih, državnih i. t. d. Kaj mislite o tem načrtu? Jaz sem za tako trgovino sposoben kakor nihče drugi. Vsi ljudje vedo, da sem čisto pohujšan, ničvreden in za-

nikern človek, ki je zapravil vse svoje lepe darove; zato imam proste roke in ne morem več izgubiti dobrega imena ...[19]

V svoji volji po ustvarjalni svobodi se Cankar ni maral prilagoditi takratnim pisateljskim »obrazcem«, čeprav se je zavedal, da bi se tako lahko v družbi hitro povzpel, temveč je gazil svojo neodvisno pot. Toda razočaranje zaradi občutja izločenosti poudarja več svojih dunajskih delih – v *Epilogu* k drugi izdaji *Erotike*, še ostreje pa v šentflorjanskem ciklu, še posebej v farsi *Pohujšanje v dolini šentflorjanski* (1908). V tej farsi z likom prelepe in zapeljive Jacinte, prispodobe svoje umetnosti, izraža prepričanje o dvojni morali svojih kritikov v dolini šentflorjanski – umetnikovi domovini, ki ga je bila kot nezakonskega otroka izgnala. Ponavljanje šentflorjanskega motiva v dunajskih letih, v katerem Cankar nastopa kot izgnani umetnik na tujem, ki hrepeni po domovini, četudi se zaveda njene dvojne morale, priča, kako težko Cankar preseže svojo prizadetost zaradi občutja nesprejetosti; pogost pisateljev cinizem, navzoč v njegovi dunajski kritiki, pa skriva njegov ranjeni idealizem. Ker se Cankar v družbi ne more uveljaviti, se pogosto zateka v kljubovanje, zanikanje in zagrenjeno trganje samega sebe. Vseeno pa se v njegovih delih osebna zagrenjenost ne spreminja v sovraštvo do človeka in človeške civilizacije, temveč v njih bolj čutimo pisateljevo človeško ranjenost. Številne Cankarjeve pripovedi in drame dunajskih let z avtobiografskimi miselnimi prvinami tako prinašajo lik idealističnega izobraženca ali umetnika, ki se ne mara prilagajati uradno oznanjanim obrazcem in vzorom, temveč hoče svoje življenje uravnavati po svojih idealih. Duhovni ideal Cankarjevih likov in Cankarja samega, ki se mu niti on sam niti drugi nikoli ne morejo dovolj približati, pa je zasidran v njegovi krščanski vzgoji; pisatelj zahteva ne le od sebe, temveč tudi od drugih brezpogojno nujnost upoštevanja vesti in kot zgled postavlja Kristusovo življenje in trpljenje. V tej luči Cankar presoja resničnost, to pa po drugi strani nujno povzroča vse večjo razdaljo med njegovim življenjem in objektivno stvarnostjo. V zavesti o svoji lastni nepopolnosti se Cankar ne more sprejeti, zato se ne odmakne samo od stvarnega sveta, temveč tudi od samega sebe.

Še posebej v svojih dunajskih delih Cankar nad vse »morebitne« življenjske koristi postavlja edino resnično svobodo, ki jo človeku prinaša samo življenje po vesti, ne glede na vse trpljenje, ki ga mora zato pretrpeti. To trpljenje, ki se za življenja nikoli ne konča, tudi v dunajskem okolju zanj zelo hitro nastopi. Kmalu mora spoznati, da Dunaj zanj ni »obljubljena dežela«, in da bo v njej za vselej le tujec, ki se bo moral ukvarjati v prvi vrsti s skrbjo za preživetje, in ne dosti z uresničevanjem visokih umetniških zamisli. Tako v romanu *Tujci* (1901) premišlja o slovenskih umetnikih na tujem, ki jih tujina le še bolj osami, obenem pa jim ne ponuja pravih možnosti za umetniško ustvarjanje, in v pismu Zofki Kvedrovi z dne 10. julija 1901 o tem svojem romanu zapiše:

[19] Gl. Cankarjevo pismo Zofki Kvedrovi z dne 18. marca 1900, ZD 28, 133–134.

Pisal sem o naših »tujcih« – o tistih naših ljudeh, ki nimajo domovine. In to smo mi vsi. Večjidel sanjači, vseskozi pasivni ljudje, ki se sčasoma povagabundijo, zgodaj umro na tuberkulozi, ali pa postanejo pesimisti, kritiki, nemočni sanjarski reformatorji, ki ne dosežejo nikoli ničesar ...[20]

Cankar tako kmalu mora spoznati, da umetnik, ki bi se ukvarjal zgolj z umetnostjo, ne doma ne v tujini s tem ne more preživeti. Ker družba umetnosti ne ceni dovolj, je njegovo delo pogosto obsojeno na zavračanja, s tem pa je prisiljen na rokodelsko delo in prošnje za podporo. Svoj lastni eksistencialni položaj umetnika na tujem Cankar v dunajskih letih izčiščuje prek kiparja Slivarja v romanu *Tujci* (1901); študenta Lojzeta v romanu *Na klancu* (1902), slovenskega umetnika v romanu *Križ na gori* (1904); učitelja Martina Kačurja v romanu *Martin Kačur* (1906); umetnika Grivarja v romanu *Novo življenje* (1908) in učitelja Jermana v drami *Hlapci* (1910). Cankar v teh delih pogosto prikrito izraža tudi okrutnost do blodečega in nemirnega izkoreninjenega umetnika na tujem – s katerim se poistoveti –, ki v brezdušnem svetu izgublja stik s svojim najglobljim bistvom. V brezupnem iskanju rešitve Cankar v številnih delih opisuje užaljenega siromaka, ki se ne zmore maščevati in nasprotno obrne ves srd do človeštva in družbe proti samemu sebi ter se ponižuje še bolj, kot so ga kdaj poniževali drugi. V spoznanju o neuresničljivosti mladostnih umetniških zamisli in o gluhosti sveta zanj in za njegova umetniška prizadevanja umetnika v tujini poleg eksistencialne stiske počasi začne bremeniti še krivda zaradi nezvestobe, ker z življenjem na tujem svojemu narodu in ljudem ni dal svojih ustvarjalnih moči. Njegova temna občutja še poglablja samota in vse bolj ga preplavlja občutje, da pravzaprav ves svet korenini v laži, porogu in nepravičnosti, in da je človeško življenje le neznosna komedija prevar in zlorab, iz katere je mogoče uiti samo s smrtjo.

V nekaterih delih umetnik, na tujem odmaknjen od domovine in »obsojen na svobodo«[21] v neznosni ujetosti v tesnobo samoodtujenosti resignira (Martin Kačur), ali pa njegovo srce začne najedati smrtnonosni črv in ga v tišini vse globlje vodi v smrtno igro do končnega pobega s sveta (prim. roman *Tujci*). Redkeje umetnik kljub tragičnim razsežnostim bivanjskega položaja končno spremeni svoje mišljenje in čustvovanje. Toda Cankar v teh primerih pokaže, da se usodnega nesmisla in občutja absurdnosti življenja človek ne more rešiti sam. Največkrat šele v zadnjem trenutku, ko se v uporu proti življenju usodno giblje na prepadnem robu smrti, človeka odreši usmiljeni Božji poseg (v romanu *Križ na gori* denimo propadlega umetnika na tujem, ki je tik pred samomorom, odreši Hančina ljubezen kot prispodoba Kristusove ljubezni) in končno prevlada ideja volje do življenja (roman *Križ na gori*, roman *Novo življenje*, drama *Hlapci*). Medtem ko se umetnik v romanu *Tujci* v tujini končno zlomi in pobegne v smrt, pa Cankarjevega pripovednega junaka v romanu *Novo življenje*

[20] Gl. Cankarjevo pismo Zofki Kvedrovi z dne 10. julija 1901, ZD 27, 369.

[21] Sartrov aforizem. Prim. M. Vasič, *Albert Camus in eksistencializem*, spremna beseda k romanu A. Camusa *Tujec*, DZS, Ljubljana 1994, 18.

– podobno duševno razcepljeno osebo, ki se hrepeneča po čistosti in lepoti vse globlje pogreza v blato – na skrajnem robu življenja odreši Božja milost v obliki žrtve, to je nadomestnega trpljenja in smrti umetnikove žene. Kljub tragičnosti življenja, ki ostaja nespremenljiva, Cankarjev umetnik bivanjski smisel odkriva v vztrajnem in nenehnem osmišljanju trpljenja v duhu odpuščanja in Kristusove ljubezni, v zavesti skorajšnjega novega življenja onkraj tega sveta.

V svojih dunajskih delih Cankar večkrat zapiše, da v resnici ne sovraži tiste domovine, ki jo je obtoževal, da ga je kot vlačuga zavrgla in oblatila, temveč jo ljubi. Prav zaradi te svoje ljubezni, ki je odprta za krik stiskanih in vidi krivico ter duhovno mrtvilo v domovini, podobno kot psalmist iz babilonskega izgnanstva razkrinkava greh in v svojih delih vse pogosteje posreduje svoje lastno, iz intimne izkušnje porojeno spoznanje, da je treba priznati greh in pretrpeti krivdo ter si prek trpljenja utreti pot k Bogu.

CANKARJEVA ODLOČITEV ZA VRNITEV V DOMOVINO

Cankar zlasti v svojih zadnjih dunajskih delih človekovo temeljno razcepljenost med težnostjo zemlje in milostjo nadrazumskega končno razreši v optimistični smeri, z vero v milost ljubezni in odpuščanja.[22] Optimizem Cankarjevih zadnjih dunajskih del pa se kaže tudi v njegovem osebnem življenju, kar lahko priča o tem, da so bolj ali manj vsa njegova dela intimno povezana z njegovimi življenjskimi iskanji. Podobno kot glavni junak *Novega življenja*, zadnjega romana, ki ga pisatelj napiše še na Dunaju (1908), se tudi Cankar sam odloči za vrnitev v domovino. V tem romanu umetnik označi svoje življenje v tujini za nekakšno bolezen in sebe za bolnika, ki ga je takega napravilo trpljenje, ki mu ga je Bog namenil kot »glad pred kraljevsko večerjo«. To trpljenje pa je bilo potrebno za odrešenje, kakor piše pisatelj:

> *... Vse, kar je bilo, kar se je v temi vršilo od prvega dne do slavnega konca – ni bilo trpljenje. Glad je bil pred kraljevsko večerjo! Samo nespametno je bilo, da mi ta resnica ni bila prej razodeta. Prijetno bi bilo, če bi hodil skozi noč, po trnju in kamenju, in bi videl od daleč veselo svetlo zarjo; ne čutil bi kamenja, ne trnja, in noč bi mi bila jasen dan. Šel bi, kakor so kristjani hodili v smrt: to malo trohico trpljenja použijem, to drobno kapljico bolesti izpijem – in nato večno življenje! Do kolen bi bil ranjen, truden do krvi, srce*

[22] Jože Krašovec postavlja izkustvo milosti nad »iracionalno spoznanje srca, ko se ljudje čutijo odvisne od skrivnostnega Božjega duha,« in obenem nad »racionalno spoznanje v ožjem smislu« ter pove, da izkustvo milosti »presega negativni občutek samopravičnosti, jeze in maščevanja. V milost lahko veruje vsak tisti, ki jo je izkusil v globini svojega bitja.« Gl. J. Krašovec, *Nagrada, kazen in odpuščanje: mišljenje in verovanje starega Izraela v luči grških in sodobnih pogledov*, Svetopisemska družba Slovenije, Ljubljana 1999, 48. Milost, ki jo lahko prejme človek, pa je hkrati »onkraj človekovega zasluženja«. Prim. J. Krašovec, n. d., 61.

pa bi bilo polno veselja in bi v bolečini prepevalo ... O, tako pa so bile slepe moje oči in niso videle ničesar, nevedno je bilo srce in ni slutilo ničesar! Skozi strahoto neskončnih noči sem šel, da bi se izčistil za paradiž, pa sem vzdihoval in jokal ... Tudi vzdihovanje je bilo potrebno – odkod drugače zasluženje? Da je bilo srce polno prej, kako bi ga zdaj napolnil? Da je bil svetel dan poprej, kam bi sijalo to pozno sonce?

Blagoslovljeno trpljenje – blagoslovljeno za paradiž!

Blagoslovljen trud – blagoslovljen za obilno plačilo! ...

... Moralo se je dovršiti vse, kar je bilo od milostno-nemile sodbe določeno.[23]

Tudi Cankarjeva dela, ki so nastala med njegovim bivanjem v Sarajevu, kamor je leta 1909 šel na povabilo svojega brata, nadškofovega tajnika Karla Cankarja, prav tako lahko pričajo o pisateljevi duhovni spremembi. V teh treh sonetih iz tega časa, ki jih pozneje doda *Kurentu*, beremo podobno misel kot prej v romanu *Novo življenje* – o tem, da je bilo »tisoč ur trpljenja« potrebnih za uro čiste radosti. Podobno optimistično smer vsebuje tudi sklep njegove drame iz sarajevske dobe *Hlapci*. Pri tem verjetno res ne moremo mimo dejstva, da se je Cankar v Sarajevu duhovno umiril in se tudi resnično dobro počutil, tako da je opravil tudi spoved in prosil svojega brata, naj ga obhaja. Čeprav je že prej hrepenel po domu,[24] pa se najverjetneje prav v Sarajevu dokončno odloči, da se ne vrne več v svoje prejšnje življenje na Dunaj, temveč se za vselej vrne v domovino. Cankarjeva odločitev za vrnitev v domovino, ki ji je bil vse življenje zavezan kot velik rodoljub, najverjetneje ni toliko povezana z njegovo moralno razcepljenostjo zaradi obljube, da se bo kmalu poročil s svojo dunajsko zaročenko Štefko Löffler, hčerko svoje dunajske gospodinje Albine, potem ko se je bil med krajšimi obiski v domovini platonsko navezal na dijakinjo Mici Kessler – temveč bolj z njegovim duhovnim razvojem, ki je vanj vnesel bolj optimističen in stvaren pogled na življenje. Domovino v svojih pismih povezuje z zdravjem, svežim zrakom, tujino pa z boleznijo in svojo dunajsko izbo z brlogom, podobno kot o svoji iracinalni navezanosti na domovino, njeno zemljo in ljudi govori Dostojevski, ko v pismu svoji nečakinji januarja 1869 takole toži iz Firenc: »Čez tri mesece bosta pretekli ravno dve leti, kar sva zdoma. Po mojem je to še hujše kakor sibirsko pregnanstvo. Mislim čisto resno. Ne razumem

[23] Gl. I. Cankar, *Novo življenje*, ZD 17, 91–92.

[24] Kljub pozornosti družine Löfflerjevih Cankar ve, da ne more več živeti proč od doma, da to ni njegovo resnično življenje. Potem ko v letu 1907 sedem mesecev preživi v domovini, na Dunaju začuti še posebej hudo domotožje in o tem v pismu Otonu Župančiču v Ljubljano zapiše: »Sedem mesecev sem bil v domovini. Ljubi moj, veliko bolezen sem tam dobil! Saj je smešno – ampak moje življenje se zdaj ziblje na ostrini; – ali pade na to ali na ono stran. Da bi že vsaj padlo! To je: človek je leta in leta kakor v brlogu, in ko pride v svež zrak, pod solnce, ga vse omami. In jaz imam zraven še to nesrečo, da naletim zmirom na najboljše in najvišje duše. Tako se je zgodilo; – zdaj pa pomisli, kako bi zmogel to svoje dunajsko življenje naprej živeti; in kako bi mogel pobegniti, ne da bi bil pošten! – « Gl. I. Cankar, pismo Otonu Župančiču z Dunaja v Ljubljano z dne 8. 1. 1909, ZD 28, 23.

Rusov, ki žive v tujini. Čeprav je tu čudovito modro nebo in čeprav imamo na primer v Firencah naravnost neverjetna in nepojmljiva umetniška dela, vendar pogrešam nečesa, kar se mi je odkrilo celo v Sibiriji, čim sem zapustil ječo ...«[25]

Cankar v tistem času v *Jubileju* h *Krpanovi kobili* zapiše, da je bila njegova mladostna volja po spreminjanju sveta v nekem pogledu morda celo nespametna in v obdobju svoje odločitve za vrnitev v domovino pravi:

> *Napravil sem se bil, da bi pretvoril svet, in svet me je pretvoril. Kar je bila pravična kazen za nespametno početje ... ... V tem miru, pod ... svetim geslom »kakorkoli«, sem pisal svoje poslednje knjige. Natanko ne vem, čemu sem to storil, čemu sem pisal. Lahak in žalosten bi bil izgovor: umetnik si, zato si pisal! – Saj bi lahko pil in sanjal! Saj ni bilo hudo potreba, da si utelesil svoje sanje in da si postavil na trg umotvor, ki pljujejo ljudje nanj, zato ker je umotvor in ker je kritika! Saj te nihče ni silil, da bi šel in pripovedoval stvari, ki jih družba ne mara slišati! Storil bi bil, kakor store drugi, razvil bi bil nad seboj starodavni prapor: živeti je treba! – Vse to so zlate resnice in mnogi jih upoštevajo; jaz pa jih še ne upoštevam ...*
>
> *... Ne v areni literature, v areni življenja sem stal! ... In jaz, na vekomaj osramočeni Don Kihot, sem mislil, da bodo ljudje slišali mojo besedo in da jo bodo razumeli. Toda niso je slišali in je niso razumeli ...*[26]

Ob odločitvi za vrnitev v domovino se njegova kritična pisateljska ost umiri. Dela njegovega zadnjega ustvarjalnega obdobja pričajo, da se pisatelj od sebe vse bolj obrača k sočloveku. V njem se namesto prejšnjega gorečega poudarjanja resnice vse bolj krepita odpuščanje in sočutje do ljudi, še posebej v skupni stiski vojnega časa. To smer nakaže že sklepni prizor v drami *Hlapci* (1910), ko Jerman ob materini smrti spozna, da njegovo stikanje za zadnjo resnico ne more opravičiti njene prezgodnje smrti, na katero je usodno vplival. Podobno kot je pozneje zapisal Albert Camus v svojem razmišljanju o resnici Galilea Galileia, ki jo je ta »brez pomišljanja« zatajil, »brž ko je ogrožala njegovo življenje«, in o tem menil: »V nekem smislu je storil prav. Ta resnica ni bila vredna grmade. Zelo vseeno je, ali se zemlja vrti okoli sonca ali sonce okoli zemlje. V celoti vzeto je to prazno vprašanje. Vidim pa, da veliko ljudi umre zato, ker mislijo, da življenja ni vredno živeti. In vidim druge, ki se dajejo, kakor je to čudno, ubiti zaradi idej ali slepil, ki jim dajejo razlog za življenje (to, čemur pravim razlog za življenje, je hkrati izvrsten razlog za smrt) ...[27] Cankarjev junak v delih, v katerih pisatelj slika umetnika na tujem ali učitelja v pregnanstvu, v globini že sam počasi dvomi o svojih miselnih izhodiščih, ko od sebe in drugih brezpogojno zahteva,

---

[25] Navaja J. Lavrin, *Dostojevski, Nietzsche, Tolstoj*, Modra ptica, Ljubljana 1937, 24.

[26] Gl. I. Cankar, *Jubilej*, ID X: *Kritični in polemični spisi*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1959, 126–130.

[27] Gl. A. Camus, *Mit o Sizifu*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1980, 23.

oziroma kar terja dosledno pravičnost in življenje po idealih, saj se s takšno tiranijo žene v izločenost in osamljenost. Slutnja, da se v svoji neizprosni strogosti do sebe in drugih morda moti, saj kljub idealističnemu oznanjanju etičnih načel mora spoznati, da je tudi sam grešen in v globini ranjen, v njem samem povzroča hudo razklanost in včasih neznosna občutja krivde, ki se včasih končajo s samomorom, končno pa jih preseže vera v odpuščanje in spravo.

CANKARJEVA SPRAVA Z DOMOVINO IN SEBOJ TER NJEGOVO HREPENENJE PO VEČNOSTI

Po vrnitvi v domovino Cankar napiše mnogo avtobiografskih izpovednih del, še posebej zbranih v obliki cikla črtic *Moje življenje* in povesti *Grešnik Lenart*. V teh letih svojega bivanja na Rožniku premišlja o svojem življenju od najzgodnejših otroških let dalje in še posebej o vzrokih svojega nenehnega občutenja krivde in trpljenja, spominja pa se tudi najčistejših trenutkov radosti in ljubezni v svojem življenju. Izkušnja tujine njegova dela zaznamuje v smeri vse večje religioznosti. Še vedno izhajajočemu iz neizrekljivega sveta, v katerem vladajo protislovja in nemoč, se v pisateljevih delih, še posebej v *Podobah iz sanj*, stopnjujejo skrb, strah in tesnoba, povezani z njegovim intimnim iskanjem Boga v slutnji bližajoče se smrti. S pregledovanjem svojega življenja, da bi z izpovedjo očistil svoje srce grehov, še posebej najbolj zamolčevanih (prim. povest *Grešnik Lenart* itn.), spet najdeva stik s svojo neomadeževano dušo, kot denimo zapiše v noveleti *Kolokotronij*:

> *... Premajhen je kelih tvojega srca, čeprav se širi, da ti razganja prsi. Že ob kletvi čakaš koprneč, da bi smel blagosloviti. Vidiš nasilstvo, krivico, hinavščino, sebičnost, vidiš strahove vsepovsodi ..., iščeš grešnika, še sam bi mu naprtil greh, zato da bi ga toliko topleje pritisnil na svoje srce ter mu brez spovedi in kesanja podelil vesoljno odvezo. In vse, kar je hudega in grdega na svetu, je hudo in grdo le zategadelj, ker ti žali ljubezen, ker ti ovira objem ... Ne rečem, da se nisi hudo spremenil v teh mnogih letih, spoznal pa sem te koj. Poleg obraza, oči, glasu in hoje ima človek še prav posebno znamenje, ki ga razodeva že izdaleč. Duša se pozdravi z dušo, predno se oko začudi očesu ...*[28]

Cankarjeva »ljubljanska« dela, pa naj bo to drama *Lepa Vida* ali pa pisateljeve preroške *Podobe iz sanj*, napisane v strašni tesnobi vojnih let, posredujejo slutnjo več-

[28] Prim. I. Cankar, *Kolokotronij*, ZD 21, cikel *Naša dolina*, zb. *Moja njiva*, 187. Ime kolokotronij, ki »izvira iz besede col – loco in pomeni postavim na pravo mesto, tudi soočim«, v noveleti pomeni pisateljevega dvojnika, njegov drugi jaz, oziroma Cankarjevega gospodarja v obliki njegove vesti.

nosti v luči Razodetja, kjer je zapisana obljuba: »... In obrisal bo vse solze z njihovih oči in smrti ne bo več, pa tudi žalovanja, vpitja in bolečine ne bo več.« (Prim. Raz 21,1–3.4) V onstranstvu – v novem življenju, kamor so že vstopile deklice iz Hiše Marije Pomočnice; krhka, eterična deklica Nina; pa Lepa Vida skupaj z Dionizom; siromašni ministrant Jure, ki se je med križevim potom zlomil pod težkim križem; pa ljudje, ubiti v vojni, na katerih ustnicah se je ustavila poslednja skrivnost večnosti, živemu človeku nedoumljiva; in še številni drugi, ki jih je izmučilo življenje – tam šele bo potešena človekova žeja po življenju in tam bodo zaceljene človekove rane, pa naj bodo še tako skeleče.

SKLEP

Ko sledimo Cankarjevim delom od prvih začetkov pa do njegove zadnje knjige, ugotavljamo, da je prav obdobje njegovega bivanja v tujini pisatelja še najbolj zaznamovalo. Na tujem je Cankar res našel svobodo za svojega ustvarjalnega duha in stik z moderno evropsko literaturo, prav tako pa mirno zavetje v naklonjenem ozračju družine Löfflerjevih. Vendar pa ga je obenem prav bivanje proč od domovine, v katero se je počasi zajedlo občutje odtujenosti – od samega sebe, od ljudi, od Boga, od domovine – obremenilo z najhujšo bivanjsko stisko. Njegova dunajska dela, še posebej o položaju umetnika v tujini, v katera marsikdaj preslikava svoja lastna doživljanja, prevevajo iracionalne in religiozne misli; razpetost med izgubljenostjo, krivdo, zavestjo o svoji krivičnosti ter na drugi strani hrepenenjem po tem, da bi človek našel svojo pot iz razbitin. V omahovanju med življenjem in smrtjo Cankar vendarle sprejme življenje v osmišljanju njegovega neizogibnega trpljenja, obenem pa smrt zanj nikakor ni konec vsega, temveč vsebuje neskončno več upanja, kot ga ima lahko človeško življenje.

Gotovo Cankar brez močne duhovne izkušnje tujine ne bi mogel napisati tako globokih del, ki zaznamujejo njegovo dunajsko obdobje in dosežejo vse prosojnejšo čistost izraza proti koncu življenja, ko se spremenijo le še v »podobe iz sanj«, v prebliske iz večnosti, kamor gre njegova pot. V molku puščave, ki je tudi pozneje, po prihodu v domovino, ni zapustil, je zapisal svoje najgloblje izkušnje in opisal vse svoje poti, ne vedoč, da vendarle ne bo »na vekomaj osramočeni Don Kihot«, temveč bo njegovo besedo razumel tisti, ki se ga bo dotaknila njena resnica.[29]

[29] Članek je prirejeni del doktorske disertacije z naslovom *Greh, krivda, kazen in odpuščanje pri Ivanu Cankarju*, ki je nastala pod strokovnim mentorstvom doc. dr. Aleša Bjelčeviča (Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko) in somentorstvom akad. prof. dr. Jožeta Krašovca (TEOF, Katedra za Sveto pismo in judovstvo). Za odločilno pomoč pri nastanku disertacije, ki je pokazala, da so prav teme greha, krivde, kazni in odpuščanje osrednje teme Cankarjevega literarnega opusa, se zahvaljujem zlasti akademiku prof. dr. Jožetu Krašovcu, ki me je nagovoril za raziskovanje Cankarjevih del s tega vidika, me vključil v programsko skupino *Krivda in sprava* v okviru svojega interdisciplinarnega projekta *Nagrada, kazen in odpuščanje* ter mi zlasti v odločilnih trenutkih pomenil velik duhovni in človeški zgled.

SUMMARY

IVAN CANKAR BETWEEN HOMELAND AND FOREIGN PARTS

Irena Avsenik Nabergoj

When following Cankar's art in his three creative periods, from the pre-Vienna period (1891/1892–1899) through Vienna years (1899–1909) to the last, Ljubljana period (1909–1918) we see it was the time of his living abroad that marked him most. In his numerous "Vienna works", distress because of eradication from the homeland connected with severe critique of its mental and cultural state and moral disintegration can be sensed.

There were several reasons for Cankar's leaving for Vienna. Among principal were the "loss of home" after his mother's death (1897), a negative reception of his first collection of poems Erotika (1899), his wish to study and for a closer contact with modern European literature, and disappointment over Slovene culture, which was not mature enough for genuine art. Cankar understood genuine art as art that has ethic goals and seeks uncompromisingly in the unjust world some deeper truth. Only art oriented toward the superlative can help the weak human in his search for deliverance from inevitable quilt and evil, in consolation of contradictions of the restless human nature, and at the same time reason ones' suffering with faith in eternal ruling of the Truth and Beauty in the next world.

We find in Cankar's works of the Vienna period that are about homeland and the writer's relation toward it, his relief because abroad he was able to create modern literature independently and unburdened by the European model, and on the other hand, a passive protest against the homeland that did not recognize him, and its double morality. The very uneasiness of foreign land, sensation of isolation, superfluity, eradication, estrangement, self-denial, suffering and nostalgia influenced Cankar to create in his Vienna years the majority of his best works. Through strongly psychologically marked third-person fables, novels and dramas he frequently reveals his own estrangement in the world from which he cannot escape, and tries to overcome his weakness with spirituality. The repeating of St. Florian motive in his Vienna years in which Cankar appears as an exiled artist abroad who is longing for his homeland despite his awareness of its double morality, witness on the writer's distress because of the sensation of not being accepted. Frequent cynicism found in his moral critique is hiding his wounded idealism. Because Cankar could not assert himself in society, he often resorted to defiance, denial and bitter tearing of himself. Cankar's personal bitterness did not change into hatred of human beings and human civilisation; it reveals the writers' deep human hurting. Numerous Cankar's stories and dramas of the Vienna years thus bring with autobiographic elements the figure of an idealistic educated person or artist who does not want to conform to officially recognised patterns and ideals but wants his life arranged by his own ideals. Nevertheless, abroad Cankar frequently wrote that he did not hate the homeland he was accusing of rejecting and blemishing him, but that he loved it.

Soon after his arrival in Ottakring, the workers' suburb of Vienna Cankar realized Vienna was not a "promised land" for him and that he would always remain a stranger there. His dark sensations at the recognition about non-realizable high juvenile artistic

ideas and the deafness of the world for him and his artistic endeavours were deepened by loneliness and at times intensified to the thought of death. Cankar finally rescued himself from extreme existential distress with spirituality, which brought him back home. After his return to the homeland, Cankar wrote many autobiographic works. The foreign parts experience marked those works with increasing religiousness and search of reconciliation with himself, his deceased mother, fellow human in distress of wartime, and with God.

OSEBNO IN JAVNO V IZSELJENSKI KORESPONDENCI

Marjan Drnovšek

COBISS 1.01

Kaj so pisma? Tako običajna pisemska besedila kot literarne oblike pisem, za katere se je uveljavila oznaka epistole in jim vsaj v evropskem kulturnem prostoru sledimo od antike, lahko označimo kot sporočila, namenjena posameznikom ali več ljudem, intimnemu krogu ali javnosti. Bistvo osebnega sporočila je do danes obdržalo enak pomen: pismo je podoba duše in govori o najintimnejših in najglobljih pripadnostih.[1] Ohranjena pisma iz antičnega časa imajo vse značilnosti pisem nasploh, saj so poleg osebnih poznali javna, poleg neliterarnih so bila bolj znana literarna pisma (Ovid, Horacij, Plinij ...), mnogi so jih objavili in so se tako ohranila do danes. Omenim naj samo pisma Gaja Plinija Cecilija Mlajšega (Gaius Plinius Caecilius Secundus), ki se je rodil na začetku našega štetja.[2] Bil je državni uradnik, pesnik, znanstvenik, med drugim se je navduševal nad grško literaturo, filozofijo in zgodovino, in hkrati pisec pisem, ki jih je uredil in sam objavil v devetih knjigah. V njih popisuje Rim in javno življenje, spregovori pa o mnogih vsakdanjih ter tudi osebnih in družinskih zadevah. Skratka, pisma so že zgodaj postala predmet prebiranja v širši javnosti.

Na Slovenskem je bilo pismo do konca 18. stoletja bolj v uporabi pri učenih posameznikih iz cerkvenih in plemiških krogov, nato je postalo izraz zlasti meščanske kulture, v drugi polovici 19. stoletja in kasneje pa je bilo že splošno razširjeno.[3] Čeprav nekateri proti koncu 19. stoletja ugotavljajo usihanje epistolarne dejavnosti, lahko ugotovimo,[4] da je pisemsko komuniciranje takrat postalo način komuniciranja preprostih ljudi, ki nas fascinira tako po obsegu kot glede geografskih razsežnosti. V mislih imam izseljence in njihovo komuniciranje z družinskimi in drugimi prejemniki pisem. Pomembnosti pisem ne smemo povezovati samo s pomembnostjo korespondentov,

---

[1] Igor Grdina, Pismo, podoba duše, v: Dokumenti slovenstva (urednik Jože Žontar), Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994, 16–170.

[2] Gaj Plinij Cecilij Mlajši, *Pisma* (prevedel Fran Bradač), Maribor: Založba Obzorja Maribor, 1962.

[3] Igor Grdina, Pismo, *Enciklopedija Slovenije*, 8, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994, 359. Glej tudi: Marjan Drnovšek, *Arhivska zapuščina Petra Grassellija 1842–1933*, Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1983.

[4] *Pisma slovenskih književnikov o književnosti* (izbral in komentiral Marjan Dolgan), Ljubljana: Založba Mladinska knjiga (Knjižnica Kondor; zv. 298), 2001, 458.

temveč predvsem z njihovo vsebino, pozorni pa moramo biti še na druge pomene.[5] Na primer: korespondiranje med baronicama Ester Maksimilijano Coraduzzi iz Koče vasi in Mario Isabello Marenzi konec 17. stoletja se vsebinsko dotika vsakdanjika, iz katerega so najbolj razvidne življenjske in značajske poteze stare baronice, v njih pa je poleg tožb, opravljanja, pogovora o zdravju, gospodarjenju ipd. še največ govora o hrani. Vendar je odkritje teh pisem v slovenskem prostoru prelomno, saj so prva znana slovenska plemiška pisma družin Marenzi-Coraduzzi, ki so ovrgla dotedanje mišljenje, da je plemstvo pisalo samo v »visokih« jezikih.[6]

Izdajanje pisem pomembnejših ali znamenitih ljudi iz znanstvenih, umetniških, kulturnih, političnih in drugih področij ima na Slovenskem že globoke korenine; gre za ljudi, ki so jim (bile) priznane zasluge na področju javnega življenja. Med znanimi serijami je zbirka Korespondence pomembnih Slovencev, ki jo izdaja SAZU oziroma ZRC SAZU v Ljubljani. Omenim naj samo korespondenco Emila Korytka z družino, poljskega izgnanca v Ljubljani in Prešernovega prijatelja, ki je izšla v originalu in slovenskem prevodu.[7] Navajam jo kot primer izseljenske korespondence poljskega begunca na Slovenskem, največkrat naslovljene na starše. Brez dvoma je bila odločujoča za objavo Korytkovih pisem njegova vloga narodopisca in pesnika na Slovenskem, v strokovni javnosti pa je izpostavljena še kulturnozgodovinska vrednost njegove korespondence.[8] Od znamenitih Slovencev naj omenim še Louisa Adamiča oziroma njegova pisma, ki jih je ob tridesetletnici njegove smrti pripravil ameriški raziskovalec Henry A. Christian.[9] Gre za izbor Adamičevih pisem po kriterijih, ki jih je urednik razložil posebej, reprezentativnost izbora pa pokaže Adamiča v stikih z drugimi in njegova izkustva, zlasti v času, ko se je dopisoval z Uptonom Sinclairjem in I. F. Lupis - Vukićem.[10] Urednik poudarja, da korespondenca odkriva Adamiča kot človeka, ki spregovori tudi o osebnih zadevah, čeprav je bil kot pisatelj nad preostalim svetom, a vendarle del njega. Osebni vidik korespondence slovenskih književnikov od Žige Zoisa do Tomaža Šalamuna je z objavo izbranih pisem izpostavil Marjan Dolgan in poudaril njihovo informativno pomembnost.[11] Med zadnjimi večjimi objavami pisem

[5] Zlasti literarni zgodovinarji poudarjajo pomembnost pisem slovenskih književnikov s poudarkom na besedi »pomembnost«, kar je z vidika njihovega interesa povsem razumljivo, nikakor pa pomembnost ne sme zajeti samo pomembnih ljudi, npr. književnikov, umetnikov, politikov ..., ampak tudi vse, ki so imeli v rokah pero in so zapisali svoja razmišljanja v pisma, ki so se tako ali drugače ohranila do danes in so predmet zanimanja različnih znanstvenih krogov.

[6] *Slovenska plemiška pisma družin Marenzi-Coraduzzi s konca 17. stoletja* (uredil in pripravil Pavle Merkù), Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.

[7] Emil Korytko, *Korespondencja z rodziną /Korespondenca z družino (1836–1838)*, (za tisk pripravila Monika in Henry Leeming, prevajalec Niko Jež), Ljubljana: SAZU, 1983.

[8] Tone Pretnar, Korytko, Emil, *Enciklopedija Slovenije*, 5, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991, 307.

[9] *Izbrana pisma Louisa Adamiča* (izbral in uredil Henry A. Christian, prevedla Jerneja Petrič), Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981.

[10] *Izbrana pisma Louisa Adamiča* ..., 13.

[11] *Pisma slovenskih književnikov o književnosti* (izbral in komentiral Marjan Dolgan), Ljubljana: Založba Mladinska knjiga (Knjižnica Kondor; zv. 298), 2001, 454.

s področja izseljenstva uvrščam delo Darka Friša z objavami pisem patra Kazimirja Zakrajška, ki je imel odločujočo vlogo v slovenskem izseljenstvu v obdobju med svetovnima vojnama, deloma pred prvo in tudi po drugi.[12]

Temeljnega pomena za razvoj pisanja in pošiljanja pisem pri Slovencih sta bila, prvič, naraščajoča izobraženost in z njo povezana pismenost prebivalstva[13] in drugič, razvoj prometnih povezav, ki je v zadnjih dveh stoletjih dosegel neverjeten napredek.[14] Izobraževanje in tehnološki napredek sta pomembni prvini, ki ju moramo upoštevati pri raziskovanju in razumevanju izseljenstva tudi pri dopisovanju. Nedvomno drži teza, da so selitve vplivale na povečanje funkcionalne pismenosti, saj so prijeli za pero mnogi izseljenci in domači, ki drugače niso prakticirali te spretnosti. To se pozna tudi jeziku, ki omogoča jezikoslovcem analiziranje, ne samo z vidika stopnje gramatikalne (ne)pravilnosti, temveč tudi dialektološke pestrosti, prvin pogovornega jezika v pisni obliki, vrinjanja besed novega okolja ipd.

Glede na prostorsko dimenzijo dopisovanja so bile poti pisma lahko zelo zelo kratke, npr. dopisovanje v kavarni, ko je natakar prenesel sporočilo na razglednici od ene mize samo do želene osebe pri sosednji, vse do raznih kotičkov sveta, kjer so se nahajali pošiljatelji ali naslovniki. Ravno izseljevanje je povzročilo dopisovanje na daljše razdalje v (naj)večjem obsegu, vključujoč tudi najširši krog dopisnikov, tako po spolu, izobrazbi, etnični, državni, socialni in še kakšni pripadnosti.

Če imamo pred očmi čas preteklih dveh stoletij, je glavni nosilec pisemske informacije papir, v drugi polovici 20. stoletja tudi magnetofonski in filmski trak, danes pa vse omenjene izpodriva računalniška tehnologija (elektronska pošta, medmrežne povezave v besedi in sliki). Ne smemo pa zanemariti slišnih (telefonskih) stikov, ki so v mnogočem prekašali papir in olajšali komuniciranje, saj je bilo mnogim lažje zavrteti telefonsko številko kot prijeti za pero, porabili so manj časa, čeprav so bili stroški običajno višji. Za raziskovalca pomenijo katastrofo, saj vemo, da so se pogovori dogajali, njihova vsebina pa ostaja nesodelujočim neznana, morebiti kasneje zapisana pa posledica subjektivnega (ne)spominjanja.

Skozi čas sledimo različnim oblikam pisem, npr. na eni strani popisanemu listu, zloženemu tako, da je tekstovni del v notranjosti zloženke in v stičnem delu utrjen s pisemskim pečatom pošiljatelja, na drugi (zunanji) strani z naslovom, pritisnjenimi

---

[12] Darko Friš, Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O. F. M. (1907–1928), Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije (Viri; 6), 1993 in isti, Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O. F. M. (1928–1958), Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije (Viri; 8), 1995.

[13] Na ozemlju današnje Slovenije je bilo med prebivalstvom v starosti nad 10 let leta 1880 še 39 % nepismenih, leta 1890 25 %, leta 1900 samo 15 %. Glej: Vasilij Melik, »Slovenci in 'nova šola'«, v: *Slovenci 1848–1918*, Razprave in članki, Maribor: Založba Litera (Documenta et studia historiae recentioris; XV), 2002 [i. e. 2003], 395.

[14] Za razvoj prometa je bila odločujoča zamenjava moči živali, vode in vetra s paro in kasneje z elektriko. Poštne kočije in tovorne vozove je izpodrinil vlak, jadrnice parniki, oboje pa je glede hitrosti prehitelo letalo, ki je iz sveta naredil globalno vas. Brzojave so nasledili telefoni, danes pa kraljujejo prenosni telefoni.

žigi odhodnih, vmesnih in predajnih pošt, sčasoma z nalepljenimi znamkami, uporabo kuverte (ovojnice), dopisnic, razglednic, telegramov ipd. Pošta na Slovenskem je bila vedno vpeta v geografsko širše komunikacijske tokove, kar je bila, med drugim, posledica prepišne lege slovenskega ozemlja, tako vedno kakor tudi v času selitvenih gibanj ljudi v minulih dveh stoletjih in še danes.[15]

Osebna pisma so v očeh arhivistov del osebnega arhivskega gradiva, ki ga ustvarjajo posamezniki. V skupino uvrščamo osebne zapise, potopise, dnevnike, spomine in ne nazadnje osebna in mnoga druga pisma. Zgodovinarji moramo biti do gradiva enako kritični kot do vseh ostalih zgodovinskih virov, mogoče celo bolj. Zakaj? Osebno arhivsko gradivo odraža osebni (subjektivni) pogled na lastno dejavnost in je odziv na javna dogajanja v določenem prostoru in času. Pisci so mnogokrat nesamokritični, črno-beli in celo pristranski, v spominskih zapisih z mnogimi luknjami, odvisno pač od teme, ki jo obravnavajo. Na drugi strani pa je osebno arhivsko gradivo izrednega pomena za zgodovinarja. Razkriva mu ozadja zgodovinskih procesov in dogajanj, vlogo posameznikov v njih in njihov vpliv pri sprejemanju t. i. velikih in malih odločitev. Javno arhivsko gradivo, npr. upravnih, sodnih in drugih organov, je v marsičem redkobesedno, faktografsko in za mnoge suhoparno.[16] Kot zgodovinar in arhivist sem spoštljiv in hkrati kritičen tako do osebnega kot javnega arhivskega gradiva.[17] Vedno bolj se v znanosti uporabljajo neposredni pristopi, npr. z intervjuvanjem posameznikov, kar uvrščamo v t. i. ustno zgodovino (oral history). Podobno kot za ostalo osebno gradivo velja tudi za tako pridobljeno gradivo kritičen pristop. Celo večji, kot na primer pri pismih, saj so ta nastala v določenem času in vsaj zaradi tega odražajo bližnje dogajanje. Bolj ko pa se spominjanje ali pisanje odmika od časa dogajanja, večje so možnosti izkrivljanja, netočnosti, nespominjanja ipd. Kvaliteta vsebine pisma, bodisi pripovedi, kasnejših zapisov, anketnih odgovorov ipd., je odvisna od pripovedovalca ali dopisnika, njegove izobraženosti, širine duha, realnosti pogledov na obravnavano tematiko in še česa, kar je temeljnega pomena, ko presojamo povednost oz. verodostojnost vira. Torej, če se omejim samo na pisma, je poleg vsebine potrebno dobro poznavanje pisca v širšem kontekstu odnosa med piscem in naslovnikom, ne nazadnje obravnavane tematike z upoštevanjem, kje in kdaj se je zapisano dogajalo.

Ko uporabljamo pisma, se srečamo z vrsto osebnih podatkov. Srečamo se z vprašanjem zasebnosti, ki ga zaradi odnosa do osebnih podatkov obravnavajo tudi pravniki.[18] Človek je tako individualno kot družbeno bitje, prisoten tako v zasebni kot javni sferi. Zlasti človekova zasebnost mora biti zaščitena, med drugim tudi pravica do pisemske

[15] *Pošta na slovenskih tleh* (uredil Andrej Hozjan), Maribor: Pošta Slovenije, 1997.

[16] To drži le navidezno, saj problem ne tiči v samem viru, ampak v njegovem bralcu, ki marsikdaj ne vidi globine in razsežnosti, ki mu ju ponuja nek vir.

[17] Mogoče se komu zdi odveč poudarjanje te misli, vendar mnogi raziskovalci – še bolj pa pisci brez zgodovinopisnega znanja – nekritično uporabljajo arhivsko gradivo, mnogi celo s poudarkom, da gre za »avtentični« odraz stanja, ki ga še najbolj pripisujejo t. i. osebnemu gradivu.

[18] Janez Šinkovec, Uporaba arhivskega gradiva in varovanje zasebnosti ter osebnih podatkov, *Arhivi*, XX/1–2, 1997, 29–38.

tajnosti. Poudarjena mora biti prepoved zlorab pisnih ali ustnih zasebnih sporočil.[19] Branje osebnih zapisov brez avtorjevega dovoljenja pomeni vdor v zasebnost. To kaže na občutljivost problematike in spoštovanje zasebnih zapisov tudi, potem ko pisma pridejo v arhivske depoje ali po raznih poteh v tuje zasebne roke. To velja tudi za izseljensko korespondenco in to ne glede na čas njenega nastanka.

IZSELJENSKA KORESPONDENCA

Izseljevanje razdružuje ljudi, ki so si bolj ali manj blizu, čemur običajno sledi nadaljevanje prekinjenih družinskih, sorodstvenih, prijateljskih in uradnih stikov s pismi. Zaradi obojestranskega pošiljanja in prejemanja je najbolje, da se za pisma in druge oblike dopisovanja z migracijskega področja uporablja oznaka *izseljenska korespondenca*, saj so izseljenska pisma s formalnega vidika le pisma izseljencev, kar odgovori domačih, sorodnikov, znancev, prijateljev in uradnih institucij niso. Mogoče bi bila boljša oznaka *selitvena korespondenca* oziroma s tujko *migracijska korespondenca*, vendar je v Sloveniji v praksi izraz *izseljenski* uporabljen v najširšem pomenu besede in vključuje pojav kot celoto, to je izseljevanje in priseljevanje, in vse, kar sledi v odnosu med novim in starim svetom.[20] Kot vsa ostala, tudi izseljenska korespondenca izraža vzdrževanje medsebojnih pismenih stikov oziroma dopisovanje.[21] Korespondiranje pomeni dopisovanje ali pisno sporazumevanje, ki ne vključuje samo klasičnega pisemskega komuniciranja med posamezniki, ampak tudi širše dopisovanje,[22] npr. izseljencev z oblastmi in drugimi institucijami javnega življenja. V tuji strokovni literaturi se za področje izseljenskega korespondiranja običajno uporablja izraz *izseljensko pismo* (emigrant letter, Auswandererbrief, emigrazione lettera, lettre d'émigration ...), marsikdaj bolj določen izraz *ameriško pismo* (american letter, American Brief, lettera dell'America, lettre d'Amérique ...) in gledano s priseljenskega vidika tudi *priseljensko pismo* (immigrant letter ...). V širšem pogledu tudi *izseljensko pisanje* (Auswanderer Schreiben, emigrant-writing ...), kamor običajno – poleg pisem – vključujejo druge osebne zapise posameznikov, npr. izseljenčeve dnevnike, spomine, potopise ipd.

Zaradi razsežnosti pojava različnih korepondenčnih stikov oziroma njihovih rezultatov se omejujem na izseljensko korespondenco, ki je odraz dopisovanja, v katerem so udeleženi izseljenci ne glede na naslovnika in še to samo v vzorčnem ob-

[19] Janez Šinkovec, *Uporaba arhivskega gradiva* ..., 29–30.

[20] SSKJ s terminom izséljenstvo označuje, prvič, bivanje v tujini, in drugič, izseljence. Glej: *SSKJ*, 2. knjiga, Ljubljana: DZS, 1975, 165. Zato je beseda izseljenstvo tudi v imenu inštituta, ki raziskuje slovensko izseljenstvo in migracije na splošno (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v Ljubljani).

[21] *SSKJ*, 2. knjiga, Ljubljana: DZS, 1975, 438.

[22] *Veliki slovar tujk* (uredil Miloš Tavzes), Ljubljana: Cankarjeva založba, 2002, 615–616.

segu. Skratka, eden od korespondenčnih udeležencev mora biti izseljenec, drugi pa je lahko kdorkoli, ki se z njim dopisuje.[23] V nadaljevanju niso navedene vse oblike dopisovanja, ampak le tiste, s katerimi sem se srečal pri svojem delu, vse pa z namenom, da analiziram pojavno in nakažem vsebinsko bogastvo gradiva, ki ga označujem kot izseljensko korespondenco.

Nedvomno je v ospredju zanimanja tujega in domačega znanstvenega sveta osebna izseljenska korespondenca. Za celovito sliko odnosov med odhajajočimi in ostalimi doma je zaželeno, da imamo v rokah pisma z obeh strani, kar se dogodi le redkokdaj, saj je večina korespondence prihajala izpod peresa preprostih ljudi, ki so pisma ohranili ali uničili, če ne sami, pa njihovi potomci. Pri mnogih dopisnikih iz izobraženih krogov se je v času uporabe pisalnih strojev uveljavila navada izdelave kopij poslanih dopisov, ki uresničujejo željo raziskovalcev po komplementarnosti korespondence. Žal so to le redki primeri, zlasti na Slovenskem. Danes tehnologija razmnoževanja olajšuje obojestransko ohranjenost pisem, kar je z vidika slovenske izseljenske korespondence zanemarljivo, saj je bila ta najštevilnejša v času do druge svetovne vojne, v zmanjšem obsegu tudi kasneje, torej v času, ko tehnologija kopiranja še ni bila množično uveljavljena. Vtis je, da večini ni bilo v interesu v kopiji obdržati védenja o vsebini pisma, ki so ga odposlali, kar velja predvsem za korespondenco preprostih ljudi, tako tudi izseljencev in dopisnikov, ki so jim odgovarjali. Nasprotno težnjo zasledimo pri izobraženih, a le v novejšem času.

Ključna značilnost osebne (izseljenske) korespondence je njena individualnost, osebni karakter, in hkrati ogledalo bolj ali manj dramatičnih dogajanj v izseljenski in priseljenski družbi. V mislih imam izseljenčevo prilagajanje (integracijo) novi družbi ter gospodarske in družbene spremembe v t. i. stari družbi. Oboje se odraža v izseljenski korespondenci. Vendar ta ni samo vir stvarnih informacij, ampak prvenstveno odraz duševnega stanja pišočih in njihovega čustvenega sveta, odraz tolažbe, upanja, žalosti in veselja med ljudmi, ki so si formalno ali čustveno blizu, njihovi stiki pa prekinjeni zaradi geografskih oddaljenosti. Iz njih pogosteje vejejo občutki izgube ob prekinitvi stikov in razočaranj kot izrazi pridobitve ob prihodu v novo geografsko in družbeno okolje, kar velja zlasti za pisma ob prihodu in še v (nedoločljivem) času po njem. Razočaranja se nadaljujejo ob morebitnem izseljenčevem neuspehu v novem okolju, ob uspehu pa so vedno bolj pogosti zapisi o pozitivnih straneh življenja in dela v novem okolju. V njih je veliko odkritosrčnosti in resnic, hkrati pa mnogo zamolčanosti ter ne- in (pol)resnic. Izseljenčeva pisma torej odražajo njegovo gmotno, socialno in duševno stanje, enako tudi pisma druge strani. Predmet njihovega preučevanja ni samo zadeva zgodovinarjev, ampak tudi jezikoslovcev, literarnih zgodovinarjev in socialnih psihologov.

Izseljenska korespondenca je ena pomembnejših povezovalk med izseljenskim in

[23] V širšem pomenu bi lahko vključili rezultate medsebojnega korespondiranja o izseljenski problematiki, npr. državnih uradov, cerkvenih oblasti in drugih, kar je zaradi preobsežnosti gradiva neobvladljivo, čeprav zanimivo.

priseljenskim prostorom in družbami. Na drugem mestu lahko navedemo časopisje in kasneje druga občila. Pisma in časopisi so v času množičnega izseljevanja Slovencev v Združene države Amerike ustvarili svojevrsten kulturni stik med različnima svetovoma na obeh straneh Atlantika, ki ni bil v tako velikem obsegu vzpostavljen nikdar poprej in tudi ne kasneje. To velja tudi za ostale evropske izseljenske narode. Nemški raziskovalec Wolfgang Helbich označuje izseljenska pisma kot socialnozgodovinsko dokumentacijo za stik med dvema svetovoma na eni in kot most med izseljensko in priseljensko deželo na drugi strani, hkrati pa izpostavi še osebne vidike pisca kot posameznika glede poznavanja, doživljanja in sprejemanja novega okolja in njegovih družbenih vrednot. Gre za utrinke osebnih videnj na svet okrog sebe.[24] Da gre pri osebnih izseljenskih pismih za temeljne dokumente razumevanja subjektivne realnosti in migracijske socialne organizacije, se strinjata tudi Samuel L. Baily in Franco Ramella.[25] Z vidika uporabe izseljenske korespondence za ugotavljanje subjektivnih strani migracijskih procesov oziroma pridobljenih izkušenj ne morem mimo temeljnega dela, ki je močno vplivalo na sociološke raziskave migracij, to je dela Williama Isaaca Thomasa in Floriana Znanieckega *The Polish Peasant in Europe and America* (Poljski kmet v Evropi in Ameriki) v petih knjigah iz let 1918–1920.[26] Delo pomeni za takratni čas novo povezavo med sociološko teorijo in empiričnim delom na terenu ter stik z osebnim gradivom, med drugim tudi izseljensko korespondenco.[27] Ravno uporaba pisem je v sociooloških študijah označena kot novost.[28] Ne glede na kasnejša navduševanja in kritični odnos do njunega dela, tako uporabljenega gradiva kot njunih interpretacij in teoritiziranj, sta Thomas in Znaniecki opozorila na pomen osebnega gradiva, avtobiografskih pričevanj in izseljenske korespondence. Mimogrede, kot začetnik uporabe pisem in dnevnikov v obravnavi izseljenske problematike v Evropi se omenja Danec Karl Larsen, ki je v letih 1910–1914 pri založbi Gyldendal v Köben-

[24] *Briefe aus Amerika: Deutsche Auswanderer Schreiben aus der Neuen Welt 1830–1930* (Wolfgang Helbich /izdajatelj/, Walter D. Kamphoefner, Ulrike Sommer), München: Verlag C. H. Beck, 1988, 7–8.

[25] *One Family, Two Worlds: An Italian Family's Correspondence across the Atlantic, 1901–1922* (urednika in uvodničarja Samuel L. Baily in Franco Ramella), New Brunswick in London: Rutgers University Press, 1988, XI.

[26] Martin Bulmer, *The Chicago School of Sociology: Institutionalization, Diversity, and the Rise of Sociological Research*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1986, 28–63.

[27] Avtorja sta razen pisem uporabljala še časopisne podatke (zlasti iz poljskih časopisov, namenjenih kmečkemu prebivalstvu), črpala sta iz sodnih spisov, spisov socialnih organizacij, pridig, letakov in brošur, ki so jih izdajali Cerkev in politične stranke, gradiva kmetijskih društev oziroma družb in analizirala vse, kar je odražalo duševno, socialno in ekonomsko življenje kmetov in Judov na Poljskem. Uporabila sta avtobiografijo Wladeka Wiszniewskega. Posegla sta tudi po gradivu ameriškega Bureau for Protection of Immigrants in poljsko-ameriških organizacij v ZDA. Glej: M. Bulmer, *The Chicago School* ..., 51–54.

[28] Osebna pisma med priseljenci in domačimi na Poljskem, pisana v prvi osebi in brez namena objave, sta razvrstila v 50 serij (po družinah); imela sta skupaj 762 pisem. Glej: M. Bulmer, *The Chicago School* ..., 53.

havnu objavil delo v štirih delih *De, der tog hjemmefra* (Tisti, ki so zapustili dom), življenjske zgodbe pa so nedvomno zbirali že prej.[29]

O pomenu izseljenih pisem, oblikah in vsebinah, vlogi povezovalcev med dopisniki, vlogi spola piscev, družbene pripadnosti in izobrazbe, odnosu med originalnimi in reproduciranimi pismi, njihovi sestavi, prenosu in kroženju, jeziku in še čem je bilo spregovorjeno na – naj omenim samo eno zadnjih – mednarodni znanstveni konferenci na Univerzi Carleton v Ottawi.[30] Sodelovalo je 52 referentov iz 11 držav, več kot polovica iz Kanade in ZDA.[31] Po vsebinski in metodološki strani se je pokazala vsa pisanost pristopov in analiz izseljenskih pisem in njihove prezentacije.

Tudi vprašanje resničnosti vsebine pisem je za raziskovalca velik izziv, zlasti kadar gre za vsebine, ki jih ni moč preveriti v drugih virih. V izseljenski korespondenci, ki govori o splošnih in javnih dogodkih in procesih (npr. od opisov poti in priseljenskega okolja do gospodarskih in ekonomskih razmer doma), je mogoče preveriti navedbe v ostalem arhivskem in tiskanem gradivu ter strokovni literaturi, pri osebnih informacijah, opisih oseb in razmerjih med njimi pa dosti težje, zlasti če je pisem malo. Ni odveč opozorilo, da izseljenska korespondenca predstavlja bolj del izseljenstva moškega spola, ki je bil pismen, bolj izobražen in je imel razvite pisne stike, kot tiste, ki so bili nepismeni ali so prekinili odnose z domačimi, ljudi brez sorodnikov, npr. sirote, cele izseljene družine, preproste delavce, ženske in otroke.[32]

Vrednost pridobi izseljenska korespondenca, ki ustreza želenima stvarema –ohranjenosti obojestranske korespondence v daljšem časovnem obdobju in bogastvu vzporednih virov, ki nam omogočajo analiziranje korespondence v kontekstu prostora in časa. Mnogi prisegajo samo na originalna pisma, drugi se zatekajo tudi k objavljenim pismom. Kvantiteto in čim večji časovni razpon izseljenske korespondence je mogoče najti pri narodih, ki so bili bolj prisotni v migracijskih procesih, imeli razvito dopisovalno kulturo v soodvisnosti s pismenostjo in ne nazadnje z razvitim in spoštljivim odnosom do tega gradiva, da se je do danes ohranilo v zasebnih in javnih institucijah. Tega, žal, ne morem trditi za Slovence.

Po svetu hranijo izseljensko korespondenco razni arhivi, muzeji, knjižnice, univerze, migracijski centri in mnogi posamezniki. Večina se nanaša na čas (novejših)

---

[29] Glej oceno dela: Angiolina Arru, Joseph Ehmer, Franco Ramella (uredniki), Migrazioni, »Quaderni storici«, 106, XXXVI/1, april 2001, Bologna 2001, v: *Dve domovini/Two Homelands,* 19 (2004), 221–243. Oceno oziroma analizo je napisal Aleksej Kalc.

[30] Potekala je od 7. do 9. avgusta 2003 v Ottawi, Kanada, pod naslovom Branje izseljenskega pisma: novi pristopi in interpretacije (Reading the emigrant letter: innovative approaches and interpretations). Glej: Wolfgang Helbich, Reading the Emigrant Letter: innovative approaches and interpretations (Tagungsberichte), http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de; Marjan Drnovšek, »Reading the emigrant letter: innovative approaches & interpretations«, *Dve domovini/Two Homelands*, 18 (2003), 227–229.

[31] Z referatoma sta iz Slovenije sodelovala Aleksej Kalc (Letters and Tapes: Two Sources in Examining Communication Beetwen Trieste and Australia and Ethnic Questions Here and There) in Marjan Drnovšek (Private in Public Emigrant Letters: Similarities and Diversities).

[32] *One Family, Two Worlds* ..., 3.

migracij v 19. in 20. stoletju (največ do tridesetih let minulega stoletja), pri narodih, ki so bili tradicionalno vezani na migracije (pomorstvo, kolonije, velike geografske oddaljenosti ...) pa že na stoletja pred tem.[33] Po svojem nastanku so najbolj množična t. i. *ameriška pisma*, ki jim sledijo *južnoameriška*, *avstralska* in še katera. Vtis je, da so mnogo bolj ohranjena pisma, ki so prihajala v Evropo kot obratno.[34] Čezatlantsko dopisovanje je bilo najbolj živahno v času množične evropeizacije severnoameriške celine, zlasti od srede 19. stoletja, ko so poštne povezave postajale vedno bolj razvite, hitre in cenejše, kar je bilo tesno povezano z razvojem transporta, predvsem železnice in ladijskega prometa.

Zlasti nemško zgodovinopisje posveča veliko pozornost zbiranju in izdajam izseljenske korespondence. Samo v Bochumer Auswandererbriefsammlung v Gothi (Turingija) hranijo v zbirki okrog 7.000 pisem okrog 900 nemških izseljencev, ki so jih poslali v staro domovino. V letih 1820 do 1920 se je v ZDA izselilo okrog 5 milijonov Nemcev in okrog 25 milijonov drugih Evropejcev. V istem času je bilo poslano v Nemčijo (v mejah iz leta 1871) okrog 280 milijonov pisem.[35] Ohranila so se v izredno majhnem številu in delček tega so uredniki Wolfgang Helbich, Walter D. Kamphoefner in Ulrike Sommer objavili v knjigi; gre za individualno in družinsko izseljensko korespondenco izpod peresa kmetov, rokodelcev, delavcev in poslov med letoma 1830 in 1930. Helbich jo je razvrstil po poklicih dopisovalcev (farmar, delavec, ženski pôsel), znotraj tega po družinah oziroma posameznikih in v časovnem zaporedju. W. Helbich je še posebej objavil pisma domačim v staro domovino.[36] Tudi objava 208 pisem družine Sola, razpete med Italijo in Argentino, upošteva kronološki princip; pisma so razvrščena od leta 1901 do 1922.[37]

Mnoga dela so tematsko zastavljena, npr. objava pisem nemškega priseljenca v ZDA iz časa ameriške državljanske vojne (1862–1863) z dodatkom materinih pisem

---

[33] Tudi sam se nagibam k tezi, da časovna razmejitev na pred-moderne in moderne migracije ni ustrezna oziroma potrebna, če na te procese gledamo v širšem in hkrati primerjalnem prostorskem in časovnem kontekstu in tudi z vidika izseljenske korespondence. Glej delo: *Migration, Migration History: Old Paradigms and New Perspectives* (ed. by Jan Lucassen and Leo Lucassen), Bern, Berlin, Frankfurt am Main, New York, Paris, Wien: Peter Lang, 1999.

[34] Razlogi so lahko različni, na primer, večja kulturna tradicija pri Evropejcih kot pri Novoameričanih, Novoavstralcih ..., večja prostorska stalnost evropskih družin kot razgibane selitve ameriških in drugih priseljencev, ko so pogoste in običajne (delovne) selitve prispevale h krčenju prtljage, kasnejšega neznanja jezika prednikov, ko so pisma postala nerazumljiva potomcem itd.

[35] *Briefe aus Amerika: Deutsche Auswanderer Schreiben aus der Neuen Welt 1830–1930* (ur. Wolfgang Helbich, Walter D. Kamphoefner, Ulrike Sommer), München: Verlag C. H. Beck, 1988, 31. Izšla je tudi v angleščini z naslovom *News From the Land of Freedom: German Immigrants Write Home*, Ithaca, New York: Cornell University Press, 1991.

[36] *»Amerika ist ein freies Land«: Auswanderer schreiben nach Deutschland* (ur. Wolfgang Helbich), Darmstadt & Neuwied: Luchterhand, 1985.

[37] *One Family, Two Worlds: An Italian Family's Correspondence across the Atlantic, 1901–1922* (urednika in uvodničarja Samuel L. Baily in Franco Ramella), New Brunswick in London: Rutgers University Press, 1988.

(1855–1863)[38] ali 250 pisem različnih nemških korespondentov iz istega vojnega obdobja.[39] Pristopi v objavah so različni, kar je bilo odvisno od namere avtorjev. Brez dvoma je uporaba izseljenskih pisem v različnih zgodovinopisjih opozorila na vlogo preprostih delovnih in manj pismenih ljudi, sicer tudi drugače manj dokumentiranih v njihovem vsakdanjiku, čeprav so predstavljali večino migracijskih valov. Na knjižnem trgu je prava poplava objav izseljenske korespondence, zlasti na medmrežju, vendar so le redke opremljene z znanstvenim aparatom. Charlotte Erickson[40] in Giorgio Cheda[41] sta mnogokrat omenjena kot primera dobre znanstvene objave ali uporabe izseljenske korespondence, prva kot poznavalka angleškega in škotskega izseljevanja v ZDA v 19. stoletju, drugi tudi kot raziskovalec švicarskih Italijanov iz Ticina, ki so v letih 1854–1857 kot zlatokopi odšli v rudnike avstralske Viktorije. Bilo jih je okrog 2.000, avtor pa je imel v rokah več kot 300 njihovih pisem. Med objave z manjšega geografskega območja lahko uvrstimo delo Camilla Maira, ki je objavil in analiziral pisma izseljencev iz Alzacije in Lorene od leta 1802 do 1892.[42] Omenim naj še nekatere zbirke in izdaje pisem, objavljene na obeh straneh Atlantika. Finski Inštitut za migracije (Siirtolaisuusinstituutti) v Turkuju hrani okrog 11.000 izseljenskih pisem in 670 razglednic, Švedski izseljenski inštitut (Svenska Emigrantinstitutet) v mestu Växjö zbira izseljensko korespondenco od leta 1966, Škotska narodna knjižnica (The National Library of Scotland) hrani pisma od 17. stoletja, največ iz 19. in 20. stoletja, Društvo prijateljev Nemškega izseljenskega muzeja (Förderverein Deutsches Auswandermuseum) v Bremerhavnu hrani le okrog 200 pisem … Skratka, tovrstno dokumentacijo hranijo marsikje, z objavami in prevodi v svetovne jezike pa postaja dostopna širšemu krogu poznavalcev in ljubiteljev tega gradiva. Glede objav naj omenim še primere za nizozemsko,[43] (severno)irsko[44] in norveško izseljenstvo.[45] Vsa tri dela so izšla v ZDA, kar kaže na velik interes za objave na obeh straneh Atlantika tudi v vrstah potomcev

---

[38] *»Für Gans America Gehe ich nich Wieder Bei die Solldaten ...«: Briefe des Ochtruper Auswanderers Theodor Heinrich Brandes aus dem amerikanischen Bürgerkrieg 1862/63* (izdajatelj Antonius Holtmann), Bremen: Edition Tremen, 1999.

[39] *Deutsche im Amerikanischen Bürgerkrieg: Briefe von Front und Farm 1861–1865* (ur. W. Helbich, W. D. Kamphoefner), Paderborn: Schöning, 1992.

[40] Charlotte Erickson, *Invisible immigration:The adaptation of English and Scottish immigrants in nineteenth-century America*, London: London School of Economics and Political Science; Weidenfeld and Nicolson, 1972.

[41] Giorgio Cheda, *L'emigrazione ticinese in Australia*, Locarno: Armando Dadò, 1976, 1979; isti, *L'emigrazione ticinese in California*, Locarno: Armando Dadò, 1981.

[42] Camille Maire, *Lettres d'Amérique: Des émigrants d'Alsace et de Lorraine écrivent au pays 1802–1892*, Metz: Edition Serpenoise, 1992.

[43] *Dutch American voices*: *Letters from United States 1850–1930* (ur. Herbert J. Brinks), Ithaca, New York: Cornell University Press, 1995.

[44] *Ulster Migration to America: Letters from Three Irish Family* (Ronald A. Wells), New York: P. Lang, 1991.

[45] *In Their Own Words: Letters from Norwegian Immigrants* (ur. Solveig Zempel), Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991.

izseljencev.[46] V novejšem času so dostopne objave izseljenske korespondence tudi na zgoščenkah.[47]

In kako je pri Slovencih?

Da so bila pisma, ustne informacije in lastna izkustva temelj mnogih literarnih in publicističnih del in časopisnih prispevkov, nam kažejo objave že v času izseljevanja Slovencev, zlasti v Združene države Amerike.[48] Vtis je, da so originalna pisma izseljencev in njihova pisma domačim ohranjena slabo, kot arhivski vir pa so v slovenskem zgodovinopisju zapostavljena. Immigration History Reseach Center pri Univezi v Minnesoti ima v okviru Slovensko-ameriške zbirke serijo Rokopisi, kjer najdemo tudi korespondenco posameznikov in organizacij.[49] Kaj skrivajo zbirke posameznikov in arhivi društev, verskih središč in drugih po svetu, lahko le ugibamo; pregleda nad tem gradivom z vidika izseljenske korespondence nimamo. V Sloveniji hranijo drobce tovrstnega gradiva Arhiv Republike Slovenije in deloma tudi ostali arhivi, npr. Zgodovinski arhiv Ljubljana, vendar ga nihče ne zbira sistematično na terenu. Rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani hrani korespondence pomembnih Slovencev, med njimi tudi nekaterih izseljencev. Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU hrani v svojem Arhivsko-dokumentacijskem centru drobce korespondenc. Najdemo jih tudi v muzejih, npr. v Etnografskem muzeju v Ljubljani in Verskem muzeju v Stični, galerijah, npr. v Pilonovi galeriji v Ajdovščini, predvidevam pa, da ga hranijo še v mnogih knjižnicah, lokalnih zbirkah in posamezniki. Enotnega popisa vsega izseljenskega arhiva, kaj šele izseljenske korespondence, na Slovenskem še nimamo, zato je treba vzeti v roke vodnike in druge evidence javnih zavodov in poiskati želeno gradivo. Poleg preglednosti je odprto tudi vprašanje dostopnosti, kar je problem, če je gradivo v zasebnih zbirkah ali pri posameznikih.[50]

Ves čas izseljevanja in obstoja slovenskih skupnosti in posameznikov po svetu, vključno z njihovimi potomci, so vzpostavljene medsebojne pisne vezi, ki so mnogo bolj živahne pri prvi generaciji, z vsako naslednjo pa pogostnost pisnih stikov upada. Vzroki so zelo različni: rahljanje vezi med družinskimi člani in sorodniki na obeh straneh, neznanje jezika, izguba sledi za izseljenimi, strah pred represalijami zaradi stikov s političnimi emigranti po letu 1945 ipd. Poseben most pri posredovanju pisem

[46] Tu ne morem mimo ugotovitve, da slovenski izseljenci in njihovi potomci iz izobraženskih krogov ne kažejo veliko zanimanja za raziskovanje izseljenske problematike v novem okolju.

[47] Martin Jelten, *Amerika – Hoffnung und Wirklichkeit: Emigrantenbriefe erzählen Schicksele*, HTLM&Java.

[48] Navajam le primer: Jurij Trunk, *Amerika in Amerikanci*, Celovec: Samozaložba, 1912.

[49] http://www.ihrc.umn.edu

[50] Naštel bi lahko kar nekaj osebnih izkušenj. Omenim naj samo zadnjo, povezano z mojim raziskovalnim zanimanjem za pisma, ki jih je slikar Božidar Jakac pisal iz Amerike (1929–1931) in so bila temelj za knjigo: Božidar Jakac, *Odmevi rdeče zemlje* I–II (1932), ki jo je po Jakčevih pismih priredil Miran Jarc. Po pričevanju poznavalca Jakčevega slikarskega opusa in njegovega arhivskega gradiva so ta pisma ohranjena v mapi, na pisno prošnjo dedičem pa sem doživel zavrnitev z obrazložitvijo, da je gradivo nedostopno.

med političnimi emigranti in domovino so bili posamezniki in organizacije iz manjšinskih skupnosti v Italiji in Avstriji. Izrednega pomena je tudi korespondenca med samimi izseljenci, ki jo zasledimo predvsem v vrstah intelektualcev, saj so geografske oddaljenosti mnoge prisilile k pisnim stikom.

Oddaljenost izselitve (običajno) ne vpliva na obsežnost pisanja, čeprav v posameznih primerih zasledimo skromnejše dopisovanje z argumentacijo, češ saj se vidimo ob velikih praznikih in na dopustu, kar velja zlasti za t. i. »gastarbajtersko« obdobje odhajanja Slovencev v razvite evropske države; v najnovejšem času pa telefon in elektronska pošta nadomeščata klasično dopisovanje.

Ne smemo zanemariti, da je glede obsežnosti dopisovanja najpomembnejši odnos posameznikov do pisanja kot takega, saj mnogi niso pisali, čeprav so bili vešči obeh vrlin komuniciranja, tako pisanja kot branja. Gre za nagnjenost ali ne do pisanja in tudi za bolj ali manj ugodno/srečno/nesrečno počutje v novem okolju. Marsikdaj preberemo v pismu izseljenca opravičilo, češ kaj ti bom pisal, saj vseskozi samo delam, ko ti bom imel kaj povedati, ti bom že pisal. V ohranjenih pismih pogosto zasledimo pritožbo, da naslovnik ne odgovarja ali se le redko odziva na poslana pisma. Osebnostne poteze posameznika so vplivale na (ne)pogostnost pisanja, kar je bilo odvisno od njegove (ne)komunikativnosti. Neredko zasledimo mnenje, da je pošta draga, kar naj bi bil (ne)resničen izgovor za nepisanje ali neodgovarjanje na pisma.

Še enkrat naj izpostavim izobrazbeni nivo, saj so mnogi intelektualci razvili živahno dopisovanje tako z bližnjimi doma kot tudi s širšim krogom ljudi v domovini, hkrati pa tudi z rojaki intelektualci v novih okoljih. Če imamo pred očmi politično izseljenstvo, je bilo dopisovanje – in tudi siceršnji stiki z domovino – skrajno oteženo, nadzorovano, če ne celo prepovedano. V mislih imam tako slovensko politično izseljenstvo po letu 1945 kot tudi dopisovanje slovenskih komunistov v času prve Jugoslavije.

Razvrščanje izseljenske korespondence je lahko različno. S slovenskega vidika naj glede na poklice oz. zaposlitve omenim npr. pisma mornarjev, misijonarjev, kmetov, delavcev (kmetijskih, gozdnih, tovarniških), služkinj, kuharic in varušk, trgovcev, duhovnikov, učiteljev, zdravnikov, profesorjev, znanstvenikov, pisateljev, politikov itd. Posebno skupino predstavljajo vojaška pisma, npr. vojaških obveznikov, meksikajnarjev, udeleženih v nemški vojski med drugo svetovno vojno itd. V zvezi z nasilnimi selitvami poznamo t. i. begunska pisma, pisma internirancev in izseljenih oseb. Glede na priselitveni prostor poznamo ameriška, avstralska, egiptovska, nemška, francoska in mnoga druga izseljenska pisma. Tudi z vidika izseljenske korespondence poznamo ločevanje med pismi preprostih ljudi in intelektualcev, zlasti iz umetniških in literarnih vrst. Tudi pisma uspešnih slovenskih poslovnežev in politikov v tujini so pri raziskovalcih zaželeno gradivo. Že dolgo nazaj so za bralce zanimiva pisma popotnikov in pustolovcev, npr. iskalcev zlata ali novih dogodivščin, in to kjerkoli po svetu.

V nadaljevanju me zanima pogled na različne oblike izseljenske korespondence glede odnosa med osebnim in javnim. Prepletanje obojega sledimo od prvih pisem dalje, ne glede na njihov značaj, ki je razpet od osebnih in zelo intimnih do odprtih, javnosti namenjenih pisem.

Razpetost družinske izseljenske korespondence med osebnim in javnim

Družinsko izseljensko korespondenco je mogoče analizirati z več vidikov, vendar me prvenstveno zanima odnos med osebnim in javnim v njej, in to v daljšem časovnem obdobju s poudarkom na času izseljevanja v ZDA; iz drugih časovnih obdobij in prostorskih izseljenskih okolij navajam le primera iz obdobja med svetovnima vojnama.

Najti ločitveno ali povezovalno črto med osebno[51] in javno korespondenco ni enostavno. Eden formalnih kriterijev oznake korespondence kot osebne ali javne je naslov odpošiljatelja ali prejemnika, ki je lahko, eden ali drugi, družinski član, prijatelj, bližnji znanec itd. – opraviti imamo z osebnim področjem – ali predstavnik javnosti, npr. duhovnik, župan, sodišče, društvo, organizacija itd., ko govorimo o javnem področju. To ne izključuje možnosti, da je bilo izseljenčevo pismo županu lahko zelo osebno, če sta bila prijatelja, in obratno, da je župan lahko poslal prijatelju zelo uradno pismo in je bil osebne narave samo pozdravni pripis na koncu. V tem primeru je določujoča glavna vsebina njunega korespondiranja, ki je samo prijateljsko kramljanje ali izraža uradni odnos. Drugače povedano, komuniciranje posameznika z javno osebo še ne pomeni javnega značaja njune korespondence. Če pa urejata uradno zadevo, npr. podaljšanje potnega lista, je pismo zavedeno v uradne evidence in s tem dobi (vsaj formalni) javni značaj.[52]

Zelo pogosta so prepletanja obojega, formalnega in vsebinskega na eni ter osebnega in javnega na drugi strani, ali vseh med seboj. Z vsebinskega vidika mnoga osebna pisma vsebujejo javne informacije kot odraz odzivanja posameznika na prostor in družbo, obratno mnoga, javnosti namenjena pisma, t. i. odprta pisma, vsebujejo malo ali nič osebnih informacij. Omenjenih prepletanj je mnogo, zato nam šele konkretni primeri odkrijejo možnosti za uvrstitev določenega pisma ali korespondence v osebno, javno ali v nekakšno vmesno skupino pisem. Dokazujejo nam, da teorija dihotomije v t. i. izseljenski korespondenci ne vzdrži, čeprav predvidevam, da večina izseljenske korespondence pripada osebni, npr. družinska, in javni sferi, npr. pisma izseljenskih pisarn in zlasti raznih uradov, vmes pa zasledimo pisano in številno korespondenco z informacijami osebnega in javnega značaja. Verjamem, da je večina izseljenske korespondence ostala skrita javnosti že v času nastajanja, svoje pa je naredil tudi čas po njem, ki ji je bil bolj ali manj nenaklonjen.[53] Predvidevam, da so pisma preprostih

[51] Uporabljam izraz osebna (korespondenca), ker izraža njen značaj, izraz zasebno pa v glavnem zasebnolastninski odnos, čeprav v strokovni literaturi mnogokrat zasledimo opredelitev zasebna korespondenca.

[52] Podeželski duhovniki so imeli kot moralne avtoritete pri urejanju uradnih zadev (npr. izpiskov iz matičnih knjig …) in družinskih zadev mnogokrat vlogo posrednikov med izseljenci in domačimi. Tako je na primer misijonar Alojzij Kastigar pošiljal denar za mater domačemu duhovniku, ki ji je nato vsak mesec dajal dogovorjeni znesek kot »penzijo«. Glej: M. Drnovšek, *Usodna privlačnost Amerike* …, 257–258.

[53] V mislih imam t. i. kulturo odnosa do ostalin preteklosti, med katere štejemo tudi izseljensko korespondenco, kakor tudi objektivne razloge za njeno izginjanje, npr. zaradi vojn, pogostih selitev, naravnih in drugih nesreč ipd.

izseljencev z družinskimi člani vsebinsko prvenstveno osebna oziroma intimna in da jih je bilo po številu največ, hkrati pa so se tudi najmanj ohranila.[54]

* * *

Med osebno izseljensko korespondenco so najbolj prisotna družinska pisma, namenjena le očem bližnjih. Opredeljujemo jih kot dialog med dvema, npr. možem in ženo, ali večjim številom oseb, npr. med očetom in materjo, otroki in starši, brati in sestrami …, in to brez prisotnosti javnosti. Mnoga tovrstna pisma so bila pisana kot kramljanje pri mizi v nedeljskem popoldnevu. Običajno so si sledila v določenem časovnem zaporedju. Poglejmo primer. Ameriška izseljenka Marija, omožena Blaj, je v spominskem zapisu poudarila pomen očetovih pisem iz Amerike njeni materi, ki je s tremi otroki, od katerih se je zadnji rodil v letu očetovega odhoda, ostala na kmetiji. Zlasti težko so pričakovali prvo očetovo pismo o njegovem prihodu v novo deželo. Sedem let so si nato sledila pisma po sistemu, ki so ga vodili v Mohorjevem koledarju: prvi križec pri datumu je pomenil oddajo materinega pisma, drugi je bil začrtan štirinajst dni kasneje in je napovedoval čas, ko naj bi oče prejel pismo. Tri do štiri dni so mu dali časa za pisanje odgovora in naslednji križec v koledarju čez štirinajst dni je določal datum pričakovanega očetovega pisma. Marija je kratko zapisala: »V cerkev in šolo smo hodili, delali trdo od ranega jutra do pozne noči, pisali in pisma pričakovali.«[55] Družina je bila – včasih v ne ravno želenem časovnem zaporedju – povezana po pisni poti, kar ni moglo nadomestiti osebnega stika, zato nas ne čudi, da je oče začel vabiti družino k sebi. Samo slutimo lahko, kakšna je bila vsebina očetovih pisem, saj se žena ni in ni mogla odločiti za odhod k možu. Slednjič se je odločila in vzela s seboj najstarejšo hčer Marijo, mlajša otroka pa pustila pri sorodnikih. Po štirih letih ameriškega življenja sta se oče in mati vrnila domov, Marija pa se je omožila in ostala v Ameriki. Pisma so dobila novo povezovalno vlogo med hčerko Marijo in materjo in njihov tok ni zastal 25 let, vsaj do časa, ko je leta 1938 nastal pričujoči spominski zapis.

Družinska pisma nam danes omogočajo vpogled v osebne odnose ljudi, živeče v različnih svetovih, v našem primeru majhnem slovenskem na eni ter neizmernem in raznolikem na drugi strani. Pisma izražajo pripadnost družini in pogosto izvornemu okolju – rojstnemu kraju, regiji, narodu, državi, določenemu nazoru oziroma ideologiji, politični opciji in še čemu. Sčasoma izražajo tudi pripadnost novi družbi, npr. po dolgoletnem bivanju, prevzemu novega državljanstva zaradi ekonomsko ugodnejšega življenja ipd. Zato nam intimna družinska pisma ne govore samo o osebnih in družinskih skrivnostih, ampak o siceršnjih pogledih pišočega na dogajanja okrog njega, vendar so prvenstveno namenjena naslovniku ali ožjemu krogu ljudi (družine). V ta

[54] Če je bila korespondenca del uradnega odnosa, je bilo za njeno ohranitev več možnosti, kot če jo je hranil zasebnik, saj ima gradivo več možnosti ohranitve, če je shranjeno v uradni ustanovi kot na domačem podstrešju.

[55] Marija Blaj, Izseljenska pisma, *Duhovno življenje*, št. 128, avgust 1938.

sklop lahko (pogojno) uvrstimo pisma bližnjim prijateljem. Skratka, gre za pisma, pisana z namenom, da jih prebere le prejemnik ali, če gre za družino, ožji družinski, mogoče še izbrani sorodstveni in prijateljski krog. Pisci so običajno navedli osebe, ki naj jih prejemnik seznani z vsebino pisma ali jih samo pozdravi. Taka pisma običajno ne pridejo v javnost.

Glede na vsebino so nosilci sporočil oziroma informacij, ki so namenjene le bližnjim – o boleznih oziroma zdravju, smrtih, rojstvih, naravnih in drugih nesrečah, npr. delovnih, žalostih in veseljih, tudi o denarju, npr. cenah in življenjskih stroških, dedovanjih, nakupih zemljišč ali odplačilih dolgov, pogosto o pogrešanju domačih, domotožju, ljubeznih in sovraštvih itd. Njihova glavna značilnost je, da ostajajo na ravni vsakdanjih pogovorov, ki bi jih imeli osebi, če bi se lahko pogovarjali. Odražajo teme vsakdanjika, mnogokrat začinjene z dilemami, ki so posledica ločenosti, kar pripelje do vprašanj in primerjav priseljenskega in izseljenskega okolja, vendar še vedno skozi osebni pogled in z ozirom na osebno problemetiko, nanašajočo se na pišočega ali naslovnika.

Predvidevam, kot sem že omenil, da je bilo teh pisem največ, saj so se izseljevali zlasti preprosti ljudje, z osnovnim znanjem pisanja in branja in ožjim interesnim zanimanjem, vezanim na družino, sorodnike in okolje, iz katerega so izšli, na drugi strani pa na življenjsko okolje v priseljenskem prostoru. Seveda so osebna pisma nastajala tudi v krogih bolj izobraženih izseljencev in njihovih domačih, od prvih se mogoče razlikujejo le v stopnji jezikovnega znanja, tematsko pa so si lahko zelo podobna.

Med prvimi slovenskimi priseljenci v Minnesoti so bili Gorjani iz Gorij nad Bledom, ki so v času misijonarja Franca Pirca prišli v novi svet. Med njimi sta bila sin Neže Žumer in hči Jerneja Kozla. Oboji starši so jima poslali enak dopis. Datiran je bil 10. oktobra 1869. Pismi je napisala ista roka, ki je bila kljub napakam vešča slovenskega jezika. Le ugibamo, čigava je bila. Verjetno domačega duhovnika ali domačina, ki je imel več kot samo ljudsko šolo. Pismi sta napisani v pogovornem jeziku na način, kot bi ju pisala sama podpisnika. Na srečo sta se ohranili do danes.[56] (Priloga: pismo 1)

Kot primer družinskega dopisovanja iz časa množičnega izseljevanja Slovencev v ZDA naj omenim pisma izseljenke iz New Yorka v ZDA materi v domovino, ki jim sledimo v letih 1908–1916. Odražajo hčerino ljubezen do matere, prikazujejo njen položaj v Ameriki v svetlejših barvah kot v drugih ohranjenih pismih, saj njeno življenje kuharice in služkinje ni bilo vedno rožnato, kljub temu pa je prihranila nekaj denarja, ki ga je stalno ponujala materi. Mesto in vojni dogodki so v njenih pismih komaj zaznavni. Pisma izražajo vso tragiko ženske, ki sta jo njen kolerični značaj in bolezen osamili od rojakov in sorodnikov v New Yorku.[57] Izjema je bila le mati onstran oceana, čeprav je

[56] Skupni dopis je Martha Schumer izročila Majdi Kodrič, ki mi ga je odstopila za objavo. Obema se zahvaljujem, Majdi Kodrič tudi za pomoč pri transkripciji pisma.

[57] Marjan Drnovšek, Kuharica Liza v New Yorku, v: *Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*, Ljubljana: Muzej novejše zgodovine Slovenije, 2001, 43–46; isti, *Usodna privlačnost Amerike. Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*, Ljubljana: Založba Nova revija (Korenine), 1998, 288–300.

bila dovzetna za informacije o drugih sorodnikih v domovini. Vedno je pričakovala materina pisma: »Luba mi mama! Ne morem vam povedat s kakšnim veseljam sem jas vašo pismo prejela, na katirga sem čakala kakor zlo žejen mrzle vode.«[58]

Med intimnejše dopisovanje uvrščam pisma žene možu, ki je bil zaposlen v Herlerheidu (Limburg) na Nizozemskem. Ohranila so se samo iz leta 1929, kar 57, da jih je bilo več, pa pričajo prazne ovojnice (16) brez sporočilnih delov.[59] Med najbolj osebnimi med njimi je kratek dopis z dne 3. julija 1929, ko je sporočila možu: »Dragi Maks, Sporočam Ti veselo vest, da sem danes dne 3/7. popoldan porodila srečno sina in da sva za enkrat oba zdrava. Kadar bom mogla sama, Ti pišem kaj več. Srčno Te pozdravlja Tvoja žena Franca.« Pisma ni napisala sama, ampak nekdo v bližini porodne sobe. Objavljam njeno pismo, poslano 10. avgusta 1929, saj kaže vse značilnosti pisma, namenjenega le moževim očem. Odraža stopnjo znanja pisanja (verjetno) kmečke žene, uporabljen je pogovorni jezik, napisan je, kot bi kramljala z možem, tematike so raznolike in hkrati vsakdanje, vrhunec pisma pa je izpovedovanje njene ljubezni do moža, ki ga je pogrešala in si zato želela, da bi se vrnil domov. Zaradi intimnosti pisma so priimki oseb in imena krajev omenjeni le z začetnicami. (Priloga: pismo 2)

* * *

Posebno vprašanje je t. i. kroženje osebnih pisem ali njihovih informacij. Če se osredotočimo na družinsko korespondenco, ki je v svojem jedru najbolj intimna, opazimo, da prvi korak vstopa v javnost nastopi, ko družini namenjeno pismo – pred očmi imam čas množičnega izseljevanja in deloma kasneje – ali njegova vsebina pride v roke ali samo do ušes prijateljev, znancev, sosedov ali vaškega župnika, ki predstavljajo prvi ožji krog zunaj družine, zlasti duhovnik. (Njegovo vlogo lahko postavimo najbližje intimnemu svetu družine nasploh tudi glede izseljenske korespondence.) Drugi korak pridobivanja javnega značaja pisma predstavlja seznanitev širšega vaškega kroga s celotnim pismom ali njegovimi deli, če ga npr. javno prebere družinski član ali poroča o njem vaški vsevednež v gostilni ali pod lipo. Tretji in najbolj odločilni korak je bila objava družinskega pisma v časopisu z manjšim ali nekoliko daljšim časovnim zamikom od prispetja pisma k naslovniku.[60]

Nekatera osebna pisma so prišla v javnost po raznih poteh. Kje je meja med intimnim osebnim pismom in pismom, namenjenim branju širšemu občinstvu? V predhodnih razmišljanjih omenjam formalno mejo, ki se dotika roba družine ali izbranega sorodstvenega kroga (enako velja za pisma prijateljem), še bolj odločujoča pa je vsebina. Iz evropske in naše strokovne literature je znano, da so zlasti v času množičnega odhajanja v Ameriko osebna pisma brali v širšem krogu, npr. gostilni, še bolj pa so se novice širile

[58] M. Drnovšek, *Usodna privlačnost Amerike* ..., 290.

[59] Last avtorja. Zahvaljujem se prijatelju Zmagu Tančiču za podarjena pisma.

[60] Ne nazadnje je uporaba ali objava izseljenske korespondence zadnji, imenujmo ga, znanstveni korak, ko pismo postane vir informacij in mogočih interpretacij migracijskih procesov.

ustno, kar je marsikdaj pripeljalo do dezinformacij in napačnih interpretacij, poudarjanj dobrih in še bolj slabih strani usod posameznikov ali družin, ki so odšle v Ameriko. »Ali vam je vaš že kaj pisal,« je bilo pogosto vprašanje sovaščanov ženi ali materi. Ko je prišlo *amerikansko pismo*, se je novica kot blisk razširila po vasi. Marsikatera žena ali dekle je s pismom seznanila tudi domačega župnika, zlasti v kriznih situacijah.[61] Skratka, marsikdaj so novice iz osebnega pisma na tak ali drugačen način prišle v javnost. Koliko je bila pri tem upoštevana volja odpošiljatelja, je že druga zgodba, saj je bila včasih izražena, večinoma ne, pa je kljub temu pismo prišlo v javnost.

Družinska pisma so bila v zgodnjem obdobju izseljevanja v ZDA objavljena zaradi osebnih potopisnih in informativnih zanimivosti in podatkov, kasneje marsikdaj z namenom potrjevanja ali dokazovanja vernosti, narodne zavednosti ali politične pripadnosti njegovega avtorja. Pisec pisma jih ni pisal z vednostjo, da bodo objavljena, zato so uredniki časopisov in časnikov, katerim so jih posredovali sorodniki ali prijatelji pišočega, pogosto posegali vanje, jih krajšali, izpuščali osebne zadeve, jih povzemali ipd.[62] Med njimi prevladujejo pisma, namenjena prijateljem, ki so bili javne in znane osebnosti, npr. duhovniki, učitelji, trgovci, zdravniki ipd. Več potopisnih in informativnih pisem zasledimo v času pred množičnim izseljevanjem Slovencev, manj v času njegovega dogajanja, še manj v preostalem delu 20. stoletja. Ne sme nas čuditi, da najdemo v prvih pismih Slovencev iz Minnesote iz šestdesetih in sedemdesetih let 19. stoletja opise novega okolja v mnogo večjem obsegu kot na primer v pismih delavcev na začasnem delu v Nemčiji v sedemdesetih letih 20. stoletja. Brez dvoma je bilo védenje o svetu sredi 19. stoletja skromnejše kot sto let kasneje, zato pa informacije o njem zanimivejše, zlasti o – gledano z vidika slovenskega izseljevanja – severno- in južnoameriškem kontinentu. Zato so bila pisma pomemben nosilec informacij, zlasti v času, ko je bilo časopisje skromnejše in še ni bilo drugih medijev.[63] Ker so mnoga osebna pisma zgodnjih izseljencev vsebovala veliko opisov novega okolja, so toliko prej prišla v javnost.

Navajam samo nekaj primerov iz časa zgodnjega izseljevanja Slovencev v ZDA. S formalnega vidika že iz naslovnega in sklepnega dela pisma lahko ugotovimo, komu je pismo še namenjeno, čeprav je na prednji strani ovoja (kuverte) običajno le naslov

---

[61] Zlasti iz literature so nam poznani taki primeri. Glej: Fran Saleški Finžgar, *Dekla Ančka*, Ljubljana: Nova založba (Zbrani spisi, IV. zvezek), 1924.

[62] Primer. Osebno pismo Podbrežana Jožeta Koširja je uredništvu *Novic* izročila njegova sestrična (Jelenova) iz Kranja. Objavljeno je bilo v rubriki »Ozir po svetu. Pismo iz Amerike« v št. 12 z dne 21. 3. 1866, na strani 96. Pismo je bilo datirano 17. 1. 1866 v kraju Sv. Jožef v Minnesoti. Uredništvo se je verjetno odločilo za delno objavo zaradi opisa kmetijskih razmer in odkritosrčnega prikaza ameriškega življenja. Kriterij za objavo je bil navadno – če je bila pripisana pripomba – zanimivost pisma. Glej: M. Drnovšek, *Usodna privlačnost Amerike ...*, 188–189.

[63] Več o tem glej: Zmago Šmitek, *Srečevanja z drugačnostjo: Slovenska izkustva eksotike*, Radovljica: Didakta, 1995; isti, *Poti do obzorja: Antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko*, Ljubljana: Založba Borec, 1988; isti, *Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture*, Ljubljana: Založba Borec, 1986; Marjan Drnovšek, *Usodna privlačnost Amerike: Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*, Ljubljana: Založba Nova revija (Korenine), 1998.

posameznika ali družine. Namen pišočega – ali je namenjeno samo naslovniku ali tudi širše – je bil mnogokrat nejasen, drugič pa zelo jasen, če se le poglobimo v vsebino. Vzemimo v roke pismo misijonarja Franca Pirca iz ZDA sestri Apoloniji v Podbrezje na Gorenjskem (1838), ki ga je naslovil »Ljuba sestra!« in ga tudi sklenil: »Ostanem Tvoj svest brat, Franz Pirz, Misionar.« V njem povprašuje, zakaj mu že leto dni ni nihče pisal iz dežele Kranjske, pozdravlja vse Podbrežane in jih prosi za molitev v njegovo dobro in jo le bežno vpraša: »Kako pa she Tebi gré?« Gre za pismo, ki je postalo nekako javno in sestra Polona je bila le posrednik med bratom in njegovimi nekdanjimi župljani.[64]

Iz časa do 1890 so redka originalna izseljenska pisma, ki so jih napisali laiki. Manjše število so jih objavili takratni časopisi. Med njimi jih je kar nekaj prišlo izpod peresa kmečkih gospodarjev ali njihovih žena. Ob branju dobimo vtis, da so podobna misijonarskim pismom (o njih kasneje), zlasti v obširnem opisovanju novega okolja in pogojev življenja in dela. V zgodnjih pismih pred letom 1860 zasledimo zapise bolj ali manj osebnih izkušenj in le deloma povzetke podatkov iz drugih virov, npr. časopisov, publikacij ali pripovedovanj. V času po 1865 se v pismih pojavlja vedno več prepisov, včasih pisci navajajo tudi ustne vire in vedno manj je osebnih izkušenj. Od njih odstopata pismi Andreja Resmana (1866), ki se je priselil v St. Joseph v Minnesoti.[65] Lastne izkušnje in informacije ljudi je prelil na papir. Zelo ga je bilo strah vojne. V pismih razmišlja o naslednjih temah: staroselcih (v okvirih znanih stereotipov), nakupu zemlje in njeni rodnosti, kmetijskih strojih, gozdovih in divjadi, Minnesoti kot »novi domovini«, Zakonu o zemljiščih, 1862 (Homestead act, 1862), naselbini St. Joseph in njenih prebivalcih, cerkveni organiziranosti, prehrani, ameriških ženskah, plačilu za delo, trgovini, cenah živine, klimi, notranjem miru, ki ga uživa v Ameriki. Stalno primerja razmere v Združenih državah in doma. Na koncu pozdravlja sorodnike, znance, prijatelje in vse Slovence. Katoliška glasila na Slovenskem so rada objavljala pisma slovenskih farmarjev iz Amerike, saj so opisovala delo na zemlji, krščansko življenje in niso neposredno vabila v Ameriko. Pisma so bila napisana v času, ko je v Minnesoti deloval misijonar Franc Pirc in odkrito vabil v to zvezno državo, ki naj bi postala najbolj katoliška v Združenih državah. To je bil tudi čas sanj o nastanku Nove Slovenije v Minnesoti ter priseljevanju slovenskih katoliških in kmečkih družin, kar se je izkazalo za prazen up. Slovenci se niso množično odzvali klicem.[66]

Med prvimi ekonomskimi priseljenci v Združenih državah so bili krošnjarji. Mnogi od njih so se ustalili in ustanovili trgovska podjetja, npr. v Cincinnatiju, St. Louisu, Chicagu in drugod. Bili so del prebivalstva na Slovenskem, ki je znal več jezikov in je bil navajen tujine. Izpostavljam dve objavljeni osebni pismi krošnjarja in trgovca

[64] Marjan Drnovšek, Pismo Apolonije Noč od Sv. Jožefa/St. Joseph, Minnesota (1855), *Dve domovini/Two Homelands* 18 (2003), 63–81. Pismo se je ohranilo kot rokopisni prepis v Arhivu Republike Slovenije, AS 791, Pirčevo pismo, 15. 10. 1838.

[65] Iz Amerike. Sv. Jožef, julij 1866, *Zgodnja danica*, št. 35, 10. 12. 1866, 278; A. Resman (Rojec) z Otoka na Gorenjskem, *Zgodnja danica*, št. 26, 10. 9. 1867, 209–210.

[66] Marjan Drnovšek, *Franc Pirc (1785–1880): Sadjar na Kranjskem in misijonar v Ameriki*, Naklo: Občina Naklo, 2003.

Matije Premuta (1839, 1845), prvo je v nemškem prevodu[67] in drugo v »kranjščini«.[68] Doma je imel očeta, brata in sestri. Če analiziramo vsebino obeh pisem, spoznamo, da sta pisani na način, ki je sicer spodbujal k njuni objavi, nista pa bili pisani s tem namenom. Obe izražata vznemirjenost in navdušenost nad Ameriko, ki je bila v primerjavi s Slovenijo popolnoma drug svet. Hkrati Premuta posredno vabi Slovence v Ameriko, saj zapiše: »Veliko ljudi se po kupčii iz Krajnskiga v ptuje kraje podá, ne manjka jih, ne po Avstrijanskim, Nemškim, Ogerskim in po raznih druzih dežélah, zakaj neki nihče v Ameriko ne gré, v zvoljeno dežélo, bogato Indijo?«[69] Po stilu pisanja je prvo pismo nekako povzeto, bolj suhoparno, uporablja kratke stavke in je brez osebne note, drugo pa bolj živahno. Ali je uredništvo *Novic* kaj izpustilo iz drugega pisma? Težko je reči, čeprav je bilo kar veliko navdušujočih stavkov o Ameriki, vendar tudi o vernosti (omenja Friderika Barago), hvaležnosti do očeta, da ga je poslal v šolo. Ne nazadnje izvemo tudi, da je sin pridno pisal očetu že v času krošnjarjenja po Evropi in kasneje iz Amerike, oče pa mu na pisma ni odgovarjal.[70] Po kakšni poti sta pismi prišli v časopisje? Verjetno je imel pri tem svojo vlogo Johann Kapelle, večkratni dopisnik *Carniolie* iz Metlike in prevajalec prvega pisma, mogoče tudi kdo drugi iz »semiške fare«, kjer so živeli Premutovi sorodniki, dvomim pa, da je Matija Premuta dovolil objavo.

Skratka, zgodnja osebna družinska pisma so objavljali zaradi vsebine, ki je bila zanimiva za uredništva glasil zaradi izražanja vernosti, mnogokrat omenjene pridnosti Slovencev, ne nazadnje zaradi stvarnih prikazov stanja in življenja v pionirskih delih ZDA. Na drugi strani pa so jih Slovenci doma zelo radi brali.

* * *

Znak osebne pozornosti do posameznikov predstavljajo razglednice, ki so bile najbolj razširjene v času množičnega izseljevanja. To je bila tudi zlata doba razglednic.[71] Po formalni strani so naslovljene na širok krog prejemnikov iz osebnega ali javnega življenja, zapisi vsebujejo le kratke formalne, vendar celo zelo osebne informacije. Največ jih je bilo naslovljenih na družinske člane, prijatelje in znance, zato jih uvrščam v sklop osebne korespondence.

Izseljenci so jih pošiljali že s poti po Evropi, z ladje in s poti do želenega cilja v priseljenskem okolju. Zato so zapisi na njih le osebni utrinki s poti ali iz kraja priselitve,

[67] Matija Premuta, Ein Brief aus Amerika, *Carniolia*, 4, 1841, št. 1, 1–2 in št. 2, 5–6. Iz pripombe prevajalca Johanna Kapelleta razberemo njegovo osuplost, da sta se preprosta fanta (s Premuto je krošnjaril tudi prijatelj Janez Gorše) s komaj tremi razredi ljudske šole, vendar usposobljena za potujočo trgovino, odpravila v neznano Ameriko, kamor je posijal komaj kak žarek evropske civilizacije.

[68] Matija Premuta, Slovensko pismo iz Amerike, *Novice*, št. 34, 20. 8. 1845, 135–136; št. 35, 27. 8. 1845, 140.

[69] M. Premuta, Slovensko pismo iz Amerike, *Novice*, št. 35, 27. 8. 1845, 140.

[70] M. Drnovšek, *Usodna privlačnost Amerike* ..., 99–100.

[71] Walter Lukan, H kulturni zgodovini razglednic, *Pozdrav iz Ljubljane: Mesto na starih razglednicah*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1985.

njihova vsebina pa je bila dostopna tudi širšemu krogu ljudi ali vsaj poštarju. Glavni namen pošiljatelja je bila seznanitev naslovnika z vizualno podobo okolja, kjer se je posamezni izseljenec nahajal, ali celo z njegovo lastno podobo (fotografijo), ki je bila poslana kot razglednica, in ne nazadnje tudi z ožjim okoljem in njegovim delovanjem v slovenskem izseljenskem krogu. Zato poznamo razglednice z motivi slovenskih cerkva, narodnih domov, parkov, društvenih odborov, konvencij ipd. Glede na vsebino zapisov jih vidim bližje izseljenčevemu intimnemu svetu, čeprav so bili zapisi mnogokrat formalni, kratki, pa tudi hudomušni in zajedljivi. Parodoksalno je, da so bile dostopne širšemu krogu ljudi, vsebina pa je marsikdaj zelo osebna, npr. izrazi ljubezni, čestitke za osebne praznike ipd.

* * *

Za konec poglavja naj omenim še najbolj osebno komunikacijo med izseljenci ter domačimi in prijatelji, to je ustno prenašanje informacij, npr. izseljencev ob obisku domovine ali povratnikov oziroma obiskih domačih pri izseljencih. V zgodnjem obdobju izseljevanja v ZDA je bila to najhitrejša, najzanesljivejša in ne nazadnje najcenejša oblika prenosa informacij. Že pri dopisovanju najdemo primere, ko so več pisem združili v skupno pismo, da bi bila poštnina cenejša, ali dve pismi v skupni dopis, npr. iz Gorij leta 1869. Vendar je pri ustnem prenosu najpomembnejša zanesljivost prenosa informacij neposredno do naslovljenca. Tega načina so se posluževali pri urejanju intimnih, zaupnih in najbolj občutljivih zadev, čeprav nepreverljivih, saj so ostale v spominu sodelujočih, če niso kasneje na tak ali drugačen način pricurljale v javnost.

Dopisovanje izseljencev z oblastmi in društvi

Izseljenstvo je zahtevalo pisno komuniciranje izseljencev ali njihovih sorodnikov z laičnimi in cerkvenimi oblastmi, društvi, delodajalci in drugimi organizacijami v stari in novi domovini. Opraviti imamo z odnosom posameznikov (izseljencev, njihovih potomcev in sorodnikov) z javnimi in zasebnimi organi. Tako v času izseljevanja kot priseljevanja in kasnejšega urejanja upravnih in drugih zadev so nastale korespondence, ki nam kažejo odnose in poti urejanja bolj ali manj uradnih zadev. Oblik tovrstnih pisnih stikov je bilo veliko, kot je bilo veliko vprašanj, ki so se postavljala izseljencem v stari in novi domovini. Omenim naj samo nekatere.

Ko so se izseljenci v raznih evropskih deželah znašli v težavah zaradi neurejenih dokumentov, so se pisno obrnili na urade v domovini, da bi jim pomagali iz zadrege. Tako je Martin Borštnik junija 1911 napisal prošnjo (*prosilno pismo*) Okrajnemu glavarstvu v Ljubljani, da bi posredovalo pri ljubljanskem magistratu, ki je bilo pristojno za potrditev delavske knjižice zaradi prehoda državne meje.[72] Pismo je bilo že urgenca

[72] Pustimo ob strani vprašanje pestrosti dokumentov, s katerimi so državljani Avstrije prehajali državno mejo, omenim naj samo, da so bili v praksi različni, čeprav je bil potni list osnovni dokument.

zaradi enomesečne neodzivnosti uradov v Ljubljani. V solidni slovenščini, čeprav skoraj brez ločil napisano pismo, izraža upanje na rešitev njegove zadrege in hkrati ponižno držo do oblasti v Ljubljani, ki so za preprostega človeka pomenile nekaj vzvišenega.

Denarna in zapuščinska pisma so po formalni strani uradna, po vsebini pa zelo osebna. Tako je Frank Sakser posredoval prihranke in drug denar Slovencev iz ZDA v domovino. Denar je pošiljal po avstrijski pošti, z osebno dopisnico, poslano v zaprti kuverti, pa je opozoril prejemnika denarja, kdaj je »c. kr. poštno hranilnični urad« na Dunaju nakazal denar na pošto naslovnika. Pred nami so predvsem pripovedi o usodah ljudi, ki jih nekateri gledajo po strani, kot da so manj vredni, kot da so poraženci, ker so odšli s trebuhom za kruhom. In glej, v njihovih pripovedih opazimo pogum, originalno misel, iznajdljivost, željo po novem, drugačnem, boljšem, globljem življenju. Tudi nova domovina jih je sprejela zaradi poguma, delavnosti, iznajdljivosti, vendar jih je tudi ona gledala po strani, kot pač delajo povsod s « prišleki ». Dokler ne opazijo, po dveh-treh generacijah, da so « prišleki » prinesli veliko več, kakor so sprejeli.

V ta sklop lahko uvrstimo številna pisma, ki so potovala čez Atlantik in druga morja ter kontinente in so se nanašala na urejanje zapuščinskih in drugih družinskih premoženjskih zadev, ki so zahtevale stike z uradnimi organizacijami v priseljenski in izseljenski deželi.

Če je leta 1954 Julija D. hotela obiskati svojce v ZDA, je od njih potrebovala vrsto uradnih izjav, npr. o bančnih prihrankih sorodnikov, njihovem zavarovalniškem statusu, zaposlitvi in prihodkih, da je ameriško ambasado v Beogradu lahko zaprosila za vizo, ki ji je dovoljevala šestmesečno bivanje v državi. Potrebovala je *pisma podpore za pridobitev vize*. Šele po odobritvi vize je lahko zaprosila za jugoslovanski potni list, potovalna pisarna August Kollander pa ji je organizirala pot k sorodnikom.[73] Večina teh časovno zamudnih in tudi neprijetnih opravil je potekala po pisni poti.

V času izseljevanja v ZDA in med svetovnima vojnama so se izseljenci obračali na Društvo sv. Rafaela v Ljubljani z različnimi vprašanji, zlasti pisno. Opraviti imamo z osebnimi pismi *(pisma izseljenskim društvom)* zasebni instituciji, ki je delovala v okrilju katoliške Cerkve.[74] Kot primer naj navedem pismo dekleta, ki se je želela zaposliti pri madžarski družini, vendar se je zbala trgovine z dekleti, ki v tem času ni bila zanemarljiva.[75] Zaradi geografske oddaljenosti so si dopisovali priseljenci s svojimi društvi v novih okoljih kakor tudi društveni organi med seboj in ne nazadnje s staro domovino.

Pisma izseljenskih pisarn predstavljajo posebno obliko pisnega komuniciranja, ki je bilo običajno v času množičnega izseljevanja in tudi kasneje, saj so imele izseljenske pisarne svoje urade samo v večjih mestnih središčih doma ali celo v tujini. Izseljenski uradniki so pošiljali pisne ponudbe potencialnim izseljencem, naslovljene pa so bile na določenega prejemnika, ki je tudi svoje vprašanje zastavil pisno. Po formalnem

[73] Pisma in potrdila sorodnikov Franka in Katarine Z. in Kollandrovo pismo hrani avtor.
[74] Glej fond: Družba sv. Rafaela (1927–1945) v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani.
[75] LJU 489, Reg.I /1573, fol. 283.

kriteriju so tovrstna pisma uradna, po vsebinskem pa za prejemnika zelo osebna, vsaj v avstrijskem obdobju. Zaradi vsebine, ki je bila mnogokrat v nasprotju z obstoječo zakonodajo, so bila tovrstna pisma osebnega značaja, njihovo razkritje pa je razkrinkalo tako namene bodočega izseljenca kot njegovega dopisnika svetovalca, zlasti še, če je deloval v domačih logih.[76] Ohranjeni policijski dokumenti v Zgodovinskem arhivu Ljubljana za to področje nam odkrivajo bogato pisno komuniciranje med raznimi agenturami in njihovimi odjemalci z vrsto protizakonitih nasvetov, npr. vojaškim ubežnikom, in mnogimi napotki o ravnanju na poti. Večina pisem izseljenskih pisarn v Evropi – da o Sakserjevi v New Yorku sploh ne govorimo – je bila napisana v slovenščini, včasih hrvaščini. Med vojnama in kasneje, če sodim po vzorčnih primerih, so postala pisma mnogo bolj formalna, z brezosebnimi informacijami o možnostih potovanja, cenah ipd.

Večina vseh teh pisem ni prišla v širšo javnost, ampak se je ohranila, ali tudi ne, v arhivskih fondih upravnih, sodnih in cerkvenih organov, kjer najdemo še več dopisov, ki so se nanašali na izseljence in so bili rezultat medsebojnega dopisovanja organov.

Javna in manj javna pisma

Ves čas izseljevanja so se pojavljala tudi samo javnosti namenjena pisma, imenovana odprta pisma. Njihov namen in motivacija sta bila jasna. Praviloma so bila pisana v imenu skupnosti, npr. društva, verske skupnosti, politične skupine. Mednje uvrščamo tudi pisma posameznikov javnim organom, politikom ... ali samo časopisnim uredništvom. Pisma iz prve skupine imajo namen spodbujati delovanje npr. cerkvenih in državnih organov na področju migracijske politike, podpirajo ali napadajo odnos političnih strank v domovini do izseljenskega vprašanja ipd. Skratka, dotikala so se odnosov med organiziranimi izseljenci in institucijami v stari domovini. Običajno so bila objavljena v časopisju, prebrana na javnih zborovanjih ali natisnjena v publikacijah. Predvidevamo, da so mnoga ostala v predalih naslovnikov in nikoli niso prišla v javnost. Pisma posameznikov, poslana uredništvom kot odprta pisma, so mnogo bolj znana in marsikdaj edino ohranjena ravno zaradi tega, ker so bila objavljena.

V primerjavi s Premuto se je chicaški trgovec Anton Žagar, po vsej slovenski Ameriki znani gostoljubnež mnogim potujočim, zlasti slovenskim misijonarjem, odločil za neposredni stik z uredništvom katoliškega glasila *Zgodnja danica* v Ljubljani. Leta 1865 je pisal glasilu z napovedjo, da bo večkrat pisal o zanimivostih življenja v Ameriki, kar je uredništvo pozdravilo in izrazilo pričakovanje naslednjih dopisov. Spodbudo za pisanje je dobil, ker je v *Zgodnji danici* veliko bral o drugih slovenskih naselbinah, sam pa bi rad bolje predstavil »kupčijsko mesto« Chicago. Izkoristil je

[76] Marjan Drnovšek, Ljubljana and Emigrant Agencies at the Beginning of the Twentieth Century, Special Issue on Emigrant Agents and Return Migration in European History (ur. Hans Storhaug), *AEMI Journal*, Volume 1 (2003), str. 47–55.

medijski prostor in v prvem pismu poslal pozdrave svojim prijateljem v Sloveniji, saj naj ne bi imel dovolj časa, da bi pisal vsem, ki so se zanimali za novosti iz Amerike.[77] Njegovo naslednje pismo v *Zgodnji danici* ni objavljeno v celoti, ampak v skrajšanem obsegu.[78] Objavljeni del govori največ o cerkvenih objektih v Chicagu, delovanju raznih veroizpovedi in pomanjkanju katoliških duhovnikov. Obenem se je ob misli na bogate ameriške pokrajine z malo ljudmi spomnil »lačnih in vse pomanjkanje terpečih rojakov, zlasti na Dolenjskem«, kar je bilo nekakšno posredno vabilo, da se odločijo za izselitev v Ameriko. Kljub Žagarjevemu namenu postati dopisnik omenjenega glasila, kasneje ne zasledim njegovih objavljenih pisem. Ali jih je nehal pošiljati ali odzivnost glasila ni bila več navdušujoča, žal ne vemo. In če Žagarjevi pismi primerjam s Premutovima? Omenjena pisma obeh dopisnikov nam kažejo, kako so bila osebna pisma v funkciji javnega interesa (pri Premuti) in neposredno javna pisma tudi v funkciji osebnega interesa (pri Žagarju). Premuta (verjetno) ni vedel, da bosta njegovi pismi objavljeni, Žagarjevi sta bili namenjeni objavi. Še več, upoštevati moramo časovno razliko, saj sta Premutovi napisani v pravem pionirskem času slovenskega priseljevanja v Ameriko, Žagarjevi pa v času boljšega poznavanja Minnesote in dela slovenskih misijonarjev med Slovenci v domovini. V Žagarjevem drugem pismu naletimo tudi na priznanje njegove napake, saj je napačno navajanje v prvem pismu sprožilo odmev prizadetega v *Zgodnji danici*.[79] In celo več, prvo Žagarjevo pismo je odmevalo tudi v celovškem Slovencu.[80]

* * *

Vabilnih pisem[81] je bilo več v zgodnjem obdobju kot v času množičnega izseljevanja in kasneje. In ne samo iz Amerike. Navedem naj le obširno opisovanje in navdušenje nad Srbijo v objavljenih pismih, ki so od leta 1861 prihajala izpod peresa dr. Janeza Kovača - Podliščekova (»Pisma iz Srbije o Srbii«) in so izhajala v *Novicah* v naslednjih letih, vse v duhu misli: »Trudaljubni in pošteni Slovenci gotovo bolj pametno storite,

[77] »Iz Čikaga, 3. mal. travna 1865«, *Zgodnja danica*, št. 14, 10. 5. 1865, 111–112. Citat: »Ker sem več dopisnikom odpis dolžan, imam pa prav malo časa, bi Vas prosil, da bi opravili moj serčni pozdrav čč. gg.: Fr. D.-rju v Vel. L-ah in Ant. L-tu v G. pri Ipavi. Pervi je neznan, pa dober prijatel, drugi preljub prijatel in dušni pastir. Obema bom kmalu pisal. Časniki, ki Vam jih pošiljam, želim da bi se pošiljali č. gg. G-su, šolskemu vodji v Č., ker sem sam domá iz Jelševnika pri Č.[rnomlju], torej želim, da bi se vse novice iz Amerike razširjale v moji domačii.«

[78] *Zgodnja danica*, št. 23, 10. 8. 1865, 186.

[79] Gre za napačno navajanje o šolanju misijonarja Jurija Reša, ki je pisal *Zgodnji danici*; popravil je napako, hkrati pa se je opravičil zaradi jezika, saj je imel v ZDA malo možnosti za pogovore v slovenskem jeziku (*Zgodnja danica*, št. 23, 10. 8. 1865, 186).

[80] *Slovenec*, št. 76, 4. 10. 1865, 304.

[81] V mislih imam javna vabilna pisma, čeprav so bila verjetno številnejša vabila v osebnih družinskih pismih, npr. moža, naj mu sledi žena ipd. Razlika je v tem, da so bila osebna vabila namenjena ožjemu krogu ljudi – čeprav so nekako postala javna, ko so prišle informacije o boljšem življenju zunaj do širšega vaškega kroga –, javna pa vsem, če ne drugim, bralcem posameznega glasila.

ako idete v plodno, pa kaj malo obdelano Srbijo, kakor pa da na Ameriko mislite ...«[82] Vabila niso bila uspešna.[83] Podoba Amerike je bila močnejša že v zgodnjem obdobju.

* * *

Posebna oblika (pogojno) javnih pisem so *misijonarska pisma*, ki jim na Slovenskem sledimo od konca 17. stoletja, v večjem obsegu pa v 19. stoletju. Od vseh slovenskih izseljenskih pisem je bilo v času njihovega nastanka in kasneje objavljeno največ misijonarskih pisem, ki so tudi najstarejša,[84] saj je bilo poleg evangelizacije, socialnih in drugih nalog med pomembnejšimi nalogami misijonarjev poročanje o novih okoljih in družbah, mnogokrat po pisni poti. Misijonarji so kot javne osebe pošiljali pisna poročila cerkvenim institucijam v Evropi (Leopoldinen-Stiftung na Dunaju, Ludwig-Missionsverein v Münchnu, Institution pour la Propagation de la Foi v Franciji) in pisali posameznikom iz cerkvenih in laičnih krogov v Slovenijo, družinskim članom, prijateljem ipd. Poročila Leopoldinen-Stiftung na Dunaju so izhajala v tiskani obliki, vendar niso bila dostopna širši javnosti.[85] V nemškem misijonskem zborniku *Welt-Bott,*[86] ki je od leta 1726 izhajal v Augsburgu, Gradcu in na Dunaju, so objavljeni tudi dopisi in pisma slovenskih misijonarjev, npr. Marka Antona Kapusa iz Mehike. V večini misijonarskih pisem čutimo didaktično noto. Pisma posameznikom v domovino so pogosto našla pot v katoliške časopise, ki jih je bral večji del Slovencev. Največ so jih objavili v *Zgodnji danici*[87] in tudi v drugih takratnih časnikih in časopisih. Objavljali so jih še v posebnih knjižicah.[88] Imela so funkcijo informiranja prebivalstva o delu misijonarjev, ki so bili odvisni od finančne podpore prebivalstva, zlasti iz domovine, hkrati so bila namenjena vzbujanju misijonske zavesti v slovenski javnosti. V tem oziru jih lahko označimo kot propagandna pisma. Njihov javni značaj je nesporen. Od posameznega misijonarja je bila odvisna pestrost vsebine in prisotnost osebnih občutkov. Razpon je

[82] *Novice*, št. 35, 30. 8. 1865, str. 281.

[83] Olga Janša, Agitacija 'Novic' za preseljevanje Slovencev v Srbijo v letih 1865 in 1866, *Kronika*, X/3, 1962, str. 185–187.

[84] Omenim naj samo objavljena pisma misijonarja Marka Antona Kapusa (...). Glej: Janez Stanonik, Letters of Marcus Antonius Kappus from Colonial America, *Acta Neophilologica* 19 (1886), str. 33–57; 20 (1887), str. 25–38.

[85] Berichte der Leopoldinen-Stiftung im Kaiserthume Oesterreich, Verlag im Stiftung-Bureau.

[86] Der Neue Welt-Bott: Allerhand So Lehr- als Geist- reiche Brieff-Schrifften und Reise-Beschreibungen, Welche von denen Missionariis der Gesellschafft Jesu aus Beyden Indien und Andern Ueber Meer gelegenen Laendern ... in Europa Angelangt seynd, 1–3: Augsburg, Gradec 1726–1736; 4–5: Dunaj 1748–1761.

[87] Delno jih je objavil Janez Arnež. Glej: *Slovenian Letters by missionaries in America, 1851–1874* (uvodničar John A. Arnez), New York–Washington: Studia slovenica, 1984.

[88] Nekaj Baragovih pisem, poslanih Leopoldinini družbi na Dunaju, je prevedel in objavil župnik in pisatelj Janez Cigler. Glej: Bratovshina S. Leopólda, k pomózhi misijonarjam, ali popis, kako se kershanska katolshka véra v' Ameriki rashirjá. Is Nemshkiga spisal J. Ziegler, V Ljubljani: J. Klemens, 1833; isti, Bratovshina S. Leopolda, k pomózhi misijonarjam, to je poslanim osnanovavzam kershanske katolshke vére v' Ameriki, V Ljubljani: J. Klemens, 1837.

bil širok, od asketskih in bolj ali manj neosebnih pisem Friderika Barage[89] do pisem misijonarja Franca Pirca z veliko osebno noto in pogosto obravnavo posvetnih zadev, izražanjem domotožja, pogrešanjem stika s prijatelji in znanci iz domovine ipd. Pisal je tudi pesmi s podobno vsebino. Nekateri misijonarji, npr. Janez Čebulj, so spodbujali rojake k pisanju, da bi ohranili stik s slovenskim jezikom. Mnogo osebnih zapisov v misijonarskih pismih so uredništva izpustila in to navedla ali ne v opombi k pismu. Skratka, misijonarska pisma so bila bolj ali manj javna pisma, od značaja piscev in uredniške politike pa je bil odvisen delež osebnega v objavljenih delih. Ker so jih pisali izobraženci, imajo podobno vsebinsko in oblikovno sestavo, npr. gostobesednost in skrbnost sestave, maloštevilne avtobiografske črte ter pomanjkljiva introspektivnost in močna prisotnost namena in motivacije za njihovo pisanje.[90]

* * *

Omenili smo izseljenska pisma, ki so vsebovala številne informacije o novih deželah in so posredno ali neposredno vabila k izselitvi v tujino, zlasti ZDA. Čim je pisec pisma začel opisovati kraje in razmere, že je posredoval informacije, ki so bile posledica osebnih izkušenj, še bolj pogosto – kar je razvidno zlasti iz pisem prvih priseljencev – ustnih pričevanj ljudi, s katerimi se je srečal, ali je podatke zajemal iz ameriškega časopisja in knjig. V času množičnega izseljevanja mnoga pisma ne izgube informativne vloge, vendar je v njih vedno več svaril in opozoril kot vabil. Javno *informativno pismo*, hkrati ideološko obarvano, je leta 1903 za *Gorenjca* napisal »J. P.« iz Chicaga, v katerem opisuje svoj prihod v ZDA in prve vtise iz novega sveta. V njem spregovori o možnostih zaslužka in cenah, v temnejših barvah opiše mesto ter ob koncu blágo napade katoliško Cerkev in ji očita zaslužkarstvo. Njegova liberalna usmeritev ni bila tuja usmeritvi uredništva *Gorenjca*, ki je objavljal vrsto člankov s protiklerikalno ostjo.[91]

* * *

V posebno skupino uvrščamo *svarilna pisma*, ki so jih uredništvom posredovali sorodniki izseljencev ali so jih izseljenci v svojem imenu pošiljali neposredno uredništvom, na podlagi katerih so posvetne oblasti svarile državljane v časopisju in z okrožnicami. Posvetne oblasti so na prebivalce naslavljale uradna svarila, ki so jih nabijali na občinske oglasne deske ali v bližino cerkva. T. i. razglasi so bili razmnoženi (kamnotisk) ali natisnjeni, imeli so obliko pisma s sicer nenavedenim naslovnikov (to so bili občani), vendar s podpisom urada in njegovega predstavnika ter datumom. Ob-

[89] *Baragova misijonska pisma* (zbral in prevedel, uvod in opombe napisal Jože Gregorič), Ljubljana: Družina, 1983.

[90] Jerneja Petrič, *Avtobiografije slovenskih izseljencev v Združenih državah Amerike* (doktorska disertacija), Ljubljana, 1987, str. 66–98.

[91] *Gorenjec*, št. 45, 7. 9. 1903; Marjan Drnovšek, Ameriško pismo rojakom leta 1903, Slovenski koledar '90, Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1989, str. 160–165.

javljali so jih tudi časopisi. Govorimo lahko o svojevrstnih javnih pismih. Med svarili posameznikov najdemo največ pisem z opozorili o negativnih osebnih življenjskih izkušenjah v tujini. Mnogi slovenski časniki in časopisi so uvedli rubriko Pismo iz Amerike, kjer so objavljali dopise slovenskih izseljencev. Kot primer negativne izseljenske izkušnje navajam po vsebini svarilno in hkrati osebno zelo obupano pismo, ki ga je brat, oženjen mož s štirimi otroki, pisal sestri iz Brazilije v Ljubljano, po nam neznani poti pa je leta 1907 prispelo v uredništvo *Slovenca*.[92] To ni bil osamljen primer, saj je bilo izseljevanje v Brazilijo konec 19. stoletja ena najbolj tragičnih zgodb novih priseljencev, med njimi kar lepega števila Slovencev, zlasti iz Primorske.[93]

* * *

Fran Sakser, slovensko-ameriški posredovalec denarja, kasneje bankir, ki je obubožal v času newyorškega finačnega zloma na Wall Streetu leta 1929, in zastopnik raznih ladijskih družb je pošiljal slovenskim časopisom in časnikom javna *svetovalna pisma*, to je nasvete o gospodarskem in političnem stanju v ZDA – zlasti volitve ameriških predsednikov so povzročale zmedo v javnem življenju – in ravnanju izseljencev, zlasti na poti in ob prihodu na Ellis Island. Običajno je zaprosil več slovenskih glasil, da objavijo njegove aktualne informacije, pomembne za priseljence. Kot primer navajam pismo, v katerem se sklicuje na spoštovanje ameriških zakonov, nekateri drugi podatki oziroma njegova ravnanja pa kažejo, da je bil v pismih posameznim izseljencem mnogo bolj odkrit in mu zakoni niso predstavljali ovire.[94] Vzporedno z njegovim javnim delovanjem – močno je bil prisoten v vseh slovenskih časopisih in časnikih tostran in onstran Atlantika – so mu bila v pomoč tudi osebna pisma zainteresiranih strani, ki so po njegovih navodilih dodatno informirala bližnje sorodnike, npr. o obnašanju na poti v Ameriko.[95]

* * *

Čisto obliko javnih pisem predstavljajo *pastirska pisma*, ki imajo dolgo tradicijo. Z njimi so se škofje obračali na svoje vernike. So svojevrstna poslanica katoliškim vernikom kot odziv vrhov Cerkve na dogajanja v družbi, med drugim tudi na izseljenstvo in povratništvo. Januarja 1910 je lavantinski škof dr. Mihael Napotnik izdal pastirsko pismo, posvečeno izseljevanju iz njegove škofije, ki skupaj s sklepi škofijske sinode

[92] *Slovenec*, št. 34, 11. 2. 1907.

[93] Aleksej Kalc, Brazilija je vabila, *Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*, Ljubljana: Muzej novejše zgodovine Slovenije, 2001, str. 57–60; Ema Umek, Brazilija v »rožnatih« barvah, *Slovenski koledar 1980*, Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1979, str. 213–214; ista, Izseljevanje v Brazilijo v zadnjih letih 19. stoletja, *Slovenski izseljenski koledar 1969*, letnik XVI, Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1968, str. 218–220.

[94] *Gorenjec*, IV/38, 19. 19. 1903, str. 397.

[95] Pismo iu West Minaral Boxa 400, 21. 8. 1912. Pismo hrani Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU: Arhivsko-dokumentacijska zbirka.

leta 1911 slika poglede vrha lavantinske škofije na razmere na Štajerskem, v katerih poleg domačih vzrokov za izseljevanje opozarja na nevarnosti tujine, pri čemer se je skliceval na pismo neimenovanega misijonarja iz ZDA. Pastirska pisma so bila namenjena duhovnikom in vernikom doma kot ugotovitev stanja, opozorilo in navodilo za ravnanje.[96] Da je bilo izseljevanje pereče, nam dokazuje skupno pastirsko pismo goriškega nadškofa Frančiška Sedeja, ljubljanskega škofa Antona B. Jegliča, tržaškega in koprskega škofa Andreja Karlina in škofa Antona Mahniča, ki je leta 1913 izšlo pod naslovom Prečastiti duhovščini in vernikom Ilirske cerkvene pokrajine.[97] V njem se škofje sklicujejo na informacije in pisma, ki so jih dobili iz izseljenstva in so bila povod za njihovo reagiranje.

* * *

V izseljenstvu imamo primere svetovanega pošiljanja *podpornih pisem* z namenom ohranjanja slovenstva med izseljenci. V Spomenici slovenskih izseljencev v Južni Ameriki iz leta 1935[98] lahko preberemo priporočilo za živahnejše pisne stike med izseljenci in njihovimi domačimi ter učenci v domovini in »slovensko izseljensko deco«, kar naj bi uresničevala izseljenska društva in šole. To bi krepilo šibke stike med sorodniki na obeh straneh Atlantika in spodbujalo mlade iz srednješoskih in visokošolskih vrst k boljšemu medsebojnemu spoznavanju in tesnejši navezanosti na domovino. Omenjali so pozitivne strani dopisovanja, na primer izmenjavo rabljenih poštnih znamk, fotografij, spoznavanje tujega jezika, širjenje splošne izobrazbe. Podobna priporočila zasledimo tudi v takratnem tisku,[99] ki so jih v javnosti razglašali visoki cerkveni dostojanstveniki, npr. ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman.[100] Tudi *Izseljenski vestnik*, glasilo Rafaelove družbe in Izseljenske zbornice v Ljubljani, je npr. leta 1939 objavljal pisma otrok, ki so se odzvali priporočilom. Pisma šolarjev iz domovine in izseljenstva so izhajala v rubriki Mladinski kotiček. (Priloga: pismo 3)

* * *

Stik med novo Jugoslavijo in slovenskimi izseljenci v Združenih državah Amerike je bil po končani svetovni moriji maja 1945 zelo tesen z delom slovenskih izseljencev,

---

[96] Marjan Drnovšek, *Izseljevanje z območja lavantinske škofije pred prvo svetovno vojno in odnos Cerkve do tega pojava,* Napotnikov simpozij v Rimu (ur. Edo Škulj), Celje: Mohorjeva družba, 1993.

[97] Ljubljanski škofijski list, 9 (1913), str. 137–142.

[98] *I. slovenski izseljenski kongres v Ljubljani dne 1. julija 1935*, Ljubljana: Družba sv. Rafaela (Izseljenska knjižnica, št. 7), 1936, str. 122.

[99] Na primer: »V smislu soglasnih sklepov naših domačih izseljenskih društev pozivamo vse naše cenjene naročnike in čitatelje …, da pišejo svojcem v domovino, ki posebno te dni pričakujejo pisem od svojih izseljencev …« Glej: Duhovno življenje, št. 69, december 1934, str. 426.

[100] »Pozdravi, slike, časopisi, knjige, pisma bi morali neprestano romati od nas med izseljence in vzdrževati živo zvezo z njimi …«, *Duhovno življenje*, št. 128, avgust 1938, str. 5–6.

ki so že med vojno in zlasti po njej podpirali novo domovino z denarjem in materialom, kar je bil njihov prispevek k obnovi Slovenije. Maja 1946 so praznovali prvo leto življenja v Sloveniji, ki so jo pestile gospodarske, zdravstvene, oskrbovalne, prometne in druge težave, tem pa so se pridružile še politične, zlasti v t. i. politični borbi za Trst. V majskem zanosu je vrh novemu sistemu naklonjenih pisateljev, O. Župančič, F. S. Finžgar, J. Kozak. M. Kranjec in P. Voranc, napisal odprto pismo, ki so ga naslovili na rojake v Ameriki. Objavljen je bil na prvi strani Slovenskega poročevalca 21. maja 1946. (Priloga: pismo 4)

Potopisna in zamolčana pisma

Že v uvodu sem omenil zgodnji pojav t. i. literarnih pisem (epistol). Mnoga blizu njim in/ali zelo oddaljena od njih so *potopisna pisma*. Meja med potopisnimi pripovedmi in pismi je medla, saj se po vsebini in pisanju v prvi osebi obe zvrsti bistveno ne ločita; oblika pisma je lahko samo zunanja zaradi pridobivanja večje pozornosti bralcev. Tako najdemo kar veliko potopisnih opisov pod naslovom Pisma iz ..., npr. »Pismo našega rojaka K. [Matija Kliner] iz Kitajskega na barki 'Novara'«,[101] »Pisma iz Mehike Franceta Kastelca«,[102] »Pisma z Jutrovega«, ki jih je napisal Jurij Trunk,[103] ponotranjena »Popotna pisma Josipa Stritarja«[104] itd. O potopisni literaturi imamo kar bogato bero strokovnih del.[105] Ne da bi se spuščali v literarno- in kulturnozgodovinska razmišljanja o potopisni zvrsti zapisovanja bolj ali manj osebnih vtisov o drugih deželah, je potrebno omeniti njihovo dokumentarno vrednost in povezanost z mnogimi izseljenskimi pismi, med katerimi naj izpostavim misijonarska in tudi osebna pisma redkih laikov iz časa zgodnjega izseljevanja v ZDA pa tudi kasneje. Zaradi razširjenosti lahko govorimo o t. i. izseljenskih potopisih, ki so se pojavljali predvsem kot pisma, krajša poročila, objavljena v dnevnem in periodičnem tisku, kar je bila posledica naraščajočega izseljevanja Slovencev na vse konce sveta.[106] Že v 19. stoletju so se oglasili kritični glasovi zaradi vrednosti potopisnih zapisov, kar lahko trdimo tudi za izseljenska potopisna pisma, zlasti zaradi ponavljanja, prepisovanja iz objavljenih predlog, suhoparnosti ipd. Če avtor več piše o svojem odnosu do okolja, pridobijo zapisi večjo vrednost za preučevanje izseljenske izkušnje.

[101] *Novice*, 1856, str. 47–48.

[102] *Novice*, 1865, str. 374, 383–384.

[103] *Mir*, 1907, št. 2–5, 41, 53.

[104] Josip Stritar, Popotna pisma, *Zbrano delo*, knjiga 6 (ur. France Koblar), Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1955 [i. e.] 1956.

[105] *Poti do obzorja: Antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko* (izbor in spremna beseda Zmago Šmitek), Ljubljana: Založba Borec, 1988; Andrijan Lah, *Vse strani neba: Slovensko potopisje od Knobleharja do naših dni*, Ljubljana: Založba Rokus, 1999.

[106] *Poti do obzorja* ..., str. 385.

Večina objavljenih misijonarskih pisem bolj ali manj podrobno opisuje pot v Združene države Amerike; kot sem omenil, jih je največ objavila *Zgodnja danica*. Proti koncu 19. stoletja zasledimo v časopisju popisovanja poti v tujino in življenja v novem okolju ali med izseljenci, ki so imela obliko pisem z nagovorom, datiranjem in pošiljanjem pozdravov. Običajno so jih objavljali v nadaljevanjih, in sicer vsako pismo posebej, če pa je bilo pismo dolgo, ga je uredništvo razdelilo na dva dela. Tako je Ljubljančan Anton Obreza uredništvu *Slovenca* od konca novembra 1880 do začetka maja 1881 poslal 12 »Amerikanskih pisem« iz Wabashe (eno od Sv. Jožefa) v Minnesoti, ki so nato izhajala približno mesec od prispetja.[107] Predvidoma jih je napisal na prošnjo urednika Lipeta (Filipa) Haderlapa, na kar namigujeta začetek prvega pisma in konec zadnjega: »Tako sem Ti popisal svoje potovanje v 'obljubljeno deželo'. Upam, da sem zadostil svoji obljubi. Zdrav mi v domovini mili!«[108] Sam je zanikal namen, da bi napisal potopis, češ da je šibak v zemljepisu, vendar mu je godila urednikova hvala, da je natančen pri opisovanju svojih popotnih doživljajev in tujih pokrajin. V ZDA je odšel z misijonarjem Janezom Stariho, vendar se je vrnil, poročil in je bil vsaj del svojega življenja zaposlen kot tapetnik.

Na izteku 19. stoletja so bila zelo odmevna t. i. »Vestfalska pisma« Janeza Evangelista Kreka,[109] ki so izhajala v katoliškem *Slovencu*. Skupaj jih je bilo 20, eno »s pota« in 19 iz Vestfalije, bralci pa so jim sledili od 1. maja do 2. junija 1899. Res je, da je bil Krek profesor fundamentalne teologije, politik in državni poslanec, vendar ga to ni zadržalo, da ne bi odšel kot misijonar med Slovence v Nemčijo in o tem pošiljal pisma *Slovencu*. S svojimi pismi je usmeril pozornost na Slovence v Nemčiji, saj so bili dotlej trdno vsidrani v zavest bolj ameriški Slovenci, manj pa ostali. Tudi izseljensko vprašanje je postalo bolj obravnavano v slovenskem prostoru. Kreku so sledili številni misijonarji, ki so po njegovem zgledu nadaljevali s pismi v *Slovencu*[110] in drugih časopisih.

Mnogi izobraženci, ki so obiskali ali živeli v obeh Amerikah, so svoje potopisne vtise objavili v knjižni obliki. Iz časa med svetovnima vojnama naj omenim nekatere, npr. Antona Kristana (V Ameriki in po Ameriki, 1928), Pavla Brežnika (V senci nebotičnikov, 1930), Guida J. M. Juga (Izseljenec: vtisi mojega potovanja v Argentino, 1931), Božidarja Jakca in Mirana Jarca (Odmevi rdeče zemlje I–II, 1932). Zlasti potopisi iz ZDA se niso mogli izogniti slovenskim izseljencem tudi v času po letu 1945 in vse do danes, npr. Božo Škerlj (Neznana Amerika, 1952), Anton Melik (Amerika in ameriška Slovenija: popotni zapiski, 1956), Anton Ingolič (Pri naših v Ameriki,

[107] Obrezovo pot in vsebinsko analizo pisem glej: Marjan Drnovšek, *Usodna privlačnost Amerike: Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*, Ljubljana: Založba Nova revija (Korenine), 1998, str. 219–244.

[108] Amerikanska pisma, *Slovenec*, št. 65, 14. 6. 1881.

[109] *Janez Evangelist Krek: 1865–1917* (ur. Stanko Janežič, Janez Juhant), Maribor: Slomškova založba (Osebnosti; 3), 1998.

[110] Na primer: Ivan Knific je v *Slovencu* objavil 30 nadaljevanj s svoje poti v Nemčiji (št. 84–131, od 12. 4. do 9. 6. 1900).

1964), Vid Pečjak (Ameriške razglednice, 1970) in vrsta drugih.[111] Doživljanje ZDA in slovenskih izseljencev v delih Jurija Trunka, B. Jakca, B. Škerlja in A. Melika so analizirana z vidika doživljanja Amerike intelektualcev, ki so krajši ali daljši čas živeli v ZDA.[112] Kot posebnost naj omenim pisma Božidarja Jakca domačim, ki jih je Miran Jarc s temeljito literarno obdelavo oblikoval v knjižno obliko v Odmevih Rdeče zemlje. Pisma so bila podlaga za knjižno objavo.

* * *

Na koncu naj omenim t. i. *zamolčana pisma*. Dvajseto stoletje nam je prineslo novo obliko izseljenskih pisem, ki so bila v primežu vojnih in ideoloških pritiskov, kar je vodilo k prepovedim pisnih stikov, preprečevanju odpošiljanja v tujino in zaplembam prejetih iz tujine, cenzuri, maltretiranju prejemnikov v Sloveniji ipd. Gre za korespondenco pripadnikov t. i. politične emigracije z domačimi in prijatelji v Sloveniji. Niti dogajanja vodijo v zakulisja zamotanih upravnih in policijskih služb nadzora, pošte in organizacij, ki so bedele nad sovražnim delovanjem iz tujine. Gre za očitno vtikanje javne sfere, to je države, v osebno komuniciranje ljudi. Na drugi strani pa javnosti niso bila znana pisma, ki so po raznih poteh in kanalih prihajala in odhajala čez meje Jugoslavije. Tisti, ki so bili del tega dogajanja, so molčali, prav tako tudi država ni veliko govorila o (prekinjenih) tokovih komuniciranja med delom Slovencev tostran in onstran takratne železne zavese. Kot primer omenimo korespondiranje med pisateljema z obeh strani Atlantika, Zorkom Simčičem iz Argentine in Stankom Majcnom iz Slovenije, ki se osebno nista poznala, vendar ju je povezoval skupni duhovni in idejni svet.[113] Pisma so prihaja po »poštni verigi« s posredovanjem ljudi iz Italije in Avstrije. Dopisovala sta se med letoma 1961 in 1970 in si izmenjala okrog 40 pisem.[114] Vsebinsko so razpeta med osebnimi novicami in pravimi esejističnimi diskurzi, približajo pa nam stanje in razmišljanje človeka, odrinjenega na rob, v t. i. »notranjo migracijo« (Majcen) in na drugi strani Simčiča kot političnega emigranta, živečega v Argentini.

SKLEP

Paleta odnosov med osebnim in javnim v izseljenski korespondenci je neizmerna, zlasti še, če prestopimo prag zgolj klasične korespondence oziroma dopisovanja med posamezniki in se ozremo po raznih kategorijah pisemskih stikov, ki so se v zadnjih dveh stoletjih odvijali med izseljenci in staro domovino. Lahko si predstavljamo pričakovanja in strahove posameznikov zaradi pisem, ki so prišla ali jih ni bilo. Kljub

[111] Andrijan Lah, *Vse strani sveta* ..., 197–201.

[112] Marjan Drnovšek, Potovanja k ameriškim Slovencem, *Melikov zbornik*, Ljubljana: Založba ZRC, 2001, 1017–1032.

[113] Zorko Simčič, *Srečanja z Majcnom*, Buenos Aires–Maribor 1961–1970, Ljubljana: Nova revija (Pričevanja), 2000.

[114] Z. Simčič, *Srečanja* ..., str. 12.

njihovi manjši ohranjenosti lahko spoznamo glavne poteze osebnih oziroma intimnih in uradnih pisem, lahko razumemo radovednost ljudi glede njihove vsebine, ki je privedla do njihovega pogostega objavljanja v medijih, nikakor pa ne moremo razumeti, da je bil odnos do tega gradiva in je še vedno nasproten vsem pričakovanjem glede na njihovo vrednost za posameznika in pomen za poznavanje najbolj osebnih in hkrati javnih dogajanj pri Slovencih, ki jih na kratko označujemo s pojmom izseljenstvo. Izseljenstva ne predstavljajo samo organizacije, društva, ohranjanje slovenske istovetnosti v tujini, problematika asimilacije, stiki s staro domovino ipd., ampak zlasti ljudje, izseljenci in njihovi potomci in vsi ostali bližnji in daljni, ki so ostali v stari domovini. Zlasti ti so doživljali svoje in samo njim usojene zgodbe, ki so se, če so se, ohranile le v zapisih, ki jih običajno najdemo v pismih. Zato nam morajo pisma vzbujati večjo radovednost, kot jim jo navadno posvečamo. Zakaj odkrivajo nam tudi posameznike, ki niso predstavljali dela ledene gore nad morsko gladino, ampak so sestavljali večji in globlji del pod njo, o katerem vemo najmanj. Njihove življenjske usode nam odkrivajo le pisma, če so ohranjena. Žal jih je med Slovenci bolj malo in na srečo so imela glasila v času največjega izseljevanja v avstrijski dobi, manj kasneje in še najmanj v času zadnjega ekonomskega vala v socialističnem obdobju, toliko posluha, da so jih objavljala. Bežna stikanja po antikvariatih in na bolšjih trgih pa nam odkrivajo drobce, iz katerih le slutimo bogastvo osebnih korespondenc, ki bi se nam odkrilo, če bi se ohranile v celoti.

PRILOGE

Pismo 1

Gorje ta 10 Octobra 1869

Ljubeznivi Sin!

Tvojo pismo sem iz velikim veseljam prejela (ta 2 Octobra), in sem že teško perčakovala odgovora, torej ti dons odgovorim, in želim de bi vas vse mojo pisanje vesele in zdrave dobilo, kar vam jest in vsi iz celiga serca vošimo. Vesele me tvoje besede katere u tvojimu zadnim pismo staviš, de bi te veselilo, ko bi jest per vas bila, pa mi žiher verjamiš, de bi méne še bol veselilo, ko bi jest mogla biti per vas, kar pa mene in tebe založtna s---na vči, de to skorej biti mogoče ni. Kúrej je zmirej žalosten ker si ti noter šu. Povem ti po pravici, ne godi se mi slabo, pa ko bi per vas bila, bi raji smirej nekoliko lačna bila, koker pa tukej vsiga za potrebo imela. Ne mudi se ravno de bi mogel koj ob hitrim pisati, torej ti takó dolgo odložim de ti bo popolnoma čas perpustil, de nam boš pisal kaj? in kóliko boš perdelov, in vse kako se vam godi. se to veš de mati tvoja sim, in želim vse vedeti kako de se počutite, ker ste mi noč in dan pred očmi. Noviga ti nevem posebniga pisati, kóker de železnico delajo, od Ljublane do Terbiža, in koker

govore, de do leta bo stekla, torej je vsake sorete službe zadosti, ali samo vse je drago. Soldašna je bila letos po novi postavi, katera je taka de more biti vsak vojak, kateri le vse ude ima, torej so fantjé te starosti vsi vstali. Ta ter–oči Pavovc prosi Andreja naj mu piše kako se mu godi. In Petraci povej, de je negova žena, iz en kemovc padla in si ni posebniga naredila, de bo kmal bolši, in da naj ji kej pošle. In ta pildek ali podobco svetiga Jošta spomin pošlem Meti, in naj si name večkrat u nej molitvi spomni, koker tudi vi vsi, in tudi jest se spominam u vsaki molitvi in S. maši, de bi vam bog srečo in božji blagslov dodeliv, in de kir se nemoremo tukéj nazemli viditi, de bi se saj enkrat tam u nebesih veselili, kar vam jest in vsi drugi žele. In tako se ločim u duhu od vas žalostna mati in vas izročim Bogu in materi božji angelam varham in vašim patronam in vas jest in vsi Kureji lepo puste pozdraviti kušniti in objeti, in ostanem vaša zvesta mati notri do smerti. Zdravlje se me per starim derži. Neža Žumer.

Draga hči!

Ker se mi čudno zdi, de si šla od nas zdrava, zdej pa nevem ali si živa ali mertva, tretjo pismo že pišem, pa nevem ali je katero peršlo do tebe, torej te prosim u imenu vsih, de nam vendar vedeti daš kako de se ti godi, in toliko jest od nas povem, de smo zdravi vsi, in de se nam po navadi godi. In kadar boš pisala tako piši ali si prejela kateriga pisma ali ne, ker smo bili skorej skoz vso zimo bolni, zdej sopet odzdraveli. Pozdravijo mlinarjo[va] dekleta tebe u perjaznosti, in Šimnov Matija, in sploh ves Grabčarski ljudstvo te puste pozdraviti, in radovedni kako se ti kej godi, ker per nas je ena sredna letna, in bo koker per nas je navada za te revne živeti. Dobro vem, de bi vi še veliko radi vedeli kaj in kako se nam godi, in ravno kaj je tudi noviga u našim kraju, pa sej veste de vsiga pisati je nemogoče, in tudi vsaka reč mi na spomin ne pride, koker to še stavim, de so zopet začeli za vročinsko boleznijo mreti, in de je Dorm-- iz Podhoma, in Erjavc ali Juri stefecov umerl, in de je Po--- Martin se uženil, in Kuštrovo Barbo za nevesto namenil, ker so ravno dons pervikrat oklicani, in za Mlinarjov Mino pa že mislim de tako veš de je per Figovcu na Pokluki. Vse drugo pa ni pomenlivo, zdej te pustimo vsi prov lepo pozdraviti vsa žlahta znanci in sosedji, koker tudi Dvor in žena, in tudi jest pisavec teh verstic želim de bi vas to pisanje zdrave dobilo. In če ---edat iz Gogalnekam kej skupej, mu povej prosim, de ga lepo pustim pozdraviti in tudi Špelo, in de bom ob kratkim pisal kaj od več, torej tudi pusti vse naše rojake zdajne Amerikanske Burgarje in Burgarce lepo pozdraviti, želim vam de bi se vam še zanaprej tako godilo, kar me vsakdan bolj znani amerikanski list katere mi moj ljubi švager Martin pošila, iz serca torej mu vošim srečo in zdravle, koker tudi vam vsim in ostanem stari znanc in Meukšar mežnarjov Jože do smerti, in jest Meta tvoj oče in Janezov tast noter do hladniga groba bog vas obvari in Mati božja. Jernej Kozel ali stari Matiček u Grabču.

(Kopijo dopisa hrani Majda Kodrič, Trst.)

Pismo 2

»Ljubi moj mož Maks!!

Danes sem prejela Tvoj, pisemčk saj veš kako rada ga prejmem, od Tebe, naj bolj me zveseli kadar miga prinese pismonoša, naj prej lepa hvala zanj. Nadalje Tepa prav srčkano pozdravljam in poljubljam in oba otročička. Kakor mi pišeš Maks! Da P. [priimek] še ni nič poslal denarja, domov, in da misli Ž. [priimek] kje v Holland, spraviti če bo imel toliko dabo ji za rajžo dal ali bo svojim, denarjem šla, saj veš Maks! Daje on zelo neumen čejo spravlja kje, saj tam ona njega nebo marala bo rajši, imela druge, kaj hoče s takim dedcom ker je že v letih, in družino ima, ona je že tica, samo dabo kje prišla potem mu bo fige, pokazala kaj ne Maks! Kaj pa Anže kako mu gre šofirnga, ali mu žena kaj velikrat piše, ali kaj veš Maks? Ali Te kaj praša Anže, kaj Ti jast pišem, ker dobiš velikrat pismo, Ona žena Anžetova ješe bolj slaba seji pozna daje imela hud porod.

Jest sem zdrava hvala bogu, sem se, ravno denes pri Ivanki, vagala sedaj imam 61 kg. 4 kile sem se že čist gotovo zredila odkar je Lojzek bil majhen v 5 tednih, saj tako lahko jem, včasih sise Ti, norca delal kosem velika skleda kave pojedla kaj bi pa zdaj rekel kobi me videl koliko ga pa zdaj snem, Mleka vzamem vsaki dan dva litra, in jajčk tudi veliko ponucam in kruha, ja, toliko ponucam da tudi, sama nevem kam devam, saj se tudi fantku pozna saj je tako zalit, sem čez prsa, in cela Francka je, sive plave oči, ima in okrogla glavica, nos ima Tvoj, in usta je cela Julka, ranka. Tako luštn fantičk je, trebuh ga tudi precej rad boli, vendar tako, ne upije kakor je Emica da ni znala nehat. Pšenica smo že omlatili joje bilo 5 nasadov in joje 4 mernike je bila precej lepa in tako debela je oves smo že tudi precej poželi je bolj reven in tudi snopa je malo en del, tri dele je falil.

Sedaj bodemo kmalu začeli spravljat otava nekaj je lože, detelja smo že pospravili joje bilo precej Tako mislim dajebo 1.500 kg. Ves čas je delo da moram imeti kakšnga človeka in mojškre bom imela zdaj enkrat, potem se bom pa dala slikat z Emico bom že poslala ena Tebi, boš videl kako sem fein, no Maks! Pa da ne boš preveč mislil saj veš, moj špas kaj ne? Zdaj enkrat bopa Katre --- takrat bom pa že malo šla pogledat v Ž. [kraj] in še h T. [priimek] bom malo pogledala kaj Nace začne. Katre in Peter se tudi včasih malo dajeta kakor mije Reza pravla, toliko krat mi pridejo na misel Rezne besede koje rekla, da se bo potem kregal in tovkl pa ravno tolčeta sene skregata sepa že, Petar je precej --- je rekla Reza. L. [priimek] Toni je tudi ušel dedc menda neve nič kje je, silno je tudi hudi zanjo, ker ima dva otroka.

Vreme imamo zmeraj lepo, malo dežja in spet gorko solnce tako hitro mineva čas hitro bo spet zima za v, Holland, nismo nič kaj podobni, ker ta mal še ni za v svet, oh kako rada bi že govorila s Teboj, pa nevem kdaj bože tisti čas prišel, sem Te, tudi skoro gotovo nebo, ali prid jast zelo rada vidim če prideš Ker meni ješe zmiraj tako dolgčas po Tebi saj semje sajnalo nocoj dasi prišel domov, in nič pisal pred da prideš kar stopil si v hišo, jaz sem pa ravno Lojzka previjala, pasi naj pred tele besede spregovoril, kje

si bla dasi taka kokor ena čola, nevem kaj si mislil jest sem sepa malo posmeja Tvojim besedam in sem se zbudila. Sedaj Te, pa še enkrat prov srčkano lepo pozdravljam in gorko poljubljam pozdravita Te, tudi ta mala dva otročička in oče in posebno še jast.

Tvoja vedno Te ljubeča in zvesta ženka ostani mi zdrav in kmalu odpiši Francka.

Pripisi na robu pisma:
P. [priimek] iz T. [kraj] se tudi napeluje da bo šel v Francijo
Če Ti, bo mogoče ta mesec te prosim da mi boš kaj denarja poslal
Ali Tije Ignacij kaj pisal, daje bil prinesel denar meni, prosim piši mi.

(Last avtorja.)

Pismo 3

Dragi bratci in sestrice v domovini!

Tudi jaz se oglasim z nekaj vrsticami in vam pošiljam najlepše pozdrave iz daljne Nemčije. Mnogokrat se spominjam na vas in naš lepi zagorski kraj. Ne morem pozabiti naših lepih hribov in gričkov, ki obdajajo moj rojstni kraj. Še vedno vidim v duhu griček Vine z majhno cerkvico, ki je tako prijazno zvonila in oznanjala k jutranji in večerni molitvi. A tu, kjer sedaj bivamo, ni tako prijazne in vabeče narave kakor pri nas. Je sama nepregledna ravnina, ki je posejana z velikimi rudniki in visokimi, mogočnimi dimniki, ki puhajo noč in dan črni sajasti dim. Vmes so velike skupine hiš, ki jim pravimo kolonije, vse okajene od dima. Jaz stanujem s svojimi starši v veliki hiši tudi v koloniji, katera je bila šele pred dvema letoma zidana blizu rudnika, v katerega hodi moj oče dan na dan na delo v črni rov, da nam zasluži naš vsakdanji kruh. Bila sem zelo žalostna, ko smo dobili pismo od svojcev, v katerem so nam poročali, da je umrl naš dobri gospod šolski upravitelj. V kraju, ki se imenuje Meerbeck, so ustanovili slovensko šolo, v katero hodim tudi jaz. Uči nas dobra gospodična učiteljica, ki je prej učila blizu nas v Šmartnem pri Litiji, kamor bodo prišli tudi letos meseca julija slovenski otroci na obisk. Tudi jaz in moj brat prideva zraven k svojcem v našo lepo domovino za en mesec na obisk. Do takrat bodite prisrčno pozdravljeni od naše slovenske šole v Meerbecku in obenem vam voščimo vesele binkoštne praznike. Tudi vi nam ne pozabite kaj pisati iz naše lepe domovine.

Vaša rojakinja
Eleonora Lebečnik,
učenka višje skupine slovenske šole;
Repelen bei Mörs, Kamperstrasse 142, Deutschland.
V Repelnu, 22. maja 1939.

(Izseljenski vestnik: glasilo Rafaelove družbe in Izseljenske zbornice, št. 6, 1939, str. 103.)

Pismo 4

Majsko pismo slovenskih pisateljev rojakom v Ameriki

Dragi rojaki v Ameriki!

Kri ni voda – v teh usodnih časih je stari pregovor na novo potrjen. Kri je začutila kri, brat je pozdravil brata. K nam je prispela Vaša pomoč našim ljudem, ki jih je pahnila vojna katastrofa v silo in stisko. To Vašo skrb za nas, ki se je tako lepo izkazala v dejanju, Vam štejemo tembolj v čast, ker dobro vemo, da si po veliki večini služite kruh s trdim delom na polju, po obrtih, v tovarnah ali po jamah in ste si sleherni dar, ki ste ga namenili nam, od ust pritrgali. Sporočamo Vam srčno zahvalo v imenu vseh trpinov, vdov in sirot brez strehe in ognjišča, brez obleke in obutve, ki so bili Vaše dobrote deležni. Ne, vojna nam ni prizanašala. Vendar bi ne hoteli vsiljivo razkazovati ran naše zemlje: majsko pismo Vam pišemo.

Pišemo Vam majsko pismo, saj prav maj je naš mesec, mesec mladega naroda, mlade države, mlade svobode. Ali ni pomembno čudno? Dnevi okrog 1. maja so pri nas sami sončni prazniki s pisanim plapolanjem zastav. Proslava usanovitve naše Osvobodilne fronte, parada dela, prvomajsko tekmovanje, mladinski kongres, obletnica zmage nad fašizmom in hkrati osvoboditve Ljubljane – vse se gnete okrog 1. maja.

V veličastnem pohodu se je nekaj ur pomikalo mimo nas delo in nam nazorno kazalo, kako se v novi državi v radostnem zaletu kosa kmet z delavcem in z njima obema inteligent, da bi podarili domovini čim več sadov svojega napora za boljšo bodočnost. Mnogo napete moči, telesnega zdravja, zadovoljstva in dobre volje, vendar ti je tu pa tam udari v oči mlad obraz, ki mu je dedovanje med vojno vtisnilo sumljive sledove: ali jo vidiš, kako potuhnjeno se plazi za našo mladino zavratna zalezovalka jetika! In na tihem smo zopet s toplo hvaležnostjo spomnili Vas, rojaki v Ameriki! Na sploh pa je naš naraščaj vendarle čvrst in čil in živahno tekmuje v udarništvu, pomaga pri izpljevanju cest, pri graditvi mostov; vse naše železnice, ki so bile ob osvoboditvi razdrte in pretrgane, so že stekle. Most za mostom se izroča prometu, obtok blaga in vseh potrebščin za znosno, ako že ne udobno življenje, bo prej ko prej neovirano krožil. In to je mnogo, zakaj lansko leto je ponekod grozila lakota, čeprav je bilo živeža, ker ni bilo dovolj prevozil.

Skrbno pripravljene razstave nam pričajo o uspehih Osvobodilne fronte, ki je iz gozdov organizirala našo državo; kažejo razvoj in razmah naše partizanske vojske, ki je iz nič narasla v armado, da je v presenetljivem naskoku kakor v eni sapi osvobodila vso našo zemljo. Na teh razstavah so razgrnjeni dokumenti o brezčutnosti in brezdušnosti okupatorjev, o njihovem neusmiljenem gospodarjenju mad nami, o peklenskih načrtih, kako bi iztrebili naš narod in zabrisali sleherno sled za njim; o klavrnem ovaduštvu in brezvestnem izdajstvu, o preganjanju in ječah, požigih in pomorih, o grozoti koncentracijskih taborišč, o smrtih v vseh podobah, obenem pa pričajo listine o svetlem junaštvu, nečloveških naporih, ogromnih žrtvah, o svetništvih in krepkodušnem mučeništvu fantov

in deklet v cvetoči dobi, o vztajnosit in neomajnosti neznanih in tihih, preprostih ljudi z močnimi srci, o preziranju smrti, o nevzdržnem zagonu naše armade. Nakopičena snov, ki bo še dolgo presenečala, pretresala in navduševala, išče zgodovinarjev, da jo bodo raziskovali in urejali, pesnikov in pripovednikov, slikarjev in kiparjev, da bi jo umetniško vredno oblikovali. Mnogo rodov se bo duševno hranilo iz teh virov; gosto zgnetena vsebina se ne da stisniti na kratke strani tega našega pisma.

Prvega maja smo si ogledali na hitri vožnji tudi del našega podeželja: vozilo smo se med mlaji in pod slavoloki sredi pražnje oblečene množice; vrvela je ob godbi in petju, kakor da so že vse razvaline pozidane. Napisi so pričali, da se ljudstvo z zaupanjem zbira v organizacijo Osvobodilne fronte, ker vidi samo v njej poroštvo za pravo demokracijo in obrambo svojih političnih in gospodarskih pridobitev. In želeli smo si, da bi bili videli tudi Vi, rojaki iz Amerike, kako so nas, svoje zveste pisatelje, veselo pozdravljali v zahvalo za bodrilne besede v dobi trpljenja in žalosti. Na lastne oči bi se bili preverili kako lažnjive govorice trosijo v svet nasprotniki današnje Jugoslavije, češ, da vlada v nji slep nered, da se širi nezadovoljstvo in odpor, ki da jo brzda edino strahovlada njih, ki imajo vajeti in bič v rokah.

Sami vemo, da ni še vse, kakor bi moralo biti; a vprašamo Vas: kje pa je, kakor bi moralo biti? Samo v deveti deželi, v Indiji Koromandiji. Kdo bi tajil napake, ki se delajo? A te nas samo vzpodbadajo, da jih skušamo po najboljših močeh odpraviti. In za trdno smo si v svesti, da bo naše ljudstvo s svojo žilavostjo našlo pot do pravilne rešitve vseh nalog, ki mu jih postavlja doba. Tudi naša napake so znamenja našega življenja: kdor se giblje in dokler se giblje, tudi greši, samo mrtvemu ni kaj očitati. Res, verjemite nam, čudno bi se Vam zdelo, toda morali bi potrditi, da je pri nas več reda, več dela in več veselja do življenja nego v kateri koli sosedni državi. To nam je zagotovilo že dosti tujcev in domačinov, ki so se razgledali po svetu in po naši zemlji.

Največje čudo pa je nov slovenski človek, pokončen, ki se zaveda svojega dostojanstva in zahteva, kar mu gre na lastnih tleh; nekdanji pohlevni in skromni tlačan, ki je bil vajen kriviti hrbet pod bičem in se klanjati vsemu tujemu, se je vzravnal in se pokazal ponosnega, neuklonljivega borca zoper nasilje, za demokratičen ustroj sveta, za sporazum in bratstvo vseh svobodoljubnih narodov, za mirno sožitje in plodoviti sodelovanje vsega naprednega človeštva. Ta novi človek je razgibal Slovenijo in vso Jugoslavijo in ji dal toliko razmaha in poleta, toliko vedrine, da mika k nam tudi drugorodce, ker vidijo in verjamejo, da nam svoboda in demokratičnost niso prazne besede, temveč živa vsebina naše duševnosti.

Majsko pismo Vam pišemo, in naše pismo bi bilo lahko vedro in veselo do konca, toda prav med pisanjem je pala temna senca na našo domovino in nanj.

Pravda za Trst – ne bomo Vam razlagali njenega pomena za nas, pa tudi za svet in mir v bodočnosti, ker Vam je vse to dobro znano – pravdo za Trst bi hoteli zasukati nekateri naših vojnih zaveznikov tako, da bi bila ranjena naša svoboda, ubito naše zaupanje v pravico, užaljena naša narodna in vojaška čast. Zemljepisje, narodnostna pripadnost, trgovinske zveze, gospodarski položaj, ljudska volja – vse na ves glas priča za nas. 8000 naših fantov, – pa tudi dekleta med njimi! – ki so dali mlade glave samo

za to lepo in drago mesto ob Jadranu, nas zamolklo opominja, naj ne pozabimo njih in njihovih grobov. Pravda teče, in ako se ne zaključi v skladu s človečanskimi pravicami, ne bo dokončno dognana. Trst v Jugoslaviji – cvetoče mesto svobode, vzor in vzgled v malem, kako naj bi bil svet urejen v velikem; Trst, odrezan od svojega naravnega zaledja – gnilo gnezdo fašistične rakcije, ki bi širilo moralen smrad in politično kugo okoli sebe. Toda pravda še teče, mi stojimo čvrsto na braniku in z nami vse naše prebujeno ljudstvo; prosimo Vas, dragi rojaki, podprite nas v tem vročem in lepem boju z vsemi svojimi silami. Med Vami so pisatelji slovenskega pokolenja, ki jih poslušata obe polovici sveta, kadar izpregovore. Prepričani smo, da se bodo z vsem srcem zavzeli za Trst, kakor so bili že ves čas te velike vojne na naši strani.

Sonce in sence se neprestano menjajo med nami. In glejte, na naše pismo je zopet šinil žarek: Molotov je sprožil v Parizu kratko in jasno besedo, nekje visoko so se na stežaj odprle line, lepo in čedalje lepše je gledati v bodočnost sveta.

V Ljubljani, sredi maja 1946.

V imenu slovenskih pisateljev Oton Župančič l. r., Franc Finžgar l. r., Juš Kozak l. r., Miško Kranjec l. r., Prežihov Voranc l. r.

(Slovenski poročevalec, VII/1946, št. 116, 21. maj.)

SUMMARY

PRIVATE AN PUBLIC IN EMIGRANT CORRESPONDENCE

Marjan Drnov Dšek

From the antiquity on, letters are written communication intended to individuals or several people, to an intimate circle or to the public. That is valid for emigrant correspondence, which became mass during the time of contemporary migrations in the 19th and 20th centuries. Slovene historiography is devoting increasing attention to the so-called private materials among which letters emigrants exchanged with their fellow countrymen in the old homeland, with friends, different societies, state authorities in emigrant and immigrant space, Church institutions, monetary institutions, and similar, are most numerous. That is why I deal with migration letters in a broad meaning of the word and not only as with emigrant letters, which are actually mere emigrant letters to addressees in the old homeland. American sociology has discovered such archival material with William Isaac Thomas and Florian Znaniecki, Europe somewhat earlier, if I mention the Dane Karl Larsen whom many other followed. At present, known names of experts on emigrant letters are Charlotte Erickson, Giorgo Cheda, Wofgang Helbich, Ulrike Sommer, Samuel

L. Baily and Franco Ramella, Antonius Holtmann, and many others. In recent years, a move in regard of researching Slovene emigrant correspondence has been made, if I just mention John A. Arnez, Henry Christian, Jerneja Petrič, Darko Friš, Aleksej Kalc, Marjan Drnovšek.

The question of the relation between private and public in emigrant correspondence is not merely the question of the relation between the published – for example in newspapers – and private letters. It is about different intentions of the writers of the letters, and contacts with different addressees, which formed the content of the letters. Consequently, I treat in detail the so-called family letters that were intended for the eyes of close relatives only, and a number of those that became public by being read in public or by being published in newspapers. Many letters to families were because of their content calling for publication, especially those from the pioneer times of colonisation in the United States of America as they contained much information on the journey across the Atlantic, the settlement itself, and life in the new environment. The number of letters emigrants addressed to newspaper editorial offices was increasing (public or open letters). Analysed are with reference to correspondence of emigrants with secular and Church authorities and societies, the so-called petition letters (for example: applications to state offices for help in cases of status difficulties), monetary and legacy letters, support letters for acquisition of visas, letters to emigrant societies and organisations in the old homeland, and letters between emigrant offices and future emigrants. A special group are public and less public letters such as invitation letters, e.g. for immigrating to America, missionary letters, published informative letters, e.g. on life in a new environment, published warning letters, e.g. about emigrating to new environments, e.g. to Brazil at the end of the 19th century, advisory letters, e.g. on economic conditions in the new environment, church pastoral letters, support letters, e.g. for encouragement of emigrants in regard of preservation of national identity, itinerary letters, and the so-called concealed letters, which were during the communist Yugoslavia confiscated or were sent to the country by secret canals. Twelve letters that represent different types of private and public letters are published in the supplement.

Infinite is the palette of relations between private and public in emigrant correspondence, especially if we step over the threshold of merely classic correspondence between individuals and look round different categories of letter contacts that were occurring between emigrants and the old homeland in the last two centuries. We can imagine expectations and fears of an individual because of a letter that arrived or there was not one; despite their lesser preservation, we can identify the principal lines of private or intimate on the one side and official letters on the other, we can understand the curiosity of people in regard of contents of the letters that lead to their publishing in media; yet on no account can we understand that the attitude toward those materials was and still is contrary to all expectations as regards their value for the individual, and the significance for judgment of most personal and at the same time public events with Slovenes in the field shortly denoted as emigration. Emigration are not only organisations, societies, preservation of Slovene identity in foreign lands, the problematic of assimilation, contacts with the old homeland, and similar, but above all people, emigrants and their descendants, an all other close and remote who remained in the old homeland. Especially those people experienced stories of their very own that, if at all, are preserved only in notes we usually find in letters. That is why letters should arouse in us greater curiosity; they detect individuals who

were not part of the iceberg above the sea level, but were composing a larger and deeper part underneath about which we know least. Only letters if preserved, reveal the destinies of those people. Unfortunately, there are very few preserved with Slovenes; fortunately, gazettes from the time of most massive emigration in the Austrian period, less after, and least during the last economic wave in the socialist period, had enough ear to have published letters. Cursory rummaging in antique shops and at flea markets reveal fragments of private correspondences from which we can only surmise their richness if they were entirely preserved.

PISMA IN MAGNETOFONSKI TRAKOVI KOT KOMUNIKACIJSKA SREDSTVA IN VIRI ZA PREUČEVANJE IZSELJENSTVA: PRIMER TRŽAŠKE DRUŽINE V AVSTRALIJI

Aleksej Kalc

COBISS 1.01

MED PISNIM IN GOVORJENIM

Korespondenca in drugi dokumenti t. i. ljudskega pisanja[1] so zadnja desetletja vse bolj razširjen in priznan vir študij o izseljenstvu ter raznih vidikov družbenih in kulturnih pojavov. Po živahnih debatah med privrženci in tistimi, ki tovrstni dokumentaciji niso priznavali prave informativne vrednosti, sklicujoč se na »načela objektivnosti« in na to, da se z metodološkega in tematskega vidika bolje prilega drugim strokam (etnologiji, antropologiji, sociologiji), je ta že dolgo v rabi tudi na področju zgodovinopisja. Skupaj z viri t. i. ustne zgodovine, se pravi ustnimi osebnimi pričevanji, tvori dragoceno informativno podlago, ki nam odpira pogled na preteklost tako rekoč »od spodaj«, z nizke perspektive, skozi oči malega človeka, čigar izkušenj, naziranj in izbir v odnosu do vsakdanjega življenja in širšega zgodovinskega dogajanja zlahka ne najdemo zastopanih in neposredno opisanih med arhivskim in drugim »klasičnim« zgodovinopisnim gradivom. Ovrednotenje in historiografsko uveljavitev dokumentov ljudskega pisanja je treba seveda uokviriti v kontekst vsebinskega in metodološkega razvoja, ki ga je doživelo zgodovinopisje v 20. stoletju, povezana pa sta predvsem z raziskovanjem dveh velikih tem: življenja v vojni in izseljevanja. Pojava sta v času množičnega šolanja in opismenjevanja postala močna spodbujevalca pisne komunikacije in pisanja nasploh. Prostovoljna ali prisilna oddaljenost od svojcev, znancev in prijateljev je spodbujala k dopisovanju in nasploh potrebo po pisnem izpovedovanju ljudi, ki bi drugače nikoli ne prijeli za pero. Spodbudila sta jih tudi k opisovanju dogodkov, življenjskih dogodkov in občutkov, o katerih t. i. mali človek navadno ne piše, ampak o njih le govori ali

[1] Izraz dobesedno povzemam po italijanskem »scrittura popolare«, ki se je splošno uveljavil za opredeljevanje pisanja, nastajajoče zunaj uradne ali elitne pisne prakse in predvsem v kontekstu t. i. nižjih, nedominantnih družbenih slojev (it. classi subalterne). Zaradi pavšalnosti opredelitev tako družbenih kategorij kot samega pojma »ljudsko« ima definicija zelo labilne meje in je predmet kontinuirane razprave ter vedno novih poskusov tipološke klasifikacije. O tem je na voljo bogata literatura, med katero naj omenimo le nekatere prodornejše prispevke, kot so Franzina (1987), Gibelli et al. (1989), Burke (1990), Franzina (1992), Franzina (1994); prim. tudi poglavje Arhiv ljudskega pisanja (Archivio della scrittura popolare – Popular Scriptures Archive) na spletni strani Zgodovinskega muzeja v Trentu (Museo Storico di Trento) (http://www.museostorico.tn.it/).

razmišlja. Zbirke vojaških pisem, dnevniških zapisov kot tudi pesniških in drugih vrst pisnih izpovedi, ki so nastali na primer v frontnih jarkih ali begunskih taboriščih med 1. svetovno vojno, so nam tako omogočile nov, popolnejši in mnogokrat tudi alternativni vpogled v resnično dogajanje in doživljanje takratnega konflikta.[2] Podobno velja za korespondenco in drugo pisanje, povezano z izseljenstvom, s katerim se lahko vživimo v osebno in kolektivno izkušnjo piscev, ob vrednotenju subjektivnega pa lahko spoznamo tudi mnoge objektivne, nikjer drugje zabeležene vidike življenja in zgodovinskega dogajanja.[3] Do dokumentov ljudskega pisanja se je tako med preučevalci izoblikoval poseben odnos, ki se odraža tudi v vse večjih prizadevanjih za organizirano zbiranje in ohranjanje tovrstne dokumentarne dediščine.

Komunikacija je v zgodovini izseljenstva odigrala pomembno vlogo. Pomislimo samo na vpliv, ki so ga imela pisma iz »novih svetov« pri odločanju za izseljenski korak, da ne govorimo o vsem, kar je spremljalo selitvene procese, od organizacijskih vidikov (odhoda, nastanitve, zaposlitve idr.) do vzdrževanja stikov z izvornim okoljem in reševanja čisto praktičnih vprašanj na razdaljo. Napredovanje pismenosti, ne samo v smislu množičnega opismenjevanja, ampak tudi sposobnosti izražanja v pisni obliki, sta bila torej ključna dejavnika pri vzpostavljanju in delovanju izseljenskih komunikacijskih mrež. S tehnološko revolucijo so se sistemi spremenili, s tem da je pismo začelo izgubljati skorajda monopolno vlogo, uveljavljati pa so se začele druge oblike komuniciranja, ki ne zahtevajo pisnih veščin. V mislih imamo telefon, ki je (vsaj psihološko) znatno zbližal ljudi s še tako oddaljenih svetov, a tudi manj znano sredstvo, ki je nekakšen oblikovni hibrid pisne in govorjene komunikacije in bo v središču pozornosti pričujočega prispevka, to je »zvočno pismo«.

Konec petdesetih let so se namreč z napredkom elektronike (in potrošniškega gospodarstva) pojavile na trgu cenovno dostopne in potrošnikom namenjene snemalne naprave, ki so skupaj s televizijskim sprejemnikom in drugo belo tehniko postale standardna hišna oprema marsikaterega doma. Za izseljence, ki so se podali v daljni svet, in njihove svojce ter znance v starem kraju so pomenile majhno revolucijo, ker so poleg tradicionalne korespondence dovoljevale tudi izmenjavo zvočnih zapisov. Poizvedovanja pri družinah Tržačanov, ki so se v petdesetih letih 20. stoletja izselili v

[2] V zelo bogati italijanski bibliografiji na to tematiko naj omenimo samo nekatera dela, kot Gibelli (1991), Procacci (1993) in knjižno zbirko *Scritture di guerra*, ki jo izdaja vojni muzej v Roveretu (http://www.museodellaguerra.it/3_book_02.htm). Lep primer uporabe pisnih virov v slovenskem zgodovinopisju, nanašajoč se na drugo svetovno vojno, je razprava F. Škerla (1970), v kateri avtor iz cenzuriranih in zaplenjenih pisem Primorcev, ki so služili v italijanski kraljevi vojski, razbira oblikovanje njihovega odnosa do odporništva in slovenskega narodnoosvobodilnega boja.

[3] Na tem področju je bibliografija še zajetnejša. Poleg znamenitih iniciatorjev chicaške sociološke šole Thomasa in Znanieckega (1918–20), ki jima poznejši avtorji priznavajo »očetovstvo« uporabe pisemskega gradiva v študijsko-raziskovalne namene, naj kot primer navedemo sledeča historiografsko usmerjena dela: Kula et al. (1986), Blegen (1955), Conway (1961), Erickson (1975), Barton (1975), Helbich (1984), Helbich, Sommer (1985), Kamphoefner, Helbich, Sommer (1988), Baily, Ramella (1988), Franzina (1994). V slovenskem zgodovinopisju izstopa monografija Marjana Drnovška (1998), krajše študije in objave korespondence pa so napisali tudi drugi avtorji.

Avstralijo, in drugih izseljencih s slovensko-italijanskega mejnega prostora kažejo, da je bilo tovrstno korespondiranje tisti čas zelo pogostno. Zdi pa se, da so magnetofonski trakovi ohranjeni precej manj kot navadna pisma in drugo papirnato gradivo. To je eden od razlogov, zaradi katerih ta vir ni bil deležen pozornosti raziskovalcev. Zaradi tega in težavnega evidentiranja ter dostopnosti do tovrstnega gradiva tudi sam nisem ugotavljal splošne razširjenosti komuniciranja po magnetnih trakovih in v analizo nisem zajel večjega števila primerov. Prispevek zato predstavlja opažanja in dognanja, izhajajoča iz sicer bogatega in dolgotrajnega korespondiranja ene družine izseljencev, pri čemer želim izpostaviti nekatere značilnosti oziroma podobnosti in razlike med pisnim in zvočnim komuniciranjem ter spremembe, ki so v ustvarjanju in dojemanju predstav na daljavo nastale z magnetofonom.

DRUŽINA IZSELJENCEV

Osebe tega komuniciranja so člani družine Kovačič v Avstraliji ter njihovi sorodniki in znanci v Trstu. Kovačičevi so odšli v Avstralijo leta 1955 z največjim valom množičnega izseljevanja, ki je zajelo Tržaško tik pred in prva leta po njeni priključitvi italijanski državi oktobra 1954. Berto in Lina sta se z malima hčerkama Ireno in Adriano že takoj po prihodu naselila v glavnem mestu Južne Avstralije Adelaidi, kjer se je leta 1957 rodila še Silvia, in kjer, razen slednje, živijo še danes. Njihov odhod iz Trsta in od svojcev je bil dokaj razburljiv dogodek, tudi ker se je množični odliv tržaškega prebivalstva nasploh odvijal v zelo napetem socialnem in političnem ozračju in je zaradi tega globoko prizadel zlasti delavski ter indipendentistično[4] usmerjeni del mesta.[5] Vendar v Kovačičevi družini selitve niso bile novost, drugače kot pri mnogih, ki so se takrat podali v kako oddaljeno in malo poznano deželo. Ravno nasprotno. Lahko bi celo rekli, da so sodile v družinsko »tradicijo«. Bertov oče Josip je bil rojen v Braziliji, kamor so se bili sredi devetdesetih let 19. stoletja njegovi starši izselili iz Cerknice. Po njihovi smrti so ga še kot otroka poslali v Trst, kjer je živel v sirotišnici in nato pri teti. Z nastopom fašizma je moral kot železničar v Genovo in tu sta se rodila tudi Berto in njegov mlajši brat Silve, medtem ko je bil najmlajši Evgen rojen v Trstu, kamor se je družina vrnila v letih pred drugo svetovno vojno. Po njej je Berto do leta 1948 živel v Jugoslaviji, nakar se je vrnil v Trst in se poročil z Lino Sestan, doma iz Istre. Lina je imela sorodnike v ZDA, h katerim se je takrat izselila tudi njena mama. Ob ukinitvi Svobodnega tržaškega ozemlja in prehodu Trsta pod Italijo je pri Kovačičevih zavladal splošen »izseljenski nemir«. Bertov brat Silve se je po opravljenem študiju na reškem tehniškem zavodu kljub dobri službi v Trstu pripravljal na odhod v ZDA, pri čemer mu

[4] Zagovorniki Svobodnega tržaškega ozemlja kot samostojne države (it. movimento indipendentista).

[5] O razmerah, iz katerih se je rodil izseljenski pojav, njegovem poteku in značilnostih. Glej: Fait (1999), Purini (1997), Kalc (1997).

je z jamstveno izjavo pomagala v Chicagu poročena sestrična Anica, a je načrt opustil. Tudi tretji brat Evgen, pomorščak na tovornih ladjah, je ugibal, ali naj sledi svojim številnim delovnim kolegom, ki so postanke v ameriških pristaniščih izkoristili, da so se na skrivaj prebili v notranjost države in ostali tam. Izseljensko željo je na koncu uresničil samo Berto s svojo družino. Sicer pa je v širši Kovačičevi družini še veliko izseljencev, ki kažejo na kontinuirano vlogo prostorske mobilnosti v življenjski izkušnji in družbeno-gospodarski logiki tega kroga ljudi.[6]

KOMUNIKACIJSKI SISTEM

Pisma in zvočni trakovi predstavljajo temeljni, a le del komunikacijskega sistema, s katerim Kovačičevi v Avstraliji že pol stoletja vzdržujejo stike z ožjim in širšim krogom sorodnikov in znancev v Trstu ter številnih državah Evrope in Severne Amerike. Druge komponente so razglednice, voščilnice, fotografije, telegrami, filmski trakovi, videokasete, telefonski pogovori in zadnja leta elektronska pošta, ki se je poslužujejo nekateri potomci. Razen telefonskih pogovorov, ki seveda niso zapisani, in elektronske pošte, obsegajo pošiljke iz Avstralije, ki so jih prejeli Bertovi starši in bratje in so se ohranile na Kovačičevem domu v Trstu, več kot 400 kosov gradiva. Od tega je več kot sto pisem, trakov pa 20 (za približno 35 ur). Iz vsebin je mogoče razbrati, da so se nekatera pisma in tudi trakovi izgubili oziroma jih preprosto ni mogoče najti, nekatere trakove pa so uporabili večkrat, tako da so bile prejšnje vsebine zbrisane. Vsekakor je ohranjena velika večina vsega, iz Avstralije poslanega gradiva, ki ga je skupaj s številno drugo korespondenco skrbno shranjeval in čuval Silve Kovačič.[7]

Navedena sporočilna sredstva imajo svoje posebnosti in odigravajo v komunikacijskem sistemu Kovačičeve družine svojstvene funkcije. Klasična sredstva, to so vse oblike pisne komunikacije, in fotografije se pojavljajo, čeprav z nihajočo frekvenco, neprekinjeno vse obdobje. To priča o trajnem in dokaj intenzivnem gojenju stikov, kar ni zanemarljivo, če pomislimo, da so se izseljenske korespodnence pogostokrat prekinjale, ko sta čas in integracija v nova okolja omilila potrebo po komuniciranju z domom, ko so ob generacijskih prehodih odpadle osebne vezi in zaradi vrste drugih, objektivnih in subjektivnih vzrokov. S kvantitativnega vidika lahko rečemo, da v Kovačičevem primeru vsaj do druge polovice devetdesetih let, dokler nam je gradivo dostopno, ni moč opaziti bistveno manjše pogostnosti pošiljk. Vidne pa so spremembe v posameznih vrstah klasičnega komunikacijskega gradiva, zlasti postopno upadanje števila pisem in večanje števila raznih dopisnic. V dolgoročni težnji, ki začne izstopati sredi sedemdesetih let, je sicer zajeta pomembna vsebinska sprememba, in sicer

[6] Podrobnejši okvirni pregled izseljenskih izkušenj članov Kovačičeve družine v: Kalc (2002), 151–166.

[7] Gradivo je pred leti prevzela Silvetova nečakinja Kristina Kovačič in mi ga ljubeznivo dala na razpolago, za kar se ji najiskreneje zahvaljujem.

prehod od daljšega informativnega dopisovanja, značilnega za prvo dvajsetletje, k izmenjavam pretežno krajših sporočil ob posebnih priložnostih in »kanoničnih« datumih, se pravi, voščilnic in zahval ob praznikih, rojstnih dnevih in drugih osebnih obletnicah, razglednic z letovanj, izletov in podobnega. K večjemu obsegu tovrstnega dopisovanja so prispevale tudi Bertove in Linine tri hčerke, ki jim je mama privzgojila močno čustveno vez do očetovih in svojih roditeljev ter nekaterih najožjih sorodnikov in navado pisanja ob »važnih« datumih. Spremembo v oblikah dopisovanja je treba ne nazadnje gledati v luči evolucijskih faz v življenju družine, potem ko sta se starejši hčerki poročili in se je za njune starše po dvajsetih letih zelo intenzivnih prizadevanj za čim boljši zaslužek in dosego želenega standarda začelo obdobje relativne delovne razbremenitve in »uživanja« prostega časa, ki ga je bilo prej zelo malo. Razglednice iz raznih krajev Avstralije in od drugod pričajo o pogostnosti, vrsti in geografskem obsegu počitnikovanj, ki postanejo priložnost za pisanje. Mnogo jih je tudi iz Adelaide, torej ne vezanih na izletnikovanje. Oboje se pogosto funkcijsko-tipološko približuje pismom, saj poleg pozdravov vsebuje nekoliko daljše novice iz življenjskega vsakdana. Sporočila so navadno soznačna s posnetkom na razglednici, izbranim namenoma zaradi vizualne povednosti.[8] Celotna informacija pa je zlasti pri dopisnicah iz Adelaide fragmentarna in indirektno nakazuje na širše medsebojno informiranje, osnovanega tudi na ustni telefonski komunikaciji..

Fotografije imajo spet svojstveno vlogo, vendar je treba razlikovati dve kategoriji. Prve dokumentirajo pomembne trenutke življenjskega ciklusa: rojstva oziroma krste, sveta obhajila in birme, zaroke, poroke kot tudi slovesnost ob pridobitvi avstralskega državljanstva. Pošiljanje fotografij s spominsko vrednostjo in namenom pač sovpada z dogodki, ki so jim posvečene. Dejstvo, da so največkrat profesionalni izdelki, pa jim daje dodaten pomen »uradnosti«. Druga kategorija so fotografije, posnete z domačim fotoaparatom ob najrazličnejših manj pomembnih priložnostih (npr. rojstnih dnevih), in take, ki prikazujejo družinske člane v vsakdanjem življenjskem okolju.

Toliko o »klasičnih« sredstvih komunikacije, se pravi starih in utečenih oblikah izseljenske korespondence. Nova, »nekonvencionalna« sredstva so se pojavila skladno s splošnim uveljavljanjem tehnologije oziroma ko so jo osvojili uporabniki, nekatera pa so po določenem času izpadla iz komunikacijskega sistema. To velja za magnetofonske trakove, ki so jih Kovačičevi uporabljali v šestdesetih letih. To je bil čas relativno umirjenega življenja po prvi, izredno razgibani fazi naporov za dosego trdnih materialnih osnov. Konec obdobja trakov, leta 1970, je povezan s ponovnimi radikalnimi spremembami in dogajanji v zgodovini družine, ki so spremenili življenjsko dinamiko njenih članov, zavirali nastajanje magnetofonskih zapisov in privilegirali

[8] Nekaj primerov: panorama mestnih predelov, kamor se je preselila hčerka z družino, kjer je odprla frizerski salon ali kjer ima druga hčerka restavracijo, razglednice o vsakoletni avtomobilski dirki formule 1 po mestnih cestah in podobno, vse z besedili o dogodkih. Avtor besedil je Berto, ki rad poroča o krajevnih značilnostih tudi z izletov in letovanj. Standardna in skoraj nepogrešljiva informacija v njegovem pisanju so klimatske oziroma vremenske razmere.

klasično dopisovanje. Šlo je za poroki starejših hčera, ki sta terjali veliko delovnih in pripravljalnih naporov ter reorganizacijo družinskega življenja. Šlo pa je tudi za odločitev Berta in Line, da zapustita Avstralijo in se z najmlajšo hčerko izselita v bližino New Yorka, kjer je živela Linina mama. Tako sta leta 1973 želela uresničiti načrt, ki jima je propadel leta 1955, ker nista dobila dovoljenja za izselitev v ZDA in sta se podala v Avstralijo, v upanju, da se jima bodo od tam v kratkem odprla vrata Amerike. Po 17 letih Avstralije se je tako spet začelo presajanje v novo okolje, ki pa se je izkazalo kot neprijazno in se je družina po nekajmesečni izkušnji vrnila v Adelaido. Ko so si ponovno uredili življenje, čeprav ne brez težav, saj je bilo treba spet zgraditi hišo, so nastopile relativno ugodnejše okoliščine tudi za uporabo magnetofona, vendar se je z vzpostavitvijo telefonske povezave med Italijo in Avstralijo ta umaknil praktičnejšim in neposrednejšim telefonskim stikom. Očitno je tudi, da je zanimanje za magnetofonsko korespondiranje na obeh straneh preprosto ugasnilo, ker so šle sčasoma družine v Avstraliji in Trstu svojo razvojno pot. S porokami druge in rojstvom tretje generacije so se vzpostavile nove relacijske mreže in se preusmerile čustvene pozornosti. Gotovo pa sta leta 1973, na povratku iz ZDA v Avstralijo, k temu pripomogla tudi obisk Trsta in snidenje Berta, Line in Silvie z Bertovo še živečo mamo, bratoma in sorodstvom. Neposredni stik z domačimi kraji in ljudmi je delno potešil čustveno praznino, ki sta jo leta in leta ustvarjala domotožje in oddaljenost od doma.

Leta 1967 so Kovačičevi svoj komunikacijski sistem posodobili še z 8-milimetrskimi filmi, ki so jih svojcem v Trst pošiljali po pošti v posebnih ovojnicah, podobno kot magnetofonske trakove. Filmi so zanimivi oblikovno in vsebinsko, vendar jih tu še ne moremo podrobneje predstaviti. Naj povemo samo, da jih je več desetin, časovno segajo nekako do konca osemdesetih let[9] in da je bil del posnet na potovanjih, tudi med drugim obiskom Berta in Line v Evropi leta 1985. Poslani iz Avstralije pa imajo podobne funkcije kot fotografije in razglednice. V prvem obdobju so pretežno spominski in prikazujejo dogodke, kot so obhajila, birme, zaroke in poroke. Kasnejši so bolj dokumentarni in želijo naslovnike seznaniti z okoljem, znamenitostmi in načinom življenja v Avstraliji.

ZVOČNA PISMA

Magnetofonski trakovi v svojem času niso izpodrinili pisemskega komuniciranja, ki se je sicer nekoliko zmanjšalo. Že to kaže, da ni šlo za nadomestno obliko vzdrževanja stikov in da je pisana beseda ohranila pomen in sporočilno vlogo. S trakov je zaznati skrb za ohranitev pisnih vezi, saj je zaznavanje zapisane besede in pisma bolj konkretno, pa tudi zaradi tega, ker so še vedno prihajala iz Trsta pisma in se je zlasti Lini zdelo potrebno, da se v znak spoštovanja odgovori na enak način. Vrh tega je bilo

[9] Zaradi montaž in ker na ovojnicah ni datuma, še niso bili točneje ugotovljeni število filmov, časovni obseg in pogostnost pošiljk.

pismo bolj formalneo in uradno in so se ga posluževali za obravnavo dogodkov ali tem, kot so bile smrt družinskega člana, urejanje nasledstva, »kratki stiki« ali nesporazumi med sorodstvom ipd., o katerih na trakovih ni govora oziroma so obravnavane kasneje, bolj podrobno in poglobljeno. Pri tem je treba upoštevati, da je pismo potovalo hitreje in je zato omogočalo hitrejše obveščanje in napovedovanje dogodkov.[10]

Z vidika nastajanja oziroma sestavljanja besedila so trakovi vsekakor pomenili veliko olajšanje, ker je pisanje za naše osebe v izseljenstvu in doma predstavljalo precejšen napor. Ta problem in pomanjkanje časa sami redno poudarjajo v pismih z zgovornimi stavki, kot: »Dragi Genio! Oprosti, če ti nisem takoj odgovoril, ker sem vedno prezaposlen, delam 80 ur na teden, tako nimam časa niti, da bi si počistil čevlje ...« ali »... prosila sem Berta, naj piše, a je tako utrujen in ko ima malo časa, prav ne more. In tako tudi jaz sedaj pišem, ampak imam trdo roko, tako da moram večkrat počivati. To je Avstralija.«[11] Poleg fizičnega napora za utrujeno delavsko roko, nevajeno sukanja peresa, je šlo še za miselni napor, iskanje prave zbranosti, potrebne za oblikovanje vsebine in predvsem ustrezno izražanje misli v knjižnem jeziku. Naši korespondenti se pri pisnem izražanju namreč trudijo uporabljati standardno italijanščino, kar jim veleva logika povezovanja pisnega procesa z akulturacijo in uradnostjo pisane besede. Jezika so se učili v šoli in so z njim še vedno v stiku po italijanskem radiu. Aktivno in predvsem pisno pa ga ne obvladajo najbolje, ker je bil doma njihov običajni pogovorni jezik tržaški dialekt, ki ga precej dobro poznajo obe starejši in predvsem pasivno tudi mlajša hčerka, v širšem okolju pa angleščina. Pri tržaškem delu družine je poleg italijanščine (tudi v tem primeru pretežno tržaščine, vendar je glede na okolje več prostora tudi za aktivno standardno italijanščino) v rabi še narečna slovenščina.[12] Magnetofonski trakovi pomenijo premostitev tehničnih ovir, saj postane komunikacija manj formalna, bolj sproščena in neposrednejša, v vsakdanjem jeziku in brez slogovnih omejitev, skrbi za pravopis in lepopis, ki otežujejo pisno izražanje.

Vendar magnetofonsko komuniciranje ni rešilo časovnega problema, prej obratno, postavljalo pa je tudi nezanemarljive organizacijske zahteve. Oblikovanje pisem je Kovačičem jemalo relativno malo časa, saj so se obremenjevali zlasti z miselno pripravo na pisanje (lahko bi rekli priganjanjem k pisanju),[13] iskanjem ugodnega tre-

[10] Trakove so zaradi stroškov pošiljali z ladjo, medtem ko so pisma potovala z letalsko pošto.

[11] Berto Kovačič Evgenu Kovačiču, 13. septembra 1959; Lina Sestan Kovačič družini Kovačič, 28. marca 1963.

[12] Iz druge korespondence sicer izhaja, da nekateri člani družine v Trstu (zlasti Evgen) zelo dobro obvladajo knjižno italijanščino in se dokaj nadarjeno pisno izražajo v njej. Glede pisne rabe jezika je razen različnih individualnih sposobnosti in nivojev znanja mogoče opozoriti, da je bila v času šolanja naših piscev standardna italijanščina dokaj učena in vzvišeno retorična, torej zelo oddaljena od pogovornega, skoraj izključno narečnega jezika t. i. nižjih slojev, in težko obvladljiva z osnovnošolsko izobrazbo. Šola je uveljavljala posebno jezikovno obliko, t. i. šolsko italijanščino, ki je bila neobičajna tudi v primerjavi z učenim pogovornim jezikom. O tem podrobno Cortelazzo (1995).

[13] Večkrat beremo stavke, kot: »Dragi Genio, oprosti našemu molku, ampak čakala sem, da bo pisal Berto, ker pa nima nikoli časa, sem se tega lotila jaz...« (Lina Sestan Kovačič Evgenu Kovačiču,

nutka in potrebne discipline. Pisma so poleg tega redkokdaj presegala dolžino dveh strani (okrog 450 besed). Zvočni zapisi pa trajajo od ene do dveh ur. Njihova priprava in izvedba je torej terjala neprimerno več časa in tudi časovnega usklajevanja, saj je zvočno komunikacijsko sredstvo odprlo možnost neposrednega nastopanja vsem članom družine, brez diskriminiranja nepismenih (otrok) ali pisanja nevoljnih. Težnja je bila, da so na vsakem magnetofonskem posnetku nastopili prav vsi in običajno še kaki prijatelji ali znanci.

Sprva, ko še niso imeli svojega magnetofona, je bilo posebno problematično. Tako za snemanje kot za poslušanje trakov so se morali zbrati vsi člani družine in nastopajoči pri prijateljih, ki so dali na voljo aparat, ali pa jih gostiti doma. Kvečjemu so si aparat izposodili za en dan. Treba je bilo torej uskladiti prosti čas in voljo enih in drugih, kar je oteževala še nezanemarljiva oddaljenost bivališč. Šlo je skratka za prave družinske obiske, med katerimi ob večurnem in predvsem za otroke utrudljivem sedenju okrog magnetofona ni smela manjkati primerna pogostitev. Pričakovanje teh trenutkov je bilo, jasno, veliko.[14] Podobno se je dogajalo tudi v Trstu, kjer na začetku ravno tako niso imeli lastnega aparata in so prva zvočna pisma poslušali in posneli pri svojcih Kovačičevih avstralskih prijateljev. Zanimivo je, da je ta potreba in sploh prijateljska zveza v izseljenstvu prispevala k vzpostavitvi oziroma vzdrževanju stikov med sorodniki izseljencev v Trstu.

Nabava aparata je olajšala usklajevanje in dopuščala večjo fleksibilnost snemanja. To se odraža tudi v dveh različnih tipologijah zvočnega zapisa in načinih uporabe magnetofona. Prvi trakovi, posneti z izposojenim magnetofonom, so namreč nastali tako rekoč v enem zamahu, navadno v sobotnem popoldnevu ali večeru, in so sad kar dolgotrajnih priprav. Podobni so javnim predstavam z vrsto nastopajočih, ki si sledijo po točno določenem scenariju, s tem da je govorjenje povsem prosto in je dovolj prostora tudi za vsebinsko improvizacijo. Vendar samo proti koncu trakov, medtem ko so bile teme in vrstni red zaradi čim bolje izkoriščenega časa, namenjenega snemanju, in dolžine trakov večinoma natančno pripravljene. Očitna je tudi skrb dati od sebe »najboljšo predstavo«, naslovnike čim bolj razveseliti ter pokazati značilnosti in sposobnosti vsakega nastopajočega, posebno otrok. »Program« drugega izmed trakov nam vse lepo ponazori: uvodni pozdrav je zaupan najmlajši, v Avstraliji rojeni hčerki Silvii, ki je v Trstu osebno ne poznajo. Ker je stara komaj 5 let in ima težave s tržaščino, ji iz

10. novembra 1960; Lina Sestan Kovačič Evgeniji Kovačič, 9. oktobra 1962). Podobno je na trakovih: »Jaz mu pravim, piši mami. On pa se usede in gleda televizijo« (trak 1, 1962).

[14] V nekem pismu beremo: »... pred nekaj dnevi smo prejeli vaš trak, ampak za poslušanje smo morali čakati cel teden...« (Lina Sestan Kovačič tastoma in svakom v Trstu, 28. marca 1963). O pričakovanju in organizacijskih težavah snemanja je govor tudi na prvih trakovih. Lina: »Že tri tedne čakamo, da bi posneli ta trak. Veste, ko ni doma magnetofona ... Biti odvisni od drugih ... In še to, ko greš k njim, ali pridejo k tebi, morajo čakati, da končaš ... Tudi tebi je težko govoriti, te jezi, ker ne najdeš besed.« Ravno tako je govor o redkejšem pisanju pisem, katerih število najbolj upade ravno v tistem času, najbrž zato, ker so pozornost, zanimanje in energija usmerjeni predvsem v zvočno komuniciranje (trak 2, november 1962).

ozadja ljubeznive pozdravne stavke za vsakega posameznika »na oni strani« sugerira mama Lina. Nato Lina napove glasbeno točko Silvie, ki zapoje pesmico v angleščini in znova ponavlja sugerirane misli. Sledi Linin nagovor Bertovim staršem, v katerem se jim zahvaljuje za prejeto »zvočno« pošto ter poroča o delu in gradnji hiše. Po ponovni Silviini glasbeni točki je končno na vrsti Berto, ki dolgo in podrobno pripoveduje o delu, gmotnem stanju, življenju, doseženem standardu, hiši, vrtu in mnogočem drugem. Lina nadaljuje s poročanjem o hčerkah, šolanju in pomoči pri hiši, nakar sledita recitacija in harmonikarski nastop drugorojenke Adriane, nato pa nastopi še prvorojenka Irena. Ta se še dobro spominja »nonotov« in stricev, jih pozdravlja, igra na harmoniko in jih vabi, naj zaplešejo, prosi, naj tudi oni na prihodnjem traku kaj zapojejo in zaigrajo na kitaro in mandolino. Mikrofon vzame zopet Lina, ki ponovno dolgo pripoveduje o hčerkah in predvsem o svoji materi v Ameriki, razlogih za redko pisanje in domotožju. Trak se počasi izteka, pripravljeni »program« je izčrpan, do konca pa sledijo najprej pozdravi, zahvale, poizvedovanje o raznih ljudeh, nekaj prošenj, pozdravi gostujočih prijateljev, lastnikov magnetofona, spet krog pozdravov vseh prisotnih in poljubčki starejših hčerk, dokler Berto ne zaključi: »Nimamo več kaj povedati. Zapeli bomo vsi skupaj v spomin na Trst«. Traku je še nekaj: spet pozdravi vsevprek in za konec še pesem.[15]

Ko so sorodniki v Trstu kupili magnetofon in enega poslali v Avstralijo,[16] je potekalo snemanje po delih in posnetek je nastajal tudi po več tednov. Še vedno se z vsakega traku oglašajo vsi člani družine in razne druge osebe, vendar ne nastopajo nujno vsi skupaj, pač pa tudi posamezno ali po skupinah, skladno z izbirami oziroma prisotnostjo ali odsotnostjo v času snemanja. Snemanje je seveda močno olajšano, ker si vsak lahko po svoje določi čas snemanja. S tem pa nekoliko zbledi »socialni moment«, ki ga je predstavljalo skupinsko snemanje, in posnetki kljub številnim nastopajočim niso več pravi kolektivni izdelki. Tudi poslušanje in »doživljanje« prejetih posnetkov ni več nujno skupinsko. Trakovi se tako približajo pismom, ki jih ravno tako pogosto sestavi več piscev, vsak v svojem času.

Največja novost lastnega magnetofona pa je, da kaj kmalu postane neke vrste družinski član ali gost, soudeležen v vsakdanjem življenju in pooseblja naslovnike. Čeprav deli zapisov še vedno nastajajo po načrtu in s pripravo, magnetofon uporabljajo vse pogosteje tako, da ga preprosto prižgejo, medtem ko so pri mizi, med likanjem, šivanjem, pomivanjem posode, pospravljanjem, celo med umivanjem in drugimi hišnimi opravili, skratka med normalnim domačim življenjem, ter se po traku pogovarjajo z domačimi v Trstu. Pripovedujejo jim o najrazličnejših stvareh in jih pritegnejo v medsebojne debate, kot če bi bili dejansko navzoči. Prehajanje k taki rabi magnetofona je

[15] Trak so posneli v soboto zvečer pri Kovačičevih v spalnici, kjer je več ur vztrajala cela družina. Medtem so prijatelji, lastniki magnetofona, v dnevni sobi gledali televizijo (trak 1, 1962).

[16] Gre za takrat v Italiji zelo popularen magnetofon Geloso s tremi snemalnimi hitrostmi in značilnimi barvnimi upravljalnimi tipkami, ki ga je izdelovala istoimenska tovarna elektrotehnike v Milanu (http://www.qsl.net/i0jx/geloso.html). Iz korespondence izvemo, da je stal 38.000 lir. Da bi prihranili nezanemarljiv strošek pošiljanja po pošti, jim ga je prinesla gospa, ki se je takrat preselila k sinu v Avstralijo (Lina Sestan Kovačič tastoma in svakom v Trstu, 28. marca 1963).

nedvomno povezano s premoščanjem problema časa, ki ga terja organizirano in tematsko pripravljeno snemanje. Je pa tudi posledica »naravnega« razvoja te komunikacijske oblike in njene funkcije. Na začetku je zaradi novosti vladalo veliko navdušenje za izmenjavo trakov in prizadevali so si, da bi nanje strnili čimveč vsega, kar se je bilo zgodilo od časa izselitve in o čemer so si z obeh strani le skopo poročali pisno. Sčasoma navdušenje prepusti prostor bolj umirjenim tonom, včasih celo nekakšni rutini, predvsem pa se spremenijo teme. Vse bolj govorijo o sprotnih, vsakdanjih stvareh in izjemnih dogodkih,[17] čeprav ne manjka niti »brskanja« po spominu, podoživljanja tržaške in avstralske preteklosti. Po začetnem izrisanju družinske podobe v avstralskem okolju, ki izzveni v smislu nadoknadenja zamujenega v letih »molka«, lahko rečemo, da trakovi ujamejo realni ritem časa in postanejo vse bolj spremljevalci vsakdanjega življenja. To se delno pozna v postopnem številčnem upadanju, v težavnejšem in daljšem pripravljanju, včasih tudi v zadregi, kako jih napolniti. Če zmanjka »snovi«, pa tudi sicer, so dragocen spodbujevalni pripomoček fotografije, prejete iz Trsta; položijo jih na mizo ter iz njih črpajo iztočnice in asociacije za obujanje spominov, izpraševanje naslovnikov o tej in oni podrobnosti, pripovedovanje o sebi in življenju v Avstraliji.

MOČ ZVOKA IN GOVORJENE BESEDE

Po strukturi in temah besednega sporočila so trakovi v osnovi zelo podobni pismom, tako da jih lahko upravičeno imenujemo zvočna pisma.[18] Vendar so vsebine v pisni obliki precej skope in, kot omenjeno, pogostokrat jezikovno okorne, nedorečene. Slutiti dajejo, da pisec ni napisal vsega in tako, kot bi si želel. Na trakovih se pripovedi po obsegu znatno povečajo in zelo razživijo. Teme so v tekočem pogovornem jeziku obravnavane temeljiteje, opisane pogosto v najdrobnejših detajlih, tako da beseda uspešno nadomešča oko in poslušalcu pričara slikovite predstave.[19] Pri tem pridejo do

[17] Berto: »Za sedaj toliko. Komaj bo kakšna novost, vam posnamemo nov trak, po kosih, z vsemi novostmi.« (trak 14, 21.–28. junija 1967).

[18] Omembe vredno je, da se tudi trakovi pogosto začenjajo s tipično pisemskim uvodom ali vsaj datumom (npr.: »Tukaj Adelaide, dne 4. julija 1963. Govori Berto«). To se pojavi, ko steče pogostejša izmenjava trakov in se zaradi poštnih zamud kronološki red posnetkov zameša. Ker se tudi tovrstna komunikacija podobno kot navadna korespondenca odvija v glavnem izmenjaje (prejetemu zvočnemu pismu sledi odgovor itd.), so za lažjo kronološko identifikacijo trakov koristne časovne koordinate. Navajanje datuma je povezano tudi z dejstvom, da so trakovi včasih nastajali več tednov, zato je na začetku vsakega snemanja na istem traku tudi več datumov.

[19] Nekaj primerov opisovanja: Lina: »Da vam povemo malce o hiši [na novo zgrajeni, v katero so se vselili pred kratkim, op. A. Kalc]. Imamo kopalnico, izredno lepo, vso v roza barvi in biserovini, kopelna kad je tudi roza, medtem ko sta lijak in terasa roza in črne barve, na pikice, ploščice pa so vse z biserovimi odtenki. V kuhinji imamo vse belo, rumeno in plavkasto. Nismo pa še uspeli položiti ploščic na tla, ampak upamo, da bo do božiča tudi to narejeno. Tudi pohištva še nimamo. Veste, uspeli smo dati depozit za hišo in za otroke, ki gredo v šolo, je treba odšteti dosti denarja...« (trak 1, 1962) »Za hišo imamo lep kos zemljišča, velik. Tu je navada sejat tisto travico za

izraza pripovedniške sposobnosti posameznikov, v čemer izstopa Lina, ki prevzame vodilno vlogo v tovrstni komunikaciji, tako glede pestrosti in preglednosti vsebin kot z vidika jezikovne spretnosti. Če je Berto dober in sproščen pripovedovalec, je Lina po linearnosti, fluidnosti in splošni učinkovitosti govornega sporočanja preprosto rečeno »žensko« nadarjena. Lina je tudi več časa doma, med domačimi opravili ima več priložnosti za snemanje in je bolj zavzeta za gojenje stikov s svojci. Dolgoročno se glede na okoliščine in namembnost komuniciranja nastopanje in vloge vsekakor spreminjajo. Po očetovi smrti leta 1964 postane aktivnejši Berto, ki si vzame več časa za pripravo trakov, tudi ker tako želi biti bliže mami.[20] Na zadnjih trakovih pa prideta bolj do izraza starejši hčerki, ker je to čas njunih zarok, ko se svojcem v Trstu predstavljata tudi bodoča Bertova in Linina zeta.[21]

Sporočilnost zvočnih pisem pa znatno presega samo besedno pomensko raven. Izrazna moč govorjene besede izzveni v vsej svoji neposrednosti, toplini glasu in emocionalnem naboju, ki prenaša tudi trenutno vzdušje okolja in počutje govorca. Glasovi oseb, ki se med seboj niso slišale sedem let, odraslih, še bolj pa otrok, so bili že sami po sebi nekaj nepopisnega. Pri Bertovih starših v Trstu je prvi trak povzročil veliko razburjenje, tako da je Bertova mama »celo noč sanjala o tem«. Da bi jih še bolj presenetili, so ga nalašč odposlali nenapovedano, ravno tako kot Linini mami v Ameriko, kjer so pričakovali enak učinek.[22] V Avstraliji je bil prvi trak iz Trsta prav tako veliko doživetje in tudi naslednje so, če so le našli čas in priložnost, posamezno ali skupinsko poslušali po večkrat.[23] Glasovi so bili pravzaprav prvina tega sporočanja, prej kot sama vsebina. Takole sporoča Berto očetu po prvem traku: »Tudi name je naredilo velik vtis … Tako je lažje za nas, da se vsaj poslušamo, da vsaj slišimo glas in se malo potolažimo«. Od tod skrb, da bi čim več posneli,[24] in prošnje, da bi posnetke čim več ljudi z »one strani« tudi

imet nizek travnik, ampak mi je še nismo posejali. Imamo pa vseeno lepo travo zadaj, spredaj pa jo bomo sejali, ko bomo lepo uredili prehod z betonsko ploščo. Imamo pa toliko tistih trt. Na eni strani *yarde* sem jih že obstrigla, posejala sem tudi cikorijo, koromač in imamo izvrsten radič, hvala vam seveda [ker so jim semena poslali iz Trsta, op. A. Kalc]« (trak 4, 29.–31. maja 1963).

[20] Trak 9, avgust 1964.

[21] Trak 13, 20. novembra – 25. decembra 1969.

[22] Lina: »Tudi njej smo ga poslali brez obvestila, ne da bi prej pisali. Mislim, da je tudi njo zadela kap.« Berto: »Mislim, da ste bili presenečeni, ko ste prejeli naš trak in ste slišali naše glasove […] modernost danes napreduje tako, da se poslušamo na trakovih, enkrat tega ni bilo« (trak 1, 1962).

[23] Lina: »Zadovoljni smo bili slišati vaš glas« (trak 1, 1962). Berto: »Vaš trak sem poslušal že drugič. Eno nedeljo sem prišel domov in je bil ravno registrator na mizi [prijatelji so jim magnetofon posodili za ves dan, da bi lahko mirneje snemali, op. A. Kalc] in sem poslušal« (trak 2, november 1962). Lina: »Slišati samo enkrat ni nič. Niti ne utegneš razumet. Tako, ko sem bila en dan doma in sem likala, sem jih vrtela enega za drugim in tako sem jih poslušala vse še enkrat. Zelo lepo vas je poslušat, tudi ta mala [Silvia, op. A. Kalc] zelo rada posluša nonota, nono. Stalno me sprašuje, naj prižgem … Vsakokrat, ko jih vrtim, mi gre na jok. Slišati glasove otrok [Bertovega brata Evgena, op. A. Kalc]. Potem imam cel dan pokvarjen…« (trak 4, 29.–31. maja 1963).

[24] Berto: »Naslednji trak, ki ga bom pripravil, bo večji, da boste imeli kaj poslušati« (trak 2, november 1962).

poslušalo, tako da so v Trstu po naročilu iz Avstralije obiskovali sorodnike in prijatelje z magnetofonom. Iz Avstralije je prihajala tudi spodbuda, da bi se oglašali vsi in čim dlje govorili. Nekateri se namreč dolgo niso mogli privaditi pogovarjanju po magnetofonu, ker ni enostavno govoriti osebam, ki te direktno ne poslušajo, in predvsem, ker ti ob misli na naslovnika »emocija zaduši besedo v grlu«.[25]

Skupinskost poročanja in efekti žive besede prvi trenutek najbolj prevzamejo poslušalca. Kot omenjeno, vsebino pogostokrat dodatno popestrijo glasbene točke, petje in igranje tržaških in avstralskih pesmi na harmoniko in kitaro. Včasih je avstralska glasba posneta z radia ali s plošč. Zvočna dimenzija sporočilnega sredstva pa s tem še ni izčrpana. Trakovi prinašajo tudi zvoke trenutnega dogajanja in vsakdanjega življenja. V njih slišimo npr. zvoke ob pripravljanju kosila, obedovanju, pomivanju in pospravljanju posode, ropote iz sosednje sobe, kjer nekdo opravlja hišna opravila ali se otroci igrajo, govorjenje iz soseščine, ptičje petje na vrtu, hrup cestnega prometa, sirene rešilcev, ki drvijo v bližnjo bolnišnico, naliv, radijske in televizijske programe iz ozadja, najrazličnejše epizode oziroma situacije iz družinskega življenja in podobno. Vse to je včasih posneto tudi namenoma, saj si v Avstraliji npr. želijo slišati zavijanje tržaške burje, klepetanje iz soseščine, kjer so pred odhodom stanovali, hrup gostega prometa in avtobusov, ki s težavo premagujejo strmino Ulice Commerciale iz Trsta proti Opčinam. Sami pa v Trst ob opisih posredujejo tudi zvoke svojega okolja, vštevši brnenje novega avtomobila, pralnega stroja in kosilnice. Ob človeških glasovih in besedah sta tako prihajala do izraza po eni strani »zvočni spomin«, ki je pomagal ohranjati in obnavljati spominske podobe zapuščenega okolja, in zvoki, ki so soustvarjali predstave novega. Vse to je dajalo občutek bližine in je omogočalo, da sta se tako oddaljena svetova med seboj neposredneje sodoživljala, tako v trenutni kot v dolgi časovni sekvenci. V primerjavi s pismi v magnetofonskem komuniciranju izstopa ravno njegova časovna dimenzija, ker je to sredstvo sposobno ujeti potek dogajanja in stvarno prenašati izseke tekočega življenja, vključno s trenutnim vzdušjem okolice in duševnim počutjem govorcev. Mediacija in recipročna participacija sta tembolj neposredni, čim bolj sproščena ter režijsko nenačrtna postane uporaba magnetofona in poslušalca neprenehoma vpleta v dogajanje.

Oglejmo si nekaj primerov: pripovedovanje naenkrat prekine zvonjenje pri vratih: »Oprostite,« reče pripovedovalec, ne da bi prekinil snemanje, »zdaj je prišel kruh. Mo-

[25] Težko sta se oglašala zlasti Bertova mama in brat Silve. Čustva pa so premagala tudi živahne govorce, kot je bil Berto. Lina: »Trikrat je začel govorit [v mikrofon, op. A. Kalc], a ni mogel.« Berto: »Lina me pomiri, mi reče: Kako govoriš? ... sem zgrabil kitaro in sem začel igrati. Tako je otožnost minila.« Še bolj poveden je prizor, ko je Bertov prijatelj in delodajalec prvič pozdravljal svojo mater. Dolgo so ga morali prepričevati, preden so ga nekega večera pripravili do tega. Beseda pa ni hotela steči. Berto: »Tu je tudi Aldo in ker nima korajže govorit, mu bom nalil kozarec vina, da bo šlo lažje. [...] Aldo, samo pozdravi, ne! Prihodnjič boš več govoril in vse razložil, hudiča!« Lina: »Samo pozdrave, glejte, trak se vrti, samo dve besedi.« Berto: »Nič hudega, ne, dve solzi sta prišli tudi meni, ne samo tebi.« Aldo: »Ne morem...« Berto: »Korajžno! Kako ne moreš? Korajžno, daj, pij še malo!« (trak 4, 29.–31. maja 1963).

ram ponj. V petkih prinesejo vedno kruh tudi za soboto in nedeljo.« Lina kuha kosilo in sproti pripoveduje, kaj počne. Sliši se vretje vode, zven razne posode, pokrovka, ki poskakuje pod pritiskom pare, zvok noža, s katerim reže Lina idr. Nekaj ji pade na tla in ko se pripogne, da bi stvar pobrala, naenkrat krikne, ker jo močno zaboli v hrbtu. Poslušalci, čeprav posredno, živo sodoživljajo ne samo dogajanje, ampak tudi Linino bolečino. Berto govori, naenkrat se iz ozadja zasliši jok Silvie, ki je izgubila partijo monopolija, ali pa Silvia med snemanjem priteče voščit očetu lahko noč, ki odvrne: »Pojdi spat, pojdi!« in nadaljuje s hripavim glasom: »Sem v postelji, sem bolan, boli me grlo.« … »Ja, ta radič je res dober … grenak … kot mora biti … in kako lepo raste …,« komentirajo vsi skupaj, zbrani pri večerji ob Bertovem rojstnem dnevu, ki so jo v celoti posneli, da bi tržaški svojci delili z njimi praznični trenutek. Med najbolj simpatičnimi in povednimi primeri, ki dajejo razumeti neposrednost magnetofonskega komuniciranja in njegovo sposobnost vsaj navidezno premagovati daljavo, je nedvomno sledeči pogovor: »Sedim pri mizi. Jem kruh z mlekom. Hočete malo?«

Vse zvoke, da ne govorimo o Lininem mišičnem pretegu, razočarani otroški reakciji ob igri, Bertovem hripavem glasu in slastnem uživanju na domačem vrtu pridelane zelenjave bi še spretna roka s težavo ubesedila tako realistično, kot je natanko zabeležilo in preneslo na drugo stran sveta zvočno pismo. Pisana beseda ne bi zmogla tako učinkovito pričarati tona glasu in stanja duha govorcev, ko izražajo svoje skrbi zaradi dolgov, ki so jih imeli zaradi gradnje hiše, radostnega vzdušja ob odvijanju paketa, poslanega iz Trsta, užaljenosti ob spoznanju, da v njem ni ničesar za Berta, ki je bil pravkar slavil rojstni dan, sanj in želja glede bodočnosti, resigniranosti ob misli, da se morda nikoli več ne srečajo s svojci v Trstu, občutka oddaljenosti in samote, ki so spremljali posamezne trenutke.[26] Tudi utrujenost postane bolj otipljiva, ko slišimo Berta zvečer po celodnevnem delu odpreti hišna vrata in vstopiti v sobo, njegove prve, nekoliko zadihane stavke, dokler si malo ne odpočije in se umiri, ali pa, ko snema med tuširanjem, ki mu ublaži utrujenost in postopno sprošča tok pripovedovanja. Podobno velja za Lino, ko pravi: »Osem ur delaš, dviguješ motorje in nato hočejo, da delaš še nadure. In danes sem še pološčila pod po celi hiši. Trudna sem, da ne morem več.« V dolgi časovni dimenziji prihaja do izraza individualni razvoj ljudi, zlasti otrok, ki odraščajo, se učijo govoriti, menjajo glas in se razvijajo, si ustvarjajo značaj, se srečujejo s pomembnimi etapami življenjskega ciklusa. Skratka, slediti je mogoče tako trenutnemu kot časovno daljšemu obdobju osebnega in kolektivnega družinskega življenja.

VSEBINE

Kot omenjeno, so tako v pisnem kot zvočnem komuniciranju naše osebe obravnavale (pa tudi zamolčale) številne vsebine in teme. Teh je toliko, da bi jim morali

[26] Eden od primerov, kjer je pri prenašanju vzdušja moč govorjene besede v primerjavi s pisano najbolj očitna: »Grdo je biti daleč, ko si bolan« (trak 10, 21. maja 1965).

posvetiti več multidisciplinarnih študij. Pri tem bi bilo dragoceno tudi gradivo, ki so ga iz Trsta in drugih krajev dobivali Kovačičevi v Adelaidi, še najbolj zvočna pisma. Ni nam uspelo izvedeti, ali se je med selitvami družine ta dokumentacija porazgubila, ali se je še kaj ohranilo.[27] Že sam razpoložljivi material vsekakor omogoča precej podrobno zgodovinsko rekonstrukcijo izseljenske družine Kovačič skozi dolgo, večgeneracijsko časovno obdobje. Z izjemnim številom informacij ponuja vpogled v mnogotere aspekte osebnega in širšega družbenega značaja, ki bi drugače ne ostali zapisani oziroma – kot sem imel priložnost ugotoviti s primerjavo pričevanj, zabeleženih med obiskom nekaterih članov leta 2000 v Trstu – se iz zgodovinskega spomina pokažejo z drugačnimi poudarki. V sočasnem gradivu je zajet življenjski ciklus skupine in posameznika, dejavniki, ki so ga na razne načine krojili, in drugo, kar ga je spremljalo.

Na trakovih, ki so, kot rečeno, tako eksplicitno kot implicitno najbolj povedni, pridejo na primer jasno do izraza življenjsko načrtovanje, prioritete, cilji in strategije za njihovo doseganje. Glede tega so vredni posebne omembe številni deli, v katerih je govor o delu, dobrem ali nezadostnem zaslužku in vlaganju prisluženih sredstev oziroma zaslužka, saj so se priseljenci v Avstraliji pod silo razmer, a tudi zaradi razvitejšega sistema, navajali na kreditno kupovanje, ki so se ga v starem kraju kolikor mogoče izogibali. Zanimive so informacije o organizaciji družinskega življenja, vlogah družinskih članov in preustroju dinamik v raznih časovnih fazah. Razbrati je mogoče poglede na življenje in družbo, sistem vrednot, vprašanje vzgoje otrok in seveda osvajanja novih načinov življenja, spreminjanje miselnosti v širšem pomenu besede, doživljanje »nove domovine« in njeno postopno vsrkavanje, hkrati pa ohranjanje mnogih »dobrih« starih navad.[28] Pomembno je ne nazadnje vse, kar razkriva način in vrsto razmerij s starim krajem ter izgrajevanje in delovanje novega socialnega »networka« v novem.

[27] V družinskem arhivu v Trstu je na voljo samo daljši trak s pomembnejšimi očetovimi nagovori, ki ga je po očetovi smrti leta 1964 iz posameznih zvočnih pisem posnel Berto Kovačič in ga za spomin poslal svojcem.

[28] O omenjenih vidikih so izrazito pomenljivi že nekateri posamezni stavki, izrezani iz širših kontekstov. Hiša in urejanje materialnih razmer so npr. terjali trdo delo in žrtve, ki so zadevale tudi najmlajše. Ko so se šalili z Ireno, da je skuhala izvrstno mineštro, a brez zabele, je takoj našla ustrezno opravičilo: »Skuhala sem jo brez zabele, da ne bomo trošili denarja.« Ko je bil Berto leta 1967 zaradi gospodarske krize več mesecev brezposeln, je prevzel gospodinjstvo, Lina pa je hodila v službo. Ko pa sta bila v službi oba, je bil gospodinjski delovni ciklus konec tedna naslednji: »Ob sobotah gremo nakupit hrane, poravnat dolgove in naredimo žehto od celega tedna; v nedeljah je na vrsti čiščenje, likanje in le včasih si privoščimo čas za mašo.« Sicer so bili vsi sposobni za delo polno angažirani. Lina: »Sedaj smo vsi doma. Adriana lika, Irene pomiva posodo,« ali: »Berto pomiva posodo, Silvia jo briše in pospravlja.« Lina je bila po rojstvu Silvie nekaj časa doma, vendar je šla potem zopet v službo, ker »tu ni kot doma, z eno plačo se težko živi«. Deklico so dali v varstvo, kar si je Lina pogosto očitala, ker je »otrok najrajši z mamo«. Da bi se temu izognili in prihranili nekaj denarja, jo je kasneje, ko je delala kot čistilka, jemala s seboj v službo. Nakupi odražajo trenutno gmotno stanje in odnos do denarja. Lina: »Kupili smo ta rabljeni kavč, da bo le začasno, pa ga še nismo zamenjali.« Ko so kupili novo opremo pa: »Končno smo kupili novo sprejemnico. Upajmo, da nam bo trajala celo življenje.« Glede miselnosti naj kot enega od mnogih

Prav posebnega poudarka pa se nam zdi vreden problem identitete, pri čemer mislimo predvsem na odnos do etnične oziroma narodne pripadnosti. Kulturni šok ob stiku z novim okoljem, akulturacija, integracija in identifikacija so kot znano med vidnimi temami izseljenske oziroma priseljenske problematike. Vendar je naš primer s tega vidika nekoliko poseben, ker se Kovačičevi s problemom etnične drugačnosti kot priseljenci v Avstraliji niso soočili prvič, ampak so ga že globoko zasidranega v zavesti in izkušnji prinesli s seboj iz starega kraja. Kot »drugorodci« so bili namreč pod fašizmom podvrženi nasilni italijanizaciji. Poleg tega se je Trst kot stičišče romanskega in slovanskega sveta od nekdaj soočal s kontrapozicijo med dominantno italijansko in manjšinsko slovensko etnično komponento ter asimilacijo slovenskega prebivalstva. Podobno, čeprav z drugačnimi variantami, velja tudi za Istro, od koder je doma Lina. Tako Istra kot Trst sta se razdvajala ob vprašanju lastne kulturne in narodne identitete, v polpretekli zgodovini pa tudi okrog svoje državne pripadnosti. S temi vprašanji je povezano tudi množično izseljevanje iz Trsta v Avstralijo v petdesetih letih. Mnogi niso odhajali samo zaradi gospodarske krize in psihoze brezperspektivnosti, ki je zavladala po prehodu Trsta v italijansko državo leta 1954. Za odhod so se odločali zaradi razpustitve Svobodnega tržaškega ozemlja, multietnične »državice« pod anglo-ameriško vojaško upravo, v kateri so videli najbolj pravično ali vsaj najugodnejšo rešitev tržaškega vprašanja. Do italijanske države so bili Slovenci posebej nezaupljivi, čeprav se je kazala v demokratični preobleki. Nezaupanje do nje pa je gojil tudi del italijanskega (ali bolje rečeno italijansko govorečega) prebivalstva, zlasti iz delavskih vrst in seveda celotna indipendistično nastrojena družbena komponenta. Študije nekaterih zgodovinarjev mlajše generacije, ki so se začeli neobremenjeno soočati s tem, dolga desetletja in še vedno nedotakljivim vprašanjem v zgodovinopisju, dokazujejo šibkost teorije o izključno gospodarski in psihološki vzročnosti tržaškega izseljenskega pojava, ki je spremljal zamenjavo oblasti in državne pripadnosti mesta.[29] Iz njih se jasno kaže, da so za izseljensko odločitvijo zelo pogosto stale tudi politične motivacije, razočaranje in morda še najbolj beg pred stalnimi napetostmi ter želja po umirjenem in varnem življenju. V zvezi s tem so zgovorni stavki, ki jih je v enem izmed pisem iz Avstralije zapisal Berto Kovačič: »Tu ni ne te ne one zastave. Ni neumrljivih domovin. Tu je tisto, čemur lahko rečem resničen mir in svoboda.« Ne gre pozabiti, da so to besede človeka, ki je okusil fašistično raznarodovanje, maja 1945 kot Titov partizan osvobajal Trst in se moral nato kot večina Slovencev sprijazniti z grenkim dejstvom, da mesto ne bo pripadlo Jugoslaviji, kjer je po vojni štiri leta tudi živel in služil kot vojak.

---

informativnih elementov navedemo le Linino obžalovanje, da se jim ni rodil tudi kak moški potomec, in tolažilni odgovor Bertovega očeta: »Zaradi nas in Berta naj ti ne bo hudo. Vedi samo to, da so sinovi ustvarjeni za mater, hčerke pa za očeta.« Mnogo zanimivega vsebujejo tudi nastopi otrok, ki se med drugim dotikajo dogodkov in vprašanj, o katerih starši hote ali nehote molčijo.

[29] Mišljena sta predvsem Purini (1997) in Fait (1999). Posebnosti tržaškega izseljenstva poudarjata tudi Nelli (1996) in Cresciani (1996), vendar bolj v kulturnem pogledu (mestni izvor in način življenja) in manj z etničnega vidika. Za primerjavo glej: Tonel (1987), Nodari (1991), Donato, Nodari (1995), Kalc (1997 in 2002).

Zato se je potrebno vprašati, kako to, da poteka skoraj polstoletno pisno in zvočno komuniciranje Berta Kovačiča z domom v Trstu izključno v italijanščini in niti z besedo v materni slovenščini, ter da so Kovačičevi tudi na svoje hčerke prenesli italijanski tržaški dialekt (in niti besede slovenščine ali hrvaščine po Lini), čeprav je Bertov oče iz Trsta priporočal sinu (kolikor nam je znano tudi on samo v italijanščini), naj nikoli ne zataji slovenskega maternega jezika. To vprašanje se ne tiče samo Kovačičeve družine, ampak odpira kompleksno poglavje identitete in jezika tržaškega izseljenstva nasploh, ki je v Avstraliji ustvarjalo mešane italijansko-slovenske skupnosti, v katerih se je kot *lingua franca* uveljavil italijanski tržaški dialekt in ki so, vzporedno z avstralsko akulturacijo, znotraj sebe še vedno poznale tudi italijanizacijo potomstva, se pravi, asimilacijo slovenske komponente. Vprašanje etnične identitete in asimilacije, naj si bo v izseljenskih skupnostih kot tudi v Trstu, še vedno ostaja problematična tema, o kateri protagonisti govorijo neradi. Tako tu kot »tam spodaj« v Avstraliji ni težko srečati Tržačanov, ki so na svoje slovenske korenine pozabili, ali jih v javnosti neradi razodenejo. Zdi se nam, da je izseljenska korespondenca v takšni ali drugačni obliki tudi za razumevanje teh vidikov zelo dragoceno in posebnega preučevanja vredno gradivo.

VIRI IN LITERATURA

Arhivsko gradivo:

Zgodovinski arhiv družine Kovačič, Trst, hrani Kristina Kovačič.

Baily, Samuel L. & Ramella, Franco (ur.) (1988): *One Family, Two Worlds: an Italian Family's Cossespondence Across the Atlantic*, 1901–1922, New Brunswick London.

Barton, Arnold H. (1975): *Letters from the Promised Land. Swedes in America, 1840–1914*, Minneapolis, Minn.

Blegen, Theodore C. (1955): Land of their Choice. The Immigrants Write Home, St. Paul, Minn.

Burke, Peter (1990): Popular Culture Reconsidered, Storia della Storiografia, 17, str. 40–48.

Conway, Alan (Ed.) (1961): *The Welsh in America. Letters from Immigrants*, Minneapolis, Minn.

Cortelazzo, Michele A. (1995): Un'ipotesi per la storia dell'italiano scolastico, v: Quinto Antonelli, Egle Becchi (a cura di), *Scritture bambine*, Bari, str. 237–252.

Cresciani, Gianfranco (1996): Storia e caratteristiche dell'emigrazione giuliana, istriana e dalmata in Australia, Qualestoria, Trieste, vol. 25, num. 2, str. 35–65.

Donato, Carlo & Nodari, Pio (1995): *L'emigrazione giuliana nel mondo. Note introduttive*. Quaderni del Centro studi economico-politici »E. Vanoni«, Nuova serie, 3–4, Trieste.

Drnovšek, Marjan (1998): *Usodna privlačnost Amerike. Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*, Ljubljana.

Erickson, Charlotte (1975): *Invisible Immigrants: The Adaptation of English and Scottish Immigrants in Nineteenth-Century America*, London.

Fait, Francesco (1999): *L'emigrazione giuliana in Australia 1954–1961*, Udine.

Franzina, Emilio (1987): L'epistolografia popolare e i suoi usi, v: *Per un archivio della scrittura popolare, Atti del seminario nazionale di studio, Rovereto 2., 3. ottobre 1987*, Materiali di lavoro, n. 1–2, str. 22–76.

Franzina, Emilio (1992): *L'immaginario degli emigranti. Miti e raffigurazioni dell'esperienza italiana all'estero fra due secoli*, Paese.

Emilio Franzina (1994): *Merica! Merica! Emigrazione e colonizzazione nelle lettere dei contadini veneti in America Latina 1876–1902*, Verona.

Gibelli, Antonio (1991): *L'officina della guerra. La Grande Guerra e le trasformazioni del mondo mentale*, Torino.

Gibelli, Antonio et al. (1989): L'archivio della scrittura popolare: natura, compiti, strumenti di lavoro, Movimento operaio e socialista, n.s XII, 1–2, str. 3–61.

Helbich, Wolfgang J. (1984): Problems of Editing and Interpreting Immigrant Letters, v: *Emigration from Northern, Central and Southern Europe. Theoretical and Methodological Principles of Research*, Krakow, str. 64–75.

Helbich, Wolfgang J. (1985): Immigrant Letters as Sources, v: Christiane Harzig, Dirk Hoerder (Eds.), *The Press of Labor Migrants in Europe and North America 1880's to 1930's*, Bremen, str. 39–59.

Kalc, Aleksej (1997): Selitvena gibanja ob zahodnih mejah slovenskega etničnega prostora: teme in problemi, Annales, Anali za istrske in mediteranske študije, 10, str. 193–214.

Kalc, Aleksej (2002): *Poti in usode: selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje*, Koper-Trst.

Kamphoefner, Walter D. & Helbich, Wolfgang J. & Sommer, Ulrike (Hg.) (1988): *Briefe aus Amerika. Auswanderer schreiben aus der Neuen Welt, 1830–1930*, München.

Kula, Witold & Assorodobraj-Kula, Nina & Kula, Marcin (1986): *Writing home. Immigrants in Brazil and the United States, 1890–1891*, New York. Angleška verzija poljskega originala iz leta 1973, prevedla in uredila Josephine Wtulich.

Nelli, Adriana (1996): L'esperienza migratoria triestina – L'identità culturale e i suoi cambiamenti, Con-Vivio – Journal of Ideas in Italian Studies, St. Lucia, Queensland, Australia, 2, 2, str. 174–182.

Nodari, Pio (1991): *La comunità giuliana di alcune città australiane: Sydney, Adelaide, Melbourne*, Quaderni dell'Istituto di Geografia della facoltà di Economia e Commercio dell'Università di Trieste, 16, Trieste.

Pluviano, Marco (1992): Documenti, testi, studi, archivi. Per un bilancio del lavoro sulla scrittura popolare in Italia, Il presente e la storia, n. 42, str. 217–220.

Procacci, Giovanna (2000): *Soldati e prigionieri italiani nella grande guerra*, Torino.

Purini, Piero (1997): L'emigrazione da Trieste nel dopoguerra, Annales, Anali za istrske in mediteranske študije, 10, str. 251–262.

Škerl, Franc (1970): O nekaterih specifičnih oblikah v narodni zavesti primorskih Slovencev v najnovejši dobi, zlasti v dobi NOB, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, X, 1–2, str. 101–122.

Thomas, William I. & Znaniecki, Florjan (1918–20): *The Polish Peasant in Europe and America*, Chicago.

Tonel, Claudio (1987): Il lungo distacco dal PCI (1945–1957): la liberazione, la contesa territoriale, il Cominform, il ritorno dell'Italia a Trieste, v: *Comunisti a Trieste. Un'identité difficile*, Roma, str. 111–194.

SPLETNE STRANI:

http://www.qsl.net/i0jx/geloso.html
http://www.museodellaguerra.it/3_book_02.htm
http://www.museostorico.tn.it/
http://www.cronologia.it/stipendi.htm

SUMMARY

LETTERS AND TAPES AS COMMUNICATION MEANS AND SOURCES FOR MIGRATION STUDIES: THE CASE OF A TRIESTE FAMILY IN AUSTRALIA.

Aleksej Kalc

The article refers to the decades immediately after World War II and deals with mass migration from the Italian city of Trieste on the border with Slovenia (formerly with Yugoslavia) to Australia in the second half of the 1950s. This period and the establishment of Trieste communities in larger Australian cities coincided with some interesting changes in how emigrants kept contact with their native land. At the end of the 1950s, to wit, relatively cheap tape-recorders designed for the wider public became part of the house equipment of many families. For the emigrants and their relatives these appliances meant a kind of revolution, as beside traditional correspondence they were now able to exchange recording tapes as well. Although this type of communication became very common, it seems that audiotapes have been preserved to a much lesser extent than letters; this source has not been used in the research on migration from Trieste. The paper presents some characteristics of the correspondence of a single emigrant family as well as similarities and differences between their letters and tapes. The protagonists of this communication are members of the Kovačič family (father Albert, mother Lina and three daughters) who

left Trieste in 1955 and landed in Adelaide (South Australia), and Albert Kovačič's stem family in Trieste.

Letters and audio tapes are basic though partial components of the communication system, through which the Kovačič family has maintained its contacts for almost half a century with its relatives and acquaintances not only in Trieste, but in a series of European and North American countries as well. The other components of this system are postcards, congratulation cards, photographs, film tapes, videocassettes, telephone calls and, in the last few years, e-mail. The consignments from Australia, which have been received and preserved in Kovačič's native home in Trieste themselves, comprise more than 400 units of material. Among these, there are more than a hundred letters and 20 tapes (about 35 hours of listening time).

Each of the stated means of communication had its own features and played in the Kovačič's family communication system its very specific role, where classical means (i.e. written communication and photographs) appeared, with oscillating frequency, continuously through the entire period, while the rest entered the system in compliance with the generally established technology or their adoption by the users. Some, however, fell out of the system after a certain phase. Therefore, the period of magnetic tapes coincided with the 1960s. Their decline in 1970 was associated with some events that greatly changed life dynamics in the Kovačič's family and gave priority to letter correspondence. Still later, the establishment of the telephone link between Italy and Australia enabled more practical and direct phone contacts.

In its time phase, magnetic tapes partly replaced letter communication, without however driving it out. As for the production of the message tapes – it meant a great relief considering that to our protagonists in Australia and Trieste, writing was a fairly great effort. Most eloquent in this regard is the following sentence: "I am writing now, but my hand is rigid, so that I must often rest." Besides the physical effort for the awkward labourer's hand, writing letters especially required mental effort in forming the contents, and mainly in expressing thoughts with suitable vocabulary in literary language. Namely, our correspondents endeavoured to use standard Italian, which they scarcely mastered, since their customary colloquial language was the Trieste Italian dialect and, in Australia, English, as well as Slovene in Trieste. Tapes certainly surmounted these difficulties, for communication became less formal, more relaxed and direct, in everyday language and with no restraint, which can render letter writing very difficult indeed.

Still, the origin of audio recording met with certain difficulties, too, primarily of temporal and organizational character. Letter writing, while taking relatively little time, as far as the Kovačič family is concerned, required mental preparation, searching for a favourable moment and the necessary discipline. Besides, letters seldom contained more than 450 words. Tape recordings, on the other hand, lasted from one to two hours. Their implementation therefore demanded incomparably more time as well as certain temporal adjustment, for audio communication enabled all members of the family to express their thoughts, without discriminating the illiterate (i.e. children) or those unwilling to write. Moreover, the tendency was that on each tape all of them took part and, quite often, even some of their friends and acquaintances. At the time, they had no tape recorder of their own, this meant, for either recording the tape or listening to it, to gather simultaneously all the members of the family and those who wished to take part together in one place.

The eventual purchase of the machine mitigated such preparations and allowed a greater recording flexibility. This reflects in two different audio recording typologies and in the different use of the appliance. The first tapes recorded with a borrowed recorder were made, so to speak, at a stroke, usually in a single Saturday evening, and were the fruit of lengthy preparations. They were very much like a public performance, in which a series of people take part in compliance with a carefully directed scenario. The actual purchase of the machine brought the first change: recordings were made piece by piece and often took several weeks to be completed. On each tape, all members of the family and a series of other people were still heard, however not necessarily all together but also individually or in groups. The greatest novelty, however, lay in the fact that the tape recorder soon became like a family member taking part in the everyday life. The recorder was mostly used by being simply switched on, while people were eating, ironing, sewing, washing up, tidying up, and so on. While doing so they were talking to the addressees of the messages, telling them whatever they had on their minds, drawing them into their mutual conversation, as if they were actually there.

Tapes could be called "sound letters". There are, however, some remarkable differences between the two means. While the letter contents are just essential and often expressed awkwardly, their extent is substantially increased and enlivened on tapes. The topics are dealt with very thoroughly, described down to the smallest detail, so that listeners could imagine them very vividly. The communication capacity of sound tracks, however, grossly surpasses the meaning of the words themselves. The expressive power of spoken words sounds out in all its direct immediateness, warmth and emotional charge. The voices of the people who had not heard each other for seven years were something indescribable by themselves alone. No wonder, therefore, that the first tape sent without notice from Australia caused a true shock in Trieste and that the highly excited addressees dreamed of it "all the night long". Some could not get used to talking over the tape recorder for quite some time, for it was not simple to speak to somebody who was not listening to you, but above all – as claimed by themselves – because while thinking of the addressee "the emotions smothered all words in your throat".

The collective communication and the effects of the live voice most immediately captured the attention of the listener. The contents were often enriched by Trieste and Australian songs accompanied on the accordion or on the guitar. At the same time the tapes brought the most diverse sounds of temporary events and everyday life, such as those made during lunch or washing up, noises from the neighbouring room, voices from the neighbourhood, sirens of ambulances rushing to the hospital, road traffic or downpour noises, radio and TV programmes in the background, all kinds of situations in the family life, and so on. All of this was at times recorded on purpose, as the emigrants in Australia, for example, love to listen to the howling of the typical Trieste north-easterly winds or to the chatter in the street in which they used to live, while they themselves used to send to Trieste the sounds of their environment, including the buzzing of their new car, washing machine, lawn mower etc. All of this created a sensation of nearness and enabled the two so distant worlds to coexperience each other more directly, both in momentary and somewhat longer temporal sequences. Symptomatic in tape communication is, in comparison with letters, its temporal dimension, since it is capable of catching the course of events and to factually transmit fragments of life, including the momentary atmosphere and the speakers' state of mind.

In their letter and audio communication, our protagonists dealt with numerous topics, which would be worth examining in a longer study. This and other surviving documentation enables a fairly detailed historical reconstruction of the emigrant Kovačič family through a few generations period. With an exceptional number of explicit and implicit pieces of information, it offers an insight into numerous aspects of a personal and wider social character, which would otherwise have not been recorded or would show themselves in an utterly different light if told from memory. This material embraces the life cycle both of a group and of individuals, the factors that influenced this cycle in different ways, and everything else that accompanied it. Most clearly evident are, for example, planning, priorities, objectives and strategies for their attainment, organisation of family life and changes through time, the system of values, issues regarding the bringing up of children and the adoption of new ways of life, the change of mentality in the wider sense of the word, not to mention their keeping in touch with their old place and their creation of a new social network in their new town.

A very special attention, however, should be given to the problem of the people's identity, mainly to their ethnic identity. The "collision" with the new environment, acculturation, integration and identification are, as well known, the most eminent topics as far as the migrant complexities are concerned. From this aspect, our case happens to be somewhat special, since the members of the Kovačič family, as emigrants to Australia, did not face the problem of ethnic dissimilarity and its effects for the first time, but brought it, already well-rooted in their conscience and experience, with them from their old town, for as Slovenes they had been subjected, under fascism, to violent Italianisation. Apart from this, Trieste as a city situated on the border between Romance and Slav worlds had always been faced with the counterposition between the dominant Italian and the minor Slovene ethnic components, as well as the assimilation of the Slovene population. The city had long been divided in the issues concerning its identity and its national affiliation. Closely associated with these issues is also the mass migration of the Trieste people to Australia in the 1950s. Many did not leave merely owing to the economic crisis and to the lack of prospects for their future life, but also due to the disintegration of the small multiethnic state of the Free Territory of Trieste under the Anglo-American military administration, in which they saw the most impartial solution of the Trieste territorial question, and due to the annexation to the Italian state, of which the Slovenes in particular were very distrustful. Most eloquent for the understanding of the decisions made by many Trieste people to emigrate are, in my opinion, the thoughts expressed by our Albert Kovačič in one of his first letters sent from Australia: "Here you don't think about national flags, nor about immortal mother-countries. Here you have what you can really call peace and freedom". It is undoubtedly significant that these were the words of a man who not only experienced the fascist deprivation of national rights, but came to Trieste, in May 1945, as Tito's partisan to liberate it, and eventually had to reconcile himself, as the majority of the Trieste Slovenes, to the bitter fact that the city would not belong to Yugoslavia, where he lived and served as a soldier for four years after the war.

This is the reason, therefore, why we should ask ourselves how is it at all possible that Albert Kovačič's written and audio communication with his home in Trieste has been for almost half a century carried out only in Italian and not even with a single word in Slovene, his mother tongue, as well as why the Italian Trieste dialect was the language the

Kovačičs transfered to their daughters, although the father from Trieste had begged his son never to deny his mother tongue. This question concerns not only the Kovačič family, but opens a complex chapter of the identity of the Trieste communities in general. In Australia, they reproduced a mixed Italian-Slovene Trieste reality, in which the Trieste Italian dialect was affirmed as lingua franca and which parallel to the Australian acculturation still knew, within itself, the Italianisation of the Slovene component. Indeed, the complexities of the ethnic assimilation and identity, either in the emigrant communities or in Trieste itself, are still a very problematic issue, about which its protagonists are not particularly willing to speak. I believe that due to this fact, too, the emigrant correspondence in whichever form is a precious and in many respects essential material for the understanding of these particular problems.

KAJ, KAKO IN MOGOČE ŠE ZAKAJ SO TAKO PISALI O IZSELJEVANJU IN IZSELJENCIH IZ BENEŠKE SLOVENIJE V ČASNIKU *MATAJUR* V LETIH 1951–1960

Jernej Mlekuž

COBISS 1.02

1. UVODNI NASTAVKI IN NAPOTKI

S člankom želim pokazati, kakšne pomene je skupina ljudi, zbrana okoli dolgo let edinega časnika Beneških Slovencev *Matajurja,* pripisovala izseljevanju – pojavu »številka ena« v desetletjih po drugi svetovni vojni v Beneški Sloveniji. Z drugimi, bolj preciznimi besedami, poskušal bom skicirati odnos(e) (s)poročil do stvarnosti oziroma do nekega pojava, fenomena, v mojem primeru do izseljevanja.[1] Pri vsebinski orientiranosti tega članka gre torej prej za interpretativno znanost v iskanju pomenov kot pa za eksperimentalno znanost v iskanju zakonov, kot je temu rekel antropolog Geertz (1973).

Besedilo temelji na predpostavki, da ni nepolitičnega, neideološkega in nepristranskega zbiranja ter poročanja novic. Medijske novice niso preslikava stvarnosti, ampak so sporočila o njenih različnih podobah, ali z besedami Lippmana: *»(...) poročilo o določenem pogledu, ki se je vsilil«* (citir. po Košir 1988: 11). Ta 'pogled' oziroma 'interpretacija' stvarnosti, kot poudarja Koširjeva (1988: 11), pa je »kriva«, da smo o posameznem pojavu ali dogodku poročali oziroma nismo in da smo o tem pojavu ali dogodku poročali to, kar smo, in tako, kot smo.

Habermas (1975: 209) v jeziku simboličnega interakcionizma o interpretaciji stvarnosti pravi naslednje: *»Naj bo določen jezikovni izraz še tako vezan na določeno situacijo in naj še tako zmore prikazati tisto, kar je zanjo specifično, med njim in tistim, kar je intendirano na osnovi individualnih življenjskih odnosov, vedno ostane kak prepad, prepad, ki ga mora vselej premostiti interpretacija.«*

Preden zdrvimo stran od teh »hitropoteznih« uvodnih besed, pojasnimo še eno, dve stvari. Zakaj ravno migracija? Izseljevanje je bilo osrednja povojna determinanta Beneške Slovenije, kot smo že zgoraj površno navrgli. Če temu prilepimo še »slavo-

[1] Zastavljeno vprašanje bi lahko pogojno združili v besedno zvezo »izseljensko vprašanje«, kakor jo je opredelil Drnovšek (2003) in nakazal Vovko (1989). Pogojno zato, ker je pojem »izseljensko vprašanje« za naše potrebe opredeljen veliko preširoko, saj vključuje *»(...) vso problematiko odnosov med staro in novo domovino, zlasti pa odnos stare domovine z različnih vidikov, od državnih struktur do razmišljajočih posameznikov«* (Drnovšek 2003: 7)

spev« Fieldinga (1992): Migracija je kulturni dogodek, bogat s pomeni za posameznike, družine, družbene skupine, skupnosti in nacije, imamo kar nekaj upanja, da smo izbrali »pravo stvar«. In zakaj ravno petdeseta leta? V petdesetih letih je izseljevanje doseglo že skoraj »izvenzemeljske dimenzije«, med beneškoslovenskimi izseljenci pa tudi še ni bilo organiziranosti in političnega delovanja, kar bi ne samo popestrilo, ampak tudi otežilo naše delo. Drug še bolj iskren odgovor pa je ta, da se je pač potrebno odločiti za neko obdobje in zakaj ne bi začeli kar z začetkom izhajanja časopisa.

2. ZELO NA KRATKO O IZSELJEVANJU, KRATKA ZGODOVINA ČASNIKA IN ZA PED DALJŠA PREDSTAVITEV POLITIČNE AGANŽIRANOSTI ČASNIKA

Izseljevanje je bilo, kot smo že zgoraj navrgli, osrednja ekonomska in družbena determinanta Beneške Slovenije v obdobju po drugi svetovi vojni. Pojav je relativno dobro opisan[2], zato na tem mestu iztrgajmo le dve podobi iz tega izseljenskega kolaža: nekaj suhoparnih številk in bolj intimno dojemanje teh številčnih procesov. V tridesetletju 1951–81 je število stalno prisotnega prebivalstva v Beneški Sloveniji upadlo s 24.614 na 11.483 oseb, v občini Dreka, ki je bila povsem na vrhu depopulacijske lestvice, pa kar s 1329 na 359 oseb, torej na 26% začetne vrednosti. Ob tem moramo reči, da je Beneška Slovenija utrpela največje izseljevanje prav v prvem desetletju obravnavanega obdobja. Ob popisu leta 1961 je bilo v Beneški Sloveniji kar 27 % začasno odsotnega prebivalstva. No, poglejmo še, kako je ta numerična gibanja upesnil izseljenec – povratnik Renzo Gariup (2000: 237) v pesmi *Emigrantova žalost*:

(...) ko proti domu potujem.
Pa ko pridem blizu vasi,
slišim, da zvon mrtvaško zvoni,
stopim v vas in rad bi hotel
zavriskati na glas,

[2] Najbolj sintetična in najobsežnejša dela o migracijskih procesih v Beneški Sloveniji po drugi svetovni vojni so: Cernovo (1968) diplomsko delo o potezah izseljevanja iz devetih občin Beneške Slovenije, Clavorina in Ruttarjeva (1985) študija *Sloveni ed emigrazione*, ki se posveča predvsem demografskim in socialnim posledicam izseljevanja iz Nadiških dolin, Komčeva (1990) doktorska disertacija *Politična kultura, narodnostna identiteta, migracijski procesi in etnorazvoj*, ki se dotika predvsem (pre)oblikovanja etnične zavesti Beneških Slovencev v povezavi z migracijskimi procesi, študija geografinj Meneghel in Battigelli (1977) o izseljevanju iz občin Sovodnje in Bardo v povezavi z analizo družbeno-gospodarskega razvoja občin, deloma bolj široko oziroma splošno zasnovano poglavje iz Strajnove (1999) knjige *Slovensko prebivalstvo Furlanije-Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi* in prav tako nekatera poglavja iz Clavorine in Ruttarjeve (1993) knjige *La comunità senza nome* oziroma v angleški izdaji *The community without a name*. Historiat preučevanj migracijskih procesov v Beneški Sloveniji in nasploh med slovensko govorečim prebivalstvom v Italiji je opravil Kalc (1994).

pa komu bi vriskal, ne vidim, ne slišim ljudi,
skoraj vsa vas mrtvaško diši,
morda so v cerkvici in molijo Oče naš,
saj danes se je še eden ločil od nas.
Stopim v cerkvico; vsak moli in kleči,
pogledam okoli so skoraj prazne klopi (...)
Cerkev treba je stisniti za tako malo ljudi
pa britof razširiti, kjer prostora več ni. (...)
Pogledam okolje. Tam, kjer so bile lepe njive,
sedaj raste grmovje in pokrive,
kjer enkrat so bila zelena senožeta,
sedaj se sprehajajo divje praseta;
se torej vse tukaj suši, kot žile naših ljudi?
Se skoraj zgubilo človeško življenje
iz naše lepe Beneške Slovenije,
zakaj in kako se je to zgodilo?
Ali je narava tak malo mila,
ali je morda roka človekova kriva?

Prva številka *Matajurja*, časopisa, ki je do januarja 1985 izhajal dvakrat mesečno (januarja 1975 se je časopis preimenoval v *Novi Matajur*), je izšla 3. oktobra 1950. Razen vseh številk časopisa (sprva podnaslovljenega kot *Glasilo Beneških Slovencev* in kasneje kot *Glasilo Slovencev Videmske pokrajine*) nimamo iz prvega obdobja (1950–1973) nobenih ohranjenih dokumentov. Menda jih je v sedemdesetih let uničil požar. Tudi vsi ustanovitelji *Matajurja* (Vojmir Tedoldi, ki je bil tudi odgovorni urednik časopisa celih 24 let, Mario Cont in Izidor Predan) so umrli, tako da se v tem delu večinoma naslanjam na podatke, ki mi jih je poslala Iole Namor, današnja odgovorna urednica *Novega Matajurja*.[3]

Financiranje časopisa (in tudi manjšine) v povojnem času je zavito v gosto meglo. Gotovo se časopis ni mogel vzdrževati le z denarjem, zbranim od naročnin.

Prvi dve številki časopisa so pripravili v Špetru, a kmalu so se zaradi pritiska italijanskih nacionalistov morali umakniti.[4] Uredništvo *Matajurja* so tako preselili v Videm, kjer je ostalo do leta 1974.

---

[3] In se ji zahvaljujem za pomoč.

[4] Pritiski na prebujanje in izražanje etnične zavesti Beneških Slovencev, ki se izraziteje nadaljujejo tudi po letu 1945, segajo v leto 1866, ko je Beneška Slovenija postala del novo nastale kraljevine Italije. V okviru zgodovinske tipologizacije nastanka narodov Italijane uvrščamo med tiste narode, ki so to postali, preden so uveljavili lastno državnost, ali pa so državnost imeli le kot zgodovinski spomin. Za razliko od Nemcev, ki so tudi vztrajali pri svoji zgodovinski državnosti (Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti), so se Italijani morali zadovoljiti zgolj s tako ali drugače prikazano Italijo kot razpoznavno državno tvorbo v določenih zgodovinskih obdobjih. Za odnos Italije do različno etničnega velja omeniti še relativno nestabilnost njene meje s severnimi sosedi (Francija, Avstrija in Jugoslavija), ki je trajala vse do leta 1947 oziroma do leta 1954, in izenačevanje etničnega

Ob koncu štiridesetih let in v začetku petdesetih je deloval v Benečiji *Pododbor Demokratične fronte Slovencev za Beneško Slovenijo*, v katerem so se združevali bivši partizani, napredni in zavedni Slovenci, ki so si prizadevali za dosego svojih narodnih in jezikovnih pravic, a tudi za človeka vredno življenje.[5] Od vsega začetka so razmišljali o lastnem glasilu, saj so se zavedali njegovega političnega pomena pa tudi vloge, ki bi jo lahko odigralo na kulturni in izobraževalni ravni, pri čemer so še poseben poudarek dajali slovenski pisani besedi.

---

ter državnega in iz tega izhajajočo potrebo po nacionalni nivelizaciji »brez ostankov«. Italijanska država se je oblikovala preko združitve mnogih elementov različnih populacij, zato je mnogo časa prevladovala miselnost, da etnično-lingvistične različnosti niso istočasno tudi etnično-manjšinski problemi. Še posebej je bilo med italijanskimi politiki zasidrano prepričanje, da so različni govori le »dialekti« enega in istega jezika. Med leti 1861 in 1918 je uresničevanje te teze na pravnem področju vodilo k strogemu, unificiranem pravu, na podlagi katerega je bila italijanščina edini državni jezik. Program italijanizacije in s tem asimilacije slovensko govorečega prebivalstva v Italiji je tako potekal v več smereh: najprej z brisanjem vseh znakov »slovenstva« (tako je bil na primer leta 1867 S. Pietro degli Slavi preimenovan v S. Pietro al Natisone), s prepovedjo rabe lokalnih neitalijanskih jezikov v javnosti in z izgrajevanjem izobraževalnega sistema (Komac 1990: 104–106).

Poleg že preizkušenih metod iz prejšnjih obdobij je prišlo v prvih desetih letih po drugi svetovni vojni do uporabe najbolj grobih oblik zatiranja poizkusov buditve ali zgolj izražanja narodne oziroma etnične zavesti, med katerimi niso izostali niti fizično trpinčenje ljudi in uboji. Prva oblika vojaške organizacije, ki je bila kasneje proglašena kot »trikoloristi«, je bila ustanovljena v prvem polletju leta 1944 pod imenom *Difesa popolare territoriale* in njeno delovanje je bilo usmerjeno proti vsem oblikam protifašističnega delovanja. Od druge polovice leta 1945 pa do prve polovice leta 1947 je izvršila na stotine terorističnih dejanj (pretepanje ljudi, vdiranje v stanovanja, ropanje in požiganje hiš, »aretacije« ljudi, ki so sodelovali v odporniškem gibanju, ter njihovo protipravno zapiranje tudi ob podpori finančnih stražnikov in karabinerjev), tako da je nemalo prebivalcev bilo prisiljenih bežati iz Beneške Slovenije. Teror »trikoloristov« je sredi leta dosegel tolikšen obseg, da se je ob tej paravojaški organizaciji razpisal celo tuji tisk. Z namenom zabrisanja sledi delovanja se je organizacija z novim sedežem v Vidmu preimenovala v *Patrioti* in nadaljevala z nasilnimi dejanji, ki so dosegla vrhunec z umoroma dveh predstavnikov beneškoslovenske skupnosti v letih 1947 in 1949. Leta 1951 si je ta organizacija ponovno nadela novo ime (*Paesi tuoi*) in je tudi na volitvah nastopala v okviru istoimenske volilne liste. Izdajala je tudi istoimensko glasilo, katerega glavna naloga je bila usmerjena proti propagandi *Matajurja* (takrat edinega časopisa Beneških Slovencev) in k preprečevanju političnega združevanja Beneških Slovencev ob bližnjih volitvah (Komac 1990: 115-118). Podrobno sta o dejavnosti te organizacije v Beneški Sloveniji pisala Božo Zuanella (1998) in Pavel Petričič (1997). (Knjigi obeh avtorjev, ki ju navajam, sta predhodno izšli v italijanščini. Pavel Petričič oziroma Paolo Petricig je o tej temi pisal tudi v *Jadranskem koledarju, Novem Matajurju* in verjetno še kje.

[5] Komac (1990: 114) je za prvo obdobje po drugi svetovni vojni pa nekje do sredine petdesetih let skiciral naslednjo politično strukturo med Beneškimi Slovenci:

- pasivna in narodnostno neosveščena večina;
- majhna skupina, ki se je v svojem narodnostno buditeljskem delovanju povezovala s slovenskimi (»levičarskimi«) organizacijami predvsem na Goriškem *(Demokratična fronta Slovencev)* in preko teh z državo matičnega naroda;
- majhna skupina asimilirancev, ki so v povezavi (tudi) z italijanskimi policijskimi in vojaškimi strukturami sestavljali najbolj militantne slovenske organizacije, ter
- majhna skupina tradicionalnih nosilcev ohranjanja določenih elementov narodnostne identitete. V to skupino so sodili predvsem duhovniki, ki so večinoma nasprotovali sodelovanju z lokalnimi

Bralci časopisa so bili najprej večinoma člani *Pododbora Demokratične fronte Slovencev za Beneško Slovenijo*, ozek sloj, ki se je v narodnobuditeljskem delovanju povezoval z slovenskimi »levičarskimi« organizacijami predvsem na Goriškem. Kasneje se je krog bralcev širil, in kot navajata Iole Namor po pripovedovanju Izidorja Predana ter Paolo Petricig v knjigi *Per un pugno di terra slava* (1988), so otroci v Bardu in Tipani ob nedeljah prodajali *Matajur* po maši pred cerkvijo in po vaseh.

Odgovorni urednik Vojmir Tedoldi je nosil glavno breme pri pisanju in urejanju časopisa. Zelo močno oporo je imel v svoji ženi Jožici, ki je med drugim tudi skrbela za jezikovno podobo. Sodelovala sta tudi Cont in Predan ter verjetno še drugi, a drugih imen v časopisu v tem obdobju ne najdemo. Velika večina člankov je bila namreč nepodpisana.

Političnega aganžmaja časnika ni težko ugotoviti. V veliki večini prispevkov v obravnavanem obdobju so podčrtane etnične, kulturne, socialne in ekonomske krivice, izkoriščanje ter zatiranje, ki so mu bili podvrženi Beneški Slovenci.

Že v prvi številki, v prvem, uvodnem članku z naslovom *Beneškim Slovencem* (št.1, str.1), ki nikakor ne skriva svoje »apelne« funkcije, je na polovici velike strani jasno in glasno začrtano »poslanstvo« časopisa:

»S tem časopisom hočemo mi, ki smo sinovi ljudstva, pokazati, da nismo pozabili velike bede, ki vlada po naših dolinah, čeprav smo zamenjali koš in kosir (falciola) za pero in knjigo, da nismo pozabili, kako težko si moraš služiti svoj vsakdanji kruh. (...)

Nihče se ne briga zate: zato smo sklenili izdajati ta list. Z njim hočemo pomagati tebi, hočemo opozoriti javno mnenje na tvoje potrebe. Ti, ki ga boš čital in mi, ki ga pišemo, smo iste krvi, smo tisti ubogi gorjani, ki ne smemo povedati odkod prihajamo, kadar pridemo v dolino, ker nas sicer Lah v obraz ali za hrbtom zmerja s »s'ciavo«. Zanj smo mi neka nižja bitja.

S tem časopisom hočemo torej zahtevati naše pravice, hočemo, da naši življenjski pogoji ne bodo več tako težki, da si tvoja žena in tvoji otroci ne bodo več kvarili zdravja pod težkimi bremeni sena in koši z gnojem.«

Tovrstno »polaganje na dušo« je bilo »obvezno gradivo« v vseh naslednjih uvodnikih. Dovolj povedni so že naslovi uvodnikov naslednjih štirih številk: *Še smo tu!* (št. 2, str. 1), *Smo Beneški Slovenci* (št. 3, str. 1), *Pravico za naše otroke* (št. 4, str. 1), *Premagati moramo bojazen* (št. 5, str. 1). In tudi kratko voščilo pod idilično fotografijo zasnežene gorske pokrajine pod naslovom *Vesel Božič in srečno novo leto* (št. 7, str. 1) ob koncu leta 1950 ni ubežalo političnemu aganžmaju : *»(...) Naj bi novo leto tudi*

---

levičarskimi organizacijami *(Pododbor Demokratične fronte Slovencev za Beneško Slovenijo)* in na drugi strani z nacionalistčnimi organizacijami.

O politični strukturi/razklanosti Beneških Slovencev (pa tudi o politični orientiranosti obravnavanega časopisa) priča naslednje časopisno poročilo. Leta 1951 ob smrti urednika *Matajurja* Avgusta Zamparuttija (njegovo uredništvo ostaja vprašljivo) je bilo v *Primorskem dnevniku* zapisano: *»Ker je spadal med ustanovitelje DFS v Beneški Sloveniji, mu je dušni pastir njegove vasi odklonil pogrebne svečanosti v cerkvi.«* (citir. po Komac 1990: 120)

Beneškim Slovencem prineslo tisto pravico in enakopravnost, ki gre vsakemu človeku in jo nam že stoletja odrekajo.«

Tudi večina drugih člankov se ne izogne politično-etničnemu aganžmaju, ki je prav tako »pogosto« gradivo v nekakšnih karikaturah, ki so občasno krasile naslovnice začetnih letnikov (*Mati in mačeha* (št. 41, str. 1)):

GOSTITELJ (italijanskim otrokom): Otroci le jejte; mati Italija je pripravila vse te dobrote za vas.

VANČEK (otrok iz Beneške Slovenije): Zame pa niti drobtinic nimajo, ampak samo zglodano kost.

3. ANALIZA BESEDIL O IZSELJEVANJU

V skladu s Koroščevo (1998: 12) razdelitvijo poročevalskih besedil na tista besedila, katerih namen je predvsem prenesti sporočilo, torej informirati, in tista, ki vzpostavljajo stik z naslovnikom z vplivanjskimi, apelnimi in vrednotilnimi sredstvi,

sodi večina prispevkov o izseljevanju v drugo skupino. Prvo skupino bomo po Kalin Golobovi (1999) poimenovali poročevalna besedila, tista, ki informirajo ali naznanjajo, drugo pa presojevalna poročevalska, v kateri so besedila, ki razlagajo in razčlenjujejo, vrednotijo in prepričujejo. Torej v prispevkih o izseljevanju prevladuje interpretativna funkcija besedila in ta se največkrat uresničujejo s presojanjem, komentiranjem v žanrih, kot so na primer uvodnik, komentar, članek idr. Tudi prispevki, ki »so zamišljeni« kot poročevalna besedila, le malokrat povsem ubežijo mnenjem, vrednotenjem in prepričevanjem.

Toda kot zakleto. Prvi članek o izseljevanju z naslovom *Sporočilo emigrantom za Švico* (št. 6, str. 1) je le kratko obvestilo, brez interpretativnih ambicij.[6] A neosebni stil pisanja ne traja dolgo. Že naslednji prispevek o izseljevanju z naslovom *Naša dekleta bo treba zaščititi* (št. 7, str. 1) (še najlažje ga uvrstimo v člankarsko vrsto)[7] je izrazito interpretativne narave: *»Vse te težave bi se še nekako prenesle, saj je danes treba povsod delati za živeti in tudi plače so povsod pičle, a je neka druga stvar, ki stalno mori naše služkinje in to je zasmehovanje in preziranje zato, ker so Slovenke. Kadar gospodinja godrnja ali če je dobre volje, je na dnevnem redu nadevek služkinj »ščava« ali če je še mala »ščaveta«. Ta zbadljivka jo strašno zadane v srce, ker vsaka ve, da jo hoče gospodinja s tem ponižati.«*

V naslednjem prispevku o izseljevanju je ta interpretativna nota še bolj poudarjena. V prvem uvodnem prispevku o izseljevanju z naslovom *Vzroki in posledice izseljevanja* (št. 10, str. 1) beremo: *»Vendar moramo pri tem opozoriti na vzroke, zaradi katerih so oblasti naenkrat omogočile izseljevanje naših ljudi naenkrat v tujino in na posledice tega načrta.*

Očividno gre namreč v tem primeru za postopek po v naprej pripravljenem načrtu, s katerim hočejo doseči določene cilje, kar je razvidno že iz tega, da je sedaj odprto izseljevanje samo za ljudi iz naših dolin.

Vlada hoče na ta način odpraviti v tujino čim večje število delavcev, da bi tako odstranila take ljudi, ki bi lahko na prihodnjih upravnih volitvah povzročili demokristjanom neljuba presenečenja. Obenem pa hoče s tem zmanjšati število pripadnikov naše narodne manjšine in oslabiti njen duhovni odpor, ker odhajajo v tujino najmlajše moči, ki so najbolj delovne v borbi za naše pravice na področju upravne avtonomije.«

(...) Končno pa hočejo oblasti s to svojo raznarodovalno akcijo razbiti tisto družinsko skupnost, ki je zlasti v naših krajih tako zelo ukoreninjena. Nam pa je pri srcu predvsem dobrobit naših rojakov.«

Dovolj bo naštevanja. Poskušajmo nekoliko bolj umetelno pokazati, kaj in kako

[6] Prispevki o izseljevanju in drugih migracijskih vsebinah so izhajali z različno intenziteto v obravnavanem obdobju. V nekaterih številkah najdemo več prispevkov o izseljevanju, lahko pa prelistamo nekaj zaporednih številk, ne da bi nas »razveselil« kakšen »migracijski« prispevek. Numerične analize pojavljanja prispevkov o izseljevanju in drugih migracijskih vsebinah zaradi metodoloških, »epistemoloških« pomislekov nisem opravil.

[7] Pri določanju oblik novinarskega sporočanja se naslanjam na Koširjevo klasifikacijo zvrsti, vrst in žanrov (1988).

so poročali, pisali o pojavu izseljevanja od začetka izhajanja časopisa leta 1951 pa do konca leta 1960.

* * *

Zgoraj navedena prispevka prinašata dve različni (imenujmo jih 'polji' obravnave izseljevanja, ki ju bomo v nadaljevanju zaradi »redoljubnosti« večkrat tako ali drugače podčrtali: 'položaj in vloga beneškoslovenskih izseljencev' ter 'izseljevanje v povezavi z razmerami, stanjem v Beneški Sloveniji'. Polji bi lahko označili tudi v bolj redukcionistični maniri (recimo priseljenske in izseljenske vsebine), toda zaradi jasnosti bomo ohranili prvotno, v »nabreklem jeziku navdahnjeno« obliko. Kar nekajkrat se v prispevkih polji obravnave pokrivata, toda to nas ne bo posebej motilo, saj, kot smo že poudarili, nam razlikovanje služi le kot »redoljubni rekvizit«, nekakšen zasilni predalčnik.

Bolj kot omenjeni polji obravnave nas bodo zanimale posamezne vsebine: imenujmo jih 'motivi', ki se pojavljajo v prispevkih o izseljevanju v obravnavanem obdobju. Prisotnost teh bomo spremljali na treh dimenzijah (s)poročanja, kot jih je opredelila Koširjeva (1988: 12–13):

1. Izbor (selekcija) sporočane stvarnosti. Ta dimenzija je bistvena za razumevanje redukcije stvarnosti v medijih in z besedami Splichala (1984: 118) bi lahko *»(...) njeno moč s stališča pojavne kompleksnosti sveta označili za uničujočo.«* Poenostavljeno rečeno, gre za razmerje med resničnostjo in tem, kaj se je in kaj se ni o nekem dogodku, pojavu, fenomenu, idr. povedalo, napisalo, poročalo idr.
2. Odnos sporočila do stvarnosti. Gre za vprašanje, v kolikšni meri je tisto, o čemer se govori, poroča, v skladu z dejanskostjo.
3. Jezikovna predstavitev sporočila. Ta dimenzija odpira vprašanje »objektivnosti« ubesedenja (s)poročane stvarnosti. Pri tem moramo biti posebej pozorni na izbor jezikovnih sredstev, stil poročanja, (ne)vrednostno opredeljevanje prek besed, graditev stavka in zgradbo poročil, (ne)uporabo mnenj in čustev v izbiri jezikovnih sredstev idr.

* * *

Motiv bomo označili kot vsebino, ki se pojavlja v vseh treh zgoraj navedenih dimenzijah in ki se nasploh pogosteje pojavlja v prispevkih. Torej, motiv deluje kot neka ponavljajoča se vsebinska, interpretativna in jezikovna forma v besedilih. Motiv lahko opredelimo tudi kot nekakšen »(s)poročevalski kliše«, ki ima pri podajanju specifične vsebine, problematike, specifičen odnos do stvarnosti in specifično jezikovno predstavitev sporočila. Z drugimi besedami, motivi so nosilci partikularnih načinov reprezentacij (posameznih) dogodkov, pojavov, fenomenov. V našem primeru bomo motive iskali le v enem izbranem časopisu in v izbranem obdobju, lahko pa bi jih iskali tudi v večjih časopisnih »družinah« (ideoloških, nacionalnih idr.) ali, če obrnemo »skalo« na glavo, le recimo pri posameznem piscu besedil.

Ne bomo se spraševali o »resničnosti«, objektivnosti posameznih motivov. Iskali bomo (le) obstoj, pojavnost motivov. Ta obstoj pa morda lahko omogoči dobre nastavke

pri razmišljanju, teoretiziranju o strukturah v (novinarskem) (s)poročanju in delovanju, to je pisanju piscev.

1. V polju, ki smo ga zgoraj opredelili kot izseljevanje v povezavi z razmerami, stanjem v Beneški Sloveniji, se pojavljata dva motiva. Prvega bomo označili z ne povsem nevtralnimi besedami piscev obravnavanih besedil: 'vpliv izseljevanja na »raznarodovanje« Beneške Slovenije'. Ta motiv, ki dominira tudi v zadnjem navedenem prispevku, se zelo pogosto pojavlja in se velikokrat, ne pa vedno, bere kot prava »teorija zarote«. V prispevku *Zaradi emigracije se bodo naše vasi izpraznile* (št. 21, str. 1) tako beremo: *»Zaradi velike brezposelnosti se ljudje množično izseljujejo v inozemstvo in če se bo tako nadaljevalo, bo postala beneška Slovenija v kratkem neobljudena dežela, ali pa dežela starcev in otrok, kar je tudi namen 'raznarodovalcev'.«* [ves mastni tisk oziroma »odebelitve« so tudi v nadaljevanju delo J. M.]

Ta (nikoli dokazana) teorija se ponovi večkrat, tudi v številnih prispevkih, ki prvenstveno ne obravnavajo izseljevanja. Tako v prispevku *Treba je napraviti konec nasilju* (št. 87, str. 1) med drugim beremo: *»Jasno je, da emigracija ne prinaša Beneški Sloveniji napredka. S tem, da so odšli najboljši delavci, naše gospodarstvo, ki je bilo že prej obupno, danes še bolj propada. Vlada se seveda za to niti ne zmeni, saj njej je prav, kajti za besedo emigracija se skriva še druga politika. S tem 'primorajo' Slovence, da se izseljujejo v tujino in tako se zmanšuje njih število v Italiji. Da je res tako ne bo nihče dvomil, če le količkaj pozna življenje v Beneški Sloveniji.«*

Če ostanemo pri isti številki na isti strani, v uvodniku z naslovom *Izvajanje genocidne politike* (št. 87, str. 1), ki tudi prvenstveno ne obravnava izseljevanja, spet beremo: *»Genocidni namen uničiti ali ošibiti temelje Slovencev v Beneški Sloveniji so izvajali tudi na način, da so tekom let znižali življenjsko raven in s poostreno borbo za obstoj dosegli, da je težko ohraniti tiste energije, ki so potrebne za razvoj narodnega in kulturnega življenja. Večina Slovencev iz Beneške Slovenije si lahko zasluži košček kruha samo kot izseljenci v inozemstvu. Beda narašča iz leta v leto in njen namen je doseči, ne samo znižanje rojstev, ampak tudi zapuščanje domače zemlje. Dokaz temu je 'razludenje' beneške Slovenije.«*

Motiv, ki postavlja tako rekoč enačaj med izseljevanjem in »raznarodovanjem«, vrednoti izseljevanje, kot smo lahko videli, kot izrazito negativen pojav. V okviru tega motiva je zelo pogosto navedena zahteva, ki jo najdemo celo kot naslov prispevka: *Država naj nam da delo doma* (št. 86, str. 1). V prispevku z naslovom *Delo, podlaga narodnega obstoja* (št. 88, str. 1) tako beremo: *»Boriti se moramo zato, da nam bo zajamčeno delo tukaj, na naši zemlji. Bolj kot narodni, je treba pri nas rešiti gospodarski problem. In v okviru takega gospodarskega problema se bo rešilo tudi narodni problem. Z izseljevanjem ne rešimo ničesar, pač pa se z njim še bolj zaostrijo gospodarske težave naše dežele ...«*

Kot smo lahko videli v vseh zgornjih prispevkih (glej odebeljeno besedilo), motiv spremlja tudi specifična jezikovna predstavitev. V slovo obravnavanemu motivu in v prikaz specifične jezikovne predstavitve motiva dodajmo še stilno »razkošna« stavka

iz prispevka *Pozabljena dežela?* (št. 113, str. 1): *»Izseljenstvo je kakor odprta žila iz katere teče nenehoma curek krvi, dokler ne bo telo shiralo. Zaradi izseljenstva bo 'shiralo' tudi 'naše narodno telo'.«*

2. Naslednji motiv v obravnavanem polju bomo označili z nekoliko manj »angažiranimi« besedami: 'izseljevanje v povezavi z družbeno-ekonomskimi razmerami v Beneški Sloveniji'. Ta motiv se pogosto prepleta s prvim, kot smo lahko že z nekaj truda opazili v zgornjih prispevkih. Na tem mestu se nam postavi vprašanje smiselnosti razdvajanja, ločevanja motivov. Oba motiva bi lahko obravnavali kot enoten motiv, z različnimi poudarki. Tudi to bi bilo mogoče in verjetno tudi bolj »elegantno«, toda zaradi same preglednosti bomo vztrajali pri dveh.

Torej, obravnavani motiv se bistveno ne razlikuje od prvega; le po tem, da v »aktualnem« »raznarodovanje« ni eksplicitno navedeno. Ta motiv največkrat najdemo navržen v prispevkih, ki prvenstveno ne obravnavajo izseljevanja v povezavi z družbeno-ekonomskimi razmerami. Tako v prispevku z naslovom *Trgovina s človeškim blagom* (št. 78, str. 1), ki govori o 250 sprejetih Italijanih za delo v Kanadi, lahko preberemo: *»Za ostalih 750, ki so se vrnili domov, bogatejši za novo razočaranje* [teh kanadska komisija ni sprejela in, kot lahko preberemo, jih je bila skoraj polovica Beneških Slovencev] *ne preostane nič drugega, kot čakati na nove možnosti zaposlitve v tujini, da bi se 'lahko rešili bede', ki grozi njihovim družinam.«* V uvodniku z naslovom *»Tvoj je vstajenja dan«* (št. 108, str. 1), nekakšnem velikonočnem nagovoru, beremo: *»'Trpi'* [naša borna domačija] *ko mora na tisoče mladih sil z doma v tujino s trebuhom za kruhom in se morda – nikdar več ne vrne.«* [pravopisne napake so originalne]

Kot smo lahko videli v zadnjih dveh prispevkih, je izseljevanje v prvem primeru predstavljeno kot posledica in v drugem kot vzrok (»težkih«) ekonomsko-družbenih razmer. To razlikovanje odpira vprašanje smiselnosti »ohranjanja«, obravnavanja enotnega motiva. Kakor koli, izseljevanje je v obeh primerih ovrednoteno kot nekaj, kar je postavljeno v kontekst negativnega, zato je učinek, efekt obeh navedenih primerov podoben, če že ne povsem enak.

Motiv se pojavlja tudi v naslovih: *Ljudje bežijo pred bedo v tujino* (št. 85, str. 1) ali v sicer zelo redkih ilustracijah, karikaturah *Beg iz revščine* (št. 35, str. 1.):

V številnih prispevkih, kot recimo v besedilu z naslovom *Tragedija v Mažerolah* (št. 183, str. 1–2), pa je motiv tudi bolj izrisan: *»Da družine propadajo, niso krive žene, niso krivi možje. Do tega mora priti, kadar polovica družin živi tisoč kilometrov stran drug od drugega. Emigrantsko delo, ki ne prenese samo balote* [skale], *ki ti pade v rovu na glavo, silikozo in tuberkolozo v pljuča, slabo, povečano srce, invalidnost v mladih letih, popivanje v bistrojih in v nekaterih primerih tudi kup denarja doma. K emigrantskemu življenju spada zraven tudi falimento* [propad] *tolikih družin.«*

3. V polju, ki smo ga zgoraj označili kot položaj in vloga beneškoslovenskih izseljencev, se pojavljata dva motiva. Prvi motiv v tem polju, ki se kaže tudi v zadnjem besedilu, bomo označili kot: ‚(»težke«) delovne in življenjske razmere izseljencev'. Ta motiv je večkrat izrisan tudi (že) v naslovih: *V borbi za kruh umirajo v tujini* (št. 30, str. 1), *Težki računi naših emigrantov v Franciji* (št. 188, str. 1), *Odpovedi naših emigrantov* (št. 225, str. 5) ali v podnaslovih: *Težke delovne razmere, silikoza in pogoste rudniške nesreče kopljejo grob našim emigrantom* (št. 106, str. 1) in je nasploh zelo pogost v različnih prispevkih. Ostanimo pri zadnjem citiranem besedilu z naslovom *Tragedija v Mažerolah* (št. 183, str. 1): *»Vsi prav dobro vemo, koliko se je treba matrati in mučiti, da se spravi skupaj denar za rimeso* [denarno pošiljko].

Delo našega emigranta je težko in nevarno.

Delo našega emigranta je nezdravo, ker mora delati globoko pod zemljo in v hudi ici.

Delo našega emigranta je nevarno, tudi če dela v fabriki pri mašinah.

Ni samo delo nagorbano, nezdravo in težko. Težko je tudi življenje na sploh naših delavcev-emigrantov.

Pustiti mora družino in iti po svetu. Naši moški so sami v tujem svetu in živijo zato slabo. Ponavadi jih spi več skupaj v eni sobi. Le redki so, ki imajo družino s seboj. Hrana sicer ni slaba, toda draga in če hočeš nekaj prišparati, moraš šparati tudi pri hrani.«

Ta motiv je velikokrat nakazan že/samo v jezikovni predstavitvi sporočil, kot lahko beremo v prispevku z narečnim naslovom *Težkuo jih čakamo de se varnejo damu* (št. 52, str. 1): *»(...) an jim dajemo tolažno besjedo, da morajo prit cajti, ko se ne bo treba 'borit' sinovom Slovenščine ‚za košček kruha na juški* [tuji] *zemlji smarti gledoč u obraz'.«*

Tudi prispevki o izseljencih, ki imajo oziroma »želijo imeti« zgolj informativno funkcijo, težko uidejo obravnavanemu motivu; če ne drugače z jezikovno predstavitvijo poročila. V vesti z naslovom *Emigracija za Anglijo omejena samo na šest tisoč rudarjev* (št. 15, str. 1) na koncu besedila piše: *»Vendar bodo zopet mnogi zapustili rodno grudo ter šli s trebuhom za kruhom v tuje kraje ter se pridružili onim petnajstim tisočem, ki že 'životarijo' v inozemstvu.«*

Izseljevanje je v okviru tega motiva predstavljeno oziroma ovrednoteno kot izrazito negativen pojav. Zgodb, poročil, prispevkov o izseljencih, ki so tako ali drugače uspeli, o širjenju poklicnega in življenjskega obzorja izseljencev itd. ne najdemo. Najdemo pa

na drugi strani zelo veliko prispevkov, ki govorijo o nesrečah rudarjev in drugih delavcev v tujini: *Belgija pobrala še dva naša emigranta* (št. 119, str. 2), *Belgija spet vzela življenje enemu migrantu* (št. 120, str. 1), *Še ena žrtev belgijskih minjer* (št. 122, str. 2), *Še tri smrti v Belgiji* (št. 124, str. 1–2) itd.. Toda le v redkih primerih gre za suhoparna poročila, kot na primer lahko beremo v članku z (že) zelo povednim naslovom *V borbi za kruh umirajo v tujini* (št. 30, str. 1.): *»Resnično žalostno je slišati, kako umirajo naši najboljši možje in mladinci daleč od rodnega krova, v borbi za vsakdanji kruh.«*

4. Drugi motiv v tem drugem polju obravnave, ki se večkrat pokriva z zgornjim motivom in ki prav tako izseljevanje vrednoti negativno, bomo poimenovali: 'poniževanje in izkoriščanje izseljencev' (ta motiv »krasi« uvodni prispevek tega poglavja z naslovom *Naša dekleta bo treba zaščititi* (št. 7, str. 1). Ponovno se lahko vprašamo o smiselnosti razdvajanja, ločevanja motivov in tudi odgovor bo enak kot ob zadnji tovrstni dilemi: zaradi preglednosti bomo vztrajali pri dveh motivih.

Ta motiv najpogosteje najdemo v prispevkih, ki obravnavajo žensko izseljevanje. V prispevku z naslovom *Dikle so postale osigurani delavci* (št. 174, str. 1–2) beremo: *»Mi furlanski Slovenci vemo, da je delo dikl težko, 'poniževalno' in 'nagobarno' za vsako žensko, zlasti za mlado. Mi ne bi bili radi, da bi še nimar* [vedno] *'propadalo sto in sto naših žena in čeč', da bi se 'moralno pokvarjale', izgubljale zdravje, kot se to še dogaja. Nobeden še tako dober zakon ne more tega preprečiti. A meštir* [poklic] *je maledet* [prekletstvo], *tega se loti ženska samo takrat, kadar ne more dobiti drugega dela, ta meštir je suženjski, je ostanek starih časov. ... Proti temu se morajo boriti tudi naše žene in čeče, ki so dikle. Boriti se morajo zato, da ta sramota enkrat genje, da tega našega suženjstva, te prave schiavitu* [suženjstvo] *ne bo več.«*

Kot smo lahko videli v navedenem prispevku (glej odebeljeno besedilo), motiv spremlja tudi specifična jezikovna prestavitev sporočila.

5. Za razliko od do sedaj naštetih motivov, ki izseljevanje v povezavi z Beneško Slovenijo in Beneškimi Slovenci obravnavajo negativno, se v drugi polovici petdesetih let začne pojavljati nov motiv, ki z manj temnimi toni označuje pojav »številka ena« v Beneški Sloveniji. Marca leta 1958 v uvodniku z naslovom *Delavci – emigranti!* (št. 170, str. 1) pod podnaslovom *Naši stari se bojijo* beremo: *»Lahko nam pomagate tudi na drugo vižo, in ne samo z denarjem. Navadite naše ljudi, posebno ta stare, naj dajo nekaj nase, naj se navadijo kot drugi italijanski državljani protestirat, kadar se jim godi krivica. Naj se ne boje tistih partitov* [stranke], *ki so na governu* [vlada] *in naj povedo, kaj je prav in kaj ni prav v Beneški Sloveniji. Naj zahtevajo od partitov, ki so v opoziciji, naj postavijo v svoj program tudi vse zahteve nas beneških Slovencev.«*

V nadaljevanju prispevka pod podnaslovom *Ljudje se ravnajo po vas* se nagovor izseljencem še ne neha: *»Vas delavcev-emigrantov z družinami je od vseh ljudi v Beneški Sloveniji ta narvič* [največ], *vič kot naših kumetov, (...) Ne samo da vas je dosti vič kot vseh drugih ljudi, ma vi tudi dajate narvenčo part* [del] *vsega redita* [dohodek], *vsega denarja, ki pride v Beneško Slovenijo. Vi ste naš governo. Prav bi bilo zato, da kar vi*

mislite in rečete, drži in odloča o naših problemih. Če še ni tako, pa bo moralo biti tako. Počasi že vsi naši ljudje tako govorijo in so takšne pameti kot vi. In to je dobro, ker ste šli skozi tardo šolo življenja tadoma in po svete ter ne daste nič več na stare fraze in obljube. Nobeden se vam ne upa zapreti usta in zato skozi vas parhajajo vsi naši ljudje do pameti, da mora naša Beneška Slovenija priti do vseh pravic: naš slovenski materni jezik mora biti spoštovan kot vsak drugi jezik, (...) Za nas beneške Slovence morajo ustvariti takšne ekonomske pogoje, da bomo lahko doma živeli. V Videmski provinči mora vsak naš človek dobiti službo in delo vserod [vsepovsod]. *V Čedadu, Vidmu in drugod nas ne smejo odivat, kakor so dosedaj ravnali z nami.«*

In na koncu besedila pod podnaslovom *Nobednemu se ni treba bati* beremo:

»Kako pa bodo naši ljudje rekli, da se ne bojijo, ko pa so bili do sada [sedaj] *odvisni, ko so se jih do sada bali. Magari se je vse spremenilo, ma strah in rišpet* [spoštovanje] *do starih političnih mumij se ni spremenil. Samo vi emigranti, ki bandrate po svete, ste 'zavohali drugo ario* [zrak] *' in se ne bojite več tih majhnih političnih mašeterjev, ki so držali pod fašizmom pokoncu fašje, sedaj pa sveče raznih partitov.«*

Motiv, ki stavi na izseljenca kot nosilca sprememb, bomo označili v nekoliko »angažiranem« jeziku: 'migrantje kot nosilci sprememb'.

No, motiv je bil proti koncu petdesetih let verjetno prej nanizan kot želja, aganžma časnikarjev, kot pa je odražal dejansko stanje, kar se konec koncev kaže v prispevku, uvodniku *Spet odhajajo v tujino* (št. 213, str. 1): *»Emigranti, ti ubogi reveži, se vsega tega ne zavedajo in pijejo, kar jim dajo tisti brihtni govorniki piti. Toda prišel bo čas, ko se bodo tudi njim odprle oči in takrat bodo sprevideli, da so bile tiste patriotične besede le strup.«*

Da bo bralčeva mera »zmedenosti« oziroma »distance« prava, ob tem prispevku navedimo še dva stavka iz prispevka *Težki računi naših emigrantov v Franciji* (št. 188, str. 1), objavljenega dobro leto prej: *»Našemu človeku je ostal najbrže strah od domačih karabinjerjev in domačih špijonov, tako da se ne upa skupno z drugimi boriti za lastne interese. Toda tudi naši delavci emigranti postajajo od leta do leta nimar* [vedno] *bolj zavedni delavci, ki vedo, da se nimajo ne doma, ne drugod ničesar bati glede svojih pravic.«*

Toda preverjanje te »resničnosti« ni naša naloga. »Resničnost« oziroma obstoj motiva pokažimo na jezikovni predstavitvi sporočila; v prispevku z naslovom *Vsepovsod je domovina, vsepovsod je Furlanska Slovenija* (št. 203, str. 2) beremo: *»Oni imajo bolj 'odprte oči' ko pa mi, ki smo nimar tukaj in vse vidijo kako je pri nas. (...) Sedaj si ne morejo niti predstavljati, kako bi tu živeli, ako so sploh mogli tu živeti v tako mizernih obupanih razmerah. Sedaj se smejejo raznim obljubam, raznim promessam, s katerimi nas 'pitajo naši poglavarji'.«*

Z naslovom *Zravnajmo hrbtenice* (št. 115, str. 1), ki ga lahko navržemo kot še en primer specifične jezikovne predstavitve sporočila, bomo zaključili to poglavje. Pojdimo torej (čim bolj) zravnani proti zaključku.

4. PROTI ZAKLJUČKU

Strinjamo se lahko z Lutharjevo (2003: 206), ki pravi, da so reprezentacije zelo pomembnega ali celo ključnega pomena za vedenje o dogodku, fenomenu, pojavu. Posebni partikularni načini reprezentacije fenomenov, kot nadaljuje, oblikujejo poseben pomen teh fenomenov. *»Še več, jezik je oblika družbenega delovanja. To pomeni, da diskurzivni režim, na katerem je besedilo utemeljeno, konstituira objekt, o katerem govori. Reprezentacije torej niso le ključnega pomena za razumevanje/interpretacijo, temveč imajo realne politične posledice.«*

Kot smo že omenili, smo v besedilu iskali (le) obstoj, pojavnost posameznih motivov. V obdobju 1951–60 smo v časopisu *Matajur* našteli pet različnih motivov. Kdo drug bi jih morda našel več ali manj, toda to na tem mestu ni pomembno. Z motivi smo pokazali, da obstajajo partikularni načini reprezentacije fenomena, v našem primeru izseljevanja, in da ti oblikujejo tudi poseben pomen fenomena, izseljevanja. Obstoj motivov kaže na to, da izseljevanje nikakor ni bilo obravnavano neobremenjeno. V obravnavo, prikaz tega družbenega pojava se je vpletla govorica moči (in upora), izkoriščanja in razlikovanja, družbene neenakosti in še marsičesa.

Izseljevanje je bilo v obravnavanem obdobju, smo – upam – nazorno pokazali, metafora za izkoriščanje, neenakost, zrcalilo je podrejen, zapostavljen položaj Beneških Slovencev in je bilo kot tako s strani piscev obravnavanih besedil ovrednoteno zelo negativno. Toda proti koncu obravnavanega obdobja se začne pojavljati »v revolucionarni ikonografiji« navdahnjen motiv izseljenca, delavca kot nosilca dolgo pričakovane spremembe in nove dobe. (Kar se je začelo dogajati v šestdesetih letih, kot je pokazal Komac (1990)). Izseljevanje tako (pri)dobi s strani piscev besedil (tudi) nov, ne več »črnogled«, ampak »odrešilen« pomen.

Nekje v besedilu smo rekli, da (dokaz o) obstoj(u) motivov lahko omogoči dobre nastavke pri razmišljanju, teoretiziranju o družbenih strukturah in delovanju v (novinarskem) (s)poročanju, to je »pisanju«. Pri tem ambicioznem razmišljanju se prej ali slej spotaknemo ob vprašanju akterja in delovanja (v našem primeru (s)poročanja, pisanja), ki deluje na treh ravneh zavesti, kakor jih je označil Giddens (1995: 7): nezavedni, praktični in diskurzivni. So (bili) motivi plod vedno zavestnih odločitev piscev, zavestno podan in izpolnjen »diktat« uredniške ali kakršne koli že »politike«? Torej ali motive (v našem primeru) oblikujejo in množijo aktivno premišljene motivacije s strani »razmišljujočih« subjektov (diskurzivna zavest)? Ali so (bili) neko samoumevno delovanje, vedenje, o katerem akterji niti niso posebej razmišljali in ki »ni potrebovalo« vsakokratne ponovne refleksije (praktična zavest)? So bili mogoče sprva bolj v »primatu« diskurzivne zavesti in so se šele kasneje preselili pod streho diskurzivene zavesti? Težko bi namreč verjeli, da so bili vsaj na začetku že v celoti pospravljeni v »podstrešju« praktične zavesti.

In kaj nam motivi lahko povedo o odnosu do družbenih struktur?[8] Ali lahko motive razumemo kot odseve nadindividualnih struktur (organizacije, institucije in njihovo, od teženj akterjev neodvisno sistemsko logiko)? In s tem ko se ti pojavljajo (in ponavljajo), reproducirajo družbene strukture in družbene odnose? Toda ali lahko motivi tudi spreminjajo družbene odnose, družbene strukture, s tem ko dogodke, fenomene, pojave oblačijo v nove reprezentacije in jim pripisujejo nove pomene? In če nadaljujemo z zastavljenimi vprašanji, pridemo do enega od ključnih vprašanj sociologije: v kakšni meri je posameznik (akter) udeležen v produkciji družbene realnosti? Ali v jeziku »motivov«: komu lahko pripišemo večji del »avtorstva« nad motivi: akterjem ali družbenim strukturam?

Mogoče smo vendarle šli predaleč in raje stopimo korak, vprašanje nazaj: Je tako etnični in tudi širši družbeni preporod, ki se je začel med beneškoslovenskimi izseljenci konec 60 let, imel svoje korenine (tudi) v predstavljenem motivu izseljenca kot nosilca sprememb? Je ta preporod ustvaril dolgo let edini medij Beneških Slovencev *Matajur*? Nam lahko odgovor na zadnje vprašanje kaj več pove tudi o prejšnjih, sociooloških meta-vprašanjih? ...

Besedilo si bom privoščil zaključiti nekoliko šaljivo. Na očitek, zakaj na zastavljena vprašanja odgovarjam z vprašanji, (tečnobam) odgovarjam: Zakaj pa ne?

LITERATURA IN VIRI

Cerno, Guglielmo (1968). *Aspetti geografici del fenomeno migratorio in nove communi della cosidetta »Slavia Friulana«*. Urbino: Facolta di Lettere e Filosofia [diplomska naloga].

Clavora, Ferruccio in Ruttar, Riccardo (1985). *Sloveni ed emigrazione. Il caso delle valli del Natisone*. Cividale del Fruli: Zveza Beneških izseljencev.

Clavora, Ferrucio in Ruttar, Riccardo (1993). *The community without a name*. Premariacco – Udine: Zveza Slovenskih Izseljecev Furlanije – Julijske krajine/Unione Emigranti Sloveni del Friuli – Venezia Giulia.

Fielding, Tony (1992). Migration and Culture, *Migration Processes and Patterns. Volume I. Research Progress and Prospect*, (uredili Tony Champion, Tony Fielding). London: Belhaven Press, str. 201–212.

Drnovšek, Marjan (2003). »Izseljevanje je rakrana na telesu našega naroda«, *Historični seminar 4*, (uredili Metoda Kokole, Vojislav Likar, Peter Weiss). Ljubljana: Založba ZRC, str. 7–33.

[8] Široko razumljeni in interpretirani pojem družbene strukture razumem za potrebo tega besedila vsaj na eni točki podobno kot Giddens (1995), torej v dialektičnem razmerju nasproti posameznikom: posamezniki s svojim kreativnim prevzemanjem in prirejanjem obstoječih pravil sicer družbeno strukturo dolgoročno spreminjajo, vendar pa jo hkrati z uporabo njenih pravil in resursov tudi reproducirajo.

Gariup, Renzo (2000). Emigrantova žalost. *Trinkov koledar 2001*, str. 236–237.
Geertz, Clifford (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
Giddens, Anthony (1995). *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press
Habermas, Jürgen (1975). *Saznanje i interes*. Beograd: Nolit.
Kalc, Aleks (1994). Smernice preučevanja izseljenstva v slovenskem zamejstvu v Italiji in slovensko izseljevanje iz zamejskega prostora v delih italijanskih avtorjev. *Dve domovini/Two Homelands*, 5, str. 151–178.
Kalin Golob, Monika (2003). Stil in novinarski škandal, *Teorija in praksa*, 40, 2, str. 229–244.
Komac, Miran (1990). *Politična kultura, Narodnostna identiteta, migracijski procesi in etnorazvoj. Protislovja narodnostnega razvoja Slovencev v Videmski pokrajini*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo [doktorska disertacija].
Korošec, Tomo (1998). *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
Košir, Manca (1988). *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: DZS.
Luthar, Breda (2003). Uvodnik, *Teorija in praksa*, 40, 2, str. 205–206.
Meneghel, Giovanna in Battigelli, Franca (1977). *Contributi geografici allo studio dei fenomeni migratori in Italia. Analisi di due comuni campione delle Prealpi giulie: Luserva e Savogna*. Pisa.
Petricig, Paolo (1988). *Per un pugno di terra slava*. Trieste: Editoriale stampa triestina.
Petričič, Pavel (1997). *Pod senco Trikolore*. Špeter: Zadruga Lipa.
Stranj, Pavel (1999). *Slovensko prebivalstvo Furlanije-Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi*. Trst: SLORI, Narodna in študijska knjižnica in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze.
Vovko, Andrej (1989). Izseljensko vprašanje v koledarjih družbe sv. Cirila in Metoda, *Kronika*, 37, 3, str. 278–286.
Zuanella, Božo (1998). *Mračna leta Benečije: dejavnosti tajnih organizacij v vzhodni Furlaniji*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

UPORABLJENI VIRI IZ ČASOPISA *MATAJUR* PO ČASOVNEM ZAPOREDJU:

Anon.(imus) (1950) Beneškim Slovencem, št. 1, str. 1.
Anon. (1950). Še smo tu!, št. 2, str. 1.
Anon. (1950). Smo Beneški Slovenci, št. 3, str..1.
Anon. (1950). Pravico za naše otroke, št. 4, str. 1.
Anon. (1950). Premagati moramo bojazen, št. 5, str. 1.
Anon. (1950), Sporočilo emigrantom za Švico, št. 6, str.1.

Anon. (1950). Vesel Božič in srečno novo leto [voščilo], št. 7, str. 1.
Anon. (1951). Naša dekleta bo treba zaščititi, št. 9, str. 1.
Anon. (1951). Vzroki in posledice izseljevanja, št. 10, str. 1,
Anon. (1951). Emigracija za Anglijo omejena samo na šest tisoč rudarjev, št. 15, str. 1.
Anon. (1951). Zaradi emigracije se bodo naše vasi izpraznile, št. 21, str. 1.
Anon. (1951). V borbi za kruh umirajo v tujini, št. 30, str. 1.
Anon. (1952). Beg iz revščine [karikatura], št. 35, str. 1.
Anon. (1952). Mati in mačeha [karikatura], št. 41, str. 1.
Anon. (1952). Težkuo jih čakamo de se varnejo damu, št. 52, str. 1.
Anon. (1953). Trgovina s človeškim blagom, št. 78, str. 1.
Tedoldi, Vojmir (1954). Ljudje bežijo pred bedo v tujino, št. 85, str. 1.
Anon. (1954). Država naj nam da delo doma, št. 86, str. 1.
Anon. (1954). Treba je napraviti konec nasilju, št. 87, str. 1.
Anon. (1954). Izvajanje genocidne politike, št. 87, str. 1.
Anon. (1954). Delo, podlaga narodnega obstoja, št. 88, str. 1.
Anon. (1955). Kako živijo naši rudarji v Belgiji, št. 106, str. 1–2.
Anon. (1955). »Tvoj je vstajenja dan!«, št. 108, str. 1.
Anon. (1955). Pozabljena dežela?, št. 113, str. 1.
Anon. (1955). Belgija pobrala še dva naša emigranta, št. 119, str. 2.
Anon. (1955). Belgija spet vzela življenje enemu migrantu, št. 120, str. 1.
Anon. (1955). Še ena žrtev belgijskih minjer, št. 122, str. 2.
Anon. (1956). Še tri smrti v Belgiji, št. 124, str. 2.
Anon. (1958). Delavci – emigranti!, št. 170, str. 1.
Anon. (1958). Dikle so postale osigurani delavci, št. 174, str. 1–2.
Anon. (1958). Tragedija v Mažerolah, št. 183, str. 1–2.
Anon. (1959). Težki računi naših emigrantov v Franciji, št. 188, str. 1–2.
Anon. (1959). Vsepovsod je domovina, vsepovsod je Furlanska Slovenija, št. 203, str. 2.
Anon. (1960). Spet odhajajo v tujino, št. 213, str. 1.
Anon. (1960). Odpovedi naših emigrantov, št. 225, str. 5.

SUMMARY

WHAT, HOW AND MAYBE WHY THEY WROTE SO ABOUT EMIGRATION AND EMIGRANTS FROM VENETIAN SLOVENIA IN THE NEWSPAPER MATAJUR IN THE YEARS 1951–1960

Jernej Mlekuž

My attempt was to demonstrate in the contribution what significance a group of the "advanced" gathered around for years long only newspaper of Julian Slovenes, the Matajur attributed to emigration – a "number one" phenomena in decades after World War II in Julian Slovenia. (Julian Slovenia, a region in the northeast of Italy is the most Western part of "Slovene-speaking" territory; its several-centuries political-administrative isolation from other "Slovene-speaking" regions demonstrates in particular identity and culture of its inhabitants). When analysing newspaper contributions from the appearance of the newspaper in October 1950 until the end of 1960, I was looking for contents, which occur on the following three dimensions of communication: selection of the reported reality, attitude of the information towards reality, and linguistic presentation of the information. I named contents that occurred in all three stated fields, motives. I defined motives as a "message/report cliché", which has in presenting certain content, problematic, a specific attitude towards reality and a specific linguistic presentation of the information. Motives are thus carriers of particular manners of representations of (individual) events, occurrences, phenomena.

With the occurrence, existence of motives I have shown that particular styles of representation of phenomena exist, in the dealt case emigration, and that those form the special meaning of a phenomena (emigration). The existence of motives indicates that emigration was not at all dealt with impartially. The language of power (and resistance), exploitation, discrimination, social inequality and much else interfered in the presentation of this social phenomena. Emigration was in the mentioned period a metaphor for exploitation, inequality; it reflected a subordinate, neglected position of Venetian Slovenes and was as such by the writers of the treated texts evaluated most negatively. Towards the end of the mentioned period a motif of the emigrant occurred, inspired by the "revolutionary iconography", the worker as carrier of long anticipated change and new era. Emigration thus gained from the side of text writers a new no longer "pessimistic" but "redemptive" significance.

I conclude the article ambitiously: with a presumption that (proof on) existence of motives can enable good foundations for deliberation and theorization on social structures and on functioning in (journalistic) communication that is "writing". To the reproach why I answer given questions with questions, I say: Why not?

OD ZAHTEVE PO ODREKANJU MATERINŠČINI DO CENJENJA DVOJEZIČNOSTI: ŠOLSKI SISTEM V AVSTRALIJI

Mojca Pečak

COBISS 1.01

UVOD

V Avstraliji je splošno sprejeto stališče, da je obvladovanje angleščine ključ za polno participacijo v avstralski družbi. Vendar to ne pomeni pozabe kulture imigrantov. Obstaja cela vrsta vidikov avstralskega načina življenja, ki jih morajo sprejeti prišleki, na drugi strani pa je dopustno, da mnogi imigranti in njihovi otroci želijo ohraniti svoje navade in tradicijo. Kako so to reševali od druge svetovne vojne naprej na nivoju osnovnih in srednjih šol,[1] je osrednje vprašanje pričujočega teksta. Poleg analize normativnega sistemskega nivoja bom izhajala iz intervjujev, ki sem jih naredila z devetimi učiteljicami in učiteljem slovenskega porekla v Avstraliji. Vsi, razen ene, živijo in delajo v Melbournu in okolici in pripadajo bodisi prvi ali drugi generaciji priseljencev. Pri opisovanju šolskega sistema se bom osredotočila predvsem na Viktorijo, ki je ena izmed najbolj kulturno in lingvistično raznolikih držav v Avstraliji. Intervjuji so potekali v angleščini ali slovenščini in so bili opravljeni marca in aprila 2004. So del temeljnega raziskovalnega projekta z naslovom Pravičnost v izobraževalnih sistemih – primerjalni vidik. S projektom analiziramo pravičnost šolskih sistemov Avstralije, Švedske, ZDA in Slovenije. Namen intervjujev je bil predvsem preveriti, kako šolski sistem deluje v praksi, oz. kakšno je mnenje učiteljev o njem. Kvalitativna raziskava naj bi s tem normativnemu vidiku dodala širino, globino in izpostavila odprta vprašanja, prednosti in pomanjkljivosti obstoječega. V tem smislu se tekst ukvarja s stališči in prepričanji onih, ki o delovanju šolskega sistema, poleg učencev, lahko povedo največ, to so učitelji.

AVSTRALSKA RAZNOLIKOST

Avstralija je etnično zelo raznolika dežela. Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 2001 so se ljudje, živeči v Avstraliji, rodili v skoraj 200 državah in govorijo več kot 200

[1] Avstralski šolski sistem se začne z enoletno pripravljalno šolo (preparatory education). V večini držav je to leto del osnovnošolske strukture. Temu letu sledi šest let osnovne šole in šest let srednje šole. Srednja šola se konča z maturitetnim izpitom, ki je vstopnica na nadaljnji študij.

jezikov. Triinštirideset odstotkov avstralske populacije se je rodilo čez lužo ali pa ima vsaj enega od staršev, ki se je rodil tam. Biti rojen drugje in ne v Avstraliji za Avstralca ni nekaj nenavadnega. Slovenci so tako ena izmed mnogih etnij na peti celini. Večina se jih je tja priselila po drugi svetovni vojni, natančneje v obdobju med zgodnjimi petdesetimi in sredino sedemdesetih let (Čebulj Sajko, 1992, str. 39–80; Skrbiš, 1996, str. 63). V Avstraliji danes poleg prve generacije živi tudi druga, v nekaterih primerih celo tretja ali še mlajša generacija Slovencev. Po podatkih popisa prebivalcev iz leta 2001 živi v Avstraliji 16.934 Slovencev, ki so bili rojeni v Sloveniji, ali imajo slovenske prednike (Mikola, 2004, str. 19). V večini živijo v Melbournu in Sydneyju, razen tega pa živi skupnost po nekaj sto Slovencev tudi v vsakem večjem mestu.

Avstralsko družbo v obravnavanju priseljencev bistveno zaznamujejo tri obdobja, ki potekajo »od politike bele Avstralije (White Australia Policy) do nediskriminatorne imigracijske politike« (Australian ..., 1999, str. 20). Vse do srede šestdesetih let prejšnjega stoletja je bila v ospredju politika asimilacije, temu je sledilo zelo kratko obdobje integracije, nato pa obdobje multikulturalizma, ki mu sledimo od začetka sedemdesetih let naprej.[2] Sledi kratek opis navedenih obdobij in prikaz, kako se je odnos do priseljencev odražal na področju šolstva.

ASIMILACIJA

Prvo obdobje je bilo zaznamovano z vero v prednosti homogenosti in vizijo Avstralcev kot bele nacije. V tem času so zavračali imigracijo iz neevropskih držav, prednost pa so imeli Britanci. Obravnavati imigrante podobno kot ostale Avstralce, je bilo bistvo asimilacijske politike.[3]

Priselitvena politika povojne avstralske vlade je temeljila na pričakovanju, da se lahko vsakdo relativno enostavno nauči angleščine, sprejme avstralske kulturne vrednote in se s tem odreče svoji kulturni identiteti. Odrasle migrante so začeli poučevati angleščino leta 1948[4] (več o tem glej: Jordens, 1997, str. 95–115). O poučevanju angleščine njihovih otrok pa je bilo sprejeto prepričanje, da je zanje učenje angleščine enostavno in se je bodo naučili spontano, že samo s tem, da bivajo v angleško govorečem okolju.

---

[2] B. Čebulj Sajko postavlja natančnejše mejnike za te prehode v leti 1966, ko naj bi se začela integracija, in 1972, ko naj bi se začel multikulturalizem (2000, str. 17). Takrat je bila izvoljena Whitlamova vlada, ki je zaslužna za vrsto sprememb na področju šolstva, kulture, zunanje politike ter odnosov z aboriginsko skupnostjo, za izbris administrativnih sledi politike bele Avstralije, torej sprememb, ki gredo v smeri politike multikulturalizma. Poročilo National Multicultural Advisory Councila pa je npr. glede konca asimilacije in začetka integracije bolj nedoločno in ju postavlja v sredino šestdesetih let, začetek multikulturalizma pa v leto 1973, ko je bila dejansko eliminirana politika bele Avstralije in predstavljen termin multikulturalizem (1999, str. 20–24).

[3] Čeprav večina imigrantov ni bila vešča angleščine, so bili npr. pamfleti, namenjeni njim, pisani v angleščini (Collins, 1988, str. 228).

[4] Imigranti so tečaje angleščine obiskovali brezplačno, saj so bili financirani z javnimi sredstvi. Obiskovali so jih lahko toliko časa, dokler so jih potrebovali.

Minister za imigracije Harold Holt je leta 1956 izjavil, da so otroci najmanjši problem, saj so prilagodljivi za avstralski način življenja in se hitro naučijo jezika. Če ne prej, se ga naučijo v šoli in pogosto lahko pomagajo staršem, da si pridobijo znanje angleščine, ki ga potrebujejo na delu (po: Jordens, 1997, str. 116). Da bi to dosegli, je potrebno vedno in povsod uporabljati le angleščino, kot je leta 1951 poudaril tudi ravnatelj ene izmed osnovnih šol v zbirnem centru za imigrante: »Otrok se mora naučiti razmišljati v angleščini od vsega začetka ... Angleščina mora biti osnova vsega poučevanja. Je pot k medsebojnemu razumevanju. Je ključ uspeha celotnega imigrantskega projekta ... Z učenci je potrebno govoriti v angleščini, oni morajo govoriti v njej ves dan in vsak dan, pri vsaki aktivnosti, v šoli in zunaj nje.« (po: Collins, 1988, str. 229)

Angleščina je bila torej jezik, ki ga je bilo potrebno uporabljati ne le v javnih prostorih, temveč tudi doma. Večina tedanjih prišlekov iz Slovenije ni znala angleščine, še manj pa so jo znali njihovi otroci. Doma so najpogosteje govorili slovensko, kar jim je lahko zunaj doma povzročalo težave, še posebno, če so bili starši pri uporabi slovenščine zelo dosledni:

> *»Sovražila sem svoje ime, ker je bilo tako drugačno. Ljudje so vedno komentirali, kako drugačno je, in me s tem spravljali v zadrego. Morala sem delati, kar je delal vsak priseljenec. Moji starši so bili pri tem zelo dosledni. Doma smo morali govoriti slovensko. Slovenska populacija v Avstraliji je bolj slovenska kot Slovenci. Držijo se svoje tradicije, religije. Moji starši so bili prav takšni. Morala sem se odreči nedeljam in iti v nedeljsko šolo.*[5] *Potem so se priključili klubu Planica in vse svoje življenje preživeli tam. Tudi od mene so pričakovali, da bom tam. Zame je bilo res zelo težko, posebno v srednji šoli. Pred vhodnimi vrati sem morala spremeniti celotno svojo osebnost, svoj jezik. Ko sem zjutraj odšla, sem se morala ponovno spremeniti v Avstralko in govoriti angleško. Pisanje ni bilo tako težko, toda jezik je bil. Ne zdi se mi, da mi je znanje in učenje slovenščine kakorkoli pomagalo ... Diskriminacija se je najbolj občutila na igrišču. Avstralci so se igrali skupaj, Italijani so se igrali skupaj, jaz pa sem bila drugačna, ker nisem znala pravilno govoriti angleško. Kar sem se naučila angleščine, sem se je naučila v šoli. Najbolj sem se počutila diskriminirano od drugih otrok in ne od učiteljev.«* (Osnovnošolska učiteljica, 3)

Tudi druge učiteljce, ki so hodile v šolo v tem času, pričajo o stiskah, doživetih zaradi neznanja angleščine in zaradi tega, ker jim pri učenju angleščine ni pomagal nihče:

> *»Sprva je bilo zelo težko. Hodili smo v angleške razrede za prišleke in se učili osnov angleščine. Znala sem samo nekaj osnov angleščine, ko sem začela hoditi v šolo. Ni bilo nobenih posebnih razredov, da bi se tam učili*

[5] Gre za pouk slovenščine ob nedeljah.

angleščino. Vrženi smo bili v redne razrede in si bodisi splaval ali utonil. Od nas je bilo odvisno, da smo se učili tako hitro, kot se je dalo. Neprestano smo uporabljali slovarje, da smo se pogovarjali s sošolci.« (Osnovnošolska učiteljica, 9)

»V Avstralijo sem prišla 1956. leta in nisem znala angleščine, govorila sem le slovensko in malo nemško. To je bil že moj tretji jezik. V angleščini nisem znala niti ene besede. Moji starši niso vedeli, da obstojajo državne, katoliške in neodvisne šole. Najprej smo šli v kamp, kjer smo bili 6 mesecev, potem pa v Melbourne. Mama je vprašala, kje je šola, in soseda je povedala. Bila je državna šola. Šla sem tja, sedeli smo na tleh, nismo imeli klopi. Ko sem bila stara 7 let, sem morala iti v 'prep',[6] *tam so bili pa vsi stari 5 let. Mama ni bila zadovoljna, ker sem ji povedala, da sedimo na tleh, da smo ležali na tleh in smo pisali na tablice s kredo. Domov sem prihajala zelo zamazana. Mama je potem slišala od drugih Slovencev, da so tu tudi katoliške šole in me je vpisala v katoliško šolo v Kew. Bili smo bolj zadovoljni. Diskriminacija je bila, ker nisem znala angleško. Mama mi je vedno dala za kosilo sendvič, včasih je bila v njem salama. Avstralci niso bili navajeni na salame in so delali obraze in se mi smejali, ker sem imela drugo hrano. Nisem mogla odgovarjati na vprašanja, ker nisem znala angleško. Izgledalo je, kot da ne znam ničesar. To me je še bolj vzpodbudilo, da se skušam hitro naučiti angleščino. Tako sem šla med kosilom s svinčnikom in papirjem in sem se učila črkovati. Vsako prosto minuto sem črkovala, toliko časa, da sem si zapomnila, da sem postala bolj samozavestna in pokazala, da nisem neumna. Takrat mi je bilo zelo težko, tudi učiteljice so na nas gledale zelo grdo, še posebno, če so bile Avstralke. Mama mi je dala žabe od doma. Učiteljica me je takoj nagnala domov in rekla, kako lahko nosim žabe, da moram nositi nogavice. Peš sem morala domov, da sem se preoblekla. Mama ni znala angleško in je morala narediti tisto, kar je zahtevala šola. Bilo mi je težko, sama sem se morala naučiti stvari, da sem dokazala, da se lahko učim in da lahko razumem. Prav zato sem hotela postati učiteljica. Hočem učiti otroke, da ne bi imeli takšnih težav, kot sem jih imela sama.«* (Magda Pišotek)

INTEGRACIJA

Sledilo je obdobje tranzicije, imenovano tudi integracija. Po mnenju Collinsa (1988, str. 231) so politične spremembe v tem obdobju dokaj nejasne. Nova politika naj bi sporočala, da imigrantom ni več potrebno povsem in takoj opustiti svoje kulturne preteklosti in postati del homogene avstralske kulture, temveč da je to proces,

[6] Prep – preparatory education.

ki lahko traja dlje časa. Zato integracija po njegovem ni drugega kot »dvostopenjska asimilacija«.

Osnovni razlog za spremembe je bil pomanjkanje imigrantov. Med letoma 1959 in 1965 se je odselilo več kot 16 % imigrantov (Collins, 1988, str. 230), trend pa se je še nadaljeval. Življenjski pogoji v Zahodni Evropi so se izboljšali, hkrati pa je začela Zahodna Evropa pritegovati tudi imigrante iz ostalih delov Evrope, kar je pomenilo, da v Avstralijo ni bilo dotoka novih imigrantov.

Raziskava Oddelka za imigracije (Department of Immigration) iz leta 1971 je razkrila, da sta največja problema med imigranti jezik in komunikacija. Zelo majhen odstotek odraslih imigrantov se je udeleževal tečajev angleščine, pokazalo pa se je tudi, da ni dovolj kvalificiranega osebja, ki bi poučevalo imigrante (Jordens, 1997, str. 113). Avstralska vlada se je torej srečala z vprašanjem, kako pritegniti nove imigrante in kako jih zadržati v Avstraliji, vse bolj jasno pa je bilo, da bo to mogoče le z drugačnim odnosom do njih. Nova politika je morala iti v smer upoštevanja njihove kulturne preteklosti, hkrati pa dati večji poudarek tudi učenju angleščine.

Po letu 1966 se je začela avstralska vlada nekoliko resneje ukvarjati tudi z izobraževanjem otrok imigrantov. K temu so jo prisilila vse pogostejša poročila o slabih materialnih pogojih šol, kjer je bilo veliko otrok imigrantov,[7] prav tako pa tudi rezultati raziskav o učnem uspehu otrok imigrantov. V začetku sedemdesetih let je bila narejena ena prvih tovrstnih raziskav, v kateri so ugotovili, da angleško govoreči otroci dosegajo boljše učne rezultate kot njihovi vrstniki, katerih materinščina ni angleščina (Jordens, 1997, str. 115–121). Kot so poudarili, je razlog v pomanjkljivem znanju angleščine, saj otroci, ki ne znanjo angleščine do določene stopnje, ne morejo slediti pouku v angleščini. V šestdesetih in začetku sedemdesetih let so nekateri politiki izrazili tudi strah, da se bo krog revščine ponovil pri drugi generaciji imigrantov (Jordens, 1997, str. 115). Začeli so razmišljati, da asimilacija, ki odvrača imigrante od njihove kulture, uničuje tudi njihove potenciale in talente, s katerimi bi lahko prispevali družbi (Multicultural policy ..., 1997, str. 5).

Minister za imigracije je leta 1970 izjavil, da bo vlada financirala izobraževanje otrok imigrantov v javnih in privatnih šolah ter prevzela odgovornost za izobraževanje učiteljev in preskrbo s primernim učnim gradivom (Collins, str. 231). S tem se je dejansko začelo v začetku sedemdesetih let (več o tem glej: Jordens, 1997, str. 115–121). Takrat so začeli tudi s tečaji angleškega jezika za otroke. Predstavljali so nadaljevanje poučevanja angleščine, ki je potekalo v obdobju pred vkrcanjem otrok na ladje za Avstralijo in med vožnjo. Tečaji so trajali štiri do šest tednov, nato pa so šli otroci v redno šolo (Jordens, 1997, str. 109). Etnične skupnosti so si izborile tudi nekatere druge privilegije. Italijani in Grki so npr. konec šestdesetih let dosegli uzakonitev državnih etničnih šol za svoje otroke in pravno pomoč v jeziku imigrantov

[7] Opozarjali so na pomanjkanje prostorov, veliko število učencev v razredu, od tega veliko otrok migrantov različnih etničnih skupin v enem razredu, pomanjkanje in neusposobljenost učiteljev, pomanjkanje učnih materialov.

(Čebulj Sajko, 2000, str. 51). Narejeni so bili torej zametki drugačnega sistema izobraževanja otrok imigrantov, vendar pa je bil to, kot ugotavlja Collins, »ad hoc« dogovor in nikakor ne neka sistematična, filozofska, politična orientacija. Z njo se je začelo s politiko multikulturalizma.

MULTIKULTURALIZEM

Leta 1977 je bila definirana prva formalna javna politika avstralskega multikulturalizma, ki se je odražala tudi na področju šolstva. Znanje drugega jezika se je vse manj pojmovalo kot pomanjkljivost in vse bolj kot prednost, ne kot nekaj, kar ogroža okolje in posameznika, temveč kot nekaj, kar ga bogati. Še več, to, da so starši, ki tudi sami niso bili vešči angleščine, poučevali svoje otroke angleščino doma, je bilo pojmovano celo kot dodatna ovira pri učenju angleščine v šoli. O tem nam priča tudi naslednja zgodba iz konca sedemdesetih let:

»Mama se je z nami pogovarjala doma slovensko. Ona je želela, da se učimo slovensko, tako da nisem znala nič angleščine. V šoli so me naučili. Nekateri starši so npr. delali tako, da ko so prišli v Avstralijo, so začeli govoriti z otroki angleško, da bodo otroci znali angleško, ko bodo šli v šolo. Toda problem je bil, da njihova angleščina ni bila pravilna. Otroke so učili slabo angleščino. Učiteljica je morala popravljati, kar so se naučili ... Ko sem se začela učiti angleščino, sem se učila pravilno angleščino, ker so me učile v šoli angleške učiteljice. To, da nisi znal angleščine, je bilo takrat pojmovano kot nekaj normalnega. Večina staršev ni govorila angleško in so morali razumeti, da tudi mi ne znamo ... Imela sem prijateljice, katerih starši so bili Italijani, tudi one so govorile italijansko doma, tako da nisem bila edina. Zaradi jezika ni bilo problema. Tudi mi otroci smo večkrat tolmačili staršem. Če je bilo potrebno iti na sestanek, je mati toliko razumela, da je šla. Vendar z nami ni bilo nobenih problemov.« (Veronika Smrdel)

Kot je zapisano v poročilu Nacionalnega multikulturnega sosveta (National Multicultural Advisory Council) z naslovom »Avstralski multikulturalizem za novo stoletje: proti inkluziji« (1999), se s politiko multikulturalizma pridevnik multikulturen uporablja za opis kulturne in etnične raznolikosti sodobne Avstralije, medtem ko se samostalnik multikulturalizem uporablja za opis sprejemanja kulturne raznolikosti ter aktivnega reševanja izzivov in priložnosti, ki izhajajo iz multikulturne realnosti. Politika multikulturalizma priznava in sprejema, da Avstralija je in bo ostala kulturno raznolika država, in ponuja rešitve, kako povečati socialno harmonijo. Pri tem izpostavlja, da obstaja cela vrsta vidikov avstralskega načina življenja, ki ga morajo sprejeti imigranti (zakonodaja, avstralska oblika demokracije, angleščina kot nacionalni jezik), kakor tudi, da bodo mnogi imigranti in njihovi otroci želeli ohraniti mnoge svoje navade in

tradicijo, nekatere izmed njih bodo privzeli celo ostali Avstralci (Australian ..., 1999, str. 25). Gre torej za koncept, ki ceni kulturne in lingvistične raznolikosti v kontekstu enotnosti, skupnih vrednot. Čeprav se pojem multikulturalizem uporablja pri opisu politike mnogih držav, je težnja Avstralcev, da vselej, kadar je le mogoče, dodajo samostalniku pridevnik avstralski in s tem zaznamujejo specifičnost svoje multikulturne politike. Če sledimo konceptualnim dilemam v razpravah o multikulturalizmu, kot jih je izpostavila M. Lukšič - Hacin (2004), gre za uporabo pojma, ki kljub temu, da izraža možnost raznovrstne komunikacije in interakcije v multikulturni družbi, pove le, da obstaja več kultur in da živijo v nekem sosedstvu. Ne sugerira nečesa več, npr. možnosti navzkrižnih medsebojnih zvez med kulturami in njihovimi pripadniki in s tem možnosti ustvarjanja nečesa »tretjega«.

Kot je zapisano v multikulturni politiki oddelka za izobraževanje viktorijskih šol (Multicultural policy ..., 1997), je naloga šolskega sistema preprečevanje razvoja rasizma in presodkov ter pomoč učencem pri razvoju razumevanja in spretnosti, ki jim bodo omogočile učinkovito in uspešno sodelovanje v multikulturni družbi ter realizacijo svojih potencialov. Takšno razumevanje in spretnosti se bodo po njihovem mnenju lahko razvile v šolskih programih, ki natančno in pozitivno odražajo kulturni pluralizem, vzpodbujajo kulturno vključevanje in pomagajo učencem, da razvijejo:

- spretnost v angleščini;
- sposobnost v jeziku, ki ni angleščina;
- poglobljeno znanje in zavedanje lastne kulture in kulture drugih;
- razumevanje multikulturne narave avstralske preteklosti in sedanjosti ter neodvisnosti kultur od razvoja nacije;
- spretnosti in razumevanje, s katerimi bodo delovali sproščeno in kompetentno na medkulturnih srečanjih;
- zavedanje procesa globalizacije in nacionalne neodvisnosti na področju trgovine, denarnega gospodarstva, dela, politike in komunikacije in da je razvoj mednarodnega razumevanja in sodelovanja ključnega pomena (Multicultural policy ..., 1997, str. 8).

Multikulturno izobraževanje ni del kurikuluma kot posebni predmet, kot npr. matematika. Predmeta, ki na prvi pogled najbolj odražata multikulturalizem, sta angleščina kot drugi jezik (English as a second language – ESL) in drugi jezik (Language other than English – LOTE), multikulturno izobraževanje kot tako mora biti sestavni del vseh glavnih učnih področij,[8] odražati pa ga mora tudi etos šole.[9] Gre torej za holističen

[8] Program obveznega izobraževanja v Avstraliji sestavlja osem učnih področij: umetnost, angleščina, ki vključuje tudi angleščino kot drugi jezik, zdravstveno in telesno izobraževanje, tuji jezik (LOTE), matematika, naravoslovje, družboslovje in okolje ter tehnologija.

[9] V Viktoriji je to prav posebaj izpostavljeno v zadnji strategiji multikulturnega izobraževanja do leta 2006 (Multicultural policy ..., 1997). Podobno npr. Avstralski glavni teritorij (Australian Capital Territory) poleg glavnih učnih področij izpostavlja tudi področja, ki le-ta prečijo (cross curriculum perspectives). Med njimi je tudi multikulturno izobraževanje (Multicultural education ..., 1997) (http://www.decs.act.gov.au/publicat/acpframeworks.htm).

pristop do izobraževanja, pri katerem multikulturalno izobraževanje prežema vse dele kurikuluma in vpliva na vso šolsko prakso. Medtem ko se s podobno opredeljenimi kurikularnimi področji pogosto dogaja, da ostajajo zapisana le na papirju in v praksi ne zaživijo, se da iz različnih dokumentov razbrati, da se v avstralskih šolah temu ni mogoče izogniti tako preprosto. V dokumentih je namreč priporočeno ne le, kje in kako dodati multikulturni vidik in kakšni naj bi bili njegovi rezultati. Izdelane so tudi strategije, kako pri vključevanju tega vidika pomagati učiteljem in šolam, izdelane so uspešne strategije poučevanja, določeno je, kako pri učencih preverjati in ocenjevati rezultate multikulturnega izobraževanja, kako evalvirati šolske programe z vidika multikulturnega izobraževanja; poročila o delu šol morajo vsebovati tudi poročilo o napredku pri vključevanju tega vidika (Multicultural education ..., 1997, Multicultural policy ..., 1997). Šole in tudi učitelji so sicer zelo avtonomni. Poučevati morajo v skladu učnim programom (Curriculum and Standards Framework), s katerim je določeno, kaj naj bi učenci znali in bili sposobni delati; določene so stopnje (benchmarks), ki jih pričakujejo od učencev in jih bodo dosegli med šolanjem v različnih starostih. Učni program je torej ciljno zasnovan. Kako šole in učitelji cilje dosežejo, je stvar njihove avtonomije. Torej je stvar njihove avtonomije tudi, kako dosegajo multikulturno izobraževanje. Kako je multikulturni vidik sestavni del šolske prakse, sporočata učiteljici:

»Različne šole se soočajo s tem različno. Če je veliko otrok iz različnih kultur, dajejo večji poudarek multikulturni vzgoji, šole, ki temu niso tako izpostavljene, ne dajejo temu toliko poudarka. V prvi šoli, kjer sem delala, je bilo veliko različnih otrok iz različnih kultur. Bilo je veliko priložnosti, da to izkoristimo in da se otroci iz tega učijo. Tako smo imeli vsako leto multikulturni teden, potem so bili različni dnevi, npr. en dan je bil grški, drugi vietnamski ... Učenci so prišli v nacionalnih kostumih, med kosilom so igrali svojo glasbo, plesali so nacionalne plese, prodajali so svojo tradicionalno hrano, imeli so velik koncert na koncu tedna in vsak učitelj je prišel v nacionalnem kostumu. Jaz sem prišla v slovenskem in potem so vsi spraševali, od kod sem. Imeli smo veliko ESL učencev, učenci so bili zelo različni. Druge šole mogoče nimajo tega, mogoče so v precejšnji meri anglosaške ali azijske in potem ne morejo tako dobro razvijati zavedanja multikulturnosti. Seveda je to dodatno delo in je odvisno od učiteljev in če učitelji vidijo, da je potrebno to delati, da je potrebno vzgajati otroke k toleranci in razumevanju različnih kultur in religij, potem se bodo stvari dogajale, če pa se tega ne bodo zavedali, potem tega ne bo. Na splošno je ideja o multikulturnosti prisotna in pokrita v vsaki šoli, pojmuje se kot nekaj pozitivnega, vendar pa je, koliko se bo delalo na tem, odvisno od šole do šole, od učiteljev in populacije, ki je v šoli ... Zavestno moramo oblikovati program tako, da bo zadostil tej zahtevi. Npr.: ko pregledujemo, kaj bomo delali to leto, se vprašamo in pregledamo vse teme, ali so multikulturne, ali uporabljamo prave knjige, materiale, primere. To delamo na šolskem nivoju. Vsaka šola ima nekoga, ki je zadolžen

za kurikulum, vsaka šola ima dokumentacijo, kaj učitelji poučujejo in kako. Ne od ure do ure, večina šol ni tako natančna, mogoče od tedna do tedna, in skozi to se mora videti, da so pokrite določene teme. Odgovornost je učiteljeva, vendar bodo to pregledali odgovorni za kurikulum. Npr.: zahtevali bodo od učitelja, naj pove, kje ima te vsebine in kako jih dela. Pogovarjali se bodo tudi, kakšne bodo ekskurzije, kakšni posebni programi, ali bodo kaj spremenili, zato da bodo dali več multikulturnih vsebin ipd.« (Suzanne Prosenak)

»Kjer sem poučevala, ni bilo veliko učencev iz različnih etničnih skupin. Vendar pa smo kljub temu, čeprav šola ni bila tako etnično mešana, skušali poučevati tako, da bi učenci razumeli, da ima naša družba različne etnične skupine. Ko smo zbirali novele, kratke zgodbe, filme, smo skušali izbrati take, ki imajo sodobne teme, ki so multikulturne, kjer so izpostavljeni rasni problemi, tudi kako postati neodvisen, samostojen. Material je moral biti tak, da jim je temo približal, pazili smo, da so bile slike, zgodbe, imena ne le belcev, temveč tudi različnih drugih ras, kultur. Pazili smo, da so bile vključene teme različnih načinov življenja ... Če bi npr. poučevala avstralsko zgodovino, bi morala poučevanje prilagoditi tako, da bi vključila v to multikulturno perspektivo. Npr.: če bi govorila o pridobivanju zlata, ne bi govorila le o tistih, ki so tudi res pridobivali zlato, ampak tudi, kako so bili vključeni Kitajci, ki so skrbeli za perilo, prehrano, potem bi pogledala tudi, kaj je bilo z aborigini, pogledala bi, kaj so delali moški v tem času, in tudi, kaj so počele ženske. Ker imaš pri poučevanju svobodo, skušaš vključiti tisto, kar se ti zdi relevantno. Pri tem bi si želela, da bi naredila čim bolj široko, kot se da, da bi bili učenci bolj socialno zavedni, da bi vedeli, da niso bili tu le moški, temveč tudi ženske in otroci, ki so živeli v kampih z moškimi, da so bile različne bolezni, da ni bilo zdravil. Rada bi jim dala vedeti, da je več različnih pogledov na neko temo ... Obstaja zaupanje v učitelje, da bodo naredili prav. Jaz sem imela veliko svobode glede tega, kaj in kako bom delala. Odvisno je, kako kreativen je učitelj. Nekateri imajo veliko težav, da najdejo prave materiale, takšne, ki so relevantni, ki so iz današnjega časa, zanimivi za učence. Ko sem poučevala o Romeu in Juliji, je bila v časopisu objavljena zgodba o dveh zaljubljencih iz Sarajeva, iz različnih strani, ki sta bila ustreljena na mostu. Tako sem lahko pokazala, da se to ni dogajalo le v preteklosti, temveč se dogaja tudi danes. Celo naslov članka je bil Romeo in Julija iz Sarajeva ... Imamo napisana navodila, kakšen material lahko uporabljamo – ne sme biti žaljiv, ne sme biti ekspliciten čez določeno mero, primeren mora biti starosti otroka ... Politika naše šole je bila zelo jasna. Vsak učitelj je na začetku leta dobil dokumente o tem, kakšne materiale bomo uporabljali, kako bomo obravnavali, vzgajali učence, kako jih bomo disciplinirali, kaj je primerno in kaj ne, kako se bomo oblačili. Večina šol,

če ne vse, ima take dokumente, ki jih napišejo same. Ne naredi jih vlada, temveč jih naredi šola sama zase, vendar pa morajo biti v skladu s tem, kar predpisujejo tudi vladna priporočila.« (Liz Tomažič)

Angleščina kot drugi jezik

Znanje angleščine se pojmuje kot predpogoj za uspešno sodelovanje v avstralski družbi, oblikovanje primernih programov za učence, katerih korenine so iz neangleško govorečih kulturnih okolij, pa kot bistven pogoj njihovega uspešnega izobraževanja.

»Imamo Non English Speaking Background učence – to so učenci, katerih starši niso Avstralci, ki ne znajo angleško, otroci so se rodili tu in so se v šoli učili angleščine ... Če starši ne govorijo angleško in si se nekega drugega jezika učil sam kot otrok, potem to ovira tvoje učenje jezika v državi, v kateri se šolaš, v tem primeru angleščine ... Za veliko otrok je to dejavnik, ki vpliva na kvaliteto njihovega jezika ... Za Non English Speaking Background učence ni nujno, da dobijo kakšno posebno dodatno pomoč. Šola dobi nekaj več denarja ... Šoli ni treba dokazati, da je denar porabila prav za tega učenca, temveč kam ga je dala, da je porabila denar za pomoč.« (Silvia Žele)

Gre torej za učence, katerih starši niso iz angleško govorečega okolja, sami pa so se rodili v Avstraliji. Ti so sicer lahko vešči angleščine, vendar se predvideva, da bodo imeli v šoli z njimi zaradi njihovega porekla nekoliko več težav kot z ostalimi učenci. Ni nujno, da šola prav za te učence naredi nekaj posebnega, drugačnega, dodatnega, vendar bo zanje dobila nekoliko več denarja že zaradi njihovih korenin.

Od učencev, ki so v avstralski šoli manj kot sedem let in pri katerih angleščina doma ni glavni pogovorni jezik, pričakujejo, da bodo imeli nekoliko več težav s šolo kot že omenjeni učenci. Zato šole zanje dobijo od države še več denarja. Ti imajo pravico obiskovati angleščino kot drugi jezik.[10] To je predmet, ki je namesto »prave« angleščine, zahteve pri njem niso tako visoke glede razumevanja jezika, sposobnosti analize, ni poudarka na analitičnem in interpretativnem pristopu, kot je značilno za angleščino. Gre za nekoliko bolj enostavno, funkcionalno angleščino. Vendar pa ima predmet prav tako kot angleščina določen okvir, v katerem jo morajo poučevati. Tako kot za druge predmete, je oblikovan poseben dokument (curriculum standard framework – CSF), v katerem je zapisano, kaj naj bi učenci dosegli na določenih nivojih. Učitelj mora

[10] Leta 2002 je bilo v šolah v Viktoriji okoli 25 % učencev z neangleškim govornim poreklom, kar pomeni, da so bili bodisi oni ali njihovi starši rojeni v neangleško govoreči državi. Doma so govorili več kot 100 različnih jezikov. Od tega je 3401 učenec prišel v Avstralijo v tem letu. Med njimi sta bila tudi dva, rojena v Sloveniji, vendar iz poročila ni razvidno, kateri jezik sta govorila. Od vseh omenjenih učencev z neangleškim govornim poreklom jih je 35,7 % ustrezalo kriterijem za vpis na angleščino kot drugi jezik (ESL ..., 2003).

podobno kot pri ostalih predmetih spremljati, kakšen je učenčev napredek, določene so teme, ki jih mora obdelati učitelj z učenci; kako jih poučuje, pa je, podobno kot drugod, odvisno od svobodne volje učitelja. Angleščina kot drugi jezik je maturitetni predmet, in sicer namesto »prave« angleščine.[11] Tudi v Avstraliji je podobno kot pri nas od števila točk na maturi odvisno, na katero fakulteto bo sprejet dijak. Angleščina je obvezni maturitetni predmet, zato je prispevek k pravičnosti avstralskega šolskega sistema možnost, da jo učenci lahko opravljajo v obliki angleščine kot drugega jezika. S tem se jim poveča možnost vpisa na želeno fakulteto.

Šole pouk angleščine kot drugega jezika organizirajo na zelo različne načine.[12] Poročilo ESL iz leta 2002 navaja naslednje:

- direktno intenzivno poučevanje – intenzivno poučevanje za učence, ki so pravkar prispeli iz angleške jezikovne šole ali centra (o njih več v nadaljevanju); v tem programu učitelj angleščine kot drugega jezika poučuje predmete redne šole;
- timsko poučevanje – učitelj angleščine kot drugega jezika in redni učitelj poučujeta in planirata poučevanje skupaj;[13]
- dvojezično poučevanje – poučevanje predmetov v materinščini in angleščini.

Izmed omenjenih načinov sta v osnovnih in srednjih šolah v Viktoriji najbolj pogosta prva dva (ESL ..., 2003, str. 19–21). Poleg teh pa šole oblikujejo, izhajajoč iz svojih potreb in svoje specifičnosti, tudi druge oblike poučevanja angleščine kot drugega jezika:

> *»Vsi naši učenci so imeli, morda razen enega ali dveh, angleščino kot prvi jezik. In le za enega učenca nismo imeli ESL. Ta otrok je delal dodatno delo*

---

[11] Matura v Viktoriji ni le izpit ob koncu srednješolskega izobraževanja ter pomeni vstopnico za nadaljnji študij in tudi dveletno izobraževanje, ki običajno poteka v enajstem in dvanajstem razredu. Končno število točk, ki jih kandidat prejme na maturi, je sestavljeno iz točk, ki jih kandidat osvoji na izpitu, in točk, ki jih dobi od učitelja v dvanajstem razredu.

[12] Način je odvisen od učenčeve starosti in zrelosti, časa, ki ga je preživel v Avstraliji in avstralskih šolah, učenčeve izpostavljenosti angleščini in njegovega prejšnjega učenja angleščine, prejšnjega izobraževanja, sposobnosti govora in pismenosti v njegovem prvem ali drugih jezikih, sposobnosti govora in pismenosti v angleščini, značilnosti učenčevega prvega jezika, vključno s pisavo, učenčeve migracijske ali begunske izkušnje, njegovih kulturnih korenin, želja učenca in njegovih staršev, katerih koli specifičnih učnih težav, njegovega statusa bivanja in dolžine nadaljnjega bivanja v Avstraliji (ESL report, 2003, str. 18).

[13] *»Poučevala sem v šolah, kjer so bili otroci skupaj, ko pa je bila angleščina, so šli ESL učenci v drugi razred; potem v šoli, kjer je bilo timsko poučevanje – ko je bila angleščina, sem prišla v razred in skupaj z učiteljico sva poučevali angleščino. Pomagala sem vsem učencem, posebno pa ESL učencem. Obe varianti sta lahko dobri ali slabi. Posebno je bila zadnja oblika uporabna v sedmem razredu. Že tako je veliko sprememb za učence, ko pridejo v sedmi razred in zato jih nismo hoteli deliti, da bi bili videti drugačni. Bolje se nam je zdelo, da ostanejo skupaj in da ESL učitelj pride v razred in pomaga vsem, še posebno pa ESL učencem. Tudi ni mogoče, da bi poučevali dvojezično, materinščino in angleščino skupaj, zato učitelji ne znajo materinščine učencev, poučujejo le angleščino. Nekateri ne znajo nobenega drugega jezika, samo angleščino. Poučuješ angleščino z uporabo angleščine.«* (Silvia Žele)

v oddelku za posebne potrebe. Pomagali so mu pri angleščini, pri ostalih predmetih pa mu je šlo dovolj dobro, da ni zaostajal za drugimi.« (Liz Tomažič) Dogaja pa se tudi, da učenci, kljub temu da bi lahko, ne obiskujejo angleščine kot drugega jezika: »Nekateri učenci npr. tudi niso hodili k ESL, če je bil takrat, ko je bil nek drugi predmet, ki je bil zelo pomemben za njihovo nadaljnjo kariero. Tako se je otrok odločil skupaj s starši. Če so otroci zelo dobri v angleščini, tudi ne gredo k ESL, čeprav bi lahko.« (Silvia Žele) Pogosto pa šole za učence, katerih prvi jezik ni angleščina, poleg nje prilagodijo tudi poučevanje drugih predmetov: »Večina šol bo dala nekaj dodatne podpore tem učencem tudi pri drugih predmetih. Mogoče bodo imeli en predmet manj in bodo medtem delali s posebnim ESL učiteljem. Njihov glavni problem je razumevanje jezika, ni nujno, da ne razumejo predmetnega področja. Če bi obvladali izrazoslovje na predmetnem področju, bi bilo njihovo zaostajanje za ostalimi zmanjšano.« (Suzanne Prosenak) »Imamo ESL in oni (otroci iz Azije, op. M. P.) delajo ta predmet. Mi kot učitelji moramo modificirati delo za te otroke, da razumejo. Oboje moramo narediti: ESL in modificiranje predmetov.« (Veronika Smrdel)

Angleščina kot drugi jezik je v avstralskih šolah očitno standard, kar verjetno izhaja tudi iz zavedanja, da predmet ne predstavlja le golega učenja angleščine kot jezika, temveč tudi zelo pomemben most med eno in drugo kulturo:

»Učitelj je most med učencem in prevladujočo kulturo. Učenec je osamljen, nihče ga ne razume. Učencu pojasnjuješ, kakšna so pravila, kakšna je kultura, jezik v Avstraliji, kako vse deluje. Pomagaš jim v veliko stvareh. Izpolnjevala sem formularje za socialno zaščito za starše, ker niso znali angleščine. Tako pomagaš tudi staršem. Si pa tudi most med prevladujočo kulturo in novo kulturo, ki prihaja v šolo. Ko pride nov učenec v šolo, to spremeni stvari v šoli ... ESL učitelj je zelo pomemben za učence, razredi so manjši in tako je njegov vpliv večji. Velikost razredov je različna, običajno je v razredu 15 učencev. Delo je zelo naporno, saj uporabljaš celotno telo, da razložiš učencem tisto, kar hočeš. Uporabljaš izraz obraza, da poveš vse tisto, česar ne moreš z besedami. Kultura učencev je drugačna in je tudi zato zelo naporno.« (Silvia Žele)

Poleg omenjenih oblik pomoči učencem, katerih prvi jezik ni angleščina, šole dobijo denar tudi za pomoč pri komunikaciji med šolo in starši učencev. V tem okviru je mogoče dobiti pomoč pri poučevanju v razredu ali zunaj njega kot individualni pouk (multicultural education aides). Šole, ki imajo učence in družine, katerih materinščina ni angleščina, imajo možnost dobiti od države tudi denar za prevajanje (interpreting and translation services). Porabijo ga bodisi tako, da pride prevajalec v šolo in pomaga staršem pri vpisu otroka, sestankih z učitelji ipd., bodisi tako, da kličejo prevajalsko

pomoč, ki jo je moč dobiti po telefonu, ali pa šola uporabi sredstva pri različnih prevajalskih službah za prevode, npr. sporočil staršem, informacij o programu in aktivnostih v šoli, napredovanju učenca.

V Avstraliji prevladuje prepričanje, da mora učenec vsaj do določene stopnje obvladati angleščino, da lahko sledi in sodeluje pri pouku v redni šoli. V Viktoriji se morajo učenci, ki so prišli v Avstralijo v času šolske obveznosti, v šestih mesecih od njihovega prihoda vpisati v intenzivni program angleščine, kjer naj bi jih pripravili za redno šolo. Idealno je, če učenci obiskujejo program v eni izmed angleških jezikovnih šol in centrov (English language school and centres), ki so v večjih mestih. Program poteka dva do štiri semestre, poučujejo pa angleščino v kontekstu osmih glavnih učnih področij. Koliko časa je učenec v šoli ali centru, je odvisno od njegovega napredovanja. Za učence, ki zaradi oddaljenosti šole ali centra nimajo možnosti obiskovati tečaja v centru ali šoli, jih je pa vsaj nekaj vpisanih v isto šolo ali skupino šol, gredo učitelji iz angleške jezikovne šole in centra v njihovo šolo (outposting program) in jim tako omogočijo obiskovanje intenzivnega tečaja angleščine. Ti učenci imajo intenzivni program angleščine do štiri dni v tednu, preostanek tedna pa so v rednem razredu in sodelujejo v programu redne šole. Ker tudi s tem niso uspeli pokriti vseh potreb, so za šole v večjih mestih v Viktoriji leta 2002 angleške jezikovne šole oblikovale tudi program (outreach services), v katerem pomagajo učiteljem in šoli z nasveti, informacijami in materiali pri poučevanju pravkar prispelih učencev (ESL ..., 2003). Razlogi, zakaj ne gredo vsi otroci v center ali šolo angleščine, so različni. Sogovornica navaja enega:

> *»Neki roditelj npr. ni pustil otroka, da bi šel tja zaradi svoje izkušnje z vojno in ker se je tako bal zanj. Zato je šel otrok direktno v šolo. Morali smo otroka vzeti in skušali narediti največ, kar smo mogli. V tem primeru je deklica šla v ESL razred.«* (Silvia Žele)

Kot kažejo izkušnje, so lahko pri poučevanju uspešne tudi redne šole, ki imajo otroka brez znanja angleščine:

> *»Imam izkušnjo, ko je prišla družina, ki ni znala angleško in so dali otroka takoj v našo šolo. Otrok je dobil pomoč in se je zelo hitro naučil angleško. Otroci so mu pomagali in so bili zelo prijazni do tega otroka.«* (Magda Pišotek)

> *»Lani smo imeli fanta, ki je prišel iz Nemčije. Bil je v pripravljalnem razredu in ni znal nič angleščine. Z njim smo morali delati v razredu. Torej smo imenovali vse: vrata, miza, razred ... Potem pa je prišla učiteljica za poučevanje imigrantov in je delala z njim. Od takrat naprej je napredoval zelo hitro. To je drugače kot v srednji šoli, ker se dijaki ne učijo angleščine tako hitro. Če pa pridejo, ko so majhni, potem lahko pobirajo angleščino zelo zelo hitro.«* (Osnovnošolski učitelj, 10)

Za učence, ki živijo v bolj odročnem podeželskem okolju, je oblikovan posebni program (Isolated ESL Student Support Program), ki so mu na šoli zagotovljena sredstva za učitelja angleščine kot drugega jezika, ali za zaposlitev novega takšnega učiteja. Kjer to ni mogoče, pa gre že zaposleni učitelj lahko v angleško jezikovno šolo ali center na mentorsko pomoč. Te šole so upravičene tudi do zbirke primernih materialov za poučevanje takšnega učenca (New Arrivals Kit) (ESL ..., 2003).

Drugi jeziki

Programi vseh drugih jezikov so namenjeni bodisi učencem, ki želijo ohraniti materinščino in jo nadalje razvijati, torej prvi, drugi, tretji ali še mlajši generaciji migrantov, bodisi učencem, ki jim je angleščina materni jezik, pa se želijo naučiti drugih jezikov.[14] Glavni cilj programov je naučiti učence jezika zaradi komunikacije. Poleg tega pa je veliko tudi drugih vedenj in spretnosti, ki jih učenec lahko dobi od teh programov, npr. širitev kulturnega obzorja, razvoj interkulturalnih spretnosti in razumevanja kakor tudi rast zavedanja o omejenosti predsodkov in stereotipov. Da bi to dosegli, kot poudarjajo v Viktoriji, je potrebno zagotoviti, da je multikulturna perspektiva vključena v vsebino izvedbe, poleg tega mora vsebovati poglobljeno raziskovanje kulture jezika, vsi jeziki morajo biti predstavljeni iz pozitivnega zornega kota. Tudi v teh programih morajo biti vsebovane druge kulture korektno, analitično in ne stereotipno. (Multicultural policy ..., 1997, str. 14):

> *»Vsaka šola ima LOTE, torej vsaka šola uči različne jezike. Ko učiš jezik, ne učiš le jezika, temveč tudi kulturo, učenci imajo ekskurzije, ki so relevantne za poučevanje jezika, potem obiske različnih predstavnikov teh kultur, praznovanja, ki so značilna za to kulturo, plese in pesmi, hrano, gledajo filme v tem jeziku.«* (Liz Tomažič)

V Viktoriji programov drugih jezikov ne izvajajo le v državnih in privatnih osnovnih in srednjih šolah. Obstoja tudi cela vrsta etničnih šol znotraj etničnih skupnosti,[15] poleg tega pa se učenci lahko učijo jezika tudi v Viktorijski šoli jezikov (Victorian School of Languages – VSL). Ta je edina jezikovna šola v Viktoriji, ki ponuja formalno izobraževanje na maturitetnem nivoju. V njej poteka poučevanje večinoma ob

[14] Leta 2002 je bilo v Viktoriji 95 % osnovnošolcev v razredih, v katerih so bili osredotočeni predvsem na poučevanje učencev, ki nimajo nobenega predznanja v drugem jeziku. Predznanje v drugem jeziku je imelo 0,7 % učencev, 4,3 % učencev pa je bilo v mešanih razredih, torej v razredih, v katerih so imeli nekateri učenci predznanje v drugem jeziku in drugi ne. Podobno razmerje je bilo tudi v srednji šoli (Languages ..., 2002).

[15] O njih v omenjenem tekstu ne bom govorila, saj bi zaradi obsega in specifičnosti zahtevale posebno obravnavo.

sobotah zjutraj, in sicer okoli tri ure na teden.[16] Osnovne in srednje šole ponujajo le poučevanje tistih jezikov, za katere je dovolj učencev, z Viktorijsko šolo jezikov pa je število jezikov, ki jih učenci lahko opravljajo na maturitetnem nivoju, veliko večje, kar prispeva k enakopravnosti jezikov in etničnih skupin.[17] Dijake, ki delajo maturo iz drugega jezika, v Viktoriji celo nagradijo z dodatnimi točkami (Ceferin, 2003, str. 14), s čimer želijo povečati interes za učenje drugih jezikov. Tako morajo učenci podobno kot pri drugih predmetih opraviti dveletno izobraževanje, ki jih vodi k maturi.[18] Tudi za druge jezike so določeni cilji, ki jih mora učenec doseči na določenih stopnjah šolanja. Učitelj mora podobno kot pri ostalih predmetih spremljati, kakšen je otrokov napredek, določene so teme, ki jih mora obdelati z učenci, pri načinu poučevanja pa je podobno kot drugod za učitelja veliko svobode. Slovenščina je bila leta 1976 v Viktoriji akreditiriran šolski predmet, kot maturitetni pa leta 1980.[19] Vedno je bila akreditirana med prvimi in je služila za zgled pri pripravi učnih programov za učitelje drugih jezikov[20] (več o tem glej: Ceferin, 2003).

Priseljenci lahko torej opravijo maturo tudi iz materinščine. Da bi bila matura pravična za vse učence, podobno kot pri angleščini, so morali narediti maturo za druge jezike na različnih nivojih. Prvi nivo je za učence, ki so se drugega jezika začeli učiti v šoli, in drugi za one, katerih materinščina je izbrani predmet in so se v tem predmetu celo šolali. To opisuje tudi naša sogovornica:

> *»Dogajalo se je na primer, da imajo vsi Kitajci, ki pridejo v Avstralijo na univerzitetni študij in opravijo tukaj najprej maturo, zelo visoke rezultate*

[16] Podobno je v Novem Južnem Walesu: *»V primeru večjih jezikov in kjer je večja koncentracija priseljencev na enem kraju, imajo redni predmet na srednji šoli. Za jezike, za katere ni veliko interesa, kot je npr. slovenščina, kjer v eni šoli ne moreš dobiti toliko ljudi, da bi lahko nastavili rednega učitelja, je treba imeti pouk ob sobotah. Ta pouk organizira Board of Studies, to je kot nekak Zavod za šolstvo. Oni poiščejo učitelja, ki ljudi, ki so zainteresirani, poučuje, priskrbijo prostor in plačujejo tega človeka. Mora biti učitelj in mora imeti izobrazbo, neko potrdilo mora imeti od avstralske države, da je primeren za učitelja.«* (Metka Čuk)

[17] V viktorijskih državnih osnovnih šolah so leta 2002 poučevali 18 jezikov, 16 v srednjih šolah, 44 v Viktorijski šoli jezikov in 49 v etničnih šolah. Viktorijska šola jezikov je kot izobraževanje na daljavo izvajala program 7 jezikov, 91,3 % državnih osnovnih šol je ponudilo program drugega jezika in 86 % osnovnošolcev se je učilo drugi jezik. Program drugega jezika so ponudile tudi vse srednje šole, razen enajstih državnih, kar je 96,4 %. Programa se je udeležilo 50,5 % učencev (natančneje o tem glej: Languages …, 2002).

[18] Pisni del maturitetnega izpita iz slovenščine kakor tudi osemnajstih drugih jezikov (tistih, ki jih obiskuje manj učencev), je enoten za vso Avstralijo. Ustni del izpita kakor tudi izobraževanje za maturo pa je pod okriljem posameznih držav (Ceferin, 2003, str. 58–59).

[19] V Novem Južnem Walesu je bila akreditirana 1979 (Ceferin, 2003, str. 45).

[20] Začeli so s šestimi razredi slovenščine, po dva v treh šolskih centrih Viktorijske šole jezikov. Leta 1984 je bil pouk celo v šestih centrih. Od leta 2002 je pouk le še v enem razredu v Melbournu. Kot pravi Ceferinova, so večina učencev otroci staršev, rojenih v Avstraliji, ali pa so odrasli, ki nameravajo potovati v Slovenijo (Ceferin, 2003, str. 30). V Viktorijski šoli jezikov se je leta 2002 10 srednješolcev učilo slovenščino: dva v sedmem razredu, eden v osmem, dva v devetem in pet v enajstem (Languages …, 2002).

v znanstvenih predmetih. Poleg tega vzamejo še mandarinsko kitajščino in imajo potem skoraj 100-odstoten splošni rezultat. Tako tekmujejo za vstop na najbolj prestižne fakultete, kot so medicina, znanost, računalništvo. Tako so v devetdesetih letih kot maturitetni predmet vzpostavili bolj zahtevno kitajščino za 'first language speakers'. Prav tako za indonezijščino, japonščino, korejščino ... Jezike lahko delaš na različnih nivojih. Če si vse življenje hodil v kitajsko šolo, od tebe na maturi zahtevajo več. Se toliko zahteva kot od nekoga pri angleščini, če je hodil vse življenje v angleške šole. Tu gre za pravičnost.« (Aleksandra Ceferin)

V tej misli sogovornice pa ni izpostavljeno le vprašanje jezika. Omenja tudi, da so bili ti učenci zelo uspešni tudi pri drugih maturitetnih predmetih, čeprav se niso v celoti šolali v Avstraliji. Tu pa se postavi vprašanje, kako kvalitetna je avstralska šola z vidika doseganja akademskih dosežkov in tudi koliko avstralska družba ceni akademske dosežke v primerjavi z drugimi. Mnoge sogovornice so izpostavile željo, da bi dali v avstralskih šolah večjih poudarek akademskemu znanju, da je v tem smislu njihova šola marsikateremu učencu ponujala premalo izziva. Vendar pa je to že druga zgodba, ki bi potrebovala posebno obravnavo in za katero v tem tekstu ni dovolj prostora.

Vračam se k učencem, ki izbirajo druge jezike, v bistvu svojo materinščino. Postavi se vprašanje, kaj s takim učencem v razredih, ki so pred maturitetnimi:

»Če je npr. prišel v šolo učenec, ki je Italijan in torej zna zelo dobro italijansko in je izbral kot LOTE italijanščino, ga po izkušnjah, ki jih imam, ne bi dali v razred s starejšimi učenci, temveč bi ostal tam, kamor glede na svojo starost spada. Morda bi šola zanj v času, ko druge poučujejo italijanščino, preskrbela neko drugo delo, ker je zanj preveč enostavno. Ali pa bi mu učiteljica dala bolj izzivalno delo, zahtevne naloge, da se ne bi dolgočasil, ko bi ostali delali tisto, kar on že zna.« (Liz Tomažič)

Koliko časa v šolah namenijo poučevanju drugega jezika, je različno od šole do šole in je odvisno od tipa programa, materialov, dostopnih na šolah kakor tudi od potreb učencev.[21] V Viktoriji delijo programe v tri skupine:

- program, osredotočen na predmet, kar pomeni, da je v središču poučevanje in učenje izbranega jezika;
- program, osredotočen na vsebino, kar pomeni, da dobršen del programa izvajajo v tem jeziku; program obsega minimalno 450 minut na teden;

[21] Leta 2002 je čas, ki so ga imeli osnovnošolci za učenje tujega jezika v viktorijskih državnih šolah, variiral od 15 minut do 25 ur na teden, v povprečju 63 minut na teden. Pri srednješolcih je bilo povprečje kontaktnega časa za jezik v sedmem razredu 121 in v dvanajstem 232 minut (Languages ..., 2002).

- program zavedanja jezika in kulture (language and cultural awareness programs), kjer učenci pridobijo omejen besedni zaklad, spoznajo določene vidike kulture in družbe (Languages …, 2002).[22]

Kako izgleda poučevanje v tretjem programu, nam kaže naslednji primer v eni od osnovnih šol:

»Zanima nas, kaj pomeni biti Avstralec. Osredotočimo se na to, kdo smo, od kod smo prišli, kaj je Avstralec. V vsakem semestru – imamo štiri semestre na leto – učimo drugo kulturo. Naslednji semester bomo poučevali vse o Italiji: kulturo, jezik, hrano ... Potem bomo zaradi olimpijskih iger delali Grčijo, nato Indijo. Otroke učim osnov, povabimo starše v šolo, učimo se pisati, govoriti, kuhati, pojemo, plešemo, delamo zelo različne stvari. Je zelo zanimivo. Jaz odločam, katero kulturo bomo delali, odločim se na osnovi števila otrok iz različnih kultur v šoli ... V naši šoli menimo, da učenje jezika ni tako pomembno kot učenje o kulturah nas vseh. Res želimo postati tolerantni do različnih kultur, pri otrocih želimo razviti toleranco do različnih nacionalnosti, poučevati otroke, od kod so prišli, njihove kulture.« (Osnovnošolski učitelj, 10)

SKLEP

Vse sogovornice in sogovornik ugotavljajo, da je njihov šolski sistem z vidika multikulturalizma dober:

»Mislim, da je krasno poskrbljeno. Tukaj je toliko služb, sistemov, skrbi, da se te ljudi uredi. Država neprestano razpisuje podpore, da te službe lahko delujejo. Imaš tudi prevajalsko službo. Zastonj ti prevedejo bistvene dokumente, prevedejo ti npr. spričevalo, za bolj zahtevne usluge pa moraš plačati. Prevajalci so tudi za slovenščino. Vendar za slovenščino ni potrebe. Stari priseljenci pomoči ne potrebujejo, če pa pridejo sedaj, pa pridejo že z neko angleščino, lahko zelo dobro.« (Metka Čuk) »Sistem poskrbi za kompetenco v angleščini. Mora biti jezik, ki povezuje vse različne skupine. Vlada pa tudi sistemsko podpira ohranjanje jezikov in kulture.« (Aleksandra Ceferin)

Znanje angleščine je za vključitev v avstralsko družbo bistvenega pomena. Da je avstralski šolski sistem s tega vidika uspešen, kažejo tudi raziskave. Ena izmed njih,

[22] Največ osnovnošolcev je leta 2002 obiskovalo prvo obliko programa, in sicer 60,3 %, in 83,2 % srednješolcev. Tretjo obliko programa je obiskovalo 39,3 % osnovnošolcev in 16,3 % srednješolcev, drugo obliko pa le 0,4 % osnovnošolcev in 0,5 % srednješolcev.

ki govori o socialnem in ekonomskem položaju druge generacije priseljencev[23] (Khoo, Siew-Ean idr., 2002), kaže, da je njihov položaj relativno dober, v mnogih primerih pa celo boljši kot položaj njihovih staršev in celo da jim gre z vidika izobraževalnih dosežkov in poklicnega statusa bolje kot njihovim vrstnikom, ki so vsaj tretja generacija priseljencev.[24] Raziskava kaže, da druga generacija priseljencev obvlada angleščino ne glede na stopnjo, v kateri obvladajo angleščino njihovi starši. Tako že za skupino otrok, starih med 0 in 14 let, ugotavljajo, da večina otrok govori angleško do takrat, ko so dovolj stari, da gredo v šolo, in sicer ne glede na to, koliko obvladajo angleščino njihovi starši.[25] Podobno ugotavljajo tudi za drugo generacijo, ki je stara med 15 in 24 let: skoraj vsi so uspešni v angleščini, in sicer kljub temu, da doma ne govorijo le angleško, poleg tega pa je tudi njihov vpis v sekundarno in tercialno izobraževanje bistveno pogostejši kot pri vrstnikih, ki so vsaj tretja generacija priseljencev.

Podatki govorijo o socialnem in ekonomskem uspehu druge generacije priseljencev in posredno o tem, da je bil avstralski multikulturalizem upravičeno že konec sedemdesetih let svetovni vzor sožitja ljudi različnih narodnosti (Čebulj Sajko, 2000, str. 59). Pa vendar bi verjetno težko trdili, da je vzrok uspeha le v politiki multikulturalizma. Vzrok za uspeh druge generacije priseljencev je lahko v njenih večjih sposobnostih, da kompenzira primanjkljaje tretje generacije, lahko gre za drugačne aspiracije kot tudi vrednotenje izobraževanja, ki ga imajo starši iz precejšnjega dela vzhodne in južne Evrope ter Azije v primerjavi s tistimi, ki izhajajo iz angleško govorečih držav in Zahodne Evrope. Če nas zgodba o enakih možnostih npr. pri zaposlovanju ne prepriča povsem, bi morda lahko vzrok za uspeh na področju izobraževanja iskali v tem, da nekateri priseljenci svoj etnični izvor, zato da bi imeli možnosti dobiti zaposlitev, kompenzirajo z višjo stopnjo izobrazbe. Vzrokov je prav gotovo več, eden izmed njih pa je verjetno tudi – če se vrnem na sistemski nivo – šolski sistem in učitelji v njem. Na

[23] Pripadnik druge generacije je oseba, rojena v Avstraliji, ki ima enega ali oba od staršev rojena v državi prek morja. Okoli 20 % avstralske populacije je druga generacija. Največja skupina druge generacije Avstralcev ima enega ali oba od staršev rojena v Veliki Britaniji, za njimi je po številu druga generacija z evropskimi koreninami. Le-ta po številu močno prekaša drugo generacijo iz neevropskih držav. Migracije v Avstralijo iz neevropskih držav so se namreč dogajale v večini po letu 1975. Prav tako je druga generacija z evropskimi koreninami številčnejša od prve, saj se je imigracija iz Evrope, razen iz Velike Britanije, po letu 1970 močno zmanjšala.

[24] Razlike v drugi generaciji pa so glede na poreklo. Druga generacija priseljencev, ki prihaja iz nekaterih držav južne in vzhodne Evrope ter Azije, je uspešnejša od onih, ki prihajajo od drugod. Druga generacija angleško govorečih priseljencev ali onih, ki prihajajo iz Zahodne Evrope, je bolj podobna tretji ali mlajši generaciji Avstralcev. Ugotovili so tudi: če je bila generacija staršev ekonomsko prikrajšana, je druga generacija sposobnejša preseči ta primanjkljaj kot njihovi vrstniki iz tretje ali mlajše generacije. Druga generacija, stara med 15 in 24 let, ki živi v okolju z nižjimi ali srednje visokimi dohodki, z veliko večjo verjetnostjo ostaja v procesu izobraževanja kot tretja generacija iz istega okolja. Ni pa razlik med drugo in tretjo generacijo mladih, ki živijo v okoljih z visokim socialno-ekonomskim statusom.

[25] Čeprav veliko otrok, katerih starši so bili rojeni v Vietnamu, na Kitajskem, v Hong Kongu, Libanonu ali Turčiji, doma govori materinščino in njihovi starši slabše obvladajo angleščino kot drugi imigranti, skoraj vsi dobro obvladajo angleščino do 10. leta starosti.

osnovni zgornjih podatkov lahko namreč predpostavljamo, da igra pri učenju angleščine šola pomembno vlogo pri otrocih tistih staršev, ki znajo malo ali nič angleščine in, kot poudarjajo avtorji, je s tem povezano pričakovanje, da se bo druga generacija, ko bo dosegla odraslost, uspešno integrirala na trg delovne sile in v avstralsko družbo kot celoto.

Z vidika učenja angleščine inkluzija, to je proces, ki se omenja v zvezi z nadaljnjim razvojem avstralskega multikulturalizma, ni vprašljiva. Kaj pa etnična raznolikost? Tudi temu področju dajejo v avstralskem šolskem sistemu precejšen poudarek, pa vendar število ljudi, ki uporabljajo materinščino, iz generacije v generacijo upada (Khoo, Siew-Ean idr., 2002). Slovenci pri tem niso nobena izjema. Če je angleščina za vključevanje v avstralsko družbo res tako pomembna, ali ne bi starši otrokom pomagali s tem, da bi tudi doma govorili angleško? Sogovornice so imele v zvezi s tem oblikovano stališče.

Na eni strani so bili argumenti, da je potrebno tudi doma z otrokom govoriti angleško:

> *»Ne zdi se mi, da mi je znanje in učenje slovenščine kakorkoli pomagalo. Zato tudi nisem zahtevala, da se moji otroci učijo slovenščine. Nisem zahtevala, da se učijo kateregakoli jezika, torej znajo le angleško ...Otroci morajo prakticirati angleščino, če naj bi postali spretni v jeziku. Če ne bodo imeli nikogar, s komer bi prakticirali, ne bodo nikamor prišli. Le nekaj ur učenja angleščine v šoli ni dovolj. Sama sem imela veliko težav pri pisanju esejev v angleščini. Edini način učenja jezika je, da si povsem v jeziku. Otroci so zmedeni, če starši z njimi govorijo doma v slovenščini, drugod pa morajo govoriti in pisati v drugem jeziku.«* (Osnovnošolska učiteljica, 3)

Sogovornica je prišla v Avstralijo v času asimilacijske politike s starši, ki so bili, kot pravi sama, bolj zavedni Slovenci kot Slovenci v Sloveniji in ki so jo z zahtevo, da mora doma govoriti le slovensko, prej odvrnili kot vzpodbudili za uporabo in učenje slovenščine.

Naslednja sogovornica, ki je tudi prišla v Avstralijo v času asimilacijske politike in je prav tako doživela precej stresov ob učenju angleščine v šoli, se nagiba k dvojezičnosti:

> *»Če si v Avstraliji, mora biti angleščina prva. Slovenščino je pa tudi dobro, da človek obdrži in da se istočasno učijo tudi to. Starši naj bolj govorijo v angleščini, ker se drugače počutijo, da ne znajo angleško. Ker v državi, kjer so, morajo obvladati jezik, ker je to zelo težko. Z možem sva oba Slovenca in govoriva slovensko z njimi in s staro mamo in atom smo govorili slovensko. Angleščina mora biti, je prva, poleg tega pa slovenščina. Mora biti dvojezično. Zdaj imam vnuka in z njim govorim angleško in slovensko. Tako bo vedel. Tako sem tudi s svojimi otroci ... Včasih sem govorila v angleščini in*

sem jim rekla, zdaj vam bom pa povedala, kako se to reče v slovenščini. In sem povedala v slovenščini. Včasih sem hotela povedati nekaj prisrčnega in sem povedala v slovenščini, včasih pa v angleščini, včasih sem povedala dvakrat, enkrat v slovenščini in drugič v angleščini.« (Magda Pišotek)

Ostale sogovornice, čeprav je večina v času svojega šolanja prav tako doživljala diskriminacijo zaradi neznanja angleščine, so bile na strani materinščine:

»Težko vprašanje. Pomembno je za otroka, da ohranja svoj prvi jezik in kulturo in da se tudi uči angleščine. Moja mama ni znala angleščine, oče se je je učil, z očetom sva se pogovarjala v angleščini in z mamo v slovenščini in tako je še vedno. Če smo sedeli za mizo, smo govorili slovensko, s sestro govorim angleško. Tudi starši morajo znati angleško, vendar dvomim, da je pravi način ta, da bi jih prisilili, da tudi doma govorijo angleško. Moja mama se še vedno z grenkobo in jezo spominja časov, ko je bil del Slovenije, v katerem je živela, pod italijansko okupacijo in so morali tudi doma govoriti italijansko. Slovenščina jim je bila zato še bolj pomembna, ker nismo smeli govoriti slovensko doma. Zelo težko bi bilo od nekoga pričakovati, da tudi doma govori angleško, če to ni njegova materinščina. Učenci se je naučijo v šoli.« (Liz Tomažič)

»Moje hčerke so govorile samo slovensko v predšolskem času in samo malo, kar so se naučile angleščine v igri z drugimi otroki. To jim ni bila nikdar nobena ovira, kljub temu da smo doma vedno govorili slovensko. Iz lastne izkušnje vem, kako se otroci hitro naučijo jezika.« (Aleksandra Ceferin)

»Ko sem hodila v osnovno šolo, so svetovali staršem, naj tudi doma govorijo z otroki angleško, da se bodo lažje prilagodili in vključili v skupnost, torej asimilirali. To je napačno. Kot ESL učiteljica jim pravim, naj ohranijo svojo materinščino. Če jo bodo ohranili, se bodo možgani še bolj razvijali. Staršem bi priporočala, naj ohranijo materinščino doma.« (Silvia Žele)

»Zdaj ko sem starejša in imam veliko slovenskih prijateljic, vidim, da bi se rade naučile slovenščine. Ampak zdaj je vse prepozno, ne bodo se mogle nikoli dobro naučiti. Vidim sama, da sem zelo srečna, ker je mama govorila z nami slovensko. Čeprav smo včasih v šoli hoteli, da bi bili taki kot drugi ljudje in da bi tudi naši starši govorili angleško, ampak zdaj, ko sem starejša, sem vesela, da znam slovensko, da znam še en jezik. Tisti, ki se niso učili, jim je žal ... Poučevala sem tudi v verskem središču majhne otroke slovenščino – tretjo ali četrto generacijo Slovencev. Seveda pa se otroci slovenščine ne bodo naučili, če dobijo eno nedeljo ali dve na mesec nekaj ur slovenščine, zato morajo starši govorit z njimi slovensko doma.« (Veronika Smrdel)

Cela vrsta je dejavnikov, ki prispevajo k takšnim stališčem naših sogovornic. V našem primeru pa niso povezani le z lastno izkušnjo, temveč tudi z razmislekom, ki je sestavni del njihovega profesionalnega razvoja. Z vidika sistemskega nivoja je znanje različnih jezikov danes v Avstraliji cenjeno, vzpodbuja se ohranjanje materinščine. Vendar pa, če izhajamo iz predpostavke, da je jezik eden izmed najpomembnejših vidikov pri ohranjanju etnične identitete, lahko trdimo, da kljub prizadevanjem, ki jih avstralska družba namenja ohranjanju etničnih identitet, te izginjajo, oziroma da politika multikulturalizma vodi k asimilaciji, v tem primeru, ne več dvostopenjski, temveč morda trostopenjski. V tem smislu tudi zgoraj izpostavljena dilema, govoriti doma v materinščini ali ne, v bistvu ni dilema, saj v vsakem primeru vodi k opuščanju materinščine, v prvem hitreje in v drugem počasneje. Pa vendar je odnos, ki ga ima do tega država, pomemben, saj govori o tem, ali je imigrant spoštovan državljan, ali je prinesel s seboj le prtljago, ki jo mora čim prej odložiti. Vendar pa, ali je jezik res eden izmed najpomembnejših aspektov ohranjanja etnične identitete?[26] Po mnenju Z. Skrbiša, izhajajoč iz analize avstralskih Slovencev, jezik priseljencev ni več glavni simbol pripadnosti neki etnični skupini, temveč postaja glavno sredstvo in oblika izražanja etničnosti simbolna identifikacija.[27] »Primer otrok slovenskih migrantov jasno kaže, da se vse bolj zatekajo k tistim vidikom njihove izvorne etnične kulture, ki imajo močne vizualne in simbolne poteze, pa čeprav to ne povečuje njihove vidljivosti v okolju gostiteljske družbe.« (Skrbiš, 1996, str. 68) Ali kot pravi ena izmed naših sogovornic:

> *»Mladina sicer izgublja jezik, deželo in kultura staršev pa jo zanimata in to je zrno, iz katerega vzklije prihodnost, ki bo vedno bolj globalna, lepa nova rast.«* (Aleksandra Ceferin)

Avstralski šolski sistem prav gotovo kaže na velik napor in težnjo, da bi bile vse etnične skupnosti enakopravne, da ne bi bilo diskriminacije in rasizma,[28] posamezniku pa dopušča možnosti, da se odloči, katere navade, ki izhajajo iz njegove dediščine, bo ohranil in katere spremenil. S tem pa kaže na odprtost in širino duha avstralske družbe. In če drži trditev, da se mora civilizacija soditi po tem, kakšen odnos ima do manjšin, je v to smer vloženega prav gotovo veliko napora. To seveda nikakor ne pomeni, da diskriminacije v avstralskih šolah in družbi ni,[29] morda le, da je to ena izmed tem, ki se ji že zaradi svoje multikulturnosti nikoli ne morejo in nočejo izogniti, jo skušajo vedno in povsod ohranjati v središču pozornosti in se soočati z njo.

---

[26] Takšno mnenje imajo predstavniki slovenskih etničnih organizacij v Avstraliji. Poleg jezika navajajo še religijo (Skrbiš, 1996).

[27] O tem govori tudi M. Milharčič - Hladnik v zvezi s Slovenci v ZDA. O tem glej njen tekst v 19. številki Dveh domovin (2004) in tudi tekst v tej številki.

[28] Naj v zvezi s tem le omenim: čeprav avstralskemu multikulturalizmu to z vidika priseljencev relativno dobro uspeva, imajo še vedno veliko težav v odnosu do aboriginov.

[29] *»Seveda je. Zdi se mi, da je diskriminacija nekaj naravnega. Ljudje čutimo odpor do stvari, ki so drugačne od nas. Avstralci so izjemno tolerantni ljudje v tem, da znajo s tem sami poračunati in*

VIRI IN LITERATURA:

Australian multiculturalism for a new century: Towards inclusiveness (1999). Australia: National Multicultural Advisory Council, str. 122.

Ceferin, Aleksandra (2003). *Slovenian Language in Australia: 25 years of Slovenian language in Victorian Schools.* Victoria: Institute for Slovenian Studies in Victoria.

Ceferin, Aleksandra (2004). Šolskovzgojni sistem v Avstraliji: Viktorija 1980–2003, koledar Slovenske izseljenske matice.

Collins, Jock (1988). *Migrant Hands in a Distant Land.* Sydney, London: Pluto Press.

Čebulj Sajko, Breda (1992). *Med srečo in svobodo.* Ljubljana: samozaložba, str. 251.

Čebulj Sajko, Breda (2000). *Razpotja izseljencev.* Ljubljana: Založba ZRC, str. 140.

ESL Report 2002 (2003). Victoria: Office of School Education, str. 48.

Jordens, Ann-Mari (1997). *Alien to citizen: Settling migrants in Australia, 1945–1975,* Australia: Allen and Unwin with Australian Archives.

Khoo, Siew-Ean idr. (2002). *Second Generation Australians.* Australia: Department of Immigration and Multicultural and Indigenons Affairs, str. 148.

Languages other than English in governement schools 2002 (2002). Melbourne: Communications Division, for the Office of School Education, Department of Education and Training, str. 106.

Lukšič - Hacin, Marina (2004). Konceptualne dileme v razpravah o multikulturalizmu in globalizaciji, *Dve domovini/Two homelands,* 19, str. 107–120.

Mikola, Maša (2004). *Etnična izbira, od avstralskih Slovencev do slovenskih Avstralcev,* diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, str. 84.

---

tega ne kažejo preveč navzven. Na nek način so tudi malo naivni. Tu je veliko prostora, ljudje niso živčni in si mislijo, bo že kako. So leženi, če pa jim stopiš na žulj, bo pa to slaba izkušnja in bodo postali tako diskriminativni in nestrpni kot kdo drug ... Problem je po mojem v tem, kako ljudje govorijo angleško. Naša soseda hodi k zdravniku kitajskega porekla, rada ga ima, ko ti ga hoče predstaviti, pa pravi: Ko jaz zaprem oči, sploh ne bi vedela, da je Kitajec, ker brezhibno govori angleško. Ona bi verjetno po tem diskriminirala. Drugi zdravnik pa zelo slabo govori angleško, je prišel iz Kitajske in ima zelo malo pacientov. Verjetno ni slab zdravnik in veliko ljudi se trudi iti k njemu še enkrat, pa vendar, če ne razumejo, koliko tablet morajo vzeti, potem je to resen problem. Avstralce vidim kot izjemno tolerantne.« (Metka Čuk)

Nekatere sogovornice imajo izkušnje diskriminacije celo v šoli: *»Imela sem izkušnje, ko starši niso hoteli govoriti z menoj, ker nisem avstralskega porekla. Bili so Avstralci. Večina staršev ni tako osornih, vendar pa je rasizem tudi med starši. Starši ne odobravajo npr., če se njihov sin ali hči druži s prijatelji z drugačnim poreklom kot so sami.«* (Silvia Žele)

»Ne (nimam nobene izkušnje diskriminacije, op. M. P.). Mi kot Slovenci ne izgledamo drugače. Edino priimek. V prejšnji šoli, kjer so bili bolj Avstralci in Angleži, so zelo težko izgovarjali moj priimek in včasih so se delali malo norca. Ko pa so se navadili, je bilo v redu. V tej šoli pa sploh ne.« (Veronika Smrdel)

Milharčič - Hladnik, Mirjam (2004). Ohranjanje etnične identitete in tradicije med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci v Združenih državah Amerike, *Dve domovini/Two homelands,* 19, str. 121–140.

Multicultural policy for Victorian schools (1997). Victoria: Department of Education.

Second generation Australians (2002), str. 15.

Skrbiš, Zlatko (1994). On ethnic »communities« in non-native environments, *Dve domovini/Two homelands,* 5, str. 137–149.

Skrbiš, Zlatko (1996). »Slovenes in Australia: some decades later towards a research agenda«, *Soočanje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje* (ur. Irena Gantar Godina), Ljubljana: Inštitut za izseljenstvo, ZRC SAZU, str. 63–68.

Skrbiš, Zlatko (2001). »Slovenes«, *The Australian People* (ur. J. Jupp), Cambridge: University Press, str. 686–687.

Skrbiš, Zlatko (2003). Diasporično slovenstvo: politika, nacionalizem in mobilnost, *Družboslovne razprave*, 42, str. 9–20.

Zalokar, Jurij (1991). *Mavrična kača.* Radovljica: Didakta.

Žele, Silvia (2003). »What is like to be a person of Slovenian heritage in Australia?« (prispevek na konferenci *Slovenian language and culture – the Future*, Kew, Melburne, 23. 3. 2003), str. 3.

www.sofweb.vic.edu.au

www.immi.gov.au

www.decs.act.gov.au

INFORMATORJI:[30]

Veronika Smrdel, rojena 1972, srednješolska učiteljica, druga generacija

Suzanne Prosenak, rojena 1968, srednješolska učiteljica, druga generacija

Osnovnošolska učiteljica, intervju št. 3, rojena 1957, prva generacija

Metka Čuk, rojena 1958, bivša lektorica slovenščine v Sydneyju, pripravljala maturitetne izpite za slovenščino, prva generacija

Magda Pišotek, rojena 1956, srednješolska učiteljica, prva generacija

Liz Tomažič, rojena 1955, srednješolska učiteljica, druga generacija

Aleksandra Ceferin, rojena 1932, upokojenka, srednješolska učiteljica, izdelala učni program slovenščine za VSL in slovenščino registrirala kot maturitetni predmet, prva generacija

Silvia Žele, rojena 1961, srednješolska učiteljica, druga generacija

Osnovnošolska učiteljica, intervju št. 9, rojena 1940, prva generacija

Osnovnošolski učitelj, intervju št. 10, rojen 1972, druga generacija

[30] Navajam le del poklica informatorjev, relevantnega za pričujoči tekst.

SUMMARY

FROM THE DEMAND FOR RENOUNCING MOTHER TONGUE TO APPRECIATION OF BILINGUALISM: EDUCATIONAL SYSTEM IN AUSTRALIA

Mojca Peček

The entire Australian society is essentially marked by three periods in regard of dealing with immigrants; they go from the policy of white Australia to non-discriminatory immigration policy, called Australian multiculturalism. All mentioned periods substantially influence the Australian education system as well. Australia has long ago accepted the standpoint that mastering English language is the key to a complex participation in Australian society. What is new in multiculturalism policy in comparison to the previous two periods is that it does not demand oblivion of the cultures of immigrants. A variety of aspects of Australian way of life exists, which the newcomers must accept but at the same time it is anticipated that immigrants and their children might want to preserve their customs and tradition. That reflects in education as well. Multicultural education is not a part of the curriculum in the form of a specific subject, for example mathematics. Subjects, which at first sight reflect multiculturalism most are English language as a second language (ESL) and languages other than English (LOTE). Multicultural education as such must be a composite part of all major education fields and must be reflected in the ethos of schools.

As researches indicate, school plays a significant role in learning English with children of parents who know little or no English language; with this connected is the anticipation that the children of immigrants will as adults include successfully in the labour market and in Australian society as a whole. Numerous programmes are formed for immigrant children, from enabling additional aid to pupils originating from non English speaking environments to English as a second language, which pupils attend instead of the "real" English, and English language schools and centres for newcomers. It is on the other hand possible to learn several other languages which pupils can take as graduation exams, with which the equality of languages and cultures is practised on the school level.

The Australian educational system most certainly exhibits a huge effort and tendency for equality of all ethnic communities, and leaves to the individual to decide which customs deriving from one's heritage one will preserve and which one will change, which all indicates a wide openness of the Australian society. If the statement that a civilisation should be judged by its attitude towards minorities holds, there is certainly much effort invested in that direction. That does not mean there is no discrimination in Australian schools and society; this is one of the themes, which they cannot and do not want ever to avoid because of their multiculturalism, and which they at all times try to keep in the centre of attention and confront with it.

ŠOLSKE IZKUŠNJE V MULTIKULTURNEM OKOLJU ZDRUŽENIH DRŽAV AMERIKE SKOZI ZGODBE SLOVENSKIH PRISELJENK

Mirjam Milharčič-Hladnik

COBISS 1.01

UVOD

Za otroke slovenskih staršev, ki so odraščali v dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega stoletja v slovenskih skupnostih širom Združenih držav Amerike, je bil vstop v šolo pogosto šokantna izkušnja. Kot so opisovale ženske pripovedovalke svojih življenjskih zgodb, nekatere do takrat sploh niso vedele, da so slovenskega porekla, druge so doživele zaničevanje njihovega jezika, navad in običajev od sošolk ali sošolcev, velikokrat pa je bil občutek drugačnosti povezan s slabim znanjem angleškega jezika.[1] Njihovi odzivi so bili različni, pa ne v smislu učnih prizadevanj, saj so se vse, brez izjeme, hitro naučile angleškega jezika in bile v šoli uspešne. Različno je bilo njihovo doživljanje osebne etnične identitete, ki so jo nekatere začele zanikati ali opuščati, druge so se je še bolj oklenile in jo zavestno gojile, najpogosteje pa so spretno in pragmatično uskladile prvine etničnega sveta družine in skupnosti z zahtevami širšega družbenega in predvsem šolskega okolja.

V prvi polovici prejšnjega stoletja je v ZDA vladal strah pred tujci zato so se priseljenci in njihovi otroci hoteli čimprej amerikanizirati, torej postati to, kar so od njih pričakovali. Večina slovenskih staršev je želela za svoje otroke, da bi postali pravi Američani in si s tem pridobili ugledno mesto v širši družbi; da bi se šolali in dobili boljše plačana in manj težka dela; da bi živeli v bolj urejenih in lepših mestnih predelih. In njihove želje so se uresničile.[2] Pričujoče besedilo bo izpostavilo šolske izkušnje drugih dveh valov slovenskega izseljevanja v Združene države Amerike po drugi svetovni vojni, predvsem zadnjega po letu 1960. Šolske izkušnje po letu 1960 so

[1] O tem gl. Mirjam Milharčič-Hladnik, »Ohranjanje etnične identitete in tradicije med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci v Združenih državah Amerike«, *Dve domovini/Two Homelands* 19, Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 2004, str. 121–140.

[2] Potomci prvih in poznejših slovenskih priseljencev so v sto letih na socialni lestvici uspeha prehodili pot od najnižjih, nekvalificiranih težaških del in statusa tiste vrste podljudi, ki naj bi bili nesposobni akulturacije in asimilacije, do spoštovanega višjega srednjega razreda. To se je zgodilo vsem priseljencem iz Evrope. Gl. Mirjam Milharčič Hladnik, »Slovenian Women's Stories from America«, *Dve domovini/Two Homelands* 19, Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 2003, str. 47–61.

posebej zanimive zaradi političnih in družbenih sprememb, ki so povzročile uvajanje multikulturalizma in ponovno obuditev etničnih identitet v obdobju nove etničnosti. Zabeležila sem jih s pomočjo intervjujev oziroma razgovorov z materami, učiteljicami in strokovnjakinjami slovenskega porekla v New Yorku, Washingtonu in Clevelandu ter z ravnateljico in učiteljico angleščine v osnovni šoli v etnično mešanem okolišu Brooklyna v New Yorku.[3]

»PONOSEN SEM, DA SEM ...«

»Ponosen sem, da sem Poljak« je nalepka in napis, ki jo je v okolišu Greenpoint v Brooklynu, New York, najpogosteje videti. To, da je Greenpoint četrt s prevladujočim poljskim prebivalstvom, ki se v obljubljeno deželo ni priseljevalo samo pred letom 1945 in takoj po njem, pač pa trajen dotok traja še vedno, ne pomeni, da v njej ne živijo tudi priseljenci iz drugih koncev sveta, od Jemna, Koreje, Južnoameriških držav in Mehike do Kazahstana, Indije in Kitajske ali Slovenije; da nimajo v senci velikih katoliških cerkva svojih molilnic, trgovine pa so zaprte glede na potrebe njihovih lastnikov, ali ob nedeljah dopoldne ali petkih popoldne, ali nikoli; in da na ulicah ne bi vladalo mirno vzdušje ljudi, ki so nedvomno kulturno in etnično zelo različni, a v svojem prizadevanju po dobrem življenju povsem enaki. Spremembo, do katere je ameriško družbo pripeljala uvedba multikulturalizma kot politične doktrine in ideologije, je nazorno opisala učiteljica angleškega jezika, ki uči v osnovni šoli te četrti, Elizabeth Czastkiewicz.

»V Ameriko sem prišla leta 1964, ko sem imela osem let. Na Poljskem sem bila odlična učenka, tu v Greenpointu pa popolna izobčenka. Nisem znala angleščine zato so me klicali stupid in to je bila tudi prva angleška beseda, ki sem se jo naučila. Sedeti sem morala v zadnji klopi in to je bilo zelo ponižujoče. Nihče ni govoril z mano, ali so me žalili, ali so hodili mimo mene, kot da me ni. Moja samozavest je bila nična in to so še po štiridesetih letih najbolj boleči spomini. Prišli smo februarja in tisto šolsko leto je bilo popolnoma izgubljeno. Hodila sem v katoliško šolo in naslednje šolsko leto se je vse spremenilo, kajti ena učiteljica, nuna, je videla, v kakšni stiski sem, in je začela zame skrbeti, me učiti angleščino, mi vzpodbujati samozavest in mi pomagati. Danes delam kot učiteljica angleščine kot drugega jezika v šoli v istem okolišu in razlika je popolna. Otrok, ki pride iz druge dežele in zna

[3] Intervjuji so bili posneti v marcu in aprilu 2004 kot terensko delo v okviru temeljnega raziskovalnega projekta z naslovom *»Pravičnost v izobraževalnih sistemih – primerjalni vidik«*. V okviru projekta analiziramo pravičnost v šolskih sistemih Avstralije, Švedske, ZDA in Slovenije tudi iz vidika etnične (ne)enakopravnosti. Pri tem so izkušnje slovenskih priseljencev v omenjenih državah za raziskavo posebej pomembne in relevantne. Gl. besedilo vodje projekta Mojce Peček Čuk v pričujoči številki *Dve domovini/Two homelands*.

slabo ali pa sploh ne zna jezika, je obravnavan popolnoma drugače. Najprej gre za to, da je dejstvo, da je prišel od drugod sprejeto kot samoumevno in neproblematično ter da se razume, kako pomembna je njegova kultura in da je nanjo lahko ponosen. Naslednja stopnja je učenje angleškega jezika oziroma informiranje o deželi, kamor je prišel, o Ameriki, navadah, kulturi, praznikih. In zadnja stopnja so primerjave z navadami, prazniki, s kulturo v deželi, od koder je prišel.

To so teme, o katerih govorimo, ko se učimo angleščino. Da se zavedamo vseh različnih kultur, praznikov, dežel, navad in se o njih pogovarjamo. Otroci namreč mlajšimi otroki je lažje delati, ker prej začno govoriti in so bolj sproščeni. Starejši otroci kot so, težje je prebiti njihove zavore, sram, zadrego, saj so v obdobju odraščanja, ko postane komunikacija med učenci in učitelji nasploh težja. Vendar lahko bolj občutljive otroke hitro odkrijem in se jim približam, ker sem zaradi svoje izkušnje za njihove težave bolj dovzetna.«

Sistem pomoči otrokom, katerih materni jezik ni angleščina, se je v zadnjih desetletjih uveljavil na zgoraj opisani način. Sistem pomoči je tak, da vsak otrok, ki ne zna angleško, opravi posebne teste in je na podlagi rezultatov razvrščen v razred posebne pomoči oziroma učenja angleškega jezika. Ti otroci potem obiskujejo posebne ure učenja angleščine, ki so organizirane po principu *pull out*, kar pomeni, da učenci zapustijo svoj razred za eno uro na dan in se gredo učit angleščino z učenci, ki so na enaki stopnji znanja kot oni. Učitelji se tedensko dogovorijo in razporedijo svoje delo in urnik tako, da učenci, ki se udeležujejo dodatnega pouka angleškega jezika, ne zamudijo pomembnega jemanja snovi, recimo pri matematiki. Njihova odsotnost tako nima nobenih posledic za sledenje snovi in delo v razredu. Ravnateljica osnovne šole v Greenpointu, Barbara Capello, ocenjuje, da potrebujejo učenci v povprečju od enega do dveh let za to, da osvojijo angleški jezik in jim dodatne ure niso več potrebne.

»Imamo tudi 'buddy system', to je medsebojna pomoč učencev. Učenci, ki ne znajo angleško, sedijo vedno z učenci, ki znajo, tako, da jim ti lahko pomagajo in prevajajo. Po razredih je številčnost ne-angleško govorečih otrok različna – v 6. razredu sta na primer po dva otroka, v nižjih razredih ali 'kindergartnu' jih je tudi do polovica razreda.[4] *Dodatna pomoč se izvaja od 'kindergartna' dalje v majhnih skupinah z učitelji, ki jim rečemo ESL – 'en-*

[4] Šolski sistem s predšolskimi stopnjami se v ZDA člení takole:
3 – 5 let starosti: *nursery, day care center* – vrtec
5 let starosti – *kindergarten* – priprava na šolo, podobna našemu prvemu razredu (neobvezna)
6 – 10 let starosti: *elementary school* – osnovna šola (razredna stopnja)
11 – 14 let starosti: *middle school* – osnovna šola (predmetna stopnja)
15 – 18 let starosti: *high school* – srednja šola

glish as a second language teachers'. V naši šoli, ki šteje petsto učencev, kar velja v New Yorku za majhno šolo, imamo dve taki učiteljici. To zadostuje za šolo v skupnosti, ki je etnično zelo mešana, prevladujejo pa priseljenci iz Poljske in velja zato za poljsko sosesko. Diskriminacije v naši šoli ni ne med učenci in učitelji in ne med samimi učenci. To se ne more zgoditi, ker temelji šola na enem samem temeljnem principu in to je spoštovanje. To je glavno. To je moj osnovni princip in to je princip šole, ki jo vodim, pa naj gre za zaposlene ali učence. Vsajen je v vse in se temu ustrezno obnašamo. Glede etničnosti je tako, da se v naši šoli in skupnosti starši zelo trudijo, da bi sami osvojili angleščino čim hitreje in to pričakujejo tudi od svojih otrok. Pri nas nimamo dvojezičnega pouka in tudi starši tega nočejo. Otroke pošiljajo v sobotne šole, kjer se učijo poljščine, od javne šole pa pričakujejo, da jih bo hitro in dobro naučila angleščino.

V soseskah s prevladujočo špansko govorečo populacijo imajo dvojezični pouk, vendar ga počasi opuščajo, ker ni uspešen. Uvajati so ga začeli ob koncu 1970. let, ko je prišlo do prehoda v multikulturalizem v celotni družbi. Takrat se najbolj spominjam kontroverz okoli dvojezičnega šolanja in posebnih usposabljanj za učitelje. Dvojezični pouk ni uspešen zato, ker tako učitelji kot učenci neizogibno uporabljajo veliko bolj svoj materni jezik, v tem primeru španščino, ker je tako bolj praktično in udobno. To pomeni, da se dejansko ne naučijo angleščine tako, kot je treba, in da jih šola ne nauči toliko kot druge, ki hodijo v navadne šole. Danes dvojezični pouk počasi opuščajo in se približujejo našemu modelu. Mislim, da je sistem z ESL učitelji, dodatnimi urami in pomočjo pri učenju angleščine najboljši. Če je dopolnjen še s sistemom medsebojne pomoči in projekti, ki krepijo zavest o enakopravnosti etnij in njihovih kultur, praznikov in navad, potem je popolnoma uspešen.«[5]

Dvojezično šolanje se je začelo uvajati najprej za otroke mehiškega in portoričanskega porekla v poznih 1960. letih. Odločitev Vrhovnega sodišča leta 1974, s katero je šolam v San Franciscu naložilo posebno skrb za otroke kitajskega porekla, ki ne znajo angleško, pa je prvič v zgodovini utemeljila pravico otrok, ki ne znajo angleško, do enakopravnega in kakovostnega izobraževanja. Na tej podlagi se je razumevanje otrokovih pravic v ameriškem izobraževalnem sistemu radikalno spremenilo, saj je etnično poreklo otroka postalo relevantno in v začetnem obdobju navdušenih projektov multikulturnega izobraževanja so se okoli njega uvajali najrazličnejši projekti in eksperimenti. Dodatne zahteve je pred šole postavljalo gibanje za oživitev etničnosti, ki mu pravimo nova etničnost. Izšla je iz gibanj za državljanske, črnske, ženske pravice v času, ko so ekonomske ideologije ali verske pripadnosti izgubile privlačnost identifikacije

[5] Oba intervjuja sta bila opravljena na javni osnovni šoli P.S. 34 v Greenpointu, Brooklyn, New York.

in so delavci, verniki, levičarji ali desničarji (ponovno) postali predvsem Irci, Italijani, Portoričani, Poljaki ali Armenci. In bili na to ponosni. Natančno je bistvo tega obdobja opisala Sellerjeva, ki pravi: »Morda je bila najbolj nova stvar pri novi etničnosti novo občutenje svobode, s katero so ljudje priznavali njeno prisotnost.«[6] Seveda je bilo med razlogi, da so se Američani lahko tako ponosno in zagreto vrnili k svojim etničnim identitetam, najbolj pomembno črnsko gibanje za državljanske pravice in njihove zahteve po primernem družbenem statusu in ustreznih izobraževalnih programih na vseh ravneh. Šole so v 1970. letih začele uvajati etnične vsebine, skupnosti in cerkve so oživile učenje etničnih jezikov, na univerzah so se odprle katedre za etnične študije in etnična renesansa se je razkazovala na ulicah mest s paradami ponosa, festivali, razstavami in etničnimi predstavami.

Te družbene dinamike so povzročile tudi številne probleme. Na področju izobraževanja so bile mnoge novosti kontroverzne in so generirale konflikte in nasprotovanja. Mnogi šolski strokovnjaki so nasprotovali multikulturnemu izobraževanju in trdili, da mora javna šola izobraževati in vzgajati v duhu vladajoče kulture, etnične vsebine pa spadajo v zasebne etnične šole.[7] Še več jih je nasprotovalo dvojezičnemu šolanju. »Nasprotniki dvojezičnega šolanja so trdili, da je bilo politično vzpodbujeno, da ni izboljšalo uspeha otrok ter da je oteževalo učenje angleščine, segregiralo otroke in zniževalo možnosti njihove družbene mobilnosti. Mnogi starši srednjega razreda niso hoteli imeti svojih otrok v dvojezičnih razredih, ki so jih razumeli kot 'dodatno' izobraževanje za manj uspešne otroke nižjega razreda.«[8]

O kontroverznosti dvojezičnega šolanja je govorila tudi Milena Puc, ki je svoje otroke šolala v obdobju, ki nas posebej zanima.

> *»V Združene države Amerike sem prišla leta 1962, v New Jersey, kjer še zdaj živim. Vsi štirje sinovi so bili rojeni tu, v Ameriki, in so začeli hoditi v šolo v začetku 1970. let. Zaradi svojega etničnega porekla niso imeli v šoli nikoli nobenih težav. Doma smo vedno govorili samo slovensko, nikoli jih nismo učili angleščine, saj bi bilo to slabo za njih, ker bi se naučili angleščine z naglasom. Jezika so se sami malo naučili spontano in potem v šoli brez problemov. Rabili so kakšna dva meseca. To ni noben problem, pomanjkljivo znanje jezika se tu v šolah kmalu uredi. Seveda je odvisno tudi od staršev, kakšen odnos imajo do šole in svojega etničnega porekla. Če gojijo doma*

[6] Maxine Schwartz Seller, *To Seek America, A History of Ethnic Life in the United States of America*, Jerome S. Ozer, 1988, str. 268.

[7] Teoretsko razdelavo pojmov, kot so multikulturalizem, interkulturalizem in kultura v odnosu do šole in šolske pravičnosti je razdelala Marina Lukšič Hacin, prav tako sodelavka v omenjenem raziskovalnem projektu. Gl. Marina Lukšič Hacin, »Konceptualne dileme v razpravah o multikulturalizmu in globalizaciji«, *Dve domovini/Two Homelands* 19, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 2004, str. 107–120.

[8] Maxine S. Seller, nav. delo, str. 280.

svoj jezik in svojo tradicijo, in na drugi strani učijo otroke spoštovati šolo in se truditi za dober uspeh, potem ne more biti nobenih problemov. Slovenci, kolikor poznam, nimajo nikoli nobenih težav, ker so pridni in cenijo izobrazbo. To je vse, kar potrebuješ, da si tu uspešen v šoli in tudi pozneje v življenju. Seveda so otroci drug do drugega kruti in tu lahko kdaj pride do žaljivih pripomb, a na ravni šole ni nobene diskriminacije in nobenih težav, če jih seveda ne delajo sami otroci ali njihovi starši. Vsi štirje sinovi so prvih osem let obiskovali katoliško šolo v okolišu, kjer živimo. V katoliških šolah je skrb za otroke zelo velika. Zanimajo se za njihov uspeh, jih spodbujajo, jim pomagajo. V tem se te šole razlikujejo od javnih šol, tudi tistih dobrih. Velik poudarek je na vzgoji, saj jih učijo pravilnega in lepega obnašanja. Tu dobijo osnove, kako se je treba obnašati v svetu. Večji poudarek je tudi na izobraževanju, več se učijo in razpon znanja, ki ga posredujejo, je širši. Pomembno je tudi to, da starši veliko sodelujejo s šolo in tako se vsi poznajo, otrokom je šola domača, znana in se zato v njej od začetka dobro počutijo in so sproščeni. V taki šoli povsem razumljivo ne more biti nobenih težav tudi, če otrok na začetku ne zna dobro angleščine. Učiteljice imajo do otrok oseben odnos in jim pomagajo tam, kjer to posebej potrebujejo.

Vsi priseljenci, razen špansko govorečih, so deležni take obravnave in to je dobro, ker se s tem naučijo jezika in kulture države, v kateri hočejo živeti. Na tak način dobijo možnost, da v šolskem in poklicnem pogledu uspejo. Na drugi strani je primer špansko govorečih priseljencev, ki so obravnavani drugače: nekaj časa so imeli celo šole v španskem jeziku, zdaj se to opušča; imajo napise v španščini, publikacije, razne telefonske informacije v španščini in podobno. To je za njih slabo, kajti onemogoča jim, da bi se enakopravno vključili v družbo in kulturo, ki je angleško govoreča. To je diskriminacija, saj jih postavlja v položaj, ki jim onemogoča, da bi bili v šolskem sistemu in pozneje tako uspešni kot drugi, saj je za uspeh dobro znanje angleščine prvi pogoj. Diskriminacija je tudi zato, ker predpostavlja, da se ravno špansko govoreči ljudje ne morejo naučiti angleščine, kar se pri vseh drugih priseljencih povsem samoumevno pričakuje. Ne samo pri Slovencih, ki smo tako majhen narod. Poglejte Japonce, Vietnamce, ki pridejo sem in so eni najbolj uspešnih pri študiju in v poklicnem življenju. Oni, in vsi drugi tudi, vedo, da se v Ameriki govori angleško. In če jih še starši doma pravilno vzgajajo, potem nimajo nobenih problemov. Posebna skrb za špansko govoreče priseljence je seveda stvar politike in nabiranja volilnih glasov in žalostno je, da ljudje sami ne vidijo, kako jim ta skrb škodi.«

Izobraževalne aspiracije slovenskih priseljencev v Združene države Amerike v zadnjem, sodobnem valu posamičnega priseljevanja so zelo podobne aspiracijam priseljencev po drugi svetovni vojni, ki so bile visoke in sofisticirane, saj so bili večinoma izobraženi in so izhajali iz modernejšega okolja kot so ga zapustili njihovi predhodniki

več desetletij ali celo pol stoletja prej. Zase in za svoje otroke so pričakovali visok nivo dosežene izobrazbe in temu ustrezna delovna mesta, nepoznavanje angleškega jezika pa ni predstavljalo etnične dileme, ampak zgolj objektivno, a premagljivo oviro. V ameriški družbi je sicer še vedno prevladovala ideologija talilnega lonca, pa tudi strahovi pred tujci in njihovo nesposobnostjo akulturacije so se le počasi umikali politični kampaniji prepričevanja, da morajo Združene države Amerike pomagati prebežnikom iz opustošene in ideološko nevarne Evrope. Kljub temu so bile izobraževalne in širše družbene razmere za slovenske priseljence in njihove otroke ugodne, nenazadnje tudi zato, ker je medvojni depresiji in povojnemu ideološkemu pogromaštvu v Združenih državah Amerike sledilo obdobje izjemne ekonomske prosperitete in obnovljenega zaupanja v izobraževalni sistem. Morda je bila prav zaradi tega ohranitev slovenskega jezika tako težka, dejansko neuresničljiva naloga. Uspešnost v izobraževalnem sistemu, na delovnih mestih, povezana z visokim nivojem aspiracij, minimalnim prostim časom, zahtevnim delovnim in šolskim okoljem je onemogočila, da bi se med povojnimi priseljenci slovenski jezik bolj intenzivno ohranjal.

Otroci, ki so rasli v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, so vstopali v šolski sistem podobno kot tisti v dvajsetih in tridesetih, saj predvsem prvorojeni in edini otroci slovenskih družin do šole marsikdaj niso znali angleško, ker niso hodili v vrtec in je bila izpostavljenost televiziji bistveno manjša kot pozneje. Iz številnih razgovorov, ki sem jih opravila s slovenskimi priseljenkami oziroma njihovimi potomkami vseh generacij in izseljenskih valov, je jasno, da z angleščino nikoli niso imeli večjih težav. Velike spremembe v 1970. letih pa so z uvajanjem doktrine multikulturalizma v šole povzročile, da je postal materni jezik, ki ni bil angleščina, posebej vrednoten in upoštevan kot nosilec kulture in identitete, ki ameriško okolje bogati in ne več ogroža. O spremenjenih pogledih na etničnost otrok v ameriškem šolskem sistemu je govorila Marija Sedmak, ki se je v Cleveland priselila leta 1971, se takoj poročila s Slovencem in v naslednjih letih rodila in izšolala sedem otrok. Spremembe je opazila sama, o njih pa so ji pripovedovali tudi člani številčne družine njene mame, ki so se priselili precej pred njo, in ljudje širše slovenske skupnosti.

»Drugi časi pomenijo razliko, ki se je zgodila v petnajstih letih let in zdaj so v šoli zadovoljni, da govorijo otroci še drug jezik. Ko smo šli v Slovenijo in smo jih vzeli iz šole en teden prej, so rekli, »O, le vzemite jih, koliko otrok pa ima tako srečo, da gredo lahko kam«. To je taka velika reč za otroke, da gredo malo ven iz Amerike. Ta zadnja dva od mojih sedmih otrok nista imela nobenih težav, nasprotno. Ta mala hčerka je zelo brihtna in je v najboljših razredih. Vse jim vedno razloži o slovenskih stvareh, naredi in jim nese butarce, in učitelje res zanima, ti ta mladi učitelji so bolj odprti. Trideset let nazaj učitelji niso bili odprti, niso marali, da otroci govorijo drug jezik in to sem velikokrat slišala. Preden smo mi prišli, so to še bolj zatirali, recimo po vojni, v šestdesetih in tudi še v začetku sedemdesetih.. V osemdesetih letih se je počasi obrnilo in danes imajo v šolah etnične tedne, ko vsi prinesejo nekaj

o svoji narodnosti. Predvsem v nižjih razredih to bolj obravnavajo in znanje drugega jezika razumejo kot prednost. Pri hčerki, ki je v sedmem razredu, na primer, vsak semester vzamejo en jezik, tri jezike na leto, francosko, nemško in špansko, da vidijo, kateri jim leži, kot pripravo na srednjo šolo, kjer se bo enega učila. In pri hčerki znanje slovenščine prav pride, ker če ti znaš en drug jezik že prej, nimaš problemov. Marsikdo, ki je hodil v slovensko šolo, mi je to že rekel, da ni problem se naučiti še drugih jezikov.

Danes je to res drugače. Jaz hodim na univerzo, študiram za socialno delavko, in ne znam dobro angleško, predvsem pisati, pa ne bo noben profesor nič rekel in me zaradi tega ne sekirajo, ampak pravijo, kako sem srečna, da znam dva jezika. In delajo protekcijo meni v prid. Mi dajo pol ure več za test, ker vedo, da ne znam tako hitro brati kot drugi. To se je zelo spremenilo, včasih so ljudi v nič dajali in zato tudi ni šlo več Slovencev študirat. Zato bi tudi rekla, da danes v šoli vzpodbujajo ohranjanje etnične identitete med otroki. En teden otroci prinašajo stvari v šolo, lahko se oblečejo v narodne noše, morda to traja zadnjih petnajst let, več ne.«

»ČEZ TEDEN AMERIKANCI, OB SOBOTAH IN NEDELJAH PA SLOVENCI ...«

Ko govorimo o velikih družbenih spremembah, ki so jih sprožila burna 1960. leta, mislimo predvsem na Zakon o državljanskih pravicah iz leta 1964, ki je prepovedal vsako vrsto diskriminacije glede na raso, spol in nacionalni izvor; na Zakon o volilni pravici iz leta 1965; ter na reformo politike priseljevanja iz istega leta, s katero sicer ni bil odpravljen sistem kvot, pač pa je bil odpravljen nacionalni izvor kot njegova osnova.[9] S temi zakoni je bil ukinjen znanstveni rasizem, ki je politiki pol stoletja nudil potrebno metodologijo za hierarhično klasificiranje ljudi glede na njihovo etnično poreklo in kulturno identiteto, s tem pa podžigal rasistične resentimente ljudi v vsakodnevnem življenju.[10] Zamenjala ga je ideologija multikulturalizma, ki je ob-

[9] Novi sistem kvot, ki je nadomestil tistega iz leta 1924, je temeljil na hemisferski delitvi sveta in je bil ukinjen leta 1978, ko ga je nadomestila enotna številka največ 20.000 priseljencev iz katerekoli države. Gl. Donna R. Gabaccia, *Immigration and American Diversity, A Social and Cultural History*, Blackwell Publishers, Oxford, 2002, str. 215.

[10] V besedilu izpuščam problem odnosa med belci in črnci, ki daje ameriški družbi odločilen pečat, za obravnavano obdobje pa je posebej pomemben, saj je gibanje za pravice črncev gibalo vseh drugih. Izpuščam ga zaradi kompleksnosti tega poglavja ameriške zgodovine, ker zanjo v pričujočem besedilu ni prostora. Več o vplivu gibanja za pravice črncev na šolsko politiko ter o poskusih odprave diskriminacije v ameriškem šolskem sistemu, bolj znanih kot »affirmative actions«, gl. v Mirjam Milharčič Hladnik, »Bogastvo konceptualizacij in analiz šolske pravičnosti«, v, Mojca Peček in Cveta Razdevšek-Pučko, *Uspešnost in pravičnost v šoli*, Pedagoška Fakulteta, Ljubljana, 2003, str. 49–60.

ljubljala velike družbene spremembe, izpolniti pa jih ni mogla. Še preden so se iztekla sedemdeseta leta prejšnjega stoletja je postalo jasno, da čaščenje etničnosti, predvsem v radikalnih verzijah, sproža kulturne vojne med vizijami prihodnosti ameriške družbe. Za mnoge je bila alternativa v civilnem narodu, ki sprejema etnično in kulturno raznolikost posameznikov brez posebnega poudarka na razlikah med etničnimi skupinami. Pri družbeni vlogi šole so bila nasprotja in konflikti posebej močni.

»Od devetnajstega stoletja dalje so javne šole v ZDA ustanavljali predvsem zato, da bi otroke izobraževala za državljanstvo. Verjetno neizogibno, se reformatorji in radikalci med multikulturalisti niso mogli strinjati ne med sabo ne z nasprotnikiki, kaj bi državljansko izobraževanje zdaj potrebovalo,« piše Gabaccia. Pri tem poudarja, da so poleg skrajnih idej o posebnih predmetnikih in šolah za vsako etnično skupino posebej (pa seveda še za tako imenovane Afro-Američane, ženske ter Indijance) vendarle prevladovale reformistične ideje o tem, da bi v javnih šolah nekaj časa posvetili spoznavanju etničnih skupin, da bi uvedli posebne mesecev črnske in ženske zgodovine ter da bi sodelovali pri javnih praznovanjih kulturne raznolikosti.[11] Mnogi Američani so multikulturalizem odločno zavračali in ocenjevali multikulturne ukrepe in eksperimente v izobraževanju za družbeno destruktivne. Od šole so zahtevali, da priseljencem tako kot včasih, nudi osnove jezika in kulture, ki jim omogočajo asimilacijo in uživanje državljanskih pravic brez etničnih in rasnih predznakov. Umiritev in celo umik multikulturnih pristopov iz javne šole je opisala Mojca Kemperle, ki se je v New York priselila leta 1986 in je s šolanjem svojih dveh otrok začela v začetku devetdesetih let. Starejši sin se je letos vpisal na univerzo, mlajša hčerka pa v srednjo šolo in ves čas sta se šolala v javnih šolah na Mannhatnu.

> *»Glede poudarkov na etničnosti lahko rečem, da nisem nikoli opazila nič takega – ne v kurikulumu ne pri različnih dejavnostih. Edino, kar se morda veže na to, je španski jezik kot obvezni predmet v kurikulumu. Prej bi rekla, da se bojijo kakršnihkoli etničnih elementov in da to raje ignorirajo kot poudarjajo, da ne bi slučajno prišlo do kakšnih nesorazmerij in bi eno stvar bolj poudarjali kot drugo. Enakopravno poudarjajo različne etnične praznike in učijo se o verskih praznikih, vendar na zelo nevtralen, informativen način. Kaj več od tega pa nisem zasledila, sploh ne. In glede tega nismo nikoli opazili nobene diskriminacije, pa tudi drugi starši, kolikor smo govorili z njimi, ne. Nikoli. Prav tako tudi v odnosih nismo nikoli zasledili nobene diskriminacije. Samo zanima jih, od kod si in odgovor ne povzroči nobenega negativnega odnosa. Največkrat zgolj radovednost.«*

Nekoliko drugačna je izkušnja iz Washingtona, kamor se je priselila Leopoldina Plut Pregelj, ki je svojega sina skozi šolski sistem začela spremljati slabih pet let prej kot Mojca Kemperle. A v burnih dveh desetletjih, kolikor je trajal izbruh in potem

[11] Donna R. Gabaccia, nav. delo, str. 223.

umiritev multikulturnih šolskih pretresov, je morda že to dovolj za opazno razliko, čeprav je po drugi strani možno tudi to, da se je v veliko večjem in etnično neprimerno bolj raznolikem New Yorku umirjanje začelo prej in bolj intenzivno.

»V Združene države Amerike, v Washington D.C., sem prišla živet leta 1982, ko je bil sin Marko star eno leto. Marko je bil v privatnih šolah od drugega leta in pol, ko je šel v vrtec, pa do svojega 22. leta, to je bilo lani, ko je diplomiral na likovni akademiji v Baltimorju. V vseh šolah, ki jih je Marko obiskoval, sta bila etničnost in verska pripadnost posebna vrednota, ki so ju v šoli spoštovali in gojili. Celo v katoliški šoli so učenci v 5. razredu delali projekte, v katerih so raziskovali druge verske tradicije. Marko je imel enomesečni projekt o budizmu. Ob nedeljah smo ga peljali v budistični tempelj, kjer se je pogovarjal z budističnim svečenikom, se srečal z drugimi budisti, pregledoval knjige in napisal poročilo. Ob tem projektu sem se tudi sama veliko naučila. V šolah so imeli proste dneve za judovske in krščanske praznike, ob njih so posamezniki informirali svoje sošolce, jih povabili na domača praznovanja, v svoja svetišča in podobno. V šoli se je Marko opredeljeval kot Amerikanec/Slovenec in s ponosom govoril o Sloveniji. Ima tudi dvojno državljanstvo. V šoli sva vsako leto, vsaj enkrat na leto, seznanjala učence na različne načine s Slovenijo. To je bilo odvisno od starosti in interesa učencev, včasih pa tudi od učitelja. Marko je imel na temo Slovenija več samostojnih projektov pri različnih predmetih, običajno na pobudo učitelja. Po Markovem pripovedovanju in mojih lastnih izkušnjah, so tudi drugi otroci predstavljali svoje korenine: dele sveta iz katerih so prišli njihovi starši ali stari starši.

V vseh letih šolanja smo imeli eno samo neprijetno izkušnjo glede izražanja drugačnosti. To se je zgodilo v katoliški šoli, na predšolski stopnji. Po mojem mnenju je učiteljica neustrezno ravnala. Marko je v šolo prinašal bosanske pletene copatke in otroci so se iz njega norčevali. Čeprav ga je učiteljica zaščitila pred otroki, češ, 'to, kar delate, ni lepo', je Marku svetovala, da copat ne prinese več v šolo. Ko sem šla v šolo, da bi sama zvedela, kaj se je zgodilo, mi je svetovala, da naj bi se Marko bolj prilagajal drugim otrokom. Ko sem ji svetovala, da bi copatke lahko izrabila kot izhodišče za izobraževalno in vzgojno dejavnost, me je prosila, da pridem v šolo in ji pomagam. Tako smo z učenci tisto leto dvakrat sedli v namišljen avion in poleteli v Slovenijo, občudovali njene zanimivosti – živali, rastline, se sladkali s potico, jedli kranjske klobase, brali slovenske pravljice in poslušali otroške pesmi in ob njih zaplesali. Moje izkušnje glede upoštevanja različnih ras in etničnosti ter verskih tradicij učencev so bile v šolah, ki jih je obiskoval Marko, izredno pozitivne.Tudi ena najbolj prestižnih likovnih akademij v ZDA, na katero je bil Marko sprejet in kjer je lani tudi diplomiral, je etničnost in manjšine resno obravnavala pri podeljevanju štipendij. Tudi v

programu so študente spodbujali, da raziskujejo svoje korenine. Marko je v drugem letniku napravil obsežno likovno študijo slovenske pokrajine.«

Kljub obdobju multikulturalizma, ki je v ameriški družbi nedvomno pustil sledi, lahko rečemo, da ni v Združenih državah Amerike nikoli obstajala posebna skrb države za ohranjanje etnične in kulturne identitete priseljencev tako kot na Švedskem ali v Avstraliji. Od naselitve prvih priseljencev dalje je bila to skrb posamičnih etničnih skupnosti, ki so si versko, šolsko, kulturno, zabavno, solidarnostno in organizacijsko življenje v svojih skupnostih urejala po svoje in s svojimi sredstvi. V krajih, kjer so se naselili Slovenci, lahko občudujemo velike in razkošne cerkve, narodne domove, kuturne centre in druge institucije, osebno pa se nisem mogla nikoli načuditi velikopoteznosti, ki so jo ljudje, tako znani po skromnosti in varčnosti, pri tem pokazali. Slovenske šole ali šole slovenskega jezika so od začetkov spadale v sam center življenja slovenskih skupnosti in so se ponekod ohranile do danes. Tako tudi v Clevelandu, v fari slovenske cerkve Svete Marije Vnebovzete, kjer poučuje Marija Sedmak. Njeno delovanje je takole opisala:

»Moj sin je za video film Joeja Valenčiča povedal: » Ja, čez teden smo Amerikanci, ob sobotah in nedeljah pa Slovenci.« Ob sobotah so otroci hodili v slovensko šolo, ob nedeljah pa k maši. Tisti dve uri na teden, kolikor slovenska sobotna šola traja, se vsi lahko naučijo brati in pisati, za govorit je pa težko, če nimajo doma nikogar. Zelo težko. Pri nas doma govorimo slovensko, otroci med sabo so pa zelo hitro začeli govoriti angleško. Zdaj, ko so večji, tudi med sabo že kdaj kaj rečejo tudi v slovenščini. Trije so bili po eno leto v Sloveniji v šoli. Eden je bil v škofovih zavodih, hčerka je bila na bežigrajski gimnaziji in se je tudi poročila s Slovencem. Oni trije lepo govorijo in znajo klepetati. Vsi otroci hočejo govoriti slovensko in to tudi zato, ker zadnja leta zelo pogosto hodimo v Slovenijo na dolge obiske. Ko smo imeli prvih pet otrok, nismo mogli iti tako pogosto, to ne. Ampak pozneje pa smo začeli hoditi, kompletna družina, tudi vnuka. In oba hočeta še iti in ju zanima, tudi jezik. Hodita v sobotno šolo in rada gresta, jima ni nič odveč. Z mojimi prvimi sinovi je bilo veliko težje, ker tudi vzpodbude iz okolja ni bilo, pa glavne oddaje na televiziji ob sobotah zjutraj so zamudili in potem niso mogli govoriti s sošolci o tem. Danes gre slovenska šola v Slovenijo za dva tedna in to je zelo pomembno, zelo jim ostane v spominu. Važno je, da vidijo prostor, kjer se jezik res rabi in da ga vidijo v lepi luči. Ti obiski so veliko vredni, finančno nam pomaga tudi Urad za Slovence po svetu.

Slovenska šola pri Sveti Mariji Vnebovzeti obstaja ob sobotah že 50 let. Najprej je bila bolj namenjena druženju kot učenju, zdaj pa je potreba večja tudi po znanju jezika. Za otroke je važno, da ne zaidejo, da imajo dobro družbo, da imajo več prostorov, kamor spadajo, in da niso izgubljeni. In nekateri otroci se veliko naučijo, čeprav nimajo doma nobenega, da bi z

njim govorili slovensko. Sobotne slovenske ure sem učila najprej sedem let v 1980. letih, potem pa deset let, od 1994 do danes. Zdaj imamo petinštirideset otrok in opazila sem, da hodijo ti otroci z veliko večjim veseljem in so ponosni na to. Včasih so hodili zaradi prisile, zato ker smo pač Slovenci. Danes se pozna tudi to, da vedno kam gremo. Svet je bolj odprt, šola etničnost podpira, starši imajo drugačen način za vzpodbujanje. Starši vedo, da je za otroke boljše, če znajo ta jezik, če potujejo in če grejo v Slovenijo. Bolj ko so izobraženi, bolj vzpodbujajo in se tudi sami poskušajo učiti, četudi niso slovenskega porekla. Imajo še nekaj zraven tega, da so Američani, da gredo po svetu, da vidijo druge stvari. To je vse zelo pozitivno. Poznavanje drugega jezika, zemljepisa, Evrope, to se vse pozna pri otrokih, ki gredo po svetu in take je lažje učiti, ker že veliko vedo. To zdaj tudi v šoli razumejo.«

Podobno zgodbo, vendar z drugačnim koncem, je opisala tudi Milena Puc, ki je dolga leta vodila slovensko šolo pri cerkvi Svetega Cirila na Mannhatnu v New Yorku.

»Najprej so imeli slovensko šolo enkrat konec 1960. let, ob sobotah, in učiteljica je bila zelo resna. Bilo je dvajset, trideset otrok, zelo veliko jih je bilo in blizu so živeli, v Ridgewoodu, samo pol ure daleč. Takrat so se veliko naučili v tej šoli. Naučili so se malo literature, naučili so se eno igro in enkrat na leto so nastopali. Bistveno je bilo pokazati, da je slovenščina več kot to, kar govorita mama in ata. Včasih je bilo težko govoriti o Sloveniji, ker je bila še Jugoslavija in je bilo težko pojasniti, kaj je zdaj ta Slovenija, je bilo komplicirano. Ko so jih starši peljali na obisk v Slovenijo, če so imeli denar in če se niso bali, potem je bilo drugače.Ta šola je obstajala deset let, potem je bil presledek, je ni bilo, ker ni bilo več otrok. Potem, ko so bili moji otroci stari tri, štiri leta, smo se začeli pogovarjati, da bi se nekje videvali in smo se odločili za tretjo nedeljo v mesecu po maši. Smo se začeli dobivati na kulturni uri enkrat na začetku 1970. let, vodil pa jo je gospod Kalan, ki je pred kratkim umrl in zdaj to vodi gospod Lango. Kalan je začel pošiljati ljudem informacijo oziroma načrt, kaj naj naredijo, recimo otroci so se morali naučiti pesmico, vse je sestavil in potem dal srečanjem tematsko vsebino. Takrat je bilo še veliko mladine, ampak zdaj so ti otroci odrasli in so razkropljeni po Ameriki, zato več ne pridejo. Stanujejo predaleč in nimajo časa. V začetku 1980. let se mi je zdelo, da bi lahko spet začeli s slovensko šolo, ampak nihče ni hotel priti v soboto. Pa so rekli, »kaj pa, če bi bilo pred mašo«.Tako smo imeli ob nedeljah ob 9 uri slovensko šolo, samo eno uro, smo sedeli za mizo in nas ni bilo dosti. Vsi otroci so bili različnih starosti, ampak vsi so imeli na istem nivoju slabo slovenščino. Jaz sem začela s tem namenom, da jim pokažem, da imamo jezik, kulturo, navade, da to ni stvar samo mame in ata in sem hotela, da se to propadanje znanja jezika in kulture malo zaustavi. Pritiskala sem na starše, da morajo z njimi doma govoriti slovensko, ker sem

imela premalo časa, da bi jih v tej uri kaj naučila. Jaz sem jim dala besedo, potem pa smo naredili stavek, smo se bolj pogovarjali, pa kopirala sem veliko, da sem jim dala liste za domov in so delali domače naloge. Iz Slovenije sem prinesla dvajset knjig, takih majhnih, lahkih, za vse, da so potem imeli vsak svojo in konec leta smo imeli bralno igro. To so imeli radi.

Napisala sem staršem pismo, da je njihova naloga, da govorijo doma slovensko, prav tako stari starši, da je to njihova naloga, sem jim kar povedala, se nisem nič nazaj držala.Včasih je bilo petnajst, dvajset otrok, potem pa so prišli čez nekaj let majhni otroci in sem rekla Alenki Pfeifer naj jih vzame in jih ima posebej. Istočasno sva delali, ena v tem prostoru, ena v zgornjem nadstropju. Smo kupili še eno tablo, pa je bilo. Vse smo sami kupili, vse je bilo prostovoljno. Imeli smo učbenike od Milene Gobec, ki sem jih uporabljala, pa domačo nalogo sem jim dala in naročila staršem, da skupaj delajo. Veliko so potem pomagali, ko so videli, da se ne hecam, da sem rekla to, kar je treba narediti. Bila je ena slovenska zavest, pa govorili smo o slovenskih navadah, o praznikih, o žegnjanju. Hotela sem, da govorijo o nečem, kar vedo in poznajo, o tem, kar so govorili v šoli, o športu, pa kar jih je zanimalo. Naučila sem jih voščiti praznike, pozdravljati, Zdravljico, tudi peti, ker sem doma pela v pevskem zboru. Spomladi sem našla kakšno spomladansko pesem, pa jeseni kakšno jesensko, o Prešernu, Kosovelu sem malo povedala. Povedati sem hotela, da imamo kulturo, da smo kulturni narod. Trajalo je kakšnih petnajst let. Ti otroci so ob osamosvojitvi kar zažareli – »o, imamo državo in Zdravljica je njena himna«. Govorila sem jim o tem, da bodo morda dobili službo v Sloveniji ali pa ko bodo šli na obisk, sem jim rekla, »boste videli, kako bo fino, ko boste znali prebrati napise in jih boste razumeli«. Ob začetku 1990. let ni bilo več otrok in leta 1996, ko so začeli s prenovo cerkve, smo šolo zaprli. Končali smo tisto pomlad, morda so bili še trije otroci. Ni več mladine in otrok ni več, kot fara nimamo več zaledja in vprašanje je, koliko časa bo ta fara, ta cerkev, sploh še obstajala. Stari so pomrli, otroci so se razselili in tega je konec.«

Tega, kar opisuje Milena Puc, je verjetno res konec, vendar to ne pomeni, da se ohranjanje etnične identitete ne nadaljuje v drugih oblikah. V preteklosti so se potomci priseljencev velikokrat odločili za zanikanje svojega etničnega porekla, za spremembo čudnega imena in neizgovorljivega priimka, strokovnjaki pa so napovedovali, da se bodo Američani svojih etničnih identitet znebili tako kot obdrsanih kovčkov, s katerimi so pripotovali v obljubljeno deželo. Zato je bil vznik nove etničnosti za mnoge veliko presenečenje in seveda izziv za drugačno razmišljanje o ameriški družbi in prihodnosti. Kaj je onkraj talilnega lonca? Kaj je v njem nestopljivo? Namesto prispodobe vročega brbotanja, v katerem se etnične sestavine priseljencev stapljajo v novo substanco ameriškega državljana, so začele vznikati prispodobe ohlajenih sadnih in zelenjavnih solat, kjer je vsaka najmanjša sestavina posebej vidna in vredna občudovanja. Po

umiritvi strastnega vznika nove etničnosti v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja in umiku militantnega razkazovanja etnične pripadnosti je med potomci priseljencev iz Evrope ostalo tisto, kar je Gans leta 1979 poimenoval »simbolna identifikacija«.[12] Gre za simbolno identifikacijo potomcev belih, evropskih, priseljencev s predniki, ki je stvar izbire posameznika, spada med prostočasne aktivnosti in nima nobenega usodnega vpliva na njihovo življenje.[13]

Pri tem se postavlja vprašanje, iz česa je narejena ta simbolna identifikacija pri tretji ali četrti generaciji belih Američanov, ki so po poreklu lahko najrazličnejša mešanica Ircev, Poljakov, Italijanov, Nemcev, Slovencev ali česa podobnega. Kaj, denimo, razume kot svojo kulturno dediščino potomka slovenskih priseljencev četrte generacije, ki razen polke in potice ne pozna nič slovenskega, razen seveda zgodb o svojih prednikih; in kaj lahko to identifikacijo krepi oziroma od kje izvira potreba po njej? Če se vprašamo o smiselnosti in pomenu slovenskih šol ali tedenskih ur učenja slovenščine, ki sta jih opisovali Milena Puc in Marija Sedmak, je jasno, da tako učenje neizogibno ostaja na rudimentarni stopnji, ker je slovenščina zahteven jezik, pri katerem je ločnica med pogovornim in knjižnim jezikom dokaj globoka. Po mojem mnenju pri rednih tedenskih srečanjih ne gre toliko za to, ali se bo slovenski jezik ohranil, pač pa za ritual, pri katerem nastajajo nevidne niti, iz katere se lahko stke močnejša vez simbolne identifikacije s predniki. Na urah učenja slovenščine je Milena Puc govorila predvsem o kulturi, velikih pesnikih in pisateljih, Zdravljici, in čeprav »je zdaj tega konec«, so tam otroci in mladostniki dobili nekaj, kar jim bo nekoč lahko ponudilo možnost tako imenovane »izbire«.

Možnost simbolne identifikacije je odprta in neobvezna, nima nobenih usodnih posledic za življenje, pa vendar si jo ljudje želijo, ali pa mislijo, da jo potrebujejo. Mary Lou Voelk, potomko slovenskih staršev iz začetka 20. stoletja, ki se predano ukvarja z ohranjanjem slovenske kulturne dediščine v največji ženski organizaciji, Slovenian Women's Union of America, sem vprašala, zakaj to počne. Zakaj misli, da je potrebno ohranjati in predajati izročilo naslednjim generacijam, ki so lahko samo še četrtina, petina, ali še manj slovenskega porekla. Odgovorila mi je kratko, da »nas ohranjanje kulturne in etnične tradicije povezuje s preteklostjo in predniki, združuje družino in gradi značaj. Vzgoja je osnovna vrednota vsake družine in kje lahko začnemo? Pri svoji kulturni dediščini, le kje drugje!« Nedvomno je naklonjenost, sprejemanje in razumevanje etničnosti v širši družbi in posebej v šolskem sistemu pomembno za to, da se posamezniki počutijo sprejete in cenjene, ne glede na to, kaj so po poreklu. A na drugi strani je jasno tudi to, da so niti simbolne identifikacije in potrebe po tem, da je posameznik več kot Američan, narejene iz povsem drugačnega materiala.

[12] Herbert Gans, "Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Cultures in America", *Ethnic and Racial Studies* 2, 1979, str. 1–20.

[13] Mary C. Waters, *Ethnic Options, Choosing Identities in America*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Oxford, 1990, str. 7.

ZAKLJUČEK

In kaj je danes Američan? To se je postavilo kot zanimivo vprašanje ob objavi podatkov zadnjega popisa prebivalstva iz leta 2000, ko je število prebivalcev ZDA, rojenih zunaj njenih meja, doseglo najvišje število v zgodovini, to je 56 milijonov ali 20 odstotkov populacije. Pri tem so priseljenci iz Mehike najbolj številčni, saj predstavljajo več kot četrtino zunaj meja ZDA rojenih prebivalcev. Ta delež posamične države je največji po letu 1890, ko je bilo 30 odstotkov prebivalstva, rojenega izven meja ZDA, iz Nemčije. Objavljenih je bilo še nekaj presenetljivih podatkov, ki opozarjajo, da ZDA ostaja dežela priseljencev, polna dinamičnih vprašanj o svoji in »njihovi« identiteti. Na primer, samo 33 odstotkov prebivalstva, ki so stari nad 25 let in rojeni v Mehiki, je končalo srednjo šolo, medtem ko je ta odstotek med priseljenci iz Afrike 95 odstotkov. In medtem, ko je povprečen dohodek gospodinjstva tistih, ki so bili rojeni v Južni Ameriki, okrog 29.000 dolarjev, je pri tistih iz Azije 51.000 dolarjev, veliko več od povprečja ameriških gospodinjstev.[14]

Ali je za pametne, briljantne in izobražene, ki so po letu 1965 dobili ob novih množicah revnih in neukih možnost vstopa v obljubljeno deželo, vprašanje ohranjanja etnične identitete danes drugačno kot v preteklosti? Je za izobraženo Slovenko, ki je z letalom pristala v Washingtonu v začetku 1980. let to vprašanje enako resno kot za njeno neizobraženo predhodnico pol stoletja ali par desetletij prej? In za njune sinove? Vse je tako kot v preteklosti odvisno najprej od tega, kar priseljenci v smislu znanja, izkušenj in kulturnih ter finančnih resursov prinesejo s seboj, in pa od tega, kako jih okolje sprejme. Velika gostiteljica ZDA ni nikoli sprejemala vseh priseljencev z enako mero gostoljubja, pomoči in prijaznosti, kajti obljubljena dežela je razredno, rasno in kulturno globoko segmentirana in razcepljena. Če so potomci prvih slovenskih priseljencev potrebovali sto let, da so se udobno namestili v višjem srednjem razredu, je to malo ali veliko? Mary Molek je opisovala življenje svojih staršev kot slabše od življenja črncev v času suženjstva, saj so morali gospodarji sužnjem priskrbeti vsaj obleko in streho nad glavo.[15] Danes so slovenski priseljenci izobraženi, moderni, sofisticirani in nedvomno prijazno sprejeti. Tako kot Vietnamci in Japonci. In povsem drugače kot priseljenci iz Mehike, Haitija, Nikaragve ali Jamajke, ki ne samo, da so večinoma revni in slabše izobraženi, ampak jih zaradi tega velika gostiteljica pričaka z neprijaznostjo, zapletenimi birokratskimi postopki, diskriminacijo pri iskanju zaposlitve, z nenaklonjenostjo, kulturnimi ovirami in nenazadnje z rasizmom.[16]

Če govorimo pri tem še o vlogi javnega šolskega sistema, velja upoštevati njegovo dvojno, emancipacijsko in diskriminacijsko družbeno funkcijo. Šolo moramo razumeti

---

[14] Janny Scott, "Foreign Born in U.S. at Record High", The New York Times, February 7, 2002, str. A26.

[15] Gl. Mary Molek, »Immigrant Woman«, Dover, Delaware, 1976, str. 5.

[16] Gl. odlično raziskavo o paradoksu asimilacije modernih priseljencev v ZDA, Ruben G. Rumbaut and Alejandro Portes (eds.), *Ethnicities, Children of Immigrants in America*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London and Russel Sage Foundation, New York, 2001.

najprej v vlogi etnično in religiozno nevtralnega javnega aparata, ki preko vzgoje v dominantni kulturi vsem priseljencem izenačuje možnosti akulturacije in asimilacije ter je v tem izrazito demokratična institucija; in seveda v vlogi ideološkega in razrednega aparata države, ki preko navidezne nevtralnosti in enakopravnosti, dejansko služi diskriminaciji in ohranitvi obstoječih oblastnih političnih in kulturnih razmerij. V tem kontekstu je tudi lažje razumeti, zakaj je multikulturalizem v ZDA pomenil obdobje resnih družbenih konfliktov in na koncu uspešno zatrtih revolucionarnih eksperimentov. Izkušnje modernih slovenskih priseljencev zaradi majhnosti in politične nepomembnosti kot etnične skupnosti; zaradi kulturne prilagodljivosti ameriškemu modelu, saj »Slovenci nimajo težav, ker so pridni in cenijo izobrazbo«; ter zaradi bele kože, seveda povsem izpadejo iz te dramatične in kontroverzne zgodbe ameriške sodobnosti.

SUMMARY

SCHOOL EXPERIENCES IN AMERICAN MULTICULTURAL ENVIRONMENT AS TOLD BY SLOVENIAN IMMIGRANTS

Mirjam Milharčič-Hladnik

The text is based on the interviews with Slovenian immigrant mothers, teachers and experts and with a principal and a teacher of English as a second language in New York City, Cleveland, Ohio and Washington D.C., conducted in spring 2004. That was a field work for the research project »Equity in educational systems – a comparative study«, which also focuses on equity concerning ethnicity in USA, Sweden, Australia and of course, Slovenia. Experiences of Slovenian immigrants in these countries are of utmost interest as is the historical context of their narratives. I have chosen the period after 1960 since it is the time of crucial social and political changes in the U.S.A, which brought multiculturalism into schools and new ethnicities on the streets. The interviewees are describing the differences that started after 1970. in regard to the ethnic origins of students in school. For a century, the general goals of public schooling were assimilation and acculturation and that started to change. First, there were radical projects and cultural wars among those who wanted public schooling more ethnic oriented and the opponents who insisted that school had to provide the same, civic education for all future citizens of the U.S.A. The interviewees have had in general very good experiences with the American schools from Pre-K to the High School level. They stressed the fact that in the period after 1970 they felt positive attitude concerning ethnic, religious and cultural differences of students and they praised the special attention that was given to those with English as a second language. The experiences of Slovenian immigrants of this period are very positive also because as educated, white and culturally »compatible« people, they were most welcomed by the host country and did not face many problems in general.

SLOVENSKA MISIJONARKA PRI INUITIH

Zvone Žigon[1]

COBISS 1.01

UVOD

Kot študent, pozneje pa tudi kot novinar in raziskovalec, sem v zadnjih 14 letih med raznimi potovanji obiskal tudi več slovenskih misijonark in misijonarjev. Srečal sem jih na jugu Čila (Curacautin), v argentinski Patagoniji (Selva oscura, Bariloche), na obrobju brazilskega močvirja Pantanal (Cuiaba), na podeželju nedaleč od venezuelske prestolnice Caracas, med Grmičarji (Bušmani) v Bocvani (Kasane), v revnem predelu Kaira ter v Aleksandriji (Egipt). V novinarskih časih sem z njimi, pa tudi z nekaterimi, ki so se iz različnih razlogov mudili v domovini, opravil več intervjujev ali zgolj pisal o njihovem delu in težavah. Na tako rekoč vsakogar od njih me vežejo predvsem prijetni spomini – vedno je šlo za pogumne osebnosti, prepričane v svoje poslanstvo, hkrati pa zelo odprte za drugačnost. V okviru svojega raziskovalnega dela sem se največ posvečal vprašanjem etnične identitete, predvsem njeni »dvojnosti« v primeru slovenskih izseljencev v Južni Ameriki, nekako vzporedno pa me je na poseben način privlačilo tudi vprašanje položaja misijonarja kot izrazito specifičnega, atipičnega zdomca ali izseljenca. Tako je po opravljenih študijah med Slovenci v Južni Ameriki in nato še v Afriki in na Arabskem polotoku logično vzniknilo in se začelo ponujati v obravnavo tudi vprašanje misijonarstva. Tema je zanimiva ne le zaradi vonja po »eksotičnem«, pač pa tudi in predvsem zaradi njene raznolikosti. Vsak od misijonarjev se namreč nahaja v popolnoma drugačnem položaju, ki je odvisen predvsem od družbenih, ekonomskih in kulturnih razmer – kulturne podobe okolja, v katerem deluje. Skoraj sto slovenskih laiških in kleričnih misijonarjev iz Slovenije (nekateri tudi iz slovenskih družin v izseljenstvu) je trenutno razpršenih po vsem svetu, od Japonske in Papue - Nove Gvineje prek Kirgizije in Albanije do Afrike, Južne Amerike in kanadskega skrajnega severa.

Zanimive izkušnje iz preteklosti in želja po bližnjem stiku s tem vprašanjem so me privedle do odločitve o izvedbi podoktorskega projekta z naslovom Sodobni (slovenski) misijonar kot izseljenec, ki je zdaj zaključen.

---

[1] Dr. Zvone Žigon je redno zaposlen kot svetovalec vlade na Uradu RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, dopolnilno pa je zaposlen tudi kot znanstveni sodelavec na Inštitutu za slovensko izseljenstvo.

Eno od pomembnih poglavij v raziskavi je v pričujočem prispevku predstavljena študija primera – »case study« slovenske misijonarke sestre Dorice Sever, ki že šesto leto deluje med Inuiti (»Eskimi«) na severu Kanade, v zvezni državi Nunavut.

Misijonarji

Knjiga B. Kolarja (Kolar 1998: 9) opredeljuje kot misijonarje tiste, ki ustrezajo dvema meriloma. Prvo je, da posameznik odide iz domačega okolja s poslanstvom misijonarja, pri čemer ga v tem poslanstvu potrdi domača cerkvena skupnost ali redovna skupnost, ki ji pripada. Simbolno to največkrat predstavlja izročitev misijonskega križa. Odhajajoči s tem sprejme nalogo skupnosti, nastopa v njenem imenu in ostaja povezan z njo, vsaj v določeni meri, od molitve do zbiranja denarja, knjig, zdravil, dopisovanja itd.

Drugi kriterij je, da jih skupnost, kjer delujejo, obravnava kot misijonarje in ima do njih tak odnos.

Zaradi svoje specifične oznanjevalske vloge so bili misijonarji vedno obravnavani predvsem kot nosilci izrazito akulturacijske vloge, kot prenašalci kulturnih modelov iz razvitejših v manj razvite nekrščanske kulture. Manj znana je vloga misijonarja kot izseljenca, torej v tem kontekstu posameznika, ki se ob prihodu v zelo drugačno okolje prav tako kot drugi sreča s kulturnim šokom. Pogoj za uspešno delovanje je posebej v sodobnem času odprtost in sposobnost empatije, akomodacije in delne adaptacije, ne le v smislu življenjskih navad, ampak tudi načinov približevanja svoje vere in kulture večinski kulturi in celo učenja od nje.

Misijonarstvo, ki je sicer zanimiva tema na področju socialne in kulturne antropologije, je v domači strokovni in znanstveni literaturi obravnavano predvsem v zgodovinski in deloma etnološki perspektivi. Zgodovinarji raziskujejo in opisujejo znane slovenske misijonarje iz preteklosti, sodobni misijonarji pa so deležni predvsem pozornosti novinarjev. Prisotno je obravnavanje predvsem socialne in politične vloge posameznih misijonarjev.

Izhodiščne teze raziskave

Raziskava »Sodobni (slovenski) misijonar kot izseljenec« se osredotoča na osebnost misijonarja kot posameznika, socializiranega v svoji kulturi, ki se mora kljub kulturnemu šoku, ki ga doleti tako kot vsakega drugega migranta in ki ga posamezni misijonarji prenašajo na različne načine, obnašati po eni strani neznačilno: namesto da bi se kot posameznik, torej v absolutni kvantitativni manjšini, adaptiral, maksimalno prilagodil in v končni fazi asimiliral (kot bi narekoval naravni proces), mora hkrati ohraniti svojo kulturno identiteto, če hoče pač izpolniti svoje poslanstvo in njen religiozni del posredovati v novem okolju. Pa vendar se mora misijonar sodobnega časa do

neke mere zavestno »podrediti« navedenim standardnim procesom. Približati se mora načinu razmišljanja, mentaliteti večine, ki ji oznanja svoje sporočilo – toleriranje načina oblačenja, učenje jezika, sodelovanje v vsakdanjem življenju domačinov, spoštovanje »poganskih«, animističnih ali celo vraževernih običajev itd. Znotraj (slovenske) rimskokatoliške Cerkve je za tak proces uveljavljen izraz »inkulturacija«.[2]

Pomembna je tudi socialna vloga – sodobni misijonarji so cenjeni predvsem zaradi svoje karitativne dejavnosti, organizacijskih sposobnosti ipd. (Pedro Opeka – Slovenska vas za smetiščarje na Madagaskarju). Ob tem velja predpostavka, da je v primeru, da ga domačini sprejemajo predvsem ali samo zaradi materialnih, socialnih koristi, to v breme osnovnemu sporočilu, poslanstvu misijonarja.

Zaradi drugačnih – ugodnejših (čeprav ne idealnih) socialnih razmer v okolju delovanja, specifičnosti klime in kulture je primer s. Dorice Sever še posebej zanimiv.

Metodologija in potek dela

Ker sem opazil, da pri obravnavanju tematike občasno podlegam stereotipizaciji na podlagi mojih srečanj z misijonarji v Afriki in Južni Ameriki, sem za terensko delo oz. zaključek projekta iskal kulturo, ki bi mi bila popolnoma neznana in bi zato tudi na lastni koži doživljal moment kulturnega šoka, ki mu je izpostavljen vsak misijonar kot nosilec lastne izvirne kulture; zato mi je zelo prav prišla ponudba misijonarke s. Dorice Sever, ki deluje med Inuiti na skrajnem severu Kanade.

Raziskava je po načinu dela izrazito »večdimenzionalna«, saj kombinira »kabinetno« delo oziroma zbiranje in analiziranje knjižnega in drugega gradiva, dopisovanja (samoizpovedana življenjska zgodba) ter odgovorov na oblikovana vprašanja, dopolnilni polstrukturirani intervju, več preliminarnih neformalnih srečanj med misijonarkinim dopustom v Sloveniji (2003) ter končno obisk – bivanje pri misijonarki kot oblika, najbližja priznani metodi »opazovanja z udeležbo«.

Začelo se je s pismom z zelo okvirno zastavljenimi vprašanji oziroma izhodišči, pred katerimi sem najprej karseda podrobno predstavil samega sebe, naredil sem torej prvi korak k medsebojnemu »spoznavanju«. Sogovorniki, med njimi s. Dorica, so imeli

[2] Izraz »inkulturacija« kot označevanje stikov, prepletenosti med evangelijem in krajevnimi kulturami se je začel uporabljati po drugem vatikanskem cerkvenem zboru, tak pristop pa je začel s svojim zgledom uveljavljati Janez Pavel II., ki je začel s številnimi »misijonskimi« potovanji k različnim kulturam. Na pomisleke o smiselnosti misijonarstva spričo uveljavljanja pomena izvirnosti kultur in verskih sistemov Janez Pavel II. odgovarja: »Misijoni torej, razen tega, da izhajajo iz izrečenega Gospodovega naročila, izvirajo tudi iz globoke zahteve božjega življenja v nas. Tisti, ki sestavljajo telo katoliške Cerkve, morajo začutiti, da jim je dana posebna prednost in da so prav zato še bolj zavezani pričevanju krščanske vere in krščanskega življenja, pojmovanega kot služba bratom, in dolžni odgovor Bogu. Pri tem naj se spominjajo, da morajo svoj odlični položaj pripisovati ne lastnim zaslugam, ampak posebni Kristusovi milosti; ako tej milosti niso poslušni v mislih, besedah in dejanju, ne le da se ne bodo zveličali, ampak bodo še strože sojeni.« (Kolar: 24)

nato možnost izbire vsebine in načina pisanja (vezano besedilo, neposredni odgovori na vprašanja, odlomki iz dnevnika, poezija ...).

Objava pisma misijonarke zagotavlja največjo možno mero nepristranskosti in objektivnosti v raziskovalčevem delu. Pismo je nastalo približno leto dni pred mojim obiskom na misijonu in se nevezano opira na okvirna vprašanja, zastavljena v mojem pismu – vprašalniku.

K maksimalni objektivnosti raziskave pripomore tudi moj – raziskovalčev dnevnik bivanja na terenu. Ta je pisan na dokaj poljuden način, brez vsebinskih popravkov, skoraj natanko tak, kot je bil v času svojega nastajanja, vsak večer po končanih srečanjih, pogovorih, doživetjih. V njem so spontano navedena moja opažanja, doživljanje okolja; kot raziskovalec pred bralcem razgaljam lastno subjektivnost – bralec tako prek moje subjektivnosti moje delo presoja bolj objektivno.

Tak pristop v okviru kvalitativnega družboslovnega raziskovanja ima še eno bistveno prednost: odnos med raziskovalcem in »raziskovancem« je postavljen na raven, ki presega dominacijo, morda manipulacijo in včasih celo zlorabo. Odnos je izrazito enakovreden.

Metodo »opazovanja z udeležbo«, ki bi zahtevala nekajmesečno ali celo nekajletno bivanje na terenu, sem bil prisiljen prilagoditi tehničnim možnostim oziroma skrčiti na vsega dva tedna.[3] Gre za resda kratko obdobje, pa vendar dovolj dolgo za vsaj delen vpogled tako v inuitsko kulturo kot v delo in samo pozicijo misijonarke.

Potovanje sem tempiral na čas pred Veliko nočjo, ko je delo misijonarja bistveno bolj intenzivno (priprave na praznovanje) in so tudi domačini lažje dosegljivi. (Domneva se je izkazala za pravilno.) Poleg tega je pomlad obdobje, ko sta dan in noč približno enako dolga. V primeru, da bi se odločil za božični čas, bi bila namreč skoraj ves čas tema, kar bi bistveno otežilo ali celo onemogočilo pravo, celovito podobo o okolju delovanja. Obisk v poletnem času se je izkazal za neprimernega zaradi pomanjkanja časa za pripravo na potovanje, pa tudi zato, ker gre za obdobje, ki ni značilno za ta del sveta – brez snega in ledu so zgolj mesec ali dva v letu, ves ostali čas pa je življenje prilagojeno zimskim razmeram. Podatek oziroma razlog se zdi nemara nesmiseln, morda »za lase privlečen«, vendar je tistemu, ki je že doživel polarni dan ali polarno noč, lahko zelo razumljiv in logičen.

Med bivanjem na misijonu v Repusle Bayu, Nunavut, Kanada (31. 3. – 13. 4. 2004) sem se skušal držati prirejene različice metode dela »opazovanja z udeležbo«: do skrajnosti se približati populaciji, ki jo obravnavam, torej misijonarki in njenemu položaju sredi inuitske kulture, po drugi strani pa tudi ljudem v kraju, v katerem s. Dorica Sever deluje.

Načrtovanje sistematičnih intervjujev z domačini bi se v primeru te razmeroma zaprte in izolirane populacije izjalovilo, kajti zahodna kultura je tu prisotna še precej

[3] Obisk pri misijonarki je bil izveden v času mojega rednega letnega dopusta, saj sem sicer polno zaposlen v drugi službi, deloma pa so bila omejena tudi finančna sredstva, kajti potovanje na skrajni sever Kanade je izjemno drago.

manj časa kot npr. v večini misijonov v Afriki, pa tudi dojemanje sveta in stikov z drugimi ljudmi je zelo specifično.

Zaradi namena potovanja sem bival v prostorih misijona, s čimer sem bil sicer nekoliko oddaljen od domačinov, a sem zato imel najbolj neposreden »vpogled« v vsakdanjik slovenske misijonarke. Obdobje je bilo razmeroma kratko, vendar glede na možnosti dovolj dolgo, da mi je omogočilo predvsem pristen stik s s. Dorico Sever in bistveno boljše razumevanje njenega položaja glede na drugačnost inuitske kulture, pa tudi prvi stik s to naši civilizaciji popolnoma neznano etnijo.

Pri svojem delu sem uporabljal digitalni in klasični fotoaparat, diktafon ter videokamero.[4] Velikokrat je bilo beleženje pogovorov omejeno na zapisovanje v beležko ali pa sem moral pogovore zgolj povzemati v dnevniku, saj je bilo kakršno koli beleženje glede na situacijo nemogoče, snemanje pa popolnoma nezaželeno.

Potek bivanja na terenu

27. – 29. marec:

Potovanje v Winnipeg prek Frankfurta in Toronta, v Winnipegu oskrba z nekaterimi manjkajočimi potrebščinami (kapa-maska za nizke temperature, prašek za gretje rok oziroma snemalne opreme itd.).

29. – 31. marec:

Potovanje v Churchill, sedež škofije Nunavut, tam pogovor s pristojnim škofom Reynaldom Rouloujem, obisk Eskimskega muzeja.

31. marec – 12. april:

a) potovanje v Repulse Bay (prek Arviata, Chesterfield Inleta in Rankin Inleta);
b) 14 priložnostnih ali vodenih pogovorov s predstavniki lokalnih ustanov; domačimi prebivalci in drugimi – največkrat povezano z obiskom na domu oziroma v ustanovi;
c) 3 polstrukturirani intervjuji (duhovnik – misijonar p. Louis Fournier, s. Dorica Sever, vodja izobraževalnega središča za odrasle Earl Dean);
č) komuniciranje z lokalnim prebivalstvom:

- obisk občine,
- ogled osnovne šole in pogovor z ravnateljico ter nekaterimi učitelji,
- ogled zdravstvenega doma in pogovor z osebjem,
- ogled Arctic Collegea, izobraževalne ustanove za odrasle, in pogovor z udeleženci ter vodjo,
- izlet skupaj s šolskimi otroki, povezan z gradnjo igluja,

[4] Med bivanjem v Repulse Bayu sem na digitalno kamero posnel cca. 3 ure gradiva. Pomembnejše kadre sem združil v enourno kompilacijo na DVD, dostopno v arhivu Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Posnetki so zmontirani po časovnem zaporedju, tako kot so bili posneti, zato se dogodki iz misijona prepletajo s srečanji z domačini, podobno kot si sledijo tudi dogodki, zapisani v dnevniku.

- vožnja s pasjo vprego,
- udeležba na lokalni zabavnoglasbeni prireditvi za domačine,
- ogled »velikonočnih« iger za domačine na ledu ter zvečer v telovadnici,
- ogled priprav domačih prebivalcev na festival v »drum dance« – tradicionalen način petja, plesa in pripovedovanja osebnih zgodb, anekdot in drugih dogodkov,
- ekskurzija pod vodstvom domačinov, povezana z ogledom arheološke točke z ostanki inuitske civilizacije Thule iz 11. stol.,
- vsakdanje komuniciranje z več domačini vseh starosti;

d) sodelovanje pri delovanju misijona:

- opazovanje priprav na velikonočno praznovanje, udeležba,
- opazovanje in udeležba pri vsakdanjem življenju in delu na misijonu (kuha, meditacija, molitev, priprava birmancev, nedeljski verouk, vsak dan srečanje z otroki),
- opazovanje (tudi snemanje) in udeležba pri velikonočnih mašnih in drugih obredih.

12. april: priprava na odhod, ki pa je bil zaradi snežnega viharja prestavljen za en dan.
13. april: odhod do Winnipega.
14. april: odhod v Slovenijo.

REPULSE BAY IN INUITI

Območje na severu Kanade je izjemno prostrano in hkrati zelo redko poseljeno, predvsem seveda zaradi ostrih klimatskih pogojev. Podnebje označujejo nasprotja med zimsko nočjo, ki traja po nekaj mesecev, temperature pa redno padajo pod – 50 stopinj Celzija, in poletnim dnem, ki pa kljub soncu nikoli ni pretirano topel, temperature se v najbolj »vročih« mesecih povzpnejo nekako do 15, izjemoma tudi več stopinj Celzija. »Permafrost« – konstantno globinsko zamrznjena zemlja – tudi v poletnih mesecih ne rodi drugega kot nizko travo, ki pa zadošča za prehranjevanje velikih čred karibujev – severnih jelenov. Ti predstavljajo glavni vir prehrane za Inuite, poleg rib, tjulnjev, mrožev …

Inuiti (Inuit = človek) oziroma njihovi predniki so se na severu današnje Kanade naselili že pred približno 15.000 leti, ko naj bi prišli prek zamrznjenega Beringovega morja iz Mongolije. Prva taka znana kultura sega v obdobje od 3.000 do 500 pred Kristusom, naseljena pa je bila večinoma ob obali in na otokih današnje severne Kanade (»far north«).

Različne etnije danes tvorijo ohlapno in razpršeno skupino »arktičnih« prebivalcev, od Laponske in Laponcev ali Samijev (Finska, Švedska, Norveška, Rusija) prek severnih obrobij Rusije, Aljaske, severozahodne Kanade in Nunavuta do Grenlandije. Jezik je

soroden, tako tudi način življenja, prilagojen ostrim klimatskim razmeram. Prav te so vzrok za tako močno »drugačnost« teh kultur. Zaradi sledenja jelenjim čredam so ta ljudstva skozi tisočletja gojila nomadski način življenja, so pa tudi ribiči. V boju za preživetje so izpopolnili tehnike lova na jelene, tjulnje, mrože, severne medvede, polarne lisice in kite, gradnje hiše iz snega (iglu)[5], vzpostavili pa so tudi zanimiv, za naše pojme nemara včasih »surov« model življenja v skupnosti. Za razliko od Indijancev se Inuiti nikoli niso združevali v večje plemenske skupnosti, ampak so vedno živeli v majhnih klanih, velikih vsega nekaj družin, in zato bolj gibljivih. Življenje posameznika ni poznalo nikakršnega individualizma v načrtovanju, pa tudi ne v vsakdanjem življenju, kot celo npr. v spolnosti ali opravljanju osebne potrebe v »enoprostornem« igluju; vse se je dogajalo pred očmi vseh in vse (vsakdo) je bilo podrejeno preživetju skupnosti.

Tako so stari in obnemogli, ki niso več zmogli premikanja skupine, preprosto »odšli« v mraz, ostali so v ledeni puščavi, da ne bi ovirali preživetja celote. Če je prišlo obdobje hude lakote, so se včasih »znebili« novorojenk. Predstavljale so namreč zgolj še ena lačna usta, medtem ko so dečki veljali za bodoče lovce in zato skupnosti bolj koristne ... Dekleta so začela rojevati že zelo mlada, otroke pa so, če jih dekle ali mlad par še nista bila sposobna vzdrževati, praviloma posvojili drugi njihovi sorodniki, celo lastna mati. V dolgih zimskih nočeh, ko so med snežnim viharjem tudi po več dni preležali pod živalskimi kožami, goli, drug ob drugem, se je bilo kaj lahko pregrešiti zoper ustaljene norme in celo incest ni bil nič nenavadnega.

Prehrana je temeljila na surovem mesu. Celoten način življenja je bil prilagojen živalski psihologiji, ki so jo morali lovci obvladati zavoljo lastnega preživetja.

Veliko tega se je ohranilo tudi danes, ko Inuiti živijo v lastni zvezni državi v okviru Kanade – Nunavut (»Naša zemlja«), v ogrevanih hišah in ob socialni podpori. Še danes jedo predvsem surovo meso – deloma zaradi prenizke socialne podpore, deloma pa iz navade; še danes so dokaj nezaupljivi in zaprti v svoj krog, še vedno so nadpovprečno iznajdljivi pri reševanju raznih tehničnih težav (popravilo motornih sani ...), ohranila se je navada, da ženske zelo mlade rojevajo, otroci pa so nekako »last vseh« – družina nima tako pomembne družbene vloge, kot jo ima celotna skupnost. Žal se je ohranila tudi visoka stopnja spolnega nasilja.

Celotna zvezna država Nunavut je velika okoli 2 mio. km^2 in šteje vsega okoli 28.000 prebivalcev. Največji kraj je prestolnica Iqaluit s približno 5500 prebivalci, večina krajev pa ima med 200 in 650 prebivalcev. Razdalje med enim in drugim naseljem so tudi po nekaj sto kilometrov in med njimi ni cest. Promet se tako odvija z letali, zelo poredko tudi z motornimi sanmi.

Vloga naravnega okolja je tu torej še danes izjemnega pomena, saj je konstantna nizka temperatura glavni vzrok za specifični način življenja, za zelo redko naseljenost, pozni prihod evropske civilizacije, izoliranost od drugih kultur in za odnos do življenja in smrti, pa tudi pojmovanja nadnaravnega.

[5] Odtod izhajajo izrazi, kot so kajak (kayak – ozek in dolg pokrit čoln, narejen iz živalskih kož), anorak (vetrovka), že omenjeni iglu in morda še kakšen izraz.

Repulse Bay, v katerem je delovala[6] misijonarka s. Dorica Sever, šteje 697 prebivalcev (april 2004), od naslednjega naselja, ki je še manjše, je oddaljen približno 400 km, od prvega večjega kraja (Churchill, pribl. 2000 prebivalcev) pa približno 1200 km. Ima zdravstveni dom s tremi bolničarkami in občasno gostujočimi zdravniki specialisti, policijsko postajo (2 policista), razmeroma veliko šolo, ki jo obiskuje 240 otrok v 12 stopnjah, telovadnico, manjšo dvorano za hokej, dve trgovini, miniaturno pošto in hotel, Arctic College – šolo za odrasle in nekakšen družabni center vasi, anglikansko cerkev z domačim pastorjem, Glad tiding (binkoštna cerkev) ter katoliški misijon z 81-letnim misijonarjem in (v času mojega bivanja) dvema redovnicama (Frančiškanke misijonarke Marijine).

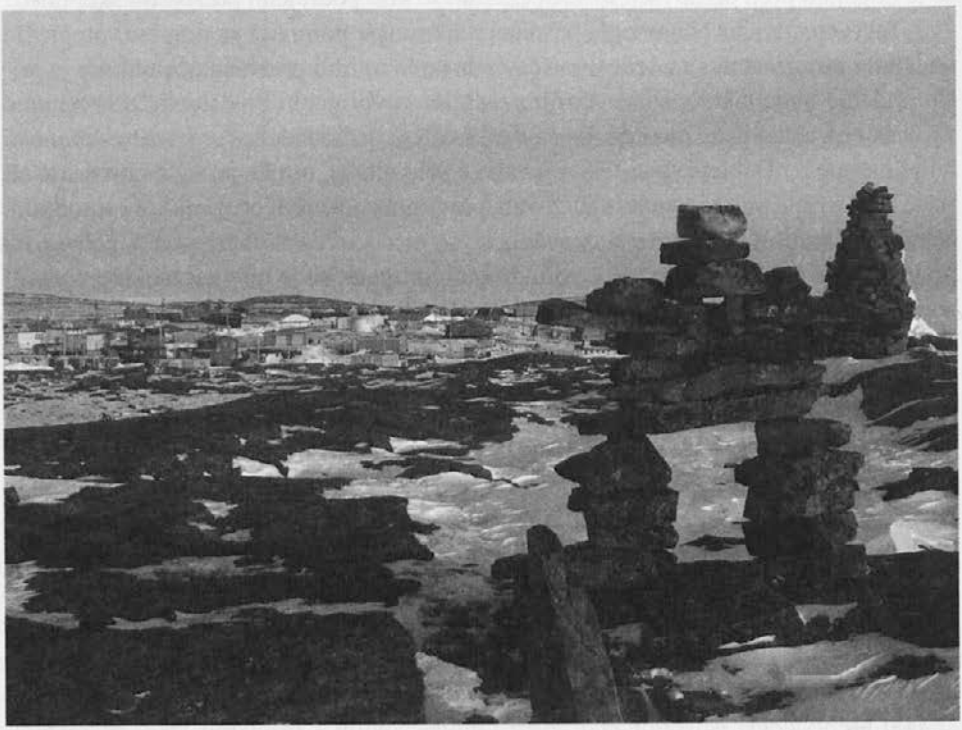

»Inukšuk«, v ozadju naselje Repulse Bay.

Transport živil in drugih potrebščin je omejen, saj je letalski prevoz zelo drag, ladja pa pripelje nafto in različne vrste nepokvarljivega materiala enkrat na leto, v edinem mesecu, ko na morju ni ledu.

[6] … je delovala, kajti s. Dorica Sever se je v začetku poletja 2004 preselila na podoben misijon v kraju Gjoa Haven, približno 500 km severozahodno od Repulse Baya. V tem kraju deluje sama, pokriva pa še sosednji Taloyoak. Oba kraja pozna že od prej, saj ju je v zadnjih letih redno obiskovala v okviru svojega rednega pastoralnega dela.

Misijonarstvo se je v teh krajih – v Hudsonovem zalivu – začelo šele na prelomu iz 19. v 20. stoletje, prvi katoliški misijon pa je bil odprt šele leta 1912 – ves čas je oznanjanje katoliške vere v teh krajih v rokah redu oblatov Marije Brezmadežne. Danes živi na področju škofije Nunavut okoli 60% anglikancev (njihovi misijonarji so prišli v te kraje okrog leta 1860), 30% je katoličanov in 10% je pripadnikov drugih veroizpovedi. (Sever 2003: 5).

Začetke sta zaznamovala predvsem sodelovanje z velikim trgovskim podjetjem Hudson Bay Company (HBC – kratica šaljivo pomeni tudi: »Here Before Christ«) ter »boj za duše« med protestantskimi in katoliškimi misijonarji, v ozadju katerega je bil tudi boj med francoskim in angleškim »polom« Kanade.

Po prvih stikih z evropskimi kitolovci in trgovci je največjo spremembo v kulturo Inuitov prinesla povojna uvedba posebnega strateškega območja radarskega opazovanja dogajanja na severu, od koder so ZDA in Kanada pričakovale morebitni napad Sovjetske zveze. Takrat je uradna Kanada prvič sploh zares zaznala obstoj Inuitov, ki so se morali seliti v strnjena naselja. V zgodnjih šestdesetih letih so Kanadčani začeli v naseljih graditi šole, zdravstvene postaje in trgovine. Slednje so običajno že obstajale, ker je že prej cvetela trgovina s kožami, ki je bila za Inuite vir zaslužka. V tistem obdobju so popolnoma spremenili način življenja, iz ene kulture so se »preselili« v drugo. Takrat so tudi dobili angleška imena, jih registrirali in poskrbeli zanje. »Do takrat pa so bili misijonarji edini, ki so znali dti injekcijo penicilina ali izruti zob.« (Rustja B. 2003: 9)[7]

Revolucionarno spremembo pomeni uvedba letalskih linij, ki so pretrgale tisočletno kulturno in fizično osamo arktičnih krajev.

Večina Inuitov tudi danes odhaja vsak dan na lov (moški), še vedno izdelujejo oblačila iz kož, rezbarijo, zaposleni so v glavnem v državnih, največkrat storitvenih dejavnostih (komunala, elektrika, letališče ...), približno polovica pa je nezaposlenih.

Inuiti so se z razvojem sodobnih komunikacijskih sredstev začeli zavedati lastnih skupnih značilnosti in se začeli povezovati na ravni etnije. Leta 1999 je Kanada privolila v politično in družbeno razdelitev Severozahodnih teritorijev v dve zvezni enoti (Northern territories in Nunavut). Danes so Inuiti deležni zelo izdatne državne podpore – imajo brezplačno zdravstveno oskrbo,[8] sodobne šole, možnost dostopa do interneta, lastno radijsko oddajo, časopis itd.

Inuiti nove dobe so z eno nogo v stari, z drugo pa v novi kulturi. Pred hišami vidimo najnovejše motorne sani, zraven pa surovo meso in še svežo kožo tjulnja, ki se suši na soncu. Mladi vsak dan odhajajo v »Arctic college« in uporabljajo internet, po drugi strani pa skoraj ne znajo brati ali pisati, niso še videli vlaka, drevesa, trinadstropne

[7] Do leta 1958 sploh niso bili registrirani, niso imeli imen, ampak samo številko. Takrat so Kanadčani ob 57. vzporedniku postavili radarska opazovališča. Številni Inuiti so se takrat prvič srečali z belci. (V: Rustja B. 2003: 9)

[8] Vključno z npr. posebnim letalskim prevozom v porodnišnico, bolnišnico ali zobno kliniko v okoli 2600 km oddaljeni Winnipeg.

hiše ... Velika težava je z otroki, ki tako kot njihovi starši nimajo občutka za »naš« bioritem. Spat gredo, ko so utrujeni, in ne, ko je tema, saj je pozimi tema pač skoraj 24 ur na dan, poleti pa je prav tako dolgo tudi svetlo ... Zato jih v sodobnem času na čas počitka opozori sirena.

Domačini so do tujcev sicer dokaj spoštljivi in tudi razmeroma odprti, vendar v osnovi nezaupljivi in dokaj apatični, brezbrižni, zato je vzpostavljanje globljih stikov oteženo, predvsem povezano z dolgotrajnim bivanjem in življenjem med in z njimi ter poznavanjem jezika.

V celotni škofiji (veliki 2 milijona kvadratnih kilometrov) deluje 6 duhovnikov in dve redovnici. V naseljih, kjer ni duhovnika, vodijo krščanske skupnosti laiki. To sta zakonca, mož in žena, ki imata priznan status stalnega diakonata. Teh je 22. Njihovo delo obsega predvsem pripravo na krst in njegovo podelitev, poučevanje verouka, pripravo na zakon, obisk bolnikov, predvsem pa animacijo nedeljskega molitvenega bogoslužja. V devetdesetletni prisotnosti katoliških misijonarjev ni niti enega duhovnega poklica iz vrst Inuitov. (Sever 2003: 5)

V verskem smislu so na »nizki« ravni, saj iz preteklosti ne poznajo razvitejših oblik verovanj oziroma organizirane religije. Tudi danes igra močno vlogo verovanje v nadnaravni stik s pokojnimi predniki, sanje, ter v nedoločljive dobre in zle duhovne sile – duhove, vse v izraziti povezavi z »delovanjem« narave. So zelo dojemljivi za nadnaravno in zato dovzetni tudi za krščanstvo, čeprav ga ne doživljajo izrazito globoko ali kompleksno, kajti nimajo razvitega občutka za abstraktno in so tudi v verovanju zelo preprosti.[9] Odnosi z misijonarji v sodobnem času niso »obremenjeni« s socialno komponento, saj za svoje socialno stanje lahko že poskrbijo sami ali pa to stori država. To je pomemben podatek z vidika pričujoče raziskave, saj misijonarstvo tu izjemoma ni »obremenjeno« s socialno dejavnostjo – verniki ne prihajajo zaradi zdravstvenih ali materialnih koristi, pač pa zaradi svobodne odločitve.[10]

[9] O tem piše tudi s. Dorica Sever v svojem pismu, zanimiva pa je tudi ugotovitev patra Fournierja, ki z Inuiti živi že 51 let: »Pater Fournier meni, da verovanje Inuitov ni intelektualno, ampak ga opredeljuje kot intuitivno, tako kot je izrazito intuitivna njihova celotna bit.« Z. Ž.: odlomek iz dnevnika bivanja v Repulse Bayu.

[10] »...Patra sem vprašal, v kolikšni meri so ga domačini cenili zaradi verskega sporočila in v kolikšni meri zaradi morebitnih materialnih koristi. Povedal je, da bilo sprva res precej materialne pomoči, pri čemer je prednjačila družba Hudson Bay Company - šala, da HBC pomeni tudi 'Here Before Christ', pravzaprav ni čisto iz trte izvita. Dokler je bil tudi sam vključen v razdeljevanje takšne pomoči, so ga domačini gledali zelo z rezervo. Zares so ga sprejeli šele takrat, ko se je lahko osredotočil na zgolj versko dejavnost oziroma oznanjevanje krščanske vere. On je tu zaradi evangelizacije, vere, za materialno pomoč pa so pač poklicani drugi. Ko torej kdo želi pogovor o duhovnih stvareh, lahko pride k njemu, neobremenjen z drugimi interesi.« Z. Ž.: odlomek iz dnevnika bivanja v Repulse Bayu.

SESTRA SEVER IN INUITI

Pretežno analitični del prispevka začenjam z obnovo osnovnih začetnih predpostavk raziskave:

- da se (sodobni slovenski) misijonarke in misijonarji ob prihodu v novo okolje in tudi pozneje srečujejo s podobnimi procesi kot migranti – kulturni šok, »premagujejo« pa jih eni bolje drugi slabše;
- da so razpeti med adaptacijo oziroma empatijo in vztrajanje pri lastnih kulturnih vzorcih;
- da so pri svojem delu vršilci zelo različnih, večinoma socialnih vlog, med katerimi nekatere s samim oznanjanjem Evangelija nimajo nič skupnega in so osnovnemu poslanstvu lahko tudi v breme.

Ob analiziranju odgovorov misijonarke in lastnega opažanja so me nekateri izsledki presenetili, predvsem pa je tematika kompleksnejša, kot je bilo sprva pričakovati. Splošnim ugotovitvam, ki bodo opisane v širšem besedilu o celotni raziskavi, je v razpravi o poziciji s. Dorice Sever potrebno dodati določene specifične ugotovitve. Nekatere se nanašajo zgolj na inuitsko kulturo in niso v neposredni (pač pa v posredni in prav tako pomembni) povezavi z našo misijonarko. Večina raziskovalnih spoznanj, ki jih zaradi večje preglednosti navajam dokaj taksativno, je sicer povezana s konkretno študijo primera, kar pa ne pomeni, da so to vse ugotovitve v zvezi z zastavljenimi raziskovalnimi cilji celotnega projekta. Širša analiza vprašanja sodobnega (slovenskega) misijonarstva bo predstavljena v eni od prihodnjih številk *Dveh domovin*, morda tudi v kateri drugi strokovni publikaciji, če bo le mogoče pa tudi v obliki samostojne monografije, kar bo omogočilo tudi objavo selekcije najznačilnejših intervjujev in pisem misijonarjev ter s tem vpogled v njihovo neposredno pričevanje. Ta efekt bo v pričujočem prispevku dosežen z objavo pisma s. Dorice Sever in intervjuja z dopolnilnimi vprašanji.

Opažanja v zvezi z inuitsko kulturo:[11]

1. Razlogi so gotovo različni, nemara v veliki meri povsem racionalni in morda koristoljubni, pa vendar ostaja dejstvo, da je Kanada v primeru Inuitov ena najbolj socialnih držav na svetu. Prav tako je neizpodbitno dejstvo, da so redki belci, ki živijo v Nunavutu in delujejo predvsem v šolah in v zdravstvenih ustanovah, v popolnosti predani tem ljudem.

2. Po razmeroma kratkem bivanju med Inuiti se ne morem odločiti, ali naj jih razumem kot preproste, srečne, sproščene ljudi brez velikih skrbi in hitenja, ali kot etnično skupino brez prihodnosti, ki izgublja lastne kulturne korenine, meša vrednote

[11] V nekoliko prilagojeni obliki bodo objavljena tudi v jesenski izdaji šestmesečnika *Eskimo*, ki ga v inuktitutu in angleščini izdaja škofija Churchill.

starodavne inuitske kulture in modernega »kanadskega« načina življenja. Ta specifična kultura stoji z vsako nogo na eni od dveh ledenih plošč, ki se oddaljujeta druga od druge, in situacija postaja vedno bolj kritična.

Kulturno-civilizacijsko preobrazbo, ki jo Evropa živi vsaj zadnji dve tisočletji, Inuiti absorbirajo slabih sto let. Tak akulturacijski proces je tvegan, a neizogiben.

3. Postavlja se vprašanje, ali bodo Inuiti sposobni iz obeh kultur potegniti najboljše. Za njihovo kulturno preživetje se sicer še vedno kažejo možnosti, predvsem z razvijanjem »zdravega« načina turizma, ki bi mlajše generacije pripravil do tega, da bi bile bolj ponosne na lastno kulturno izročilo. Pozitivno je dejstvo, da arktična ljudstva v zadnjem obdobju vzpostavljajo stike na različnih področjih, kot na primer Arktične igre, ekološka gibanja itd. Takšni procesi pomagajo graditi samospoštovanje, ki je najbolj pomembno za ohranitev določene kulture.

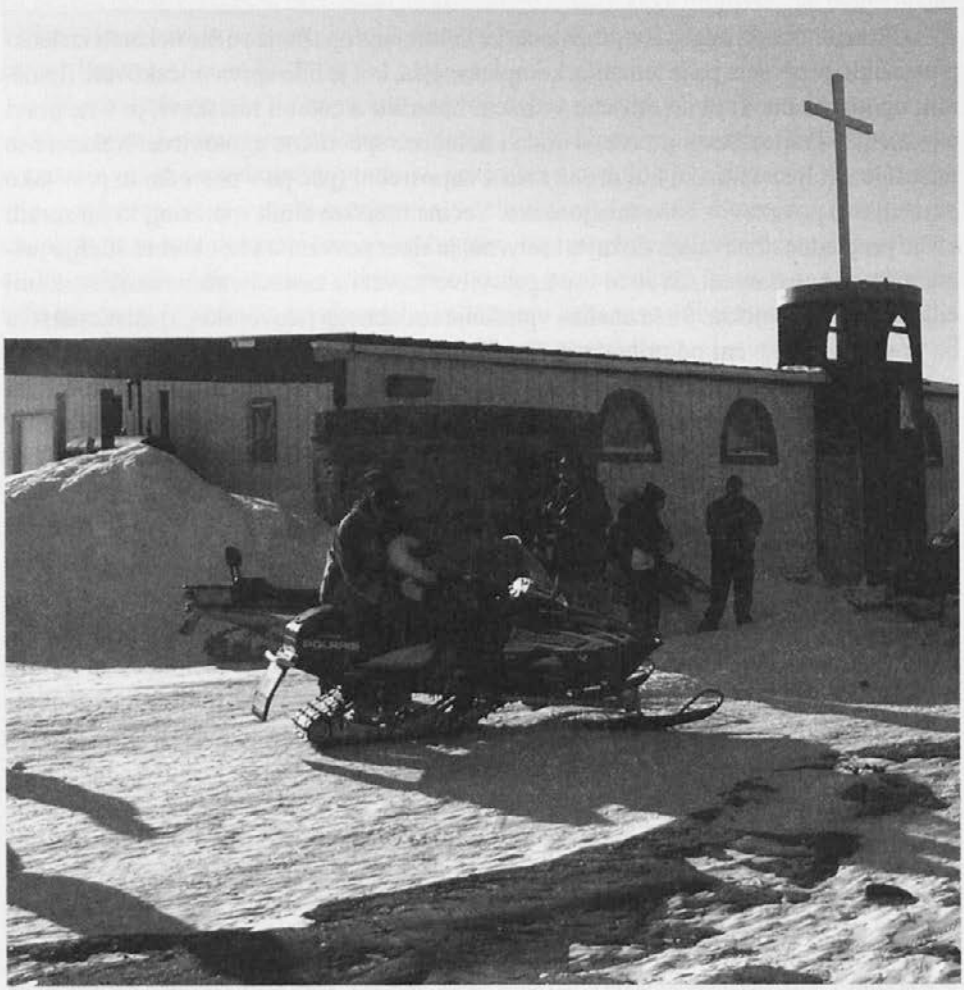

Verniki po maši pred cerkvijo.

4. Za sodobni Nunavut lahko ugotovim, da je prisotnost krščanskega delovanja in verovanja, vključno z misijonarji, pozitivna, sploh če je dejansko sposobna adaptacije – inkulturacije v (inuitsko) kulturo. Tudi v primeru najbolj črnega scenarija, po katerem bi inuitski jezik začel izginjati, bo moralo preteči veliko časa, preden bodo Inuiti pozabili peti in moliti v svojem jeziku – to pa je predvsem zasluga misijonarjev.

5. V primerjavi z drugimi podobnimi situacijami je za odnos domačinov v Nunavutu do »novih« religij značilno, da je ta precej bolj jasen. Odločitev za obisk cerkve temelji zgolj na občutku, da to potrebujejo, ne pa zato, ker bi tam utegnili dobiti kos kruha. Socialna dejavnost katoliške in protestantske Cerkve je seveda nekaj zelo pozitivnega in tudi preko nje lahko navdušuje za svoje versko sporočilo. Vendar pa v primeru, da je le-ta glavni vzrok za versko lojalnost, nikoli ne vemo, ali se ne bo pojavila druga, morda »bogatejša« verska ustanova, ki bo pritegnila te iste vernike k sebi. V socialno revnih okoljih lahko taka situacija povzroči veliko duhovno »zmedo«. V primeru Inuitov, ki so socialno razmeroma dobro preskrbljeni (kljub občasnemu pomanjkanju), je zanimivo opažanje, da ne delajo razlik med katolicizmom in protestantstvom, vsi obiskujejo obrede v obeh cerkvah, veliko je mešanih zakonov.[12]

Inuitska kultura ne pozna drugih »konkretnih« verstev, duhovnost je povezana predvsem z verovanjem v duhove prednikov, nimajo pa »lastne« predstave ali izgrajene paradigme boga. V tem smislu so za razliko od prevladujoče muslimanskih, hindujskih … ali celo animističnih okolij prava »tabula rasa«.

Misijonarstvo s. Dorice Sever

1. Kulturni šok kot logičen pojav ob srečanju posameznika z zelo drugačno kulturo je v primeru s. Dorice Sever razumljen v drugačni obliki. Misijonarka je namreč že delovala v Francoski Gvajani, državi s tropskim podnebjem. Tam je doživljala prvi kulturni šok in z leti je – vključno z vrnitvijo v Slovenijo – ta proces postal nekaj običajnega, spremljajočega. To pa seveda ne pomeni, da misijonarka razlik ne zaznava, nasprotno.

2. Kljub popolni drugačnosti kultur, v katerih živi – ali pa prav zaradi tega – uspeva misijonarka s. Dorica Sever ohranjati »nedotaknjeno« slovensko identiteto. Ravno v misijonu pride do izraza etnična identiteta misijonarja, takrat se je šele zave. Res pa je, da je pretirano oklepanje lastne »kulturne obleke« lahko škodljivo za misijonsko delo.[13] Tudi zato s. Dorica namenoma ne uporablja interneta, čeprav bi to lahko počela. Ostati hoče »skoncentrirana« na svoje delo in ljudi.

3. V tem smislu je misijonarka svojevrstna ambasadorka slovenstva, še bolj pa »graditeljica mostov« med različnima kulturama, predvsem v smeri poznavanja inuitske

[12] Za božič imamo skupaj mašo, h kateri pride praktično vsa vas. Podobno je za novo leto in za veliko noč. Tudi pogrebe imajo anglikanci v naši cerkvi, saj so njihove običajno premajhne. (V: Rustja B. 2003: 11)

[13] Glej pismo, zaključek.

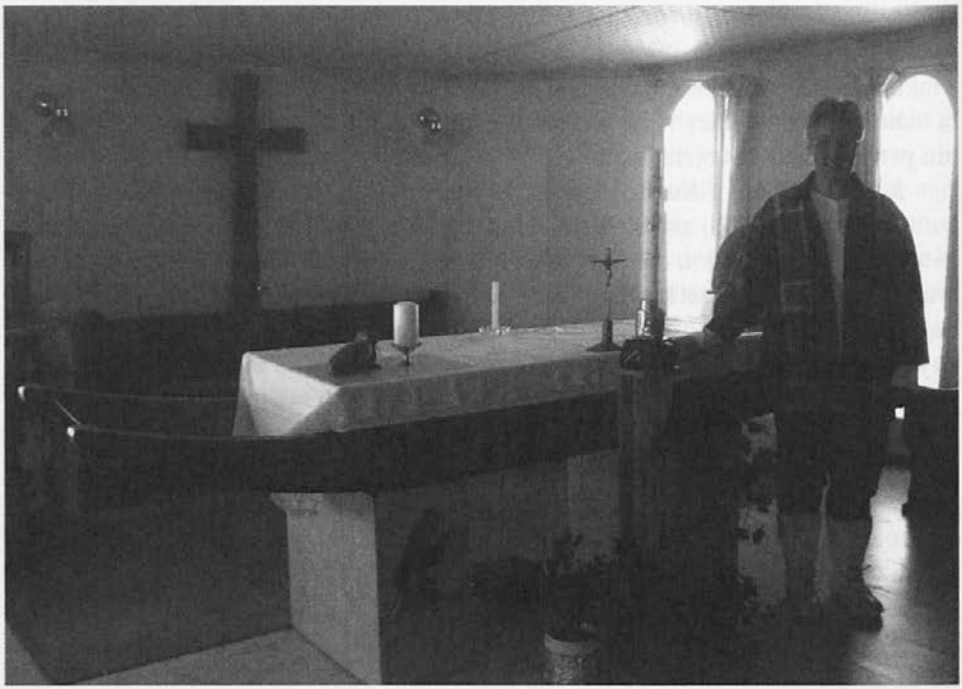

S. Dorica pred oltarjem v obliki sani.

kulture med Slovenci. Glede na to, da je Slovenija kljub kulturni izpostavljenosti na križišču kultur (slovanske, germanske, romanske ter madžarske, poleg tega pa še stika med kulturnim »zahodom« in »vzhodom«) še vedno pretežno zelo tradicionalistična, zaprta družba, je taka vloga misijonarjev lahko seveda pozitivna.

4. V nasprotju s stereotipom o misijonarju kot agentu akulturacije v smislu sodelovanja z (neo)kolonialnimi silami, lahko v obravnavanem primeru ugotovim, da je delovanje predvsem izrazito »antiglobalistično«. S. Sever si prizadeva, da bi znali Inuiti, ob prodirajočih vplivih globalizacije oz. »amerikanizacije«, ohraniti lastne vrednote in kulturno izročilo, spodbuja jih k ohranjanju lastnega jezika.[14]

Tak odnos se kaže v pokoncilski »strategiji« inkulturacije evangelija – versko sporočilo je potrebno oznanjati prek kulture domačinov; gre za »prevajanje« vrednot evangelija v vrednote domače kulture.[15] Večina Doričinega dela je posvečenega

[14] Spoznavam, kako pomemben je za delovanje med njimi navdih, vzet iz bogastva njihove modrosti in gledanja na svet.

[15] V antropološkem jeziku bi tak način dela napol v šali lahko poimenovali s parafrazo raziskovalne metode: »oznanjanje z udeležbo«. S. Dorica Sever duhovito ponazarja težave, s katerimi se lahko srečuje misijonar, ko hoče pojasniti odlomke iz Svetega pisma. Kako na primer pojasniti, kaj je palma, če pa v živo niti običajnega drevesa ali grma niso nikoli videli? Glede molitve Oče naš pa pravi: »Mi bi lahko molili: daj nam danes našega vsakdanjega tjulnja.« (Namesto »kruh« - op. Z. Ž.) (V: Rustja B. 2003: 12)

otrokom, ki jo obožujejo. To je pomembno opažanje, saj so otroci najbolj zanesljivi in nepristranski opazovalci, hkrati pa prenašalci občutij na svoje starše. Zelo je tiha, mirna in hkrati zadovoljna, srečna, kar privlači otroke. Zna moliti in peti, deloma pa tudi že prosto govoriti v inuktitutu, kar je še dodatna prednost.

5. Misijonarji ugotavljajo, da so se v letih življenja navzeli nekaterih značilnosti kulture, v kateri delujejo ali so delovali. Zato ni več presenetljivo opažanje, da je hujši od kulturnega šoka ob prihodu v novo okolje »šok« ob vrnitvi v domovino. Njihove navade, lestvica vrednot itd. so bistveno drugačne od tistih, ki veljajo v slovenskem okolju, tako v širšem smislu kot celo med samimi kleriki.

Akulturacijski procesi torej vendarle tečejo v obeh smereh, tudi v smislu vplivanja na misijonarja, in sicer na zavedni in nezavedni ravni.

Tako kot večina misijonarjev tudi s. Dorica ugotavlja, da se od ljudstva, sredi katerega deluje, tudi veliko (na)uči. S tem misli na odprtost, dojemljivost za drugačno, novo, tolerantnost do drugače mislečih ali verujočih, preprostost v religioznem dojemanju, ciklično in relativno dojemanje časa in življenja (v nasprotju z evropskim linearnim, nagnjenim k hitenju).

6. Socialna komponenta misijonarstva je, kot že ugotovljeno, dejansko zelo pomembna, vendar je potrebno nanjo gledati bolj kompleksno, kot sem si sprva sam predstavljal. Sodobni misijonarji so ne glede na to, ali so kleriki ali laiki, glede na svoja »druga« znanja in sposobnosti po sili razmer tudi »managerji« vseh oblik, socialni delavci itd. Pokoncilska katoliška Cerkev namreč posveča več pozornosti socialni dejavnosti v misijonih, ki pa naj bi ne bila tista, zaradi katere bi pridobivali nove vernike. Pač pa izhaja iz predpostavke, da so domačini šele ob doseženi stopnji človeškega dostojanstva in samospoštovanja sposobni dojemati versko sporočilo. »Lačni ne morejo poslušati evangelija ...« – s. Dorica Sever – priloga).

Nunavut je morda eno redkih misijonskih »okolij«, kjer misijonarstvo ni obremenjeno s socialno komponento. Država namreč razmeroma veliko stori za Inuite, poleg tega pa se lahko dodatno preživljajo tudi z lovom.

7. Cilj oziroma strategija večine kleričnih misijonarjev je ustvariti takšne sodelavce med domačini, da so sposobni sami nadaljevati tako z organizacijo socialnega dela kot tudi ohranjanja verskega sporočila. Misijonar naj bi se, potem ko je dosegel takšno stopnjo, umaknil in lokalno Cerkev prepustil domačinom. V nekaterih primerih se to dejansko dogaja, drugod misijonarji ostajajo na istem mestu desetletja.

S. Dorica ima tu – kljub temu, da je v Nunavutu že šesto leto – še veliko dela, saj ni novih duhovnikov ali redovnikov. Iz vrst Inuitov ni bilo še niti enega klerika, zato je toliko večji poudarek na pridobivanju katehistov – laikov, ki s posebnim pooblastilom lahko opravljajo precejšen del religioznih »opravil«. To je tudi ena trenutno glavnih nalog slovenske misijonarke.

8. »Družbeni status« misijonarjev v okolju, v katerem delujejo, je v veliki meri odvisen od verskopolitične strukture te družbe. Običajno so zelo priljubljeni in upoštevani med samimi ljudmi, med katerimi živijo. Njihov status v širšem smislu pa je odvisen od njihovega odnosa do oblasti. V obravnavanem primeru je status misijonarke podoben

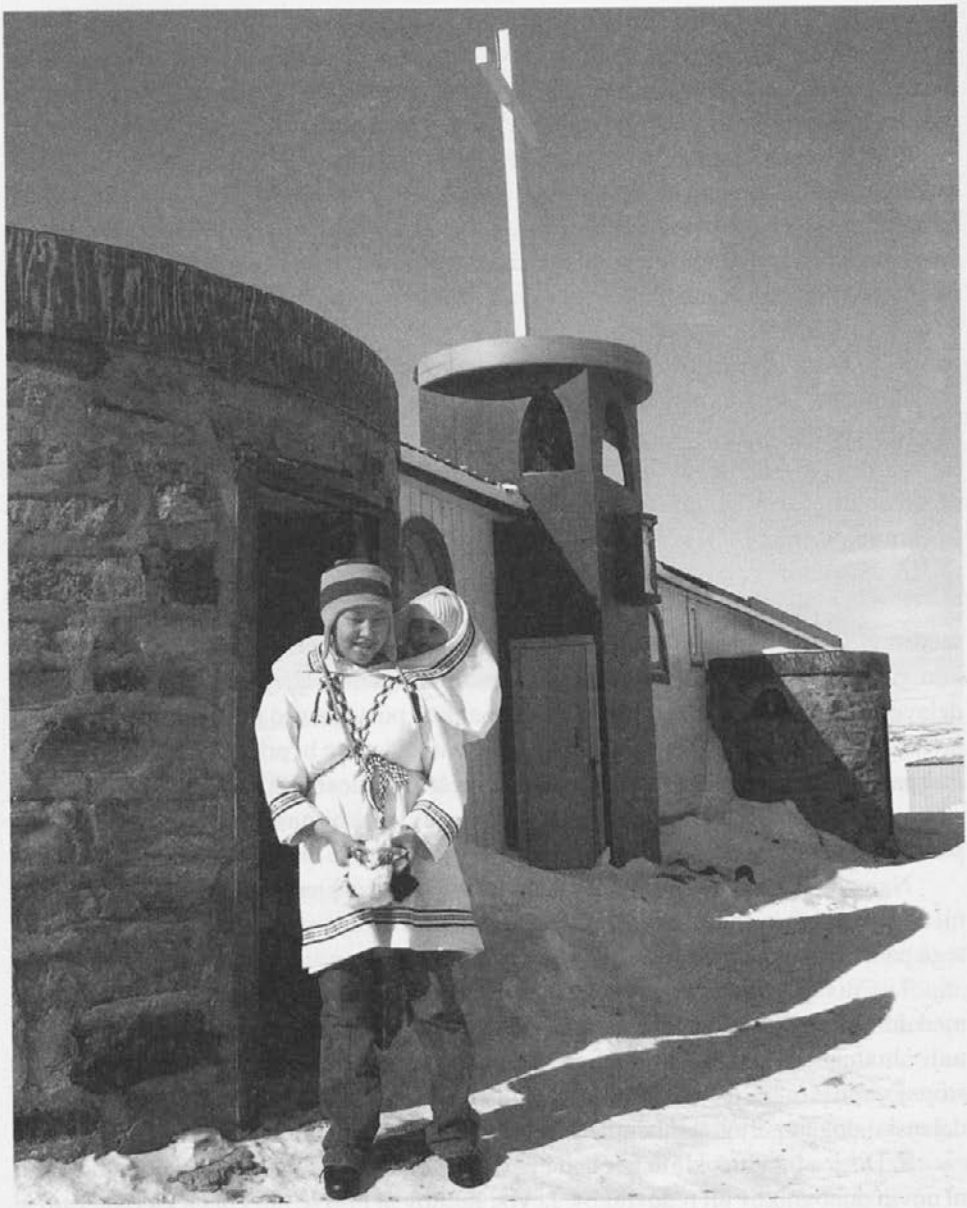

Bernice, mlada inuitska pripravnica za katehestinjo, pred cerkvijo z otrokom v značilnem amautiju.

statusu drugih belcev v naselju, predvsem učiteljev in zdravstvenih delavk; zanimivo je, da so učitelji večinoma zelo mladi in so v Repulse Bayu šele zelo kratko obdobje, zato je tudi njihov »status« med Inuiti nekoliko nižji. S. Sever se z ostalimi belci druži zelo poredko, saj bi sicer lahko hitro izgubila pridobljeno zaupanje domačinov, nehali bi jo imeti za »svojo« in s tem bi razvodenela tudi praksa »inkulturacije evangelija«.

9. Akulturacijski vzorec je v primeru kleričnega misijonarja oz. misijonarke gotovo drugačen kot pri laikih. Misijonarji so po eni strani zavezani navodilom matične Cerkve, celibatu itd., po drugi strani pa so v svojem delovanju razmeroma samostojni, prepuščeni dobršni meri improvizacije, ki zahteva tudi veliko podjetnost, odločnost in pogum, pa tudi previdnost, modrost in primerno elastičnost v načelih in ravnanju. Običajno so na enem kraju oz. v isti pokrajini po več let ali celo desetletij – tako je tudi s. Dorica v Nunavutu že šesto leto in namerava še ostati, saj to zahteva specifika tega prebivalstva, kjer misijonarjeva »inkulturacija« poteka bistveno počasneje. To ji(m) omogoča globlje spoznavanje domače kulture in navezovanje pristnejših stikov z domačini, hkrati pa ima okolje »čas« vplivati na njihovo kulturno samopodobo.

S. Sever vidi v bivanju v teh krajih predvsem odlično priložnost za izostritev lastne osebne identitete in meditacijo. Res pa je, da bi na koga drugega z drugačnim osebnostnim značajem takšno okolje s svojo izoliranostjo in »praznostjo« lahko vplivalo popolnoma drugače.

SKLEP

V skladu z izhodiščnimi tezami raziskave lahko za s. Dorico Sever ugotavljam, da trditve držijo, čeprav v tem primeru velja dodatna vzporedna ugotovitev, da gre za osebo z izrazito stabilnim karakterjem ter izoblikovanimi življenjskimi cilji in vrednotami. Ne kulturni šok ne izpostavljenost zavestni in podzavestni inkulturaciji v novem okolju zato bistveno ne vplivata na osebno in še manj etnično identiteto misijonarke – predvsem ne povzročata zmedenosti, konfliktnosti, pač pa jo osebno bogatita. Kot bo mogoče ugotoviti iz širše splošne študije, lahko sorodne značilnosti ugotavljamo tudi pri večini drugih slovenskih kleričnih misijonarjev.

Podobne ugotovitve lahko veljajo tudi glede načina oznanjanja krščanstva. Za sposobnost prilagajanja kulturam, v katerih delujejo, se slovenski misijonarji lahko »zahvalijo« predvsem preteklosti slovenskega naroda, vajenega inferiornosti v sosedstvu z večjimi in politično močnejšimi geopolitičnimi sistemi. Tudi v primeru s. Sever izrazito izstopa njena nadarjenost za jezike, tudi inuktitut – izjemno težak jezik domačinov. Že delno obvladanje le-tega ji odpira vedno nove razsežnosti globin inuitskega načina razmišljanja in s tem uspešnost empatije ter posredovanja verskega sporočila.

Misijonarstvo s. Sever se od pozicije ostalih misijonarjev razlikuje predvsem po socialnih razsežnostih – »njeni« domačini živijo v eni najbogatejših in hkrati tudi socialno najbolj razvitih držav na svetu, zato se tej misijonarki (kljub občasnim zagatam zaradi pošle socialne pomoči) ni potrebno ukvarjati s tovrstnimi dejavnostmi, ampak predvsem s pastoralo. Kljub temu pa misijonarka sama ugotavlja, da domačini »tujce« ocenjujejo predvsem po tem, kako živijo oziroma kakšni so kot ljudje, ne pa toliko po tem, katero institucijo predstavljajo in kaj počnejo v njihovem kraju.

Misijonarstvo torej tudi v tem primeru temelji predvsem na osebnem zgledu.

VIRI IN LITERATURA

Above and Beyond. Canada's Arctic Journal. Tom Koelbel, Kanada.

Brandson, E. Lorraine (1994). *Carved from the Land*. The Eskimo Museum Collection. Churchill: Diocese of Churchill Hudson Bay.

Barfield, Thomas (1997). *The Dictionary of Anthropology*. Oxford.

Buliard, Roger P. (1951). *Inuk.*, Maillardville, B. C., Les Peres Oblat.

Čanji, Vanesa (2001). Dom srca z več sto otroki; članek o Hermini Nemšak, misijonarki na Slonokoščeni obali. V: *Aerodrom Ljubljana*, št. 15 (1/2001), str. 29–30.

Čanji, Vanesa (2001). Za spremembe so potrebne generacije; članek o Klemnu Štolcarju, misijonarju na Madagaskarju. V: *Aerodrom Ljubljana*, št. 15 (1/2001), str. 30.

Catholic Missions in Canada. Winter 2003. Toronto: Catholic Missions in Canada.

Choque, Charles (1985). Kajualuk - Pierre Henry, Missionary Oblate of Mary Immaculate, Apostle of the Inuit. Les Peres Oblat, Churchill: The Churchill Diocese.

Dey, Ian (1993). *Qualitative data analysis*. London.

Eskimo. 1999–2003. (šestmesečnik) Churchill: Diocese of Churchill-Hudson Bay.

Fritz, Miguel (1994). »Nos han salvado«. Quito: *Ediciones Abya-Yala*.

Germain, Georges-Herbert (1995). Inuit – les Peuples du Froid. Libre Expression, Montreal.

Južnič, Stane (1987). Antropologija. Ljubljana

Južnič, Stane (1993). Identiteta. Ljubljana.

Kolar, Bogdan (1998). *Na misijonskih brazdah Cerkve*. 311 strani Mohorjeva družba Celje, Celje.

Misijonar Pedro Opeka. Apostol smetiščarjev na Madagaskarju. Brez letnice. Videokaseta. Celovec: Misijonska pisarna.

Misijonska obzorja – mesečnik Misijonskega središča. Ljubljana.

Rasmussen, Knud. *Intellectual Culture of the Iglulik Eskimos – Report of the Fifth Thule Expedition 1921–24*. New York: AMS Press.

Russel, Bernard (1991). *Research methods in cultural anthropology*. London.

Rustja, Andreja (2002). Neskončnost, ki ge naredi skromnega. V: *Družina*, št. 10., 10. 3.

Rustja, Božo (2003). Misijonarka med Eskimi s. Dorica Sever. V: *Ognjišče*, avgust 2003, str. 8–12.

Sever, Dorica (2003). Dežela polnočnega sonca. V: *Misijonska obzorja*, december 2003, str. 4–5.

The Inuit. 1990. Ottawa: Minister of Indian Affairs and Northern Development.

Tungilik, Victor, Uyarasuk, Rachel (1999). *The Transition to Christianity – Inuit Perspectives on the 20th Century*. Iqaluit: Arctic College.

PRILOGA

Pismo s. Dorice Sever – vezani odgovori na pismo z izhodiščnimi vprašanji[16]

S. Dorica Sever
Frančiškanka misijonarka Marijina
Repulse Bay, Coral Harbour, Taloyoak Nunavut, Kanada
20. 2. 2003

Rojena sem 19. maja 1952 v Murski Soboti. Spomnim se, da se je lepota misijonskega poklica dotaknila mojega srca, ko sem bila še otrok. Bili smo na dopustu v Poreču. Pred neko cerkvijo je govorila redovnica o ljudeh, ki Jezusa ne poznajo. Njeno izžarevanje me je prevzelo.

Mnogo let pozneje sem brala o Frančiškankah misijonarkah Marijinih v frančiškanskem glasilu Srečanja. Pisala sem sestri Magdaleni Gosar, ki je bila takrat učiteljica novink v Avstriji. Sprejele so me. Odločitev je bila zame zelo lahka. Mislim, da me je nagovarjalo izkustvo Boga, saj sem rada hodila v cerkev in tudi molili smo doma.

Smisel misijonarstva je bil takrat zame predvsem v dejstvu, da je toliko ljudi na svetu, ki potrebujejo pomoč v vseh dimenzijah življenja.

Pozneje med časom študija teologije, predvsem srečanja z ljudmi Latinske Amerike, teologi kot je bil Gustavo Boutierrez, je moj misijonski pogled doživljal korektiv, to se v bistvu dogaja tudi danes. Mislim, da je izredno pomembno, da misijonar v vsaki situaciji in novi kulturi, ki jo srečuje, znova analizira svoj pristop, dogajanje krajevne Cerkve, religiozni način izražanja gotovega ljudstva in to v okviru teologije kontinenta, v katerem deluje. Biti misijonar v Aziji ali Latinski Ameriki ali na severu Kanade pomeni vsakokrat edinstveno prisotnost. Ta mora vsekakor upoštevati socialni kontekst, politično dogajanje in teološke smernice škofijskih konferenc.

Moja prva selitev je potekala zelo navdušujoče, ko si mlad imaš eno samo željo, ves elan usmeriti v dobro. Odhod v Avstrijo, začetek redovnega življenja. Uvajanje v teologijo, religijsko pedagogiko, predvsem pa k resnični misijonski duhovnosti, ki naj bi bila temelj vsega delovanja. Ta čas je bil zelo zahteven, saj je bilo treba »sleči starega človeka«, veliko plemenitih ljudi mi je pri tem pomagalo. Mojo teološko usmerjenost je poglobilo srečanje s Karlom Rahnerjem in Hansom Kuengom, pozneje s profesorjem Zulehnerjem. Preprostost vsakdanjega življenja, izkustvo živega župnijskega občestva sem doživljala po ponovnem prihodu nazaj v Slovenijo v Cerkljah na Gorenjskem. Sestre smo živele takrat v zelo preprostih razmerah, poučevale smo verouk in bile zelo povezane z otroci in njihovimi družinami, ker sem bila edina mlajša sestra, je bilo treba prijeti za vsako delo. Misijonar mora znati tudi to, biti iznajdljiv in pogumen, tudi če včasih ne ve, kako za kaj prijeti.

[16] Pismo je bilo napisano in odposlano več kot leto dni pred mojim obiskom, ko se osebno še nisva srečala oziroma poznala. Op. Z. Ž.

Nadaljnja selitev je bila v Francosko Gvajano v Južni Ameriki. Tam sem preživela skoraj 10 let. Kot voditeljica škofijskega pastoralnega centra sem imela možnost oblikovanja, načrtovanja in izvedbe škofijskega pastoralnega načrta, v katerem je imela posebno mesto »pre-evangelizacija« (priprava na evangelizacijo) treh indijanskih plemen (Wayana, Galibi, Palicour) in treh afriških plemen (Boni, Djuka, Saramaca), ki živijo še danes v težko dostopnih krajih gvajanskega pragozda. Sama sem preživela z njimi tudi vsako leto dva meseca med počitnicami.

Na Gvajano me vežejo zelo lepi spomini, zelo vroča klima nad ekvatorjem, prisrčnost in toplina preprostih ljudi. Posebej osrečujoče pa je zame dejstvo, da so nekateri možje, ki so bili moji študentje, v pripravi na stalni diakonat, danes aktivni in skupaj s škofom animirajo krajevno Cerkev, ki ima danes tudi več zaupanja v prihodnost. V Franciji je več mladih, ki se pripravljajo na duhovniški poklic.

Imela sem možnost spoznati tudi razmere v Braziliji, Peruju in Boliviji. Srečati sestradane otroke v predmestju Lime, ti daje misliti o pravični delitvi materialnih dobrin, o socialni krivici, ki vlada še danes v večini teh držav.

Po nekaj letih delovanja na Mirju in na Dunaju sem leta 1999 na lastno željo odšla nazaj v misijone. Tokrat na sever Kanade, v novo provinco, ki je bila ustanovljena aprila 1999 in se imenuje Nunavut (Naša zemlja). To je zelo obsežen dva milijona kvadratnih kilometrov velik teritorij, h kateremu pripada Arktika in Baffinov otok. Je dom Inuitov (Eskimov). Vsega prebivalstva je samo okrog 30.000 v 15 naseljih. To so kraji permafrosta in nizkih temperatur, polarne noči. Kandidatov za te kraje ni veliko.

Tukaj je kulturni šok kompleten. Vse je popolnoma drugače in drugačno. Ljudje so v 40 letih doživeli spremembe, za katere je naša evropska civilizacija imela 2.000 let. Iz življenja v igluju, snežni hiši, do lesene hiše z električnim štedilnikom in drugimi aparati danes. Kljub temu, da so na videz prilagojeni današnjim standardom, je njihovo čutenje, religioznost in način razmišljanja ostal globoko zaznamovan s tradicionalnim načinom obnašanja. Živijo razpeti med sodobnost in tradicijo, ki se zaradi vplivov medijev počasi izgublja. Vendar ohranjajo kot največjo vrednost svoj jezik (inuktitut).

Inuiti so evangelizirani komaj sto let, zato je vloga misijonarja tukaj edinstvena. Si kot otrok, ki se mora naučiti vsega, da lahko preživiš.

Sprejeti odrezanost od sveta. Edino prevozno sredstvo je letalo, ki pride, ko so vremenske razmere ugodne, pripelje pošto in najvažnejše stvari.

Sprejeti dejstvo, da je do prve bolnice na jugu v Winnipegu šest ur poleta, do prvega zdravnika in zobozdravnika v Churchillu tri ure poleta. Cene prevoza so zelo visoke, ker ni možnosti polnjenja z gorivom na severu.

Sprejeti omejenost gibanja. Ven iz naselja se ne hodi zaradi severnih medvedov, ki zaidejo tudi v naselje, torej ne pride nihče v cerkev, šola je zaprta in zdravstveni dom, kjer delujeta dve medicinski sestri, tudi.

Sprejeti preprost življenjski stil, v naselju sta dve majhni trgovini, kjer se dobijo najvažnejše stvari za preživetje.

Sprejeti vremenske razmere, mraz, vedno belo pokrajino, ki je čudovita, snežni vihar, ki lahko divja tri dni in ne moreš ven, ker se izgubiš in zmrzneš.

Sprejeti drugačen način prehrane, ki pa je veliko bolj zdrav kot na jugu, predvsem ribe in divjačino. Ljudje jedo še danes najraje v surovem stanju, kar niti ni tako slabo.

Čimprej se naučiti zelo težak vendar logičen jezik, ki ima tri samoglasnike (A, I, U) in 14 konsonantnih zlogov, ki se oblikujejo s P, K, T, G, M, N, S, L, J, V, R, Q, NG, SL. Pisava je zlogovna in ima posebna znamenja.

Moj delovni krog obsega tri misijone, ki so navedeni zgoraj. Moja naloga je povsod kateheza otrok, priprava na zakramente, krst, obhajilo, poroko. Ob nedeljah vodenje bogoslužja s podelitvijo obhajila, ker duhovnika v dveh misijonih ni. Misijonske postaje so oddaljene druga od druge 45 minut z letalom.

Inuiti so posebna vrsta ljudi, izredno prijazni in miroljubni. Ne vedo, kaj je vojna, ker se za njihovo zemljo ni nihče zanimal. Ne vedo, kaj so razne ideologije, zgodovina, potek civilizacije, ker jih večina še živi od lova, vendar živijo danes lažje, ker jih kanadska vlada socialno podpira. Kljub temu mladi ljudje ne vidijo prihodnosti. Težko je najti zaposlitev, premalo je izzivov, motivacije. Komaj končajo osemletko, že imajo otroka in preživijo v naselju, kjer morda najdejo občasne manjše zaposlitve.

Vsak misijon ima okrog 700 ljudi. Večina so domačini – Inuiti. Vsako naseljen ima šolo, zdravstveni dom, katoliško in anglikansko cerkev, pošto in urad, kjer je občina in komunalne službe.

Na misijonu v Repulse Bayu živi z menoj še ena sestra, ki je iz Koreje, in duhovnik, star 80 let, ki je Francoz. Pogovorni jezik med nami je angleščina, francoščina in inuktitut. V cerkvi so vsi obredi samo v inuktitutu. Večina prebivalcev, ki so starejši od 25 let, ne govori in razume angleščine, ki je uradni jezik na jugu Kanade. Pouk na nižji stopnji osnovne šole je v inuktitutu, pozneje pa samo v angleščini. Tako bo čez nekaj let situacija bistveno drugačna. Dogaja se, da stari starši več ne morejo govoriti z vnuki. Provincialna vlada se zelo trudi, da bi ohranjala inuktitut, hkrati pa ni prihodnosti za mlade, če niso usposobljeni v angleščini. Pri verouku uporabljamo oba jezika.

Inuiti so zelo religiozna etnična skupina, povsod zaznavajo razne duhove. Evangelizirani so razmeroma malo časa, morda štiri generacije, tako se ljudska religioznost izraža na več načinov, veliko je sinkretizma, vendar ljudje, ko čutijo, da se okrog njih dogajajo razni pojavi, prikazovanja, more ipd., obrnejo na nas, vedno jemljemo resno te pozive in gremo molit v družino (z blagoslovljeno vodo).

Povsod v misijonih sodelujemo in smo v dialogu z anglikansko Cerkvijo, veliko je mešanih zakonov. Ljudje ne ločijo doktrine, enostavno nadaljujejo tradicijo svojih prednikov. V naši škofiji »Churchill-Hudson Bay« imamo poleg škofa pet duhovnikov, štiri laične misijonarje, dve redovnici, v vsakem naselju pa imamo tudi katehista, ki poskrbi za cerkev in za bogoslužje in molitev v odsotnosti duhovnika. Pri tem sta oba, mož in žena, dejavna in imata »missio« od škofa. V škofiji je veliko prizadevanj za teološko in pastoralno usposabljanje mladih voditeljev krščanskih skupnosti. Vsako leto imamo tri srečanja s posebnim programom.

Jaz nimam občutka, da bi ljudje razumeli oznanjevanje kot vsiljevanje. Moji ljudje tukaj so zelo preprosti. Velika večina še ni videla malo večjega mesta, dreves,

življenja na jugu. V njih kritična miselnost še ni povzročila razpok. Na neki način so njihovi možgani popolnoma neobremenjeni. Pozabijo na vse, samo da so lahko za trenutek popolnoma srečni. To tudi so, ker so sposobni odmisliti vse težave, kar za nas »civilizirane« ni mogoče. Kljub temu je to ljudstvo oziroma njihovi predniki šlo skozi preizkušnje, izredno trdo življenje, stradanje.

Mnogi trdijo, da jih je vera v Jezusa Kristusa osvobodila religije, v kateri so vladali duhovi, tabuji, šamani in strah. Ko so v cerkvi, so tam stoodstotno, to se pravi, da lahko vztrajajo dve uri z dojenčki na hrbtu, zapojejo vseh deset kitic ene pesmi in vmes desetkrat refren, nič ni predolgo, preveč, otroci niso nikoli fizično kaznovani, niti z besedo. Vzgajajo z zgledom in tišino, znajo prisluhniti in ni ti treba ves čas govoriti. Lahko sediš pol ure tiho z nekom in ni nič narobe. So zelo solidarni, vse se deli. Pomemben je kolektiv in ne posameznik. V tem podnebju posameznik ne preživi in največja kazen je, če se ne smeš vrniti nazaj med svoje.

Osebno sem še vedno v obdobju inkulturacije in učenja jezika. Oboje traja tukaj v inuitski kulturi dolgo. Ljudje so odprti in te sprejmejo za svojega v trenutku, ko sprejemaš njihove navade, način obnašanja, prehranjevanja. Tukaj ne moreš delovati kot avtoriteta na podlagi profesionalnih sposobnosti. Če si spoštovanja vreden, te spoštujejo kot svoje »starejše – the elders«. Ti so v bistvu odgovorni za podajanje mlajši rodovom »inuit qaujimajatujangit« kar pomeni »inuitski način gledanja na življenje« (glej prilogo Nunavut out of our past comes our future).

Metode in načela pri oznanjevanju se bistveno razlikujejo. Princip ni tekmovalnost, ampak, da vsak spozna to, kar je pomembno, ob svojem času. Potrpežljivost, prijaznost, nikoli dvigniti glasu, ne čezmerno poudarjati, sedeti v krogu skupaj z ljudmi in ne stati frontalno pred njimi.

Sestanek se začne, ko so vsi navzoči, in ne ob uri, ki je bila določena. Vsak govori, kolikor časa hoče, nihče ne prekinja. Beseda DA se razbere na obrazu, ko dvignejo obrvi in široko razprejo oči, za besedo NE namrščijo nos.

Izrednega pomena za vse nas so dnevi žalovanja, vse se ustavi, ljudje so prepričani, da je duh umrlega prisoten, družina se takoj po pogrebu preseli v drugo hišo. Prvi otrok, ki se rodi, dobi ime umrlega, njegov duh živi naprej. Včasih mati kliče svojega otroka »moja mala stara mama«, v njej vidi več kot svojega otroka. Inuiti so zelo topli ljudje, veliko jočejo in naglas. Krsto umrlega obtežijo s skalami, ker zaradi permafrosta ne morejo kopati v zemljo. Na pokopališče ne hodijo. V tej odrezanosti od sveta in povezanosti z njimi mi postaja vsak dan bližje vse, ker je povezano z njimi in njihovim načinom življenja. Čutim, da lahko ostanem tukaj za vedno. Nič ni pretežko, ker sem sprejela njihovo miselnost.

V čem so razlike med misijonarstvom nekoč in danes ...? Biti misijonar danes ni najprej to, kar delaš, ampak to, kar si! In to, kar si, se spreminja. V življenju z drugimi, različnimi, odkrivaš svojo novo identiteto. Biti poslan pomeni umreti temu, kar si bil ..., postajaš znamenje Nove resničnosti, v kateri bomo vsi eno, enaki, ne glede na razlike, ki jih doživljamo sedaj.

Prisotnost ne pomeni samo biti tu, pomeni predvsem ostati tu. Trajna misijo-

narjeva prisotnost postaja znamenje »de la presence reelle« Gospoda, ki se je za nas daroval.

Naslednji izziv za misijonarja je »kako razodeti lepoto Boga v svetu ki je poln raznih navideznih lepot?«. Te so npr. imeti oblast, bogastvo, biti mlad, zdrav, si privoščiti materialne dobrine. Misijonar ve, da lepota ne odseva velikokrat iz obraza ljudi, ki so lepi in slavni in bogati, ampak in predvsem v teh, ki so prikrajšani, zapostavljeni, ubogi ...

Biti misijonar danes ne pomeni delati propagando, dvigati množice, zavzeti mesto edinega odrešenika,... ampak POSTATI ŽIVA STRIVNOST . Misijonar potrebuje duhovnost, poštenost in kontemplacijo.

Misijon se začne v ponižnosti in se konča v Skrivnosti. če smo se naučili poslušanja Boga v tišini, potem bomo odkrili besede, ki niso prazne in arogantne, besede, ki so zaupljive in ponižne, iz njih izvira nova globina, nova moč Evangelija.

Mislim, da se moja identiteta ni spremenila. V sebi čutim slovenske korenine, značaj, občutenost, mehkobo duše in v tej beli polarni pokrajini čutiš hrepenenje po novi dimenziji bivanja bolj kot kje drugje.

S Slovenijo me povezuje Družina in drugi verski časopisi. Kulturno se čutim povezano po Novi reviji, ki jo redno dobivam.

V mojem misijonskem življenju sem bila vedno sama, Slovenka, tako v Francoski Gvajani kot tudi sedaj, tako da nimam možnosti govoriti svoj jezik. Vendar sem ponosna, takoj ko pridem domov v Murski Soboti lahko govorim brez problema po naše, po prekmursko. Vedno so pri meni Prešernove in Gregorčičeve poezije in Sveto pismo v slovenščini.

S sorodniki smo povezani predvsem po telefonu, enkrat na mesec.

Kakšna je moja identiteta danes? Sama mislim osebi, da sem postala bolj preprosta in da se je v meni razvil večji občutek za stvarstvo, za naravo in okolje, vidim pomen enostavnih stvari, ki niso same po sebi umevne. Krivične razmere, v katerih mnogi živijo, me bolj bolijo. V meni je želja delati bolj aktivno za mir na svetu.

Končala bom z mislijo, da niso bistvena vsa ta razmišljanja okrog slovenske identitete. Postajamo državljani sveta, ki je v nevarnosti pred uničenjem, torej soodgovorni za kvaliteto kulture življenja, kjer koli živimo.

Bistveno je sprejeti novo duhovno identiteto posinovljenih božjih otrok, kar resnično smo.

Življenje bi bilo tolikō lepše ...

S. Dorica Sever
f.m.m.

* * *

S. Dorica Sever, Repulse Bay, 12. april 2004

Intervju z dopolnilnimi vprašanji – Z. Ž.

Poslali ste mi že pismo z odgovori, z vami sem že kar nekaj dni, pa vendar naj postavim še nekaj dopolnilnih vprašanj. Začniva v Francoski Gvajani. Tam je bil vaš prvi misijon, prvi stik z drugačno kulturo ...

Da, do je bila zelo drugačna kultura. Tja sem odšla leta 1983 in sicer najprej na otok Guadalupe na Male Antile v Karibskem morju. Tam so sami kreolci, zelo lepi ljudje. Tam smo imeli dve skupnosti po pet sester. Prišla sem meseca maja in se že vživela v situacijo, a septembra me je provincialka poklicala v Gvajano. Že dan po prihodu sem morala začeti z delom, tako da časa za kakšno prilagajanje in spoznavanje okolice sploh nisem imela.

Temperature so bile tu precej višje, kajti Guadalupe je otok z zelo milim podnebjem, kot bi bil ves čas na plaži. Tudi ljudje so na otoku bolj prijazni, odprti. Gvajane se je poleg tega držal še sloves nekdanje kazenske kolonije.

Prvi misijonarji v Gvajani so bili jezuiti, a leta 1763 je bila jezuitska družba prepovedana in deželo so morali zapustiti. Za njimi dolgo ni bilo nobenega misijonarja, šele okrog leta 1918 je Vatikan tam ustanovil apostolski vikariat in ga zaupal francoski kongregaciji Očetov Svetega duha.

Kaj pa ljudje v Gvajani?

Vidi se razlika. Lahko bi rekla, da so nekoliko bolj »zamorjeni«, čeprav so prav tako večinoma kreoli in imajo iste korenine.

In pravi domorodci?

Indijanci se ne mešajo z ostalimi, živijo daleč v pragozdu in so popolnoma avtohtoni. Poleg njih na podoben način živijo še tri popolnoma črnska plemena. Etnologi so po načinu okraševanja lesenih vrat ugotovili, da izhajajo iz Gane. Zanimivo pa je tudi to, da imajo veliko judovskih navad, ki so jih prevzeli v časih, ko so bili v Surinamu sužnji pri bogatih judovskih družinah. No, potem so pobegnili daleč v pragozd, kamor nihče ni mogel za njimi, in tu jih zdaj vsi pustijo pri miru.

Tudi danes je težko priti tja, saj moraš imeti posebno dovoljenje države, ki ga dobiš, če imaš kakšno posebno poslanstvo. Več časa smo skupaj z drugimi sestrami preživele pri črnskih ljudstvih. V teh odročnih krajih smo opravljale takoimenovano predevangelizacijo, ljudi smo šele pripravljale na sprejem evangelija. To pomeni, da smo vzpostavljale prve stike, da smo ljudem skušale dopovedati, da so vendarle tudi oni ljudje, da so se tega zavedli, pa tudi, da smo jim pomagale iz hude socialne stiske. Ljudem lahko oznanjaš evangelij šele takrat, ko niso lačni. Preden slišijo božjo besedo, morajo imeti vsaj nek minimum človeškega dostojanstva. Cerkev je velikokrat oznanjala svoj nauk lačnim ljudem, II. vatikanski koncil pa je dal veliko poudarka prav temu vprašanju, torej predevangelizaciji. Evangelizacija se pravzaprav začne šele takrat, ko

uspeš izoblikovati domačine v tako zrele osebnosti, da so sami sposobni nadaljevati z oznanjanjem evangeljskega sporočila in to z njihovimi vrednotami.

Imele smo zdravstveni dispanzer, verouk, nedeljsko bogoslužje in podobno.

Je bilo na potovanjih v pirogi kdaj nevarno?

Takrat se nevarnosti niti nisem zavedala, šele zdaj razmišljam, kaj vse bi se mi – edini ženski med številnimi domačini – lahko pravzaprav zgodilo. Nekoliko bolj otipljiva je bila nevarnost v času vojne v Surinamu, ko je na »naši« reki imela oporišče neka teroristična skupina. Nekoč sem potovala z nekim šolskim inšpektorjem po reki in na reki so nas ustavili sami mladi do zob oboroženi fantje, ki so bili povrh vsega pogosto še pod vplivom mamil. Končalo se je srečno, a lahko se ne bi … Nevarna so bila tudi potovanja po včasih zelo narasli reki, čeprav me je pomirjal rešilni jopič, ki sem ga imela okrog telesa.

Kaj pa živali?

Kače so bile povsod, tudi anakonde. V hiši sem večkrat našla kakšnega kuščarja, pa tudi pod posteljo je bilo dobro pogledati pred spanjem in vrata zapirati.

Vam je bilo v tistih časih kdaj žal, da ste se odločili za misijone?

Ah, kje, z lahkoto sem sprejemala vse dogajanje. Postavljali smo pastoralni center, vodili priprave na zakon itd., vmes sem občasno – predvsem poleti – potovala v notranjost, kamor si vsi niso upali ali niso zmogli.

Kako lahko primerjate med seboj Gvajano in Nunavut?

Ko sem prišla sem, sem spoznala, da lahko pozabim vse, kar vem – o teologiji, o pristopu do ljudi, o pastoralnih prijemih itd. Pričakal me je čisto nov način življenja, drugačni odnosi med ljudmi,… Kar je bilo pomembno prej, tu ni bilo več pomembno. Ko sem prišla v Gvajano, sem bila prepričana, da sem pripravljena na opravljanje funkcije, ki sem jih imela. Imela sem občutek, da lahko nekaj dam, nekaj naredim, gradim lokalno cerkev. Tu pa sem začutila, da je bolj pomembno biti kot pa delati. Bolj pomembno je to, kar si kot oseba, kot pa tvoja aktivnost ali to, koga in kaj predstavljaš. Več časa kot si z njimi, bolj te upoštevajo, imajo za svojega. V Nunavutu je še en dodaten problem, namreč v internatih in šolah se je dogajalo tudi precej nasilne vzgoje in drugih oblik nasilja nad otroki in še danes se ponekod, ko me vidijo, spomnijo, da so bili tepeni s pasom, če niso ubogali sestre in odšli spat ob uri …

Skratka, pomembno je, da sem, kar sem. Vem pa, da do danes še nisem imela nobenih težav z ljudmi.

Za te kraje je značilna fatalistična filozofija, ki jo ponazarja beseda »ajurnarmat« – »you can do nothing« – nič ne moreš, tako pač je … Ko se je pred časom v nekem kraju nenadoma zgodila huda nesreča – trem fantom se je udrl led, istočasno pa se je 17-letnik obesil na pasu v omari, pa tudi sicer je samomorov med mladimi veliko – in so starejši sklicali mladino ter vprašali, kaj je narobe, so med drugim rekli, da hočejo

bele učitelje in ne inuitskih. Njihova vzgoja je namreč preveč permisivna in se ne ujema z novim, zahodnjaškim načinom življenja, ki ga zdaj hočeš nočeš živijo. Težava je v tem, da starši otrokom pustijo dobesedno vse, ko pa enkrat zrastejo, pa jih morajo nenadoma brezpogojno poslušati, tudi ko gre za oddajo otroka, odhod od doma in podobno. Zato so pogosti samomori, sestra od X, ki sva jo prejle srečala, je zaradi težav s starši obesila v garaži, Y, ki je danes ministrirala, je že v 9. letu za božič napisala poslovilno pismo, njena mama je prav tako naredila samomor ...

Tukajšnje življenje je na nek način še bolj preprosto kot v Gvajani. Tu celo globalizacijo dojemajo drugače kot v Gvajani, bolj preprosto. So med dvema kulturama, bistveno bolj kot v Gvajani, kjer se čutijo Francoze. Inuiti se nimajo toliko za Kanadčane.

Kaj pa podobnosti?

Spoštovanje do misijonarjev in to, da so me tako tam kot tu sprejeli. Pa čeprav je ravno Repulse Bay znan kot eden najbolj zaprtih, tradicionalnih krajev v tem delu Kanade.

Ko ste prišli med Inuite, ste že znali moliti v inuktitutu ...

Da, do mi je zelo olajšalo delo, pa tudi ljudje so to sprejeli z velikim odobravanjem. Sposobna sem voditi bogoslužje v inuktitutu (če ni duhovnika), tudi krst in pogreb. Če kaj ne gre, pa ob pomoči domačih katehistov popravljam svoje znanje. Včasih prosim katehistinjo Elizabeth, da mi neko stvar prebere, jaz jo posnamem in potem vadim ... Zdaj razumem že veliko, tudi brati sem se naučila (v pisavi silabic), čaka pa me še najpomembnejši korak – začeti govoriti pogovorni jezik.

Kakšen je vaš odnos in ravnanje v zvezi s tukajšnjo navado, da imajo dekleta otroke že pri 15. letih? Jih skušate »odvaditi«?

Ne, saj starši to tolerirajo. Po drugi strani moramo biti veseli, da ni abortusa. Od nekdaj je veljala tradicija, da je bil prvi otrok oddan stari materi. Potem je on tudi skrbel zanjo na njena stara leta. Posvojitve so nekaj popolnoma normalnega. Pa še to, otrokom dajejo imena preminulih sorodnikov, matere, očeta itd., saj verjamejo, da njihov duh živi v teh potomcih. Tako se zgodi, da mama pokliče svojo hči »Mama« ali »Stara mama«.

Ali bo kdaj postal duhovnik tudi kdo od Inuitov?

Zelo težko. Gre za vprašanje celibata. Sploh ko vidijo, da so anglikanski pastorji lahko poročeni ... Vloga laikov je zato toliko bolj pomembna. V Repulse Bayu imamo nekaj mladih, ki so morebitni nasledniki Elisabeth in Johna, katehistov, ki sta že v letih.

Včasih ste več pisali o samomorih, socialnih problemih ipd. med Inuiti kot pa v zadnjih pismih in člankih ...?

Res je. Več kot vem, manj mi je do pisanja. Te stvari me zelo prizadenejo. Lahko bi rekla, da to pač ni moj problem, ko izvem za osemletnika, ki ga je posilil oče, ali nič starejšo deklico, ki jo je oče posiljeval leta, ampak take stvari me preveč prizadenejo, da bi ostala brezbrižna.

Po drugi strani se zdaj pojavlja druga skrajnost – starejši po 40 letih zahtevajo od države kompenzacijo za kršenje človekovih pravic, ker v šoli niso mogli jesti eskimske hrane, pred takimi stvarmi pa zatiskajo oči, preprosto molčijo oziroma ohranijo med seboj.

Biti tukaj socialni delavec je zelo zelo težko. Imeli smo zelo dobro socialno delavko, a ni dolgo zdržala …

Pravzaprav ni čudno, da se dogajajo take stvari. Otroci nimajo nobenega nadzora, prespijo v tisti hiši, kjer se jim zdi, saj iz vasi tako ali tako ne morejo, običajno v enem prostoru spi po deset ali več ljudi …

Ali k družinam hodite redno?

K družinam gremo, kadar je potrebno. Včasih me povabijo v hišo, ko sem na sprehodu, pred časom sem obiskala vse družine, katerih otroci gredo k birmi,…

Kako vas sprejmejo?

Nič pretresljivega. Nihče ne bo vstal in mi ponudil stola, nihče mi ne bo ničesar ponudil, saj velja navada, da je vsakdo vedno dobrodošel in da si vsak vzame, kar potrebuje …

/…/ (Nadaljevanje pogovora o v pismu že zapisanih opažanjih.)

SUMMARY

A SLOVENE WOMAN MISSIONARY WITH THE INUITES

Zvone Žigon

The article is derived from the recently concluded research – a post doctorate project – titled Sodobni (slovenski) misijonar kot izseljenec (The modern (Slovene) missionary as an emigrant). Its intention is to present and describe the missionary above all as an individual, representative of a certain culture who in his/her otherwise voluntary position finds him/herself in a unique cultural dilemma. Like everybody, he initially experiences a cultural shock, and after that, he is put before for an "emigrant" expressively atypical task: as a carrier of a defined mission, he is obliged to preserve his own cultural identity and to announce his "message". He can achieve this most easily – which is with the issue most interesting and paradoxical – with a great proportion of empathy and adaptation in

domestic culture, which inevitably makes a greater or lesser impression on him and thus influences on his personal identity.

The article finds out that rules of assimilation valid in all other migration situations, in such cases do not apply mainly because of the cause itself (temporary and in some cases permanent) emigration from the source missionary's culture. The research brings some interesting observations and results. For example, it resumes that Slovene missionaries are practically in any culture they appear in known as open, as well as for languages as for local customs, they have a direct, "partner" relation with the locals. Missionaries themselves are of opinion that in such a context there is with missionaries an obvious difference between members of former colonial states and members of a small (Slovene) nation that was in its entire history compelled to accept external influences and to adjust.

The author who has met in the past more or less casually some Slovene missionaries (Venezuela, Brazil, Chile, Argentina, Egypt, Botswana), performed within the research several semi structured interviews with missionaries during their holidays; a large part of primary documentary material is personal declarations – letters, poems, answers to questions and similar that missionaries themselves mediated to the researcher. The treatise deals in detail with the case of the missionary Sister Dorica Sever who is active among the Canadian Intuits in Repulse Bay, a settlement of 700 inhabitants (from May on in the "near" Gjoa Havn).

Organisational, social and pedagogical work presents a large part of missionary work, which can – if the locals are seeing the missionary only "over an empty plate" – present "danger" for the basic mission, announcing (Christian, Catholic) religion. In the case of Sister Dorica Sever, a different social-political environment is in question as Canada is among most social states of the world and in that sense takes good care of the mainly unemployed and in small artificial settlements captured Inuits. The stereotype of "hungry Negroes" in this case does not blur the questions connected with religion and its announcing for the locals are materially relatively well "supplied", regardless of the fact that they are entirely dependent on state aid.

The missionary is far away from home even more aware of her Slovene identity although she is of opinion that identity presents a burden to the religious message she wishes to convey.

In contrast to another stereotype about missionaries as attenders of colonisation, we can see on the case of Sister Dorica Sever that (modern Slovene) missionaries are actually pronounced "antiglobalists" as they are trying to implant in the culturally confused Inuits or other disregarded nations self respect, love for their own language, nation and customs.

Missionaries frequently interlace their "teacher" position with the experience of the "learner" because in the very culture of the natives they are seeking new cognitions and supplementing of their own spiritual, cultural and intellectual knowledge or even sensation. Connected with this is another observation, namely for almost every male or female missionary, the truly powerful cultural shock is the one they experience when returning into source environment.

The article is enriched with a letter from the missionary and with a supplementary interview with her, taken in the mission in Repulse Bay.

TRANSFORMACIJA ETNIČNOSTI: PREMIK K JAVNEMU IZRAŽANJU SIMBOLNE ETNIČNE IDENTITETE

Maša Mikola

COBISS 1.01

UVOD

Intenzivnost občutkov druge generacije izseljencev do domovine njihovih staršev in njihova izbira (simbolnih) elementov, ki vpliva na intenzivnost teh občutkov, sta odvisna predvsem od socializacije otrok izseljencev v njihovih primarnih, nuklearnih družinah. Kako druga generacija slovenskih izseljencev elemente, ki so jih spoznavali v svojem otroštvu, izraža v svoji odraslosti, je mogoče v tem času v Avstraliji opazovati neposredno. Druga generacija, ljudje s slovenskimi koreninami, so danes v Avstraliji stari med trideset in štirideset let in živijo v kulturno zelo mešanem okolju, kjer politika multikulturalizma načeloma podpira čez sto petdeset etničnih skupin.

Sestavek temelji na raziskavi, izvedeni konec leta 2002 in v začetku 2003, predvsem med posamezniki s slovenskimi koreninami v avstralskem mestu Melbourne. Zgodovinski razlogi za izseljevanje, čeprav vsekakor nujni za razumevanje sedanjosti, niso predstavljali obširnejšega prispevka k zapisu končnih ugotovitev. Tudi življenjske zgodbe so sicer dragocen vir etnološkega znanja in pomemben del arhivskega gradiva naroda, vendar so bile za to tematiko pomembne le toliko, kolikor so vplivale na potomce izseljencev. Raziskava se je osredotočila na sedanjost etničnih identitet posameznikov, ki s kulturami prednikov, temeljem njihove etničnosti, nimajo več neposredne zveze. V njihovem prepoznavanju kulture in iskanju mesta zase znotraj nje je zelo pomembno, kako se kultura reprezentira v multikulturni javnosti. To me je vodilo k pregledu medijev, ki največkrat ustvarjajo javne podobe. V multikulturnem avstralskem okolju so v tem smislu zanimivi etnični mediji, sedanji in tisti, zaradi katerih je treba govoriti o njihovi transformaciji, ki je nujna zaradi spremembe življenja v današnjih kapitalističnih (zato pa tudi drugih) družbah, pa tudi zaradi sprememb v diasporah po svetu. Zanimalo me je, kako elektronski mediji vplivajo na odnos občinstva do slovenske etničnosti in vloge, ki jo imajo pri ohranjanju specifične kulture. Ker televizijskega programa v Melbournu v času raziskave ni bilo, sta za pregled preostala druga elektronska medija: radio na eni strani kot neke vrste tradicionalni medij in internet kot medij sedanjosti in prihodnosti.

Pri drugi generaciji, otrocih izseljencev na južno celino, gre za vrsto dinamičnega občutka pripadnosti, ki ni nespremenljivo zavezana določenim vzorcem kulture, ampak

lahko uspešno krmari med različnimi vidiki te kulture. Sicer je pri tej generaciji še vedno prisotno zavedanje neke statične, idealizirane kulture. Vendar pa je sodobna etničnost slovenskih Avstralcev obenem tudi rezultat etnične izkušnje izseljencev, predvsem pa njihovih potomcev v multietnični in multikulturni družbi. Ta je skozi svoj razvoj vplivala na novo obliko etničnosti, ki je pridobila tudi nov pomen in novo funkcionalnost. Identifikacija z določeno etnično skupino danes pri Avstralcih s slovenskimi koreninami, pa tudi pri večini ostalih, nujno ne pomeni več, da posameznik točno ve, kaj vsebuje ta etničnost. Tudi koncepcija etnične skupine ne izhaja več iz osebne izkušnje. Delno bolj brezvsebinska narava takšne etničnosti omogoča občutek skupnosti brez izgube individualnosti. Na drugi strani je etničnost še vedno povezana z ljudmi, ki imajo tesne in intimne stike s svojimi nuklearnimi in razširjenimi družinami, bližnjimi prijatelji, sosedi.[1] Etnična identiteta je nekaj, kar skoraj ne vpliva na vsakdanje življenje (belcev z evropejskimi koreninami). Večinoma ne omeji možnosti izbire zakonskega partnerja. Ne določa, kje živiš, kdo bodo tvoji prijatelji, katero službo boš imel in ali boš izpostavljen diskriminaciji. Etničnost je prostovoljna – v praznovanju posebnih praznikov, kuhanju posebne etnične jedi, določenih frazah, ki jih poznaš v tujem jeziku.

MOŽNOST IZBIRE LASTNE SIMBOLIČNE ETNIČNE IDENTITETE

Težko bi bilo izmeriti moč etničnega občutja, še posebej pri potomcih izseljencev, tudi tistih, ki živijo v Avstraliji. Slovenija ni njihova domovina; zavestno in zavedno sprejemajo možnosti Avstralije. Velikokrat pa druga generacija celo poudarja svoje delno pripadanje slovenstvu. Kot se kaže, je to velikokrat rezultat prepričanja, da imajo zaradi svojih osebnih izkušenj neke druge kulture prednosti v razumevanju razlik med ljudmi na splošno.

> *»Ampak ja, jaz se čutim, da jaz sem Avstralka, ampak moji pradedi so iz Slovenije in jaz sem zmerom imela občutek, da jaz imam drugo perspektivo kot Avstralc. Moji starši so migranti, pa veš, kaj to pomeni, da prideš z ene druge dežele; (...) to čutiš, da to pridobiš, da pravzaprav imaš bolj bogato življenje v Avstraliji, zato maš starše, k pridejo od nekam drugam.« (I. št. 5)*

Ko razmišljamo o potomcih slovenskih izseljencev in njihovi etnični identiteti v multikulturnem okolju, moramo najprej odgovoriti na nekaj vprašanj v zvezi z etnično identiteto prve generacije. Do premika v občutenju etnične identitete med prvo in drugo

[1] Mary Waters omenja, da na primer na zabavah na dan irskega sv. Patricka v ZDA ni pomembno, da so ti ljudje Irci, le malo irskega ozadja imajo v svojih zapletenih družinskih drevesih, vendar pa so zabave tople in bogate proslave s tradicijo za ljudi, ki se zberejo na njih vsako leto. *Skupnost*, ki se zbere na proslavljanjih, ni nujno navidezna, je pa prostovoljna ter osebno skonstruirana ameriška stvaritev (Waters, 1990: 166).

generacijo prihaja predvsem v vidnosti značilnih kulturnih elementov v izseljenskem okolju. Druga generacija nima neposredne izkušnje z izseljenstvom, slovenska kultura je zanje zamišljena in simbolična, za nekatere ostaja Slovenija neke vrste mitska dežela, ki jo poznajo iz pripovedovanja svojih staršev. Kljub temu pa v zadnjem času postaja ta pokrajina in kultura vsaj za nekatere veliko bližja. Premik je v veliki meri posledica sprememb v komunikacijah in mobilnosti. Pripadniki druge generacije (pa tudi tretje) obiskujejo domovino svojih staršev večkrat, kot je bilo mogoče v preteklosti. Tako se srečujejo tudi s slovensko sedanjostjo.[2]

Etnična identiteta prve generacije se oblikuje ob konkretnih pojavnih simbolih, kot so značilna hrana, folklora, slovenska ljudska in narodnozabavna glasba. Pri drugi generaciji je etnična identiteta še vedno močno povezana z njihovimi starši, je pa tudi odvisna od multikulturne okolice. Simbolika je podobna, kot pri prvi generaciji, čeprav druga generacija bolj in veliko lažje zanemarja in tudi izključuje nekatere vidike slovenske kulture, s katerimi se ne more poistovetiti (kot takšna se kaže na primer tradicionalna slovenska hrana; podobno se včasih dogaja tudi s tradicionalno slovensko glasbo). Simbolika pri drugi generaciji vsaj delno, a kljub temu prepričljivo, vstopa v javno sfero.

Slovenska etnična identiteta je le ena izmed identitet in v različnih trenutkih posamezniki poudarjajo različne vidike svojih identitet. Multipla identiteta je dinamična in etnična identiteta v sedanjosti za svoj obstoj vse manj potrebuje fizično skupnost. Predstavniki druge generacije so večino svojega socializacijskega obdobja preživeli v stiku z mitično, imaginarno, oddaljeno kulturo staršev. Zdaj dobiva ta dežela za njihove otroke neke druge pomene. Še vedno ostaja imaginarna, vendar pa je po drugi strani lahko zdaj tudi čisto realna, oprijemljiva, lažje dobi svoj smisel.

V zvezi z občutenjem etničnih korenin lahko v Avstraliji precej predvidevamo na podlagi ameriškega modela. Mary Waters je pri Američanih s koreninami evropejskih belcev v začetku devetdesetih let 20. stoletja ugotavljala, da se sčasoma in skozi generacije posamezniki asimilirajo bolj progresivno, kljub temu pa to ne pomeni, da izgubijo svojo staro identiteto.[3] Avstralska politika mogoče prav s tem, ko poudarja in dopušča raznolikost, hitro in učinkovito homogenizira ljudi.

> *»Jaz sem seveda za multikulturnost, tukaj imamo 170, 180 raznih jezikov, tu v Avstraliji celo več in Avstralija je v svetu znana, da je multikulturna država in da uspešno skupaj živimo kot Avstralci. Čeprav imamo svoje identitete, na primer mi kot Slovenci, ampak da znamo skupaj živet. Čeprav so problemi po celem svetu, tu v Avstraliji pa uspešno živimo skupaj in čeprav imamo*

[2] Čeprav gre še vedno velikokrat le za obiske sorodnikov na deželi, pa druge in tretje generacije same težijo k spoznavanju dežele kot celote, brez takšne čustvene navezanosti na (zapuščen) dom, kot je (bilo) značilno za njihove starše.

[3] Glazer in Moynihan sta govorila, da »Američani postajajo ves čas bolj Američani in manj etnični. S sodelovanjem v tem procesu pa lahko simultano postanejo tudi bolj etnični« (Glazer in Moynihan, v: Waters, 1990: 53).

svojo identiteto, smo Avstralci. Živimo kot Avstralci, kot ponosni člani te države. Ob istem času pa lahko kažemo avstralski skupnosti, kaj je naša pripadnost, kaj je naš background (ozadje).« (I. št. 7)

Avstralija je stara približno dvesto let, ki niso bila preveč nasilna, dramatična ali junaška. Ni ravno patriotska država: ni doživela bojev za osvoboditev izpod kolonialnih oblasti, revolucij, državljanskih vojn ali vojn s tujimi silami na svojem ozemlju.[4] Boji za podjarmljenje aboriginov so bili skoraj kolektivno izključeni iz narodnega spomina. Avstralci težko gradijo nacionalne legende. Včasih sta imeli ekonomska moč in blaginja vlogo neke vrste ideologije. Z realnimi plačami, naraščajočimi cenami hiš in s padajočim odstotkom lastnikov materialna prosperiteta ne more biti več ključ narodne enotnosti. Treba je iznajti neko novo povezavo.

Vrnitev k etničnim koreninam z manj čustvenega tveganja

Etničnost je v sodobnosti po eni strani še vedno praksa družine in njene tradicije (ne več toliko društvenega življenja) in zato zasebna. Po drugi strani je prešla v javnost s svojimi razpoznavnimi simboli. Ljudje lahko konstruirajo podobo tega, kaj pomeni biti npr. Italijan, Poljak ali Slovenec iz zgodovinskega (družinskega) etničnega spomina ali iz neke skupne, javne popotne malhe slovenskih, poljskih ali italijanskih stereotipov. Izbereš lahko vidike etničnosti, ki so ti všeč, in ovržeš tiste, ki ti niso.

Koncept simbolične etničnosti Herberta J. Gansa pravi, da takšna etničnost pomeni tradicijo, ki jo lahko občutiš brez tega, da bi jo vključeval v vse vidike svojega življenja. Simbolična etničnost tako zavzame bolj ekspresivno funkcijo. S simbolično etnično identiteto je mogoče doseči dva učinka: človek lahko ostane individualist, kar je visoka vrednota postmoderne družbe, obenem pa se čuti del skupnosti, kar mu daje občutek varnosti.[5] O tem lahko govorimo tudi v avstralsko-slovenskem izseljenskem okolju.

Nekateri avtorji simbolične etničnosti pravijo, da je etničnost v sodobnosti vse bolj izražena le še v zasebni sferi prostočasnih aktivnosti (to pravi na primer Richard Alba, 1990). Avstralski primer kaže, da etničnost postaja tudi *javna,*[6] vendar ne v smislu oblikovanja novih fizičnih etničnih skupnosti (ki temeljijo na članstvu), ampak v izražanju individualne etničnosti v javnosti, npr. s prisotnostjo na etničnih praznikih ali skupnim slavljenjem etničnih praznikov z ljudmi drugih etničnih pripadnosti.

---

[4] Seveda si Avstralija kot del britanskega imperija nekaj zgodovine deli z Veliko Britanijo in v tem duhu so številni avstralski vojaki v prvi svetovni vojni herojsko umrli pri Galipoliju.

[5] Alexis de Tocqueville je že v 19. stoletju pisal o ameriškem značaju, ki mu lahko v Avstraliji najdemo precej vzporednic. Tocqueville je govoril o dveh konfliktnih vrednotah: individualizmu in podobnosti oziroma o samozaupanju in kooperaciji (Tocqueville, v: Waters, 1990: 148). Opazil je, da medtem ko individualizem vodi ljudi k temu, da najdejo svoja lastna prepričanja znotraj sebe, je izolacija kompatibilna s podobnostjo, ker ljudje nenehno iščejo potrditev svojih prepričanj od ljudi okoli sebe.

[6] Predvsem s svojimi simboli na javnih mestih ter z javnimi praznovanji etničnih praznikov.

»Večina mojih prijateljev niso Slovenci (...) Jaz ne razlikujem. Jaz imam dosti prijateljev od vsepovsod: Italijani, Azijci, seveda Slovenci, Avstralci in je res lepo, ko drugi vidijo (...) da rečejo: 'O, mi pa to imamo radi tudi. Kaj pa je to? To, polka pa valček pa, kako lepo pojejo.' In imam ponos potem, ko slišim takšen komentar. Yeah (ja), ali: 'Imate zelo lepe noše.'« (I. št. 7)

O premiku preoblikovanih etničnih manifestacij iz zasebne v javno sfero govori tudi John Edwards. Nekatera družbena etnična znamenja se po njegovem mnenju dolgo ohranjajo zato, ker so javna in simbolna. »Obleka, okrasje, ples in pesem lahko izginejo kot navadna znamenja v življenju skupine, medtem ko se ohranjajo (ali ponovno pojavljajo) kot javna simbolna znamenja. V tem primeru je njihova pojavnost pogosto omejena s posebnimi festivali, dnevi in podobnim, kar je povezano s komercialnim interesom, in ti lahko postanejo dostopni vsakomur, ne glede na to, ali je ta pripadnik skupine ali ne« (Edwards, v: Hutchinson in Smith, 1996: 228).[7] Manifestacije etničnosti stopajo iz zasebne družinske in društvene sfere v javno (glej sliko 1), v kateri slavijo praznike multikulturnosti in specifičnih etničnih kultur, npr. kitajsko novo leto in islamski ramadan.

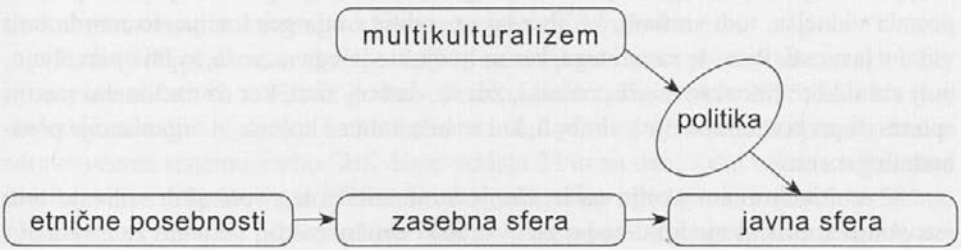

Slika 1: *Premik etničnih posebnosti iz zasebne v javno sfero.*

Pri posameznikih s slovenskimi koreninami v Avstraliji se danes že kaže trend čustveno veliko ohlapnejšega odnosa z domovino staršev oziroma starih staršev in s kulturo prednikov. Vendar pa to še ne pomeni, da se tretja generacija, razen številčno, od slovenske kulture tudi bistveno odmika. Nekateri avtorji opozarjajo na to, da prav tretje generacije po svetu postajajo zvestejše privrženke domovinam prednikov, kot so bile druge generacije. Eden izmed prvih, ki je oblikoval idejo o vrnitvi tretje generacije,

[7] Identiteta pa kljub vsemu ne more obstajati ločeno od skupine in simboli so del kulture. V tem smislu lahko na simbolično etničnost gledamo kot na indikator ohranjanja etničnih skupin in kultur. Simbolična etničnost ne potrebuje delujočih skupin ali mrež; občutja identitete se lahko razvijejo skozi povezave s simboličnimi skupinami, ki se nikoli ne srečajo, ali s kolektivitetami, ki se srečujejo občasno. Iz istega razloga simbolna etničnost ne potrebuje izkušenja kulture, čeprav simboli izhajajo iz nje (Gans, v: Hutchinson in Smith, 1996: 149).

je bil Marcus Hansen,[8] ki je govoril, da je lahko vrnitev tretje generacije sama po sebi le ena izmed različic simbolične etničnosti. Tretja generacija se lahko preteklosti dotika z manj čustvenega tveganja kot prva in druga, ki ji še vedno poskušata ubežati (Gans, v: Hutchinson in Smith, 1996).[9]

> *»Ta, tretja generacija se bolj zanima za to sodobno Slovenijo. Ne za tiste ikone slovenske kulture (...) Mi, druga generacija, se zanimamo in tretja generacija se tudi zelo zanimajo (...) So prebrali moderno literaturo, to najnovejšo, ki so v Sloveniji. Šalamuna so radi brali, Blatnika, njegove novele (...) In imajo zelo radi Slovenijo, jo tudi obiskujejo in imajo radi način življenja tam. Glasba jih tudi zanima. Laibach, moderna glasba. Njih ne zanimajo polke (...) Oni bi radi videli, kaj je moderna Slovenija, ne stara, ne Slovenija izpred petdesetih let.« (I. št. 11)*

Vrnitev k etničnim koreninam pri tretji generaciji, kot nakazuje ameriški primer v sedemdesetih letih, ki ga lahko pričakujemo tudi v Avstraliji, je del procesa etnične transformacije. Izhaja iz občutja kulturne varnosti potomcev priseljencev, ki izražajo svojo stabilno družbeno pozicijo znotraj večinske družbe.[10] Etničnost je sama po sebi postala vidnejša, tudi simboli, ki jih zdaj uporablja tretja generacija, so morda bolj vidni v javnosti. Pa ne le zaradi tega, ker so ljudje srednjega razreda, ki jih uporabljajo, bolj vidni kot njihovi revnejši predniki, zdi se, da bolj zato, ker so nacionalni mediji spretnejši pri komuniciranju s simboli, kot so bile etnične kulture in organizacije predhodnih generacij.

V multikulturnem okolju na izražanje etničnosti poleg večinskih vplivajo tudi manjšinjski, etnični mediji. Vendar pa avstralski etnični mediji verjetno že zaradi avstralskega multikulturnega nadzora[11] nad pripadniki etničnih skupin nikoli niso izvajali občutnejšega zavračanja realnosti, v kateri so ti živeli. Etnični mediji so se tako bolj ali manj le na nek način skladali z realnostjo življenja ljudi v skupnosti (ne pa tudi zunaj nje), jo odsevali, ne pa tudi aktivno oblikovali ali preoblikovali. Ob slovenskih radijskih oddajah v Avstraliji se samo od sebe poraja še eno vprašanje, če prisluhneš njihovi vsebini: če so to instrumenti za neko kulturno preživetje, kakšne vrste kulturo želijo ohraniti?

---

[8] Vir: H. J. Gans: Symbolic ethnicity: the future of ethnic groups and cultures in America, *Ethnic and Racial Studies*, 2: I (1979), 9–17. Hansen je eden od avtorjev, ki govorijo o simbolični etničnosti po Gansu.

[9] Zlatko Skrbiš omenja, da vse večja globalna mobilnost omogoča tudi neprestano možnost oblikovanja in ohranjanja diasporičnih skupnosti. Kot pravi, »spremembe, ki jih pogojuje nov tip mobilnosti, povzročajo povsem nov način dojemanja in razumevanja identitet posameznikov in skupnosti« (Skrbiš, 2003: 18).

[10] Nedvomno ima nekaj vpliva na to tudi splošni občutek Avstralcev (tako kot Američanov), ki pravi, da je »vsak od nekod prišel«.

[11] Predvsem z državno finančno pomočjo etničnim skupinam, s katero so si državne institucije pripisale tudi možnost oblikovanja splošnih medijskih programskih shem in nadzora nad vsebino.

DIASPORIČNI MEDIJI KOT SREDSTVO OHRANJANJA ETNIČNE RAZNOLIKOSTI – SLOVENSKI ETNIČNI MEDIJI V MESTU MELBOURNE

V Melbournu dve multikulturni etnični radijski postaji, SBS in 3ZZZ, predvajata tudi program slovenske etnične skupnosti. Prva je državna, druga zasebna. Imajo tudi televizijo SBS, ki poleg svojega predvaja še program etničnih skupin. Slovenci so imeli v preteklosti še nekaj etničnih glasil, predvsem tistih, ki so jih izdajala etnična društva. Ta so izdajala tudi nekatere literarne publikacije. V primeru spletnih strani težko govorimo o kakršnikoli lokalnosti.

V nadaljevanju se bom osredotočila na elektronske medije. V času raziskave slovenski televizijski program na postaji SBS ni potekal, zato je študija zajela le radijske programe. V pregledu slovenskega radijskega programa je postalo jasno, da ima prva generacija (ki tvori tudi večino občinstva) zelo velik vpliv na določanje vsebine. V programu si želijo tradicionalnih elementov, na primer tradicionalno slovensko ljudsko glasbo (in tudi narodnozabavno), zborovsko petje, folkloro in slovenske zgodbe. Viden odpor imajo do sodobne glasbe iz domovine. Vsi ti dejavniki odsevajo ne le oddaljevanje kultur prve in druge generacije, ampak tudi nenaklonjenost prve generacije do spreminjanja lastnih dojemanj države, v kateri so bili rojeni.

Radio SBS je danes najbolj jezikovno raznolika radijska postaja na svetu, na njej je mogoče slišati 68 različnih jezikov. Po skromnih začetkih leta 1975,[12] ko sta dve poskusni postaji v Sydneyju in Melbournu začeli predvajati nasvete o spremembah v zdravstvenem sistemu, radio SBS danes oddaja 24 ur na dan, 7 dni v tednu. Obstajata dve frekvenci v Sydneyju in Melbournu ter nacionalno omrežje, ki trenutno vključuje 13 krajev oz. območij po Avstraliji.[13] Vse programe je zdaj mogoče slišati tudi neposredno po internetu. Kot pravijo, je njihovo glavno občinstvo 2,7 milijona Avstralcev, ki doma ne govorijo angleščine. Čeprav oddajajo v angleščini, npr. oddaji Svetovni pogled (*World View*) in mladinska Alkimija (*Alchemy*), služijo tudi potrebam in željam drugih. Vsi etnični jezikovni programi imajo na SBS enotno shemo. Vse oddaje se začnejo z enakim zvočnim signalom in potem predvajajo mešanico novic. Kot pravijo, radio SBS informira, izobražuje in zabava Avstralce. Je medij vključitve, »brez tega radia bi četrtina avstralske skupnosti ostala v izolaciji,« so prepričani. »Radio SBS je most, ki ta dva dela povezuje.«[14]

Avstralski Slovenci imajo enkrat na teden svoj program na nacionalni ravni, kar pomeni, da ga lahko slišijo skoraj povsod po Avstraliji. V Sydneyju in Melbournu so oddaje dvakrat na teden. Programska shema je na nacionalni in lokalni ravni zelo podobna. Oddaje so v času raziskave trajale po eno uro, ki v splošnem vsebuje: novice iz

[12] To je bilo v začetku avstralske multikulturne politike.

[13] Adelaide, Adelaide Foothills, Bathurst, Brisbane, Canberro, Darwin, Hobart, Newcastle, Hunter Valley, Perth, Wagga Waggo, Wollongong in Young.

[14] Vir: www. sbs.com.au/radio.

Slovenije (oglašanja novinarjev s slovenskih radijskih postaj), novice iz skupnosti (obvestila slovenskih organizacij), novice iz Avstralije (obvestila avstralskih organizacij), obvestila avstralske socialne službe in posebna zdravstvena obvestila, slovensko glasbo, občasno poročila iz drugih delov slovenske diaspore po svetu (npr. v času raziskave iz Argentine, ZDA in Nemčije), občasno tudi novice iz skupnosti po drugih delih države (v času raziskave je sodelovala skupnost iz Pertha na zahodni avstralski obali), občasne zvočne mostove (skupni program neke slovenske radijske postaje in radia SBS), pogovore z gosti v studiu in zunaj njega. Radio SBS vsak mesec okvirno določi temo, o kateri naj bi v tem času spregovoril vsak etnični program, kar pa ni nujno.

Slovenski etnični program na radijski postaji SBS je v prvi vrsti namenjen prvi generaciji Slovencev v Avstraliji. Druga generacija (in tretja) je s svojimi željami iz prispevanja k vsebini oddaje praktično izključena, nekateri pripadniki mlajše generacije pa oddajo – prav tako kot njihovi starši – želijo takšno, kot je. Poslušalcev mlajših generacij oddaje v slovenskem jeziku je malo. Vzroki za to so: novice jih ne zanimajo, ni jim všeč glasba, v tem terminu nimajo časa ali ne razumejo slovenskega jezika. Mlajša generacija ne kaže posebnega zanimanja ali želje za to, da bi se program spreminjal. Nasploh je v zvezi z radijskimi oddajami mogoče zaznati apatičnost brez interesa, da bi se oddaja, katere obstoj je odvisen od števila pripadnikov etnične skupine, aktivno nadaljevala v prihodnosti.

Druga radijska postaja, ki prav tako gosti slovenske oddaje v Melbournu, je radio 3ZZZ, ki je zasebna radijska postaja, kljub temu pa jo delno podpira država. Deluje na prostovoljni osnovi. 3ZZZ nima vsedržavne zasnove, oddaja na 92,3 FM samo v Melbournu in okolici. Oddajanje radia se je poskusno začelo v letih 1988/89, slovenske oddaje so se začele leta 1989. Program v slovenskem jeziku (Magazin program) je na sporedu enkrat na teden, od tega enkrat na mesec uro vodijo mladi. V času raziskave so jo vodili trije predstavniki druge generacije, otroci slovenskih priseljencev, vsi stari okoli trideset let. »Mladina« na 3ZZZ sodeluje od leta 1994 s svojo samostojno uro vsako sredo v mesecu. Tudi mladinska radijska ura v veliki meri služi prvi generaciji.[15] Program slovenske oddaje na 3ZZZ je sestavljen iz: značilne zvočne najave, novic iz Slovenije, obvestil slovenskih društev v Melbournu in verskega središča, voščil in čestitk poslušalcev, pogovorov z gosti v studiu ali po telefonu, obveščanja skupnosti o tedenskih dogodkih, kratkih informacij o kakšni svetovni zanimivosti in slovenske glasbe.

Slovenski program ima na 3ZZZ nekoliko manj omejitev s strani radijske postaje kot na SBS. *Jingle*, ki napoveduje začetek oddaje, npr. izberejo ustvarjalci oddaje in je ne določa radijska postaja, tako kot na SBS.[16] Vsebinsko je 3ZZZ podoben državnemu SBS-u, razliko je mogoče opaziti v tem, da (za večjo domačnost) vsebuje še rubriko voščil in čestitk in posveča več pozornosti novicam iz skupnosti. Slovenci na 3ZZZ pravzaprav ne krajšajo obvestil, ki jih pošljejo iz društev, ampak jih objavijo v obliki,

[15] Mladi si tukaj le nekoliko več privoščijo v zvezi z glasbo kljub odporu do sodobne, pa čeprav slovenske glasbe prve generacije.

[16] Slovenska radijska ura se tako začne z narodnozabavnim napevom.

v kakršni so jih dobili.[17] Vzrok za to je verjetno tudi, da društva delno finančno podpirajo program na 3ZZZ. Drugi del finančne pomoči prihaja od poslušalcev. Vsako leto namreč radio 3ZZZ pripravlja t. i. Radioton, ki ga mora za to, da obdrži svoj program, podpreti vsaka etnična skupina s prispevki svojih poslušalcev. Ob vsem je treba skrbeti tudi za stalno število članstva, ki je nujen pogoj za obstoj oddaje. O številu poslušalstva je urednica in voditeljica oddaj povedala: *»Tako, kaj vem ..., od tristo do petsto. Po mojem lahko jih je več, lahko pa jih je manj. To je odvisno.«* Eden izmed sodelujočih na »mladinski uri« pa je dejal takole:

> *»Ne dosti. Problem je v tem, da mi tudi moramo za bolj starejšo publiko imet tiste stvari, kaj oni majo radi, nekateri enostavno ne poslušajo slovenske oddaje, ne da nočejo, ampak imajo druge stvari: delajo, grejo ven, študirajo. Jaz bi rekel, da približno tisoč ljudi na teden to posluša. Jaz to osebno rečem, morda več, morda manj, odvisno. Če sem jaz gor, potem malo manj (smeh), ne vem.«*

Na radiu 3ZZZ danes deluje 58 različnih etničnih skupin. Vsebina slovenske oddaje je precej statična, čeprav sproščena. Vsekakor pa je namenjena prvi generaciji, prav tako kot program na SBS. Eden izmed vzrokov nezanimanja mlajših generacij za slovenske radijske oddaje je poleg tega, da programa ne utegnejo poslušati, tudi, da jih program vsebinsko ne zanima, veliko pa jih tudi ne razume slovenščine, ki jo uporabljajo na radijskih postajah.

Glede na to, da obe radijski postaji oddajata slovenski program za peščico prve generacije Slovencev, bo zanimivo oddaje spremljati v prihodnosti. Dejstvo, da je celo mladinska oddaja, ki jo prostovoljno pripravljajo mlajše generacije, namenjena prvi generaciji, oddajam ne obeta svetle prihodnosti. Nekaj časa se bodo gotovo še lahko obdržale, tudi z mladimi voditelji, čez čas pa bodo nujne nekatere spremembe (morda delni prehod jezika v angleščino), če bodo slovenske oddaje še želele obstajati.

Čeprav interneta in spletnih strani ne moremo omejiti teritorialno, lahko omenim, da verjetno najkompleksnejše spletne strani, ki jih ustvarjajo Slovenci v tujini, spletne strani Thezaurus, nastajajo v Melbournu. Vsaj v zadnjem času oblikujejo novo medijsko etnično polje med Slovenci v Avstraliji in drugje po svetu. Največ uporabnikov naj bi bilo iz ZDA, veliko tudi iz Avstralije in Slovenije, skupaj pa iz triinpetdesetih držav po svetu. Uporabljajo slovenski in angleški jezik. Spletne strani Thezaurus so začele delovati leta 1999 in od takrat so razvili več projektov, ki jih ponujajo kot sklope spletnih strani. Najbolj zanimivi so verjetno razpravni forumi, ki so sredstvo za *online* komunikacijo, odprti so vsakomur. Registrirani člani imajo možnost objave in urejanja kratkih člankov, lahko pa tudi dodajajo informacije o kulturnem delovanju slovenskih organizacij. V času raziskave je bilo na straneh dvanajst glavnih forumov v treh kategorijah: *Slovenian Forums – Thezaurus.com (slovenski forumi – Thezaurus.*

[17] Za to v enourni oddaji porabijo kar dobrih dvajset minut.

com), Slovenian Connection (slovenska povezava) in *Slovenian Language and Cultural Resources (slovenski jezikovni in kulturni viri)*. Spletne strani Thezaurus veliko prispevajo k spremembi dinamike slovenske skupnosti v Avstraliji in slovenske diaspore po svetu. Ustvarjajo prostor za komunikacijo, interakcijo in debato (predvsem s svojimi razpravnimi forumi). »Razpravni forumi so lahko neke vrste zmerne arene za vroč kulturni in politični boj« (Mallapragada, v: Gauntlett, 2000: 183). O omenjenem pri Thezaurusu (zaenkrat še) ne moremo govoriti, ima pa možnosti, da se z njegovo pomočjo razvije debata, ki temelji na drugačni publiki, kot jo ima tradicionalna skupnost in tudi tradicionalni etnični mediji.

Vplivi »novih etničnih medijev« na življenje in identitete druge generacije – odpravljanje prostora kot ovire

V splošnem mediji nedvomno vplivajo na oblikovanje identitet in pri tem je mobiliziranih veliko medijev: velikih in majhnih, modernih in tradicionalnih. Raznolikost takšnih medijev se sklada z občinstvom, ki ga imajo. Nekateri težijo k temu, da so izključno mediji določene skupine. Drugi so mediji določene skupine in hkrati tudi preostalega prebivalstva.[18]

Radijski programi in spletne strani imajo elektronski značaj in bi bili tako lahko morda bolj fleksibilni v prilagoditvi željam posameznikov ter bolj osebni od tiskanih medijev. Ker medija služita relativno različnemu občinstvu, je težko posploševati ocene o bližini posameznega medija za vsako izmed občinstev. Vsaj za radijske oddaje lahko rečemo, da so precej nefleksibilne, se ne spreminjajo, kljub temu pa ustrezajo željam primarnega občinstva. Zaradi svoje narave slovenski etnični radijski program ne doseže pomembnega dela ljudi, ki se identificirajo s to etničnostjo. Z eno ali dvema urama programa na teden služi ozki, specifično določeni skupini ljudi. Nedinamična oblika oddaje, relativna nespremenljivost vsebine, slovenski jezik in nadzor radijskega medija s strani prve generacije je pomenil, da radio kot praktično edini elektronski etnični medij v času odraščanja in socializacije druge generacije ni imel občutnejšega vpliva in pomena.[19] Internet bi bil lahko na drugi strani pomožnejši medij simbolične etničnosti, produkt dinamičnega načina življenja, nedoločen v času in prostoru, kljub temu pa medij, ki bi se osredotočal na specifično občinstvo; v našem primeru na prihodnje generacije slovenskih Avstralcev. Pri tem internet že s svojim značajem in zahtevo po

[18] Mediji te vrste naj bi povzročali razlikovanje v družbi. Vendar pa lahko sprožijo tudi nastanek tega, kar Peter Dahlgren imenuje mikro javne sfere (Dahlgren, 1994). Prej ali slej lahko namreč pričakujemo, da se manjše sfere infiltrirajo v vrednote in proceduralne modele, ki prevladujejo v širših sferah. Prej ali slej lahko pričakujemo (morda spremembo celo že občutimo) izpostavljenost tradicionalnih skupin praksam, ki vsebujejo svobodno argumentacijo in odprto debato. Prej ali slej se lahko začne proces homogenizacije, ki vpliva na notranjo organiziranost skupnosti (Dahlgren, v: Liebes in Curran, 1998).

[19] Otroci ga niso nikoli poslušali v večjem številu. Pasivno že, aktivno pa večinoma nikoli.

možnosti dostopa velikokrat izključuje tiste, ki so vključeni v prej omenjeni radijski medij. Ob vsem se pojavi tudi že omenjeni dvom o tem, ali etnični medij sploh lahko ohranja etnične razlike v multikulturnem avstralskem okolju, ali pa jih s svojo državno podporo le uspešno homogenizira.

V zvezi s trenutnim radijskim programom v Melbournu že zaradi specifičnega jezika in posebne glasbe težko govorimo o podleganju pritiskom homogenizacije. Tudi programske značilnosti, ki odsevajo skupinsko doživljanje identitete, so vezane na fizično bližino in stereotipne, tradicionalne oblike. Etnični radijski medij služi skoraj izključno slovenskim izseljencem prve generacije, in to oba programa na obeh postajah. Slovenski etnični radijski program tako vsaj v večji meri ne vpliva na oblikovanje ali ohranjanje etničnih identitet druge in naslednjih generacij. Bolj kot etnični vpliva nanje radio večinske družbe s splošnimi etničnimi poudarki. Drugače bi lahko rekli za internet, če bi omogočal produkcijo kulturne identitete, ki jo kažejo kompleksna življenja izseljencev in potomcev izseljencev.[20]

> *»Ni slovenske okolice tu. Internet je za mene neka slovenska okolica. To jaz grem na internet okolje, zato ... tam so strani in vse po slovensko. In to je en kanal na Slovenijo.« (I. št. 4)*

Ker je internet kot medij veliko bolj prilagojen vsakemu posamezniku in je tudi anonimen, pri ljudeh morda niti ne vzbuja kakšne večje želje po krepitvi ali izražanju skupinske identitete. Za to obstaja določen potencial, vendar v našem primeru spletne strani, namenjene slovenskim izseljencem (pa tudi drugim), delujejo še premalo časa (ali niso organizirane tako), da bi na primer v svojih razpravnih forumih proizvedle kakšno bolj opazno *online* debato skupnosti. Ciljna skupina internet (še vedno) večinoma uporablja izključno za zbiranje informacij.

Vsekakor je novemu mediju treba priznati, da s svojo naravo tudi v izseljenstvu delno odpravlja prostor kot oviro. Občutenje daljave s strani druge generacije je tako drugačno kot pri prvi generaciji. Veliko je danes dinamičnih »omrežij transnacionalnega povezovanja ljudi s specifičnimi interesi« in takšno povezovanje je »selektivno in fleksibilno, ter vse manj odvisno od prostorske oddaljenosti sodelujočih subjektov« (Mlinar, 1990: 35). Ena izmed interesnih skupin, ki se ohranja s pomočjo tehnologije in ji posameznik v sodobnosti na nek način pripada, je lahko tudi tista, ki svoje člane rekrutira na podlagi etnične pripadnosti. Pri tem je etničnost lahko spremenljiva, pa tudi anonimna. Medij, ki omogoča anonimnost, pa lahko uporabimo za oblikovanje osebnih zgodovin in spominov, z njim ponudimo pot, po kateri si »izseljenci« naslednjih generacij predstavljajo skupnost, proces ponovne iznajdbe skupnosti v digitalizirani diaspori pa lahko zadovolji potrebo po kovanju kulturnih in družbenih povezav, ki oblikujejo smisel identitete. O tem je govoril Howard Rheingold (1993), ko je dejal,

[20] Splet ponuja priseljenski populaciji prostor, kjer se lahko (v nasprotju s tradicionalnimi mediji, kot je *mainstream* televizija) izseljenci počutijo kot doma (Mallapragada, v: Gauntlett, 2000: 185).

da so »virtualne skupnosti delno odgovor hrepenenju po skupnosti, ki je sledila dezintegraciji tradicionalnih skupnosti po svetu« (Mallapragada, v: Gauntlett, 2000: 181). Mladi so v Avstraliji le z delčki slovenske kulture v svojih življenjih lahko drugačni, lahko ustvarijo neke vrste svoje etnične subkulture. Kot najustreznejši medij za iskanje informacij, kasneje pa tudi za razpravo, se vsekakor kaže svetovni splet.

Skupnost skozi novo informacijsko komunikacijsko tehnologijo

Pri mnogih etničnih skupinah lahko zaznavamo odmikanje od tradicionalnih, linearnih, enosmernih medijev, ki pasivnim prejemnikom posredujejo standardizirano ponudbo po standardiziranem urniku. Takšna etnična komunikacija sicer v Avstraliji še vedno poteka, vendar ni namenjena slovenskim Avstralcem druge generacije. Premik poteka v smeri proti fleksibilnim, bolj osebnim in interaktivnim medijem (glej sliko 2), ki ustrezajo individualnim potrebam (Jasem in Desmond; Ruben, v: Mlinar, 1990: 83).

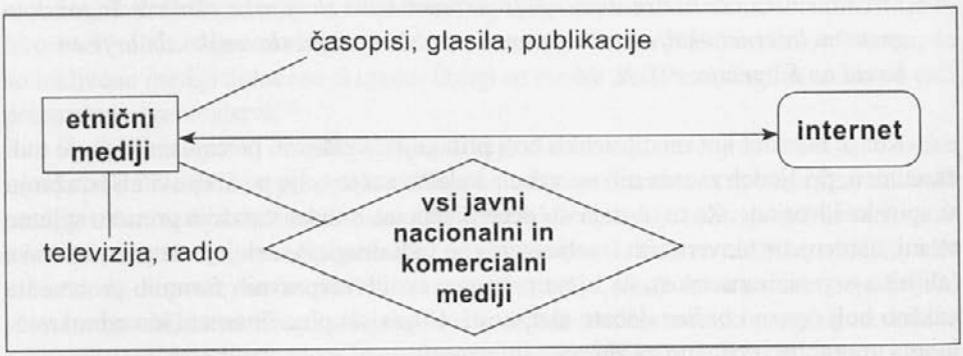

Slika 2: *Premik k fleksibilnejšim medijem.*

Študije govorijo o tem, da internet zaradi svoje *takojšnjosti*, interaktivnosti in neomejenosti v dosegu diasporičnih skupin omogoča, da te doživijo skupnost na nov način, preidejo nacionalne meje, na novo izrazijo in obdelajo svoje kolektivne spomine ter da obnovijo skupnosti po izbranih (in pogosto multiplih) sorodnostih in ne (le) po teritorialni sorodnosti (Poole, 2002).[21] Izkušnja premestitve v času in prostoru

[21] O elektronskih komunikacijskih oblikah so najprej govorili v teorijah »globalne vasi«, kjer informacije potekajo svobodno in kjer ni meja za njihovo pridobitev (Gates, 1995; McLuhan, 1964; Negroponte, 1995). Potem so se pojavile številne študije, ki so poskušale povezave načrtati v obliki transnacionalnih kultur. Druge so raziskovale vlogo elektronskih oblik medijev v oblikovanju »embrijskih javnih sfer«, npr. med hindujskimi južnimi Azijci (Gillespie, 1995) in Iranci (Sreberny, 2000), živečimi v Londonu. Vlogo interneta kot pripomočka diasporičnih skupnosti so raziskovali v indijski diaspori v Ameriki (Mallapragada, 2000), turški diaspori (Robins in Aksoy, 2000) in še posebej v zvezi z mednarodnimi tokovi v arabskem svetu (Alterman, 1998; Anderson, 1997; Burkhart, 1998; Dresch et al., 2000; Rathmell, 1997) (glej: Poole, 2002: 53).

– učinek potopitve v internetno kulturo – lahko posameznike pripelje do tega, da svoje identitete vidijo v drugačni perspektivi. V zvezi z internetom je zanimivo opazovati tudi idejo skupnosti, saj je lahko konstrukcija ideje skupnosti, ki ji pripada posameznik in s katero se identificira, zelo specifična. V zvezi s tem pa v slovenski skupnosti v Melbournu (v Avstraliji in po svetu) ugotavljam naslednje: Spletne strani Thezaurus imajo na primer primerne nastavke za dinamično, transnacionalno omrežje, ki bi ljudi povezovalo na podlagi etničnega kriterija[22] ne glede na prostorsko oddaljenost. V razpravnih forumih je mogoče opaziti, da kljub vsemu sodelujejo večinoma le ljudje iz Avstralije in Slovenije.[23] Zato (zaenkrat še) ne moremo govoriti o resničnem transnacionalnem povezovanju. Med potomci Slovencev v Avstraliji (in po svetu) bo v prihodnosti verjetno peščica posameznikov svoj interes za slovensko etničnost ohranjala in izražala s pomočjo interaktivnih medijev. To bo morda čez nekaj časa edina možnost za kulturne in družbene povezave, ki oblikujejo občutek identitete. Manj verjetno je, da bodo etnično ozaveščeni posamezniki internet uporabljali kot glavno polje krepitve svoje multiple etnične identitete.

MULTIPLE, HIBRIDNE IN DINAMIČNE IDENTITETE KOT POSLEDICA MULTIKULTURNE DRUŽBE

Etnična identiteta je dinamična. Podlago ima tako v posamezniku kot v skupini, nanjo pa (kot na vsako človekovo identiteto) do določene mere vpliva še telesna identiteta.[24] Posameznikove skupinske identitete (kamor spada tudi etnična) je danes težko ločiti, ker je človek vedno vpet v mrežo raznih odnosov. Vse večja mobilnost, računalniško posredovana komunikacija in internet so še dodatni vzroki za spreminjanje v razumevanjih skupnosti in identitete. Z uporabo *online* medijev lahko diaspore ustvarjajo nove virtualne soseščine (Elkins, 1997), vendar zaenkrat pri slovenskih Avstralcih o posebnem elektronskem prostoru določene interesne skupine, ki bi se identificirala na podlagi etničnosti, še ne moremo govoriti. Identificiranje s slovenstvom namreč med drugimi in tretjimi generacijami Slovencev v Avstraliji (ki so potencialna skupina za ustvarjanje tovrstnega virtualnega prostora) ni tako številno in močno, da bi se etnična identiteta prekrila z identitetami, ki jih razvijajo v drugih okoljih in drugih družbenih skupinah.[25]

---

[22] Drugi sklop *slovenskih etničnih* spletnih strani, ki nastajajo v Avstraliji (Medijska hiša – *www.glasslovenije.com.au*), takšnih temeljev nima, predvsem zato, ker ni interaktiven (nima na primer možnosti razpravnih forumov).

[23] Sodeluje tudi nekaj potomcev Slovencev z drugih delov sveta. Zanimivo je še, da se v razpravnih forumih pojavljajo nekateri, ki so le malo povezani s Slovenci ali slovensko skupnostjo (znanca nekega Slovenca na primer zanima prevod določene besedne zveze v slovenščino).

[24] Brez telesne identitete niti ne more biti kake druge identitete (Južnič, 1993: 17).

[25] Živimo v več družbenih skupinah ali celo skupnostih. David J. Elkins (1999) pravi, da vsaka skupnost, skupina ali kategorija zastavlja posamezniku vprašanja o tem, kdo je: Kdo mi je podoben? S kom imam podobne interese? S kom sem skupaj v »istem čolnu«? Ugotavlja, da ljudje nimamo

Za naraščajočo kompleksnost etnične identifikacije – ki naj bi bila takšna predvsem zaradi naraščajoče globalizacije in napredujoče tehnologije (o kompleksnosti pa lahko govorimo tudi v zvezi z multikulturnim okoljem, kot je avstralsko) – so postrukturalisti uvedli koncept *hibridnosti* (Modood in drugi, 1994; Bradley, 1996, v: Hall, 1992: 310). Hibridnost opredeljujejo kot posledico globalne družbe, kjer ni nobenih »čistih« kultur in kjer so komunikacijska tehnologija, migracije in potovanja pripeljala do kulturne hibridizacije ter povečane etnične fragmentacije vseh kultur.[26] V skladu s tem pogledom večplastne hibridne etnične identitete ponujajo *tretji prostor* kot alternativo asimilaciji v le eno kulturo. Hibridnost pomeni »naseliti vsaj dve identiteti, govoriti dva jezika, prevajati in razpravljati med njima« (Hall, 1992: 310). Pojem hibridnosti pa ne uspe pojasniti nekaterih težav, na primer tistih, ki nastajajo ob spajanju dveh kultur, ki si nista podobni ali ki nista približno enako močni, če je ena manjšinska in druga večinska (kot sta slovenska in avstralska v Avstraliji). Robert Young (1996) ugotavlja, da lahko trditve o tem, da vsi postajamo globalni, hibridni in diasporični, postavljajo le tisti, ki imajo moč, in dodaja: »heterogenost, kulturna izmenjava in raznolikost so zdaj postali sestavni deli samozavedne identitete sodobne družbe« (Young, 1996: 4). Če so hibridne družbene identitete značilne za sodobni svet, potem ne bi smeli opažati toliko prizadevanj za kulturno hegemonijo in mehanizmov, ki to podpirajo. »Hibridnost je povezana s spajanjem kultur in ne z njihovo kulturno različnostjo« (Anthias, 2001: 621), kot takšna pa celo nasprotuje osrednji ideji multikulturalizma.

Težko bi rekli, da se v slovenskem primeru pojavlja nova hibridna identiteta. Bolj verjetno je, da ljudje ločeno posvojijo dualni/multipli čut dveh ali več identitet. Doma so otroci izseljencev Slovenci, v službi so Avstralci. Ko v službi srečajo nekoga s slovenskimi koreninami, spet za trenutek postanejo Slovenci. Ko pridejo v banko, so Avstralci, ko pridejo v slovensko cerkev, so Slovenci. In tako naprej. Pri tem se lahko naslonimo na koncept premakljivih, preklapljajočih in fluktuirajočih identitet (Južnič, 1993: 132–138), ki pa to niso tako pogosto, kot so bile pri prvi generaciji Slovencev v Avstraliji. Druga generacija etnične identitete »preklaplja« le včasih in še to prostovoljno.

Model za tretjo generacijo, vnuke prvih Slovencev v Avstraliji, je rezultat predvidevanj. Pripadniki tretje generacije so večinoma še otroci ali mladostniki in njihove etnične identitete se šele oblikujejo. Pri tretji generaciji bo oprijemljivih etničnih elementov verjetno še manj, ohranjanje (delne) etnične identitete bo vedno manj vezano na tradicionalno skupnost. Tudi ustnega izročila ne bodo več toliko deležni. Njihove etnične identitete bodo najverjetneje deljene, multiple zaradi odraščanja v etnično mešanih družinah. Morda bo pri nekaterih prevladala le ena etnična identiteta, mogoče

ene same, prevladujoče in vseobsegajoče vrednote, interesa ali skupnosti in morda niti ni enega samega jaza (*self*).

[26] »Vrsta avtorjev (Hannerz, 1996; Friedman, 2000; Fernandes, 2002) zagovarja tezo, da so pogoji globalne mobilnosti odgovorni za nove načine preseganja nacionalnih omejitev. V tem procesu prihaja do stapljanja različnih nacionalnih identitetnih vzorcev, njihovega reformiranja in vnovičnega porajanja v novih hibridnih oblikah« (Skrbiš, 2003: 13).

bodo različna etnična ozadja skušali spojiti, morda ne bodo izražali nobene specifične etnične identitete. Politika multikulturalizma bo v prihodnje skoraj gotovo še v večji meri vplivala na to, da bodo le določeni simboli javni in vidni. To pa bodo verjetno etnični simboli, ki jim bodo posamezniki sledili tudi v zasebnih življenjih. Etničnost, ki so jo prinesli s seboj njihovi stari starši, skoraj gotovo ne bo več intenzivna. Vendar pa mladi veliko bolj globalno gledajo na svojo etničnost ter iščejo možnosti in prednosti v njej. Sprejemajo vidike etničnosti, za katere menijo, da jim koristijo in so jim blizu, ne sprejemajo pa tistih, ki jim niso. Vidni sta komponenti selekcije in izbire, etničnost pa postaja vse bolj prostovoljna. Tako je zdaj že v drugi generaciji, še v večji meri se bo to verjetno nadaljevalo v tretji.

SKLEP

»Ne vem, zakaj, to je težko, torej skoraj iracionalno, zakaj hočem biti Slovenec tudi v Avstraliji. Nekaj je racionalnega, nekaj pa je globlje, tako kot Ayers Rock. Tisto, kar ga vidimo, ga je samo ena tretjina, dve tretjini pa ga je pod peskom. Za ravnotežje recimo. Tako je tudi to, zakaj hočem biti Slovenec. Nekaj racionalnega, nekaj iracionalnega, srce ima razloge, ki jih razum ne pozna, je rekel Pascal.«
(Pater Ciril Božič, slovenski duhovnik v Melbournu)

Raziskava in analiza terenskega dela med pripadniki druge generacije, otroki slovenskih izseljencev v Melbournu, je nakazala, da identificiranje z etničnimi okviri odseva novost – možnost izbire že med drugo generacijo. Identificirati se na podlagi etničnosti ali ne odseva upadajoč vpliv etničnih identitet v vsakdanjem življenju posameznika ter porast življenjskih možnosti, neodvisnih od posameznikovih etničnih okvirov. Subjektivna narava izbire, nagnjenost k etničnosti (in izbiranje etničnosti) je nedvomno rezultat popuščanja moči in manjše notranje koherence etničnih skupin. Jasno je postalo, da so etnične (kulturne) vsebine – etnični ostanki in njihovi pomeni – dinamični konglomerat elementov in značilnosti, ki se ljudem zdijo etnično pomembne (se lahko z njimi identificirajo) in ne le stabilni povzetek značilnosti in kulturnih danosti. Kljub temu pa pri drugi generaciji verjetno še ne moremo govoriti o popolnoma svobodni izbiri etnične identitete, saj je etničnost še vedno kolektivni fenomen in zato predvideva obstoj določene kolektivitete. Trenutni procesi ohranjanja etnične identitete kažejo na kompleksnost odnosa med individualnim in kolektivnim v rekonstrukciji in reprodukciji etnične identitete in etnične kulture.

Konstruiranje in funkcioniranje etničnosti se kaže kot dinamičen proces, ki se razvija skozi življenjski krog skupine in posameznika. Pri tem sodeluje tudi politika multikulturalizma, ki vsaj na površju ljudi ozavešča o obstoju množice različnih kultur, omogoča heterogenost in razraščanje različnih kulturnih praks ter »med ljudi širi toleranco«. Vendar pa to še vedno ne pomeni, da je izpolnjena tudi pomembna ideja

multikulturalizma, ki govori o enakih možnostih za vse pripadnike vseh etničnih skupin. Simbolična etničnost se kaže pri potomcih priseljencev v avstralski družbi večinoma kot pozitivna, za nekatere ljudi pa je lahko kljub temu tudi negativna.[27] Res je namreč, da je etničnost fleksibilna, simbolična in prostovoljna za belega Avstralca srednjega razreda, nasprotno pa lahko verjetno rečemo za Avstralca kakega izmed azijskih porekel. Družbene in politične posledice večine drugih porekel, kot je belo evropejsko, večinoma niso simbolične, pa tudi prostovoljne ne. So realne in pogosto boleče. »Dokler bomo tako rasno kot etnično identiteto povezovali z razredno stratifikacijo ali askriptivne značilnosti uporabljali za dodeljevanje nagrad v družbi, bo etnična identiteta veliko več kot le individualna odločitev,« pravi Watersova in dodaja: »moramo se zavedati, da so nekateri deli etničnih tradicij belcev tudi seksistični, rasistični, plemenski in ozkogledi« (Waters, 1990: 168). Posamezniki velikokrat ne vidijo ene izmed pomembnih možnosti simbolične etničnosti –»možnost zavrnitve delov svojih tradicij, ki povzročajo diskriminacijo« (ibid.).

Pri slovenskih Avstralcih druge generacije v mestu Melbourne bi bilo pesimistično napovedovati popoln zaton slovenske etničnosti že pri tretji generaciji. Treba je razumeti, da so potomci Slovencev v Avstraliji Avstralci in ne Slovenci in da zato pri njih prevladujejo avstralski elementi v vseh vidikih njihovih življenj. Ohranjanje simboličnih delčkov slovenske kulture zanje navadno pomeni intimno doživetje, pogosto povezano s preteklostjo. V nekaterih primerih pa lahko občutenje lastnih etničnih korenin in kulture prednikov postane temelj širših razumevanj, globalnih pogledov ter iskanj novih možnosti; tako posamezniki etnično identiteto najhitreje iz zasebne sfere prenesejo v javno.

Pri procesu izbire med etničnimi identitetami (predvsem v času posameznikove socializacije) sodelujejo mediji, večinoma večinski, v manjši meri pa tudi etnični, ki skupaj z nekaterimi drugimi akterji konstruirajo družbeno lestvico etničnih skupin v multikulturnem okolju. Slovenski etnični radijski program v Melbournu s tradicionalno obliko, nespreminjajočim se programom, voditelji, strukturo, pa tudi s težnjo po služenju publiki prve generacije na drugo generacijo v času socializacije v veliki meri ni vplival, prav tako tega ne počne zdaj. Sodelovanje druge generacije pri radijskem programu pomeni bolj željo po izražanju etničnosti skupine ljudi druge generacije. Internet kot interaktivna, dinamična medijska oblika bi lahko imela specifično vlogo v možnosti ustvarjanja neke vrste omrežene diasporične skupnosti, razpravnega prostora za vse, ki se čutijo povezani in zavezani ter predvsem čutijo potrebo, da se v svojem dinamičnem življenju »nekam zasidrajo«.

»Ja, saj se vidi to v Ameriki. Da identiteta je zdaj, štiri, pet generacij nazaj glasba ali pa potica in ... kako bojo znali slovensko pet generacij nazaj. So

[27] Pri posamezniku recimo utrjuje nekatera negativna stališča, na skupinski ravni pa lahko na primer preprečuje enake življenjske možnosti in povzroča neenakost, na primer pri pridobivanju delovnih mest, izbiri prostora naselitve, pridobitvi bančnih posojil.

Američani, forget it (pozabi)! Ampak lepo je, da čutijo, da, you know (veš), pet generacij nazaj vemo, da so pršli iz tiste dežele, to potico jeli, to glasbo so slišali, tako je. In zakaj se učit slovensko? Saj bo vse šlo v three, four generations (treh, štirih generacijah) (...) Ampak če čutiš, moraš. Če bi kar pozabila vse, nisem cel človek. Kar se čutim zdaj. Tudi če vem, da moji otroci ne bojo znali. Moraš vse naredit, da si človek zdaj. In kar se jaz počutim, sem pol Slovenka, sem avstralska Slovenka.« (I. št. 7)

Pomen novejšega elektronskega medija bo pri etničnih skupinah skoraj gotovo nekoliko večji v prihodnosti, predvsem zaradi neteritorialnega značaja tehnologije in prilagoditve vsakemu posamezniku posebej. Vendar pa etnični internet pri Slovencih verjetno (zaenkrat še) ne bo mogel ustvariti virtualnih skupnosti brez klasičnega stika *face to face*. Zaradi vse večje homogenizacije posamezniki težijo k poudarjanju lastnih posebnosti, s katerimi se razlikujejo od drugih. Etnične skupnosti (tudi delno zamišljene), kamor se lahko zatečeš tu in tam, bodo tudi v prihodnosti ponujale neko stabilnost v spreminjajočem se svetu.

LITERATURA

Alba, Richard (1990): Ethnic Identity: The Transformation of White America. New Haven, New York: Yale University Press.

Anthias, Floya (2001), New hybridities, old concepts: the limits of 'culture', *Ethnic and Racial Studies*, 24, 4, str. 619–641.

Ceferin, Aleksandra (2003): Slovenian Language in Australia: 25 vears of Slovenian Language in Victorian Schools: Institute for Slovenian Studies of Victoria 1977–2002. Clayton North: Institute for Slovenian Studies of Victoria.

Elkins, David J. (1997), Globalization, Telecomunication and Virtual Ethnic Communities, *International Political Science Review*, 18, 2, 139–152.

Elkins, David J. (1999), Think Locally, Act Globally: Reflections on Virtual Neighbourhoods, *Javnost/The Public*, 6, 1, 37–54.

Gans, Herbert J. (1979), Symbolic Ethnicity: the Future of Ethnic Groups and Cultures in America, *Ethnic and Racial Studies*, 1, 1, str. 1–20.

Gans, Herbert J. (1994), Symbolic Ethnicity and Symbolic Religiosity: Towards a Comparison of Ethnic and Religious Acculturation, *Ethnic and Racial Studies*, 17, 4, str. 557–592.

Glazer, Nathan in Moynihan, Daniel P. (1996), "Beyond the Melting Pot", *Ethnicity* (uredila John Hutchinson in Anthony D. Smith, New York, Oxford: Oxford University Press, str. 135–138.

Hall, Stuart (1997), "Introduction. Who needs Identity?", *Questions of Cultural Identity* (uredila Stuart Hall in Paul Du Gay), London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, str. 117.

Hutchinson, John (1996), "Ethnicity and Multiculturalism in Immigrant Societies", *Ethnicity* (uredila John Hutchinson in Anthony D. Smith, New York, Oxford: Oxford University Press, str. 374–378.

Hutchinson, John (2000), Ethnicity and modern nations, *Ethnic and Racial Studies*, 23, 4, str. 651–669.

Južnič, Stane (1993): *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Lukšič Hacin, Marina (1999): *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana: Založba ZRC.

Mallapragada, Madhavi (2000), "The Indian Diaspora in the USA and around the Web", *Web. Studies: Rewriting Media Studies for the Digital Age* (uredil David Gauntlett), London: Arnold, str. 179–185.

Mlinar, Zdravko (1994): *Individuacija in globalizacija v prostoru*. Ljubljana: SAZU.

Poole, Elizabeth (2002), Networking Islam: The Democratising potential of new Technologies in relation to Muslim Communities, *Javnost/ The public*, 9, 1, str. 51–64.

Rheingold, Howard (2000), "Community Development in the Cybersociety of the Future". *Web. Studies: Rewriting Media Studies for the Digital Age* (uredil David Gauntlett), London: Arnold, str. 170–179.

Skrbiš, Zlatko (1999): *Long-distance Nationalism: Diapsoras, Homelands and Identities*. Aldershot: Ashage.

Skrbiš, Zlatko (2003), Diasporično slovenstvo: politika, nacionalizem in mobilnost, *Družboslovne razprave*, 19, 42, str. 9–20.

Waters, Mary C. (1990): *Ethnic option; Choosing Identities in America*. Berkley, Los Angeles, Oxford: University of California press.

Young, Robert (1996): *Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race*, London: Routledge.

Intervjuji: zasebni arhiv.

SUMMARY

TRANSFORMATION OF ETHNICITY: MOVE TO PUBLIC EXPRESSING SYMBOLIC ETHNIC IDENTITY

Maša Mikola

With children of Slovene emigrants in Australia who came to the south continent mainly in the 50ies, 60ies and 70ies of the 20th century, we can follow a dynamic sensation of appurtenance, which is not unchangeably liable to certain patterns of the culture but can successfully steer between different aspects of that culture and among cultures themselves. In Australian society, already with the second generation Slovene ethnicity exhibits as flexible, symbolic and voluntary. On the one hand, it is still based on their personal

experiences connected with primary families and with the past, and on the other that same generation is experiencing ethnicity on another level, which frequently includes in public image of individuals. Identification with a certain ethnic group became in modern society at least fictive if not realistic a surety of broader understandings and global aspects. The media as well of the majority as the minority – ethnic, frequently influence on such a conviction as they bring it into public sphere. Ethnic media are active upon a much smaller population yet they reinforce ethnic identity in many ethnic groups and build public image of individual cultures. In the past, of ethnic programmes, radio ones were of greater importance. Today it seems their position is taken over by newer media.

One of many ethnic groups that create their own ethnic programme on two radio stations in Melbourne in Australia, the SBS and 3YYY, is the Slovene. The Slovene ethnic radio media serves almost exclusively the Slovene emigrants of the first generation and therefore does not include members of the second and third generations that at least partially identify themselves with this ethnicity. The characteristics of the Slovene programme are linked to physical proximity and to stereotype, traditional forms. As such, the Slovene ethnic radio programme does not influence in a larger proportion on forming or preserving ethnic identity of the second and next generations. The internet could offer a new and somewhat different a dynamics in the Slovene community in Australia, especially with ethnically coloured web sites of Thezaurus that Slovenes in Melbourne create. Web pages create new space for communication, interaction and debate (with discussion forums). Yet it is for people of Slovene descent in Australia almost impossible to predict whether ethnically aware individuals will use the internet as a principal field for reinforcement of their multiple ethnic identities. Such web sites can become an interactive canal for acquiring complex information on Slovene culture, on the basis of which the younger generations form their opinion on it and thus choose and define their own ethnic identity.

SLOVENCI NA AVSTRALSKI TASMANIJI

Ksenija Vesenjak

COBISS 1.02

UVOD

Predmet raziskave, ki jo povzemam v naslednjem prispevku, nedvomno spada v specifično področje preučevanja. Če se je antropologija začela kot znanost o t. i. primitivnih ljudstvih in se je ukvarjala s preučevanjem neevropskih etničnih skupin, nerazvitih družb in kultur, nato pa se je do srede 20. stoletja izoblikovala kot znanost o razliki sami in na koncu pristala tudi na preučevanje vsega tujega v domači kulturi, zagotovo spada pod posebno poglavje tudi preučevanje lastne kulture v tujem okolju. Predmet antropologije je tako ali drugače razlika, torej, kako nekdo drugi, naj bo bodisi človek z druge strani ulice bodisi z druge strani oceana, organizira svojo predstavo o stvareh, ki ga obdajajo. V mojem primeru gre za ljudi, rojene v slovenski kulturi, a že več kot nekaj desetletij živeče na avstralski Tasmaniji. Pojav, s katerim sem se ukvarjala, je bil, kaj se dogaja z etnično identiteto takšnega človeka. Pojav je poseben tudi zato, ker gre za otoško državo Tasmanijo, kjer Slovenci niso neka getoizirana skupnost, poseljeni so razpršeno, medsebojni stiki pa že na prvi pogled niso pogosti. Cilj je bil raziskati, kako se ohranja etnična identiteta Slovencev tam, kjer ni organiziranih društev in drugih organizacij, ki bi povezovale posameznike. In kako, se pravi, v odnosu do česa se takšni posamezniki definirajo. Avstralska Tasmanija je iz navedenih razlogov pravzaprav zgleden primer. Čas bivanja med izseljenci na Tasmaniji je prekratek, če upoštevamo, da naj bi terensko delo trajalo dlje. A dandanes je iz finančnih razlogov težko doseči te standarde. Dobljenih sklepov zaradi narave raziskave ne morem posploševati na širšo populacijo in veljajo le za to in v tem obdobju, tj. v času mojega bivanja na Tasmaniji od 14. novembra do 19. decembra 2002. Danes je morda marsikaj drugače. Podatke o številu na Tasmaniji živečih Slovencev sem dobila predvsem od njih, po vzoru »snežne kepe«. Tako sem prišla v stik s tistimi, ki so že poznali najmanj enega Slovenca. Pod drobnogled so torej zajeti posamezniki, od katerih vsak pozna oziroma je poznan vsaj še enemu Slovencu in je privolil v sodelovanje.

Uporabljene metode in tehnike za zbiranje empiričnih podatkov so bile polstrukturirani intervju (za osnovo polstrukturiranih intervjujev sem uporabila vprašanja že sestavljenega vprašalnika Nade Šabec [Šabec, 1995], jih preuredila in dodala nekatera podvprašanja), opazovanje z udeležbo, razni osebni in uradni dokumenti, poleg

pisnega gradiva sem upoštevala tudi filme, fotografije in osebne predmete. Intervjuji so bili posneti v kar se da sproščenem vzdušju doma. V skladu z etiko znanstvenega raziskovanja sem informatorje povprašala, kako je z uporabo pravih imen in priimkov v seznamu informatorjev. Navedena so prava imena Slovencev, saj so mi v intervjujih zagotovili, da jih uporaba pravih imen v raziskavi ne moti. Njihove izjave sem zapisala fonetično, tako kot so bile izgovorjene, razen angleških besed, imen krajev in mojih prevodov njihovih angleških besed in stavkov. Ti niso zapisani v poševnem tisku in se tako ločijo od ostalega teksta.

MIGRACIJE NA AVSTRALSKO TASMANIJO

Na tem mestu naj navedem le nekaj ključnih časovnih točk pri migracijah v Avstralijo, ki so v večini povzete iz publikacije Brede Čebulj Sajko (Čebulj Sajko, 2000: 17–69). Začetki migracij na avstralski kontinent segajo od britanske kolonizacije leta 1788 naprej. Prvotnim Angležem, Škotom in Ircem so od začetka 19. stoletja naprej sledile še druge etnične skupine, kar je bilo odvisno od potreb po novi delovni sili v avstralskem gospodarstvu. Večina Slovencev se je v Avstralijo preselila po letu 1945, v obdobju asimilacijskega pristopa avstralske vlade do novih priseljencev, ki je zahteval, da se imigranti takoj asimilirajo in naučijo angleščine. Med Nebritanci so bili zaželeni nekvalificirani delavci, ki bi v novem gospodarstvu opravljali težka fizična dela. Med letoma 1947 in 1949 naj bi tako v Avstralijo prišlo okoli 200 Slovencev, leta 1951 naj bi jih bilo skupaj 3.000, leta 1963 že med 10.000 in 15.000. Priseljencem, tudi Slovencem, ki so prišli v Avstralijo v petdesetih letih, je bil prihod v novo okolje kljub še vedno velikim asimilacijskim pritiskom, ki so bili del uradne imigracijske politike, nekoliko lažji, ker so se že lahko povezali s priseljenci iz prejšnjega desetletja, generacijo povojnih priseljencev. Asimilacijskemu pristopu sta sledili obdobje integracije (leta 1966 avstralska vlada ni več zahtevala takojšnje asimilacije, ampak v doglednem času) in od leta 1972 naprej obdobje multikulturalizma.

Statistika iz leta 2002 kaže, da ima Tasmanija[1] manj migrantov kot ostale dežele.

Moderne migracije na Tasmanijo so se začele leta 1800, ko so tja neprostovoljno začeli pošiljati obtožence in vojake za varovanje kaznjencev. Kaznjenci in njihovi varuhi so bili v glavnem Britanci in Irci. Po letu 1820 je Van Diemens Land postala destinacija za migrante. Veliko jih je prišlo med julijem 1841 in septembrom 1842. Leta 1830 je veliko ljudi zapustilo Tasmanijo in se naselilo v nove kolonije – današnjo Viktorijo in Južno Avstralijo. Tudi danes se veliko migrantov seli v večje dežele, zato

[1] Tasmanija, prej Van Diemens Land, je otoška avstralska država (1996: 460.000 prebivalcev), locirana v JV od kontinenta, ločena z ožino Bass Strait, vključuje številne manjše otoke. Glavno mesto je Hobart. Izvorno naseljena z avstralskimi aborigini. Odkril in poimenoval jo je 1642 Abel Janszoon Tasman. Britanci so si jo prisvojili v zgodnjih letih 19. stoletja in 1825 iz nje napravili kolonijo kaznjencev. Tako je bilo do 1850. Leta 1856 se je preimenovala v Tasmanijo in 1901 postala država avstralskega Commonwealtha (Encyclopaedia Britannica, 2003).

da bi imeli več stika s svojimi skupinami. Novi program pridobivanja migrantov je bil oblikovan 1850, da bi zajezil vplive zlate mrzlice v Viktoriji in Novem Južnem Walesu. Leta 1854 je tasmanska vlada primernim migrantom celo pomagala plačati pot. Med letoma 1851 in 1860 je na Tasmanijo s podporo prišlo 16.368 migrantov. Nemci so bili največja skupina nebritanskih naseljencev. Med letoma 1861 do 1890 so poudarjali podprte programe, po katerih so prihajale samske ženske, izučeni delavci in družine. Z odkritjem kositra 1871 se je krepilo gospodarstvo, ki je bilo tako sposobno nahraniti več migrantov. Imigracijski restriktivni akt iz leta 1901, splošno znan kot Bela avstralska politika, je omejil prihod Azijcev tudi na Tasmanijo. Po prvi svetovni vojni je britanska vlada pomagala ustanavljati tovarne, ki bi zaposlile migrante. Večina migrantov v tem obdobju je bila Britancev, nekaj Ircev, bilo je nekaj skupin tudi z Malte in iz Italije. Kljub temu da so bili dobri delavci, ki jih je Tasmanija potrebovala, je v prvi vrsti želela ohranjati Britance. Druga svetovna vojna je nekakšna ločnica v vsej avstralski in tudi tasmanski imigracijski zgodovini. Na tisoče migrantov iz Evrope je prišlo na Tasmanijo v naslednjih dvajsetih letih – največje število v tako kratkem času. Veliko jih je delalo v Hydro-Electric Commission, tudi veliko Slovencev. Na Tasmaniji je število Nizozemcev prekoračilo število Nemcev, ki so bili največja skupina z neangleško govorečim poreklom. Naslednja večja nebritanska skupina so bili Poljaki. Pomembni so bili tudi Italijani in Nemci. Spodbujali so tudi otroško migracijo. Med letoma 1948 in 1976 je prišlo na Tasmanijo 295 britanskih otrok.

Prav v tem obdobju je med ostalimi Evropejci prišlo veliko Jugoslovanov, med njimi tudi Slovenci.

Današnja etnična struktura populacije na Tasmaniji[2]

Tasmanija je imela po podatkih ABS[3] leta 2001 460.672 prebivalcev. Od tega je bilo 46.135 ali 10 % njene populacije rojene zunaj avstralskega kontinenta, v čezoceanskih deželah, približno 3 % ali 17.717 v neangleško govorečih deželah (pri čemer kategorija rojenih v čezmorskih deželah ne vključuje oseb, rojenih v Kanadi, Irski, na Novi Zelandiji, v južni Afriki, Veliki Britaniji in ZDA). Po omenjeni statistiki je 14.130 ali 3 % populacije doma govorilo jezik, ki ni bil angleški. V primerjavi z ostalimi sedmimi avstralskimi območji je Tasmanija po številu prebivalcev na šestem mestu, po številu rojenih v čezomorskih deželah pa na sedmem, predzadnjem. Edino v Severnem teritoriju je živelo manj prebivalcev, ki niso bili rojeni v Avstraliji. Sicer pa

[2] Vir: http:// www.immi.gov.au/research/publications/people_of_australia.pdf, 19. 1. 2004 in http: //www. dpac.tas.gov.au/2001census/divisions/multitas/publications/the people of tasmania. pdf, 19. 1. 2004.

[3] Gre za t. i. Australian bureau of Statistics, ki je uradna statistična organizacija, ki assist in vzpodbuja informed decision- working, research in discussion z vlado in skupnostjo in zagotavlja kvalititen, objektiven in responsive rat. Statistical servis. Podatki temeljijo na raziskavah iz 1996, Census of Population and Housing, ki ga je vodil ABS.

po teh podatkih izmed vseh območij ravno na Tasmaniji najmanj odstotkov populacije poleg angleškega doma govori še kak drug jezik.

Na Tasmaniji statistika iz leta 2001 beleži 84 prebivalcev, rojenih v Sloveniji. S tem številom se Slovenci danes uvrščajo na 51. mesto med ostalimi pripadniki 102 držav. Tudi starši kar 81 oseb so bili rojeni v Sloveniji, 174 oseb pa ima slovenske prednike. Sicer pa je etnična struktura naslednja: 390.800 prebivalcev Tasmanije je bilo rojenih v Avstraliji, med ostalimi pa si po številu sledijo osebe, rojene v Angliji (18.110), na Novi Zelandiji (3.624), Škotskem (2.686), Nizozemskem (2.587), v Nemčiji (1.963), Italiji (1.132). Omeniti velja, da na Tasmaniji v primerjavi s Slovenci živi precej več pripadnikov dežel nekdanje Jugoslavije. Tako je registriranih kar 294 Hrvatov, 150 Bosancev, 24 oseb iz Makedonije. Po številu spadajo Bosanci po raziskavah med letoma 1996 in 2001 med prvih 20 najhitreje rastočih tujegovorečih skupin. Najmanj prebivalcev Tasmanije prihaja (je rojenih) iz Združenih arabskih emiratov, Belorusije, Albanije, Bolgarije, Kolumbije, Gaza Strip in West Bank in Islandije.

SKUPINA SLOVENSKIH IZSELJENCEV NA TASMANIJI

Število, starost, rojstni kraj, kraj bivanja informatorjev

V intervjujih je sodelovalo 32 oseb, 21 moških in 11 žensk.[4] Povprečna starost tako moških kot žensk je bila 64,5 let. Prevladovale so osebe, starejše od 60 let. Največ je bilo starih med 70 in 80 leti.[5] Ko so prišli v Avstralijo, je bila najmanj polovica stara med 18 in 25 leti. Prihajajo iz različnih krajev Slovenije in so naseljeni na različnih koncih Tasmanije: 6 s Štajerskega, 6 z Gorenjskega, 5 s Koroškega, 5 s Primorskega in 5 z Dolenjskega, 1 je iz Ljubljane in 1 iz Pomurja. Za tri kraj ni bil določen. V večini prihajajo iz okolice večjih mest, se pravi, iz bolj ali manj ruralnih območij Slovenije. Na Tasmaniji jih veliko živi v glavnem mestu Hobart in njegovi okolici, nekaj v manjših mestih po Tasmaniji. Za Slovence na Tasmaniji lahko rečemo, da so se naselili precej razpršeno. Način poselitve, ki je vse prej kot getoiziran in vpliva na ohranjanje ali izginjanje etnične identitete, je skupen Slovencem tudi v drugih predelih Avstralije. »V tem pogledu so bili Slovenci zopet med izjemami: ker se niso nikoli naseljevali skupaj v določenih predelih mest in so bili 'trešeni usepousod', zanje ne veljajo značilnosti hermetično zaprte manjšine.« (Čebulj Sajko, 2000: 64) Način naselitve tako nedvomno vpliva na družabno življenje, vzdrževanje stikov, ustanavljanje organizacij in ne nazadnje na obstoj organizirane izseljenske skupnosti ter njen pomen v širšem okolju. Po drugi strani pa je getoizacija neke skupine lahko tudi način, kako se zoperstaviti skupnemu zunanjemu sovražniku. Tako se v določenih okoliščinah povežejo člani ne-

[4] Imenski seznam sodelujočih informatorjev je priložen proti koncu (tabela številka 1).

[5] Ravno zaradi bolj ali manj starostno homogene skupine informatorjev je v nadaljnji analizi odpadla primerjava med pripadniki različnih generacij slovenskih izseljencev, ki jo ponavadi delajo raziskovalci o Slovencih po svetu.

ke skupnosti, ki se v drugačnih okoliščinah ne bi. Ali kot pravi Marina Lukšič Hacin (1999: 214): »... morda lahko rečemo, da je getoizacija prej dokaz za to, da obstaja skupni 'zunanji' sovražnik, ki strne vrste in vzbudi občutek solidarnosti na temelju skupnega imenovalca – etničnosti oziroma narodnostnosti«.

Čas prihoda na Tasmanijo

Večina mojih informatorjev je prišla med letoma 1947 in 1966, v obdobju politike asimilacije, ki je zahtevala popolno stapljanje z avstralsko kulturo. Približno dve tretjini, 19 od 28 (za tri je čas neznan), jih je prišlo v Avstralijo pred letom 1960 (kar 12 v drugi polovici, se pravi, konec petdesetih let), preostali po letu 1960 (5 v zgodnjih šestdesetih letih, 2 v zgodnjih sedemdesetih, 2 v devetdesetih). Torej živijo v Avstraliji povprečno 42 let. Najmanj dve tretjini informatorjev, več kot 20, živi v Avstraliji več kot 40 let. Informatorji leto 1949 navajajo kot leto, ko so se na Tasmaniji naselili prvi Slovenci. Vsi so v teoriji obravnavani kot Jugoslovani, ker, kot je znano iz zgodovine izseljevanja, v tem času številne države niso upoštevale etnične pripadnosti. Upoštevale so nacionalni princip, po katerem državljanstvo že pomeni narodno pripadnost.

Razlog prihoda na Tasmanijo

Glede naselitve na Tasmaniji lahko govorimo o dveh skupinah. Nekateri so prišli naravnost na Tasmanijo, ne da bi dalj časa prej živeli na kontinentalni Avstraliji, nekateri pa so prišli najprej v Avstralijo in šele po nekaj letih na Tasmanijo. Približno tretjina jih je najprej živela na celini in so se kasneje, največkrat zaradi dela, prijateljev ali iz osebnih razlogov, naselili na Tasmaniji. Zanje je značilno tudi, da so na Tasmanijo prišli po letu 1965. V večini se niso premišljeno in načrtno odločili in izbrali Avstralije, ampak lahko rečem, da je bolj Avstralija izbrala njih. Mnogi so se prijavili na več različnih celin, Avstralija pa je prva ponudila priložnost. Pred prihodom v deželo o njej niso vedeli dosti, zato so izseljevanje sprožili prav potisni faktorji. Večje ali manjše nepoznavanje dežele jih ni motilo, saj so mnogi prišli z mislijo, da se bodo po dveh letih, ko se bo iztekla obvezna delovna pogodba, vrnili: *»Ko sn jaz prišla sem, vse kaj sem si želela, da dve leti mine, da grem nazaj.* Yes, *ker prideš čist na drug svet.«* (I. št. 5) Večini je bilo skupno nezadovoljstvo z življenjem v takratni matični domovini, ki je pravzaprav posledica subjektivnega doživljanja danih političnih, ekonomskih, osebnih okoliščin. Neredki so primeri, ko so posamezniki najprej sami zapustili domovino, kasneje pa so za njimi prišli še družinski člani. Takšne motive lahko uvrstimo med osebne in družinske (Klinar, 1976). V Avstraliji je bila »medsebojna pomoč« že mogoča v drugi polovici šestdesetih let, ko so si povojni izseljenci že dobro utrdili svoj položaj. Odhod dela družine za sorodnikom v tujino oziroma izselitve, ki so posledica sorodstvenih ali prijateljskih vezi med izseljenci in živečimi doma, lahko štejemo, kot že omenjeno, med verižne migracije, hkrati pa

imajo v sebi veliko mero individualnosti. Osebnih razlogov imajo precej tudi Slovenci na Tasmaniji. *»Zato pravim, ne vem kolkrat sem spremenila službe, dežele in življenje, ker verjamem, da če bi mi bog dal korenine, potem bi mogla bit na enem mestu, u eni službi in z enim človekom. Ker pa imam noge, me pa še use čaka.«* (I. št. 8)

Izobrazba in delo, zakonski stan, družinsko življenje

Ker so zapustili matično deželo relativno mladi, najmanj polovico je prišlo starih med 18 in 25 leti, ima večina končano poklicno srednjo šolo. Redki so šolanje nadaljevali v Avstraliji, na Tasmaniji, saj so najprej iskali delo. Največkrat so poprijeli za dela, ki so bila na voljo in so opravljali nižja dela, ki jih domači prebivalci niso marali. Ženske so delale in nekatere še delajo kot kuharice (kar 5 informatork), bolničarka, tovarniška delavka, prevajalka, v turizmu, šivilja, direktorica zavoda za zaposlovanje. Moški so začeli kot obiralci jabolk, tovarniški delavci, vodni inštalaterji, varnostniki na parkiriščih, strojniki, frizerji, brivci (2), pomagali pri gradnji HEC (2), električne napeljave (2), šoferji, mesarji, delavci v rudniku cinka, orodjarji, drvarji, kleparji. Kasneje so nekateri ustanovili gradbena in druga zasebna podjetja. O položaju priseljencev posredno izvemo iz stavka ene od informatork, ki je vrsto let delala kot direktorica zavoda za zaposlovanje: *»Na srečo nisem poznala v Avstraliji niti problemov, ki jih ženske imajo, da se dvignejo na določene položaje za službo, niti problemov, ki jih imajo priseljenci, da se spravijo na določene položaje. Recimo, veliko priseljencev vam bo povedalo, tako Slovencev kot Italijanov kot Grkov, da prvič kot prvič je blo hudo na začetku, ker niso imeli jezika, ker niso nobenga poznali, ker njihove kvalifikacije niso bile priznane. Ženske bojo potem dodale, da prit na položaj, ki ga imajo moški že dvesto let, je zelo hudo, kar je verjetno tudi blo. Ampak po enem naključju al drugem jaz teh problemov nisem mela. Prvič kot prvič sem prišla sem na povabilo avstralske vlade z stroprocentno angleščino in potem, ko sem šla nazaj v šolo in se izučila za direktorco za zaposlovanje, sem tud vidla, da za vsako službo v glavnem, ko sem se prijavla, ne glede na to, da sem bla priseljenka in ženska, sem službo dobila.«* (I. št. 8)

Najmanj 18, torej skoraj dve tretjini, je poročenih (ali pa so bili poročeni) s tujimi partnerji: Avstralci, Poljakinjo, Madžarom, Nizozemko, Angležinjo, Francozom, Nemcem. Preostala tretjina (8) jih je poročena s Slovenci oziroma Slovenkami.

Doživljanje Tasmanije nekoč in danes

Za Avstralijo je danes značilna politika multikulturalizma, v preteklosti pa so bili priseljenci v precej slabšem položaju. V začetku se v večini primerov iz teh ali onih razlogov niso družili z Avstralci: *»Ko smo mi prišli tu, te ljudje tukaj, Avstralci, oni so, malo so se nas bali, malo niso znali, kaki smo. Tak da ti stiki niso bli tak dobri. Jaz sem njega pustil na miru, a on je mene pustil na miru, nismo se družli.«* (I. št. 1) Šele v poznih

šestdesetih letih so »Avstralci od tistih, ki naj bi jim bili nasprotni, torej od imigrantov, postopoma že začeli sprejemati nekatere njihove navade, običaje, načine prehranjevanja, oblačenja«. (Čebulj Sajko, 2000: 52) Sčasoma se je, kot pravijo informatorji, občutek pripadnosti spremenil, kar je povezano tudi s tem, da so dobili občutek večje sprejetosti, zaupanja Avstralcev. V večini primerov so se vključevali po načelu, ki ga je navedlo kar nekaj informatorjev: *»Če si u drugi državi, moraš, jst vedno pravim, morš delat, koker oni delajo. Če si u Rimu, delaj koker Romani, Rimljani. Drugač pa, obdržćat svoje, či se da, ma ne da bi reku, da bi šel proti.«* (I. št. 17)

Obstaja razlika med tistimi, ki so zapustili domovino, ker so jo morali (iskali so občutke pripadnosti in če niso bili sprejeti, kot so pričakovali, so zelo pogrešali staro domovino, nisem pa zasledila, da bi kritizirali Tasmanijo; kot bi imeli občutek, da so lahko srečni, ker so tukaj, da so jih sprejeli in nimajo pravice kritizirati), in onimi, ki so želeli zapustiti domovino zaradi želje po odkrivanju, avanturizmu. Ti o deželi sploh ne govorijo v smislu, ali jih je sprejela ali ne, ampak jo presojajo precej neobremenjeno in kritično. Na primer: *»Tuki sn pa ravno to napako naredila, tak da mi je od začetka vse šlo na živce. Kak so jedli, po cesti, pri kosilu se bašejo s fish and chips, moški niso znali rož prnest, al pa vrat od avta odpret ... Potem sem odkrila te pajke in mrčes, oblačli so se še v mini, ko sem jaz pršla v maksi.«* (I. št. 8)

Pri nekaterih se je občutek domotožja izkazal za spremljajoč pojav, ki so ga reševali vsak po svoje: *»Ne vejm, če je bil kdo tak bolan, tolko domotožja mel, ko sem ga jas mel tukaj. Tak da mi je bratranc pisal iz Kanade: pravjo, da te domotožje zlo muči. No, ja, ampak so vse stvari, ko človek postane star, postanejo brezpomembne. Kar se tiče domotožja. Ni brezpomembno, ampak bolečine ni več. Jo človek premaga. Pol postane dom, kjer je klobuk.«* (I. št 2)

Preselitev in nezadostna resocializacija lahko po Juriju Zalokarju vodi v različne patološke pojave, saj »izkoreninjenost in odrinjenost povzročata skupaj z drugimi težavami napetost in notranji nemir. Mučnega počutja se skušajo znebiti tako, da se v kaj čezmerno zaženejo. Nekateri postanejo pravi 'pijanci' jedenja in kmalu jih debelost /.../ druge utopi pijača /.../ nekateri pa skušajo najti mir v delu.« (Zalokar, 1991: 82) Tudi takšni primeri na Tasmaniji niso redki: *»Domotožja ni blo dost. Ker je blo zmer več dela. Js sn delau od jutra do večera. Še cele noči učasih. Tko da, če nimaš časa, se feel sorry for your self* se smilit samemu sebi.«* (I. št. 3)

Informatorji se spominjajo šahiranja, romanj, vonja gozdov: *»V slovenskih gozdovih diši, ko greste noter. So jagode, so jabuke, borovnice. Tukaj tega ni.«* (I. št. 11)

JEZIK

Znanje in učenje angleškega jezika

Znanje angleškega jezika priseljencev v Avstraliji je bolj izjema kot pravilo, sicer pa so Slovenci, ki so na Tasmanijo prišli po nekajletnem bivanju na celinski Avstraliji,

praviloma jezik že govorili in s tem niso imeli težav. Tisti, ki so prišli naravnost v to otoško državico, so se jezika učili na delu, v stiku z drugimi pri vsakdanjih opravilih, po televiziji.

Mnogi so se ga učili s svojimi otroki, ki so bili vezni člen med starši in avstralsko družbo (Čebulj Sajko, 2000). Informatorka se spominja: *»Največ na delu ... So ble večinoma Avstralke noter. In vsak dan slišiš eno besedo in se naučiš. In pol otroci. Se velik naučiš od otrok. Oni vejo angleško. Ko so oni šli v šolo, niso vedli angleško, sam slovensko. Sploh ta prvi ni vedu nč angleško. Je pršu domov, pa je reku, mama, tam drgač govorijo v šoli. Ta drugi se je naučo od ta prvega ...Dobro je tud, takrat ko je pršla televizija.«* »Prefigurativna kultura« označuje zvrst kulture, v kateri se odrasli učijo od svojih otrok (Meadova, v: Južnič, 1989: 32). Učenje, predvsem pa uporaba angleškega jezika, je tesno povezano z uporabljanjem maternega jezika, zato več besed o obeh jezikih v naslednjem poglavju.

Uporaba slovenskega jezika nekoč in danes

Slovenščina se v posebnih razmerah spremeni najmanj z dveh vidikov. Najprej je vpliv angleškega jezika, ki je standard v priseljeni deželi, potem pa še vpliv razdalje od prostora, kjer je standard slovenski jezik. Nesporno je namreč, da so se priseljenci v večini primerov ob prihodu v tujo deželo in večjem ali manjšem neznanju angleškega jezika vsi trudili govoriti angleško, da bi se prilagodili, četudi so se zavedali, da jih bo specifični način govorjenja angleškega jezika vedno izdajal. Na začetku so ga bili prisiljeni uporabljati, ker drugega niso znali. Sčasoma pa je postala njegova uporaba pravzaprav stvar izbire. Situacija na Tasmaniji je v primerjavi z največkrat opisovanimi primeri Slovencev v kontinentalni Avstraliji bržkone posebna, saj jih je bistveno manj, poseljeni so zelo razpršeno, ni društva in neke strnjene slovenske skupine, kjer bi govorili slovenski jezik, kot je na kontinentalnem delu. Ena od značilnosti, ki je poslušalcu očitna že takoj na začetku, je arhaičnost slovenskega jezika. »... jezik ni neka abstraktna forma ali korelat družbe kot neka njena dopolnitev. Je neizogiben in nepogrešljiv del procesov, skozi katere gre družba /.../ zlasti družbena praksa jeziku nalaga vedno nove dolžnosti; bolj se spreminja, bolj v tem smislu na jezik pritiska.« (Južnič, 1983: 139–140) Glede na to je pojav arhaičnosti jezika v skupnosti, ki je izolirana od izvorne sredine, pravzaprav treba pričakovati. Slovenci po svetu so nedvomno nekakšen živ arhiv slovenskega jezika z ohranjeno narečno različico, ki so jo prinesli od doma: *»Kadar govorim z mojimi ljudmi v Slovenijo, rečejo, tako si, koker da bi bla tukej 20, 40 let od tega, glih tako se sliši. Nisi spremenila ne naglasa, ne načina, kako govoriš, čisto tako govoriš, kot ko si bla tukej ... Ko pridem jaz nazaj v Slovenijo, kdo pravi, ježeš, te besede pa nisem slišal že 20 let. Je že šla proti izumiranju, jaz jo pa še držim, ker zame je še zmerom tista živa beseda. Tam so pa se angleške besede noter ustalile že kot domače.«* (I. št. 12)

Spreminjanje jezika v izvorni družbi in ohranjanje istega jezika v družbi, ki je od

izvorne ločena, govorita v prid temu, kako sta jezik in kultura povezana. Pojav arhaičnosti kulture, ki je najbolj opazna skozi jezik, so opazili že drugi raziskovalci. Tako je izseljenska skupnost »nosilka arhaizacije kulture. Neprestan dotok novih priseljencev pa lahko zaustavi ta proces. Prav tako so pomembni stiki z izvorno sredino, a kljub temu se v skupnosti uveljavi neke vrste kulturna statičnost oziroma arhaičnost kulture. Pojav je še posebej izrazit pri skupnostih, ki nimajo več dotoka novih priseljencev in so relativno ločene od matične sredine.« (Lukšič Hacin, 1995: 176) Značilnost, na katero so me pravzaprav opozorili sami in jo želim izpostaviti kot poseben pojav pri Slovencih na Tasmaniji, je povezana s tem, kdaj ne uporabljajo slovenskega jezika in govorijo angleško. Velikokrat tudi v družbi Slovencev ne govorijo slovenskega jezika, če je zraven kdo od neslovensko govorečih prijateljev. Kot razlog navedejo vljudnost in obzirnost do ostalih, ali kot pravi eden od informatorjev: *»Edino, či je blo, da so bli kaki Avstralci zram, takrat smo malo angleški ... Ah, da se niso oni preveč ven počutli, zarad njih,* yes, *zaradi vljudnosti.«* (I. št. 5) Ali pa: *»Ko so drugi zraun, ne moreš drugi jezik govorit, moraš angleški, ker drgač oni mislijo, da govoriš kaj od njih.«* (I. št 14)

Izbira jezika je »v določeni situaciji odvisna od njihove (govorčeve, op. K. V.) psihološke in sociološke orientacije, tj. od stopnje bližine oziroma družbene distance, ki jo želijo vzpostaviti med seboj in naslovnikom /.../ govorec želi premostiti razdaljo med seboj in naslovnikom, če mu je naklonjen, če želi, da teče pogovor gladko, v duhu sodelovanja, če pričakuje od pogovora ugodne rezultate oziroma koristi. Takšno konvergenco doseže z rabo jezika, ki je obema govorcema skupen. Na ta način zmanjša razlike med njima in izrazi medsebojno solidarnost.« (Šabec, 1995: 305–306). Iz navedenih primerov lahko razberemo, da so Slovenci na Tasmaniji želeli pripadati skupnosti, vzpostaviti solidaren odnos in zato ni presenetljivo, da so pravzaprav tako zelo dobro vključeni med ostale prebivalce. Posamezniki se zavestno odločijo za določeno jezikovno vedenje glede na to, kako presodijo situacijo. Dogaja pa se, da jezikovno vedenje nehote in nevede zamenjajo, kar teoretiki označujejo kot kodni preklop (prim. Južnič, 1983; Šabec, 1995). Pri kodnem preklapljanju »gre za izmenično rabo dveh kodov – jezikov, ki pri tem ostaneta med seboj ločena.« (Šabec, 1995: 290) Do kodnega preklapljanja v neštetih primerih prihaja tudi med Slovenci na Tasmaniji. Pogosti so stavki, kot: »To je bila njegova first girlfriend« ali: »To je pa naš unit« oziroma izraz »anyway« itd. Do tega pojava prihaja tudi znotraj izključno slovenskih družin. Razen navedenih izjem, ko informatorji uporabljajo slovenski jezik, zato da lahko vnuki komunicirajo s starimi starši, ki angleškega jezika ne govorijo, pa je slovenski jezik nesporno izgubil svojo uporabno funkcijo sporazumevanja, česar se informatorji zavedajo: *»Lubca moja, zdaj boš razočarana, kar ti bom povedala, ker držati jezik tle dol nima smisla. Praktičnega smisla nima. Za mene je lepo, da tako primem iz moje omare slovensko knjigo, da 'uživam'. Ampak, a bodo moji otroci učili njihove otroke slovensko, ne vem ... Če živiš v Sloveniji, je zelo važno, da lepo govoriš, da si načitan ... Če si pa tukaj, pa praktično nimaš nič od tega, razen osebni užitek, da primeš eno knjižico poezij, roman, črtico.«* (I. št. 12)

Uporabno funkcijo je nadomestila simbolna razsežnost jezika. Tako do slovenskega jezika gojijo sentimentalen odnos, kar se kaže tudi v besedah, s katerimi opisujejo svoj odnos do maternega jezika; lepo je govoriti, žalostno bi ga bilo pozabiti: *»So stvari, čustvene stvari, ko se pravzaprav ne morjo nikdar premostit iz enga jezika v drujga ... Ker, da, če človek nekaj vej, je nekaj, če pa razume, je pa še boljše, ne. In v tem oziru je vredno materinščino obdržat. Ker, sej nauči se človek lah različnih jezikov, ampak tist, ki ga, kar je slišal od malih nog, je zlo važno ... Globina neke misli je v prvotnem jeziku.«* (I. št. 2) Simbolni pomen, ki ga Slovenci pripisujejo slovenskemu jeziku, se kaže tudi v tem, da uporaba slovenskega jezika na nek način ločuje že tako razdvojene[6] in razpršene Slovence na Tasmaniji: *»Mi je povedal žandar tam, ja, tu je en Slovenc, ne, pravi, a neče on govorit nič. Neče niti čut slovensko. Sn reku, men ga treba ni pokazat, če neče z mano govorit, če se drži za nekaj več. Pa svuj jezik pozabit. Pa kok morte vi pozabit svuj jezik ... moje matere, mojga očeta jezik. Al neki naši tu napravijo.«* (I. št. 13)

Slovenski jezik na Tasmaniji nima praktičnega pomena, ker se zavedajo njegovih omejitev. Na opuščanje jezika vpliva dejstvo, da je veliko etnično mešanih zakonov, ki so sicer eden najmočnejših faktorjev ohranjanja slovenščine, če ob tem upoštevamo še prisotnost starih staršev v skupnem gospodinjstvu ali pogoste stike z njimi (Šabec, 1995: 300).

Uporaba slovenskega jezika pri otrocih in v imenih otrok

Najprej moram povedati, da mi pri tem vprašanju ni šlo za ugotavljanja znanja slovenskega jezika pri otrocih mojih informatorjev, ampak sem iz odgovorov skušala izluščiti njihova stališča, poglede na pomembnost oziroma nepomembnost jezika kot elementa za prenos kulture, skratka, želela sem po ovinku dobiti njihova mnenja po načelu, da sodba pove veliko več o tistem, ki sodi, kot o tistem, ki mu sodijo.

Otroci v večini primerov živijo na celini in praviloma ne govorijo slovenskega jezika. Izjema so otroci mešanih parov, ki so zaradi osebnih okoliščin nekaj let bivali v domovini. Sicer pa so, dokler niso odšli v šolo, govorili slovenski jezik. Kasneje se starši niso več ukvarjali z ohranjanjem jezika, še več, celo sami so se angleškega jezika

[6] Pomen etničnosti se razteza od narave ali kakovosti etnične skupnosti do različnih vidikov manifestivnosti te narave oziroma kakovosti. Pojavne oblike etničnosti so etnije, narodi in nacije. In so v teoriji opredeljene v medsebojni povezavi, ne pa kot absolutne. Etnija je najsplošnejše stanje brez prave ideološke razčlenitve o enkratnosti, zgodovinski avtonomnosti in kontinuiteti in je vselej potencialni narod. Pri narodu so že vzpostavljeni občutki pripadanja in politična, ideološka obeležja in so potencialne nacije. Pri naciji pa je že dosežena tista oblika politične organizacije, ki sklene težnjo po popolni avtonomiji in nedvoumni ločenosti, kar ponuja samostojna država. Zatorej se pojmi etnična/ nacionalna/ narodna identiteta včasih ujemajo, ne pa vedno.

[7] To, kar sem omenila, se pravzaprav nanaša tudi na vprašanje razmerja etničnost–kultura. Na tem mestu se ne bom podrobneje ukvarjala s tem. Glej Irena Šumi (2000: 21).

učili od otrok:[7] *»Ja, jaz bi rekla, da dost Slovencev ohraja jezik in učijo otroke slovenski. Eno je zato, ki jih hočjo učit, drugo pa zato mogoče, ker sami ne znajo angleški, morjo z otroki govorit slovenski. Jaz sem bla pa glih oposite. Glih obratno. Jaz nisem znala angleški drugo kot dober dan in tak sem se od mojih otrok in od mojih sosedov, prijatlov, učila angleški, tak smo mi pol začeli govorit angleški.«* (I. št. 5)

Tako je napredovanje znanja angleškega jezika pri prvih generacijah pomenilo nazadovanje materinščine njihovih otrok (Čebulj Sajko, 2000: 74). Otroci, ki so se rodili v mešanih zakonih in niso preživeli daljšega obdobja v Sloveniji, pa sploh ne govorijo slovenskega jezika.[8] *»Lahko bi jih učil. Ampak js nikol doma nisn bil, zmerom sn delu. Žena govori angleško, kako jih boš učil ... Lahko bi sekoncentrital na to, da bi jih učil. Ampak, če sn js delal po 12, 13 ur na dan...«* (I. št. 6)

Osebno ime nedvomno govori o skupinski pripadnosti,[9] je vsekakor najpomembnejši del, ali naj rečemo, je bistvena označitev identitete. Preden na kratko predstavim imena otrok informatorjev, je treba povedati, da so se tudi njihova slovenska imena precej spremenila, poangležila ali pa so jih poangležili kar sami, ker so že zaradi imen imeli prenekatero težavo pri vključevanju v družbo.[10] Razlogi za spremembo, prikrajanje imena so različni in »nemalo je priseljencev, ki tako skušajo zabrisati meje, poreklo, nekateri pa so, kot bi rekli, le praktični: prevzemanje imena, ki je v pogostejši rabi, ki zveni domače in ne tuje, omogoča preimenovanemu naturalizacijo v polni meri živeti.« (Južnič, 1993: 206) Takšni so bili velikokrat tudi razlogi pri poimenovanju otrok.

V večini (od osmih slovenskih zakonov v šestih) so dali ali vsaj razmišljali o slovenskih imenih, ne glede na to, da so vsi vedeli, kakšne težave so pravzaprav imeli sami, ko Avstralci niso znali izgovarjati njihovih imen. Tako pravi informatorka: *»Mi smo bolj dali, da se je nam dopadlo,* really. *Zaj, ker smo Slovenci, se nam je to dopadlo ...«* (I. št. 5) V 18 neslovenskih zakonih z otroki prevladujejo avstralska imena, ponekod so naredili nekakšen kompromis. Zanimivo pa svojo izkušnjo razloži naslednji informator: *»Greta ma slovensko ime, ko je prva bla, jaz sem biu še bol Slovenc tedaj, a za Štefana pa, on pa je že bolj po angleško, Steven, ne? Za Greto nisn to sploh pomislu, sem kar bol želel, da bo mela slovensko ime. A pol pa za Melisso smo že rekli, ja, je mogoče bolše, da bo bol avstralsko ime, angleško kot slovensko. Ker dosti Avstralcev težko izgovori to ime.«* (I. št. 15)

---

[8] Dejstva, da je jezik močno povezan z vrednotami, normami in duhom neke družbe, se je oprijela in zavedala tudi avstralska vlada v času, ko se je v imigracijski politiki uveljavljal asimilacijski pristop. S poenotenjem jezika so na ta način želeli ustvariti etnično homogen narod.

[9] Ne le ime, tudi priimek. Da oba govorita o skupinski pripadnosti, se je v praksi pokazalo, ko sem vprašala otroka enega od Slovencev, ki imata tipično avstralski imeni, ali se jim v avstralski družbi kje pozna, da eden od staršev ni bil rojen v Avstraliji. Odgovorila sta, da nikjer, razen pri tem, da imata »čuden« priimek.

[10] Kako zlahka pride do tega v praksi, sem kaj hitro opazila tudi sama, ko me je neslovenska partnerka mojega informatorja enostavno prekrstila v Sam, saj ni in ni mogla izgovoriti imena Ksenija. Prav tako sem se spomnila, da je mojemu prijatelju Marjanu, ki ogromno potuje, ime Mario, ki je postalo njegov vzdevek, prav tako izoblikovala tujina.

Medsebojno druženje Slovencev na Tasmaniji in izražanje pripadnosti Sloveniji na ravni skupnosti

Slovenci so na Tasmaniji po ustnem izročilu ustanovili slovensko društvo, vzidali slovensko ploščo na Mednarodni steni prijateljstva, odkupili del zemlje na skupnem pokopališču in ga poimenovali slovensko pokopališče, s svojimi izpovedmi sodelovali na razstavi o migracijah na Tasmaniji, v knjižnico prinesli nekaj slovenskih knjig. Po pripovedovanju naj bi bilo v sedemdesetih in osemdesetih letih na Tasmaniji okoli 40 slovenskih družin. Društvo je razpadlo v začetku osemdesetih let. Po razpadu so se, vendar ne soglasno, odločili, kaj bodo naredili z denarjem.[11]

Z delom denarja, ki so ga zbrali s članarinami in ga hranili v banki tako niso kupili klubskih prostorov, ampak kos zemlje na Pontville's katoliškem pokopališču, kjer je danes pokopanih več kot 14 Slovencev. Drugi del denarja so prispevali za t. i. slovensko ploščo na Mednarodni steni prijateljstva v Hobartu.[12] Nekaj let po osamosvojitvi Slovenije, leta 1995, je bila slovenska plošča 36. po vrsti. Po pripovedovanju so se še nekaj let po vzidavi plošče tam zbirali in srečevali vsako leto.

Slovenska plošča na Mednarodni steni prijateljstva je »ikonični simbol« (prim. Južnič, 1999: 232), kamor štejemo na primer tudi zastavo, ki so jo obesili, ko so obeležili slovensko samostojnost. *»To smo vedno obhajali, je. Vsako leto smo dal 'zastavo gori'. Tam na 'wall'. Zdaj že ene parkrat nismo. Ne vem, zakaj ... Ja, jaz sem vedno bla za slovensko, da se je pokazalo, kdo smo. Ko smo imel tle za božič, ko so ble parade, je Tanja, moja hči, šla še z enim sinom Slovencem po mestu in sta bla obadva 'oblečena v slovenske narodne noše' ... Vzela sem iz Štajerske.«* (I. št. 9) Tudi oblačenje označuje pripadnost in identiteto in »z obleko se ljudje individualizirajo, se pa lahko tudi uniformirajo /.../ skupinska identiteta je bila namreč zlasti v tradicionalnih družbah razvidna v veliki enoličnosti oblačenja, razlike so bile le na relaciji ženska-moška-otroška obleka. V modernih družbah ima tako oblačenje še kak folklorni pomen /.../ se pa lahko obuja iz identifikacijskih razlogov; narodna noša v kakih posebnih priložnostih je poudarjanje 'narodne' identitete.« (Južnič, 1999: 247/ 252/ 253)

Vsak ima svojo razlago, zakaj se ne družijo več in zakaj je društvo razpadlo, skupno pa jim je, da se med seboj ne razumejo, kot znajo povedati: *»Ne, se ne družmo. Manj imam posla z njim, bolj je, zato ko se ne združijo. Kolk Slovencov na Tasmaniji? Ne vejm, nimam kontakte.«* (I. št. 7)

Razlogi so nedvomno povezani tudi z majhnim številom, saj jih je po pripovedovanju šlo kar nekaj nazaj v kontinentalno Avstralijo: *»Tu, u Tasmaniji je zlo malo Slovencov. Tak da, či se dva skregata, od Slovencov, a, par na tej strani ne bo govorilo, par na tej strani ne bo govorilo, se takoj pozna. Se mi zdi, da smo tud bolj tiho tukaj, bolj vsak za sebe. To se meni zdi, jaz ne vem, zakaj.«* (I. št. 5)

[11] http://www.immi.gov.au/research/publications/people of australia.pdf, 19.01.2004 in http://. dpac. tas.gov.au/2001census/divisions/multitas/publications/people of tasmania,pdf, 19.01.2004

[12] Od leta 1983 naprej so na steni plošče posameznih etničnih skupnosti na Tasmaniji.

Podobno kot glede razlogov odhoda iz matične domovine se je tudi vprašanje, zakaj se med seboj ne razumejo, izkazalo za eno tistih, na katera neradi odgovarjajo.[13] Odločila sem se, da bom tej, po moji presoji, izrazito visoki stopnji konfliktnosti, nenavezanosti na razpršeno skupnost Slovencev na tem mestu namenila nekaj več pozornosti, ker ni običajen pojav, saj »etničnosti se torej v kontaktu praviloma vedejo etnocentristično, lahko se bolj ali manj tolerirajo, pogosto pa so v konfliktu različne intenzivnosti.« (Južnič, 1993: 269) V mojem primeru pa se konflikt ne pojavlja navzven, ampak navznoter in o lojalnosti lahko govorimo ravno v obratni smeri. Lojalnost je namreč opredeljena »kot občutek vezanosti na skupnost, lahko /jo/ razdelimo na negativno in pozitivno recipročnost. Če je lojalnost vezana le na ozko skupino ali skupnost, je v njej obilo negativne recipročnosti v odnosu do širše skupnosti, celotne družbe, je pa to pozitivna recipročnost v odnosu do lastne, ožje skupine.« (Južnič, 1993: 164). Nesporno je, da gre v danem primeru po navedeni definiciji ravno za obrnjeno sliko in da se v mojem primeru lojalnost pojavlja v odnosu do širše skupnosti. Vendar pojav konfliktnosti znotraj etnične skupnosti ni pojav, vezan le na skupino Slovencev na Tasmaniji, raziskovalci so ga zapazili tudi drugod. Predvsem tam, kjer so se pripadniki prve generacije naselili v zelo različnih obdobjih in iz različnih vzrokov, recimo, med političnimi in ekonomskimi migranti. Pojav konfliktov znotraj imigrantske manjšine lahko povežemo z različnimi stopnjami vključenosti posameznikov, ki povzroča notranjo stratifikacijo imigrantske skupnosti, razredne konflikte znotraj nje in omaja kohezivnost skupine. Tako so bolj vključeni imigranti v konfliktu z manj vključenimi, ki ostajajo trdno zasidrani v svojih imigrantskih skupnostih (prim. Klinar, 1976: 203). Eden od informatorjev pravi: *»Slovenci še tud tukaj nismo sprejeli to egalitarnost, enakost* (kar z drugimi besedami pomeni, nekateri se niso asimilirali do te stopnje, da bi to sprejeli, drugi so se, op. K. V.). *Avstralci pa so najbolj egalitarni ljudje na svetu. Angleži so najgorši. Mi smo slični, ampak ne tolk. To smo mi dobil od Avstroogrske ... Ta* class society *se tukaj še ni spremenila ...Mogoče zato, ker so Slovenci mal preveč ... Oni se bojijo, da bi izgubili ta identitet. Razumete? Da so to neki od doma prinesli. Če nimaš lepo hišo, al pa če nisi dobr, ti nisi dost uredn za navadnga Slovenca ... Mene pa to en ... zanima. To sem js od slovenske kulture od zad pusto. To mene ne zanima.«* (I. št. 6) In na nekem drugem mestu nadaljuje: *»Če Slovenc, če hoče nekaj rečt, on ne bo tebi rekel u obraz, on bo drugemu reku, tako da bo pršlo do tebe okol, od uzadi nekje ... Zato pa, mi Slovenci ne bomo nkoli tak kot so Avstralci ... Mi živimo u Avstraliji u slovenskem vedenju, namesto da živimo Slovenci u Avstraliji u avstralskem vedenju, da se vedemo kot Avstralci. Če bi se vedli kot Australci, mi bi mel klube, mi bi bli dobr ž eden z drugim, ampak mamo pa še zmerom te stare, zaprte teme. On je od tukaj, ta je do tukaj, on ima to, on ima drugo*

[13] Neredki so primeri, ko sem se po koncu intervjuja zahvalila za sodelovanje in dejala, da imam najbrž dovolj podatkov, pa so mi odvrnili, da so mi povedali še preveč in da mi ne bi smeli toliko. Kadar se je med snemanjem pridružil kak družinski član, so mu dejali, pazi, kaj boš rekel, vse bo posneto.

... Med Slovencem, mislim, da je kot neko tekmovanje, kdo bo bolše odnose mel, kdo bo bol pomemben ...« (I. št. 6) Hkrati obstaja možnost, da so konflikti posledica že v izhodišču različnih prepričanj, ki so jih posamezniki prinesli iz Slovenije. Kar pa je spet tako ali drugače povezano s stopnjo vključenosti, ker bolj kot so vključeni, manj se oklepajo starih ideoloških prepričanj in obratno. Vključenost je odvisna od več dejavnikov, eden so osebne značilnosti, ki vplivajo na to, da nekateri lažje premagajo posledice marginalnosti in znajo izkoristiti pozitivne s tem, da se vključijo v imigrantsko družbo (Klinar, 1976).

Neredko se zgodi, da imigrantske in druge etnične skupnosti nasprotujejo sklepanju zakonskih zvez med imigranti in domačini ali amalgamaciji (Klinar, 1976: 145). Težave so predvsem pri kohezivno povezanih imigrantskih skupnostih. Na Tasmaniji pa je veliko mešanih zakonov nastalo potem, ko so posamezniki že prišli v deželo. Kar potrjuje, da med posamezniki že v izhodišču ni bilo velike kohezivnosti. Če naredim primerjavo s konceptom Tylorjeve eksogamije, potem je jasno, da so se želeli čimprej vključiti, vzpostaviti prijateljske odnose tam, kjer bi bila sicer velika verjetnost za konflikt, ki pa je nato izbruhnil namesto s tujo skupino, v skupini. Eksogamija »ima torej kot taktika 'politike alianse' izrazito prilagoditveno funkcijo«. (Kuper, v: Godina, 1998: 85) Eksogamija vzpostavlja in stabilizira vezi med skupinami in tako prepreči konflikt in uvede obveznost sodelovanja v dobrem in slabem. »Maksimalizacija razlik navzven in minimalizacija navznoter, kar je značilno poudarjanje etnične identitete, poteka v prvi vrsti prek jezika.« (Južnič, 1993: 281) Pri tasmanskih Slovencih se je konfliktnost med posamezniki začela ravno na tej ravni, ker so nekateri obeleževali svojo etničnost z jezikom, drugi ne.

Ne nazadnje pa so že teoretiki šole kultura osebnosti ugotavljali, »da so razlike med posamezniki iste kulture večje, kot so razlike med tipičnimi pripadniki več kultur /.../ ženska bo kulturo razumela drugače kot moški, pripadnik socialno privilegiranega sloja bo kulturo razumel drugače kot pripadnik deprivilegiranega.« (Šterk, v: Gell, 1992: 335) In v nekem drugem kontekstu, pri definiciji kulturnega šoka: »... problem kulturnega šoka je globalno problem tujstva, tujec pa je lahko tako bodoči ženin, ki hoče biti sprejet v dekletovo družino.« (Schutz, v: Weber, 1994: 141)

Izražanje pripadnosti Sloveniji na osebni ravni

Za Slovence po svetu je značilno, da lahko karkoli prevzame funkcijo simbola slovenstva (Lukšič, 1995). Hipotetično rečeno, tudi burek lahko zunaj matične domovine dobi status slovenskega simbola. Moji informatorji so zapustili domovino relativno mladi in tako so se o Sloveniji marsikaj naučili šele kasneje, iz knjig. In tudi zato danes naštevajo predvsem tipične slovenske simbole. Kar nekaj informatorjev je kot »referenco« navedlo slovenske literate, kar ni presenetljivo, saj simbolika velikokrat temelji na živih osebah in tako »simbolično vrednost imajo namreč tisti posamezniki, ki se jim pripišejo izjemne usluge.« (Južnič, 1999: 231) *»Jaz jih nisem niti znal* (poznal,

vedel zanje*), ko sem bil doma, kaj šele tukaj. Nimam pojma, kaj je tipična slovenska jed. No, znam za pisatelje Župančič, Prešeren.«* (I. št. 1)

Kar nekaj Slovencev mi je kot vez z domovino pokazalo svoj potni list, ki ga še hranijo doma, imajo slovenski koledar na steni, dva imata na vrtu posajen fižol, hranijo časopisne izrezke o slovenskih športnikih, v avtu imajo kasete s slovensko glasbo (najmanj štirje). Med darili, ki bi jih poklonili, so se pojavljali: slovenska knjiga, čipke, skrinje, kozolci, kristal iz Rogaške, izdelki iz lecta, suha roba, domače žganje, vino, bohinjska čedra, pipa, planika – torej precej tradicionalne stvari.

Tradicionalne jedi imajo prav v mešanih zakonih poseben status ohranjanja etničnosti (Čebulj Sajko, 2000). Če upoštevam, da je na Tasmaniji pravzaprav veliko mešanih zakonov, je hrana pomembna iz praktičnih razlogov. Informatorji so mi naštevali predvsem tradicionalno slovensko hrano. Ko po spominu naštevajo jedi, so to bolj ali manj značilne za njihovo regijo. V povprečju vodijo kranjske klobase, kislo zelje in potica. Navajajo tradicionalne jedi in tipične kombinacije za njihovo regijo: *»O, jaz sem kuhala po naše. O, je, vedno, stalno. No, bolj sem kuhala po italjansko koker po naše, ampak našo hrano, ne avstralsko. Like paštašuta, to je blo dva- do trikrat na teden, restan krompir, šnicl, kuhana govedna, juhe, em, ... potice, štrudle, jabolčni zavitki, kak bi rekla, po slovensko. Vse take stvari. To zdaj Avstralci strašno imajo radi. Oni so se več naučil naše hrane. Polento. Gulaže ... še danes kuham.«* (I. št. 9) Kranjska klobasa, kozarec rdečega vina, štruklji, kislo zelje, repa, špeh, ocvirki, žganci, žganci z ocvirki, potica, goveja juha z »nudlci«, prežganka, »šnops«, fižol, »restan« krompir, krompirjevi svaljki, krompirjeva solata, »šnicli«, domači keksi, svinjska pečenka, »štrudelj«, ješprenj, dušeno zelje, golaž in polenta, potica, hren, šunka in jajca, pečenka z zeljem, jota, kisla repa so jedi, ki jih naštejejo najpogosteje.

Mnogi še vedno kuhajo (ali so jo dolgo časa) slovensko hrano iz čisto pragmatičnih razlogov,[14] ker preprosto niso prenesli tuje kuhinje – dobesedno zaradi navajenosti želodca na domačo hrano. Včasih so kuhali slovensko, ker so tako znali in niso znali drugega, ne pa zaradi »višjih« ciljev ohranjanja kulture, kot pravi informatorka: *»Najprvo sem jih skušala navadit na najino hrano ... In ata se je strašno buno. In potem sem začela kuhat dvakrat – eno kosilo za starše in eno kosilo za mene in za Helmuta. Potem ko sva se pa ločla, sem pa kuhala za nas tri in začela z njima to delit, kar prej nisem ... Oče je Slovenec še in še. Trenutno si zaželi od časa do časa pržgane župe.«* (I. št. 8)

Nekatere tipične jedi pripravijo ob praznikih: *»Či nimam jaz potico za božič, pa za velko noč, potico, šunko in hren, za mene ni božič. Za božič zjutraj jaz to morem met. A za velko noč moram met pa potico, hren, šunko in jajco. Jajca barvamo. Prej smo jih za svoje otroke, ko so bli mali, zdaj pa že za vnučka.«* (I. št. 5) Glede na to, da je na Tasmaniji precej mešanih zakonov, je razumljivo, da ima hrana v ohranjanju iz

[14] Ravno zaradi bolj ali manj starostno homogene skupine informatorjev je v nadaljnji analizi odpadla primerjava med pripadniki različnih generacij slovenskih izseljecev, ki jo ponavadi delajo raziskovalci Slovencev po svetu.

teh ali onih razlogov večji pomen, čeprav, kot se je dalo razbrati, velikokrat zgolj iz pragmatičnih razlogov in na način, prilagojen avstralskemu.[15]

Stiki s Slovenijo

Večina informatorjev se je v Slovenijo vrnila prvič po 15 letih in tam preživela 2–4 mesece. Odpravili so se z otroki in partnerji, večinoma obiskali še živeče sorodnike in svojo matično domovino pokazali novi družini. Mnogi v Sloveniji nimajo več živih sorodnikov in prav to velikokrat navajajo kot razlog, zakaj se ne bi vrnili: *»Zaj pa je za nas, ker smo že več kot pol življenja svojga tu ostali, je pa ži težko it nazaj tja, ker nimamo več kaj tam, zaj bi bli pa tujci tam.«* (I. št. 5)

Izjava napeljuje na to, da se »teritorialna identifikacija vsekakor vedno prepleta z drugimi vezmi pripadnosti: sorodstvom, sosedstvom, prijateljstvom, skupnim jezikom (ali etničnostjo), pa seveda v modernem času tudi z narodnostjo.« (Južnič, 1987: 293) Ker so si Slovenci na tujem ustvarili družino, poiskali prijatelje, je Slovenija kot dežela relativno oddaljena.

Dom – Slovenija ali Avstralija?

Doživljanje prostora je družbeno in kulturno utemeljena kategorija. Človek se z nekim prostorom identificira kot posameznik in član skupnosti in ga poimenuje dom, domačija, domovina. Gre za občutek pripadnosti ali identifikacijsko orientacijo, ki se pogosto kaže v zelo čustvenem odzivu posameznika (Južnič, 1987: 287). Ne glede na to, da je za posameznika »skorajda nemogoče, da bi bil etnično razdeljen in imel kako dvojno etnično identiteto« (Južnič 1993: 269), se v izjavah mojih informatorjev prav takšna samoopredelitev pojavi velikokrat: *»Zavisi kakšne stvari se dogajajo okol mene. Em, ... včasih sem več Slovenc kot pa Avstralc, včasih sem več Avstralc kot pa Slovenc. Če me tle najezijo, pol sn Slovenc. Če pa doma kakšne bedarije berem, pa če vidim, kako se ljudje izmed sebe štrajtajo, pa obnašajo, pol pa sploh nočem s tem nč met.«* (I. št. 6) Kot ugotavljajo tudi drugi raziskovalci (Čebulj Sajko, 2000: 85), je položaj izseljenca v tem primeru poseben in se kljub vsemu približuje možnostim dvojne identitete, ki je posledica bivanja tam in tukaj. Le da je »tam« ne le prostorsko, ampak tudi časovno oddaljena kategorija, »tukaj« pa je dobesedno tukaj in sedaj in zato v njihovih predstavah funkcionira kot neke vrste drugi dom.

»Tam, kjer si se rodil, je to, kar te spominja na mladost, na mamo, na osnovno šolo, prva ljubezen. To so te stvari, ki so vezane na tisti konec. Tukaj pa je mož, družina, novi prijatelji. Jaz imam dve domovini in obe imaš rad. Eno zaradi tega, drugo zaradi tega, ker ti je drugi dom dala, ker je bla strašno dobra, topla, ko si si ustvarjal

[15] Za razliko od Nove Zelandije, kjer so, vsaj v moji skupini, prevladovali informatorji iz Ljubljane in okolice.

novo pot. Tle se čisto počutim doma ... Si eden od njih ... Kadar grem v Slovenijo na obisk, sem tujec, razen v moji hiši in pri moji sosedi. Tle me vsi poznajo, kamorkoli grem. Doma me ne poznajo, razen v moji hiši. To se pravi, tam sem en tuj človek, tu pa domač ... Ampak jaz sem bolj tak tip, da sem svetovljanski človek. Kamorkol me daš, jaz se privadim.« (I. št. 12)

Posamezniki pa lahko razvijejo tudi drugačen odnos do lastne pripadnosti. Po eni strani, kot se da razbrati iz navedenih primerov, se opredeljujejo kot ljudje z dvema domovinama, po drugi strani pa niso redki tisti, ki se opredeljujejo kot ljudje brez specifične domovine, kot preprosto pove informator: *»Jas sn prišu do zaključka, da je pravzaprav moj dom tam, kjer je moj klobuk.«* (I. št. 2) Kozmopolitizem kot obliko nadidentitete »lahko razumemo vsaj na dva načina. Prvič kot zanikanje lastne etnične identitete ali izkoreninjenost, ko posameznik 'izgubi' občutek o nacionalni pripadnosti. V tem primeru ne pride do nikakršne kompenzacije 'izgubljenega'. Odrekanje, zanikanje lastnih korenin je značilno za tovrstni kozmopolitizem.« (Lukšič Hacin, 1995: 160) In nemalo prav takšnih primerov sem našla tudi med Slovenci na Tasmaniji: *»Ne čutim, kot da bi bla Slovenija moja domovina al 'moja rodna gruda', kjer sem se rodila in vse to. Je blo pač naključje, da sem se rodila v tistem kraju. Lahko bi se rodila kjerkoli drugje ... Jaz se nisem priselila. Jaz potujem. In še nisem nehala. In kje bom čez 10 let, nimam pojma. Vem pa, da so dežele, v katerih sem ljubila, se učila, spoznavala, moje domovine.«* (I. št. 8) Primeri kažejo tudi na to, da je pripadnost »eni grudi« zamenjala pripadnost svetu, zemlji, več domovinam. Občutek pripadnosti pa je vendarle nujen, saj: »vsakomur je dodeljen prostor, ki ga identificira, izjeme pa so v posebnem smislu 'izkoreninjenci'. Taki morajo vselej poiskati določeno kompenzacijo in če je ne najdejo, se utegne zgoditi, da je njihova identiteta vedno pomanjkljiva.« (Južnič, 1993: 146) Kompenzacija je lahko tudi prizadevanje po pripadnosti »nečemu večjemu«, kar nato zmaga nad zvestobo »koreninam« (Zalokar, 1991: 28). Seveda pa s temi opredelitvami še zdaleč niso izčrpane vse možnosti, dejanske in hipotetične. Tako so za razliko od navedenih primerov, kjer se posamezniki opredeljujejo kot posamezniki z dvema ali brez domovine, neredki tudi primeri jasne odločitve po pripadnosti: *»Kaj mi bo pomenla Slovenija, ko nisn že tuk časa tam. Jas sem zdej tukej. Jas sen se odločo takrat, da grem ... Jst mam rad Slovenijo, ali dobre izkušnje iz Slovenije nimam nobene. Tukej sem doma ... Za mene je Slovenija samo dala, da sn se rodil. Od 7. lejta men ni nč dala ... Mene so Nemci komandirali, učili oni.«* (I. št. 7)

Zanimivo pa je tudi, kakšne besede in izraze izberejo informatorji, ko morajo opisati svoj odnos do Slovenije. Ta je, tako kot do slovenskega jezika, sentimentalen: *»Moja domovina bo vedno Slovenija. To je resnica. 'Moje srce', Slovenija zmeram živi u mojemu srcu. To ni, nikoli ne bom zgubo. 'V srcu'. Seveda tu pa živim, pa delam tukaj. Je pa moj drugi dom. Ne pa prvi.«* (I. št. 10)

Poleg navedenih izrazov je pogost tudi naslednji opis: *»Smo 'ponosna', da smo Slovenci. Da sma oba. Če ne bi ponosni bli, ne bi šli domu.*[16] *Jaz bi ž prej šoul, pa sem*

[16] Obširnejše o prihodu Slovencev v Avstralijo je napisano v teoretskem delu.

se bal ... Tasmanija se meni vidi ko Slovenija tuki. So hribi. Zdaj sem pa doma, mislim, ko pridem v Tasmanijo.« (I. št. 13) Gre za izraz »biti ponosen«, pri čemer se nehote porodi vprašanje, kako je posameznik lahko ponosen na nekaj, za kar nima zaslug (kraja rojstva namreč ne izbira sam). Razen če meni, da je zaradi situacije, ko živi daleč od rojstnega kraja, pravzaprav njegova odločitev, ali ohrani slovenstvo ali ne, ali »vidi« v tasmanskih hribih podobo slovenskih hribov ali ne itd. In lahko predpostavim, da se izraz »biti ponosen« nanaša na biti ponosen na odločitev, da se ohrani nekaj, kar je bilo »podedovano«, kot neke vrste socialna dediščina: *»Domovina je tam, kjer se človek rodi. Jaz mislim, da morate 'pitati naturo', zakaj, ker ja ne vem. Tak je človek napravlen. Vi morate ustvariti dost stvari, jaz sem precej uspel v delu, ta dobro živel, vse ... Ampak, da bi se to doma zgodilo, bi dost več pomenlo. Ljudje te znajo, drugače te ocenijo.«* (I. št. 1) Ali morda še najbolj nazoren opis: *»'Kri' je še vedno slovenska kri in korenike so še vedno tam in še vedno se počutim, da sn Slovenc, ampak spoštujem avstraljansko državo.«* (I. št. 17)

Takšno razmišljanje me napeljuje na to, da se posamezniki vendarle zavedajo te dediščine, te socialne določenosti, ki ni, kot sem povedala že v uvodu, nič manj določujoča kot biološka dediščina, na kar nakazuje tudi navedena primerjava.

SKLEP

Marina Lukšič Hacin (1995: 181) pravi: »Med najpomembnejše pojave, ki pospešujejo akulturacijo, uvrščamo biološko staranje izseljenske skupnosti in mešane zakone. Dokler imajo izseljenske skupnosti dotok novih priseljencev, pojava še nista tako očitna in tudi pospeševanje akulturacijskih procesov ni tako očitno.« In prav zato je slovenska izseljenska skupnost na Tasmaniji pravzaprav zgleden šolski primer.

Slovencev na Tasmaniji v manj kot 50 letih ne bo več, ker se jih je v zadnjih 10 letih tja preselilo zelo malo. Lahko sklepam, da se torej v tem delu Avstralije slovenska kultura ne bo ohranjala, saj lahko živi le, če fizično obstajajo posamezniki. Če jih ni, to ni mogoče. Menim, da je na Tasmaniji zelo malo možnosti ohranitve slovenske kulture. Zdi pa se, da je študija, kot je moja, potrebna, saj dokumentira stanje v času, ko so Slovenci še naseljevali Tasmanijo.

To so bili »moji« Slovenci na Tasmaniji. Vsak jih vidi na svoj način in kot pravijo, ni napačnih perspektiv, so le pomanjkljive, vsaki manjka zorni kot, s katerega bi situacijo pojasnila druga. O Slovencih na Tasmaniji je Richard Flanagan napisal roman z naslovom The sound of one hand clapping, pri nas preveden kot Zvok ploske roke. Po njem so posneli tudi film. Usodo ene od mojih informatork je opisal Pavle Zidar v romanu Črn trn.

Želela sem čimbolj nazorno prikazati njihov pogled na svet. V resnici sem prikazala svoj pogled na njihov pogled na svet. Njihove misli in besede sem interpretirala tako, kot sem jih; lahko bi jih popolnoma drugače.

LITERATURA

Bučar, Bojko, Zlatko Šabič, Milan Brglez (2000). Navodila za pisanje: seminarske naloge in diplomska dela. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Čebulj Sajko, Breda (1999). Etnologija in izseljenstvo. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.

Čebulj Sajko, Breda (2000). Razpotja izseljencev. Ljubljana: Založba ZRC Slovenija.

Godina, Vesna (1998). Izbrana poglavja iz zgodovine antropoloških teorij. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Južnič, Stane (1983). Lingvistična antropologija. Ljubljana: Dopisna delavska univerza Univerzum.

Južnič, Stane (1987). Antropologija. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Južnič, Stane (1989). Politična kultura. Maribor: Založba Obzorja Maribor.

Južnič, Stane (1993). Identiteta. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Klinar, Peter (1976). Mednarodne migracije. Maribor: Založba Obzorja Maribor.

Lukšič Hacin, Marina (1995). Ko tujina postane dom. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Lukšič Hacin, Marina (1999). Multikulturalizem. Ljubljana: ZRC SAZU.

Šabec, Nada (1995). Half pa pu. Ljubljana: Škuc.

Šterk, Karmen (1998). O težavah z mano. Ljubljana: Scripta.

Zalokar, Jurij (1991). Mavrična kača. Radovljica: Didakta.

Zupančič, Jernej (1999). Slovenci v Avstriji. Ljubljana: Inštitut za geografijo.

SUMMARY

SLOVENES IN AUSTRALIAN TASMANIA

Ksenija Vesenjak

Already the first scientific definition of culture as cited by Godina (1998: 84), "culture is a complex entirety, which contains knowledge, religion, art, morality, laws, customs and any other capacities and habits a human acquires as member of the society" (Tylor 1994/1871: 1), emphasizes besides learned habits and social character of culture, its transferability, transitiveness in diachronic and synchronic perspectives. The element of transitiveness is common to all later definitions of culture. In the article Slovenes in Tasmania, which is a summary of my diploma titled Ohranjanje etnične identitete Slovencev na avstralski Tasmaniji (Preserving ethnic identity of Slovenes in Australian Tasmania), I deal with the very problem of transferring and preserving culture in the sense of preservation of ethnic identity of Slovenes in Tasmania. In order to collect ethnographic material, I decided for fieldwork among Slovenes in Tasmania. From November 14th to December 19th 2002, I interviewed 32 informants and recorded 20 radio cassettes or 26.5 hours of

material. After my return, the material was of fundamental significance as it directed the processing of data and the choosing of theories. Thus, my analysis began with answers and not with questions; facts defined theories and not vice versa. In the article, I focused on the ethnographic part of my diploma work. I have summed up the findings on life of Slovene emigrants in Tasmania in individual chapters and subchapters. The first pages thus give a short survey on migrations to Tasmania, and the present ethnic structure of the inhabitants. Follow a series of facts such as number, age, place of birth, place of residence, and duration of staying in Tasmania, education, work, marital status, and family life. The last part is issues that demand a more thorough analysis: the reason for coming to Tasmania, its experiencing then and today, language, knowledge of English language and learning, use of Slovene language then and today, transfer of Slovene language to children, names of children, mutual socializing and expressing appurtenance on community level, expressing appurtenance on personal level, contacts with Slovenia, comprehension of home – Slovenia or Australia.

In studying cases as mine, a compromise is logical between what should be ideal to research, and what is realistically feasible and still scientifically correct. Because of extensiveness of matter, I did not deal in particular with the history of migrations in Australia and Tasmania. Data on present ethnic structure in Tasmania are also merely informative. As well, I did not deal with surveying of emigration from Slovene ethnic space. I also know that if we wanted to study the entire process of transfer of Slovene culture on the one side and inclusion in Australian culture on the other, we should include in the research at least their descendants, that is, the second generation. It would be interesting to include in the research the "returnees" – those who have after a many-years stay in Tasmania returned to Slovenia. A comparison between different generations of emigrants was not carried out as the generation in Tasmania is by age relatively homogeneous.

The interviews have been recorded in as much as possible a relaxed atmosphere in their homes. There because I could observe their lodgings (that is – whether I would find something that would prove a Slovene lives there). Usually, the interviews that were on average over 50 minutes long were performed along some Slovene food and drink, listening to the music; it was their choice to show me what they wanted to. As a rule, I was in contact with my informants for at least a few days. My concluding thoughts I can summarize the following: the basic condition for a diachronic and synchronic transfer of a certain culture is the physical existence of its representatives. On the basis of data acquired during fieldwork in Tasmania I can summarize that because of relative old age of the informants and no influx of new emigrants to this insular state in the last ten years, there will be no Slovenes in Australian Tasmania in less than 50 years. For that reason too, the present article and the diploma work are one among rare but not sole records on a group of Slovenes in Tasmania.

PRILOGE

Tabela 1: Seznam informatorjev na Tasmaniji

Ime in priimek	Oznaka pogovora	Datum pogovora	Kraj in čas rojstva	Leto prihoda v Avstralijo	Leto naselitve na Tasmaniji
Viktor Semelbauer	št. 2	8.12.2002	1933, Ravne na Koroškem	1956	1956
Jernej Bajželj	št. 3	26.11.2002	1930, Stražišče pri Kranju	1949	1951
Franc Špeglič	št. 4	27.11.2002	1935, Celje	1956	?
Rozina Golež	št. 5	30.11.2002	1945, Rebelčja vas pri Ptuju	1965	1974
Milan Mihelčič	št. 6	12.12.2002	1948, Zagorje ob Savi	1965	?
Anton Ambrož	št. 7	9.12.2002	1926, Loški potok	1949	1949
Danijela Hliš	št. 8	19.11.2002	1949, Šoštanj	1974, 79,	1990
Marija Maurič	št. 9	3.12.2002	1938, Sv. Peter na Medvedovem sedlu, okolica CE	1959	1959
Zvonko Gordon	št. 10	26.11.2002	?, Muta	1957	1957
Ana Cenin	št. 11	8.12.2002	1936, Brege Leskovec pri KK	1957	1957
Anka Makovec	št. 12	28.11.2002	1938, Ročinj	1962	1981
Ivan Cenin	št. 13	8.12.2002	1926, Boršt pri Cerkljah	1954	1954
Toni Železnik	št. 14	18.11.2002		1961	1961
Jože Pecelj	št. 15	5.12.2002	?, ?	?	1966
Marjan Faletič	št. 16	7.12.2002	1941, ?	1971	1971
Marjan Klemenčič	št. 17	4.12.2002	1935, Šentviška gora pri Tolminu	1956	1956
Janez Poženelj	št. 18	26.11.2002	1929, Stražišče pri Kranju	?	?
Franc Perko	št. 19	26.11.2002	1931, Dobrunje	1949	1952
Alojz Robnik	št. 20	15.12.2002	1934, Solčava	1956	?
Anton Smolej	št. 21	7.12.2002	1930, Slovenski Javornik pri Jesenicah	?	?
Vida Mucha	št. 22	15.11.2002	1930, Žiri	1951	1951
Miran Mlinar	št. 23	16.11.2002	1933, Mirna peč pri Žireh	1951	1951
Agata Hliš	št. 24	14.11.2002	1970 Slovenj Gradec	1992	1992
Dušan Hliš	št. 25	14.11.2002	Slovenj Gradec	1992	1992
Angela Umek	št. 26	4.12.2002	1932, Knežak	1957	1957
Jožef Zorč	št. 27	4.12.2002	1932, vas Soča	1956	1956
Janez Golež	št. 28	30.11.2002	1943, okolica Celja	?	?
Mihaela Semelbauer	št. 29	8.12.2002	1928, Gotenica pri Kočevju	1959	1959
Jože Ambrož	št. 30	2.12.2002	1925, Kočevje	1959	1959
Pepca Laharnar	št. 31	2.12.2002	1929,?	1961	?
Terezija Ferenc	št. 32	2.12.2002	1928, Benedikt pri Ptuju	?	1957
Božidar Štiberc	št. 1	3.12.2002	1935, Murski vrh pri Radencih	1957	1957

Opomba. Ponekod manjkajo določeni podatki, ki jih nisem dobila ali zaradi tega, ker jih niso želeli dati ali zaradi tega, ker so se kje založili. Vendar pa menim, da za naravo raziskave kot je ta, kvantitativni podatki niso bistveni, in mi več pove podatek, da nekdo ni želel povedati letnice rojstva kot če bi letnico rojstva imela navedeno. Antropologija je tako ali drugače bolj naklonjena zastavljanju vprašanj kot iskanju odgovorov nanje.

Vprašalnik

Prosim odgovorite na naslednja vprašanja. Če je ponekod manj prostora, prosim izkoristite prostor ob strani ali na hrbtni strani lista. Hvala, ker ste si vzeli čas za vprašalnik.

1. OSEBNI PODATKI

Ime
Naslov in telefonska številka
Kraj in datum rojstva
Narodnost
Zakonski stan
Izobrazba
Poklic in mesto zaposlitve(če ste upokojeni, navedite zadnjo zaposlitev)

2. PRISELITEV NA TASMANIJO

Leto priselitve na Tasmanijo in dolžina bivanja?
Razlog za priselitev na Tasmanijo (kako to, da ravno sem)
Predsodki, ki ste jih imeli? Kako so se spremenili?
Ali se je, razen Vas, preselil na Tasmanijo še kak drug član Vaše družine oz.sorodnik?
Ali ste načrtovali, si želeli, da bi se vrnili v stari kraj?
Kdo je bil Vaš prvi kontakt na Tasmaniji?
Kje ste se naselili takoj po prihodu?

3. JEZIK

Ali ste znali angleško, ko ste prispeli na Tasmanijo?
Če niste, kje in kako ste se naučili angleščine?
Kateri jezik ste govorili doma v tistem času in ali se je to od takrat spremenilo?
V katerem jeziku se lažje izražate in zakaj?
V katerih okoljih najbolj pogosto govorite slovensko in s kom?
Se spomnite kakšnih slovenskih besed/izrazov/šal/rekov, ki se večkrat uporabljajo v Vašem domu?
Kako pomembno je po Vašem mnenju, da Slovenci na Tasmaniji ohranijo svoj materin jezik? Navedite razloge
Iz kakšnih razlogov je za tasmanske Slovence koristno, če znajo slovensko?

4. DRUŽINA IN SORODSTVO

Kakšen je Vaš zakonski stan?
Ali je Vaš zakonec slovenskega porekla? Če ni, navedite poreklo
Navedite osebna imena otrok, če jih imate
Ali Vaši otroci govorijo/berejo/pišejo slovensko?
Kje in kako so se naučili slovenščine?
Ali imajo vaši otroci prijatelje slovenskega porekla?
Ali imate sorodnike v Sloveniji?

Če jih imate, kje in koliko?
Kako pogosti so Vaši stiki?

5. DRUŽABNO ŽIVLJENJE
Ali mislite, da imate več slovenskih ali neslovenskih prijateljev?
Kako pogosto se dobite s svojimi slovenskimi prijatelji? Kako komunicirate(računalnik)?
Ali imate slovenske sosede?
Kako blizu ste si z njimi?

6. DRUŠTVA
Ali obstaja slovensko društvo na Tasmaniji?
Ali ste član katere slovenskih organizacij v Avstraliji?
Katerih in kako dolgo?
Če niste član ali kako drugače sodelujete pri slovenskih prireditvah?
Ali ste naročeni na kakšne slovenske publikacije?
Ali berete časopise, knjige, drugi material, ki izhajaja v Sloveniji/preko interneta?
Ali spremljate politično dogajanje v Sloveniji?
Spremljate dogajanje v Sloveniji nasploh?
Katerega nedavnega dogodka se spomnite?

7. RAZNO
Kdaj ste vi, vaši bližnji, nazadnje obiskali Slovenijo?
Ali načrtujete podoben obisk?
Ali se držite kakšnih slovenskih običajev? Katerih? Prosim opišite!
Ali veste koliko Slovencev živi na Tasmaniji? V Avstraliji nasploh? Na sosednjih otokih?
Kaj Vam pomeni biti Slovenec/Slovenka?
Ali se je Vaš pogled na narodno dediščino in na ohranitev slovenskega jezika tekom let spreminjal? Kako?
Kaj mislite o mešanju obeh jezikov?
Kakšno glasbo poslušate – slovensko-angleško?
Kakšne knjige berete?
Če imate živali, kako ste jih poimenovali?
Kako Vas sprejemajo domačini?
Ali so vedeli, kje je Slovenija?
Kakšno darilo bi nekomu poklonili kot slovensko?
Kaj bi označili kot tipično slovensko jed?

Vir: prirejeno po Šabec (1995: 265–272).

POROČILA IN RAZMIŠLJANJA

REPORTS AND REFLECTIONS

POROČILA IN RAZMIŠLJANJA

REPORTS AND REFLECTIONS

REPORTS AND REFLECTIONS

POROČILA IN RAZMIŠLJANJA

SEJA »MULTIKULTURALIZEM IN GLOBALIZACIJA« NA SVETOVNEM SOCIOLOŠKEM KONGRESU, PEKING, 10. JULIJ 2004

Janja Žitnik

V začetku leta 2002 je Sociološki inštitut Kitajske akademije družbenih ved (Chinese Academy of Social Sciences) s sedežem v Pekingu, organizator 36. svetovnega kongresa Mednarodnega inštituta za sociologijo (*International Institute of Sociology*), objavil poziv k pripravi mednarodnih tematskih sklopov na temo Družbene spremembe v dobi globalizacije (Social Change in the Age of Globalization). Po odobritvi prijavljenega večdisciplinarnega tematskega sklopa z naslovom Multikulturalizem in globalizacija (Multiculturalism and Globalization, Session 35) sem povabila k sodelovanju priznane raziskovalce s področja multikulturnih študij: prof. dr. Susan C. Ziehl z Univerze Rhodes v Grahamstownu, Južna Afrika; prof. dr. Daphné L. Romy-Masliah iz Ženeve – gostujočo profesorico na alžirski univerzi Sidi Bel-Abbès, direktorico Sekcije za pluralne družbe pri *Centre d'Etudes et de Recherches: Fondements du Droit Public* (Francija) in ustanoviteljico nevladne organizacije *Académie Sans Frontières*; prof. dr. Ado Aharoni z Izraelskega inštituta za tehnologijo v Haifi – ustanoviteljico organizacije *International Forum for the Literature and Culture of Peace* (IFLAC), direktorico Raziskovalne sekcije IFLAC, avtorico petindvajsetih knjig s področja multikulturalizma in mirovnih študij ter prejemnico številnih mednarodnih nagrad (mdr. *The British Council Award*); prof. dr. Hansa Ingvarja Rotha z Univerze v Uppsali (*Centre for Multiethnic Research*), Švedska; prof. dr. Petra Grafa z Univerze v Osnabrücku (*Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien*), Nemčija; doc. dr. Marino Lukšič-Hacin, predstojnico Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU in avtorico odmevnih monografij in člankov o multikulturalizmu; ter dr. Zvoneta Žigona, znanstvenega sodelavca Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU in svetovalca vlade pri Ministrstvu za zunanje zadeve (Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu). Vsi so se odzvali povabilu in že v dobrem letu dni zaključili svoje raziskave v okviru začrtanih tem.

Napovedani kongres naj bi potekal na Kitajski akademiji družbenih ved v Pekingu od 7. – 11. julija 2003, vendar je bil zaradi epidemije SARS prestavljen za leto dni. Ker se trije od naštetih sodelavcev letošnjega kongresa niso mogli udeležiti, smo jim ponudili možnost, da svoje omenjene študije objavijo v okviru tematskega sklopa "Multiculturalism and Globalization" v 19. številki pričujoče revije. To pomlad objavljeni tematski sklop torej že prinaša glavnino raziskovalnih rezultatov v okviru teme, ki jo je *International Institute of Sociology* potrdil in uvrstil na program kongresa.

Z ozirom na omenjene okoliščine se je letošnjega Svetovnega kongresa Mednarodnega sociološkega inštituta udeležila le petorica od prvotno napovedanih predavateljev tematskega sklopa "Multiculturalism and Globalization". 35. seja kongresa, ki je izhajala iz prezentacije naših raziskovalnih rezultatov, je potekala v soboto, 10. julija v konferenčni dvorani Jianguo Garden Hotela v Pekingu. Osrednja tema predavanj je bila ohranjanje kulturne različnosti pod pritiski sodobnih globalizacijskih procesov in spremljajočih teženj po kulturni konvergenci, predavatelji pa so jo osvetlili z vidika sociolingvistike, kulturne antropologije ter družinskih in mirovnih študij.

Po moji uvodni predstavitvi sodelujočih predavateljev in orisu problemske strukturiranosti vsebine programa se je seja nadaljevala s sociolingvistično obravnavo problema ohranjanja jezikovne raznolikosti v alžirskem postkolonialnem okolju s poudarkom na učinku globalizacije in dolgoletne diskriminacije jezikovnih/kulturnih manjšin (Daphné L. Romy-Masliah). Težišče drugega predavanja je bilo na vprašanju, kako vplivata globalizacija na eni strani in slovenska politična osamosvojitev na drugi strani na ohranjanje slovenske narodne identitete v multikulturnem okolju izseljenstva (Zvone Žigon). Naslednja tema je bila posvečena vplivu globalizacije, sodobnih migracij in akulturacije na ohranjanje oziroma spreminjanje tradicionalnih etničnokulturno pogojenih družinskih vzorcev, in sicer v nacionalnem merilu (primer Velike Britanije in primer Južne Afrike) kot tudi na kontinentalni (Evropa) in globalni ravni; o teh vprašanjih je razpravljala Susan C. Ziehl. Četrti prispevek je obravnaval problem medkulturnega konflikta v povezavi s terorizmom, vojno, nasiljem in globalnim utrjevanjem sodobne militaristične miselnosti (Ada Aharoni). V odgovor je predavateljica predstavila načrte in cilje mednarodnih prizadevanj za sistematično globalno promocijo multikulturne mirovne kulture in izpostavila uspešno zaključene kot tudi pravkar potekajoče programe in akcije za miroljubno sožitje različnih etničnih in verskih skupnosti v Izraelu.

Kot predsedujoča sem v svojem zaključnem prispevku na kratko povzela sklepe predhodnih predavanj in predstavila svoj pogled na interakcijo obravnavanih problemov. Izhajajoč iz argumentov teze, da se v sekundarnih družbenih učinkih sodobnih ekonomskih procesov bolj kot kdajkoli v preteklosti zrcali socialno-ekonomsko poreklo rasne, etnične, verske in kulturne neenakoporavnosti ter posledičnih konfliktov, kar se zgovorno odraža v razpoznavno razslojeni etnično-socialni strukturiranosti svetovnega prebivalstva tako na nacionalni ravni (tj. v priseljenskih, postkolonialnih in drugih mnogoetničnih državah) kot tudi v globalnem merilu, sem glavnino svojega predavanja posvetila prav temu vidiku in izpostavila potrebo, da bi se mednarodno družboslovje več ukvarjalo z vzroki etnične, verske in kulturne neenakopravnosti kot pa z njenimi simptomi.

Organizacija in izvedba seje sta bili uspešni. V primerjavi z mnogimi drugimi sejami kongresa je bil ta sklop predavanj dovolj dobro problemsko usklajen in kljub širokemu tematskemu okviru vsaj z vsebinskega vidika dovolj koherenten. Mnogo manjša pa je bila seveda metodološka usklajenost predstavljenih raziskav, saj so predavatelji izhajali iz različnih znanstvenih disciplin. Publika je vsa predavanja sprem-

ljala z velikim interesom. Slušatelji so v diskusiji nagovorili vsakega od predavateljev in razvila se je živahna razprava, ki se je po končani seji še dolgo nadaljevala zunaj konferenčne dvorane. Dejstvo, da je revija *Dve domovini* prav v istem času objavila večino naših prispevkov, je bilo slušateljem v veliko pomoč, saj so izrazili poudarjeno zanimanje za naše prispevke v tiskani obliki.

Tudi celoten svetovni kongres je izzvenel kot produktiven znanstveni posvet, ki je upravičil vložena sredstva in organizacijske priprave. S prispevki kar tisoč aktivnih udeležencev je kongres predstavil mednarodnim raziskovalnim krogom bogat izbor aktualnih raziskovalnih rezultatov, s pomočjo katerih si svetovno družboslovje prizadeva opozarjati na sodobne oblike nacionalnih in globalnih socialno-ekonomskih zlorab, ki porajajo bogatenje in revščino, z njima pa vsestransko družbeno, etnično, versko in kulturno neenakost ter posledične konflikte.

36. svetovni sociološki kongres je bil pomemben dogodek za kitajsko prestolnico. Med otvoritveno slovesnostjo, ki je potekala v znameniti palači kongresa Ljudske republike Kitajske na Trgu nebeškega miru, je udeležence med drugim nagovoril tudi župan mesta Peking. Slovesnost se je zaključila z vrhunskim koncertom tradicionalne kitajske glasbe v izvedbi Nacionalnega opernega in plesnega orkestra ter priznanih solistov. Značilni poulični zvoki kitajskih glasbil, ki so v popolni odsotnosti zahodnjaške glasbe ves teden spremljali udeležence med večernim pohajkovanjem, in splošna neuporabnost angleščine v kitajskem svetu, ki ga naseljuje skoraj tretjina človeštva, pa so dodobra omajali kako naivno predstavo o dokončni globalni prevladi zahodnjaške kulture.

WORKSHOP ON COMMON EUROPEAN MIGRATION POLICY, KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN, 20–21 NOVEMBER 2003

Rana Cakirerk

On the 20th and 21st of November 2003, HIVA (Higher Institute of Labour Studies) of the Katholieke Universiteit Leuven, Belgium organised a two day workshop, financially funded by EZA, which turned out be a very productive event from which a book will be published in the very near future. The aim of the workshop titled "A Common European Migration Policy: A common policy for different problems?" was to create a platform where practitioners and researchers would be able to discuss withstanding and future problems Europe is facing due to the increase in unresolved immigration and asylum issues and the lack of a coherent policy. Topics of discussion covered areas primarily related to the European migration policy, the necessity for a new European migration policy, the implications of diverse policies in the area of migration and asylum on the EU level, the validity of existing structures, the regional dimension, migration in new member states (Poland, Slovenia, Hungary, Malta), migration in Southern Europe (Italy, Spain, Greece, France) and the possibility of a common European Migration Policy. Many diverse views came to light and all were equally significant. Representatives from the EU Commission, IOM, UNHCR, CEPS, major NGO's from the 'to be' member countries and eminent academics from the field[1] were present in a very interactive environment and the following conclusions were drawn from the productive two day workshop.

The issue of immigration and asylum has gained considerable prominence in European Union member states as a security issue since the mid 1980's. The combination of increased migration pressure and reduced willingness to accept migration has pushed the issue towards the top of the political agenda. The declining enthusiasm of member states to accept migration, from the mid 70's onwards, forced many economic migrants to consider alternative routes of migration. Among these routes *asylum* gained significant prominence as it seemed to be one of the remaining routes to settle legally in Europe. For this reason, policy makers' eyes turned from immigration to the growing number of asylum applications.

The main concern however at present for the European Union, besides the number of asylum seekers, is the inequality of their distribution among member states. Those

[1] See attached full list of participants.

member states with a higher rate of applications naturally wish to push through common policies on an EU level to alleviate the burden, as these common policies will enforce burden sharing. In addition to burden sharing it is a way for member states to keep hold of the declining power they are facing in this field. The inability to face the consequences individually is a driving force for member states to allocate powers to the Union level for a common coherent solution. But the enduring reluctance so far also proves the existence of continuing conflict of interests in this area. Each member state experiences migration and all have varied experiences in accordance to their historical, cultural, economic and political backgrounds and of course their geographic positions. Therefore applying a common solution to an array of problems is a complicated task.

Coming back to the core question of the workshop, is a common immigration and asylum policy possible for different problems? No one answer prevailed. During the workshop diverse views came to light, all supported with logical reasoning. The dominating view was however that it is most likely to be inevitable as interdependence increases in the area – but how it is to be formulated carries great significance and there may be many obstacles and drawbacks during formation.

The 'zero migration' approach has proved its failure over many years and has probably created the current bottleneck situation. Antonio Vitorino has stated "that it is time to face the fact that the zero immigration policies of the past 25 years are not working, but in addition they are no longer relevant to the economic and demographic situation in which the Union now finds itself." Consequently, a restrictive approach should not – and in the long term cannot – be the basis of the solution. For an increased restrictive approach in one state inevitably undermines the position of another, causing neighbouring states to adopt even further restrictive policies in turn. As a consequence of this 'race-to-the-bottom' an eventual acceptance of minimal standards of protection, for asylum seekers and migrants may apply, which can derange the system all together. We should also keep in mind that attempts to harmonise these restrictive policies would increase rather than effectively address existing disparities in the distribution of immigrant and asylum seekers across the European Union.

In an increasingly interdependent world with increased geographic mobility, through access to affordable transportation, an increased network of communication and increasing inequality of income and natural resource distribution – restricting entrance would be unfeasible. The attempts to restrict entrance through legal channels have only led to an increase of entries through other channels. Restricting entrance, besides being unfeasible, would be impossible because Europe is in need of skilled and unskilled migrants for a number of reasons. The Commission has officially accepted that migration may "to a certain extent" minimise labour shortages and may be a partial solution to the demographic problems the European Union as a whole is facing.

During the workshop another important question arose which was "is a common migration policy possible without a coherent integration policy?" (Janja Žitnik). The Commission strongly upholds the fact that the two concepts should be in conjunction.

For immigration to bring with it the social benefits of diversity and the economic benefits of productivity, incoming citizens must be successfully integrated into society. The failure to do so has proven to increase restrictive measures, which in turn limits the benefits of migration and threatens flexible immigration policies. These integration policies however should be compulsory to have any effect.

Another subject brought up by Joanna Apap of CEPS at the workshop was the various green card policies the member states were individually adopting. Member states should be very cautious about the legal migration channels that are to be opened. Programs such as the highly skilled migrant category or other green card programs etc. are somewhat insecure because of the brain drain effects they could produce – which would amplify the push factors in sending countries. But it is important to keep in mind that these programs have a very narrow scope and they are targeted at a miniscule fraction of migrants who want or have to leave their home countries.

So to sum up, a Common European Migration and asylum policy should formulate in the long run because:

1. Migration flows will not stop.
2. There is an increased inability of member states to handle the issue alone.
3. There is a necessity to prevent the exploitation of asylum procedures.
4. The unequal distribution of immigrants and asylum seekers over member states requires balanced burden sharing.
5. The interdependence of the member states of the EU in social economic and political fields necessitates a common approach.
6. Europe needs and will need new people in the future – especially to revive the economy; in addition to satisfying demands of skilled/unskilled labour, immigrants are enthusiastic consumers. Besides economic contributions immigrants provide cultural and social enrichment, they contribute to diversity and innovation. And as Johan Wets stressed during the workshop, help reduce the stress of push factors through remittances.
7. As Jan Niessen has put it, "as much as the free movement of the EC citizens was important for the development of the European Community, are the common policies on immigration and asylum indispensable for the deepening of the European Union."

Finally instead of utilising methods of reducing, deterring and excluding migrants from entering Europe – more emphasis needs to be placed on the problems of how to tackle the root causes – which necessitates addressing problems that force or push people to leave their home country. Maximising deterrence policies without addressing these factors would invalidate all steps taken to control migration flows efficiently. As the Commission has declared, more sustained immigration flows will be increasingly likely and necessary and it is important to anticipate these changes.

The contents of the second day of the workshop were narrowed to the regional

dimension of problems related to the common European migration policy and how regions would be affected, taking their current situation, concerning migration and asylum, into consideration.

Europe's migration frontiers have moved south and east since the 1980's. In the same period Southern Europe experienced a major turnaround from net emigration to net immigration. The attractiveness of these countries as a destination of migration, increased as a consequence of their inclusion into the European Union. The membership of Spain, Portugal and Greece increased the perception that these countries were now economically equivalent to the other members of the union. As a consequence, their responsibilities multiplied. Even though immigration policies are left to national jurisdiction and are internal affair matters, policies that border countries execute have major implications on all member states. With the inclusion of Spain, Greece, Italy and Portugal into Schengen their borders transformed into EU borders, which caused the shift of border control to these countries. The policies adopted by new members were influenced by concepts used in the EU, which placed emphasis on security and control issues and were therefore in nature restrictive policies.

Another point of focus at the workshop was the pressure on borders and how Southern Europe was under additional pressure by being close to regions where the push to emigrate is strong. These regions have a high level of unemployment and fairly young dynamic populations. They are dynamic entities that hold high incentives and motivations to move. In addition to accommodating strong push factors they are extremely close to regions that have attractive pull factors. The southern borders of course make it an easy target for undocumented immigrants because the geographical features of these countries increase access opportunities for immigrants.

Immigration issues have climbed the agenda in these countries due to the increase in numbers and the difficulties they are facing in managing the flow. For example, Italy has 2.4 million foreign residents, which is 4.2 percent of the population in addition to a high number of irregular immigrants – as do Greece and Spain. Even though it is a fairly new concept in comparison to other member states, they have from the start taken on board a restricted approach.

Migration from new member states after enlargement is an important topic that was also discussed at the workshop. We see that there are diverse migration issues in these countries that they are tackling before enlargement.

Member states, though being very enthusiastic about the close at hand enlargement, are quite anxious about the number of people who will cross the borders once the doors have opened. Some time ago during the early talks of enlargement the fear of mass migration flows from Central and Eastern Europe countries was a common phenomenon among the already members. There were many guesses on the number of people who would leave once the doors were to be opened, some of which were extremely exaggerated. According to some guesstimates the migration flows from Central and Eastern to Western Europe would be up to 10 million people. Other assessments indicated more modest figures in the magnitude of about 4 million, predicting

that most of them would go to Germany. In spite of these random figures, as the date arrives member sates seem to have dismissed these vacuous fears.

This kind of anxiety also surfaced on the verge of acceptance of previous members in the past. When in 1981 Greece and in 1986 Portugal and Spain became members of the European Community, Northern European member countries again worried about the South-North migration potential. But, Portuguese, Spaniards and Greeks did not follow the predicted paths and now with their increased standard of living, the traditional EU emigration countries have become immigration countries.

What we could learn from the southward enlargement of the EU (claims Straubhaar) is that rapid economic integration into a single market area was, and is, a most effective transformation strategy and therefore it turns out to be a most efficient anti-immigration strategy. The inclusion of Eastern Europe into an enlarged single market with no barriers to trade, free capital flows and unrestricted labour mobility can therefore be expected to diminish substantially, rapidly and sustainably the East-West migration potential.

Once the Eastern European countries become EU members, access to the internal market will stimulate economic growth and this will have a strong inhibitive effect on migration, as can again be demonstrated by the example of Southern Europe. But meanwhile, during the transformation period, there is a delicate balance to be sustained. For open border policies, implemented before full economic integration, could produce adverse effects. For example, the loss of necessary human capital through emigration is likely to have a negative effect (*Brain drain*) on productivity and economic growth.

Julda Kielyte from the WTO therefore claims that it is feasible to postpone the right of free movement of workers within an enlarged EU until the emigration incentives are sufficiently low to avoid negative impacts on their own welfare. But then again it is difficult to foresee how enlargement will affect the flow of migrants from the east borders and what impact this will have on the new member states on a whole. With such indeterminable data it is impossible to provide an accurate prognosis.

The following few months after enlargement may show an increase in movement but the majority of this movement will not be permanent as envisaged. Managing migration is one of the most difficult challenges, but new challenges and new problems requiring individual solutions await the EU. The member states on an EU level should choose to be flexible and should be decisive and quick to follow an effective and persistent approach.

As I stated earlier, the two-day session was found to be most illuminating and informative but as the topics discussed accommodated many aspects, it was of course not possible to cover them all in two days. That is why HIVA hopes that we will have another opportunity in the near future to meet and discuss aspects we had to omit due to time restraint. I thank everybody who attended the workshop for their significant input and I especially thank Dr. Janja Žitnik and editor-in-chief, Dr. Marjan Drnovšek of the international journal *Two Homelands* for publishing the summarised conclusions.

List of participants

Apap, Joana	CEPS: Centre for European Policy Studies
Beghini, Alessandro	MCL: Movimento Cristiano Lavoratori
Cakirerk, Rana	PHD Student – HIVA – Higher Institute of Labour
D'Andrea, Luciano	Gruppo CERFE
De Bruyn, Tom	HIVA – Higher Institute of Labour
De Feyter, Myriam	18-Dec
Dorottya, Beke	MENEDEK
Gottbehüt, Roswitha	EZA
Gsir, Sonia	CEDEM: Centre d'Etudes de l'Ethnicité et des Migrations
Iglicka, Krystyna	Institute of Public Affairs, Migration and Eastern Policy Programme
Kollwelter, Serge	CDAIC: Centre de documentation et d'animation interculturelles
Kovats, Andras	MENEDEK & Centre for Migration and Refugee Studies, office of the Hungarian Academy of Sciences
Kramers, Diederik	UNHCR: United Nations High Commissioner for Refugees
Le Voy, Michel	PICUM: Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants
Maroukis, Athanasios	ELIAMEP: Hellenic Foundation for European & Foreign Policy
Martiniello, Marco	CEDEM: Centre d'Etudes de l'Ethnicité et des Migrations
Morén-Alegret, Ricard	GRM: Migration Research Group – Spain
Münz, Rainer	
Muus, Philip	IMER: International Migration and Ethnic Relations
Paliokiene, Grazina	LCWU: Lithuanian Catholic Women's Union
Pisanello, Claudia	ULG – CEDEM: Centre d'Etudes de l'Ethnicité et des Migrations
Reyntjens, Pascal	IOM: International Organisation for Migration
Rocco, Gianluca	IOM: International Organisation for Migration
Salmenhaara, Perttu	CEREN: Centre for Research on Ethnic Relations and Nationalism & University of Helsinki
Sandell, Rickard	The Elcano Royal Institute
Scagliotti, Luciano	CIE: Centro d'Iniziativa per l'Europa
Schibel, Yongmi	MPG: Migration Policy Group
Singleton, Ann	Commission of the European Union
Talhaoui, Fauzaya	No organisation
Van Beurden, Jos	Africa Asia desk
Verbruggen, Nele	PICUM: Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants
Vidal, Koen	*De Morgen*
Wets, Johan	HIVA – Higher Institute of Labour
Yeo, Colin	Immigration Advisory Service
Žitnik, Janja	Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts: Institute for Slovenian Emigration Studies

WENIG EXPONATE, ABER DIE SIND ANSCHAULICH: DARMSTÄDTER STUDENTEN BESUCHEN SCHAU IM HISTORISCHEN MUSEUM: "GUTER ÜBERBLICK ZUR MIGRATIONSGESCHICHTE"[1]

Sebastian Sticher

Als „überwiegend positiv" haben die Studierenden den Besuch der Ausstellung „Von Fremden zu Frankfurtern – Zuwanderung und Zusammenleben" bewertet. Sie waren der Ansicht, dass das Seminar „Migrationsgeschichte als Kulturgeschichte: Europäische Wanderbewegungen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert" mit der Besichtigung der Ausstellung im Historischen Museum hätte eingeleitet werden können.

Die auf Dauer angelegte Ausstellung behandelt in chronologischer Abfolge die frühneuzeitliche Konfessionsmigration, berührt dann die Händler- und Handwerkermigration, die Anfänge der Massenmigration im 19. Jahrhundert, und reicht in der ersten Hälfte bis in die Zeit des Nationalsozialismus. Behandlung finden dann Flucht und Vertreibung nach 1945, die „Gastarbeiter" -Migration der 1960er und 1970er Jahre und Probleme des politischen Asyls nach 1956 (Ungarn), nach 1968 (Tschechoslowakei) und in den 1990er Jahren (vor allem Dritte Welt).

Der erste Eindruck des Ausstellungsraums ist schon aus farblichen Gründen ungewohnt, weil der Raum komplett in Orange gehalten ist. Im Großen und Ganzen fassten die Studenten die Farbe jedoch als angenehm und freundlich auf, auch wenn es dem ein oder anderen zu grell war.

Wolf von Wolzogen vom Historischen Museum erklärte, dass der Anstrich genau dies bewirken und eine „warme" Atmosphäre schaffen soll.

Das Herz der Ausstellung bildet ein durch Schränke gebildeter Raum, in dessen Mitte ein ovaler Tisch steht. In und auf den Schränken befinden sich informative Texte, dazu passende Bilder, aufschlussreiche Tabellen und Statistiken, Exponate aus den jeweiligen Epochen, wie Koffer, Kleidung und andere Alltagsgegenstände der Migranten, Zeitungsberichte und Videodokumentationen. Passend zu einer Migrationsausstellung findet man die Texte in verschiedenen Sprachen wie Türkisch, Italienisch oder Englisch, ausgelegt. Daneben gibt es einen weiteren Raum, der hochtrabend „Treffpunkt der Kulturen" genannt wird, denn einem runden Tisch mit ein paar verschiedensprachigen Zeitungen diesen Namen zu geben ist doch ziemlich übertrieben.

Die verschiedenen Epochen der Migrationsgeschichte werden durch einen zusammenfassenden Text vorgestellt. Darunter findet man vertiefendes Lesematerial, das

[1] Title of the article in the Frankfurter Rundschau.

zum Teil durch Statistiken untermauert wird. Weiterhin sind einige Einzelschicksale der jeweiligen Migrantengruppen dokumentiert.

Ins Auge fällt beispielsweise die Dokumentation über die schäbigen Baracken, in denen der Baukonzern Holzmann seine „Gastarbeiter" unterbrachte. Die Unterbringung der Gastarbeiter war zumindest für mich eine Neuigkeit und die schlechten Verhältnisse, in denen sie leben mussten, waren schockierend.

Trotz ihrer gleichen Grundstruktur weisen die verschiedenen Abschnitte der Geschichte aber auch Unterschiede auf. So legt die Ausstellung besonders viel Wert auf die Migration der 1960er und 1970er Jahre und das politische Asyl, während andere Epochen nach Meinung der Studenten etwas zu kurz kommen.

Aufschlussreich sind die Statistiken der frühneuzeitlichen Konfessionsmigration sowie die Aufgliederung dieses Themas in die einzelnen Strömungen und Orte von Glaubensflüchtlingen. Auch das Kartenmaterial war sehr instruktiv, obwohl die einzelnen Landkarten dynamischer hätten gestaltet sein können (Pfeile!). Das Textmaterial ist jedoch zu umfangreich; die Lektüre nimmt viel Zeit in Anspruch. Immerhin wird aber zwischen groß gedrucktem Überblicks- und klein gedrucktem Detailwissen unterschieden. Bei der Darstellung der Händler- und Handwerkermigration fehlen leider die Karten und Exponate; dafür sind die Texte gut verständlich und mit eindrucksvollen Bildern versehen.

Auch das 19. Jahrhundert, die Geschichte der Frankfurter Juden und der Sinti und Roma kommen zu kurz. Dasselbe gilt für die NS-Zeit. Diese Epochen sind zu allgemein beschrieben. Allerdings wird die Migrationgeschichte der Juden sehr ausführlich behandelt.

Beim Abschnitt „Flucht und Vertreibung nach 1945" tauchen nun endlich Exponate wie Koffer, Pässe und andere Gebrauchsgegenstände der Flüchtlinge auf. Das insgesamt auch wieder zu knapp behandelte Thema ist anschaulich und gut erklärt, und die Exponate machen die Ausstellung lebendig.

Die „Gastarbeiter"-Migration und das politische Asyl werden nicht nur durch Exponate und Bildmaterial unterstützt, sondern weisen auch verschiedene Videodokumentationen und Zeitungsberichte dieser Zeit auf. Dies gibt der Ausstellung nun einen gewissen „Entdecker-Touch", denn die Zeitungsartikel liegen versteckt in den Schubladen der Schränke aus. Die Videodokumentationen informieren durch Interviews über Einzelschicksale, sowie über verschiedene Aspekte der Migration in dieser Zeit. Sie vermitteln einen guten Überblick des Migrationsgeschehens aus der Sicht der Migranten. Dieser deutlich am breitesten dargestellte Teil der Ausstellung ist sehr anschaulich und informativ.

Der Medieneinsatz, auch wenn er erst spät in vollem Umfang genutzt wird, sowie die Exponate lockern die Ausstellung deutlich auf, die sonst zum größten Teil aus Texten besteht. Einige Epochen sind auch zu stark repräsentiert und stellen damit leider andere wichtige Abschnitte der Geschichte in den Schatten.

Die Struktur der Ausstellung – das heißt: ein zusammenfassender Text, dann Bilder und vertiefende Texte – wird von den Studenten deutlich positiv aufgefasst. Ein

deutlicher Makel der Ausstellung ist jedoch der Mangel an Exponaten, gerade bei den Epochen vor dem 20. Jahrhundert.

Die Ausstellung hätte auch in verschiedene kleine Räume aufgeteilt werden sollen. Dies hätte die Ausstellung sowie die Epochen um einiges übersichtlicher gemacht und man hätte sich die Kopfhörer, mit denen man die Videodokumentationen verfolgen kann, sparen können.

Bei aller Kritik im Einzelnen gibt die Ausstellung einen umfangreichen Überblick über die verschiedenen Epochen der Migrationsgeschichte. Sie ist auf jeden Fall sehenswert und stellt eine Möglichkeit dar, viel Neues über Frankfurt und seine Migranten zu erfahren. Speziell der Zwiespalt zwischen Frankfurt einerseits als Sitz des (katholischen) Kaisers des Heiligen Römischen Reiches und andererseits als protestantische Stadt, in der Katholiken nicht gerne gesehen wurden, die calvinistischen Hugenotten aber auch nicht aufgenommen wurden ist ein interessantes Thema, dass mir bis dahin noch nicht so bewusst war. Die Entwicklung von Frankfurt zur prozentual ausländerreichsten Stadt Deutschlands war mir bis dahin auch noch nicht bekannt und die Situation der heutigen Migranten wird einem sehr deutlich vor Augen geführt. Doch dies sind nur einige Eindrücke, die die Ausstellung vermittelt hat.

KNJIŽNE OCENE

BOOK REVIEWS

KNJIŽNE OCENE

BOOK REVIEWS

BOOK REVIEWS

Dan Shiffman, Rooting Multiculturalism: The Work of Louis Adamic, Farleigh Dickinson University Press, Assotiated University Presses, London, 2003, 191 str.

Dan Shiffman, docent za humanistične in ameriške študije na Berry Collegeu v Mount Berryju v zvezni državi Georgia, je leta 1994 doktoriral iz ameriške književnosti na Univerzi Wisconsin-Madison. Kot štipendist Princeton University Library je imel priložnost študijskega dela v ustanovi, ki hrani glavnino Adamičeve rokopisne zapuščine. Pred nekaj leti je bil tudi na študijskem obisku v Sloveniji. Tu je poleg zbiranja gradiva vzpostavil znanstveno sodelovanje, ki je – kot sam omenja v uvodni zahvali – pripomoglo k nastanku njegove monografije o doslej še vedno najodmevnejšem slovenskem izseljenskem pisatelju, publicistu in aktivistu.

Anonimni pisec spremne besede poudarja, da *Rooting Multiculturalism* ni le prva objavljena knjiga Dana Shiffmana, ampak je hkrati tudi prva celovitejša študija o delu Louisa Adamiča, če govorimo o angleškem govornem prostoru. Avtor kajpak že v uvodu Zahvale daje osrednje priznanje pokojnemu profesorju Henryju Christianu, čigar delo je nepogrešljiv vir za vse adamičeslovce. Ker bom Shiffmanovo delo mestoma primerjala z raziskavami profesorja Christiana, naj najprej omenim tudi svoj dolg slednjemu. Leta 1985 sva si s razdelila delo: on naj bi napisal knjigo o Adamiču in Američanih, jaz pa o Adamiču in Slovencih, pri čemer naj bi ves čas tesno sodelovala z izmenjavo gradiva. Svoj del načrta mi je – tudi z njegovo pomočjo – uspelo uresničiti, njega pa je prehitela smrt. Vsem tistim, ki poznajo več kot tridesetletno Christianovo odisejado po Adamičevi rokopisni zapuščini in korespondenci, pa po vseh mogočih dopolnilnih virih, policijskih in zdravniških zapiskih, njegovo zbiranje in sortiranje podatkov iz razgovorov, ki jih je imel z Adamičevimi sorodniki, prijatelji, znanci in sodelavci v najrazličnejših krajih ZDA, bo v veliko tolažbo dejstvo, da Shiffmanovo delo v znatni meri predstavlja uresničitev načrta njegovega zavzetega predhodnika. Če *Rooting Multiculturalism* ni tako celovita Adamičeva biografija, kot jo je zasnoval Christian, pa je zagotovo še korak naprej od njegovega cilja, da predstavi Adamičev odnos do Amerike in njenih prebivalcev, saj Shiffmanova knjiga vpenja Adamičevo delo v aktualno etnično problematiko ZDA.

Čeprav je v spremni besedi zapisano, da je bil Adamič v zadnjih letih deležen malo pozornosti v ZDA, ker sta ga oba pola političnega spektra napačno interpretirala bodisi kot asimilacionista ali pa kot levičarskega ideologa, bo bralec presenečen ob množici citatov iz del najuglednejših sodobnih teoretikov ameriškega multikulturalizma (vključno z Wernerjem Sollorsom), ki Adamiča poznajo in ga vključujejo v svojo obravnavo. Shiffmanova knjiga torej ni le prodorna analiza Adamičevega pionirskega dela na področju ameriškega multikulturalizma, temveč je tudi impresiven register Adamičeve odmevnosti v sodobni ameriški humanistični in družboslovni znanosti. Sodba, da je Adamič v aktualnih ameriških kulturoloških razpravah deležen premalo pozornosti, pač izhaja iz prepričanja njegovih poznavalcev, da mu pripada osrednje mesto med utemeljitelji ameriških etničnih študij in političnih strategij v okviru medkulturnih odnosov na nacionalni ravni.

Shiffmanova raziskovalna metoda se precej razlikuje od Christianove. Prvi izhaja predvsem iz literature (tako Adamičeve kot njegovih razlagalcev), medtem ko slednji posveča enakovredno pozornost vsakovrstnim biografskim virom in se manj spušča v kritiko t. i. *»adamiciane«*. Ko Shiffman osvetljuje Adamičeva dela o najrazličnejših aspektih ameriškega kulturnega pluralizma med obema vojnama, razkriva globoko zakoreninjeno in največkrat spregledano predzgodovino multikulturalizma v ZDA. Shiffman polemizira s poenostavljenimi karakterizacijami Adamiča kot zagovornika kulturne asimilacije in ugotavlja, da so Adamičeva dela o kulturni raznolikosti znotraj ZDA in znotraj posameznika temeljnega pomena za sedanji razvoj ameriškega pluralizma. Prek problemske analize široke palete Adamičevih knjig, od prve (*Dynamite*, 1931) do zadnje (*The Eagle and the Roots*, 1952) in celo nenapisane *The Education of Michael Novak* (koncept je nastal spomladi 1948), pa prek njegovih člankov, brošur in predavanj se Shiffman z množico argumentov pridružuje Adamičevi tezi, da bistvo optimalnih medkulturnih odnosov na nacionalni ravni – cilja, ki se je zadnja tri desetletja najpogosteje razglašal pod imenom multikulturalizem, ni v skupinski identiteti ampak v neoviranem individualnem razvoju.

Prvo, biografsko poglavje prinaša kronološki pregled Adamičevega življenja od otroških let v Blatu do sumljivih okoliščin pisateljevega »samomora« v Milfordu v državi New Jersey leta 1951. Avtor v tem poglavju razčlenja posamezne stopnje Adamičevih osebnih ciljev in usmeritev, v prvi fazi po priselitvi predvsem prizadevanj, da ga ne bi morda – tako kot množico anonimnih priseljencev s tragičnimi usodami, ki vrejo, se dušijo in druga za drugo ugašajo pod bleščečim površjem dežele – pogoltnila ameriška »džungla«, da ne bi brez sledu poniknil v njeni nepregledni, brezizhodni goščavi. V drugi fazi, po vojaških izkušnjah in spoznavanju ZDA na potovanjih med Atlantikom in Pacifikom, je Adamičeva osrednja težnja prodor na področju književnosti in družbene kritike. Z nenadnim ugledom in množico prednosti, ki mu jih je leta 1934 prinesel uspeh knjige *The Native's Return*, pa se njegov osebni interes preusmeri k najrazličnejšim oblikam samozaščite pred dvoreznim vplivom ameriške mentalitete, po kateri je vsak posameznik prisiljen gledati na svoje življenje kot na le še eno nastajajočo zgodbo o uspehu.

V drugem poglavju Shiffman umešča Adamiča v zgodovinski razvoj pluralizma v ZDA, od restriktivnih diskusij o priseljevanju v prvih dveh desetletjih preteklega stoletja do nastopa kulturnega relativizma in vzpona ideje o ZDA kot narodu priseljencev v tridesetih in štiridesetih letih. Adamič si je prizadeval za odpravljanje napačnih predstav o »etničnih Američanih«, tako da je bralce seznanjal z njihovim kulturnim in znanstvenim prispevkom, pri čemer je t. i. »problem tujcev« opredelil kot ameriški problem, ki je posledica dotedanjega zanikanja nuje, da se priseljenska zgodovina integrira v zgodovino ameriškega naroda. Čeprav je poudarjal prispevek etničnih manjšin in pomen močne skupinske identitete, je bil njegov daljnosežnejši cilj oblikovanje naroda, ki bo črpal svojo energijo prav iz dinamične interakcije notranjih medkulturnih vplivov.[1]

[1] Posamezne dele tega poglavja je avtor že vnaprej objavil v članku A Better Pluralism?: The Example of Louis Adamic, *Prospects: An Annual of American Studies*, letn. 25, str. 593–606.

Težišče tretjega poglavja je na Adamičevi obravnavi socialne reforme. Po Shiffmanu je bil Adamič skozi vso svojo kariero dosledno radikalen v tem smislu, da je utemeljeval novo vizijo ZDA, ki bodo temeljile na vključevanju, ne pa na anglosaški dominaciji in plenilskem kapitalizmu. V svojih delih brez olepšav razkriva paradokse Amerike: protislovje, ki ga predstavljajo »ameriške sanje« o ekonomskem uspehu in dejanska neizprosna revščina, pa spričo strogih priseljenskih kvot paradoksalne krilatice o »ponosnem narodu prišlekov«, v katerem je vsak pravi Američan hkrati tudi priseljenec, do nasprotja med gmotnim razcvetom na eni strani in duhovno revščino – na isti strani. Adamič nenehno izpostavlja nezdružljivost osrednjih ameriških značilnosti, zlasti znamenite (samozvane) politične demokracije ZDA in gospodarskega rojalizma, ki dejansko vlada tej deželi in pod katerim so interesi delavstva vedno znova že v kali zatrti. Ker je bilo v celotni zgodovini delavskega gibanja v ZDA priseljenstvo ena njegovih osrednjih gonilnih sil, ju je po Adamičevem mnenju absurdno raziskovati in interpretirati ločeno.

Četrto poglavje obravnava Adamičev pogled na drugo generacijo priseljencev, ki je v tridesetih letih dramatično izstopala v ameriških demografskih statistikah.[2] Za razliko od zgodovinarja M. L. Hansna Adamič posveča manj pozornosti njihovi »izdajalski« opustitvi etničnih tradicij in se osredotoči predvsem na njihov občutek manjvrednosti. Ta splošni pojav obravnava v širokem kontekstu socialnih razmer, ki vlivajo v otroke priseljencev občutek negotovosti. Namesto iskanja poenostavljenih rešitev v pozivanju druge generacije, naj znova povzame kulturno dediščino, ki jo je bila zavrgla, Adamič poziva ZDA kot celoto, naj na novo definira svojo kulturno dediščino, tako da vključi med njene kulturne mejnike ne le Ellis Island ampak tudi vse tisto, kar simbolizira Haymarket Square.[3]

V petem, zadnjem poglavju avtor obravnava Adamičev pomen za sodobni razvoj multikulturalizma. Aktualni multukulturalizem nesporno spodbuja zavest o različnih kulturnih tradicijah in vrednotah, pri čemer pa pogosto zanemarja različnost znotraj etničnih skupin in znotraj vsakega posameznika. Shiffman dokumentira, s kako prepričljivo govorico zna Adamič osvetliti kompleksnost kulturne identitete. Vsekakor tudi Adamič zagovarja pluralizem, ki ne pričakuje od priseljencev, naj se odpovedo svoji kulturni dediščini v korist do tedaj dolgoletnega ideala »talilnega lonca«. Pri tem uporablja univerzalno domoljubno govorico, s katero poziva Američane, naj se

---

[2] Tudi prvotna različica tega poglavja je bila objavljena že pred tremi leti, in sicer v Shiffmanovem članku Louis Adamic and the Metaphor of Immigrant Generations, *Dve domovini/Two Homelands*, 13, 2001, str. 7–18.

[3] Haymarket Square v Chicagu je bil 4. maja 1886 prizorišče krvavega spopada med delavskimi protestniki in policijo, v katerem je v eksploziji bombe umrlo osem policistov. Sedem od osmih protestnikov, ki so jim sodili, je bilo obsojenih na smrt, osmi pa na petnajst let zapora. Štiri smrtne obsodbe so bile izvršene z obešanjem, en obsojenec je napravil samomor, drugi dve smrtni obsodbi pa so pozneje spremenili v dosmrtno ječo. Leta 1893 so preživele tri zapornike pomilostili. Protestni shod je bil reakcija na uboj protestnika v nemirih, do katerih je prišlo dan poprej v tovarni McCormic Harvester v okviru sindikalnega gibanja za osemurni delavnik.

dvignejo nad nestrpnost – in tudi nad žaljivo, vzvišeno strpnost – in naj presežejo samozadovoljno potrjevanje, ki se kaže v značilnih gestah, kakršna je, denimo, navdušena dobrodošlica tistim priseljencem, ki so postali sprejemljivi ali celo »popolni«, s tem da so pripravljeni privzeti že vnaprej odrejene ameriške vrednote. Podobno kot nekateri sodobni kritiki multikulturalizma pa tudi Adamič v svojih delih opozarja, da golo čaščenje kulturne različnosti lahko vodi v plitev, neučinkovit entuziazem (s kakršnim človek in družba pogosto nadomeščata manjkajoče vsebine vitalnejšega pomena). V Adamičevem članku This Crisis Is an Opportunity, objavljenem leta 1940 v 1. številki revije *Common Ground*,[4] katere soustanovitelj in prvi urednik je bil Adamič sam, najde Shiffman pisateljevo sugestijo, da ohranjanje, zaščita in uveljavljanje etnične kulturne dediščine ter poudarjanje različnosti sami po sebi še ne zagotavljajo niti osebnostne rasti niti družbenega napredka in da bi morali vsi posamezniki in skupine priznati nezadostnost vsakega zornega kota, tudi svojega.

Tako kot to velja za teoretike sodobnega multikulturalizma, se kajpak tudi Adamič zavzema za vsevključujočo ameriško družbo, vendar v sami različnosti še ne vidi cilja. Njegovo poudarjanje pomena kulturne različnosti je namreč le sestavni del širšega projekta progresivnih družbenih sprememb, ki naj bi jih pospeševala prav kulturna različnost. Adamič meni, da različnost spodbuja aktivno udeležbo v kolektivno odgovorni družbi in odpira prostor idejam in posameznikom, da lahko spodbijajo brezpogojno ameriško normo, ki uči, da mora Američan vrednotiti svoje življenje v odnosu do mita o neomejeni družbeni mobilnosti, o nesporni prehodnosti med družbenimi sloji v navpični smeri navzgor. Dokler Združene države ne bodo presegle svojega ozko zamejenega, selektivnega, izključujočega in odtujevalnega pojmovanja uspeha, narod ne more kaj dosti pridobiti od svoje mnogoetnične raznolikosti. Adamičev osrednji namen je sooblikovanje prohodnosti, v kakršni se bo lahko v celoti uveljavljal kolektivni potencial vseh, ki prebivajo na ameriških tleh. Adamič odpira malodane revolucionaren pogled na ameriško identiteto, ko trdi, da sam nastanek ZDA kot tudi anglocentristična ameriška zgodovina in tradicija nimajo a priori osrednjega mesta v narodni identiteti Američanov. Nasprotno, po njegovem mnenju ameriški narod ne more utemeljevati svoje identitete niti v kaki posamezni kulturni tradiciji niti v skupku različnih kulturnih tradicij, temveč je njegova identiteta v nenehnem procesu oblikovanja. Ameriški narod ni nekaj, kar bi bilo treba ohraniti, temveč je narod, ki mora samega sebe vedno znova odkrivati in artikulirati. Po Shiffmanovi sodbi Adamič torej ni le predhodnik sodobnih akterjev preporoda, dokumentiranja in »čaščenja« etničnih prispevkov in tradicij, saj njegovo dojemanje etnične identitete odraža tako izrazito kompleksnost, kot jo sodobni multikulturalizem opaža in priznava šele v zadnjih letih.

Ker je bil Adamič v ameriški kulturi hkrati *insider* in *outsider*, poudarja Shiffman, je lahko prispeval intimna opažanja o enih in drugih kot tudi o subtilnejših vidikih odnosov

[4] Gre za uradno glasilo zvezne organizacije Common Council for American Unity, pred letom 1940 znane kot Foreing Language Information Service (FLIS) – organizacije, ki jo je vodil Louis Adamič skupaj z Readom Lewisom.

med njimi, zlasti v kontekstu »tujosti« ameriškega individualizma, ki deluje osamilno, in v kontekstu odsotnosti kulturne kontinuitete v ZDA. Njegovi portreti priseljencev značilno odražajo njegove lastne stiske, vendar njegovi notranji boji le še dodajajo k jasnosti vpogleda v njegove portretirance, s tem da izpostavljajo njihovo kulturno dislociranost. To še ne pomeni, da Adamičev priseljenski status že sam po sebi zagotavlja prepričljivo predstavitev priseljencev širšemu ameriškemu bralstvu. Zagotovo pa je prav njegovo nesentimentalno sočutje, porojeno iz lastne izkušnje in tudi iz njegovih obsežnih potovanj po ZDA, tisti dejavnik, zaradi katerega so tisoči priseljencev zaupali vanj, kar je razvidno iz njihovih pisem in osebnih razgovorov. Adamičeve upodobitve priseljenskih življenj so priseljencem dale komunikativno govorico, s kakršno tudi njihove zgodbe ne bodo naletele na gluha ušesa. Prav zaradi tega, poudarja Shiffman, so bila Adamičeva predavanja tako dobro obiskana in prav zato so ljudje tako nestrpno čakali, da se bodo po predavanju še osebno pogovorili z njim.

Poseben vidik, ki ga vključujejo različna poglavja knjige *Rooting Multiculturalism*, so najrazpoznavnejše stopnje Adamičevega humorja. Shiffman s citati iz Adamičevih del ilustrira, kako lahko že posamezne stopnje značilnega priseljenskega humorja, od smeha iz obupa, presenečenja, začudenja, jeze, prek histeričnega smeha, ki razgalja vrhunec ranljivosti, pa zagrenjenega sarkazma, resigniranega umika s sardoničnim smehom do družbenokritične ironije, nabite z emocionalno protestno noto, že same po sebi razkrivajo stopnje Adamičeve integracije v ameriško družbo. Adamič – po Shiffmanu – šele v začetku tridesetih let doseže tolikšno stopnjo integriranosti, da lahko obravnava sebe in družbo s samozavestno in neposredno resnostjo, brez zaščitne distanciranosti, ki jo predstavljajo vse obrambne oblike humorja.[5]

Obseg in poglobljenost Adamičevega poznavanja etničnih skupin in posameznikov iz praktično vseh družbenih slojev in ozadij mu zagotavljata mnogo pomembnejše mesto v razvoju ameriškega kulturnega pluralizma in sodobnih diskusij o multikulturalizmu od sedanjega statusa, ki se kaže v sicer pogostih, a bolj ali manj obrobnih omembah. Adamičeva prizadevanja v korist medkulturne vzgoje in kompleksne obravnave etničnokulturne različnosti napovedujejo etnični preporod sedemdesetih in osemdesetih let, obenem pa razkrivajo presenetljivo zgodnje začetke multikulturalizma. Shiffman opozarja, da so raziskovalci osrednje ameriške ustanove za zgodovino priseljenstva (Immigration History Research Center) zapisali v svoji reviji *Spectrum* [6] med drugim tudi tole zanimivo ugotovitev: »Etnično gibanje današnjega časa ima kratek spomin. Uredniki pri *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups* (1981) /.../ so bili že kar daleč s svojim delom, preden so odkrili, da je Adamič predlagal podoben projekt v *My America* (1938).« Svojo zamisel pa je Adamič tudi v veliki meri uresničil, ne le s svojimi številnimi samostojnimi knjigami, posvečenimi priseljenstvu (*Laughing in the Jungle*, *From Many Lands*, *What's Your Name?*, *A Nation of Nations*), ampak

[5] Shiffman je temu vidiku posvetil celo samostojno študijo: The Americanizing Humor of Louis Adamic's Laughing in the Jungle, *Studies in American Humor*, serija 3, št. 5, 1998, str. 48–63.

[6] Letn. 4, št. 1, 1982, str. 2.

tudi kot urednik devetih knjig iz zbirke *The Peoples of America Series* (Philadelphia: Lippincott, 1947–50). V vsaki knjigi te zbirke je namreč predstavljena ena od etničnih skupin v ZDA.[7]

Rooting Multiculturalism se v Uvodu začenja z besedami: »Louis Adamič predstavlja dramatičen zgled priseljenske zgodbe o uspehu. Kako je slovenski deček iz kmečke družine, z zgolj omejeno izobrazbo, postal gost predsednikov Roosevelta in Trumana in pisatelj nacionalnega ugleda, dobitnik nagrad in izbranec Kluba Book-of-the-Month? Odgovor je verjetno v kombinaciji Adamičeve živahne inteligence, njegovih doslednih delovnih navad, naklonjenosti tako priznanih literarnih osebnosti, kot so Upton Sinclair, Sinclair Lewis, H. L. Mencken, Sherwood Anderson in F. Scott Fitzgerald, in njegove časovne usklajenosti.« Knjiga seveda v nadaljevanju med drugim prinaša tudi mnogo izčrpnejši odgovor na vprašanje, zakaj je Adamičev glas prodiral širom po ZDA v dvajsetih, tridesetih in štiridesetih letih preteklega stoletja. Vsekakor pa je avtorjev osrednji namen, da prikaže, kaj je v Adamičevih pogledih na problematiko medetničnih odnosov, kulturne raznolikosti in nacionalne identitete v ZDA tisto, zaradi česar tudi današnji raziskovalci ne morejo obravnavati te problematike mimo njegovega pionirskega prispevka, pa čeprav ga morda citirajo le v opombi pod črto. Shiffmanu je uspelo dokazati, da temeljni kamen, ki ga je Adamič prispeval h gradnji ameriškega multikulturalizma, še danes nosi glavnino nenehno rastoče konstrukcije. Ko bralec odloži Shiffmanov znanstveni prvenec, lahko razume, kako nesmiselno bi bilo izriniti »pod črto« substanco, aktualno vlogo in pomen Adamičevega še vedno nosilnega temeljnega kamna, ko pa očitno sodi v samo jedro ideje o multikulturalizmu in zato tudi v samo jedro diskusije o nadaljnjih poteh do kulturnega sožitja in demokracije, do enakopravnega uveljavljanja vseh kultur, tradicij in sodobnih mentalitet pri nastajanju skupnega naroda, katerega pripadniki naj bodo enakovredni in enakopravni, njihova neizčrpno poživljajoča različnost pa naj bo gonilna sila pozitivnih družbenih sprememb.

Janja Žitnik

[7] Naslovi devetih knjig, ki jih je uredil Adamič, so: *Americans from Holland; Americans from Hungary; Americans from Japan; Our English Heritage; They Came Here First: The Epic of the American Indian; North from Mexico: The Spanish-Speaking People of the United States; Americans from Sweden; Americans from Norway; They Came in Chains: Americans from Africa* (Henry A. Christian, *Louis Adamic: A Checklist*, The Kent State University Press, 1971, pp. 67–76).

Oto Luthar, Breda Luthar, Tanja Petrović, Zora Stančič, Irena Šumi, Nemirna srca – Restless hearts, Založba ZRC, ZRC SAZU (zbirka Moj zvezek), Ljubljana, 2004.

Nemirna srca? Prej bi lahko govorili o transplantiranih srcih, saj se večina lastnikov obravnavanega organa – obduciranih v knjigi – ne zdi ravno okužena z boleznijo, ki jo stroka definira kot »srbopetis«. No, ker to vendarle ni medicinska knjiga, ampak priročnik za pouk državljanske vzgoje, bomo to »sumljivo« kardiološko razpravo prepustili možem v belih haljah ali verjetno celo bolje možem v rožicah, ki bodo sposobni in voljni strokovne vidike nadgraditi tudi z bolj življenjskimi, recimo jim »srčnimi dimenzijami« problema. Namreč, tudi te se reklamirajo v naslovu obravnavane knjige.

Devet mož in žena, tokrat (žal!) ne v rožicah, ampak na delu v Sloveniji, bralcem predstavi svoje vsakdanje življenje in svoje poglede na Slovenijo in Slovence. V *Albumu priseljencev*, kot je poimenovan ta osrednji, srčni del knjige, je zbranih osem ličnih fotografij tujih delavcev iz Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Makedonije, Romunije, Rusije in Litve in prav toliko odlomkov intervjujev z njimi. Izbira ni naključna: gre za skupino mladih, visoko izobraženih strokovnjakov iz držav Vzhodne in Jugovzhodne Evrope, ki se ne sklada z stereotipno podobo »čefurja« ali politično korektno rečeno (fizičnega) delavca iz bivše Jugoslavije. Prav tako teh devet modelov (v enem intervjuju složno pregovorita dva modela) ne ustreza kozmopolitanski podobi evropskega zahodnjaka, ki živi in dela v Sloveniji in katerih izpoved je nekaj časa vztrajno polnila strani nekaterih časopisnih hegemonov. *»Njihove zgodbe ponujajo pogled v svet«*, kot piše Tanja Petrović, ena od avtoric priročnika, *»ki ga ni mogoče najti v drugih virih.«*[1] No, in kaj naj bi mladež – »nosilci sveta« imeli od pogleda v ta svet brez virov? *»Skozi predstavljene zgodbe se bodo učenci začeli zavedati formalnega položaja ljudi, ki v Sloveniji bivajo kot tujci, in njihovih vsakdanjih težav; imeli bodo tudi priložnost pogledati svojo družbo z druge perspektive, skozi oči drugih.«*[2] Temu napotku oziroma želji zgoraj omenjene avtorice so prilepljene še teme za pogovor, vprašanja in učne oblike; »šara«, ki najverjetneje pomaga iz empatije narediti koristno in premeteno pedagoško »finto«.

Po uvodnih besedah in osmih življenjskih zgodbah v prvi osebi, prilepljenimi v *Album priseljencev*, nas pričakajo še štiri besedila, ki ne delujejo ravno usklajeno. Častilci konceptualne čistosti in izvirnosti bodo rekli, da »zasvinjajo« v uvodnem poglavju elegantno zasnovano konceptualno zasnovo priročnika. No, ne razumite me napak: ne vidim razloga, zakaj bi učencem namenjen priročnik moral imeti izpiljeno, umetelno, »samo sebi« namenjeno konceptualno zasnovo. Toda …

Prispevek Zore Stančič z naslovom *»Ne sedi kot kakšen Bosanc«*, avtorice, ki je

---

[1] Tanja Petrović (2004), Tuji delavci v Sloveniji: Pogled od znotraj, *Nemirna srca – Restless hearts*, (avtorji Oto Luthar, Breda Luthar, Tanja Petrović, Zora Stančič, Irena Šumi), Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (zbirka Moj zvezek), str. 11.

[2] Ibid.

med drugim simpatično ilustrirala priročnik, po eni strani podpira konceptualno zasnovo nakazano v uvodnem besedilu: *»Takšno gradivo postavlja pod vprašanje splošno razširjeno mnenje, da tuji delavci, ki prihajajo iz tega dela Evrope, opravljajo samo najbolj umazana dela, da so slabo izobraženi in da se nočejo prilagoditi novemu okolju, (...)«*[3] Toda po drugi strani še ena zelo kratka življenjska zgodba v posebnem poglavju ob že lično zapakiranih osmih življenjskih zgodbah učinkuje podobno kot trgovska poteza »ob nakupu mercedeza vam podarimo še jugota.« Čemu le?

V prispevku *»V besedi je moč.« Glasba proti šovinizmu* Oto Luthar predstavi dva »komada« slovenskih glasbenikov: Magnificov *Kdo je čefur*? in Muratov & Josetov *Od ljudi za ljudi*. Gre za privlačno zasnovano in napisano poglavje, ki se verjetno tudi v učilnici izkaže kot močno »pedagoško poživilo«.

Sledi Breda Luthar z besedilom *Iz naslovnic in ekranov. Množični mediji in oblikovanje predstav o tujcih*. Obravnava brez dvoma »kul« in »in« temo, ki ji jo uspe privlačno »materializirati« s tremi nalogami namenjenimi učencem, toda (žal) jo »zateži« s »prepametnim« besedilom.

Kot zadnja z dovolj povednim naslovom *Večni priseljenci. Judje med Slovenci* »uleti« Irena Šumi. Brez pripomb napisano besedilo, toda znanka, poročena s Palestincem (med drugim tudi učiteljica državljanske vzgoje), se bo zagotovo ob listanju priročnika vprašala, zakaj pa niso tudi Palestinci našli mesta v knjigi. Teh je v Sloveniji skoraj toliko kot Judov in nimajo nič manj burne (pol)preteklosti. No, ob listanju tega podpoglavja, si bo verjetno še kdo zastavil »kakšno« vprašanje, toda …

In kaj naj rečemo ob pogledu na stvar v enem kosu (spisaneem celo v dveh jezikih: »najmanjšemu« jeziku v druščini Windows jezikov je dodana tudi današnja *lingua franca*)? Dobro zasnovan *Album priseljencev* s premalo domiselno-usklajenimi preostalimi poglavji. Všečen vizualni izdelek, ki mu pa vendarle manjka nekaj več, da bi ob njem »padli dol« (tudi ali vsaj) starejši in strokovno deformirani kritikastri (kamor se uvršča tudi avtor te psevdo-recenzije). No, najboljšo in edino pravo oceno pa bodo dala nemirna srca učencev. Ga bodo vzljubila? Ali transplantirala med »zateženo« učno šaro?

Jernej Mlekuž

[3] Ibid.

IZVLEČKI - ABSTRACTS

IZVLEČKI

ABSTRACTS

ABSTRACTS

Lukšič-Hacin, Marina, dr. sociologije, docentka socialne in politične antropologije, znanstvena sodelavka, predstojnica Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Vračanje Slovencev iz Argentine

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 20 (2004), str. 13–34

Prispevek se ukvarja predvsem z analizo situacije pri populaciji Slovencev, ki so se po letu 1990 vrnili v Slovenijo iz Argentine. V ospredju so vprašanja, povezana s predstavljenimi glavnimi cilji in namenom raziskave. To predstavlja rdečo nit pričujočega prispevka in ga deli v problemska področja, ki sledijo samemu procesu preselitve, kot so jo doživeli naši sogovorniki. Tako se prispevek začne z analizo razmer ob sami preselitvi, temu pa sledijo ostali problemski sklopi, kot so urejanje dokumentacije, stanovanjska problematika, zaposlovanje, izobraževanje, socialni stiki in kakovost življenja. Na koncu se seznanimo z rešitvami, kot jih vidijo naši sogovorniki.

Toplak, Kristina, dipl. etnologinja in kulturna antropologinja, prof. umet. zgodovine, mlada raziskovalka, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

»Dobrodošli doma?« Vračanje slovenskih izseljencev v Republiko Slovenijo

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 20 (2004), str. 35–51

Prispevek se prizadeva problematizirati vprašanje slovenskih povratnikov, zlasti glede motivov in vzrokov za vrnitev. Temeljno vprašanje je povezava s sprejemanjem vključevanja povratnikov v slovensko družbo. Približna slika o težavah povratnikov je razvidna iz odgovorov na vprašalnik in intervjujev.

Lukšič-Hacin, Marina, PhD of Sociology, Lecturer of Social and Political Anthropology, Research Associate, Head od the Institute for Slovenian Emigration Studies SASA, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

The Returning of Slovenes from Argentina

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 20 (2004), pp. 13–34

The contribution deals mainly with analysing the situation within the population of Slovenes who after 1990 returned to Slovenia from Argentina. In the forefront are issues connected with presented primary goals and purpose of the research, which is the red thread of the contribution and divides it into problem fields that follow the process of moving as experienced by our collocutors. Thus, the contribution begins with an analysis of circumstances during the transmigration; follow other problem fields such as acquiring documentation, residential problematic, employment, education, social contacts and quality of life. At the end, we acquaint with solutions as seen by our collocutors.

Toplak, Kristina, Ethnologist an Cultural Anthropologist, Professor of Art History, Assistant, Institute for Slovenian Emigration Studies SASA, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

»Welcome Home?« The Returning of Slovene Emigrants to the Republic of Slovenija

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 20 (2004), pp. 35–51

The contribution attempts to problematize the returning of Slovenes to source environment. Connected with it are motives and causes of returning. The central question is connected with the perception of integration of return migrants into Slovene society. Through difficulties "returnees" alleged in questionnaires and interviews, an approximate image of that perception demonstrates.

Mlekuž, Jernej, mag. znanosti, geograf, etnolog in kulturni antropolog, asistent, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Odnos Republike Slovenije do vračanja izseljencev in njihovih potomcev

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 20 (2004), str. 53–73

To kar malo preveč deskriptivno besedilo poskuša predstaviti, kako Republika Slovenija s svojimi institucijami zakonsko in normativno ureja področja ter rešuje konkretne težave, s katerimi se soočajo povratniki in njihovi družinski člani, in kako (če sploh) se v raznih smernicah, izhodiščih ali konkretnih akcijah opredeljuje do tega fenomena. Pregled različnih področij pokaže, da ne obstaja aktivna državna politika, ki bi spodbujala ali vsaj bolj celostno, sinhronizirano reševala fenomen povratništva. *Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu,* sprejeta leta 2002 v državnem zboru, je bila prvi korak na poti k celostnemu reševanju in spodbujanju povratništva. Toda po drugi strani je pomenila le podlago za zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, s katerim so hoteli predlagatelji med drugim tudi zakonsko urediti nekatera področja oziroma težave in zakoličiti državno politiko do povratništva. Ta predlagani zakon pa je bil leta 2004 v državnem zboru zavrnjen.

Gantar Godina, Irena, dr. zgodovine, docentka, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Slovenski izobraženci na Hrvaškem od 1850 do 1860

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 20 (2004), str. 77–94

V razpravi, ki je del širše raziskave o slovenskih intelektualcih zunaj ožje domovine, se je avtorica posvetila tistim slovenskim izobražencem, ki jim je Bachov režim preprečil zaposlitev doma in jih, kot državne uradnike, premeščal – večinoma iz političnih vzrokov – oz. zaposloval predvsem na Hrvaškem. V pregledu so zajeti posamezniki, ki so se kakorkoli uveljavili tako v hrvaški kot slovenski kulturi in znanosti.

Mlekuž, Jernej, M.A., Geographer, Ethnologist and Cultural Anthropologist, Assistenz, Institute for Slovenian Emigration Studies SASA, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

The Relation of the Republic of Slovenia Towards Returning of Emigrants and Their Descendants

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 20 (2004), pp. 53–73

This somewhat too descriptive a text attempts to describe how the Republic of Slovenia with its institutions regulates legally and normatively various fields and solves concrete difficulties that returnees and their family members meet with, and how (if at all) it defines in various guidelines or concrete cases towards the phenomena. A survey of different fields reveals that an active state policy, which would encourage or at least more complexly and synchronically solve the phenomenon of returnees, does not exist.The *Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu* (The Resolution on Relations with Slovenes across the World), adopted in 2002 in the parliament, was the first step on the way to complex solving and encouraging remigration. On the other hand, it presented merely a basis for the law on relations of the Republic of Slovenia with Slovenes outside its borders, with which the submitters wanted among other to solve legally some fields or difficulties, and to mark out the state policy towards remigration. The proposed law was in 2004 in the parliament turned down.

Gantar Godina, Irena, PhD of Historical Sciences, Assistant Professor, Senior Scholar Adviser, Institute for Slovenian Emigration SASA, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

Slovene Intellectuals in Croatia from 1850 to 1860

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 20 (2004), pp. 77–94

In the article, which is a part of a broader research on Slovene intellectuals outside their homeland, the author focused her attention on those Slovene intellectuals who were thwarted in their search for employment by Bach's vigorous policy of Germanization, i.e., by establishing a single administration for the whole country. Thus, Slovene gymnasium professors, i.e. officials could find employment – for various but mostly political reasons – only outside Slovenia, mainly in Croatia as a province of Hungarian part of the Monarchy. In the article, the author presented Slovenes who have won any recognition in Croatian as well as in Slovene culture and science.

Avsenik Nabergoj, Irena, dr. literarnih ved, raziskovalka na Oddelku za Sveto pismo in judovstvo Teološke fakultete, Poljanska 4, Ljubljana, Slovenija

Ivan Cankar med domovino in tujino

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 20 (2004), str. 95–111

Prispevek govori o Cankarjevem odnosu do domovine in tujine, kot ga pisatelj izraža v svojih literarnih delih. Raziskuje vzroke za Cankarjev odhod na Dunaj, kjer je s presledki živel skoraj enajst let, in se osredotoča zlasti na njegovo literaturo tega obdobja, ki jo določa izpovednost in jo močno zaznamujejo eksistencialna vprašanja. Kaže, da prav izkušnja tujine s svojo »samoto« in bivanjsko stisko v Cankarju še bolj vzpodbudi poglabljanja v temeljna vprašanja človeškega življenja ter izostri njegov vpogled v družbena in človeška neskladja, tako v domovini kot v tujini, in končno v človeštvu nasploh. Prav tesnoba tujine, občutja izločenosti, nepotrebnosti, izkoreninjenosti, odtujenosti, samozavračanja, trpljenja ter hrepenenja in domotožja vplivajo, da Cankar v dunajskih letih ustvari večino svojih najboljših in najglobljih del, v katerih pogosto razkriva svojo lastno šibkost in odtujenost sredi sveta ter jo skuša premagovati z duhovnostjo. Močna duhovna izkušnja ga končno privede nazaj v domovino in v njem povzroči vračanje h koreninam in čistosti svojega otroštva. Izkušnja tujine njegova zadnja dela zaznamuje v smeri vse večje religioznosti in iskanja sprave s seboj, svojo mrtvo materjo, sočlovekom v stiski vojnega časa, z domovino in z Bogom.

Drnovšek, Marjan, dr. zgodovine in arhivist, znanstveni svetnik, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Osebno in javno v izseljenski korespondenci

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 20 (2004), str. 113–151

Avtor se ukvarja z vprašenjem odnosa med osebnim in javnim v izseljenski korespondenci, s teoretičnega in praktičnega vidika. Analizira vrste slovenskih izseljenskih korespondenc iz 19. in 20. stoletja, objavlja tudi 4 primere pisem, ki odražajo različne tipe osebnih in javnih pisem. Odkriva široko paleto izseljenske korespondenca, kjer se prepleta osebno z javnim, vsebinsko z formalnim. Še najbolj jasni kategoriji sta t. i. osebno družinsko pismo kot primer osebnega in odprto pismo kot primer samo javnosti namenjenega pisma.

Avsenik Nabergoj, Irena, PhD of Literary Sciences, Researcher at the Department for The Bible and Jewry at the Theological Faculty, Poljanska 4, SI-Ljubljana, Slovenia

Ivan Cankar between Homeland and Foreign Parts

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 20 (2004), pp. 95–111

The contribution deals with Cankar's attitude towards homeland and foreign countries, which the writer expressed in his literary works. It investigates motives for Cankar's leaving for Vienna where he lived intermittently for nearly 11 years, and focuses particularly on his literature from that period, which is defined by expressiveness and strongly marked by existential issues. It seems the very experience of foreign parts with its "loneliness" and existential distress evoked in Cankar engagement in fundamental questions on human life, and sharpened his insight into social and human discords as well in homeland as abroad and ultimately in humanity in general. The very uneasiness of foreign parts, the sensation of isolation, superfluity, eradication, alienation, self-rejection, agony, longing and nostalgia influenced on Cankar to create during his Vienna years the majority of his best and deepest works in which he frequently revealed his own weakness and estrangement in the world, and his attempts to overcome all with spirituality. A strong spiritual experience finally brought Cankar back to the homeland and caused in him the returning to roots and chastity of his childhood. The experience of foreign parts denotes his last works in the direction of increasing religiousness and search of reconciliation with himself, his deceased mother, with people in agony of wartime, with the homeland and with God.

Drnovšek, Marjan, PhD of Historical Sciences, Archivist, Research Adviser, Institute for Slovenian Emigration Studies SASA, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

Private and Public in Emigrant Correspondence

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 20 (2004), pp. 113–151

The author deals with the relation between private and public in emigrant correspondence from theoretical and practical aspects. He analyses a series of Slovene emigrant correspondences from the 19th and 20th centuries, and publishes 4 cases of letters that reflect different types of private and public letters. The author reveals a wide range of emigrant correspondence in which private interlaces with public, content with formal. Most transparent categories are the so-called private family letter as a case of private, and open letter as a case of for the public only intended letter.

Kalc, Aleksej, dipl. zgodovinar, Narodna in študijska knjižnica, Odsek za zgodovino, Ul. Petronio, 434138 Trst, Italija in Univerza na Primorskem, Znanstvenoraziskovalno središče, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija

Pisma in magnetofonski trakovi kot komunikacijska sredstva in viri za preučevanje izseljevanja: primer tržaške družine v Avstraliji

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 20 (2004), str. 153–174

Razprava se dotika časa množičnega izseljevanja iz Trsta v Avstralijo v drugi polovici petdesetih let 20. stoletja. To je tudi čas novih oblik stikov z domovino. Konec petdesetih let 20. stoletja so se na tržišču pojavili cenejši magnetofoni. Avtor na primeru ene družine analizira način korespondiranja s pomočjo magnetofonskih trakov in predstavlja podobnosti in različnosti v primerjavi s klasičnim dopisovanjem preko pisem. Protagonisti tega komuniciranja so bili člani družine Kovačič, ki so leta 1955 zapustili Trst in se priselili v Adelaide v Južni Avstraliji, s tistim delo družine, ki je ostal v Trstu.

Mlekuž, Jernej, mag. znanosti, geograf, etnolog in kulturni antropolog, asistent, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Kaj, kako in mogoče še zakaj so tako pisali o izseljevanju in izseljencih iz Beneške Slovenije v časniku Matajur v letih 1951–1960

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 20 (2004), str. 175–192

Besedilo poskuša pokazati, kakšne pomene je skupina »naprednih« zbrana okoli dolgo let edinega časnika Beneških Slovencev *Matajurja* pripisovala izseljevanju – pojavu »številka ena« v desetletjih po drugi svetovni vojni v Beneški Sloveniji. Analiza prispevkov iz obravnavanega časopisa je pokazala, da je bilo izseljevanje v obdobju 1950–60 metafora za izkoriščanje, neenakost, zrcalilo je podrejen, zapostavljen položaj Beneških Slovencev in je kot tako bilo s strani piscev obravnavanih besedil ovrednoteno zelo negativno. Toda proti koncu obravnavanega obdobja se začne pojavljati »v revolucionarni ikonografiji« navdahnjen motiv izseljenca, delavca kot nosilca dolgo pričakovane spremembe in nove dobe. V obravnavo, prikaz obravnavanega družbenega pojava – izseljevanja se je vpletla govorica moči (in upora), izkoriščanja in razlikovanja, družbene neenakosti in še marsičesa.

Kalc, Aleksej, Historian, Slovene National Library in Trieste, Ul. Petronio 4, 34138 Trieste, Italy in University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, Garibaldijeva 1, SI-6000 Koper, Slovenia

Letters and Tapes as Communication Means and Sources for Migration Studies: The Case of a Trieste Family in Australia

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 20 (2004), pp. 153–174

The article refers to the decades immediately after World War II and deals with mass migration from the Italian city of Trieste on the border with Slovenia (formerly with Yugoslavia) to Australia in the second half of the 1950s.This period and the establishment of Trieste communities in larger Australian cities coincided with some interesting changes in how emigrants kept contact with their native land. At the end of the 1950s, to wit, relatively cheap tape-recorders designed for the wider public became part of the house equipment of many families. The paper presents some characteristics of the correspondence of a single emigrant family as well as similarities and differences between their letters and tapes. The protagonists of this communication are members of the Kovačič family (father Albert, mother Lina and three daughters) who left Trieste in 1955 and landed in Adelaide (South Australia), and Albert Kovačič's stem family in Trieste.

Mlekuž, Jernej, M.A., Geographer, Ethnologist and Cultural Anthropologist, Assistenz, Institute for Slovenian Emigration Studies SASA, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

What, How and Maybe Why They Wrote so About Emigration and Emigrants fromVenetian Slovenia in the Newspaper Matajur in the Years 1951–1960

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 20 (2004), pp. 175–192

The contribution attempts to present the significance a group of "advanced" gathered around the many-years sole newspaper of Julian Slovenes, the *Matajur*, attributed to emigration – the "number one" phenomenon in the decades after World War II in Venetian Slovenia. An analysis of contributions from the mentioned newspaper revealed that emigration was in the period 1950–60 a metaphor for exploitation, inequality; it reflected a subordinate, neglected situation of Julian Slovenes and was as such evaluated very negative by writers of the mentioned texts. Yet towards the end of the mentioned period, in "revolutionary iconography" inspired motif of the emigrant started appearing, presenting the worker as carrier of the long expected change and new era. The language of power (and resistance), exploitation, differentiation, social inequality and much else interfered in the display of the mentioned social phenomena.

Peček, Mojca, dr. pedagogike, docentka za teorijo vzgoje na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani in Univerze na Primorskem, Slovenija.

Od zahteve po odrekanju materinščini do cenjenja dvojezičnosti: šolski sistem v Avstraliji

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 20 (2004), str. 193–216

V Avstraliji je splošno sprejeto stališče, da je obvladovanje angleščine ključ za polno participacijo v avstralski družbi. To pa ne pomeni pozabo kulture imigrantov. Obstoja cela vrsta aspektov avstralskega načina življenja, katerega morajo prišleki sprejeti, na drugi strani pa se sprejema, da bodo mnogi imigranti in njihovi otroci želeli ohraniti mnoge svoje navade in tradicijo. Kako se to rešuje in kako se je reševalo od druge svetovne vojne naprej na nivoju osnovnih in srednjih šol, je osrednje vprašanje pričujočega teksta. Pri tem izhaja članek iz analize normativnega nivoja šolskega sistema in intervjujev, ki so bili narejeni z učiteljicami in učiteljem slovenskega porekla v Avstraliji.

Milharčič-Hladnik, Mirjam, dr. sociologije kulture, doc. sociologije vzgoje, znanstvena sodelavka Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Šolske izkušnje v multikulturnem okolju Združenih držav Amerike skozi zgodbe slovenskih priseljenk

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 20 (2004), str. 217–232

Besedilo temelji na intervjujih s slovenskimi izseljenkami, materami, učiteljicami, strokovnjakinjami ter z ravnateljico in učiteljico angleščine kot drugega jazika v New Yorku, Clevelandu in Washingtonu, ki so bili opravljeni spomladi leta 2004. Intervjuji so del raziskovalnega projekta, ki primerja pravičnost v izobraževanju v Sloveniji, Avstraliji, Združenih državah Amerike in na Švedskem (tudi) iz vidika etničnosti. Zaradi tega sem izbrala obdobje po letu 1970, saj se takrat v ZDA začnejo velike družbene spremembe, ki pripeljejo do obdobja nove etničnosti in uvajanja multikulturalizma v ameriški šolski sistem. Izkušnje intervjuvank potrjujejo pozitiven odnos do etničnega porekla učencev in njihovega maternega jezika ter uspešno pomoč pri težavah z angleščino, kar je v zadnjih petnajstih letih splošno uveljavljeno v ameriških šolah in predstavlja pomemben premik od doktrine talilnega lonca ter brezobzirne asimilacije preteklih obdobij.

Peček, Mojca, PhD of Pedagogy, Assistant for the theory of education at the Faculty of Education, University of Ljubljana and University of Primorska, Slovenia

From the Demand for Renouncing Mother Tongue to Appreciation of Bilingualism: Educational System in Australia.

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 20 (2004), pp. 193–216

There is a generally accepted standpoint in Australia that mastering English language is the key to full participation in Australian society. That does not mean forgetting the immigrant culture. A series of aspects of Australian way of life exist, which newcomers must accept; it is on the other hand accepted that many immigrants and their children want to preserve their customs and tradition. How the issue is being solved and how it was solved from World War II on on the level of elementary and middle school is the central question of the present article. The article is based on an analysis of the normative level of the education system and on interviews taken with teachers of Slovene descent in Australia.

Milharčič-Hladnik, Mirjam, PhD, Sociology of Culture, Research Fellow, Institute for Slovenian Emigration Studies SASA, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

School Experiences in American Multicultural Environment as Told by Slovenian Immigrants

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 20 (2004), pp. 217–232

The text is based on the interviews with Slovenian immigrant mothers, teachers and experts and with a principal and a teacher of English as a second language in New York City, Cleveland, Ohio and Washington D.C., conducted in spring 2004. That was a field work for the research project »Equity in educational systems – a comparative study«, which also focuses on equity concerning ethnicity in USA, Sweden, Australia and of course, Slovenia. Experiences of Slovenian immigrants in these countries are of utmost interest as is the historical context of their narratives. I have chosen the period after 1960 since it is the time of crucial social and political changes in the U.S.A, which brought multiculturalism into schools and new ethnicities on the streets.The interviewees have had in general very good experiences with the American schools from Pre-K to the High School level. They stressed the fact that in the period after 1970 they felt positive attitude concerning ethnic, religious and cultural differences of students and they praised the special attention that was given to those with English as a second language.

Žigon, Zvone, dr. politologije, svetovalec vlade, Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije; znanstveni sodelavec, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Slovenska misijonarka pri Inuitih

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 20 (2004), str. 233–260

Besedilo predstavlja rezultate študije o sodobni slovenski misijonarki kot atipični izseljenki – gre za primer ("case study") sestre Dorice Sever, ki že šesto leto deluje med Inuiti ("Eskimi") na severu Kanade, v zvezni državi Nunavut.
Za sodobnega misijonarka oz. misijonarko je značilno, da se mora približati načinu razmišljanja, mentaliteti večine, ki ji oznanja svoje sporočilo – toleriranje načina oblačenja, učenje jezika, sodelovanje v vsakdanjem življenju domačinov, spoštovanje »poganskih«, animističnih ali celo vraževernih običajev itd. Znotraj (slovenske) rimskokatoliške Cerkve je za tak proces uveljavljen izraz »inkulturacija«
Zaradi drugačnih – ugodnejših (čeprav ne idealnih) socialnih razmer v okolju delovanja, predvsem pa zaradi specifičnosti klime in kulture je primer s. Dorice Sever še posebej zanimiv.
Avtorjeve ugotovitve temeljijo na več srečanjih z misijonarko, polstrukturiranem intervjuju oziroma pismu z razmišljanji na postavljena okvirna vprašanja ter dvotedenskem bivanju v njenem misijonu na severu Kanade.

Mikola, Maša, diplomirana novinarka na Fakultete za družbene vede, Univerze v Ljubljani; mlada raziskovalka, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Transformacija etničnosti: premik k javnemu izražanju simbolne etnične identitete

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 20 (2004), str. 261–279

Etnična identiteta potomcev slovenskih priseljencev v Avstraliji se že pri prvi generaciji tistih, ki so bili vzgojeni v avstralskem okolju (drugi generaciji slovenskih izseljencev), kaže kot simbolična, fleksibilna in premakljiva. Posamezniki v svojem etničnem izrazu po eni strani poudarjajo elemente slovenske kulture, ki se kažejo kot značilni simboli te kulture v izseljenskem okolju, po drugi strani pa prav pripadniki mlajših generacij te statične simbolne elemente popularizirajo, vanje vnašajo dinamiko in jih prenašajo iz zasebne v javno sfero. Proces vzpostavljanja in oblikovanja etničnih identitet večinoma poteka individualno, nekateri pa pri teh procesih uporabljajo tudi množične medije. Klasični elektronski manjšinski mediji (mediji etničnih skupin), na primer etnični radio ali televizija, pri mlajših generacijah izgubljajo svoj pomen. Do določene mere za izražanje svojih etničnih občutenj znotraj etnične skupine posamezniki uporabljajo internet, ki bi tako lahko v prihodnosti ne le nudil informativno podlago za izbiro etničnih identitet, ampak bi s svojo naravo lahko postal tudi polje vzpostavljanja nove vrste etničnih skupin.

Žigon, Zvone, D.Sc. (Political Sciences), Government Advisor, Office for Slovenes Abroad at the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Slovenia; Research Fellow, Institute for Slovenian Emigration Studies SASA, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

A Slovene Woman Missionary with the Inuites

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 20 (2004), pp. 233–260

The paper presents the results of the study on modern Slovene missionary woman as an atypical emigrant – a case study of Sister Dorica Sever who has been active for six years among the Inuits ("Eskimos") in the north of Canada in the federal state of Nunavut.
It is typical of a modern male or female missionary that they aim to acquaint with the manner of thinking, the mentality of the group they are announcing their message to – tolerating the way of clothing, learning the language, cooperating in everyday life of the natives, respecting "pagan" animistic or even superstitious customs etc. Within (Slovene) Roman Catholic Church, the expression "inculturation" is in use for such a process.
Due to different – more favourable (although not ideal) social circumstances in the environment of her activity, and above all, because of specificity of the climate and culture, the case of Sister Dorica Sever is of particular interest.
The author's findings are based on several meetings with the missionary, on a semi-structured interview or letter with deliberations on skeleton questions, and on a two-week staying in her mission in the north of Canada.

Mikola, Maša, Graduate od journalism at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana; Young Researcher at The Institute for Slovenian Emigration Studies SASA, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

Transformation of Ethnicity: Move to Public Expressing Symbolic Ethnic Identity

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 20 (2004), pp. 261–279

Ethnic identity of descendants of Slovene immigrants in Australia exhibits already in the first generation of those who were educated in Australian environment, as symbolic, flexible and adjustable. Individuals in their ethnic expression on the one hand stress elements of Slovene culture, which exhibit as typical symbols of that culture in emigrant environment, while on the other hand the very members of younger generations popularise those static symbolic elements, bring in them dynamics and transfer them from private to public sphere. The process of establishing and forming ethnic identities runs mainly individually; some use mass media in the mentioned processes. Classical electronic minority media (media of ethnic groups), for example ethnic radio or television are with younger generations losing significance. To a certain extent, individuals are using the internet within ethnic groups for expressing their ethnic sensations, which could in the future not only serve as an informative basis for choosing ethnic identities but could with its characteristics become a field for establishing new types of ethnic groups.

Vesenjak, Ksenija, diplomirana kulturologinja na Fakulteti za družbene vede, Univerze v Ljubljani

Slovenci na avstralski Tasmaniji

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 20 (2004), str. 281–303

Avtorica želi nazorno prikazati odnos Slovencev, ki živijo v avstralski Tasmaniji, do matične domovine in do dežele, v katero so se preselili, mnogi že pred petdesetimi leti. V primerjavi z nekaterimi drugimi deli Avstralije, kamor so se naselili Slovenci, se med njimi niso spletle močnejše in trdnejše vezi. Avtorica zatrjuje, da v manj kot petdesetih letih ne bo več sledu o slovenski kulturi v tem delu Avstralije.

Vesenjak, Ksenija, Graduate of cultural studies at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana

Slovenes in Australian Tasmania

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 20 (2004), pp. 281–303

The author wishes to present evidently the relation of Slovenes living in Tasmania towards their native land and towards the country they moved to, many of them fifty years ago. In comparison to other parts of Australia where Slovenes settled, tighter bonds did not develop among them. The author claims that in less than 50 years there will be no trace of Slovene culture in that part of Australia.

NAVODILA AVTORJEM

Revija *Dve domovini • Two Homelands* je namenjena objavi znanstvenih in strokovnih člankov, poročil, razmišljanj in knjižnih ocen s področja mednarodnih migracij z vidika različnih humanističnih in družboslovnih disciplin. Revija je večdisciplinarna in večjezična. Članki so objavljeni v slovenskem in angleškem, po odločitvi uredniškega odbora tudi v drugih jezikih. Članki so recenzirani. Rokopisov, ki jih prejme uredništvo revije *Dve domovini • Two Homelands*, avtorji ne smejo hkrati poslati kaki drugi reviji.

Dolžina prispevka naj ne presega 25 tipkanih strani (45.000 znakov skupaj s presledki). Recenzije knjig in revij, poročila o znanstvenih konferencah in drugih temah, povezanih z usmeritvijo revije, naj obsegajo od 3 do 8 strani (5400–14.400 znakov, vključno s presledki). Rokopisu morata biti priložena avtorski povzetek (2700 znakov, vključno s presledki) in izvleček s podatki o avtorju (600 znakov, vključno s presledki). Rokopisi niso vrnjeni avtorju.

Priloge (grafikoni, ilustracije, tabele ipd.) morajo biti v črno-beli tehniki v enem od standardnih računalniških programov. Vsaka priloga naj bo shranjena v svoji datoteki! Označite približno lokacijo posamezne priloge v tekstu, npr. »Tabela 3«. Vse preglednice v članku so oštevilčene in imajo svoje naslove. Če avtorji prevzemajo gradivo iz drugih virov, morajo sami pridobiti dovoljenje za objavo.

Prispevki se oddajo uredništvu na formatirani disketi (Microsoft Word) ali po elektronski pošti in v dveh priloženih iztisnjenih izvodih. Na prvi strani prispevka mora avtor navesti ime in priimek, znanstvene nazive, naslov ustanove, kjer je zaposlen, elektronski naslov, številko faksa in telefona.

Opombe in bibliografske navedbe.

1. Med besedilom se lahko sklicujemo na kratko v oklepaju (priimek avtorja, letnica izida publikacije, stran). Primer: (Žitnik 2002: 165–167). Če se sklicujemo na več del istega avtorja, ki so izšla v istem letu, dodajamo letnici male črke (1998a, 1998b). Seznam uporabljene literature na koncu članka naj v tem primeru vsebuje naslednje podatke:
   a. pri knjigah priimek in ime avtorja, (leto izida), *naslov knjige*, kraj, založbo, strani [Žigon, Zvone (2003). *Izzivi drugačnosti: Slovenci v Afriki in na Arabskem polotoku*. Ljubljana: Založba ZRC, 152 str.]
   b. pri člankih v zborniku priimek in ime avtorja, (leto izida), naslov članka, *naslov zbornika*, (ime urednika), kraj, založbo, strani [Drnovšek, Marjan (2004). Izseljenke v očeh javnosti. *Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, (ur. Aleksander Žižek). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 383–393.]
   c. pri člankih v periodiki priimek in ime avtorja, (leto izida), naslov članka, *naslov revije*, letnik, številka, strani [Žitnik, Janja (2002). Literarno povratništvo in meje narodne književnosti. *Dve domovini/Two Homelands*, 15, str. 163–178.]
2. Poleg tega načina sklicevanja so dopustne tudi bibliografske navedbe v opombah. V tem primeru je leto izida na koncu navedbe, sledi stran [Zvone Žigon, *Izzivi drugačnosti: Slovenci v Afriki in na Arabskem polotoku*, Ljubljana: Založba ZRC, 2003, str. 77.]
3. Pri citiranju arhivskega gradiva morajo biti navedeni naslednji podatki:
   i. ime arhiva: [Arhiv Republike Slovenije (kratica AS)
   ii. signatura fonda ali zbirke: AS 33
   iii. ime fonda ali zbirke: Deželna vlada v Ljubljani
   iv. ime dokumenta in njegov datum: Zapisnik 3. redne seje, z dne 14. 2. 1907
   v. oznaka arhivske enote (a.e.): 1567
   vi. oznaka tehnične enote: škatla 15.]

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

Dve domovini • Two Homelands is a journal devoted to the publication of scholary and specialist papers, reports, reflections and book reviews in the field of international migraton, viewed from different angles of social sciences and humanities. The journal is multi-disciplinary and multi-lingual. Papers are published in Slovenian and English, and the editorial board may also decide to publish some of them in other languages. Articles undergo a review procedure. Manuscripts submitted to *Dve domovini •Two Homelands* cannot be submitted simultaneously to another publication.

Articles should not exceed 25 typed pages (45,000 characters, including spaces). Reviews of books and journals, as well as reports on scientific meetings and other subjects of interest to the journal, should occupy three to eight pages (5,400–14,400 characters, including spaces). Along with the paper a summary (2,700 characters, including spaces) should be submitted and an abstract with a note on the author (600 characters, including spaces). Manuscripts are not returned to authors.

Graphic material (graphs, illustrations, tables etc.) should be submitted (in black and white technique) in accordance with standard modes of computer design. Please save each table in a separate file! Insert a location note, e.g., »Table 3 about here«, at the appropriate place in the text. All tables are numbered and have their own titles. If such material is taken from other sources, the author is obliged to secure copyright permission.

We prefer to receive disks in Microsoft Word in a PC formar, or by e-mail, and in two printed copies. On the first page of the paper the author should write only his or her name, surname, and the name and address of the institution in which he or she is employed. It is also necessary to give an e-mail address, fax and telephon number.

Footnotes and references.

1. Brief references can be given in brackets in the body of the text (surname of the author, year of publication, page number). (Puhar 1982: 325–371) If several works by the same outher published in the same year are cited they should be marked in the following way (1998a, 1998b). In this case the list of references at the end of the article should contain the following information:
   a. (for books) the author's name, (the year of publication), *the title of the book*, place of publication, publisher, pp. [Furlan, William P. (1952). *In Charity Unfeigned. The Life of Father Francis Xavier Pierz*. St. Cloud (Minn.): Diocese of St. Cloud, 270 pp.]
   b. (for articles in collections of papers) the name of author, (the year of publication), the title of the article, *the title of the collection of papers*, the name of editor, the place of publication, (the publisher), pp. [Cohen, Robin (1999). Shaping the Nation, Excluding the Other: The Deportation of Migrants from Britain. *Migration, Migration History, History. Old Paradigms and New Perspectives,* (edited by Jan Lucasen and Leo Lucassen). Bern, Berlin; Frankfurt a. M.; New York; Paris; Wien: Lang, pp. 351–373.]
   c. (for articles in periodicals) the name of the author, (the year of publication), the title of the article, *the title of the periodical*, volume, number, pp. [Westin, Charles (2003). Young People of Migrant Origin in Sweden. *International Migration Review*, Volume XXXVII, Number 4, pp. 987–1010.]
2. Alternatively, references may be given in the form of footnotes. In this case the year of publication at the end of the reference is followed by the the page number [William P. Furlan, *In Charity Unfeigned. The Life of Father Francis Xavier Pierz*, St. Cloud (Minn.): Diocese of St. Cloud, 1952, p. 88]
3. When quoting archive material the following information must be stated:
   i. the name of the archive: [Archives of the Republic of Slovenia (short AS)
   ii. the signature of archive group or collection: AS 33
   iii. the name of the archive group or collection: Provincial government in Ljubljana
   iv. the title and the date of the document: The Minutes of the 3rd session on February 14, 1907
   v. the number of archive unit: 1567
   vi. the number of the box and file: box 15.]

DVE DOMOVINI • TWO HOMELANDS
Razprave o izseljenstvu • Migration Studies
20 • 2004

VSEBINA • CONTENTS

TEMATSKI SKLOP
Reintegracija izseljencev in njihovih potomcev, ki so se vrnili v Slovenijo po letu 1990 / Reintegration of emigrants and their descendants, returned to Slovenia after 1990 (ur. Jernej Mlekuž / ed. Jernej Mlekuž)
Uvod / Introduction (Jernej Mlekuž)
Vračanje Slovencev iz Argentine / The Returning of Slovenes from Argentina (Marina Lukšič Hacin)
»Dobrodošli doma?«. Vračanje slovenskih izseljencev v Republiko Slovenijo / "Welcome Home?" The Returning of Slovene Emigrants to the Republic of Slovenia (Kristina Toplak)
Odnos Republike Slovenije do vračanja izseljencev in njihovih potomcev / The Relation of The Republic of Slovenia towards Returning of Emigrants and Their Descendants (Jernej Mlekuž)

RAZPRAVE IN ČLANKI / ESSAYS AND ARTICLES
Slovenski izobraženci na Hrvaškem od 1850 do 1860 (Irena Gantar Godina)
Ivan Cankar med domovino in tujino (Irena Avsenik Nabergoj)
Osebno in javno v izseljenski korespondenci (Marjan Drnovšek)
Pisma in magenofonski trakovi kot komunikacijska sredstva in viri za preučevanje izseljevanja: primer tržaške družine v Avstraliji (Aleksej Kalc)
Kaj, kako in mogoče še zakaj so tako pisali o izseljevanju in izseljencih iz Beneške Slovenije v časniku Matajur v letih 1951–1960 (Jernej Mlekuž)
Od zahteve po odrekanju materinščini do cenjenja dvojezičnosti: šolski sistem v Avstraliji (Mojca Peček)
Šolske izkušnje v multikulturnem okolju Združenih držav Amerike skozi zgodbe slovenskih priseljenk (Mirjam Milharčič Hladnik)
Slovenska misijonarka pri Inuitih (Zvone Žigon)
Transformacija etničnosti: premik k javnemu izražanju simbolne etnične identitete (Maša Mikola)
Slovenci na avstralski Tasmaniji (Ksenija Vesenjak)

POROČILA IN RAZMIŠLJANJA / REPORST AND REFLECTIONS
Seja »Multikulturalizem in globalizacija« na svetovnem sociološkem kongresu, Peking, 10. julij 2004 (Janja Žitnik)
Workshop on Common European Migration Policy, Katholieke Universiteit Leuven, 20–21 November 2003 (Rana Cakirerk)
Wenig Exponate, aber die sind anschaulich: Darmstädter Studenten besuchen Schau im Historischen Museum: »Guter Überblick zur Migrationsgeschichte« (Sebastian Sticher)

ISSN 0353-6777